

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bektaş KAYA

ANTALYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YER ALAN TEREKE KAYITLARINA GÖRE
ANTALYA'DA GİYİM-KUŞAM

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bektaş KAYA

ANTALYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YER ALAN TEREKE KAYITLARINA GÖRE
ANTALYA'DA GİYİM-KUŞAM

Danışman

Prof. Dr. Güven DİNÇ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bektaş KAYA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Celal ERDÖNMEZ (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKIN ZORBA (İmza)

Tez Başlığı: Antalya Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Antalya'da
Giyim-Kuşam

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22/06/2023

Mezuniyet Tarihi : 27/07/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Antalya Şer‘iyye Sicillerinde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Antalya’da Giyim-Kuşam” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Bektaş KAYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

19/07/2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Bektaş KAYA
Öğrenci Numarası	20195206003
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Güven DİNÇ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Antalya Şer'iyne Sicillerinde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Antalya'da Giyim-Kuşam
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2133547638
Rapor Tarihi	19.07.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %4 Alıntılar dahil: %5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 351 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Güven DİNÇ İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOYUN, BAŞ, KOL VE GÖĞSE TAKILANLAR/GİYİLENLER

1.1. Boyuna Takılanlar	17
1.1.1. Gerdanlık	17
1.1.2. Lebbe	19
1.1.3. Boyunduruk	22
1.1.4. Külte	23
1.1.5. Mırmır.....	24
1.1.6. Muska Çeşitleri.....	25
1.1.6.1. Hamâil/Hamaylı	25
1.1.6.2. Nüşalık.....	27
1.1.7. Zincir	28
1.1.8. Dizi	30
1.1.8.1. Altın ve Boncuk Diziler.....	30
1.1.8.2. İnci Diziler.....	32
1.1.8.3. Karanfil Diziler.....	33
1.1.9. Kısdı/Kıstı.....	35
1.1.10. Katar	35
1.1.11. Boyun Bağı/Atkısı	36
1.2. Başa Takılanlar/Örtülenler	38
1.2.1. Başlıklar.....	38
1.2.1.1. Fes.....	38
1.2.1.2. Püskül ile Fes.....	46
1.2.1.3. Tepelik ile Fes	47
1.2.1.4. Sarık/Destâr	50
1.2.1.5. Külah	54
1.2.1.6. Takke/Tâkye	54
1.2.1.7. Terlik	56
1.2.1.8. Kukuleta	57

1.2.1.9. Başlık	58
1.2.2. Başörtüleri	59
1.2.2.1. Çevre.....	60
1.2.2.2. Tülbent/Dülbend.....	62
1.2.2.3. Yemeni	63
1.2.2.4. Yazma.....	64
1.2.2.5. Mücessem	68
1.2.2.6. Poşu/Puşi/Pocu	70
1.2.2.7. Pullu.....	72
1.2.2.8. Pürlü	73
1.2.2.9. Kaz.....	75
1.2.2.10. Kırâb/Krep/Grep.....	76
1.2.2.11. Çeki.....	76
1.2.2.12. Merze	77
1.2.2.13. Makrama/Mahrama	78
1.2.2.14. Şal	79
1.2.2.15. Kefiye	81
1.2.3. Yüze Örtülenler	84
1.2.3.1. Yaşmak	84
1.2.3.2. Peçe/Perde	87
1.2.4. Baş Takıları/Süsleri	89
1.2.4.1. Askı.....	89
1.2.4.2. Zülûf Bastı/Zülûflük/Yanak Döven.....	91
1.2.4.3. Çelenk.....	92
1.2.4.4. Maşallah	92
1.2.4.5. Alınlık.....	94
1.2.4.6. Taç/Tac	97
1.2.4.7. Tomaka	98
1.2.4.8. Baş Takımı.....	100
1.2.4.9. Saçlık	101
1.2.4.10. Çiçek.....	101
1.2.4.11. Küpe	103
1.3. Kola ve Göğse Takılanlar	108
1.3.1. Bilezik.....	108
1.3.2. Saat	114
1.3.3. Yüzük	120
1.3.4. İğne/Broş	125
1.3.5. Kolçak.....	127

1.3.6. Pazubent/Bâzûbend	128
--------------------------------	-----

İKİNCİ BÖLÜM

ÜSTE GİYİLENLER

2.1. Aba	130
2.2. Kebe.....	133
2.3. Fermene	136
2.4. Kepenek	137
2.5. Yağmurluk	138
2.6. Reglan.....	140
2.7. Palto	141
2.8. Pardesü/Pardösü	142
2.9. Kaput	143
2.10. Sako	144
2.11. Gocuk	146
2.12. Kürk	147
2.13. Hırka	153
2.14. Libâde	156
2.15. Ceket.....	158
2.16. Cepken.....	159
2.17. Salta/Saltamarka	161
2.18. Camadan	165
2.19. Demirkoparan	166
2.20. Setre	166
2.21. Redingot	168
2.22. Hil‘at.....	168
2.23. Kaftan	169
2.24. Cübbe.....	169
2.25. Biniş.....	171
2.26. Lata	172
2.27. Abdestlik.....	172
2.28. Yelek.....	174
2.29. Frenk Gömleği.....	178
2.30. Nîm-ten/Mintan	180
2.31. Çarşaf.....	185
2.32. Câr/Zar.....	191
2.33. Maşlah/Meşlah	192
2.34. Ferace	194

2.35. Fistan	198
2.36. Entari	201
2.37. Dolama	216
2.38. İhram.....	217
2.39. Elbise/Elbise Takımı.....	220
2.40. Üslük/Üstlük.....	224
2.41. Çul	224

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTA, İÇE VE AYAĞA GİYİLENLER, BELE BAĞLANANLAR

3.1. Alta Giyilenler	226
3.1.1. Çakşır.....	226
3.1.2. Potur	227
3.1.3. Şalvar.....	228
3.1.4. Don	232
3.1.5. Pantolon.....	236
3.2. İç Giyilenler	239
3.2.1. Gömlek	239
3.2.2. İç Don	244
3.2.3. Dizlik	245
3.2.4. İçlik.....	246
3.3. Ayağa Giyilenler	247
3.3.1. Ayakkabı.....	247
3.3.2. Kundura	249
3.3.3. Merkûb	251
3.3.4. İskarpın	251
3.3.5. Mest	252
3.3.6. Pabuç	254
3.3.7. Potin.....	256
3.3.8. Çizme.....	256
3.3.9. Postal	258
3.3.10. Yemeni	259
3.3.11. Çedik.....	261
3.3.12. Çarık	261
3.3.13. Çorap	262
3.3.14. Kalçın	264
3.3.15. Tozluk.....	264
3.3.16. Pantufla.....	265

3.3.17. Nalın	266
3.3.18. Terlik	266
3.4. Bele Bağlananlar	268
3.4.1. Kuşak	268
3.4.2. Kemer	275
3.4.3. Uçkur	276
3.4.4. Peştamal/Peştamal	278
3.4.5. Futa/Fıta	281
SONUÇ	284
KAYNAKÇA	291
EKLER	310
ÖZGEÇMİŞ	334

KISALTMALAR LİSTESİ

A.}MKT	Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
AŞS.	Antalya Şer‘iyye Sicili
ATSO	Antalya Ticaret ve Sanayi Odası
B.	Receb
bkz.	bakınız
BOA.	Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
bs.	Basım
C.	Cemaziyelahir
C.DH.	Cevdet Dahiliye
Ca.	Cemaziyelevvel
Çev.	Çeviren
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemî
DH.EUM.KLU	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumi
Ed.	Editör
GŞS.	Galata Şer‘iyye Sicili
HAT.	Hatt-ı Hümayun
hızl.	hazırlayan
L.	Şevval
M.	Muharrem
MŞH.ŞSC.d.	Meşihat Şer‘iyye Sicil Defterleri
N.	Ramazan
nr.	Numara
Nşr.	Neşreden
R.	Rebiülahir
Ra.	Rebiülevvel
S.	Safer
Ş.	Şaban
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.PRK.DH.	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.PT.	Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde yaşamış Antalya halkının giyim-kuşam özellikleri incelenmiştir. Antalya şer'iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarının temel kaynak olarak kullanıldığı bu çalışma, 1809-1924 yıllarını kapsamaktadır. Ancak, şer'iyye sicillerinde, 19. yüzyılın ilk yarısına ait az sayıda tereke kaydı bulunmaktadır ve bunlar genellikle Antalya'ya hac veya ticaret gibi nedenlerle yolu düşmüş kişilere aittir. Bundan dolayı, Antalya giyim-kuşamı hakkında doyurucu bilgilere 1850-1860'lı yıllardan itibaren ulaşılabilmektedir.

Çalışmada, baştan ayağa kadar giyilen veya takılan yüz otuz farklı giyim-kuşam malzemesi tespit edilmiştir. Bu giyim-kuşam eşyalarının neredeyse tamamı, Antalyalı Müslim ve Gayrimüslimlerin ortak giyim malzemelerindendir. Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamının yalnızca hac, muska veya sarık gibi dinî aidiyeti simgeleyen öğelerde ayrıştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, meslekî faaliyetlerin, giyim-kuşam alanındaki ayrışmalarda, dinî mensubiyetten daha etkili olduğu göze çarpmaktadır. Antalya kent merkezinde ikamet eden Müslim ve Gayrimüslim iki erkek memurun, biri Antalya şehrinde diğeri Antalya taşrasında yaşayan, farklı meslek dallarına mensup iki erkek Müslümandan daha benzer şekilde giyindiği söylenebilir.

Oldukça zengin bir kültürel mirası içinde barındıran Antalya giyim-kuşamı, Anadolu giyim-kuşam kültürüyle ortak özellikler sergilemektedir. Özellikle Isparta, Denizli, Konya ve Manisa gibi yakın illerle pek çok ortak giyim malzemesine sahip olan Antalya'da Anadolu'nun farklı kentlerinden gelen giyim-kuşam malzemeleri görülmektedir. Bu alanda yalnızca Anadolu'dan değil Polonya'dan Yemen'e, Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan çok geniş bir sahadan ithal edilen farklı giyim-kuşam malzemelerinin izine rastlamak mümkündür. Bir liman kenti olması sebebiyle Akdeniz havzasında yer alan ülkelerle ticari ve kültürel anlamda yoğun bir etkileşim içerisinde olduğu görülen Antalya'nın oldukça zengin bir giyim-kuşam kültürüne sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu zenginliği arttıran en önemli faktörlerden bir diğeri şüphesiz Antalya yöresinin çok dinli ve çok kültürlü toplumsal yapısıdır. Konar-göçer bir yaşam tarzı süren Yörük-Türkmenler, Balkanlar ve Akdeniz adalarından bölgeye göç eden muhacirler ve şehrin çok dinli yapısı, kozmopolit bir toplum yapısının oluşmasına ve dolayısıyla zengin bir kültürel birikimin açığa çıkmasına katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, giyim-kuşam, kültür, tereke kayıtları, şer'iyye sicilleri.

SUMMARY

CLOTHING IN ANTALYA ACCORDING TO THE TEREKE RECORDS IN ANTALYA SHARIA REGISTRIES

In this study, the clothing characteristics of the people of Antalya who lived in the Ottoman period were examined. This study, in which the estate records in Antalya sharia registers are used as the main source, covers the years 1809-1924. However, there are few estate records belonging to the first half of the 19th century in the sharia registers, and these generally belong to people who have gone to Antalya for reasons such as pilgrimage or trade. Therefore, satisfactory information about Antalya's clothing could be reached from the years 1850-1860.

In the study, one hundred and thirty different clothing materials were identified that were worn or worn from head to toe. Almost all of these clothing items are common clothing materials of Muslims and non-Muslims from Antalya. It is seen that the clothing of Muslims and non-Muslims differs only in items that symbolize religious belonging, such as crosses, amulets or turbans. In addition, it is striking that professional activities are more effective than religious affiliation in the divisions in the field of clothing. It can be said that two Muslim and non-Muslim male civil servants residing in the city center of Antalya dress more alike than the two male Muslims from different professions, one living in the city of Antalya and the other living in the province of Antalya.

Antalya clothing, which contains a very rich cultural heritage, exhibits common features with Anatolian clothing culture. Especially in Antalya, which has many common clothing materials with nearby cities such as Isparta, Denizli, Konya and Manisa, clothing materials from different cities of Anatolia can be seen. In this field, it is possible to find traces of different clothing materials imported not only from Anatolia, but also from a wide area ranging from Poland to Yemen, from Europe to India. It is observed that Antalya, which is seen to be in intense commercial and cultural interaction with the countries in the Mediterranean basin due to being a port city, has a very rich clothing culture. One of the most important factors that increase this wealth is undoubtedly the multi-religious and multi-cultural social structure of the Antalya region. Yoruk-Turkmen, who led a nomadic lifestyle, immigrants who migrated from the Balkans and Mediterranean islands to the region, and the multi-religious structure of the city contributed to the formation of a cosmopolitan society structure and thus to the emergence of a rich cultural accumulation.

Keywords: Antalya, clothing, culture, estate records, sharia court registers.

TEŞEKKÜR

Bu noktada öncelikle, tez konusunun belirlenmesinden kaynak teminine kadar pek çok konuda kıymetli yardım ve desteklerini gördüğüm, değerli yönlendirmeleriyle çalışmanın zenginleşmesini ve daha iyi bir noktaya gelmesini sağlayan saygıdeğer danışman hocam Prof.Dr. Güven DİNÇ'e, bana bu süreçte tez çalışmama da katkısı dokunan bir TÜBİTAK Projesi tecrübesi yaşatan, farklı kentlerin şer'iyeye sicillerini görme imkânı sağlayarak ufkumu genişleten değerli hocam Öğr.Gör.Dr. Gürer KARAGEDİKLİ'ye, üniversite hayatım boyunca yardım ve desteklerini bir an olsun esirgemeyen kıymetli hocam Doç.Dr. Murat KILIÇ'a, kaynak temininden fikir alışverişine kadar her türlü yardım ve desteğini arkamda hissettiğim değerli dostum Veysel KÖSE'ye, tereke okumalarında çok değerli yardımlarını gördüğüm Mustafa TANRIVER, Hamza SOYSAL ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinden mesai arkadaşım, pozitif enerjisiyle moral veren Elif KAPLAN'a, yardım taleplerimi her zaman için büyük bir sabır ve nezaketle karşılayan, çalışmamda desteğe ihtiyaç duyduğum anlarda fikir ve görüşlerine başvurduğum, yapıcı fikir ve tavsiyeleriyle çok değerli yardımlarını gördüğüm Merve ÖNER'e ve hayatımın her alanında ve anında destek ve dayanağım olan kıymetli aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖNSÖZ

Bir toplumun tarihini veya geçmişteki yaşantısını, çok farklı alanlardan çeşitli parçalar oluşturmaktadır. Örnek olarak; geçmişindeki acılar, savaşlar, zaferler, yenilgiler, dinler, önemli şahsiyetler, insanlığa kazandırdığı buluş ve icatlar, ortaya koyduğu farklı türde eserler, düşünceler ve fâili olduğu tarihî olaylar vb. hususlar zikredilebilir. Bahsedilen bu hususlar, bir toplumun geçmişteki yaşantısını anlayabilmek adına son derece önemlidir. Bu noktada göz ardı edilemeyecek derecede öneme sahip başka bir husus, bir toplumun giyim-kuşam kültürüdür.

En az insanlık tarihi kadar eski olan giyinme ve süslenme olgusu, bir toplumun doğa ve iklimle olan bütünleşmesini, tabiata olan bakış açısını, âdet, beğeni, zevk ve tercihlerini, kişinin mensubu bulunduğu cemiyeti, toplumdaki bireylerin benzer veya farklı yönlerini, servet ve refah seviyesini, farklı bölgelerle olan kültürel etkileşimlerini geniş bir pencereden sunması dolayısıyla oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum Akdeniz Üniversitesine ev sahipliği yapan Antalya'nın, Osmanlı dönemine ait giyim-kuşamı incelenmiştir. Osmanlı Antalya'sında yaşamış insanların giyim-kuşamlarının tez konusu olarak seçilmesinin başlıca sebebi, bu konu hakkında henüz kapsamlı bir çalışmanın hazırlanmamış olmasıdır. Ayrıca, incelenen konunun, öğrenim gördüğüm şehrin tarihi ve kültürel özellikleri ile ilgili olması bu konunun seçiminde önemli belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

Antalya'nın, tarihî, coğrafi, toplumsal, ekonomik ve kültürel özelliklerine dair yüzlerce çalışma kaleme alınmıştır. Yapılan çalışmalara rağmen Antalya üzerine yazılabilecek daha pek çok şeyin var olduğunu ifade etmek gerekir. Osmanlı dönemi Antalya'sı giyim-kuşamı, bu noktada Antalya'nın hem tarihî hem de kültürel özellikleriyle alakalı önemli bir boşluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile Antalya kültür tarihindeki bu boşluk doldurulmaya ve Osmanlı Antalya'sının giyim-kuşam özellikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Çalışma, 1809-1924 yılları arasında, yani tereke kayıtlarının kapsadığı yıllarda, Antalya ve taşrasında yaşamış insanların giysilerini, takı ve aksesuarlarını, kullandıkları kumaş çeşitlerini, bunların fiyatlarını, beğendikleri renkleri, çevre bölgelerle olan kültür alışverişlerini, kentte yaşayan Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamlarındaki benzerlik veya farklılıkları, kentteki tüccar ve zanaatkarların kimlikleri, üretim araçları, satılık malları, ürettikleri eşyaları vb. detayları ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Çalışmada, Antalya şer'iyeye sicillerinde (AŞS) yer alan tereke kayıtlarından hareketle, Osmanlı döneminde yaşamış Antalya halkının giyim-kuşamı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu noktada Antalya'dan kastımız, AŞS'deki tereke kayıtlarının kapsadığı bölgelerdir. Tereke

kayıtları daha çok Antalya kent merkezi ve ona bağlı köylerde yaşamış insanlara aittir. Bununla beraber İstanos (Korkuteli), Serik, Elmalı, Bucak, Kızılkaya, Beşkonak, Finike ve İğdir-Kardıç kazalarında yaşamış insanlara ait de önemli sayıda tereke kaydı bulunmaktadır. Ancak günümüzde Antalya sınırlarının uçlarında bulunan Kaş ve Gazipaşa ilçelerinde yaşamış insanlara ait tereke kaydı ne yazık ki bulunmamaktadır.

Çalışmanın diğer bir amacı, tereke kayıtlarının imkân verdiği ölçüde kentteki Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamlarındaki benzerlik veya farklılıklara temas etmektir. Bunun yanında, giyim-kuşamını etkileyen önemli faktörlerden biri olan devlet müdahalesinin izleri de sürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Antalya'nın çevre bölgelerle olan ürün ve kültür alışverişi, Antalya'ya hangi bölgelerden giyim-kuşam malzemeleri geldiği gibi sorular da yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, Antalya giyim-kuşamında görülen giyecek ve takıların başka illerin giyim-kuşam kültürlerinde de yer alıp almadığı incelenmiştir. Bu sayede Antalya giyim-kuşamının kendine has özellikleri ve farklı bölgelerle olan benzer noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, tereke kaydı bulunan tüm Antalya şer'iyye sicilleri incelenmiştir. Ancak şer'iyye sicillerindeki tüm tereke kayıtlarına çalışmada yer vermek mümkün olmamıştır. Çalışmanın dışında tutulan tereke kayıtları, genellikle hemen hemen her tereke kaydında görülen entari, don ve şalvar gibi giyecekleri barındıran ve giyim-kuşam hakkında önemli bir ayrıntı içermeyen kayıtlardır. Çalışma kapsamında 581 Müslüman erkek, 365 Müslüman kadın, 63 Gayrimüslim erkek ve 38 Gayrimüslim kadın terekesi incelenmiştir. Toplamı 1.047'yi bulan bu tereke kayıtlarının 580'i Antalya şehrinde, 399'u Antalya'ya bağlı nahiye ve köylerde yaşayan veya konar-göçer bir yaşam tarzı süren insanlara aittir. Geri kalan 128 tereke kaydı ise hac, ticaret, memuriyet vb. sebeplerle Antalya'ya yolu düşen misafirlere ait kayıtlardır. Ele alınan tereke kayıtları seçilirken mümkün olduğunca Antalya'nın değişik bölgelerinden, toplumun farklı kesimlerinden kişilerin tereke kayıtlarının incelenmesine özen gösterilmiştir.

Şer'iyye sicilleri, çalışmada, sicilin ismi, numarası, sayfa/varak numarası ve a ya da b yüzü sıralamasına göre kaynak gösterilmiştir. Örneğin, "AŞS., 11/38a" şeklinde gösterilen kaynak, 11 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicilinin 38. sayfasının a yüzünü (sağ tarafını) işaret etmektedir. Ancak, bazı şer'iyye sicillerindeki hasar veya yıpranmalardan dolayı her zaman bu şekilde bir kaynak gösterimi yapılamamıştır. Örneğin, 28 Numaralı AŞS'nin sayfa numaraları düzenli bir sıralama arz etmemektedir. Bu gibi defterlerde, kullanılan kaynağın kolaylıkla bulunabilmesi adına hüküm numarasının kaynak olarak gösterilmesi uygun görülmüştür. Bu tür defterlerde değinilmesi gereken başka bir nokta ise hüküm veya sayfa numaralarının aynı defter içerisinde tekrar 1 numaradan başlamasıdır. Bunun nedeni genellikle yeni bir naib atamasının

yapılmasıdır. Göreve yeni başlayan bir naib, kendi zamanına ait hükümleri tekrar 1 numaradan başlayarak kaydetmiştir. Örneğin 28 Numaralı AŞS’de hükümler 1’den başlayarak 679’a kadar devam etmiş ve göreve yeni bir naib tayin edilmesiyle hükümler tekrar 1’den başlayarak kaydedilmiştir. Bu gibi durumlarda, örneğin, “AŞS., 28/nr. 106[2]” şeklinde bir kaynak gösterimi yapılmıştır. Bu kaynak, 28 Numaralı Antalya Şer‘iyye Sicilinin, 2. sefer 1 numaradan başlayan 106 numaralı hükmüne işaret etmektedir.

Çalışmada izlenen yöntem, nitel araştırma türlerinden olan doküman incelemesi yöntemidir. Bu yöntem, araştırılması amaçlanan olgu ya da olaylara dair bilgiler barındıran yazılı kaynakların analizi kapsayan bir yöntemdir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak giyim-kuşamın küçük parçaları diyebileceğimiz aksesuarlar, takılar, başlıklar ve başörtüleri gibi eşyalar ele alınmıştır. Çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturan bu öğeler, Antalya giyim-kuşamının zenginliğini ve canlılığını en iyi şekilde yansıtan örneklerdendir. İkinci bölümde insan vücudunda belden yukarı giyilen giyecekler ele alınmıştır. Bu kısım, Antalya giyim-kuşamında en fazla çeşidin bulunduğu alandır. Üçüncü bölümde ise belden aşağı giyilen eşyalar işlenmiştir. Bele sarılan kuşaklar, alta giyilen pantolon ve şalvarlar, ten üzerine giyilen içlikler, ayağa giyilen ayakkabılar, çizmeler vs. bu bölümde yer almaktadır.

Çalışma, büyük ölçüde tereke kayıtlarının verdiği bilgiler dahilinde şekillenmiştir. Bunlar; giyim-kuşam eşyalarının renk, desen, kumaş, boyut, süsleme ve işleme özellikleri ile ithal edildikleri yer gibi bilgilerdir. Takı ve aksesuarların ise hangi malzeme veya madenden yapıldıkları, ağırlıkları ve kıymetleri gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.

GİRİŞ

Anadolu yarımadasının güneybatısında yer alan Antalya, güneyden Akdeniz, kuzeyden Toros Sıradağları ile çevrelenmiştir. Türkiye topraklarının %2,6'sına sahip olan şehir, batıdan doğuya doğru sırasıyla Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Karaman ve Mersin ile komşudur¹. Gerek iklim koşulları, verimli arazileri, bitki örtüsü, geniş kumsalları ve gerekse uzun kıyı şeridiyle insan yaşamına son derece elverişli olan bu bölgede yaşam izleri M.Ö. 7.000-8.000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden olan Karain ve Beldibi mağaraları da bu bölgede bulunmaktadır².

Antalya'nın coğrafi konum ve özelliklerinin şehrin kültür hayatının gelişmesine ve zenginleşmesine önemli ölçüde katkı sağladığı söylenebilir. Körfezden kuzeye doğru hızlı bir şekilde artan yükselti, kısa mesafede önemli rakım ve sıcaklık değişimlerine neden olmaktadır. Antalya kent merkezi, Finike, Demre, Kaş, Serik, Kemer, Kumluca, Manavgat, Alanya ve Gazipaşa ilçeleri 5 ilâ 44 metre arasında değişen yükseltilere, İstanos (Korkuteli), Elmalı, Akseki, İbradı ve Gündoğmuş ilçeleri ise 900 ilâ 1.000 metre arasında değişen rakım değerlerinde sahiptir³. Bu yükselti farkının yarattığı sıcaklık değişimlerinin, Antalya giyim-kuşamının zenginleşmesinde önemli rol oynadığı ifade edilmelidir.

Şehir ayrıca hem çevre kentlere, Güney Ege'de bulunan adalara ve hem de Akdeniz'e açık bir konumda yer almaktadır. Bu durumun, şehrin kültür ve ticaret hayatına olumlu bir katkısı olduğu söylenebilir⁴.

Şehrin kültür yapısını zenginleştiren önemli faktörler arasında bölgeye yapılan göçler, kentteki çok dinli yapı ve hem yerleşik hem de konar-göçer yaşam tarzına sahip insanların bulunması da sayılabilir. Antalya yüzyıllar boyunca pek çok kavim ve yönetimin egemenliği altında kalmış ve çeşitli topluluklar farklı noktalardan göç ederek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bölgenin antik dönemdeki ismi olan *Pamphylia*, “*çeşitli ırkların ülkesi*” anlamına gelmektedir⁵.

Antalya bölgesine, Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan da çok sayıda göç olmuş ve kentin kozmopolit yapısı daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Mısır, Mora, Girit, Rumeli, Balkanlar ve Kırım gibi bölgelerden Antalya'ya önemli sayıda muhacir yerleşmiştir⁶. Bu

¹ Çimrin, 2002: 11.

² Sarı, 2012: 51-52; Memiş, 2017: 9-10.

³ Sarı, 2012: 52.

⁴ Danieloğlu, 2010: 128.

⁵ Dinç, 2017: 763.

⁶ Antalya'ya olan göçler ve sonuçlarında dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Kolukırık ve Dinç, 2021; Dinç, 2017: 763-780; Kaya ve Atalay, 2020: 189-194; Gönüllü, 2009: 293-325; Taşbaş, 2014: 347-369; Dayar, 2017: 64-73; Babacan, 2017: 195-206; Erten, 1997: 89.

kişilerin tereke kayıtlarına Antalya şer‘iyye sicillerinde sıkça rastlamak mümkündür. Bu noktada en fazla Mora muhacirlerinin⁷ tereke kayıtlarıyla karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte Filibe⁸, Beyşehir⁹, Yenişehir¹⁰, Girit¹¹, Kavala¹² ve Mısır¹³ göçmenlerinin terekelerine de tesadüf edilmektedir. Bu kişilerin Antalya giyim-kuşamının zenginleşmesine katkı sağladıkları ifade edilebilir. Tereke kayıtlarında yer alan *muhacir bezinden Çerkez entari*¹⁴, *cedîd muhacir işi don*, *muhacir işi dokuma alaca*¹⁵, *muhacir bezi*¹⁶, *muhacir basması*¹⁷ ve *boyalı muhacir kuşağı*¹⁸ gibi kayıtlarda yer alan eşyaların kendilerine has özelliklerinin olduğu anlaşılabilmektedir. Ancak tereke kayıtları üzerinden bu farkları anlamak mümkün değildir.

Kentteki Gayrimüslim nüfus da kültürel yapıya renk katan önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. 1812 yılında Antalya’ya gelmiş olan Tuğamiral Sir Francis Beaufort, Antalya’nın 8.000 dolaylarında bir nüfusa sahip olduğunu tahmin etmektedir. Bu nüfusun üçte ikisinin Müslümanlardan, üçte birinin de Gayrimüslim Rumlardan oluştuğunu ve bu Rumların Türkçe haricinde başka bir dil bilmediklerini söylemektedir¹⁹.

1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati adlı eserin yazarı olan D. E. Danieloğlu, Antalya’da 3.000 ilâ 4.000 hane kadar Osmanlı, 500 hane Hristiyan ve 7 hane de Ermeni nüfusu bulunduğunu ifade etmektedir. Antalyalıların ayrımcılık nedir bilmediğini, birbirleriyle uyum içerisinde yaşadıklarını ifade etmektedir²⁰.

1915 yılında hazırlanan bir nüfus cetveline göre Teke Sancağında 229.590 Müslüman, 11.302 Rum, 563 Ermeni ve 263 Musevi nüfusu bulunmaktadır²¹.

Antalya giyim-kuşamını zenginleştiren en önemli faktörlerden bir diğeri bölgedeki Yörük, Türkmen ve Tahtacı gruplarının varlığıdır. Tahtacılar, muhtemelen ağaç ve orman işleriyle uğraştıklarından dolayı Osmanlı zamanında bu isimle anılmışlardır. Alevî inanlı bir Türkmen topluluğu olan Tahtacıların büyük bir bölümü günümüzde Batı Anadolu bölgesinde

⁷ AŞS., 7/16b; AŞS., 8/8a; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/27b; AŞS., 10/28a; AŞS., 11/51a; AŞS., 11/60a; AŞS., 11/69b; AŞS., 12/3a; AŞS., 12/22b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/124a; AŞS., 12/134b; AŞS., 13/51b; AŞS., 15/72b; AŞS., 91/248-249; AŞS., 91/123a-b; AŞS., 93/16.

⁸ AŞS., 22/27a.

⁹ AŞS., 26/52a; AŞS., 28/nr. 472.

¹⁰ AŞS., 34/130; AŞS., 35/46a; AŞS., 85/9a.

¹¹ AŞS., 43/33b.

¹² AŞS., 72/29.

¹³ Tereke kayıtlarında Mısır göçmenleri için “*evlâd-ı Arab’dan*” ifadesi kullanılmıştır. AŞS., 8/23b; AŞS., 8/25b; AŞS., 8/39a; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/69a; AŞS., 14/36b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b; AŞS., 91/34b; AŞS., 91/ AŞS., 91/37b; AŞS., 91/39b; AŞS., 91/202a; AŞS., 91/267a; AŞS., 91/281b.

¹⁴ AŞS., 22/167a.

¹⁵ AŞS., 53/155a-b.

¹⁶ AŞS., 55/82b; AŞS., 100/121.

¹⁷ AŞS., 63/453.

¹⁸ AŞS., 69/72a.

¹⁹ Beaufort, 2002: 129.

²⁰ Danieloğlu, 2010: 141.

²¹ Ak, 2014: 342. Raporun orijinal nüshası için bkz.: BOA., DH.EUM.KLU., 15/69.

yaşamaktadır²². Osmanlı döneminde konar-göçer bir yaşam tarzı süren Yörük-Türkmenler de gerek yaşam şekilleri, yaşadıkları bölgeler ve gerekse geçim faaliyetleri ile Antalya yöresinin en önemli ve renkli unsurlarından birini teşkil etmektedirler. Zikredilen bu grupların, Antalya kent merkezinde ikâmet eden insanlardan gerek meslekî gerekse yaşadıkları ortam açısından oldukça farklı şartlara sahip oldukları ifade edilmelidir. Bahsi geçen etmenlerin, bu insanlar üzerinde yaratacağı en önemli farklardan bir tanesi şüphesiz giyim-kuşamdır. Antalya kent merkezinde oturan hali vakti yerinde varlıklı bir kadın ile Antalya'nın yüksek yaylalarında hayvan güden bir kadının aynı giyim-kuşam özelliklerine sahip olması beklenemez. Bu açıdan, meslekî faaliyetleri de giyim-kuşamı zenginleştiren etmenler arasında gösterebiliriz.

Bölgedeki Yörük-Türkmenlerin gerek yaşam şekilleri gerekse devletle olan ilişkileri hem giyim-kuşam kültürlerinin şekillenmesinde hem de bu kültürün kayıt altına alınmasında önemli rol oynamıştır. Musa Seyirci'nin şu ifadeleri, Yörük yaşamının gerekleri hakkında bir fikir vermesi bakımından oldukça önemlidir:

Yörük göçüne karar verilince, hastalık, doğum durumu, hayvanını kaybetme dikkate alınmaz. Hasta insan da hayvana bindirilerek yola düzülür. Yörük çocuklarının çoğu yollarda doğmuştur. Yine Yörük gelinlerinin, kocalarının çoğu yollarda can vermiştir. Ölen insanı yol üzerindeki en yakın köy veya Yörük Mezarlığına konur²³.

Seyirci'nin bu ifadelerinden yola çıkarak, doğum, ölüm veya hastalık gibi olaylarda bile birtakım kalıpların dışına çıkmayan bu insanların, tereke taksimi için mahkemeye gelmelerinin ne kadar olası bir durum olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca, bölgedeki konar-göçer Türkmenlerin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin de çok iyi olduğu söylenemezdi²⁴. Miras taksimi için mahkemeye müracaat etmek, tereke tanziminden dolayı çeşitli vergiler ödemek²⁵ bu insanlar için pek de cazip olmasa gerektir. Bahsedilen bu olaylar, bölgedeki konar-göçer Yörük-Türkmenlerin terekelerinin ve doğal olarak giyim-kuşam eşyalarının kayıt altına alınmasını olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında gösterilebilir. Bunlara ilaveten, bölgede yaşayan

²² Sümer, 2010: 436-437.

²³ Seyirci, 1996: 197.

²⁴ Osmanlı Devleti'nin Teke sancağı Türkmenlerine karşı bakış açısı hakkında bkz.: Tızlak, 2005: 481-499.

²⁵ Örneğin, Hesapçızâde Mehmed Ağa'nın terekесinden *resm-i kismet-i âdî* başlığı altında 29.703 kuruş vergi/harc alınmıştır ki bu dönemde pek çok Antalyalı'nın toplam serveti bu rakama erişememektedir. AŞS., 11/76b. Bunun haricinde, terekelerin belli başlı masraf kalemlerinden olan *kaydiyye*, *kâtibiyye*, *kalemiyye*, *hüddâmiyye*, *kâğıd bahâ* gibi masraflar haricinde daha pek çok masraf kalemi, tereke tanzimini masraflı bir hale dönüştüren etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Kızılkaya'nın Pazar Avdanı köyünden İbrahim oğlu Ömer'in 31.343 kuruşluk terekесinden, tereke memurlarının 15 günlük zorunlu ihtiyaç ve nakliye işlemleri için 1.000 kuruş vergi/harc tahsil edilmiştir. AŞS., 70/270. İstanos'un Aşağı Pazar Kiremitli Mahallesi'nden Hacı Ahmed Alizâde Ali Efendi'nin terekесindeki eşyaların sergilenmesi için İstanos Belediyesine 300 kuruş *sergi rûsûmu* verilmiştir. AŞS., 55/41b. Elmalı'nın Eğerciler Mahallesi'nden Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekесine, eşyaların müzayede gününe kadar 20 gün süreyle bekçilik yapan Dellal oğlu Ahmed'e 1.000 kuruş bekçilik ücreti verilmiştir. AŞS., 100/138. Ayrıca, burada zikredilen 15 ve 20 günlük süreler, bir tereke yazımının kaç gün sürdüğü hakkında yaklaşık bir tahmin vermesi bakımından önemlidir. Bu kadar uzun süren masraflı bir işlemin kolay kolay ve mecbur kalmadıkça göze alınamayacağı ve bundan dolayı vefat eden pek çok kişinin terekесinin hiç kayda geçmediği tahmin edilebilir.

Yörük-Türkmenlerin içinde bulundukları konar-göçer yaşam şeklinin, tüketim alışkanlıklarını da etkilediği ve şekillendirdiği unutulmamalıdır. Sabit bir ikametgâha sahip olmayan ve tüm eşyalarını genellikle deve sırtında taşıyan bu insanlar için sahip olunan her eşya fazladan bir yük demektir. Bundan dolayı, Yörüklerin sahip oldukları eşyalar her zaman için kolay şekilde taşınabilir nitelikte olmuştur²⁶. Ayrıca bu durum onları, giyim-kuşamdan mutfak eşyasına kadar pek çok alanda sınırlı sayıda eşyaya sahip olmaya sevk etmiştir.

Antalya'nın toplumsal ve coğrafi özellikleri hakkında verilen bu bilgilerden sonra tez başlığında yer alan “kültür” ve “giyim-kuşam” kavramları üzerinde durulacaktır.

Kültür

Adını Bergama Kralı II. Attalos'tan alan Antalya²⁷ tarih boyunca Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu, Hamitoğulları ve Osmanlı egemenliği altında kalmıştır²⁸. Adı geçen yönetimlerden zengin bir kültürel miras devralan Antalya'da antik kentler, amfi tiyatrolar, camiler, kervansaraylar, hamamlar ve çeşitli müzelerde sergilenen tarihi eserler vs. bulunmaktadır. Bu yönüyle hiç kuşkusuz Türkiye'deki en zengin kültürel mirasa sahip kentlerden biri olan Antalya'nın kültürel tarihinin aydınlatılması hem tarih hem de kültür yönünden büyük bir önem arz etmektedir.

Kültür, yukarıda verilen somut örnekler haricinde pek çok soyut değeri de içinde barındırmaktadır. Ziya Gökalp kültürü “*Hars, yalnız bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, muakalevî, bedîî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkdar bir mecmuasıdır*”²⁹. şeklinde tarif etmektedir. Kültür kelimesinin anlamları üzerinde duran ve çeşitli kültür tanımlarını ele alan Turan ise kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: “*Kültür, bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümüdür*”³⁰. Bu açıklamalardan yola çıkarak bir milletin soyut ve somut tüm değerlerinin bütünü olarak tarif edebileceğimiz kültürün en önemli öğelerinden biri de giyim-kuşamdır.

Giyim-Kuşam

Giyim-kuşam en az insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların ilk devirlerde örtünme ihtiyacını karşılamak için avladıkları hayvanların postlarından veya çeşitli bitki yapraklarından bu ihtiyacı karşıladıkları bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde bitki lifleri ve otlardan yaptıkları basit etekleri kullanmışlardır. Zamanla geliştirdikleri yöntemlerle çeşitli bitki liflerinden basit

²⁶ Öter, vd., 2023: 4.

²⁷ Kentin 15-19. yüzyıllar arasında yüz dört farklı şekilde kullanılan ismi için bkz.: Duggan, 2019: 33-34.

²⁸ Darkot, 1978: 459-460; Emecen, 1991: 232-236; Erten, 1997: 13-88.

²⁹ Ziya Gökalp, 1976: 25.

³⁰ Turan, 2014: 17. Kültür kelimesinin farklı tanımlamaları için bkz.: Kafesoğlu, 2012: 15-16.

tezgâhlarda kumaş dokumayı başarmışlardır. Teknolojik gelişmelerle birlikte artık hem kumaş üretimi hem de üretilen bu kumaşların dikimi makinelerle bırakılmaya başlanmıştır. Bu tür gelişmeler giyim-kuşamı insanlar için yalnızca örtünme ihtiyacının karşılanması olmaktan çıkarmış ve giyim artık bir süs ve gösteriş unsuru haline gelmiştir³¹. Bu noktada insanın, içinde bulunduğu durumu sürekli olarak geliştirme ve iyileştirme duygusu ön plana çıkmaktadır.

Maddi kültür öğelerinden olan giyim-kuşamın pek çok işlevi bulunmaktadır. Giyim öncelikle insanın örtünme ihtiyacını karşılayarak onu soğuk veya diğer zararlı etmenlerden korur. Bir süs olma özelliğine de sahip olan giyim-kuşam, insanların güzel görünme arzusunu tatmin eder. Çoğu toplum tarafından ayıp sayılan bölgelerin kapatılmasını sağlar. Bir statü göstergesi olarak da kabul edebileceğimiz giyim-kuşam, kişinin mesleği, ekonomik ve siyasi durumu hakkında da bilgiler sunar³².

Turan, giyim-kuşam üzerinde etkili olan unsurları yedi başlık altında toplamaktadır. Bunlar; “*korunma içgüdü, doğa koşullarına uyma, dinsel ya da felsefi inançlar, yapılan işe uygunluk sağlama, yönetsel düzenlemeler, ekonomik koşullar, psikolojik eğilimler/moda*” olarak sıralanmaktadır³³. Ögel de giyim-kuşam konusunu incelerken meslekî faaliyetlerin önemine vurgu yaparak pamuk veya pirinç tarlalarında çalışan kişilerle at sırtında hayvan güden insan veya kavimlerin aynı giysilere sahip olamayacaklarını, Türklerin, Araplar veya Çinliler gibi ata entari ile binemeyeceklerini dile getirmektedir³⁴.

Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak bir toplumun giyim-kuşam özelliklerinin, o toplumun yaşayışı, ekonomik ve kültürel düzeyi, iş ve meslek grupları, dini inançları, beğeni, zevk ve tercihleri hakkında önemli bilgiler verdiğini söyleyebiliriz. Bu noktada çalışmamızın konusunu oluşturan Osmanlı Antalya’sı giyim-kuşamı, yalnızca Antalya’nın Osmanlı dönemine ait giyim-kuşam özelliklerini aydınlatmakla kalmayıp bunun yanı sıra bu dönemde yaşayan Antalya halkının ekonomik düzeyi, kişisel beğeni, zevk ve tercihleri, Antalya’nın diğer bölgelerle olan ürün ve kültür alışverişleri, şehirde yaşayan Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamlarındaki benzerlikler veya farklılıklar hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir.

Kaynaklar

Antalya Şer‘iyye Sicilleri

Çalışmamızın temel kaynağını oluşturan Antalya şer‘iyye sicilleri 100 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerin 53 tanesinde tereke kaydı bulunmaktadır. Bunlar; 1, 2, 3, 4, 5, 6,

³¹ Kütükoğlu, 2020: 157.

³² Tezcan, 1983: 255-257.

³³ Turan, 2014: 231.

³⁴ Ögel, 1978: 1-2.

7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 42, 43, 44, 45, 51, 53, 54, 55, 59, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 74, 76, 85, 87, 91, 93, 95, 97, 98, 99 ve 100 numaralı defterlerdir. Bu defterlere ilaveten, içerisinde çeşitli nedenlerle kayda geçmiş giyim-kuşam eşyası bulunan 21, 23 ve 46 numaralı defterler de incelenmiştir.

AŞS’de kayıtlı bulunan tereke kayıtları 1809-1924 yıllarını kapsamaktadır. En erken tarihli tereke kayıtları genellikle hac veya ticaret gibi nedenlerden dolayı Antalya’ya yolu düşmüş kişilere aittir. Hatta dikkat çekici şekilde ilk 6 şer‘iyye sicilinde, yerli Antalyalıların giyim-kuşamına ışık tutabilecek yalnızca birkaç tane eşyaya rastlamaktayız. (Bkz. Tablo 2). Antalya halkının giyim-kuşam adetleri hakkında bilgi içeren en erken tarihli terekeler, Tanzimat’ın hemen sonrasına ait yılları kapsayan 19 Numaralı AŞS’de bulunmaktadır. Ancak, 1840’lı yıllar boyunca da giyim-kuşam konusunda bilgi edinebileceğimiz yeterli sayıda tereke kaydı bulunmamaktadır. Osmanlı Antalya’sı giyim-kuşamı hakkında geniş bilgilerin elde edilebildiği tereke kayıtları 1850-1860’lı yıllardan itibaren başlamaktadır. Bu yıllara ait 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18 ve 93 numaralı defterlerde bulunan tereke kayıtları, Antalya giyim-kuşamı hakkında geniş bilgilerin elde edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Sözlükler

Çalışmada en çok istifade edilen kaynaklardan bir diğeri sözlüklerdir. Tereke kayıtlarında yer alan ve özellikle yerel ağızda kullanılan kelimelerin anlamlandırılmasında sözlükler vazgeçilmez öneme sahip kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. AŞS’deki tereke kayıtlarında yer alan ve daha çok yerel ağızda geçen kelimelerin anlamlarının tespitinde *Derleme Sözlüğü*’nün büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bununla beraber, Hüseyin Çimrin’in *Antalya Teke Yöresi Ağzı ve Deyimleri* adlı eseri de bu noktada kıymetli bilgiler içermektedir.

Giyim-kuşam konusunda temel başvuru kaynaklarından biri olan ve çalışmamızda sıkça yararlandığımız eserlerden bir diğeri Reşat Ekrem Koçu’nun *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* adlı çalışmasıdır. Pek çok giyim-kuşam eşyasının görselini içeren, bunun yanında giyim-kuşam tarihimize ait kıymetli bilgilerin bulunduğu eser, giyim-kuşam eşyalarının kullanım şekillerinden tarihi seyrine kadar oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bunlar haricinde çalışma içerisinde Türkçe, Osmanlıca ve İngilizce-Türkçe 20 farklı sözlükten istifade edilmiştir.

Çalışmada ayrıca seyyah ve araştırmacıların notları ve kayda aldıkları görseller, arşiv belgeleri, kültür ve giyim-kuşamla alakalı yayımlanmış çalışmalardan da istifa edilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Şer‘iyye Sicilleri ve Tereke Kayıtları

Osmanlı dönemi giyim-kuşam konusuna kaynaklık edebilecek pek çok malzeme bulunmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse; bu dönemden kalma giysiler, mücevherler, takılar, fotoğraflar, minyatürler, gravürler, çizimler, albümler, gezginlerin notları, hatıratlar ve son olarak tereke kayıtlarını zikredebiliriz.

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan tereke kayıtları, Osmanlı şer‘î mahkemelerinde kadı veya kadının naibi tarafından tutulan şer‘iyye sicillerinde kayıtlı bulunmaktadır. Kuruluş yıllarından Tanzimat’a kadar her türlü hukukî anlaşmazlığın çözümü kavuşturulduğu bir mercii olan Osmanlı şer‘î mahkemelerinde bir kadı ve çeşitli sayıda yardımcılar görev almaktadır³⁵. Bu mahkemelerin belirli bir makam binası mevcut değildir. Ancak kadıların yargılama faaliyetlerini yürütebilecekleri ve mahkemeye başvuran tarafların kendilerine ulaşabilecekleri belirli yerleri bulunmaktadır. Bu yer kimi zaman bir cami, mescit, medrese veya sabit bir oda olabildiği gibi kimi zaman da kadının evi olabildiği³⁶.

Ortaylı’nın deyişiyle “*geniş imparatorluğun coğrafyasını sırtlayan*” unsurlardan biri olan kadı³⁷, şer‘î ve hükmi işlemlerde, kendisine tevcih edilen beratta yazılı görevleri yerine getirip Hanefî mezhebine göre kararlar verirdi. Nikahtan miras taksimine, cinayet davalarından yetim mallarının korunmasına kadar bütün davalara bakar ve ayrıca merkezden gönderilen emir ve fermanları da *sicil* defterine kaydederdi³⁸.

Farklı isimlere sahip olan bu defterler *şer‘iyye sicilleri*, *sicillât-ı şer‘iyye*, *kadı sicilleri*, *kadı divanı* veya *mahkeme kayıtları* gibi isimlerle anılmışlardır³⁹. Oldukça zengin bir içeriğe sahip olan bu defterlerde merkezden gönderilen her türlü emir, ferman ve berat, mahkemede alınan kararların sureti, vergi ve mükellefiyetler, vakıflarla ilgili çeşitli kayıtlar, vekil ve vasi tayinleri, emniyet ve asayiş ile ilgili kararlar, alacak-verecek ilişkileri, kişilerin toplum, devlet ve diğer kişilerle olan münasebetleri, narh kayıtları, esnaf teşkilatları ile ilgili kayıtlar, çarşı ve pazarların kontrolüne ilişkin hükümler, Müslim ve Gayrimüslim kişi adları, kasaba, köy, mahalle vb. yerleşim adları, cami, kilise, medrese vb. binaların inşa ve tamiri ile ilgili kayıtlar, salgın hastalıklarla ilgili bilgiler, alım-satım ile ilgili kayıtlar, terekeler ve bunlar haricinde pek çok konuyla alakalı kayıtlar bulmak mümkündür⁴⁰. Sahip olduğu bu zengin içerik dolayısıyla farklı disiplinlerden çok sayıda araştırmacı tarafından çeşitli konularda kaynak olarak

³⁵ Aydın, 2017: 77.

³⁶ Ortaylı, 2020: 68-69; Akgündüz, 2009: 14.

³⁷ Ortaylı, 2020: 95.

³⁸ Uzunçarşılı, 1988: 108-109.

³⁹ Uğur, 2010: 8.

⁴⁰ Gürkan, 1986: 766-767; Barkan, 1966: 1; İpşirli, 1991: 157.

kullanılan⁴¹ şer‘iyye sicilleri, Osmanlı Devletinin sosyo-ekonomik, ticari, askeri, idari ve kültürel tarihinin aydınlatılmasında en önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır.

Tereke kayıtları, vefat eden bir kişinin yaşadığı yeri, ismini, baba ve dede adını, aile üyelerini, mesleğini, bazı durumlarda nerede, nasıl ve ne zaman öldüğünü⁴², mirasçılarının - mirasçısı yoksa devlet hazinesine- kalan her türlü menkul ve gayrimenkul mal varlığının ayrıntılı bir dökümünü, bunların fiyatlarını, uzunluk, adet veya ağırlık birimlerini, alacak ve borçlarını, varsa vasiyetini, tereke yazımıyla alakalı masraf kalemlerini ve bu masraflar düşüldükten sonra kalan meblağın mirasçılara taksimini içeren kayıtlardır. Ancak her tereke kaydında yukarıda verilen bilgilerin tamamını bulmak mümkün değildir. Özellikle değişim ve gelişimin bariz bir şekilde gözlemlenebildiği terekelerin giriş bölümü, 17. yüzyıla değin ortalama iki-üç satır uzunluğa sahipken aynı yüzyılın ilk yarısında uzunluk biraz daha artmış ve yüzyılın sonu ile 18. yüzyılda asıl hacim artışı meydana gelmiştir. Giriş bölümündeki değişim ve gelişim 19. yüzyılda da devam etmiştir⁴³. Giriş bölümündeki bu artışla birlikte vefat eden kişi hakkında edinilen bilgiler de çoğalmıştır.

Tereke veyahut *kassâm*, *metrûkât* ya da *muhallefât* gibi isimlerle anılan bu kayıtlar, yukarıda bahsedilen giriş bölümü ile başlayıp vefat eden kişinin bıraktığı malların sıralandığı ikinci bölümle devam etmektedir. Ardından çeşitli masraf ve borçların kaydedildiği masraflar bölümü ve son olarak masraflar düşüldükten sonra kalan meblağın mirasçılara taksimini gösteren kısım gelmektedir⁴⁴. Bozkurt, bu bölümlere ilaveten, erken dönem tereke kayıtlarında hemen hemen hiç görülmeyen ve 18. yüzyılın yarısı, özellikle de son çeyreğinden itibaren yaygın şekilde kaydedilmeye başlanan, taksimat kısmından sonra gelen ve mirasla ilgili açıklama ve bilgilerle beraber mirasçıların ibra beyanlarını içeren bölümün terekenin beşinci bölümü olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir⁴⁵. Bununla beraber istisnai olarak, sayılan bu bölümlerin bazılarının bulunmadığı tereke kayıtları da vardır. Örneğin, Antalya’nın Beşkonak nahiyesine bağlı Zerek köyü ahalisinden olup Balkan Savaşları yıllarında şehit olan Hacı oğlu Mehmed bin Mehmed’in terekесinden herhangi bir masraf tahsil edilmemiştir ve bundan dolayı tereke kaydında masraflar kısmı bulunmamaktadır⁴⁶.

⁴¹ Şer‘iyye sicilleri üzerinden yapılan çalışmalar ve konu ile ilgili literatür değerlendirmesi için bkz.: Uğur, 2003: 305-344; Gedikli, 2005: 187-213.

⁴² Örneğin, Şerbetçi Abbas Hüseyin ve zevcesi Hayriye Hatun’un tereke kaydındaki “*Merkez livâ olan medîne-i Antalya mahallâtından Bâlî Bey Mahallesi’nde sâkinler iken târîhden takrîben on gün mukaddem koleradan musâben vefât eyledikleri*” şeklindeki kayıttan, vefat eden kişilerin ölüm yeri, tarihi ve nedeni öğrenilebilmektedir. AŞS., 87/84b.

⁴³ Bozkurt, 2011: 51. Şer‘iyye sicillerini diplomatik bilimi bakımından ele alan bir çalışma için bkz.: Tak, 2009.

⁴⁴ Özcan, 2020: 405.

⁴⁵ Bozkurt, 2011: 44-45.

⁴⁶ AŞS., 76/12b-13a.

Tereke kayıtları şer‘iyye sicillerinin içerisinde dağınık halde bulunabildikleri gibi “*tahtgâh-ı selâse*” denilen İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük kentlerde sırf tereke tanzimine ayrılmış defterler de bulunmaktadır⁴⁷. Bu kentlere kıyasla, şer‘î mahkemelerindeki işlem hacminin daha az olduğu Antalya gibi şehirlerde ise tereke kayıtları şer‘iyye sicillerinin içerisinde dağınık halde bulunmaktadır.

Tereke kayıtlarında, vefat eden bir kişinin hayattayken kullandığı her türlü ev, mutfak, mobilya ve giyim eşyası, kilerinde bulunan gıdalar, ev, bağ, bahçe, değirmen vb. gayrimenkuller, çiftliğinde bulunan bina ve araç-gereçlerle hayvanların cins ve miktarları, anbarlarında bulunan veya tarlasına ekmiş olduğu ürünlerin miktar ve türleri, üretim araçları ve ticari mallarının miktar ve çeşitleri ve tüm bu sayılan varlıkların tahmini veya müzayede ile belirlenmiş fiyatları kayıtlı bulunmaktadır⁴⁸. Bu yönüyle oldukça zengin bir içeriğe sahip olan tereke kayıtları çok sayıda araştırmacının dikkatini çekmiş ve pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir⁴⁹.

Ölen bir kişinin hayattayken sahip olduğu varlıkların terekelere kaydediliş şekli de üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biridir. Tereke yazımında takip edilen genel kaidelere bakıldığında varlıkların belirli bir sınıflandırmaya tabi tutularak kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır. Örneğin, öncelikle giyim-kuşam eşyaları, ardından ev ve mutfak eşyaları, altın ve aksesuarları, sahip olduğu hayvanlar, gayrimenkuller, alacaklar, zanaatkâr bir kimse ise üretim araçları, ticari malları, tarım aletleri vb. şekilde sıralanarak kaydedilmektedir. Bu yöntem terekede kayıtlı bazı eşyaların yorumlanabilmesi ve anlamlandırılabilmesi adına oldukça önemlidir. Bu noktada örnek vermek gerekirse Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nden Marya Hanım’ın giyim-kuşam ve takılarının sıralandığı kısımda *gümüş yaldızlı fes tabaklı (1) ma‘a fes ve püskül (1)* şeklinde geçen bir eşya öbeği bulunmaktadır⁵⁰. Yine benzer şekilde Tütüncü Galip Efendi’nin terekesindeki bir eşya öbeği, *fes, tabak, iplik kemer, eldivenlik* şeklinde kaydedilmiştir⁵¹. Bu kayıtlarda geçen *tabaklar*, tereke yazımında takip edilen usuller dikkate alındığında fes, püskül, kemer gibi eşyalarla oldukça ilgisiz bulunmaktadır. Bundan dolayı bu *tabakların*, kimi zaman feslerin üzerine oturtularak kullanılan ve şekli bir tabağı andıran tepeliklerden olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu noktada dikkat çeken husus, eşyaları terekelere kaydeden görevlilerin -bazı durumlarda- bir eşyayı, bilinen ismi yerine benzetme yoluna giderek başka bir adla kaydetmiş olmalarıdır. Bu durum terekelerde yer alan

⁴⁷ Özdeğer, 1998: 8-9; Barkan, 1966: 1.

⁴⁸ Barkan, 1966: 1; Öztürk, 1995: 27.

⁴⁹ Tereke kayıtları üzerinden yapılan çalışmalar ve konu ile ilgili literatür değerlendirmesi için bkz.: Bozkurt, 2013: 193-229.

⁵⁰ AŞS., 22/131b.

⁵¹ AŞS., 45/159b.

eşyaların yorumlanmasında oldukça dikkatli davranılması gerektiğini gösteren bir örnektir. Buna benzer başka bir durum, günümüzde belli bir eşya ile bütünleşmiş ancak eskiden başka eşyaları tanımlamakta kullanılan kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, *terlik* denilince hemen herkesin gözünde ayağa giyilen terlikler canlanmaktadır. Ancak terlik kelimesi takke, başlık, yün çorap, manto, yeldirme, ferace ve yerli dokumadan üretilen giysi gibi anlamlara da sahiptir⁵². Ayrıca Antalya yöresinde altınlarla süslenmiş başlığa da terlik denmektedir⁵³. Tereke kayıtlarında *ayak terliği* veya *1 çift terlik* gibi ifadelerle kayıtlı bulunan terliklerin ayağa giyilen terliklerden olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak yüzeysel bir tarif, hiçbir ayrıntıya yer verilmeden, entari, şalvar vb. giyeceklerle aynı eşya öbeğinde bulunan ve yalnızca *terlik* şeklinde yazılmış bir eşyanın yukarıda zikredilen eşyalardan hangisi olduğunu tespit etmek her zaman için mümkün değildir. Yine aynı şekilde, terekede yer alan bir *çarşafın* bir kadın kıyafeti mi yoksa bir yatak örtüsü mü olduğu veya bir *yemeni* kaydının bir başörtüsünü mü yoksa bir ayakkabıyı mı nitelediği her zaman net değildir. Bu tür anlam karmaşalarını, tereke kayıtları üzerinden giyim-kuşam konusunu ele almanın ilk zorlu yanı olarak görebiliriz. Bir kelimenin birden fazla eşyayı niteliyor olması, örneğin “İncelenen 100 tereke kaydında 10 tane çarşaf görülmüştür” şeklindeki bir ifadede yer alan çarşafların ne tür bir çarşaf olduğu konusunda soru işaretleri uyandırmaktadır. Bu durum, tereke kayıtlarında yer alan giyim-kuşam eşyalarıyla ilgili istatistiksel veriler çıkarmanın ilk sağlıklı yönünü teşkil etmektedir.

İstatistiksel verileri sağlıklı hale getiren diğer bir etmen, ölen her kişinin tereke kaydının tutulmamasıdır. Kadı, vefat eden kişinin terekesini şer‘î kurallara göre ancak ilgili kişilerin talebi üzerine taksim edebilirdi. Zorla tereke tanzim edip harç veya vergi (resm) alamazdı. Ancak mirasçılar arasında rüşd çağına gelmemiş küçük çocuklar varsa, yetim hakkını korumak maksadıyla kadı tereke tanzimine müdahale edebilirdi⁵⁴. Pamuk, vefat eden kişilerin ancak %10’unun -bazen daha az- terekesinin kayda geçirildiğini ifade etmektedir⁵⁵. Pamuk’un verdiği bu oranı esas kabul edecek olursak şer‘iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarının, toplumun ancak %10’unu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu oran üzerinden çıkarılacak istatistiksel verilerin, gerçekte olanı yansıtmaya ihtimali sorgulanmaya muhtaçtır.

Tereke kayıtları üzerinden giyim-kuşam konusunu ele almanın ve istatistiksel veriler çıkarmanın başka bir sakıncası ise vefat eden kişinin -bazı tereke kayıtlarında- hayattayken sahip olduğu tüm mal varlığının kayda geçirilmemiş olmasıdır. Kadılar, tereke toplamına göre belirli bir ücret (*resm-i kısmet*) aldıkları için, kimi zaman malların değerini yüksek göstermeye

⁵² TDK., 1993i: 3893.

⁵³ Aydın, 2012: 398.

⁵⁴ İnalçık, 1953-1954: 52.

⁵⁵ Pamuk, 2007: 150.

çalışmışlardır. Buna karşılık mirasçılar da daha az *resm-i kısmet* ödemek adına bazı malları kadının huzuruna çıkarmamışlardır⁵⁶. Tereke kayıtlarına yansımayan bu mal gruplarından belki de en önemlisi giyim-kuşam eşyalarıdır. Bir kişinin ev veya mutfak eşyası, gayrimenkulü, hayvanı, üretim aleti vs. olmaması kabul edilebilir bir durumdur. Ancak toplumumuzda bir kimse ne kadar yoksul ve fakir olursa olsun mutlaka bir giyim eşyası vardır. Buna rağmen AŞS’de yer alan pek çok tereke kaydında, özellikle taşra sakinlerinin tereke kayıtlarında hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmamaktadır. Bu durum, en azından Antalya özelinde konuştuğumuzda -bazı- tereke kayıtlarının, ölen kişinin servetini tamamen temsil etmediğinin bir göstergesidir. Burada ayrıca şunu da ifade etmekte fayda vardır ki bazı tereke kayıtlarında, kişinin hayattayken sahip olduğu eski bir bez parçası veya bir iğnesi dahi kayıtlı bulunmaktadır. Bu, ölen kişinin sahip olduğu tüm varlığının en ufak ayrıntısına kayda geçirilmiş olduğunu düşünmemize yol açabilecek yanıltıcı bir durumdur. Ancak bu, tereke kayıtlarının, ölen kişinin servetini hiçbir zaman eksiksiz yansıtmadığı anlamına da gelmemektedir.

AŞS’deki bazı tereke kayıtlarında neden hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmadığı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak yöre adetlerine bakıldığı zaman bu konu hakkında fikir verebilecek bazı uygulamalara şahit olmaktadır. Bu uygulamalara örnek olarak Tansuğ’un, *Türkmenlerde Giyim Gelenekleri* adlı çalışmasındaki şu ifadelerle yer verebiliriz:

Fotoğraflar çektim. Giyim malzemelerini derledim. Ve araştırmalarım sırasında öğrendim ki, birçok eski giyim parçalarını artık ele geçirmem imkânsızdır. Çünkü çok eski parçalar kaybolup gitmiştir. Ölen Türkmen kadınları, inançlara göre ve ne yaşta olurlarsa olsunlar, tıpkı bir gelin gibi özenle giydirilerek gömülürler⁵⁷.

Tansuğ’un bahsettiği bu giysi ile gömülme uygulamasına Bergama’nın Merkez Kapıkaya köyünde, Muğla Milas’ta ve Kaz Dağı Tahtacılarının adetlerinde şahit olmaktadır⁵⁸. Bu noktada zikredilebilecek başka bir uygulamaya Antalya’daki cenaze törenlerinde rastlamaktayız. Çimrin, vefat eden bir kişinin üzerindeki kıyafetlerin su ısıtılan kazanın altına atılarak yakıldığından, bu adetin Antalya yöresindeki bazı aileler tarafından uygulandığından bahsetmektedir⁵⁹. Bu adetlerin, AŞS’deki bazı tereke kayıtlarında neden hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmadığı sorusuna kesin bir yanıt oluşturduğunu söylemek güçtür. Vefat eden kişinin giyim-kuşam eşyaları, kişi henüz hayattayken yakınlarına paylaştırılmış veya mirasçılar kendi aralarında anlaşarak bu eşyaları paylaşmış olabilirler. Mirasçılar, vefat eden yakınlarının giyim-kuşam eşyalarına manevi bir anlam yükleyerek bu eşyaların kadının huzuruna çıkmasını veya başkalarına satılmasını (terekelerdeki şekliyle “*âhere bey*” olunmasını) istememiş olabilirler.

⁵⁶ Barkan, 1966: 2-3; İnalçık, 1953-1954: 53.

⁵⁷ Tansuğ, 1977: 8037.

⁵⁸ Tansuğ, 1985: 32, 37, 50; Engin, 1995: 44.

⁵⁹ Çimrin, 2012: 362.

Sebebi her ne olursa olsun bazı tereke kayıtlarına hiçbir giyim-kuşam eşyası yansımamıştır. Örneğin, yukarıda ismi geçen Zerek köylü Hacı oğlu Mehmed'in terekesinde yalnızca 10 baş hayvan bulunmaktadır. Lülüzâde Ömer Lütfi Efendi'nin 2.518.521 kuruş 21 paralık olağanüstü servetinin yer aldığı terekesinde, eşi Zübeyde Hanım'ın aldığı bir altın saat ve resmi takım elbiseden başka hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmamaktadır. Bu tereke kaydında daha çok Ömer Lütfi Efendi'nin sahip olduğu kereste ve zahireler kayıtlı bulunmaktadır⁶⁰. Ahi Yusuf Mahallesi'nden Kara Mehmed'in terekesinde yalnızca bir göz ev ve çeşitli altınlar bulunmaktadır⁶¹. Bu kişilerin hayattayken çeşitli kıyafetlere sahip oldukları şüphesizdir ancak bunlara tereke kayıtlarında ne yazık ki tesadüf edilememektedir. Özellikle yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak, AŞS'de yer alan bazı tereke kayıtlarının, ölen kişinin yalnızca "bazı" mal varlıklarını temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda değinilen üç husus, tereke kayıtlarının, Antalya halkının yaklaşık %10'unu temsil ettiğini, bununla beraber mevcut tereke kayıtlarından bazılarının, vefat eden kişinin servetini tamamen yansıtmadığını ve birden fazla giyim-kuşam eşyasını niteleyen bazı kelimelerde anlam kargaşası bulunduğunu göstermektedir⁶². Bundan dolayı çalışmamızda, tereke kayıtlarından hareketle, örneğin, "Kepenek, Antalya yöresinde çok sık kullanılan bir giyecek olmamıştır" şeklinde bir çıkarım yapmak yerine "Kepenek, tereke kayıtlarında az rastlanılan bir giyecek olmuştur" demeyi daha uygun bulduk. Osmanlı dönemi Antalya'sında insanların temel geçim kaynaklarından birinin hayvancılık olduğu düşünülürse kepenek tarzı giyeceklerin ne denli sık kullanıldıkları tahmin edilebilir. Bu durum, Antalya yöresini ziyaret etmiş bazı isimlerin ifadeleriyle de sabittir. Ancak tereke kayıtlarında kepenekler nadiren rastlanılan giyeceklerden biridir ve bu husus tereke kayıtlarından elde edilen verilerin eleştirel bir gözle ve dikkatle kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Bir yörede yaygın şekilde kullanılan bir eşyanın tereke kayıtlarında nadiren görülmesi olayına Bartın'da da şahit olmaktayız. Dilek, 19. yüzyılda Bartınlı kadınların giyim-kuşam kültürlerini incelediği çalışmasında, gelin tacı olarak da bilinen *elmaslı çelenklerin*, yerel kaynaklarda, kullanımının çok yaygın olduğunun ifade edilmesine karşın tereke kayıtlarında yalnızca bir Müslüman kadının eşyaları arasında elmaslı çelenge tesadüf edildiğini söylemektedir. Dilek bu durumu, elmaslı çelenklerin daha çok Gayrimüslim kadınlar tarafından

⁶⁰ AŞS., 65/73-78. Lülüzâde Ömer Lütfi Efendi hakkında geniş bilgi için bkz.: Dayar, 2016b: 30-37; Çimrin, 2007a: 80-82.

⁶¹ AŞS., 91/2b.

⁶² Birden fazla giyim-kuşam eşyasını nitelemekte kullanılan kelimelere çalışmanın devamında yeri geldikçe değinilmiştir.

tercih edilmiş olabileceğine yormuş olsa da bu takının çoğu zaman tereke kayıtlarına yansımamış olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekiyor⁶³.

Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de vefat eden kişinin sahip olduğu malların sicillere hangi maksatla kaydedilmiş olduğudur. Yukarıda da ifade edildiği üzere tereke tanzimi, mirasçılar arasında rüşt çağına gelmemiş ve kendi malını idare edebilecek yetişkinlikte olmayan biri bulunduğu veya mirasçılar, mirası taksim hususunda kendi aralarında anlaşamadıkları durumlarda gerçekleştirilirdi. Bu durumdan, konumuz açısından elde edilecek en önemli sonuç, tereke kayıtlarının giyim-kuşam konusuna kaynaklık etmeleri amacıyla tutulmamış olduklarının anlaşılmasıdır. Bu durum, tereke kayıtları üzerinden giyim-kuşam konusunu ele alma konusunda pek çok sorunu ve eksikliği beraberinde getirmektedir. Bu eksikliklerden belki de en önemlisi, giyim-kuşam konusunun ruhu ve felsefesine ait hiçbir bilginin elde edilemeyeşidir. Bir giyim malzemesine işlenen desenin manası, renklerin anlamı, bir başörtüsünün bağlanma şeklinin içerdiği mesaj vb. noktalarda tereke kayıtları üzerinden bilgi edinme imkânı bulunmamaktadır.

Tereke kayıtlarının giyim-kuşam konusunda aydınlatmakta yetersiz kaldığı noktalardan bir diğeri bu kayıtların hiçbir görsel malzeme içermemesidir. Bunun yanında pek çok kayıt, eşya hakkında hiçbir ayrıntı vermez. Yalnızca ismi ve fiyatı zikredilmekle yetinilir⁶⁴. Giyim-kuşam konusunun en önemli unsurlarından olan renklerin dilini tereke kayıtları üzerinden okumak ne yazık ki mümkün değildir. Hangi elbisenin hangi elbiseyle, hangi durumlarda ve özel günlerde giyildiğini söylemez. Zaten terekeyi sicil defterine kaydeden kişilerin de bu şekilde aslî bir görevleri yoktur. Tansuğ'un da ifade ettiği gibi “*Geleneksel giyimin, başdan aşıya, inancı var; felsefesi var; güzelliği var; taşıdığı mesajlar var...*”⁶⁵ ancak ne yazık ki bunların hiçbirini tereke kayıtları üzerinden izleme imkânına sahip değiliz.

Tansuğ, *Türkmen Giyimi* adlı eserinde, Ege bölgesinde dolaştığı Türkmen köylerinin giyim-kuşam kültürünü anlatırken, bir elbise veya takının hangi özel günde giyildiği/takıldığı, renklerin ve desenlerin ne tür anlamlar taşıdığı, elbise veya başlıkların ne şekilde giyildiği ya da nasıl kombine edildiği, düğünlerde, törenlerde, özel günlerde ve hatta cenazelerde ne şekilde giyinilip kuşanıldığı gibi hususlara değinmektedir. Bu hususların, giyim-kuşam kültürünün en önemli unsurlarından olduğu şüphesizdir. Ancak bu gibi ayrıntıları tereke kayıtları üzerinden okumak ne yazık ki mümkün değildir.

Bir padişah veya hanedan mensubunun giyim-kuşam eşyalarını konu edinmiş olsaydık bugün o malzemeleri müzelerde bizzat görme veya portreler ya da fotoğraflar üzerinden izleme

⁶³ Dilek, 2021: 208.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için Ekler kısmında yer alan tereke kayıtlarına bakınız.

⁶⁵ Tansuğ, 1985: 37.

imkânına sahip olabilirdik⁶⁶. Ancak söz konusu Osmanlı Antalya'sı olduğunda bu imkânların pek çoğuna sahip olmadığımızı ifade etmeliyiz.

Giyim-kuşam konusuna kaynaklık edecek müze malzemesi konusunda Suna ve İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi'ndeki geleneksel kıyafetleri zikretmek gerekir. Müzede yer alan kıyafetler Antalya yöresinden derlenerek bir araya getirilmiştir⁶⁷.

Gezginlerin notları, Osmanlı Antalya'sı giyim-kuşam özellikleri hakkında kıymetli ancak kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Danieloğlu, Antalya'da gezip dolaştığı yerlerin giyim özellikleri hakkında sadece *“Erkekler her zaman sanki halk oyunu oynamak üzereymiş gibi güzel giyinir; adetleri böyledir”* demekle yetinir⁶⁸. İbn Battûta, Antalya'da misafir olarak kaldığı bir zaviyedeki ahi gençlerinin kıyafetlerinden kısaca bahseder⁶⁹. Meşhur Evliya Çelebi, Antalya ve Alanya halkının giyim-kuşam özellikleri hakkında kıymetli izlenimler aktarır. Antalya halkının giyim-kuşamı hakkında; *“Hepsi çuka esvaplar giyip kendi ticaretlerine bakar zengin bezirgânlardır. Taze yiğitleri Cezayir levendi esvabı giyip kâr ederler. Kadınlar çuka ferace giyip başlarına sivri takkeler üzere beyaz çarşaf bürünürler”* demektedir. Alanya halkının giyim-kuşam adetlerini ise; *“Bütün halkı beyaz külâh üzere sarık sararlar. Ve ayaklarına dizlerine dek dikişli postal giyip beli kılıçlı, eli dalyan tüfenkli, eşkiya mızraklı ve kalkanlı şahbaz leventleri vardır”* sözleriyle tarif etmektedir⁷⁰.

Osmanlı Antalya'sı giyim-kuşamı hakkında bilgi veren önemli isimlerden bir diğeri Felix von Luschan'dır. 1884 yılında Lykia, Milas ve Burdur yörelerini ziyaret etmiş olan Luschan, Antalya Yörüklerinin giyim-kuşam adetleri hakkında şunları söylemektedir:

Aslında Yörüklerin giysileri konusunda söylenecek pek bir şey yok. Anadolu'nun bütün güney sahilleri ve özellikle Antalya yöresindeki köylüler acayip, ayaklarına kadar çok uzun neredeyse ayak bileklerine inen kaftan biçiminde ceket giyerler. Bunların ön tarafı açık, yandan kalçaya kadar yırtmaçlıdır. Arkasında geniş, önünde dar püsküller sarkar. Ham maddesi çoğunlukla kendi ürettikleri kumaştandır ve çok parlak renkli dar şeritlerle süslenir. Bu tür giyinmeyi Yörüklerde asla göremezsiniz. Onlar genellikle kısa, kahverengi, karın altına kadar gelen aba giyerler. Ön tarafı tamamen açıktır. Bu açıklığı kalın kemerine koydukları silahlar kapatır. Altlarına kısa, koyu keçe pantolon giyerler. Baldırları yazın genellikle açıktır. Keçe giysilerin zaman zaman çiftçilerin ürettiği pamuklu giysilerle değiştiği görülür. Yazın açık olan baldırlarına bazen tozluğa benzer keçe çoraplar giyseler de buna pek sık rastlanmaz. Bu giyinme tarzı bütün Yörüklerde hâkim olmasına karşın, zengin Yörükler özellikle bayramlarda milli Türk kıyafetlerine bürünürler⁷¹.

⁶⁶ Ayrıca hanedan mensuplarının sahip olduğu varlıklar, eşyanın tüm ayrıntılarıyla gözümüzde canlanmasına imkân sağlayacak şekilde ayrıntılı kaydedilmektedir. Örnek olarak Rahmi Tekin tarafından terekeleri incelenen Muazzez, Fatma ve Ümmügülsüm Sultan'ın eşyaları zikredilebilir. Tekin, 2018: 297-316.

⁶⁷ <https://akmed.ku.edu.tr/kaleici-muzesi/geleneksel-antalya-evi/> (erişim tarihi: 26.03.2023)

⁶⁸ Danieloğlu, 2010: 147.

⁶⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004: 405.

⁷⁰ Evliya Çelebi: 2011: 315, 324.

⁷¹ Göka, 2002: 99-100.

Luschan'ın aktardığı bu bilgiler, çalışmamızda, ele alınan bölgede, incelenen zaman diliminde yaşamış insanların giyim-kuşamlarını yansıttığı için oldukça önemlidir. Ayrıca Luschan'ın eserinde yer alan Yörük ve Tahtacılar a ait fotoğraflar da çalışmamızı görsel açıdan destekleme imkânı sunmuştur.

Macit Selekler'in *Yarım Asrın Arkasından Antalya'da Kemer, Melli, İbradı ve Serik* adlı eseri de Osmanlı Antalya'sının giyim-kuşam adetleri hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Yazılarını 1919-1920 yıllarında kaleme alan Selekler, Kemer, İbradı ve Serikli kadın ve erkeklerin, Tahtacıların, Yörüklerin ve muhacirlerin giyim-kuşamları, bunlar arasındaki giyim-kuşam farklılıkları vb. konularda oldukça önemli bilgiler aktarmaktadır⁷².

Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşam adetlerine ışık tutabilecek fotoğraflar da az sayıda bulunmaktadır ve bunlar genellikle Batılıların ellerinden çıkmıştır. Bu isimlerden ilk akla gelen, Avusturya ordusu istihkam yüzbaşlarından Ernst Krickl'dır. 1892 yılında Lykia bölgesine düzenlenen bir araştırma gezisinde yer alan Krickl, gezi esnasında günü gününe notlar tutmuş ve 238 fotoğrafın bulunduğu 3 ciltlik bir albüm oluşturmuştur. Bu albümler Nezih Başgelen tarafından *1892 Lykia Günlüğü* adıyla yayımlanmıştır⁷³.

Bu noktada zikredilebilecek kaynaklardan bir diğeri yukarıda ismi geçen Luschan ve Eugen Petersen'in *Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis* adlı eseridir. Eserde yer alan görseller, özellikle tereke kayıtlarında eşyalarına çok sık rastlayamadığımız Tahtacıların giyim-kuşam adetleri hakkında önemli bilgiler vermektedir⁷⁴.

1914 yılı yazında Dr. Béla Lakos önderliğinde düzenlenen bir araştırma gezisinde yer alan Zsigmond Fejes'in kayda aldığı fotoğraflar da Antalya sokaklarından önemli insan manzaraları sunmaktadır⁷⁵. Macar Ulusal Dijital Arşivinde yer alan bu fotoğraflardan bazılarına Ekler kısmında yer verilmiştir.

Üzerinde durulması gereken eserlerden bir diğeri İtalyan asıllı oryantalist ressam Luigi Mayer'in Antalya bölgesine ait gravürlerinin yer aldığı *Views in the Ottoman Empire, Chiefly in Caramania* adlı eseridir. Mayer çizimlerini, 1776-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine düzenlemiş olduğu geziler esnasında kayda almıştır⁷⁶. Bu çizimler, AŞS'de yer alan tereke kayıtlarının öncesine ait yıllara denk düştüğü için ayrıca önemlidir.

Kayhan Dörtlük ve Remziye Boyraz editörlüğünde hazırlanan *Gezginlerin Gözüyle Antalya* adlı eser, Antalya'ya uğramış seyyahların gözlemlerinin yanı sıra, içerdiği görsel

⁷² Selekler, 2011: 30-31, 107-108, 171-173.

⁷³ Krickl, 2005.

⁷⁴ Petersen ve Luschan, 1889: 200-221.

⁷⁵ https://en.mandadb.hu/tetel/507395/Album_Konstantinapoly_es_Kisazsia_tanulmanyut_1914 (erişim tarihi: 19.02.2023)

⁷⁶ Mayer, 1803.

malzemelerle de konu hakkında kıymetli bilgiler içermektedir⁷⁷. Yukarıda bahsedilen notlar ve görsellere çalışmanın ilgili kısımlarında yer verilmiştir. Bu kaynaklar, tereke kayıtlarında yer alan giyim-kuşam eşyalarını farklı noktalardan destekliyor olsalar da giyim-kuşam konusunu tereke kayıtları kadar geniş ve ayrıntılı şekilde anlatmaktan uzaktırlar.

Tereke kayıtlarının, yukarıda yer verildiği üzere, giyim-kuşam konusunu aydınlatmakta yetersiz kaldığı noktalar bulunsa da bu durum tereke kayıtları üzerinden giyim-kuşam konusunun ele alınamayacağı anlamına gelmemektedir. Öncelikle bu alanda başka herhangi bir kaynağın bulunmayışı tereke kayıtlarını vazgeçilmez bir öneme sahip kılmaktadır. Bazı giyim-kuşam eşyaları her ne kadar yüzeysel bir tarifile, hiçbir ayrıntı belirtilmeden kaydedilmiş olsalar da pek çok tereke kaydında giyim eşyalarının kumaşından, desenine, fiyatından süslemelerine, renginden biçimine kadar çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra Osmanlı giyim-kuşamının en önemli parçalarından olan aksesuarların fiyatları, yapım malzemeleri ve ağırlıkları gibi bilgilere de ulaşılabilmektedir. Macar tarihçi, arşivci ve Türkolog Lajos'un da ifade ettiği gibi terekeler, *“kuru, ruhsuz eşya sıralaması, fakat, o devir Türk maddi kültürünün tanınmasının değerli bir kaynağı ve Türk idare hayatında sık sık rastlanan yazılı bir üründür”*⁷⁸.

Giyim-kuşam konusu hakkında tereke kayıtlarındaki eşya listesinin yanı sıra terekenin giriş bölümü de kıymetli bilgiler sunmaktadır. Giriş bölümünde yer alan, vefat eden kişinin dini, cinsiyeti ve yaşadığı yer de giyim-kuşamın toplumsal özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin, kişinin yaşadığı yer, pantolonun Antalya'da hangi bölgelerde kullanıldığı hakkında bilgiler sunmaktadır. Kişinin dini ve cinsiyeti gibi bilgiler, örneğin Müslim ve Gayrimüslim kadınlardan hangilerinin daha kıymetli aksesuarlara sahip olduğu konusunda fikir sahibi olmamıza imkân tanımaktadır.

Tereke kayıtlarında yer alan giyim-kuşam eşyaları, yukarıda zikredilen gezgin notları ve fotoğraflarla da desteklenerek, Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşam ve süslenme kültürü önemli ölçüde aydınlatılmış ve Antalya kültürünün zenginliği ve çeşitliliği ortaya çıkartılmıştır. Tereke kayıtlarında yer alan pek çok giyim-kuşam eşyasının görseli günümüzde internet ortamında veya farklı kaynaklarda kolaylıkla bulunabilir. Ancak bunların, Osmanlı dönemi Antalya'sında kullanılan kıyafet veya aksesuarlarla birebir örtüştüğünü söylemek güçtür. Bundan dolayı çalışma yer verilen görsellerin, incelenen döneme ve bölgeye ait olmasına özen gösterilmiştir.

⁷⁷ Dörtlük ve Boyraz, 2008.

⁷⁸ Lajos, 1979: 459.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOYUN, BAŞ, KOL VE GÖĞSE TAKILANLAR/GİYİLENLER

Bu bölümde, Osmanlı dönemi Antalya'sında kullanılan takılar, süs malzemeleri, başlıklar, başörtüleri ve yüz örtüleri ele alınmıştır. Bilhassa Antalyalı Müslim ve Gayrimüslim kadınların ön planda olduğu bu bölüm, Antalya'da Müslim ve Gayrimüslimler arasındaki giyim-kuşam ve süslenme farklılıklarının en iyi şekilde gözlemlenebildiği alandır. Bu bölümde ele alınan giyim-kuşam eşyalarının bolluğu ve çeşitliliği, Antalyalı kadınların giyim-kuşamlarına ve süslenmelerine verdikleri önem ve hassasiyeti çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu başlık altında, sırasıyla, boyuna takılan gerdanlık, zincir, boyunduruk, lebbe vb. takılar, başa giyilen fes, sarık, külah, takke vb. başlıklar, başa örtülen tülbent, yemeni, yazma, pullu vb. başörtüleri, yaşmak ve peçeden oluşan yüz örtüleri, çelenk, alınlık, saçlık vb. baş süsleri ve takıları, bilezik, yüzük, saat, broş vb. göğüs ve kol aksesuarları ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınan ve sayıları onları bulan giyim-kuşam ve süslenme eşyaları, Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşam hayatının ne denli renkli ve canlı olduğuna, bunun yanı sıra zengin bir kültürel mirasa işaret etmektedir.

1.1. Boyuna Takılanlar

1.1.1. Gerdanlık

Gerdan, insan vücudunun omuzlar ile baş kısmı arasında kalan ön bölümüne verilen isimdir⁷⁹. Gerdanlık ise insan vücudunda bu bölgeye takılan bir aksesuardır. Bundan dolayı ismini, vücutta takıldığı yere göre almıştır⁸⁰. Takı kültüründe çok önemli bir yeri ve önemi olan kolye veya gerdanlık, boyun takılarının hepsini kapsayan bir isim gibi algılansa da aslında bu takı sınıfının sadece bir çeşidini oluşturmaktadır. Birbirlerinden farklı özelliklerdeki bu takı çeşitlerinin tek ögeli olanlarına kolye, boyunu saranlarına boyunluk, kısıtı veya boğmak, çok ögeli olanlarına da gerdanlık ismi verilmektedir⁸¹. Gerdanlıklar, değerli taşlar, madenler, boncuklar veya altın paralarla yapılır⁸². Osmanlı kadınlarının vazgeçilmezi olan ve onları simgeleyen en önemli takılardan biridir⁸³. Karakteristik özellikleri ise boyunda fazla

⁷⁹ Çağbayır, 2007b: 1686.

⁸⁰ Ögel, 1978: 253.

⁸¹ Özbaşı, 2002: 791.

⁸² Gülensoy, 2003: 58.

⁸³ İrepoğlu, 2012: 287.

sarkmaması ve boynun omuzlar ile birleştiği yerde kullanılmasıdır. Kolye ise bundan farklı olarak gerdanlıktan daha uzun olan bir takı çeşididir⁸⁴.

Müslim ve Gayrimüslim Antalyalı kadınlar arasında süslenme için kullanılan en önemli aksesuarlardan bir tanesi gerdanlıktır. Öyle ki, çok farklı çeşitleri bulunmakta, kalitesi ve yapım malzemesine göre fiyatları değişmekteydi. Antalyalı kadınların, maddî durum, kişisel tercih ve zevklerine göre inci, altın veya gümüşten yapılmış gerdanlık çeşitleri vardır.

Gerdanlıkların ortasına bazen, aksesuarı daha gösterişli göstermek adına bir de altın takılabilmektedir⁸⁵. Hatta tereke kayıtlarında *gerdanlık altın*⁸⁶ şeklinde tanımlanan altınlara da tesadüf etmek mümkündür. Gerdanlıklar bazı kayıtlarda imal edildikleri yerin ismiyle adlandırılmışlardır. Teşvikiye Mahallesi'nden Alime Hanım'ın *Kıbrıs-kârî* (Kıbrıs işi) gerdanlığı buna verilebilecek bir örnektir⁸⁷.

Gerdanlıklar arasında, hayli yüksek fiyatlar biçilmiş olan inci gerdanlıklara daha çok, Antalyalı Gayrimüslim kadınların terekelerinde rastlamak mümkündür. Makbule Mahallesi'nin Gayrimüslim sakinelerinden Marina Hanım'ın terekesinde bulunan on miskal ağırlığındaki inci gerdanlığa 1.500 kuruş gibi hayli yüksek oranda bir kıymet biçilmiştir⁸⁸. Yine aynı mahallede ikamet eden ve Antalyalı zengin Rumlardan biri olan Tuzcu oğlu Hâci İstirati'nin zevcesi Eleni Hanım'ın 14,5 miskal ağırlığındaki inci gerdanlığına 400 kuruş kıymet biçilmiştir. Eleni Hanım bu gerdanlığını 1.000 kuruş değerinde bir de altın haç ile süslemiştir. Bu altın haçtan başka Eleni Hanım'ın terekesinde bir de 200 kuruş değerinde *üzeri lâl taşlı gümüş üzerine yaldızlı* haç bulunmaktadır⁸⁹. Marina Hanım'ın gerdanlığının daha hafif olmasına karşın fiyatının daha yüksek olması, bu gerdanlığın incilerinin daha makbul ve işçiliğinin mükemmel olduğunu akla getirmektedir.

Gerdanlık çeşitleri arasında, inci gerdanlıklara nazaran daha çok sayıda görülen altın gerdanlıklar ise Müslim ve Gayrimüslim kadınların terekelerinde görülebilmektedir⁹⁰.

Azat edilmiş bir cariye olan Zeynep Hanım'ın terekesinde ise inci ve altın gerdanlıklara nazaran daha düşük fiyata sahip bir gümüş bulunmaktadır. Bir çift küpe ve küçük bir gümüş zincir ile birlikte toplam 24 kuruş kıymet biçilen bu gümüş gerdanlık⁹¹, Marina Hanım'ın 1.500 kuruşluk gerdanlığının ne derece mükemmel olduğunu anlamak bakımından bir ipucu verebilir.

⁸⁴ Demirbağ, 1996: 66-72.

⁸⁵ AŞS., 11/38a; AŞS., 93/55.

⁸⁶ AŞS., 93/68.

⁸⁷ AŞS., 24/4a.

⁸⁸ AŞS., 8/4b.

⁸⁹ AŞS., 91/75b.

⁹⁰ AŞS., 15/34a; AŞS., 93/29.

⁹¹ AŞS., 93/122-123.

Ayrıca, Zeynep Hanım'ın toplam mal varlığına biçilen 1.341 kuruş, Marina Hanım'ın tek bir gerdanlığının fiyatına dahi erişememektedir.

Tereke kayıtlarında bu gerdanlık türlerinden başka, hiçbir özelliği zikredilmeyen gerdanlıklar da bulunmaktadır⁹². Verilen bu gerdanlıkların tamamı, Antalya şehrinde ikamet eden kişilerin terekelerinde bulunmaktadır. Antalya taşrasında yaşayan kişilerin tereke kayıtlarında ise gerdanlıklara nadiren rastlanmaktadır. İstanos'un Fığla köyünden Mustafa'nın terekesindeki 30 kuruşluk gümüş gerdanlığı bu noktada örnek verebiliriz⁹³.

Bunun yanında AŞS'de, lebbe, boyunduruk, külte, mırmır gibi farklı isimler taşıyan aksesuarlar da bulunmaktadır. Hepsi bir çeşit boyun takısı olan bu aksesuarları ayrı başlıklar altında değerlendirmek daha uygun olacaktır.

1.1.2. Lebbe

Antalyalı kadınlar için önemli bir aksesuar tercihi olan lebbeye tereke kayıtlarında sıkça rastlamak mümkündür. Lebbe, sözlük anlamı olarak “*boyuna takılan altın dizisi*” anlamına gelmektedir⁹⁴. *Altın lebbe dizi* şeklinde geçen bir kayıt da sözlük anlamına oldukça yakın bir ifadedir⁹⁵. Ancak terekelerde lebbenin sadece altından değil, gümüş ve boncuktan yapılma türlerine de rastlanmıştır. Yani sözlük anlamının dışında gümüş ve boncuktan yapılma türleri de mevcuttur ki bu, kişilerin maddî durumuyla alakalı bir durumdur.

Lebbenin, sözlük anlamından başka, bir tür gerdanlık olduğunu, *altın lebbe tabir olunur gerdanlık* ifadesinden de açıkça anlayabilmekteyiz. Bali Bey Mahallesi'nden Emine Hanım'ın aksesuarları arasında yer alan ve 19 taneden oluşan 80 kuruşluk bir lebbe, *altın lebbe ta'bîr olunur gerdanlık* şeklinde kayıtlı bulunmaktadır. Ayrıca bu lebbede 250 kuruş değerinde bir Dört Macar altını bulunmaktadır⁹⁶. Toplam değeri 330 kuruşu bulan bu lebbe, AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan en pahalı lebbelerden biridir.

Lebbeler genelde *dâne/tane* ifadesi ile birlikte kaydedilmiştir ki bu ifade, takının, kaç adet dânedan oluştuğunu belirtmektedir. Öyle ki bazı kayıtlarda bu takının kaç “dâne”den oluştuğu da kaydedilmiştir⁹⁷. Örneğin İskender Çelebi Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un 20 dânedan oluşan altın lebbesine 226 kuruş kıymet biçilmiştir⁹⁸. *Hurde altın top parçaları*

⁹² AŞS., 91/306a; AŞS., 93/20; AŞS., 93/32.

⁹³ AŞS., 34/330.

⁹⁴ Çağbayır, 2007c: 2948.

⁹⁵ AŞS., 33/74b.

⁹⁶ AŞS., 91/265a.

⁹⁷ AŞS., 16/315; AŞS., 22/97a; AŞS., 33/123b; AŞS., 33/163a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 43/213; AŞS., 44/10a; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 45/272a; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 69/75a.

⁹⁸ AŞS., 43/8b.

şeklinde geçen bir kayıt da muhtemelen lebbe tarzı bir takıya dizilen ufak altın toplarını ifade etmektedir⁹⁹. Bunun yanı sıra tıpkı inci gerdanlıklarda olduğu gibi lebbelerin de ortasına veya ucuna, kişisel tercihlere göre çeşitli altınlar takılabilmektedir. Terekelerde bu altın türlerinden *Dört Macar*¹⁰⁰ ve *Beşibiryerde Osmanlı altını*¹⁰¹ gibi altınlara tesadüf edilmiştir. Bazı kayıtlarda ise lebbeler, yüzeysel bir şekilde sadece *altun lebbe* şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁰².

Terekelerde daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlardan anlaşıldığına göre lebbeler, top şeklinde yuvarlak küçük altın, gümüş veya boncuk dânelerden oluşmakta ve bunlar bir ipe dizilerek boyun kısmına takılmaktaydı¹⁰³. Teşvikiye Mahallesi'nden Melek Hanım'ın terekesinde bulunan iki ayrı lebbe, *toparлак dâneli bir dizi altın lebbe* ve *defa kütük dâneli bir dizide yirmi adet altın lebbe* şeklinde kaydedilmiştir¹⁰⁴. Bunun yanında, tereke kayıtlarında lebbe danelerinin bir ipe dizili olmayan şekli de karşımıza çıkmaktadır. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından olan Amalya Hanım'ın dizili olmayan 26 dâneli lebbesi, iki adet baş parası ile birlikte kaydedilmiştir¹⁰⁵. Bu baş paraları, lebbelerin baş altınları ile de süslenebileceğini göstermektedir.

Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi sakinelerinden Fatma Hatun'un terekesindeki 96 kurşluk 23 dâneli altın lebbe, ucundaki bir *imâme* ile birlikte eşine az rastlanır türde bir örnektir. Fatma Hatun'un takıları arasında bulunan bu lebbe, Antalya'da lebbelerin imâmeli olarak da yapıldıklarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir¹⁰⁶. Bu bakımdan lebbeleri görünüş olarak bir tespihe benzetmek de mümkündür.

Lebbelerin gümüşten yapılmış türüne, aslen bir Girit muhaciri olan Melek Hatun'un terekesinde rastlanmıştır¹⁰⁷. Girit muhacirleri Anadolu'ya iki dalga halinde göç etmişlerdir. İlk göç dalgası 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra olmuştur. 1899 yılı sonunda Antalya iskelesine toplam 4.150 Girit muhaciri çıkmıştır¹⁰⁸. Bu Girit muhacirlerinden biri olduğu anlaşılan Melek Hatun, 15 L. 1317 [16 Şubat 1900] tarihli terekesinden anlaşıldığına göre Antalya'ya göç ettikten birkaç ay sonra vefat etmiştir. Antalya'daki Çömlekçi Medresesinde sâkine iken vefat eden Melek Hatun ve ailesinin henüz bir eve yerleştirilemediği görülmektedir. Öte yandan Antalya'nın Şarampol mevkiinde Girit muhacirleri için yapımına başlanan 85 evin

⁹⁹ AŞS., 91/75b.

¹⁰⁰ AŞS., 32/27; AŞS., 28/nr. 528.

¹⁰¹ AŞS., 72/13b.

¹⁰² AŞS., 24/63b; AŞS., 46/101b-ek; AŞS., 91/304b; AŞS., 91/306a;

¹⁰³ AŞS., 65/5a-b; AŞS., 45/149b.

¹⁰⁴ AŞS., 69/75a.

¹⁰⁵ AŞS., 72/57b.

¹⁰⁶ AŞS., 16/299.

¹⁰⁷ AŞS., 43/33b-34a.

¹⁰⁸ Dinç, 2017: 773.

inşası, Melek Hatun'un ölümünden bir ay sonra tamamlanmıştır¹⁰⁹. Ne var ki Melek Hatun bu evlerden birine yerleşme şansı bulamadan vefat etmiştir.

Melek Hatun, 4.232 kuruşluk mal varlığı ile pek de varlıklı bir kadın sayılmaz. Girit'ten göç etmek zorunda kaldığı için satabildiği veya yanına alabildiği eşyalar kadarıyla çok pahalı takılara sahip olma lüksü yoktu. Yani çok gösterişli bir gerdanlık yerine, öncelik vermesi gereken temel ihtiyaçları vardı. Bunun içindir ki 30 dânededen oluşan ve 11 kuruş kıymet biçilen mütevazi gümüş bir lebbeye sahipti. Gümüş lebbe, incelenen tereke kayıtlarında sadece Melek Hatun'un terekesinde görülmüştür. Bu durumu, gümüş lebbelerin Antalyalı kadınlar arasında çok revaçta olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Melek Hatun'un bu kısa hikayesi, giyim-kuşamı şekillendiren imkânlar ve olaylar hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

İncelenen tereke kayıtlarında sadece bir yerde görülen boncuk lebbe, Münâdîzâde Murad Efendi'nin terekesinde yer almaktadır¹¹⁰. Terekesinde bol miktarda kumaş, ayakkabı, giyecek vs. bulunan Murad Efendi'nin terekesinde yer alan bu boncuk lebbenin satılık bir ürün olduğu anlaşılmaktadır.

Tereke kayıtlarında lebbeler daha çok Antalya şehrinde görülmekle birlikte Kışla¹¹¹, Çay Kenarı¹¹², Manay¹¹³ ve İkibaşlı Kandıra¹¹⁴ köylerinde oturan kadınların terekelerinde de karşımıza çıkabilmektedir. Terekelere yansıyan bu yerler lebbenin, Antalya'da geniş bir kullanım alanına sahip önemli bir kültür ögesi olduğunu göstermektedir.

Lebbe, Antalya'da günümüzde "luppe" ismiyle bilinmektedir¹¹⁵. Bir dönem unutulmaya yüz tutan lebbe, Antalya'da son yıllarda tekrar moda olmaya başlamıştır. Antalya'daki son lebbe ustalarından Süreyya Arnaz ve oğlu Hüseyin Arnaz'ın ellerinde hayat bulan lebbeler, Süreyya Arnaz'ın tahminine göre bir Arap modelidir¹¹⁶. AŞS'deki terekelerde bulunan lebbe kayıtlarından, bu bilgiyi destekleyecek veya çürütecek mahiyette verilere ulaşmak güçtür. Arap modelli bir takı olduğu tahmin edilirse, Antalya'ya, 1840'lardan itibaren Mısır üzerinden gerçekleşen Arap göçleriyle gelmiş olabileceği akla gelebilir¹¹⁷. Ancak, Antalya'daki Arap

¹⁰⁹ Dinç, 2017: 774.

¹¹⁰ AŞS., 70/101-103.

¹¹¹ AŞS., 34/2; AŞS., 53/30b; AŞS., 53/178b.

¹¹² AŞS., 43/213.

¹¹³ AŞS., 44/10a.

¹¹⁴ AŞS., 45/199a-b.

¹¹⁵ Lebbeler tereke kayıtlarında genellikle "lebbe" şeklinde kaydedilmiş olsalar da Mora muhacirlerinden Ömer kızı Emine Hanım'ın terekesindeki 22 taneli 201 kuruşluk lebbenin "lúbbe" imlası ile kaydedilmiş olduğu görülmektedir. AŞS., 91/123a.

¹¹⁶ <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/70li-yillarin-modasi-luppe-altin-geri-geldi-12086155> (erişim tarihi: 31.01.2022). Süreyya Arnaz'ın lebbe yapımını izlemek için; <https://www.dailymotion.com/video/x5p1qu5> (erişim tarihi: 31.01.2022).

¹¹⁷ Antalya'ya Mısır üzerinden gerçekleşen Arap göçleri ve Arap nüfusun artışı hakkında bkz.: Dayar, 2019: 111-113.

kökenli kişilerin tereke kayıtlarında karşılaştığımız “*evlâd-ı Arab’dan*” klişesi bulunan tereke kayıtlarında¹¹⁸ lebbe tespit edilememiştir. Ayrıca, AŞS’de bulunan lebbelerin en erken tarihlisi 1874 yılına aittir. Lebbelerin, 1840’lardan itibaren Mısır’dan gerçekleşen Arap göçleriyle Antalya’ya gelmiş olabileceğini düşünürsek, 1874 tarihinden önceki yıllara ait tereke kayıtlarında lebbelere rastlama ihtimalimiz bulunurdu.

1.1.3. Boyunduruk

Boyunduruğun bir tür gerdanlık olduğunu hem isminden hem de *lebbe tabir olunur altın boyunduruk* ifadesinden açıkça anlayabilmekteyiz¹¹⁹. Müslim ve Gayrimüslim Antalyalı kadınların terekelerinde sıkça karşımıza çıkan bu takının, süslenme kültüründe çok önemli bir yeri vardır. Sadece birer örnekleri karşımıza çıkan incili¹²⁰ ve gümüş boyunduruklar¹²¹, Müslüman kadınlara aittir. Bunun yanında büyük çoğunluğu teşkil eden altından yapılmış örnekleri Müslim ve Gayrimüslim kadınlar tarafından tercih edilmekteydi¹²².

Boyundurukların, diğer gerdanlık türlerine nazaran altın gibi değerli öğelerle süslenmiş olması daha çok karşılaşılan bir durumdur. Hatta öyle ki 720 kuruşluk çok değerli bir altın, *boyunduruk altını* şeklinde kaydedilmiştir¹²³. Bunun yanında, boyundurukları süslemek için Luiz¹²⁴, İngiliz lirası¹²⁵, Dublin¹²⁶, Dört Macar altını¹²⁷, beşyüzlük (beşibiryerde)¹²⁸ ve büyük altın¹²⁹ gibi değerli altınlar kullanılmıştır. Bunlardan başka boyundurukları süsleyen bir de madalyona tesadüf edilmiştir¹³⁰.

Boyundurukların kimi zaman Antalyalı Gayrimüslim erkekler arasında yapılan alışverişlerde bir ipotek aracı olduğu da görülmektedir. Antalya’nın Rağbetiye Mahallesi’nden Rum milletine mensup bir terzi olan Panairi Efendi, Değirmenci Hırlanbi’deki alacağı için *uçları altınlı* iki tane boyunduruğu, 1.477 kuruş tutarındaki alacağı için rehin tutmuştur¹³¹.

¹¹⁸ Kastedilen tereke kayıtları şunlardır: AŞS., 8/23b; AŞS., 8/25b; AŞS., 8/39a; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/69a; AŞS., 14/36b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b. Ayrıca, AŞS’de tespit edilen lebbelerin hiçbiri, “*evlâd-ı Arab’dan*” klişesi bulunan tereke kayıtlarında yer almamaktadır.

¹¹⁹ AŞS., 91/167a-b.

¹²⁰ AŞS., 11/9a.

¹²¹ AŞS., 24/4a.

¹²² AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 10/3a; AŞS., 11/37b; AŞS., 16/324; AŞS., 23/24; AŞS., 43/194b; AŞS., 44/185a; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 91/75b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/123b; AŞS., 93/69.

¹²³ AŞS., 11/38a.

¹²⁴ AŞS., 11/38a; AŞS., 33/113a-b.

¹²⁵ AŞS., 23/24.

¹²⁶ AŞS., 43/194b; AŞS., 91/113b.

¹²⁷ AŞS., 44/185a; AŞS., 91/167a-b.

¹²⁸ AŞS., 45/23a-b.

¹²⁹ AŞS., 91/75b.

¹³⁰ AŞS., 33/163a.

¹³¹ AŞS., 97/50-52.

Tereke kayıtlarına yansıyan boyunduruklarda dikkat çeken başka bir nokta ise Gayrimüslimlere ait olan boyundurukların daha yüksek fiyata sahip olmasıdır. İncelenen terekelerde Gayrimüslimlere ait 15 adet boyunduruk tespit edilmiştir ve bunlar 400 ilâ 1.100 kuruş aralığında değişen fiyatlara sahiptir. 15 boyunduruğun ortalama fiyatı ise 781 kuruştur. Müslümanlara ait, tespit edilen 9 boyunduruk ise 14 ilâ 870 kuruş arasında değişmekte ve ortalaması 330 kuruş tutmaktadır. 14 kuruş kıymet biçilen boyunduruk gümüşten yapılmaz. 870 kuruşluk boyunduruk ise Necibe Hanım’a aittir¹³². Necibe Hanım’ın boyunduruğu aslında, ucundaki 310 kuruşluk yarım beşyüzlük altın ile birlikte 870 kuruş etmektedir. Verilen bu bilgilerde, Müslümanların sahip oldukları boyundurukların fiyat aralığının Gayrimüslimlerinkine göre daha açık olduğu görülmektedir. Yani Müslüman kadınların kullandığı boyunduruklar arasındaki fiyat, kalite ve gösteriş farkı daha fazla iken Gayrimüslim kadınların boyundurukları birbirlerine yakın özellikler sergilemektedirler.

Terekelerde karşımıza çıkan bu boyundurukların büyük çoğunluğu Antalya şehrinde yaşayan kişilere aittir. Antalya’nın Makbule ve Câmî‘-i Cedîd mahallelerindeki boyunduruk sayılarının fazlalığı göze çarpmaktadır. Antalya şehri dışındaki boyunduruk örnekleri ise Serik ve İstanos bölgelerinde görülmüştür. İlki, Serik’in Kocayatak köyünden Süleyman Çavuş oğlu İsa’ya ait 150 kuruşluk bir boyunduruktur¹³³. İkincisi ise İstanos’un Karakuyu köyünden Hanım Hatun’a ait 10 kuruşluk bir boyunduruktur¹³⁴. Antalya taşrasında oturan kişilerin terekelerinde görülen bu boyundurukların hangi süs malzemeleriyle yapılmış olduklarına dair bir bilgi yoktur. Ancak, fiyatlarına bakılacak olursa boncuk türü ucuz süs malzemeleriyle yapılmış olduklarını söyleyebiliriz.

1.1.4. Külte

Anadolu’da bazı bölgelerde gerdanlığa, külte ismi verilmiştir¹³⁵. “*On beş – yirmi sıra inci dizisi*”¹³⁶ şeklindeki tanımına uygun olarak, inci dizilerinden oluştuğu görülen bu aksesuar, incelenen terekelerde üç yerde karşımıza çıkmıştır. İlki, Bâli Bey Mahallesi’nden Ayşe Hanım’a aittir. Ancak Ayşe Hanım’ın kültesi, inci adedine göre değil, miskal cinsinden

¹³² AŞS., 45/23a-b.

¹³³ AŞS., 69/149b.

¹³⁴ AŞS., 13/44b. İsa’nın tereke kaydındaki boyunduruk, yazıdaki siliklik nedeniyle kesin olarak okunamamaktadır. Entari, kuşak vb. eşyaların yanında bulunan bu boyunduruğun bir tür aksesuar olduğu tahmin edilse de boyunduruk kelimesinin sahip olduğu anlamlara göre farklı bir eşya da olması muhtemeldir. Boyunduruk kelimesinin anlamları için bkz.: Çağbayır, 2007a: 665.

¹³⁵ Ögel, 1978: 256.

¹³⁶ Çağbayır, 2007c: 2891; TDK., 1993h: 3032.

ağırlığına göre kaydedilmiştir. Dokuz miskal ağırlığındaki bu takıya, her bir miskali 110 kuruştan toplam 990 kuruş kıymet biçilmiştir¹³⁷.

Diğer iki kültenin sahibi ise yukarıda ismi geçen Amalya Hanım'dır. Amalya Hanım'ın 24 inci tanesinden oluşan ilk kültesi 26,5 miskal ağırlığındadır. Yani her bir inci tanesi ortalama bir miskalden daha ağırdır. 666 kuruş kıymet biçilen bu kültenin her bir miskali 25,13 kuruşa denk gelmektedir ki bu, kültenin makbul incilerden yapılmamış olduğunu göstermektedir. Amalya Hanım'ın diğer kültesi ise tereke kaydına daha ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Buna göre bu külte, *ufak dâneli* on adet inciden oluşmakta ve 6 miskal 2 çekirdek ağırlığındaydı. Yani her bir inci tanesi yarım miskalden biraz daha ağırdır. Her bir miskaline 300 kuruş kıymet biçilen bu külte, gerdanlıklarda kullanılan ufak taneli incilerin daha pahalı olduğunu düşündürmektedir. Amalya Hanım'ın büyük kızı Marya'nın hissesine düşen 1.812 kuruşluk bu külte, Tüccar Stavri Andoniyadi Efendi'ye satılmıştır¹³⁸. AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan bir eşyanın kime satılmış olduğunun kaydedilmesi çok ender görülen bir durum olduğundan ve bu tür eşyaların alıcılarının kimler olduğu hakkında bir fikir vermesinden dolayı Amalya Hanım'ın tereke kaydı ayrı bir öneme sahiptir.

1.1.5. Mırmır

Mırmır, Antalya yöresinde kullanılan ve altın gerdanlık anlamına gelen bir kelimedir¹³⁹. Tereke kayıtlarında, *mırmır tabir olunur altın boyunduruk*¹⁴⁰ şeklinde geçen ifadeler de bu tanımı desteklemektedir.

AŞS'de karşımıza çıkan mırmırların büyük çoğunluğu altından yapılmadır¹⁴¹. Gayrimüslimlere ait altın mırmırlar, herhangi bir altın çeşidi yerine, dinî aidiyeti ön plana çıkaran istavroz (haç) ile süslenmişlerdir. Makbule Mahallesi'nden Hâce Eleneste Hanım'ın 960 kuruşluk altın mırmırının ucunda yaldızlı bir haç bulunmaktadır¹⁴². Haç ile süslenmiş diğer mırmır ise Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'a aittir. Despina Hanım'ın terekesinde bulunan bir başka haç, oldukça ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Altından yapılmış olan bu haçın üzerinde yedi tane değerli taş ve ucunda on adet altın top bulunmaktadır¹⁴³.

¹³⁷ AŞS., 22/95b.

¹³⁸ AŞS., 72/57b.

¹³⁹ TDK., 1993; 3188.

¹⁴⁰ AŞS., 91/75b; AŞS., 91/167a-b.

¹⁴¹ AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 21/62b; AŞS., 22/96a; AŞS., 23/24; AŞS., 33/113a-b; AŞS., 33/123a; AŞS., 93/55.

¹⁴² AŞS., 11/38a.

¹⁴³ AŞS., 33/113a-b.

Mırmırlar arasındaki tek bakır mırmır örneği, Duhancızâde Emin Ağa'nın kızı Nefise Hanım'ın terekesinde kayıtlıdır ve sadece 22 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁴⁴. Yine aynı şekilde bir tek örneği ile karşılaştığımız gümüş mırmır, Yağcı Hacı Ali Ağa'nın kızı Şerife Hatun'un terekesinde bulunmaktadır. Şerife Hatun'un gümüş mırmırı, bir tane lebbe ile birlikte kaydedilmiştir ve ikisinin toplam değeri 250 kuruştur¹⁴⁵.

Mırmır, tereke kayıtlarında, Antalya şehri haricinde İstanos'un Kışla köyünde de tespit edilmiştir. Şerife Hatun'a ait olan bu mırmırın hiçbir özelliği kaydedilmemiştir¹⁴⁶. Ancak 30 kuruş kıymet biçildiği göz önüne alınırsa gümüş veya bakırdan yapılmış olduğu tahmin edilebilir.

Mırmırlar konusunda dikkat çeken nokta, Gayrimüslim kadınların, dinî inançları ile alakalı simgeleri giyim-kuşamlarına yansıtmalarına karşın Müslüman kadınların terekelerinde böyle bir duruma tesadüf edilememesidir. Bu bakımdan mırmırlar, Osmanlı dönemi Antalya'sında Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamlarının ayrıştığı nadir parçalardan biri olarak dikkat çekmektedir.

1.1.6. Muska Çeşitleri

İnsanların, hastalıklardan, afetlerden veya kötü güçlerin zararlı etkilerinden korunmak ya da maddi ve manevi isteklerinin gerçekleşmesi adına taktıkları muskalar, boyuna normal veya çapraz olarak takılabilen, kare, dikdörtgen, üçgen, silindir vb. şekillere sahip takılardır¹⁴⁷. Geçmiş, tarihöncesi çağlara kadar dayanan, çok veya tek tanrılı dinlerden farklı inanç şekillerine kadar çok farklı kültürlerde görülebilen muskalar, büyü ile yakından ilişkisi bulunan nesnelerdir¹⁴⁸. AŞS'de farklı isimlerle karşımıza çıkabilen muskaların, hamâil/hamaylı ve nüshalık olarak iki farklı isimle kaydedilmiş oldukları görülmektedir.

1.1.6.1. Hamâil/Hamaylı

Hamâil, insan vücudunda boyun kısmına takılan gümüş veya altından yapılmış bir tür takıdır¹⁴⁹. Geniş anlamıyla “*boyundan bir yana asılan şeyler*” demektir¹⁵⁰. AŞS'de karşımıza çıkan kayıtları karşılayan tanımı ise “*boyundan göğse doğru asılarak taşınan tılsım, muska*”¹⁵¹ şeklinde yapılan tanımdır. “Hamaylı” ise hamâilin halk dilinde yaygın olarak kullanılan

¹⁴⁴ AŞS., 42/72b-73a.

¹⁴⁵ AŞS., 44/30a.

¹⁴⁶ AŞS., 51/312.

¹⁴⁷ Kuşoğlu, 1994: 44; Çelebi, 2006: 267.

¹⁴⁸ Demirci, 2020: 265.

¹⁴⁹ TDK., 1993g: 2264.

¹⁵⁰ Ahmed Vefik Paşa, 1293a: 528.

¹⁵¹ Çağbayır, 2007b: 1857.

şeklidir¹⁵². Hamâil her ne kadar “muska” anlamı taşısa da ikisi şeklen birbirinden farklıdır. İçerisine ayet ya da dua yazılı olan kağıtların konduğu silindir biçimlilerine hamâil, üçgen şekillilerine ise muska denmektedir¹⁵³. Bununla beraber, hamâil ve muskaların kullanım şekilleri de farklılık göstermektedir. Hamâiller, herkes tarafından kolay bir şekilde görülebilecek ve dikkat çekecek şekilde açıkça göz önünde bulundurulurken muskalar ise gizli bir şekilde takılmaktadırlar¹⁵⁴. Hamâiller ilk başta büyü ve nazardan korunmak amacıyla yazılan yazıların muhafaza edilmesi için yapılmış olsalar da zaman içerisinde kadınların şık bir görünüş için yaptırdıkları, daha sonra da içerisine türlü yazılar koydukları takılar haline gelmişlerdir¹⁵⁵.

Hamâil, kılıç kayışı anlamına da gelmektedir¹⁵⁶. Ancak, tereke kayıtlarında tespit edilen hamâillerin hemen hepsinin gümüşten yapılmış olması ve büyük çoğunlukla kadın terekelerinde, takı ve aksesuarlar ile birlikte arka arkaya kaydedilmiş olmaları, tespit edilen hamâillerin kılıç kayışı anlamında kullanılmadıklarını göstermektedir.

*Gümüş hamâili ma'a zincir*¹⁵⁷ veya *hamâili gümüş nesne ma'a zincir*¹⁵⁸ şeklindeki kayıtlardan anlaşılabileceği üzere bu gümüş hamâiller bir zincir ile boyuna asılmaktaydı¹⁵⁹. Hamâil zincirleri arasında altından yapılma örnekler de bulunmaktadır¹⁶⁰. Terekelerde yer alan hamâillerin büyük çoğunluğu gümüşten yapılmıştır¹⁶¹. Bu durumu, kişilerin ekonomik durumlarının yanı sıra, gümüşün kolay işlenebilir bir maden olması ve ziynet eşyalarında kullanımının İslam hukukunda meşru ve mubah görülmesi sayesinde açıklamak mümkündür¹⁶². Bunun yanında, hiçbir özelliği kaydedilmeyen hamâiller de vardır¹⁶³. Bunlardan farklı olan *bafon hamâil*¹⁶⁴ ise sadece bir tereke kaydında tespit edilebilmiştir. Hamâiller, bazı tereke kayıtlarında “*hamâil-i şerîf*” şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁶⁵. Bu durum, hamâillerin, içerisinde ayet veya dua bulunmasından dolayı onlara atfedilen kutsiyetin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

¹⁵² Koçu, 1967: 126.

¹⁵³ Demirbağ, 1996: 74.

¹⁵⁴ Özbağı, 2002: 792.

¹⁵⁵ Özbağı, 2002: 792.

¹⁵⁶ Ayverdi, 2010: 465.

¹⁵⁷ AŞS., 44/11b.

¹⁵⁸ AŞS., 33/274a-b.

¹⁵⁹ Çeşitli hamâil fotoğrafları için bkz.: Kuşoğlu, 1994: 45-48; Demirbağ, 1996: 74-79; Özbağı, 2002: 791.

¹⁶⁰ AŞS., 19/17a.

¹⁶¹ AŞS., 17/51a; AŞS., 18/42a; AŞS., 19/17a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/148a; AŞS., 91/231a.

¹⁶² Eskicioğlu, 1996: 272.

¹⁶³ AŞS., 13/17b; AŞS., 34/109; AŞS., 34/366; AŞS., 85/95a.

¹⁶⁴ AŞS., 54/117a. Bafon: Gümüş görünümünde bakır, çinko ve bakır alaşımı. Çağbayır, 2007a: 423.

¹⁶⁵ AŞS., 12/61b.

AŞS’de bulunan hamâiller 6 ilâ 100 kuruş¹⁶⁶ arasında değişen, çok fazla bir maddî değere sahip olmayan takılardır. Antalya şehri haricinde, İstanos’un Fığla ve Kızılkaya’nın Bademağacı köylerinde görülen hamâillerin tamamı Müslümanlara aittir.

1.1.6.2. Nüşalık

Muska, sözlük anlamı olarak “yazılı şey” anlamına gelen Arapça “*nüşa*” kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir¹⁶⁷. Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî* adlı eserinde nüshaların kola ve göğse asılan takılar olduğunu söylemiş ve nüsha kelimesinden başka “*ta’vîz, hırz, mi’vaz*” kelimelerini de kullanmıştır. Muska kelimesini ise “*galat-ı fâhiş*” olarak nitelemiştir¹⁶⁸.

Bu takı AŞS’de karşımıza daha çok “*nüşalık*” şeklinde çıkmaktadır. Bu şekliyle, nüshaları içine alan kap, mahfaza anlamına gelmektedir. Osmanlı dönemi Antalya’ında kullanılan nüshalıkların gümüş ve altından yapılmış oldukları görülmektedir. Bunlardan ilki, aslen Beyşehirli olup, misafir olarak ikamet ettiği Antalya’da vefat eden Hafız Mehmed Efendi’ye aittir¹⁶⁹. Bir diğeri, Antalya’nın Ahi Yusuf Mahallesi’nden Ayşe Hatun’un terekesinde görülmüştür¹⁷⁰. Askerlik görevini bitirdikten sonra misafir olarak geldiği Şeyh Sinan Mahallesi’nde vefat eden İbrahim’in gümüş nüshalığı ise bize bu takının Osmanlı askerleri tarafından da takıldığını göstermektedir¹⁷¹. Bu gümüş nüshalıklar 7 ilâ 10 kuruş arasında değişen, çok fazla bir maddî değere sahip olmayan takılardır. Tek örneği bulunan ve 50 kuruş değere sahip olan altın nüshalık ise Şeyh Sinan Mahallesi’nden Adile Hanım’a aittir¹⁷². AŞS’deki nüshalıklar arasında, 500 kuruşluk fiyatı ile dikkat çeken ve diğer örneklerinden farklı olarak değerli taşlarla süslenmiş olan nüshalık Hacı Rukiye Kadın’a aittir¹⁷³. Rukiye Kadın, müteveffâ Ali Paşa’nın azatlı kölesi olup misafir olarak ikamet ettiği Antalya’da vefat eden Şahin Mehmed Ağa’nın zevcesidir. Yönetici sınıftan bir paşanın kölesi olan ve servet miktarlarına bakılırsa bu kölelikten büyük nimetler elde etmiş olan Şahin Ağa¹⁷⁴ ve zevcesinin

¹⁶⁶ 100 kuruş kıymet biçilen hamâil “1 çift” olarak kaydedildiği için aslında hamâilleri 6 ilâ 50 kuruş arasında bir değerde varsayabiliriz. AŞS., 13/17b.

¹⁶⁷ Demirci, 2020: 265.

¹⁶⁸ Ahmed Vefik Paşa, 1293b: 1175.

¹⁶⁹ AŞS., 11/13b.

¹⁷⁰ AŞS., 10/10b.

¹⁷¹ AŞS., 12/109a.

¹⁷² AŞS., 12/102a.

¹⁷³ AŞS., 6/60.

¹⁷⁴ Şahin Mehmed Ağa’nın terekesi için bkz.: AŞS., 6/58. Şahin Mehmed Ağa ve zevcesi Rukiye Kadın’ın terekeleri sırasıyla 17 R. 1252 [1 Ağustos 1836] ve 25 R. 1252 [9 Ağustos 1836] tarihlerinde kaydedilmiştir. Buradan hareketle ikisinin de peş peşe vefat ettiğini söyleyebiliriz. Ölüm tarihlerinin bu kadar yakın olması ve ikisinin de tereke kaydında “*bi-emri’llâhi te’âlâ*” ifadesinin geçmesi, ölüm nedenlerini veba ve kolera gibi salgın hastalıklarla ilişkilendirebilmemize imkân sağlamaktadır. Şahin Mehmed Ağa’nın terekesinin masraflar kısmında yer alan “*müteveffanın hastalığına hekim ücreti (180 kuruş)*” ifadesi de bu ihtimali arttırmaktadır. *Bi-emri’llâhi te’âlâ* ifadesinin veba ve kolera gibi salgın hastalıklardan vefat eden kişiler için kullanıldığına dair bir görüş için bkz.: Dayar, 2018: 19-44.

-en azından bir nüshalık konusunda-, emsallerinden ne derece ayrı bir konumda olduğu göze çarpmaktadır.

Gayrimüslimlerin terekelerinde herhangi bir nüshalık veya hamâile tesadüf edilememiştir. Aslında bir çeşit muska olan bu takılar, Gayrimüslim terekelerinde karşımıza farklı bir şekilde çıkmaktadırlar. Gayrimüslimlerde muska işlevini gören öge haçtır. Hristiyanlıkta küçük haçlar ve Hz. Meryem'i tasvir eden küçük ikonalar önemli birer muska çeşididir¹⁷⁵. Bu bakımdan haç ve muskalar, Antalya takı kültüründe Müslim ve Gayrimüslimlerin birbirlerinden farklılaştıkları bir alan olarak karşımıza çıkmaktalar.

1.1.7. Zincir

Takı kültürünün en önemli unsurlarından bir tanesi olan zincir, bazen tek başına bir takı bazen de takı ögesi taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Antalyalı Müslim ve Gayrimüslimlerin ortak kültür öğelerinden bir tanesi olan zincirlerin göze çarpan en önemli özelliği, çok sayıda ve farklı türlerde altınlarla donatılmış olmalarıdır. Zincirler, bu özellikleri sayesinde tereke kayıtlarındaki en değerli aksesuarlar arasında yer almaktadırlar. Ancak kişilerin değişen ekonomik durumlarına göre, pek fazla değere sahip olmayan ucuz zincirler de bulunmaktadır. Yukarıda ismi geçen Hacı Rukiye Kadın'ın terekesinde yer alan iki adet zincirin birinde 50 adet fındık altını (1.700 kuruş), diğerinde ise 60 adet yaldız ve Macar altını (2.700 kuruş) bulunmaktadır¹⁷⁶. Hacı Rukiye Kadın'ın bu zincirleri, tereke kayıtlarında tespit edilebilen en değerli zincirlerdir. Bundan başka, Şeyh Sinan Mahallesi'nden Fatma Hatun'un 103 adet yeni onluk altını ile süslü zinciri 1.482 kuruşluk değeri ile Müslüman kadınların sahip olduğu en kıymetli zincirlerden bir tanesi olmuştur¹⁷⁷. Bunun yanı sıra, gümüşten yapılmış ve 10 kuruşun biraz üzerinde değere sahip zincirler de bulunmaktadır¹⁷⁸. Elmalı kazasının İplik Pazarı Mahallesi'nden Desticioğlu Hasan'ın kızı Hafize Hanım'ın terekesindeki 12 kuruşluk 1 adet *gümüş zincir* bu noktada örnek olarak gösterilebilir¹⁷⁹.

Zincirler, Antalya'nın nahiye ve köylerinde yaşayan insanların terekelerinde de görülmektedir. Manavgatlı Tugayzâdelerden Hacı Emin Efendi'nin terekesinde iki adet zincir bulunmaktadır. Bunlardan ilki 13 adet yeni yirmilik altın ile süslenmiş ve 292 kuruş kıymet biçilmiştir. Diğerisi ise tahminen on dirhem ağırlığında, *uçlarında on adet mahlût altın* bulunan

¹⁷⁵ Demirci, 2020: 266.

¹⁷⁶ AŞS., 6/60.

¹⁷⁷ AŞS., 54/26a-b.

¹⁷⁸ AŞS., 93/123; AŞS., 95/nr. 224[2]. (95 Numaralı Antalya şer'iyeye sicilinin düzenli bir sayfa numarası bulunmamaktadır. Bu yüzden bu defterde hüküm numarası verilmesi tercih edilmiştir. Ancak burada verilen "224" şeklindeki hüküm numarası da kâtip tarafından yanlış yazılmıştır. Doğrusu "424". Ayrıca ilgili sayfanın yukarısında Arap rakamlarıyla "70" yazmaktadır).

¹⁷⁹ AŞS., 98/163.

120 kuruşluk gümüş bir zincirdir¹⁸⁰. İstanos'un Kışla köyünde oturan Müslüman kadınların terekelerinde de 896¹⁸¹ ve 780¹⁸² kuruş kıymet biçilen değerli zincirler bulunmaktadır. Dumanlar köyünden Halil İsmail'in zevcesi Gülsüm Hanım'ın, I. Dünya Savaşı yıllarına denk düşen tereke kaydında 5 adet onluk altın ile süslenmiş 450 kuruş değerinde bir zincir bulunmaktadır¹⁸³. Normal şartlar altında Gülsüm Hanım'ın beş adet onluk altından oluşan bu zincirine 50 kuruş civarında bir kıymet biçilmesi gerekiyordu. Aradaki fiyat farkının sebebi, I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu enflasyondur¹⁸⁴.

Müslümanların terekelerinde görülen zincirler genel itibariyle benzer tiptedir. Bunlar genellikle yukarıdaki örneklerde olduğu gibi fındık, Macar, yirmilik ve onluk gibi çeşitli altınlarla süslenmişlerdir. Bunlardan başka, zincirleri süsleyen altınlar arasında beşlik¹⁸⁵ ve Mısır¹⁸⁶ altınları bulunmaktadır. Bu altınların takıldığı zincirler ise gümüşten yapılmaz. Bunun yanında herhangi bir özelliği belirtilmeyen, yalnızca “zincir” şeklinde kaydedilen ve bir çeşit aksesuar olup olmadıkları dahi kesin olarak anlaşılamayan bazı kayıtlar bulunmaktadır¹⁸⁷.

Gayrimüslim kadınların terekelerinde yer alan zincirler ise altından yapılmaz. Yukarıda ismi geçen, Despina Hanım'ın altın zinciri, ucundaki bir haç ile birlikte 700 kuruş değerindedir¹⁸⁸. Altın zincir sahibi olan bir başka Gayrimüslim kadın ise Makbule Mahallesi'nden Marya Hatun'dur. Marya Hatun'un, küçük kızı Kadrina'ya miras kalan bu altın zinciri 14 dirhem 3 çekirdek ağırlığındadır ve ucunda bir de haç bulunmaktadır. 752 kuruş değerindeki bu altın zincir aslında *akarsu* tarzında bir gerdanlıktır¹⁸⁹. Akarsu, tek sıra beyaz altın, elmas veya pırlantalardan oluşan ve ince platin levhalarla birbirine tutturulan bir çeşit gerdanlıktır¹⁹⁰. Bu gerdanlık hareket ettikçe farklı bir görünüm aldığı için bu isimle anılmıştır¹⁹¹.

¹⁸⁰ AŞS., 32/34.

¹⁸¹ AŞS., 51/312.

¹⁸² AŞS., 53/178b.

¹⁸³ AŞS., 70/44-45, 98. (Gülsüm Hanım'ın tereke kaydı 70 Numaralı AŞS'de hem 44-45 hem de 98. sayfada yer almaktadır).

¹⁸⁴ Antalya şer'iyye sicillerinde yer alan altınlarla kısa vadede farklı fiyatlar biçilmiş olduğu görülse de verilecek bazı örnekler I. Dünya Savaşı'nın getirdiği muazzam enflasyon oranını gözler önüne sermek bakımından faydalı olacaktır. 15 S. 1263 [2 Şubat 1847] tarihli bir tereke kaydında onluk altın fiyatı, olması gerektiği şekilde 10 kuruş olarak görülmektedir. AŞS., 7/13a; 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan iki sene sonrasına ait 17 Ca. 1274 [3 Ocak 1858] tarihli bir tereke kaydında bir adet yeni onluk altının fiyatının 15 kuruşa yükseldiği görülmektedir. AŞS., 8/41b; 25 S. 1317 [5 Temmuz 1899] tarihli bir tereke kaydında da bu oran değişmemiştir. AŞS., 85/97a; I. Dünya Savaşı'nın en zorlu zamanlarına denk düşen Gülsüm Hanım'ın tereke kaydında ise bu oran 50 kuruşa yükselmiştir. Görüldüğü üzere XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başına kadar onluk altın fiyatlarında çok önemli bir artış yaşanmasa da I. Dünya Savaşı ile birlikte fiyatların 4-5 katına çıkmış olduğu görülmektedir.

¹⁸⁵ AŞS., 53/178b.

¹⁸⁶ AŞS., 91/75b; AŞS., 91/235a-b.

¹⁸⁷ AŞS., 44/28; AŞS., 91/30b.

¹⁸⁸ AŞS., 33/113a-b.

¹⁸⁹ AŞS., 43/195a.

¹⁹⁰ Büngül, tarihsiz-a: 16; Çağbayır, 2007a: 165.

¹⁹¹ Göleş, 2010: 184.

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılabileceği üzere Müslim ve Gayrimüslimlerin sahip oldukları zincirler arasında önemli farklar bulunmaktadır. Müslümanların terekelerinde yer alan zincirlerden, özelliği belirtilenlerin hepsi gümüştür. Bu gümüş zincirler çeşitli altınlarla donatılmıştır. Gayrimüslimlerin sahip oldukları zincirler ise altından yapılmadır ve herhangi bir altın çeşidi yerine kıymetli haçlarla süslenmişlerdir.

1.1.8. Dizi

Dizi, bir iplik veya tele dizilmiş nesnelerin oluşturduğu bütüne denmektedir¹⁹². Bundan başka, “*kadınların boyunlarına taktıkları altın kordon*” anlamına da gelir¹⁹³. AŞS’de bulunan dizilerin büyük çoğunluğu altın ve incilerden oluşmaktadır. Bunlar haricinde boncuk ve karanfilden oluşan örnekler de bulunmaktadır. Dizileri oluşturan bu nesnelerin ne tür bir ipe veya tele dizildiğine dair herhangi bir kayda tesadüf edilememiştir.

1.1.8.1. Altın ve Boncuk Diziler

İncelenen tereke kayıtlarında yer alan altın diziler, dizi türleri arasında çoğunluğu teşkil etmektedirler. Altın diziler için genelde *baş* ve *boyun* altını¹⁹⁴ şeklinde adlandırılan altınlar kullanılmıştır. Sahip olduğu bu türden takılarla göze çarpan önemli isimlerden biri, terekesinde bol miktarda değerli ziynet eşyalarına rastladığımız Makbûle Mahallesi’nden Hâce Eleneste Hanım’dır. Eleneste Hanım’ın tereke kaydında, üç tane altın, bir tane inci ve bir tane de altın ve incilerin bir arada kullanıldığı toplam beş adet dizi yer almaktadır. Altın dizilerden ilki *boyun altını ta’bir olunur yaldız* altınlarından oluşmaktadır. 98 adet yaldız altından yapılan bu altın dizisi 5.880 kuruş değerindedir. Bir diğeri ise yine *boyun altını* olarak adlandırılan 95 adet *atık yirmilik* altından oluşmaktadır. Bu altın dizisinin ortasında bir tane de 100 kuruşluk Mahmûdiye altın bulunmaktadır. Bu dizinin değeri ise ortasındaki Mahmûdiye altın ile birlikte 2.760 kuruştur. Tereke kaydındaki son altın dizisi, yine *boyun altını* olarak adlandırılan 54 adet İstanbul altınından oluşmaktadır. 151,5 kuruş kıymet biçilen bu altın dizisi haricinde, 3 miskal inci ve baş altınından oluşan 750 kuruşluk bir dizi daha bulunmaktadır. Tereke kaydındaki son

¹⁹² Çağbayır, 2007b: 1252.

¹⁹³ TDK., 1993d: 1531.

¹⁹⁴ İncelenen tereke kayıtlarında, toplumun hemen her kesiminden insanların terekelerinde karşımıza çıkan baş ve boyun altınları, en önemli aksesuar süsleyici öğelerden bir tanesidir. Baş altınları için bkz.: AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6b; AŞS., 8/10b; AŞS., 8/40a; AŞS., 8/42a; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/36a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/62a; AŞS., 12/35b; AŞS., 12/109b; AŞS., 17/27b; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/265b; AŞS., 23/24; AŞS., 23/121; AŞS., 24/4a; AŞS., 32/162; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/244b; AŞS., 53/32b; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/14a; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/10; AŞS., 93/19; AŞS., 93/27; AŞS., 93/29; AŞS., 93/31; AŞS., 93/32; AŞS., 93/55; AŞS., 93/68; AŞS., 93/134; AŞS., 93/142; AŞS., 95/nr. 16. Boyun altınları için bkz.: AŞS., 8/4b; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/37b; AŞS., 22/106a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/68; AŞS., 93/134.

dizi, 800 kuruş değerinde *altın mankıl(?)*¹⁹⁵ *ma'a inci dizi* şeklinde kayıtlı bulunan inci dizidir. Eleneste Hanım'ın tereke kaydında bulunan değerli ziynet eşyaları bu kadarla da sınırlı değildir. Bu diziler haricinde terekesinde bol miktarda altın bulunmaktadır. Bunlar; 120 adet *İstanbul nusfiyyesi*, 140 adet *çarklı rub'iyye*, *Mahmûdiye* ve *Mahmûdiye rub'u*, *Hurşid altını*, *boyun top altını*, *onluk altın* ve *Kostantiniyye* altınlarıdır¹⁹⁶. Eleneste Hanım'ın, terekesinde bulunan bu altınları, süs ve ziynet eşyası olarak kullanmanın yanı sıra, bir tür yatırım aracı olarak da bulundurmuş olması muhtemeldir. Çünkü bu dönemde altın almak, Antalya halkının bir tür para biriktirme yöntemi idi¹⁹⁷.

Altın diziler, tereke kayıtlarında *uzun* ve *kısa* olarak da nitelendirilmişlerdir. Tuzcu oğlu Hâci İstirati'nin zevcesi Eleni Hanım'ın tereke kaydında rastladığımız altın dizilerinin *uzun* olanı 19 adet *İstanbul bütünü* ve *kısa* olanı ise 4 adet *findık bütünü* altından oluşmaktadır¹⁹⁸.

Terekesinde altın dizilere rastladığımız bir başka isim, yine Antalya'nın Gayrimüslim kadınlarından biri olan Ademiye Hanım'dır. Ademiye Hanım'ın, baş ve boyun altınlarından oluşan iki adet altın dizisinin haricinde bir de 250 kuruş değerinde altınlı boncuk dizisi bulunmaktadır¹⁹⁹. Terekelerde nadiren karşımıza çıkan boncuk dizilerin bir başka örneği, Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin Gayrimüslim kadınlarından Amalya Hanım'a aittir. Amalya Hanım'ın dizileri, tereke kayıtlarında tesadüf edilen en renkli dizilerdir. İlk örnek, mavi boncuklarla beraber, Mahmûdiye, yirmilik ve onluk altınlarından yapılmış 235 kuruşluk bir dizidir. Diğeri ise mavi renkte bir ipek başörtüsüne iliştirilmiş, inci, Mahmûdiye ve onluk baş altınlarından oluşan 875 kuruşluk bir dizidir²⁰⁰. Amalya Hanım'ın bu dizileri, tereke kayıtlarında tespit edilebilen, birden fazla altın türü kullanılarak yapılmış olan tek dizi örnekleridir. AŞS'de yer alan diğer boncukların, bir aksesuar olup olmadıkları kesin olarak belli değildir. Bir elbise veya eşyayı süslemekte de kullanılabilecek bu boncukların bazı kayıtlarda hiçbir bir özelliği kaydedilmemiştir²⁰¹. Bunun yanında, kırmızı, beyaz, elvan vb. renk özellikleri ile kaydedilenler olduğu gibi²⁰², gümüşten yapılma örneklerine de rastlamak mümkündür²⁰³.

¹⁹⁵ Belgede “نفسر”.

¹⁹⁶ AŞS., 11/38a.

¹⁹⁷ Çimrin, 2017: 161.

¹⁹⁸ AŞS., 91/75b.

¹⁹⁹ AŞS., 11/37b.

²⁰⁰ AŞS., 72/57b.

²⁰¹ AŞS., 8/42a; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/107a; AŞS., 44/275b; AŞS., 45/245b-246; AŞS., 93/134.

²⁰² AŞS., 8/25b; AŞS., 19/45b; AŞS., 24/66a.

²⁰³ AŞS., 24/4a.

1.1.8.2. İnci Diziler

Dizi türlerinin en önemlilerinden bir tanesi de inci dizilerdir. İnci diziler genellikle ya inci adedine göre ya da miskal cinsinden ağırlıklarına göre kaydedilmişlerdir. Bununla beraber hem inci adedi hem de ağırlığı ile birlikte kaydedilmiş örnekleri de bulunmaktadır. Ahi Yusuf Mahallesi sakinelerinden ve Antalya'nın en zengin kadınlarından biri olan Ayan el-Hacc Mehmed Ağa²⁰⁴ kızı Havva Hanım'ın tereke kaydı, inci diziler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Havva Hanım'ın tereke kaydının önemli bir özelliği, 10, 11 ve 91 Numaralı AŞS'de kayıtlı bulunmasıdır. Havva Hanım'ın mücevherleri arasında bulunan bir inci dizisi, 11 numaralı defterde yalnızca *incü* (inci) şeklinde kaydedilmiş ve buna ilaveten ağırlığı ve kıymeti yazılmıştır²⁰⁵. Bu haliyle, terekede kayıtlı bu incilerin bir aksesuar olup olmadığı dahi kesin bir şekilde anlaşılamamaktadır. Bundan dolayı bu incilerin herhangi bir eşyayı süslemek için kullanılabilecek dizisiz, sade inciler olduğu düşünülebilir. Ancak bu kayıt, 10 numaralı defterde biraz daha ayrıntılı olarak *incü dizi*²⁰⁶ şeklinde kaydedilmiş ve ayrıca dizideki inci adedi ve ağırlığı da belirtilmiştir ki bu sayede 11 numaralı defterdeki *incü* kaydının, bir inci dizisi olduğunu açıkça öğrenebilmekteyiz. Havva Hanım'ın, 26 miskal ağırlığında ve 49 adet inciden oluşan bu inci dizisi, 6.500 kuruşluk kıymeti ile varlıklı Gayrimüslim kadınların dizilerini bile geride bırakarak en pahalı inci dizi unvanını almıştır. Bu kıymetli inci dizisi 91 Numaralı AŞS'de yer alan tereke kaydında bulunmamaktadır²⁰⁷.

Havva Hanım'ın, 11 Numaralı defterdeki tereke kaydını “*Varlıklı İki Kadın*” adlı çalışmasında inceleyen Faroqhi, Havva Hanım'ın mücevher koleksiyonunu “*öyle ahım şahım değil*” şeklinde değerlendirilmiştir²⁰⁸. Faroqhi'nin de ifade ettiği gibi, Havva Hanım, kendisine yönelik harcamalarda hayli cimri davranmış olsa da tereke kaydındaki eşyalar, en azından Antalya özelinde değerlendirdiğimizde zengin bir kadına yaraşır niteliktedir. Ayrıca, diğer Antalyalı kadınların terekelerindeki eşyalar ile kıyaslandığı zaman Havva Hanım'ın kişisel eşyalarının, ortalamanın oldukça üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu da Havva Hanım'ın kişisel eşyalarının, en azından Antalya için düşünüldüğünde gayet gösterişli ve Antalya'daki pek çok kadının sahip olmak isteyeceği nitelikte olduklarını göstermektedir.

Havva Hanım'ın, 11 Numaralı AŞS'deki terekesinde, inci dizisinin yalnızca *incü* şeklinde kaydedilmiş olması, inci dizilerin yalnızca *incü* şeklinde de kayıtlı olabileceklerini

²⁰⁴ El-Hâcc Ebubekir Ağazâde oğlu el-Hâcc Mehmed Ağa, Tanzimat dönemi Antalya'sının en muktedir şahsiyetlerinden biridir. Kökeni, serveti, terekesi üzerindeki çekişmeler ve ailesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Dayar, 2016a: 129-135.

²⁰⁵ AŞS., 11/23b.

²⁰⁶ AŞS., 10/36a.

²⁰⁷ AŞS., 91/247-248. Havva Hanım'ın 91 Numaralı AŞS'de yer alan tereke kaydında hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmamaktadır.

²⁰⁸ Faroqhi, 2018: 260.

göstermektedir. Bu bakımdan, incelenen tereke kayıtlarında karşımıza çıkan diğer *incü* kayıtlarının da bir tür aksesuar olabilecekleri düşünülebilir. AŞS'de, Havva Hanım'ın tereke kaydında olduğu gibi gerek kıymeti gerekse ağırlıkları ile, bir tür inci dizisi olması muhtemel *incü* kayıtlarına tesadüf edilmektedir²⁰⁹. Ancak bazı kayıtlarda ise tek başına bir aksesuar olamayacak kadar düşük ağırlıkta olan, kimi zaman sadece *bir mikdâr inci* şeklinde kayıtlı bulunan inciler de bulunmaktadır²¹⁰. Bunun yanı sıra yalancı (kâzib) inciler²¹¹, baş altını incileri²¹², külçe inciler²¹³, baş²¹⁴ ve boyun incileri²¹⁵, iri²¹⁶ ve ufak taneli inciler²¹⁷ de AŞS'de karşımıza çıkan inci türleri arasında yer almaktadırlar.

İncelenen tereke kayıtlarında karşımıza çıkan inci dizilerin tamamı Antalya şehrinde yaşayan Müslim ve Gayrimüslim kadınların terekelerinde görülmüştür. Bununla beraber, Antalya'nın hemen her bölgesinde ve hemen her kesimden insanın terekesinde farklı özelliklerde incilere rastlamak mümkündür.

1.1.8.3. Karanfil Diziler

Antalya takı kültüründeki aksesuarlardan bir diğeri *karanfil* dizileridir. Karanfil, Antalya yöresi halk dilinde, kokulu bir bitki tohumları kullanılarak yapılan ve boyuna takılan takıya verilen isimdir²¹⁸. 13 Numaralı AŞS'de iki adet örneği karşımıza çıkan karanfil dizilerinin ikisi de Müslüman kadınlara aittir. İlki, İstanos'un Fığla köyünden Şerife Hatun'a

²⁰⁹ AŞS., 10/18a; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/81a; AŞS., 15/59a; AŞS., 16/91; AŞS., 21/62b; AŞS., 22/97a; AŞS., 24/78; AŞS., 33/122b-124a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/68; AŞS., 97/13. Verilen bu örnekler 10 miskalden ağır olan inci kayıtlarından oluşmaktadırlar.

²¹⁰ AŞS., 6/60; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/23b; AŞS., 10/34b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/50b-51a; AŞS., 11/78a; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/98a-b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/51a; AŞS., 14/2b; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/62b; AŞS., 15/72b; AŞS., 16/315; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/62a; AŞS., 22/50a; AŞS., 22/131b; AŞS., 23/24a; AŞS., 23/83ek; AŞS., 23/121; AŞS., 24/18a; AŞS., 24/78; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 32/27; AŞS., 32/526; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/2; AŞS., 43/194b; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/28; AŞS., 44/185a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/295b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 46/101b-ek; AŞS., 51/312; AŞS., 53/30b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/50b; AŞS., 53/178b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 59/22a; AŞS., 76/131a; AŞS., 91/30b; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/75b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/259; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/10; AŞS., 93/29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/54; AŞS., 93/68; AŞS., 93/134; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 95/nr. 65; AŞS., 98/143; AŞS., 98/163. Verilen bu örnekler 10 miskalden hafif olan inci kayıtlarından oluşmaktadırlar.

²¹¹ AŞS., 8/18b; AŞS., 5/21a.

²¹² AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/23a-b; AŞS., 22/265b; AŞS., 24/63b; AŞS., 32/162; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 43/8b; AŞS., 54/142a-b.

²¹³ AŞS., 11/38a; AŞS., 24/4a; AŞS., 33/113a-b.

²¹⁴ AŞS., 22/106a; AŞS., 44/10b; AŞS., 91/15a; AŞS., 93/69.

²¹⁵ AŞS., 15/17a; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/134b; AŞS., 32/162; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/167a-b.

²¹⁶ AŞS., 69/75a.

²¹⁷ AŞS., 24/63b; AŞS., 32/27; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 45/199a-b.

²¹⁸ Çimrin, 2010: 264.

ait olup 20 kuruş değerindedir²¹⁹. Diğeri ise İstanos’a bağlı Karakuyu sakinelerinden Hanım Hatun’a ait 10 kuruşluk bir karanfil dizisidir²²⁰.

Mehmed Salâhî Efendi’nin, “*Bahârâtdan işbu dâne muhtelif sûretlerde isti‘mâl olunur*”²²¹ dediği karanfil tanelerinin, Antalya yöresinde aksesuar yapımında kullanıldığını görmekteyiz. Mehmed Esad Efendi *Lehçetü’l-lûgat* adlı eserinde karanfilin Hz. Adem’in gözyaşlarından yaratıldığını ve mübarek bir ağaç olduğunu ifade etmiştir²²². Karanfilin aksesuar olarak kullanılmasının kökeninde böyle bir inancın var olup olmadığı sorgulanmaya değerdir. Maddi olarak çok fazla değere sahip olmayan karanfil dizilerinin Antalya taşrasında yaşayan insanlar tarafından tercih edildiği söylenebilir. Yörük veya Türkmen giyim-kuşam eşyaları arasında karanfil tanelerinin yanı sıra tahtadan yapılan ve çam ağacına benzeyen parçalarla süslenmiş göğüs takıları, akşam sefası tohumları, zeytin çekirdekleri ve “*boy boy*” denilen bir bitkiden yapılan takılar da bulunmaktadır. Bu takıların tamamı üst üste takılarak kullanılmaktadır²²³.

Karanfil dizilerine yalnızca Antalya’da değil Muğla’da yaşayan Türkmenlerin giyim-kuşamlarında da tesadüf edilmektedir. Tansuğ, Muğla yakınlarında misafir olduğu Fatma Hanım’ın evinde, evin yeni gelini Ayşe’nin giyim-kuşam eşyalarını incelemiştir. Fatma Hanım, Tansuğ’un, “*Ayşe’nin göğsündeki bitkiden takıların anlamı nedir?*” sorusunu şu sözlerle yanıtlamıştır:

Bilmeyecek ne var ki? O takılar toprağın, yaylaların, dağların kokusunu getirir. İnsanları, hayvanları doyuran toprak değil mi? Bu takıları taktın mı toprak gibi bereketli olursun; güçlü olursun. Nazar değmez sana.

Onlar, yaz kış kokar. Ve kokuları hiç geçmez.

Bak... Ben onları yıllar önce dizmiştim. Ben soldum, onlar solmadı; hâlâ mis gibi kokuyor...²²⁴.

Fatma Hanım’ın bu sözleri, Türkmen takı kültürünün felsefesini ve içerdiği anlamları anlamamız açısından son derece önemlidir. Buna ilaveten, toprak ve doğa sevgisinin, doğa ile iç içe olmanın, giyim-kuşamı şekillendirmedeki rolünü de anlamak mümkündür.

Diziler konusunda dikkat çeken en önemli husus, Müslim ve Gayrimüslim kadınların sahip oldukları dizilerin tür ve fiyatlarıdır. Antalyalı Gayrimüslim kadınların terekelerinde genellikle inci veya altından yapılmış pahalı diziler yer alırken, Müslüman kadınların terekelerinde boncuk veya karanfilden yapılma ucuz dizilere de rastlamak mümkündür.

²¹⁹ AŞS., 13/17b.

²²⁰ AŞS., 13/44b.

²²¹ Mehmed Salâhî, 1322: 214.

²²² Mehmed Esad, 1210: 604.

²²³ Tansuğ, 1977: 8036.

²²⁴ Tansuğ, 1985: 46.

1.1.9. Kısdı/Kıstı

Kıstı, altınlarla²²⁵ veyahut deniz kabuğu, boncuk ya da inci gibi süs malzemeleriyle yapılan bir çeşit kısa gerdanlıktır²²⁶. Çimrin, kıstı hakkında “*Yeni gelin olacak kızın başına takılan uçları delik paralı boncuk püsküller*” şeklinde bir tarifte bulunmuştur²²⁷. Yukarıda ismi geçen Şerife Hatun’un terekesinde görülen 1 adet “*boyun kısdı*”nın ne tür malzemelerden yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 40 kuruşluk fiyatına bakılacak olursa boncuk ya da deniz kabuğu gibi süs malzemeleriyle yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz²²⁸.

1.1.10. Katar

Birbiri ardınca sıralanmış, dizilmiş şeyleri ifade etmekte kullanılan “katar” kelimesi “*dizi, sıra, silk, silsile*” anlamlarına gelmektedir²²⁹. Sözlüklerde daha çok arka arkaya sıralanmış hayvan dizileri veya bir trene bağlı vagonlar olarak tanımlamaktadır²³⁰. Bu kelimenin, tereke kayıtlarında geçen eşyaları karşılayan anlamını *Lügat-ı Naci*’de görmekteyiz. Muallim Naci, katar kelimesi için “*bir katar altın, bir katar incü*” örneklerini de vermektedir²³¹. Tereke kayıtlarındaki dizileri anlam olarak en iyi şekilde karşılayan tanım ise “*seyrek altın dizisi*” şeklindeki tanımdır²³². Ancak, AŞS’de yalnızca altın değil inci ve gümüş katar dizilerine de tesadüf edilmiştir. Tek bir örneği tespit edilebilen inci katarı, Hacı Rukiye Kadın’a aittir. Aslında bu inci katarı bir boyun takısı olmayıp Hacı Rukiye Kadın’ın fesini süslemekte kullandığı bir katardır²³³. Yine tek bir örneği karşımıza çıkan gümüş katar ise Hâce Eleneste Hanım’ın terekesinde yer almaktadır²³⁴. 250 tane yirmilik altından oluşan iki adet katar dizisi ise Hasbalaban Mahallesi’nden Şaban Efendi’nin miras meselesi yüzünden kayda geçmiştir. Bu altın katarların önemli bir özelliği, ucunda 10 adet Mahmudiye altın takılı olmasıdır²³⁵. Ne yazık ki çok sayıda altından oluşan bu takıların değerleri belirtilmemiştir.

Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa’nın kızı Esma Hatun’un terekesinde yer alan iki adet altın katar örneği, farklı türlerde altınlarla yapılmış, en değişik ve en pahalı katar örnekleridir. İlki, 9 Adliye, 1 İstanbul bütünü, 1 Mahmudiye bütünü, 27 yeni yirmilik, 1 Mısır nısfı altın ve

²²⁵ TDK., 1993h: 2844.

²²⁶ Çağbayır, 2007c: 2638.

²²⁷ Çimrin, 2010: 280.

²²⁸ AŞS., 13/17b.

²²⁹ Ali Nazîmâ ve Fâik Reşad, 1319: 572.

²³⁰ Ahmed Vefik Paşa, 1293b: 917; İbrahim Cudi, 1332: 737; Ali Seydî, 1330: 787; Parlatur, 2006: 859; Ayverdi, 2010: 638.

²³¹ Muallim Naci, 1322: 517.

²³² TDK., 1993h: 2682.

²³³ AŞS., 6/60.

²³⁴ AŞS., 11/38a.

²³⁵ AŞS., 23/120-121.

ucunda 2 miskal ağırlığında inci bulunan 1.340 kuruşluk bir katardır. İkinci katarda ise 2 eski yirmilik, 2 eski Adliye, 23 yaldız, 1 Macar, 46 Hurşid, 2 İstanbul bütünü, 9 çifte eski kırkık, 4 Mahmudiye bütünü ve 1 dublin altın bulunmaktadır. Bu takının değeri ise 5.680 kuruştur²³⁶. Üzerinde çok sayıda ve çeşitli türde altınlar bulunan bu aksesuar, Esmâ Hatun'un giyim-kuşamına, süslenmesine ve güzel görünüme verdiği önemi gözler önüne sermektedir. AŞS'de çok fazla terekede karşımıza çıkmayan bu takıların tamamı Antalya şehrinde yaşayan insanların terekelerinde görülmüştür.

1.1.11. Boyun Bağı/Atkısı

Boyuna takılanlar başlığı altında son olarak, yukarıda verilenlerden takı ve aksesuarlardan farklı olarak kışın vücudu soğuktan korumak için boyun kısmına sarılan²³⁷ boyun bağı, atkısı ele alınacaktır. Boyun bağı, kravat anlamına da gelmektedir²³⁸. AŞS'deki boyun bağlarının, özelliği belirtilen örneklerinin çoğunun yünden yapılmış olduğu görülmektedir²³⁹. Bunun yanında çoğu terekede hiçbir özellik belirtilmemiş ve sadece *boyun bağı* şeklinde kaydedilmiş örnekler de bulunmaktadır²⁴⁰. Boyun bağlarının yün haricinde, beyaz iplik²⁴¹, fanila²⁴² ve kazmirden²⁴³ yapılmış örnekleri de vardır. Boyun bağları, *boyun atkısı*²⁴⁴ veya *yün boyun askısı*²⁴⁵ gibi farklı isimlerle de kaydedilmişlerdir. Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi'nden Hakkı Bey'in terekesinde bulunan boyun bağları ise siyah ve beyaz olma özellikleri ile kaydedilmişlerdir²⁴⁶. Teşvikiye Mahallesi sakinelerinden olan Hafize Hanım'ın boyun bağı ise Acem şalından yapılmadığı ve *Acem şalı boyun sargısı* şeklinde kaydedilmiştir²⁴⁷.

Câmi'-i Cedîd Mahallesi sakinlerinden ve Rum milletinden olan Terzi Yakumi'nin terekesinde, fiyatları 1 ilâ 37 kuruş arasında değişen çok sayıda boyun bağına tesadüf edilmiştir²⁴⁸. Terekesinde önemli miktarda kumaş, ayakkabı, giyecek vb. ürünler bulunan Yakumi, Antalya'nın hatırı sayılır Rum tüccarlarından biridir. Mağazasında çok sayıda boyun bağı bulunan bir başka isim ise bir taşra eliti olan Kavakçı Hacı Mustafa'dır. İstanos'un Kışla

²³⁶ AŞS., 10/18a.

²³⁷ Koçu, 1967: 17.

²³⁸ Ayverdi, 2010: 164.

²³⁹ AŞS., 10/26b; AŞS., 24/66a; AŞS., 33/284a.

²⁴⁰ AŞS., 11/51a; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/97b; AŞS., 24/66a; AŞS., 33/284b; AŞS., 42/117b; AŞS., 45/59a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 54/172a; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b; AŞS., 72/29; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 93/55; AŞS., 93/139.

²⁴¹ AŞS., 15/17a.

²⁴² AŞS., 28/nr. 106[2].

²⁴³ AŞS., 24/64a. Kazmir: İnce ve sık yünlü bir kumaş çeşidi. Ayverdi, 2010: 648.

²⁴⁴ AŞS., 42/80; AŞS., 45/159a; AŞS., 72/97.

²⁴⁵ AŞS., 45/159a.

²⁴⁶ AŞS., 45/59a.

²⁴⁷ AŞS., 63/100.

²⁴⁸ AŞS., 12/105b-109a.

Kiremitli Mahallesi'nden olan Hacı Mustafa, AŞS'ye yansıdığı kadarıyla Antalya taşrasının sayılı zenginlerinden biridir²⁴⁹. Tereke yekûnu da Yakumi'ninkinden oldukça fazladır. Bu örnekler, Antalya'da boyun bağı tarzı ürünlerin satıcılarının kimler olduğu hakkında bir fikir vermekle beraber, Antalya'nın ticari hayatında Gayrimüslimler kadar Müslümanların da varlık gösterebildiğini gözler önüne sermektedir.

Boyuna takılar takı ve aksesuarlarda en dikkat çekici noktalardan biri Gayrimüslim kadınların sahip oldukları takıların yüksek fiyatlara sahip olmasıdır. Müslüman kadınların eşyaları arasında da çok değerli takılara tesadüf edilmekle beraber en ucuz takılar da yine Müslüman kadınların terekelerinde görülmektedir. Boyuna takılan takılar, Antalya'da Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşam alanında ayrıştığı belli noktalardan biridir. Gayrimüslim kadınlar boyunlarında kıymetli taşlarla süslenmiş, değerli haçlar taşırlarken Müslüman kadınlar ise daha çok gümüşten yapıma, içerisinde ayet ve duaların bulunduğu muskaları tercih etmişlerdir.

Osmanlı döneminde Antalya halkı tarafından kullanılan boyun takılarının pek çoğunu farklı illerde de görmek mümkündür. Örneğin, Isparta'da gerdanlık, nüsha, zincir, boyun bağı²⁵⁰, Denizli'de altın dizisi, hamaylı/hamâil²⁵¹, Ankara'da külte, inci dizi²⁵² ve Bergama'da karanfil dizi²⁵³ gibi takıları görmek mümkündür. Bunlara nazaran, mırmır, lebbe, kıstı, katar ve boyunduruk gibi takılara ise daha az tesadüf edilmektedir. Hatta tereke kayıtları üzerinden yapılan çalışmalarda da bu takılara tesadüf edilememiştir. Adı geçen takılara genellikle Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır. Aynı eserde, lebbenin Urfa'da²⁵⁴, kıstının Isparta, Balıkesir, Çorum, Muğla, Kastamonu ve Giresun'da²⁵⁵, katarın da Niğde ve Balıkesir'de²⁵⁶ kullanıldığı bilgisi yer almaktadır. Mırmırın ise Antalya'da kullanıldığı ifade edilmektedir²⁵⁷ ki başka herhangi bir bölgede tesadüf edemediğimiz bu takının Antalya'ya özgü bir aksesuar olduğu düşünülebilir. Boyunduruğun gerdanlık anlamındaki kullanımına ise herhangi bir kaynakta tesadüf edilememiştir. Bu bakımdan boyunduruğun da Antalya'ya özgü bir takı olduğunu ifade edebiliriz. Ancak, yapılacak yeni çalışmalar ve incelenecek yeni tereke kayıtlarının, bu takıların farklı illerde de kullanıldığını açığa çıkarabileceğini eklemek gerekir.

²⁴⁹ AŞS., 55/82a-85b; AŞS., 59/15b-20a.

²⁵⁰ Muslu, 2021: 275, 578, 632, 811.

²⁵¹ Aydın, 2019: 825.

²⁵² Yener, 1976: 142.

²⁵³ Tansuğ, 1985: 38.

²⁵⁴ TDK., 1993i: 3069.

²⁵⁵ TDK., 1993h: 2844.

²⁵⁶ TDK., 1993i: 2682.

²⁵⁷ TDK., 1993i: 3188.

1.2. Başa Takılanlar/Örtülenler

1.2.1. Başlıklar

Başlıklar, Osmanlı toplumunun giyim-kuşam adetlerinde vazgeçilmez bir yeri ve önemi olan öğelerdir. Öyle ki gerek ev içinde gerekse ev dışında başa mutlaka bir başlık takılırdı. Hatta gece yatarken bile başa ince bir takkenin takılması, başlıkların Osmanlı toplumunda ne denli yaygın kullanıldığına dair bir işarettir. Başlıklar, kişilerin mensup oldukları gruba, bulundukları konuma ve giyildikleri bölgelere göre değişiklikler arz edebildiği gibi zaman içerisinde de farklı şekillere bürünmüşlerdir²⁵⁸. AŞS'deki tereke kayıtları incelendiği zaman başlık, başörtüsü ve baş süslemelerinin oldukça yaygın şekilde kullanıldığı fark edilmektedir.

1.2.1.1. Fes

Giyim-kuşam hayatımıza girişi de çıkışı da olaylı²⁵⁹ olan fes, kırmızı çuhadan yapılan bir baş giyeceğidir²⁶⁰. Kökeni çok eskilere kadar dayanmakla beraber Osmanlı'da ilk defa askerî bir başlık olarak kabul edilmiş ve öncelikle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ordusunda kullanılmıştır²⁶¹. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud, yeni kurduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusundaki askerlerin eğitiminden giyim-kuşamına²⁶² kadar her şeylerinin Batılı tarzda olmasına özen göstermiştir²⁶³. Yeni kurulan ordu, 1826 yılında yayımlanan bir nizamname ile Avrupaî tarzda kıyafetlere bürünmüştür. Muhalif seslere rağmen kabul edilen bu kıyafet reformuyla birlikte askerler *şubara*²⁶⁴ isimli bir başlık takmaya başlamışlardır²⁶⁵. Ancak, kullanımda birtakım problemler yaratan bu başlığın zamanla değiştirilme ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı esnasında Kaptan-ı Derya olan Koca Hüseyin Paşa²⁶⁶, maiyetindeki askerlere Fransız tarzında askerî talim yaptırmış ve başlarına da fes giydirmiştir. Sadrazam Selim Mehmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine serasker olduktan sonra, maiyetindeki askerlerini Serasker Kapısı'na nakleden Hüseyin Paşa, bir cuma selamlığında askerlerini selamlığa çıkarmıştır. Bu esnada fesli askerleri gören II. Mahmud, bu başlıkları çok beğenerek askerlere fes giydirilmesi hakkında sadrazama emir vermiştir. Bunun

²⁵⁸ Kütükoğlu, 2020: 176.

²⁵⁹ Fes, kalpak ve şapka gibi başlıkların kabulünde yaşanan tartışmalar ve olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Aysal, 2011: 7-21; Turan, 1995: 190-193.

²⁶⁰ Ayverdi, 2010: 379.

²⁶¹ Koçu, 1967: 113; Ünal, 2011: 250; Tez, 2009: 236-237.

²⁶² Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin giyim-kuşam özellikleri hakkında bkz.: Ahmed Lütfi Efendi, 1290: 192-193.

²⁶³ Tezcan, 1995a: 415

²⁶⁴ Şubara: Tepesi yuvarlak ve dilimli çuhadan yapılan bir tür başlık. Ayverdi, 2010: 1176.

²⁶⁵ Lewis, 1993: 100.

²⁶⁶ Koca Hüseyin Paşa, Antalya'da *Tekelioğlu İsyanı*'nı bastıran ve Sultan Abdülmecid döneminde sadrazamlığa kadar yükselen devlet adamı. Koca Hüseyin Paşa hakkında bkz.: Çelik, 2013. Tekelioğlu İsyanı hakkında bkz.: Tızlak, 2002: 237-254.

üzerine fesin kabulü için sadrazam başkanlığında bir meclis toplanmış ve fesin şer‘an ve aklen uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca, fes hakkında halk arasında fesat çıkarıcıların şiddetle cezalandırılmaları ve müderris ve vaizlerin, fesin meşru bir başlık olduğu hakkında halka uyarılarda bulunmalarına dair kararlar alınmıştır²⁶⁷. Bu kabulü takip eden süreçte kıyafet reformu 1829 yılı itibarıyla sivil halkı da içine alacak şekilde genişletilmiş ve fes, sivil halk için zorunlu bir başlık olmuştur²⁶⁸.

Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları tarafından kabul edilen bu başlık sayesinde Osmanlı toplumundaki cemaatleri birbirinden ayıran dış unsurlar kısmen ortadan kalkmıştır²⁶⁹. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile başlayan devrim hareketleri sonucunda 25 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen ve 28 Kasım 1925 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “*Şapka İktisası Hakkında Kanun*” ile fes yasaklanarak yerine şapka getirilmiştir. Bu husus, mezkur kanunun üçüncü maddesinde “... *Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münâfi bir i‘tiyâdın devamını hükümet men‘ eder*” şeklinde geçmektedir²⁷⁰.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün fese karşı olan antipatisi Cumhuriyet öncesine kadar uzanmaktadır. Mustafa Kemal ve arkadaşı Binbaşı Selahattin Bey, 1910’da Fransa’da yapılan Picardie Manevralarına katılmak üzere yola çıkmışlardır. Bindikleri Şark Ekspresi ülke sınırlarından çıktığı anda Mustafa Kemal başındaki fesi çıkarmış, Selahattin Bey ise takmaya devam etmiştir. Belgrat İstasyonuna geldiklerinde Sırp çocukların Selahattin Bey’in fesiyle alay etmeleri, Mustafa Kemal’in fese karşı olumsuz bir tavır takınmasına sebep olmuş ve bu olay, kılık-kıyafet reformları kapsamında fesin yasaklanarak şapkanın kabul edilmesinde psikolojik bir rol oynamıştır²⁷¹. Mustafa Kemal, *Nutuk*’ta fesin kaldırılarak şapkanın kabul edilmesini ve bunun gerekliliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Efendiler, milletimizin başında, cehl, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının alamet-i farikası gibi telakki olunan fesi atarak onun yerine bütün medeni âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medeni hey‘ât-ı ictimâ‘iyyeden, zihniyet itibarıyla de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzıme idi. Bunu, Takrir-i Sükûn Kanunu, cari olduğu zamanda yaptık. Bu kanun cari olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat, bunda, kanunun mer‘iyyeti de sühulet-bahş oldu denirse, bu, çok doğrudur²⁷².

Fesin yasaklanarak şapkanın kabul edilmesine de muhalif sesler yükselmiştir. Lewis bu durum hakkında “... *Bir yüzyıl sonra o kadar alışılmış idi ki Osmanlı ve İslâm gelenekçiliğinin*

²⁶⁷ Uzunçarşılı, 1954: 224-226.

²⁶⁸ Lewis, 1993: 102; Shaw ve Shaw, 2010: 80; Karal, 2007: 242.

²⁶⁹ Karal, 2003: 280-281.

²⁷⁰ Resmî Cerîde, 28 Teşrin-i Sâni 1341: 691.

²⁷¹ Aydemir, 1993: 234-235; Turan, 1995: 184; Aysal, 2011: 9.

²⁷² Mustafa Kemal, 1927: 541.

ve ortodoks'luğun nişanesi olarak ona hücum edildi ve savunuldu" sözlerini söylemiştir²⁷³. Başka bir ifade ile fes, kabul edilişinin ilk yıllarında Batılılaşmanın, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemde ise Osmanlılığın simgesi bir başlık haline gelmiştir²⁷⁴.

Elbise-i Osmaniyye'de, kıyafet reformu ile birlikte eski Osmanlı kıyafetlerinin terk edilerek Batılı tarzda giyeceklerin kabul edilmesi hem işlev ve rahatlık hem de görünüş açısından şu sözlerle eleştirilmiştir:

Uygarlığın nimetlerini inkâr etmeksizin, siyah setre ceket, fes, pantolon ve potin'den oluşan kıyafetin, eski dönemlerde imparatorluğun çeşitli din ve ulusları arasında, giysi nedeniyle ortaya çıkan kinlerin giderilmesinde büyük yararları olduğunu ve olmaya devam ettiğini belirtmeliyiz. Bu giysinin, Müslüman olmayanları belirleyen farklı işaretlerin ortadan kaldırılmasını sağladığı ve böylelikle yobazların, yani hoşgörüsüz Müslümanların Gayrimüslimlere hakaret etmesine engel olduğu gerçektir. Böylelikle bu kıyafeti giyenlere Rum, Ermeni, Latin veya yabancı olsunlar, rahatlıkla efendi, bey, paşa vs. şeklinde hitap edilmektedir. Bu iyiliğini değerlendirmemize karşın yine de ilginç, çekici ve pitoresk görünüşü açısından bu yeni giysinin, eskisinin yerini almasına üzülüğümüzü belirtmeliyiz.

Gerçekten de, *geniş cübbe*, içinde bacakların rahatlıkla hareket edebildiği *şalvar*, koltuk altlarını sıkmayan *salta*, jile yerine kullanılan ve ona göre çok daha rahat olan *yelek*, kırmızı veya sarı sağlam *yemeni*'ler, nezlenin kesin düşmanı olan *külâh* ve *sarık*'tan oluşan bu eski giysi, bütünü içinde basit, soylu, rahat bir elbise ve hiç şüphe yok ki çağdaş Avrupalılaştırmışların dar, çirkin, gülünç takım elbiselerinden daha sağlıklı bir kıyafettir²⁷⁵.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılabileceği üzere, yeni kıyafetlerin Osmanlı toplumundaki ayırtıcı dış özellikleri ortadan kaldırma konusunda faydalı olduğu gerçeği dile getirilirken, yeni kıyafetlerin, eski Osmanlı elbiselerinin yerini almasından duyulan üzüntü de ifade edilmiştir.

Kıyafet reformunun bütün halkı kapsayacak şekilde genişletilmesinden sonra Müslim ve Gayrimüslimler tarafından kullanılmaya başlanan fes, AŞŞ'de hemen her terekede karşımıza çıkabilen en yaygın başlık türlerinden biridir. En erken örneği kıyafet reformundan önceki yıllara aittir. Aslen Kütahyalı olan ve ticaret için gittiği Mısır'dan döndükten sonra Antalya'da Paşa Hanı'nda vefat eden Bogos'un, 1 Numaralı AŞŞ'de bulunan 21 N. 1224 [30 Ekim 1809] tarihli tereke kaydında *fes külâh* (0.5 kuruş) şeklinde geçmektedir²⁷⁶. Bogos'un, bu fesi Mısır'dan almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu da fesin Mısır'da II. Mahmud'un kıyafet reformundan yirmi yıl önce bile kullanıldığını göstermektedir.

Bu örneğin yanı sıra, kıyafet reformundan önceki yıllara ait başka fes örnekleri de bulunmaktadır²⁷⁷. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu askerlerinden olan Süleyman

²⁷³ Lewis, 1993: 102.

²⁷⁴ Tez, 2009: 236.

²⁷⁵ Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 17-18.

²⁷⁶ Moğol, 1996: 98.

²⁷⁷ AŞŞ., 1/5b; AŞŞ., 1/12b; AŞŞ., 2/19a; AŞŞ., 2/87b; AŞŞ., 2/97b; AŞŞ., 3/36b.

bin Hüseyin'in, 12 Ra. 1249 [30 Temmuz 1833] tarihli tereke kaydında da 5 kuruşluk bir fes bulunmaktadır²⁷⁸.

Verilen bu örneklerin ortak özelliği, hiçbirinin yerli bir Antalyalıya ait olmamasıdır. Bu kişiler, genellikle ticaret için Antalya'ya yolu düşen ve Antalya'nın yerlisi olmayan insanlardır. Hatta öyle ki, ilk 6 AŞS'de, yerli bir Antalyalıya ait bir fes tespit edilememiştir²⁷⁹. Bundan dolayı fesin, Antalya'da, Mısır ile olan ticari ilişkilere²⁸⁰ rağmen, II. Mahmud'un kıyafet reformundan önce pek fazla tanınan ve kullanılan bir baş giyeceği olmadığı düşünülebilir. Ancak, 1776-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerinde bulunmuş olan ve gezileri esnasında oldukça kıymetli notlar kaleme alan, canlı ve ayrıntılı manzara ve insan tabloları çizmiş olan Luigi Mayer, Karamania ovalarındaki erkeklerin yaygın olarak fes giydiklerinden bahsetmektedir²⁸¹. Mayer'in sözünü ettiği feslerin, II. Mahmud döneminde kabul edilen fes ile birebir aynı forma sahip başlıklar olmadığını söyleyebiliriz. Bunu, Mayer'in, "*Karamanlı Oduncular*" adlı çiziminde yer alan kişilerin başlıklarından anlayabilmekteyiz.

Ekler kısmında, Görsel 1'de en önde yer alan kişinin başında beyaz bir sarığın çevrelediği kırmızı renkli bir fesin tepe kısmı görülmektedir. Onun arkasındaki çocuğun başında ise sarıksız olarak kullanılan, kubbe biçiminde, kırmızı renkli ve tepe kısmında püsküle benzer bir öge bulunan fes göze çarpmaktadır.

Fesin, yerli Antalyalıların tereke kayıtlarında görülmesi, kıyafet reformundan yaklaşık 10 sene sonra olmuştur. Ancak, İstanos nahiyesinde misafir iken vefat eden Tüccar Ali'nin 25 Ra. 1246 [13 Eylül 1830] tarihli terekesinde farklı türlerde 170 civarında fes vardır²⁸². Tüccar Ali'nin, İstanos halkına fes satmış olabileceğini kabul edersek, fesin Antalya'ya kıyafet reformundan bir sene sonra gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki taşra sakinlerinin tereke kayıtları, giyim-kuşam ve aksesuar konusunda son derece az bilgi sundukları için, İstanos veya herhangi bir taşra yerleşkesinde, kıyafet reformunun hemen sonrasına denk düşen bir fes kaydına tesadüf edilememiştir. Antalya sakinlerinin tereke kayıtlarında görülen ilk fes örneklerinden biri Moralı Süleyman Ağa'nın 21 Ş. 1256 [18 Ekim 1840] tarihli tereke kaydında karşımıza çıkmaktadır²⁸³. Süleyman Ağa'nın bu fesi ne zaman aldığını ve kaç sene kullandığını

²⁷⁸ AŞS., 4/nr. 79.

²⁷⁹ Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan başka bir faktör, ilk 6 AŞS'de yerli Antalyalıların tereke kaydının çok az sayıda bulunmasıdır.

²⁸⁰ İlk 6 AŞS'de terekesi bulunan kişilerin pek çoğunun ya Mısırlı olduğu ya da ticaret maksadıyla Mısır'a gelip giden kişiler olduğu görülmektedir.

²⁸¹ Dörtlük ve Boyraz, 2008: 42.

²⁸² AŞS., 3/65b.

²⁸³ AŞS., 19/7b.

bilemesek de 1840 yılı öncesinde de Antalya’da fesin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir.

Fesi AŞS’de zengin-fakir, Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek, toplumun her kesiminden insanın terekesinde görmek mümkündür. Bazı kayıtlarda feslerin hiçbir özelliği belirtilmeyerek yalnızca *fes* şeklinde yüzeysel bir biçimde kaydedilmişlerdir²⁸⁴. Çoğu sefer de *müsta‘mel* (kullanılmış)²⁸⁵, *köhne* (eskimiş)²⁸⁶ veya *cedid* (kullanılmamış)²⁸⁷ şeklinde yenilik-eskilik durumlarına göre kaydedilmişlerdir. Bu noktada yalnızca “*fes*” şeklinde düşülen yüzeysel kayıtların çokluğu göze çarpmaktadır ki bu durum, tereke kayıtlarını kaleme alan kâtiplerin, eşyaları kaydederlerken fazla teferruata girmemeleri ile açıklanabilir. Dikkat çeken bir başka husus ise *cedid* yani hiç kullanılmamış feslerin azlığıdır.

Yenilik-eskilik durumlarından başka, feslerin boyutlarını nitelemekte kullanılan ve fes çeşitleri hakkında önemli örnekler sunan kayıtlar da vardır. Bunlar genel olarak *sagîr* (küçük)²⁸⁸, *kebîr* (büyük)²⁸⁹ şeklinde veya kalıp numarası²⁹⁰ ile birlikte kaydedilmişlerdir. Bazı

²⁸⁴ AŞS., 4/16b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/22a; AŞS., 5/23a; AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 7/3b; AŞS., 7/30a; AŞS., 8/6b; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/28b; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/30a; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/61a; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/27a-b; AŞS., 10/28a; AŞS., 10/31b; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/29a-b; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/51a; AŞS., 11/52b-53a; AŞS., 11/64b; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/27b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/87b-88a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/107b; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/64b; AŞS., 13/75a; AŞS., 13/101b; AŞS., 14/nr.13; AŞS., 14/26b; AŞS., 14/45a-46a; AŞS., 15/8b; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/69b; AŞS., 17/28a; AŞS., 17/51a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/139; AŞS., 22/202; AŞS., 24/2a; AŞS., 24/46; AŞS., 24/66a; AŞS., 26/8b; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/88a; AŞS., 28/nr. 69; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/415; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 35/5a-b; AŞS., 35/52b; AŞS., 43/213; AŞS., 44/28; AŞS., 45/101a; AŞS., 45/159a; AŞS., 45/272a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 55/41a; AŞS., 63/453; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/44a; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/55b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 93/29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/35-36; AŞS., 93/44; AŞS., 93/51; AŞS., 93/55; AŞS., 93/69; AŞS., 93/113; AŞS., 93/121; AŞS., 93/173.

²⁸⁵ AŞS., 3/58b; AŞS., 6/22; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/32b; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/56a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/31b; AŞS., 11/60a-b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/136a; AŞS., 13/29a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/59a; AŞS., 69/3b; AŞS., 70/203; AŞS., 70/267; AŞS., 93/100; AŞS., 93/101; AŞS., 93/146; AŞS., 93/149.

²⁸⁶ AŞS., 6/18; AŞS., 8/33b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 11/41a; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/102a; AŞS., 13/104b; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/6b.

²⁸⁷ AŞS., 6/22; AŞS., 8/13b; AŞS., 11/39b; AŞS., 12/41b; AŞS., 12/60a; AŞS., 12/156b; AŞS., 15/80b.

²⁸⁸ AŞS., 33/2a-b.

²⁸⁹ AŞS., 19/7b; AŞS., 21/74b; AŞS., 22/139; AŞS., 100/122.

²⁹⁰ Câmî-i Cedid Mahallesi’nin Rumlarından olan Hâcî Anateşli’nin, 20 Zilhicce 1313 [2 Haziran 1896] tarihli terekesinde yer alan ve üç desteden (30 adet) oluşan “*beş numaralı fes*”lere 48 kuruş kıymet biçilmiştir. Çıralı İskelesi’nde sakin iken vefat eden Pandeli’nin terekesinde de 18 kuruş değerinde 6 adet “*dört numara fes*” bulunmaktadır. AŞS., 27/88a. Zincirli Han’da bir mağaza sahibi olan ve kumaş, sarık, fes, şal vb. ürünler satan Anateşli’nin terekesindeki bu beş numaralı feslerin tanesi 1,6 kuruşa denk gelmektedir. Bu kadar ucuz oldukları göz önüne alınırsa bu feslerin henüz son şeklini almamış, nâ-tamam ürünler olduğu söylenebilir. AŞS., 33/254a. Numaralı fes örneklerinin bir diğeri, Keçi Bâli Mahallesi’nden olup İzmir’de vefat eden Kabadayı Mahmud Nedim Efendi’nin, I. Dünya Savaşı yıllarına denk düşen terekesinde bulunmaktadır. Mahmud Nedim Efendi’nin, ikişer desteden ibaret 2 ve 3 numaralı feslerine 1.850’şer kuruş kıymet biçilmiştir. Verilen bu örnekler kıyaslandığında I. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu fiyat artışları hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür. AŞS., 69/71b. Fes kalıplarının büyüklüğü 1’den 16 numaraya kadar değişen ölçülere sahiptir. Pakalın, 1993a: 613. Toplu halde bulunan fesler tereke kayıtlarında “*deste*” ölçü birimiyle kaydedilmişlerdir. Deste: On taneden oluşan takım. Ayverdi, 2010: 275.

kayıtlarda “*sagîr*” kelimesi yerine *hurde* (ufak, küçük) ifadesine tesadüf edilmektedir²⁹¹. Feslerin kalite özellikleri ise *aşağı*, *adi* (düşük kalite)²⁹² veya *alâ* (kaliteli)²⁹³ ifadeleriyle kayıt altına alınmıştır. Feslerin hâkim rengi ise hemen her kayıta karşılaştığımız *al festir*²⁹⁴. Al fes haricinde, ulema sınıfından el-Hâcc Musa Kazım Efendi’nin terekesinde beyaz bir fes bulunmaktadır²⁹⁵. Musa Kazım Efendi’nin bu beyaz fesi, AŞS’de tesadüf edilebilen nadir beyaz renkli feslerden biridir. Al renk harici feslere verilebilecek başka bir örnek ise Rum tüccarlarından Terzi Yakumi’nin terekesinde bulunan 120 kuruşluk 1 adet *kenarı sırmalı siyah kadife festir*²⁹⁶.

AŞS’deki fes çeşitleri o denli zengindir ki, Antalya’nın giyim-kuşamının zenginliğini anlamamız bakımından oldukça önemli fikirler verirler. Yukarıda, eskilik-yenilik, kalıp, renk ve kalite özellikleri ile verdiğimiz fes örnekleri haricinde, AŞS’de yer alan fes örnekleri şunlardır; *büzme fes*²⁹⁷, *kâğıtlı fes*²⁹⁸, *simli fes*²⁹⁹, *zenne fesi*³⁰⁰, *gecelik festi*³⁰¹, *çocuk fesi*³⁰², *koruk(?) fes*³⁰³, *alikurna/aligorna fes*³⁰⁴ ve Osmanlı padişahlarının ismi ile müsemma *Mecîdiye fes*³⁰⁵, *Mecîdiye taklidi Frenk festi*³⁰⁶, *Azîziye fes*³⁰⁷, üretim yerlerinin ismi ile kaydedilmiş olan *İskender işi güveli fes*³⁰⁸, *İskenderiye taklidi Frenk festi*³⁰⁹, *Mısır*³¹⁰, *Fransız*³¹¹, *Mora*³¹², *Tunus*³¹³ ve *İtalyan fesi*³¹⁴. Üretim yerleri ile adlandırılan son örnekler, Antalya’nın özellikle

²⁹¹ AŞS., 12/106b.

²⁹² AŞS., 3/65b; AŞS., 8/53b; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 63/453; AŞS., 69/71b; AŞS., 93/148.

²⁹³ AŞS., 2/81a; AŞS., 69/3b.

²⁹⁴ AŞS., 8/19b; AŞS., 8/53b; AŞS., 17/28a; AŞS., 18/15a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/139; AŞS., 93/148.

²⁹⁵ AŞS., 14/71a.

²⁹⁶ AŞS., 12/107b.

²⁹⁷ AŞS., 3/65b; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/56b; AŞS., 91/52b; AŞS., 93/36.

²⁹⁸ AŞS., 69/71b.

²⁹⁹ AŞS., 91/13b; AŞS., 91/23a.

³⁰⁰ AŞS., 69/71b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/139; 100/121-122.

³⁰¹ AŞS., 15/17a.

³⁰² AŞS., 70/101-105; AŞS., 93/55.

³⁰³ AŞS., 91/169a-b. Belgede “*فوز*”.

³⁰⁴ AŞS., 3/65b; AŞS., 18/15a.

³⁰⁵ AŞS., 8/19b; AŞS., 8/53b; AŞS., 8/56a; AŞS., 18/15a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/36; AŞS., 93/139. Sultan Abdülmecid döneminde yeni bir form kazanan ve püsküllü burma ibrişimden, mecidiye kalıbında yapılan fes. Tezcan, 1995a: 416; Koçu, 1967: 115.

³⁰⁶ AŞS., 93/148.

³⁰⁷ AŞS., 91/169a-b. Sultan Abdülaziz’in giydiği fesin kalıplarının ölçüsünde olan ve kulak hizasına kadar inen, üstü dar, altı geniş, kalın püsküllü bir fes modeli. Koçu, 1967: 20; Ayverdi, 2010: 98. Fesin geçirdiği model değişiklikleri hakkında bkz.: Kütükoğlu, 2020: 180.

³⁰⁸ AŞS., 33/9b; AŞS., 93/148.

³⁰⁹ AŞS., 93/148.

³¹⁰ AŞS., 93/21.

³¹¹ AŞS., 8/43a.

³¹² AŞS., 8/53b; AŞS., 13/76a; AŞS., 18/15a; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/139; AŞS., 93/148-149.

³¹³ AŞS., 11/13b; AŞS., 12/152b; AŞS., 13/41b.

³¹⁴ AŞS., 100/121-122; AŞS., 100/138.

Akdeniz bölgesi ile olan ticari ilişkilerini ve bu ilişkilerin giyim-kuşam üzerindeki etkisini göstermesi açısından son derece önemlidir.

AŞS’de karşımıza çıkan en farklı fesler, nüshalık örneğinde olduğu gibi Hacı Rukiye Kadın’a aittir. Rukiye Kadın’ın terekesinde yer alan üç farklı festen ilki *Adliye rub’iyyesi*, ikincisi *findık rub’iyyesi* ve üçüncüsü de bir *inci katarı* ile süslenmiştir³¹⁵. İnci ve altınlarla süslenmiş fes örneklerine yalnızca Rukiye Kadın’ın terekesinde tesadüf edilmiştir.

Antalya’da fesler inci ve altınlardan ziyade *vurgu* ismi verilen gümüş süslerle süslenmiştir. Vurgu, “*kadınların feslerine taktıkları gümüş takı*” demektir³¹⁶. Sadece 53 Numaralı AŞS’de iki adet örneğine rastladığımız vurguların ikisi de 30’ar kuruş değerindedir. İlk örnek, Serik’in Belpınar köyü civarında oturan Kara Hacı Aşiretinden Raşit Bey kızı Esmâ Hanım’a aittir³¹⁷. Diğer örnek de Belpınar köyünden Abdullah kızı Selver Hanım’ın terekesinde görülmüştür³¹⁸. Belpınar’a yakın bir bölgede bulunan, Isparta’nın Sütçüler ilçesine bağlı Kesme köyünde bu fes süsleri *yurgu* isimliyle anılmaktadır³¹⁹.

Tereke kayıtlarındaki bazı eşya öbeklerinde feslerin çevre, pullu, peştamal, mücessem, yemeni, şal ve kaz gibi başörtüleri ile beraber kaydedilmiş oldukları görülmektedir³²⁰. Bu kayıtlar, feslere çeşitli başörtülerinin sarıldığına bir göstergesidir. Çünkü yörede feslerin üzerine çeşitli renklerde yazmaların bağlandığı bilinmektedir³²¹.

AŞS’de bulunan bu fes çeşitleri haricinde, Çimrin’in, Antalya’daki fes çeşitleri hakkında söylediği şu sözler, Antalya’nın fes kültürü hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır:

Fesler, çeşitli idi. Normal, içi hasırlı veya kartonlu, atlas astarlı kalıplanmayan türleri olduğu gibi, dış kısmı kadife gibi parlayan ve tek tarafa doğru fırçalanması gereken “*Şılık fesler*” de vardı. Püsküller de çeşitli idi. Telleri birbirine yapışan, zamanla rengi bozulan, dökümsüz püsküller olduğu gibi, parlak telleri yapışmayan, ‘*Dorbil tesmiye*’ denilen dökümlü püsküller de vardı. Bütün bu anlatılanlar, şapka devrimi olunca, tarihe karıştı³²².

1.2.1.1.1. Fes Kalıbı ve Fes Kalıpcıları

Fes kalıbı, fesin düzgün bir şekilde durmasını sağlamak amacıyla konulan kalıptır³²³. Fes, imal edildiği malzeme dolayısıyla zamanla yıpranabilen bir başlıktır. Bu durum yeni bir

³¹⁵ AŞS., 6/60.

³¹⁶ TDK., 1993j: 4108.

³¹⁷ AŞS., 53/22b.

³¹⁸ AŞS., 53/49a.

³¹⁹ Bu süs öğelerinin bir başka ismi “*çingır*”dır. Baysal vd., 2008: 262. Belpınar günümüzde Serik’in bir mahallesidir ve Kesme köyü ile uzaklığı 93,3 km’dir.

³²⁰ AŞS., 8/35a; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/27b; AŞS., 11/34b; AŞS., 12/8b; AŞS., 18/62a; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/106a; AŞS., 24/62; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/512; AŞS., 35/5a; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/30a; AŞS., 91/65a; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/36; AŞS., 93/69; AŞS., 93/113.

³²¹ <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67450/geleneksel-giyisiler.html> (erişim tarihi: 18.02.2023)

³²² Çimrin, 2007b: 349; Çimrin, 2017: 198.

³²³ Çağbayır, 2007b: 1567.

esnaf kolunun doğmasına sebep olmuştur. Fes kalıpları ilk başlarda ahşaptan üretilmiştir ancak zamanla pirinç kalıplar bunların yerini almıştır³²⁴. Fes kalıpcılığı, Şapka Kanunu'ndan önce Antalya varlığını sürdüren bir meslek dalıydı. Çimrin, Antalya'daki fes kalıpcılığı hakkında şunları söylemektedir:

Şapka Kanunu çıkmadan önce, hemen hemen tüm Antalyalı Türk ve Rum erkeklerin giydiği fes, bir süre giyildikten sonra; yağmurda şekli bozulur, kalıplatmak gerekirdi. Bu iş için, kalıpcı dükkânları vardı. Dört ayak üzerinde duran ve bir kuzineyi andıran ocakları bulunan bir tezgâh, dükkânın dışına bakan ön kısmını işgal ederdi. Kömür yakılan her ocağın üzerinde, sarı pirinçten mamul, fes şeklinde dişi ve erkek kalıplar vardır.

İlk önce feslerin yanmaması için, püskülleri sökülürdü. Bu kalıplar ısındıktan sonra fes, iyice fırçalanır, üzerine ağızda tutulan su püskürtülürdü. Bundan sonra fes, kalıbın erkek olanına, sıvazlana sıvazlana güzelce yerleştirilir, dişi olan kalıp da onun üzerine kapatılırdı. Yukarıdan indirilen dişli vida şeklindeki uzun ve kalın demir pres ile kalıp sıkılır ve kalıpcının bildiği süre kadar kalıpta kaldıktan sonra, çıkarılarak püskülü tekrar tepedeki ibiğine dikilir ve müşteriye verilir. Eğer fesin kenar kısmı, terden ve de başka nedenlerden dolayı kirlenmiş ve yağırılmış (yağlanmış) ise, kalıpcı onu zımpara kağıdı ile zımparalardı, Kir ve yağır, buna rağmen çıkarılamamış olursa, o kısım, şerit halinde kesilip atılırdı³²⁵.

AŞS'deki tereke kayıtlarında tespit edilen fes kalıpları, bize bu mesleğin Antalya'da Müslim ve Gayrimüslimler tarafından yapılmış olduğunu göstermektedir. Baba Doğan Mahallesi'nin Rum sakinlerinden olan Koç oğlu Hâci Mihail'in terekesinde 2 adet fes kalıbı bulunmaktadır³²⁶. Fes kalıpları, Finike'nin Reşadiye İskele Mahallesi'nde oturan ve Rum milletinden olan Gavril oğlu Andon'un terekesinde de görülmüştür. 1922 yılına denk düşen³²⁷ bu terekedeki 3 adet fes kalıbı 750 kuruş değerindedir³²⁸. Finike'nin Kumluca Sarı Kavak köyünden Hüseyin oğlu Berber Veli'nin terekesindeki 3 adet *eski fes kalıbı* ise 150 kuruş değerindedir³²⁹. Berber Veli'nin, 14 C. 1338 [4 Şubat 1920] tarihli tereke kaydı, Gavril oğlu Andon'un terekesi ile yakın tarihli olmasına rağmen iki tereke kaydındaki fes kalıplarının fiyat farkları dikkat çekicidir. Bu durum, Berber Veli'nin terekesindeki fes kalıplarının eski olmasından veya iki terekedeki fes kalıplarının farklı maddelerden yapılmış olmalarından kaynaklanabilir.

³²⁴ Tezcan, 1995a: 416.

³²⁵ Çimrin, 2007b: 348-349; Çimrin, 2017: 198.

³²⁶ AŞS., 24/65b.

³²⁷ Gavril oğlu Andon'un tereke kaydı aslında tarihsizdir. Fakat bir önceki hükmün tarihi 10 Mayıs 1338 [10 Mayıs 1922] olduğu için bu tereke kaydının genel olarak 1922 yılına ait olduğunu söyleyebiliriz. Tereke kaydının bulunduğu 99 Numaralı AŞS, Finike Kazasına mahsustur ve her sayfasında "*Finike Kazâsı Mahkeme-i Şer'iyyesi 1335*" yazılı mühür basılıdır. Bu defter 1916-1924 yıllarını kapsamaktadır.

³²⁸ AŞS., 99/112.

³²⁹ AŞS., 99/53.

Antalya’da fesler, püskül ve tepeliklerle süslenmiş veya sarıklarla sarılmışlardır. Giyim-kuşam alanında ayrı ayrı yerlere sahip olan püskül, tepelik ve sarıkların, ayrı başlıklar altında değerlendirilmeleri uygun olacaktır.

1.2.1.2. Püskül ile Fes

Püskül, fes ile özdeşleşmiş bir süstür. Tel, sırma, ipek veya iplik gibi şeylerden yapılır ve yukarısı yuvarlak şeklinde toplu, aşağısı saçak halinde dağınık bulunur³³⁰. *Püsküllü bela* tabiri de fesin püskülünden dolayı ortaya çıkmıştır. Ahmed Lütfi Efendi, *Târih-i Lütfi* adlı eserinde, *Püskül Nizâmı* başlığı altında püskül hakkında şu sözleri söylemektedir:

O vakte kadar asâkir-i muntazama ile a’lâ ve ednâ fes iktisâ eden umûm bendegân ve tebaa-i şâhâne[nin], feslerine taktıkları püsküller bükülmemiş ipekten mamûl idi. Rüzgârdan, yağmurdan ve sair ednâ şeyden tellerine hâlel gelerek her gün püsküllerin taraktan geçirilmesine ihtiyaç mes etmiş idi. Hatta püskül taramak için şimdiki kundura boyacıları gibi sokaklarda ve çarşıda ve pazarlarda “*püsküller tarayalım*” deyü ekserî Yahudi çocukları olarak birçok ahali bununla ta’ayyüş ederler idi. Taife-i nisvân dahi bu kalıba dökülerek tablalı fesler üzerine taranmış ipekleri takarlar idi ve başta kolay durması için feslerin içine teller ve üstüne kâğıt yerine gümüşten mamûl paftalar takınırlardı. İşte bu ipek püsküller halkın başına adeta püsküllü bela denmeğe sezâ olup husûsiyle tavâif-i askeriyye ve erbâb-ı sebîle ve hademe için tekellüflü şey olduğundan ümerâ ve zabitan ve neferât-ı askeriyyeye tayin ve irâe olunan dirhemler miktarı örme püskül takınılması ve teşrifat-ı askeriyye mücebince feslerinin tepelerine (ferâhî) namıyla madenden mamûl alâmet-i imtiyâziyye vaz’ı ve sunûf-ı sâirenin dahi tel ipekli püskül yerine örme püskül isti’mâl eylemeleri usul ittihaz kılındı³³¹.

AŞS’de yer alan feslerin birçoğunun püsküllü oldukları görülmektedir. Bu püsküllü fesler Antalya’da Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek her sınıftan insanın terekesinde karşımıza çıkabilmektedir. Bunlar tereke kayıtlarına genellikle *fes ma’a püskül* şeklinde kaydolunmuşlardır³³². Fesleri süsleyen bu püsküllerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlar arasında sırma püsküller en çok karşılaşılan örneklerden bir tanesidir³³³. Bunun haricinde, üretim yerleri ile adlandırılan Sayda³³⁴ ve Side³³⁵ püskülleri, yapım malzemesi ile kaydedilen

³³⁰ Şemseddin Sami, 1317: 362; Pakalın, 1993b: 783-784; Koçu, 1967: 195.

³³¹ Ahmed Lütfi Efendi, 1328: 69-70.

³³² AŞS., 10/26b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 12/19a; AŞS., 15/34a; AŞS., 16/nr. 177[2]; AŞS., 17/35a; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/131b; AŞS., 22/208; AŞS., 22/280b; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/52b; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/199; AŞS., 42/117b; AŞS., 44/126b; AŞS., 53/112a; AŞS., 53/135b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 74/11a; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 93/54; AŞS., 93/59-60; AŞS., 95/nr. 144.

³³³ AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 28/nr. 69; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/28; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/88b; AŞS., 93/29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/54.

³³⁴ AŞS., 27/88a.

³³⁵ AŞS., 33/254b-255a.

harîr (ipek)³³⁶, iplik³³⁷, simli³³⁸ ve ot püskül³³⁹, bunların haricinde adı³⁴⁰, tırtırlı³⁴¹, torpil³⁴², nehri³⁴³, dublin³⁴⁴ veya hiçbir özelliği belirtilmeyen³⁴⁵ püsküller de bulunmaktadır.

Antalyalı tüccarların terekelerinde yer alan püsküller, püskül fiyatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Püsküller genelde dirhem cinsinden ağırlıklarına göre kaydedilmişlerdir. Rum milletinden Kaba oğlu Kostandi'nin terekesinde bulunan 562,5 dirhem püsküle 377,5 kuruş kıymet biçilmiştir³⁴⁶. Yine bir Rum tüccar olan Hâci Anateşli'nin terekesinde karşılaştığımız ve en ucuz püskül örneklerinden olan *çürük püskül*ün 85,7 dirhemine 11 kuruş kıymet biçilmiştir. Aynı terekede bulunan bir diğer püskül olan “*şehr-i tel(?)*”³⁴⁷ püskül”ün 300 dirhemine 37 kuruş kıymet biçilmiştir³⁴⁸.

Antalya’da Müslümanların terekelerinde de bu tür ürünlere rastlamak mümkündür. Kızılsaray Mahallesi’nden Hacı Hüseyin Efendi’nin 78 miskal ağırlığındaki sırma saçak püskülüne 64 kuruş kıymet biçilmiştir³⁴⁹. Kavakçı Hacı Mustafa’nın terekesindeki 1 kıyye 300 dirhem ağırlığındaki püskülün fiyatı ise 70 kuruş olarak belirlenmiştir³⁵⁰. Verilen bu örnekler Antalya’daki fes kültürünün zenginliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu örneklerle ilaveten, feslerin ayrılmaz bir parçası olan *tepelik* de Antalya’daki fes kültürüne önemli bir zenginlik katmaktadır.

1.2.1.3. Tepelik ile Fes

Tepelik, kadınların başlarına taktıkları bir tür başlıktır³⁵¹. Düz veya kubbe biçiminde, çoğu zaman dairesel şekilde oldukları gibi nadiren kare şeklinde de olabilirler. Dairesel olanlarının çapları 8-16 cm arasında değişmekle birlikte 12-14 cm arasında olanları yaygındır. Tepelikler şeklen birbirlerinin aynı olmakla beraber, kullanan kişiye ve yöreye göre süsleme

³³⁶ AŞS., 8/4b; AŞS., 8/13b; AŞS., 15/42a; AŞS., 93/140; AŞS., 93/148.

³³⁷ AŞS., 91/293a-b.

³³⁸ AŞS., 91/45a.

³³⁹ AŞS., 100/121.

³⁴⁰ AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 69/71b.

³⁴¹ AŞS., 33/113a-b. 42 Numaralı AŞS’de “” şeklinde geçen kayıt da muhtemelen “tırtır(?)” püsküldür. AŞS., 42/72b. Tırtır: Yemeni ya da gelin kesesi çevresine dikilen kıvrımlı sarı tel”. TDK., 1993i: 3925.

³⁴² AŞS., 55/41a.

³⁴³ AŞS., 91/169a-b.

³⁴⁴ AŞS., 100/121. Dublin: “*Baş tarafına gelen ipliklerinin uçları kesilmiş ve bir canfes ile bağlanmış iyi püskül*”. Şemseddin Sami, 1317: 623.

³⁴⁵ AŞS., 8/35a; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/114b; AŞS., 18/15a; AŞS., 24/66a; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 35/36b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/52; AŞS., 93/138.

³⁴⁶ AŞS., 8/53b.

³⁴⁷ Belgede “”.

³⁴⁸ AŞS., 33/254b.

³⁴⁹ AŞS., 28/nr. 236.

³⁵⁰ AŞS., 55/83a.

³⁵¹ Çimrin, 2010: 404.

teknikleri ve yapıldığı malzeme açısından değişiklikler gösterebilmektedirler. Ege ve Akdeniz bölgelerinde yapılan tepelikler genellikle kakma tekniği ile üretilmişlerdir³⁵².

Tepelikler türlü motifler ve taşlarla süslenebilen, kenarlarında zincirlerle tutturulmuş altın veya gümüş paralar (penez), boncuk, inci ve püsküller bulunabilen başlıklardır. Kenarlardan sarkan bu penez veya boncukların, takan kişiyi nazardan koruduğuna inanılır. Ayrıca, tepeliklerin, migren gibi baş ağrılarına da iyi geldiklerine dair bir inanç vardır³⁵³. Tepelikler fesi kısmen veya tamamen örtebilirler ve çoğu zaman gümüşten, nadiren de altından yapılırlar. Bazı durumlarda kadın feslerinin üzerlerine dikilebildikleri gibi bazen de tek başına, doğrudan doğruya saç üzerine oturtularak bir başlık olarak kullanılabilirler³⁵⁴.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde tepeliği “*Kavuk ve fes gibi başa giyilen şeyin ta tepesine dikilen düğme veya pafta ki ekseriya sırma ve inci ile donanmış olur*” şeklinde tarif etmiştir³⁵⁵. Koçu bu açıklamanın yanlış ve eksik olduğunu iddia ederek kavukta tepelik olmadığını, yalnızca kadın feslerinde kullanıldığını ve sadece fes üstünde değil, tek başına da bir başlık olarak kullanılabildiğini ifade etmektedir³⁵⁶.

AŞS’de yer alan tepelik örnekleri incelendiği zaman Koçu’nun tarifinin daha doğru olduğu görülmektedir. Öyle ki, AŞS’deki tepelik örneklerinin hemen hepsinin kadınlara ait olduğu göze çarpmaktadır. Bununla beraber, erkeklere ait tereke kayıtlarında da tepelik örnekleri mevcuttur ancak bunlar daha çok tüccar terekelerinde yer alan satılık ürünlerdir³⁵⁷. Tepeliklerin büyük çoğunluğu bir fes ile birlikte kaydedilmiş olsalar da Koçu’nun da ifade ettiği gibi tek başına bir başlık olarak kullanılan örnekleri de bulunmaktadır³⁵⁸. Bunlar genellikle gümüş veya sırmadan yapılma püsküllü tepeliklerdir. Bazı tepeliklerin ise hiçbir özelliği belirtilmemiştir³⁵⁹.

Antalya’da tepeliklerin fes ile birlikte kullanılmaları yaygın bir adettir. Fes ve tepeliklerin bir arada kullanıldığı durumlarda çeşit çeşit başörtüleri de bunlara eşlik etmişlerdir. Mecdeddin Mahallesi sakinelerinden olup Kışla köyünde vefat eden Fatma Hatun’un

³⁵² Özbağı, 2002: 789.

³⁵³ Gülensoy, 2003: 130; Büngül, tarihsiz-b: 85-86; Üyepazarcı, 1999: 21.

³⁵⁴ Kuşoğlu, 1994: 37.

³⁵⁵ Şemseddin Sami, 1317: 379.

³⁵⁶ Koçu, 1967: 227.

³⁵⁷ AŞS’de bu şekilde biri Müslim, ikisi de Gayrimüslim terekesinde toplam üç ayrı erkeğin terekesinde tepelik bulunmaktadır. Bunlardan ilki Terzi Yakumi’nin terekesinde bulunan 30 kuruşluk püsküllü sırma bir tepeliktir. AŞS., 12/107b. Diğeri ise Sarıklıoğlu Ligori’nin terekesinde bulunan 456 kuruş değerinde 4 adet tepeliktir. AŞS., 93/139. Müslüman erkeklere ait tepelikler ise Kavakçı Hacı Mustafa Ağa’nın terekesinde görülmüştür. Kavakçı Hacı Mustafa’nın terekesinde 20 civarında tepelik bulunmaktadır ve bunlar ortalama 10 kuruş değerindedir. AŞS., 55/83a.

³⁵⁸ AŞS., 11/37b; AŞS., 13/42b; AŞS., 16/324; AŞS., 22/208; AŞS., 24/4a; AŞS., 33/173; AŞS., 34/171; AŞS., 43/194b; AŞS., 44/296; AŞS., 53/22b; AŞS., 54/142; AŞS., 55/83a; AŞS., 70/250; AŞS., 91/15a; AŞS., 93/139; AŞS., 97/12.

³⁵⁹ AŞS., 93/113.

terekesinde bulunan, kenarları kılıptan işlemeli fesi, bir adet tepelik süslemektedir. Fatma Hatun bu fes ve tepeliğini bir tane de yazma ile bütünleştirmiştir³⁶⁰. Benzer örnekleri Hatip Süleyman Mahallesi'nden Latife Hanım'ın sırma tepelikli, püsküllü ve yazmalı fesinde³⁶¹, Keçi Bâlî Mahallesi'nden Habibe Hanım'ın sırmalı pullu ve sırma tepelikli fesinde³⁶², Bali Bey Mahallesi'nden Şerife Hatun'un, poşu, pürlü gibi başörtüleri ile birlikte kullandığı püsküllü, tepelikli fesinde³⁶³, yine Bali Bey Mahallesi sakinelerinden olan Emine Hanım'ın yazma ve tül ile birlikte kullandığı sırma tepelikli fesinde³⁶⁴ ve Şeyh Sinan Mahallesi'nden Marufe Hanım'ın sırmalı poşulu ve sırma tepelikli fesinde³⁶⁵ görmek mümkündür. Verilen bu örneklerin tamamının Müslüman kadınlara ait olması dikkat çekicidir.

AŞS'de, fes ile birlikte kaydedilen tepelik örnekleri karşımıza daha fazla çıkmaktadır. Bu tepelik örneklerinin hemen her örnekte sırmadan yapılmış oldukları görülmektedir. Tepelikli fes örneklerinde süsleme aracı olarak püsküller de yaygın şekilde kullanılmıştır³⁶⁶.

Antalya'da en muhteşem tepelikler hiç şüphesiz, eşyalarının yüksek fiyatı ile dikkat çeken Hacı Rukiye Kadın'a aittir. Hacı Rukiye Kadın'ın terekisinde yer alan üç ayrı tepeliğin en ucuzu 255 kuruş değerindedir. 255 kuruşluk bu tepelik altından yapılmadır ve AŞS'de tesadüf edilen tek altın tepeliktir. Hacı Rukiye Kadın'ın diğer iki tepeliği ise kıymetli taşlarla süslenmiştir ve biri 1.000 diğeri ise 2.500 kuruş değerindedir³⁶⁷. Buradan anlaşılabileceği üzere Hacı Rukiye Kadın'ın tepelikleri, Antalya'daki diğer tepelik örneklerinden hem malzeme ve süsleme tekniği hem de fiyat açısından tamamen ayrı bir konumdadır.

Tepeliklerin AŞS'deki bazı kayıtlarda *tabak* ismiyle kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından olan Marya Hanım'ın giyim-kuşam ve aksesuarlarının arasında yer alan *gümüüş yaldızlı fes tabaklı ma'a fes ve püskül* şeklindeki kayıta yer alan tabağın bir tür tepelik olması kuvvetle muhtemeldir³⁶⁸. Benzer bir örnek Ahi Yusuf maa İskender Çelebi Mahallesi'nden Tütüncü Galip Efendi'nin terekisinde bulunmaktadır. Galip Efendi'nin terekisindeki bir eşya öbeği, *fes, tabak, iplik kemer, eldivenlik* şeklinde geçmektedir³⁶⁹. Bu konudaki iddiamızı kuvvetlendiren bir diğer örneğe, Mora

³⁶⁰ AŞS., 18/62a.

³⁶¹ AŞS., 22/96b.

³⁶² AŞS., 22/106a.

³⁶³ AŞS., 44/30a.

³⁶⁴ AŞS., 91/265a.

³⁶⁵ AŞS., 95/nr. 265.

³⁶⁶ AŞS., 11/9; AŞS., 11/38a; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/78b; AŞS., 12/99b; AŞS., 13/51a; AŞS., 15/6b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/72b; AŞS., 18/32b; AŞS., 24/4a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 32/162; AŞS., 43/213b; AŞS., 54/26; AŞS., 65/5; AŞS., 91/89b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/23; AŞS., 95/nr. 31.

³⁶⁷ AŞS., 6/60.

³⁶⁸ AŞS., 22/131b.

³⁶⁹ AŞS., 45/159b.

muhaciri Emine Hanım'ın terekesinde tesadüf etmekteyiz. Emine Hanım'ın giyim-kuşam eşyalarının arasında yer alan bir kayıtta 30 kuruş değerinde 1 adet *sîm tabaklı fes* bulunmaktadır³⁷⁰. Bu kayıtta yer alan tabağın, fes üzerine oturtulan gümüş bir tepelik olduğu açıkça anlaşılabilmektedir.

Terekelerin, giriş bölümünde üzerinde durulan kayıt düzeni dikkate alındığında, Marya Hanım ve Galip Efendi'nin terekesinde kayıtlı bulunan *tabakların* da bir mutfak eşyasından ziyade bir tür tepelik olduğu iddia edilebilir. Tepeliklerin sahip oldukları kubbemsi görünümüleri de tabağa benzetilebileceği için tepeliklerin bu adla kaydedilmiş olduklarını söyleyebiliriz³⁷¹. Hatta öyle ki Elbise-i Osmaniyye'de de bir tepeliğin boyutu tarif edilirken tabak benzetmesi yapılmıştır³⁷².

Antalya'da toplumun her kesiminden insanın terekesinde karşımıza çıkan fesleri, tepelik haricinde bir de sarıkla birlikte görmekteyiz. Antalya'da fes ve tepeliğin birlikte kullanılması her ne kadar yaygın bir adet olsa da fes ve sarık birlikteliğine ondan daha fazla şahit olmaktayız. Ancak sarık, tepelikten farklı olarak sadece Müslüman kadın ve erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür³⁷³. Başlı başına ayrı bir konu olan sarığı ayrı bir başlık altında değerlendirmek uygun olacaktır.

1.2.1.4. Sarık/Destâr

Sarık, “sarmak” filinden gelir ve fes, börk, külah, takke veya kavuk gibi başlıkların üzerine sarılan ince uzun şal, tülbent veya abânîden yapılır³⁷⁴. Başlıklar, çok eski dönemlerden beri insanların din, kültür, meslek ve sosyal statülerini belirtmekte önemli bir simge olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde her kesimden Müslümanın giymiş olduğu sarık, ulema sınıfının simgesi haline gelmiş ve kişinin hayatta iken yaptığı görev ve bulunduğu makamın bir nişanesi olarak mezar taşı da sarık şeklinde işlenmiştir³⁷⁵. Turan, sarığın zamanla dört farklı açıdan bir tür simge niteliği kazandığından bahsetmektedir. Bunlar; 1) *Araplar için ulusal*, 2)

³⁷⁰ AŞS., 91/123a.

³⁷¹ Çeşitli tepelik fotoğrafları için bkz.: Kuşoğlu, 2015: 28-51; Kuşoğlu, 1994: 37-39; Özbağı, 2002: 785-787.

³⁷² Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 242.

³⁷³ AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 3/58b; AŞS., 5/4b; AŞS., 8/44a; AŞS., 10/31b; AŞS., 11/34; AŞS., 11/52b-53a; AŞS., 11/71; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/41b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/152b; AŞS., 13/17b; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/20a; AŞS., 16/421-422; AŞS., 18/15a; AŞS., 21/74b; AŞS., 22/139; AŞS., 24/4a; AŞS., 26/14b; AŞS., 27/88a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 33/2; AŞS., 33/254a; AŞS., 35/52b; AŞS., 53/135b; AŞS., 55/9b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/35; AŞS., 93/36; AŞS., 93/121; AŞS., 100/121-122; AŞS., 100/138. Bazı tereke kayıtlarında fes ile sarık aynı yerde “*fes ma'a sarık*” şeklinde geçmektedir. AŞS., 3/65b; AŞS., 8/29b; AŞS., 10/27b; AŞS., 15/8b; AŞS., 16/130-131; AŞS., 26/138a.

³⁷⁴ Turan, 2014: 241.

³⁷⁵ Bozkurt, 2009: 153; Faroqhi, 1997: 257.

*Müslümanlar için dinsel, 3) Asker ve sivil görevliler için mesleki, 4) İslam ülkelerindeki Müslüman olmayan topluluklar için ayırt edici bir simge olarak sıralanmaktadır*³⁷⁶.

İslâm dininde, ipek hakkındaki bir yasak dışında herhangi bir giysi yasağı bulunmamasına rağmen, yüzyıllar boyunca üst üste eklenen sayısız gelenek, Müslümanların, hayatın her alanında olduğu gibi kıyafet alanında da Gayrimüslimlerden ayrılmasını ve onlara benzemekten kaçınmaları gerektiğini söyler³⁷⁷. Bu anlayış ile aynı doğrultuda olarak 1580 tarihli bir ferman ile Hristiyanların sarık sarmaları yasaklanmıştır. Ancak bu yasak Tanzimat ile beraber kaldırılmıştır³⁷⁸.

AŞS’de yer alan sarık kayıtları incelendiği zaman sarığın Antalya’da yalnızca Müslümanların tereke kayıtlarında yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber, ticaret ile uğraşan Gayrimüslimlerin tereke kayıtlarında sarıklara tesadüf etmek mümkündür³⁷⁹. Fakat bunların genel itibarıyla satılık ürünler olduğu göze çarpmaktadır. AŞS’de en erken tarihli sarık kayıtları genellikle şehrin misafiri olan insanların terekelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler arasında tüccar ve askerlerin yanı sıra, onlardan daha fazla sayıda tereke kaydına rastladığımız hacılar da bulunmaktadır³⁸⁰.

Osmanlı Antalya’sında kullanılan sarıkların pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiş ve yüzeysel bir tarifile kaydedilmişlerdir³⁸¹.

³⁷⁶ Turan, 2014: 241.

³⁷⁷ Lewis, 1993: 100.

³⁷⁸ Cin ve Akgündüz, 1990: 348. Osmanlı Devleti’nde Sakızlı Hristiyanların sarık sarma ayrıcalıklarının olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 170.

³⁷⁹ AŞS’de bir Gayrimüslimin terekesinde yer alan en ilginç sarık kaydı aslen Kütahyalı bir Ermeni olan Avşar oğlu Agop’un tereke kaydında yer almaktadır. Agop daha çok fincan satışı ile uğraşmaktadır ve terekesinde sarık benzeri ürünler pek fazla bulunmamaktadır. Bundan dolayı Agop’un terekesinde bulunan sarığın satılık bir ürün olup olmadığı şüphelidir. AŞS., 6/39. Bunun haricinde diğer Gayrimüslim terekelerinde bulunan sarıklar, Antalya’nın hatırı sayılır Rum tüccarlarının terekelerinde görülmüştür. Bu örnekler arasında “*beyaz, ufak/sagîr sarık, büyük destâr, ürbeli [büklümlü] destâr*” gibi sarık türleri bulunmaktadır. AŞS., 8/44b; AŞS., 27/88a; AŞS., 33/254a; AŞS., 8/53b; AŞS., 91/52b; AŞS., 91/169a-b. Makbûle Mahallesi’nin Rumlarından olan “Sarıklıoğlu” Ligorî’nin ismi ise bu bakımdan ilginçtir. AŞS., 93/138.

³⁸⁰ AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 3/58b; AŞS., 3/65b; AŞS., 4/nr. 79; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/18a; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/20b-21a; AŞS., 5/21a; AŞS., 5/21b.

³⁸¹ AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 3/58b; AŞS., 3/65b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a-b; AŞS., 6/39; AŞS., 7/14a; AŞS., 7/17b; AŞS., 7/21b; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/25b; AŞS., 8/26a; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/30b; AŞS., 8/34a; AŞS., 8/40a; AŞS., 8/49b; AŞS., 10/27b; AŞS., 10/31b; AŞS., 11/22; AŞS., 11/34; AŞS., 11/40a; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/60b; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/98; AŞS., 13/59b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/8b; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/42a; AŞS., 15/48b; AŞS., 15/62b; AŞS., 16/25; AŞS., 16/157; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/77b; AŞS., 22/195b; AŞS., 22/265b; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/60b; AŞS., 27/88a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/7; AŞS., 33/2; AŞS., 33/63-64a; AŞS., 33/142a; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 33/254a; AŞS., 34/42; AŞS., 34/230; AŞS., 34/232; AŞS., 34/311; AŞS., 34/365; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 85/66a; AŞS., 91/57b; AŞS., 91/91a; AŞS., 91/130a; AŞS., 91/144b; AŞS., 91/160a; AŞS., 91/177b; AŞS., 91/179b; AŞS., 91/288a; AŞS., 93/36; AŞS., 95/nr. 89; AŞS., 100/121-122; AŞS., 100/138.

Renklerine göre kaydedilen sarıklar arasında nebâtî³⁸², alacalı³⁸³, beyaz³⁸⁴ ve yeşil³⁸⁵ sarıklar bulunmaktadır.

Bazı sarıklar ise yapıldığı malzeme göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Bunlara örnek olarak; abânî³⁸⁶, tûlbent³⁸⁷, harîr (ipek)³⁸⁸ ve ufak iplikli sarık³⁸⁹ örnekleri bulunmaktadır. Bunlar haricinde, üretim yerleri ile adlandırılmış olan sarıklara da tesadüf edilmiştir. Hicaz sarığı bu noktada en çok karşılaşılan sarık türü olmuştur³⁹⁰. Hicaz sarığı haricinde Antalya’da görülen sarık türleri arasında İzmir³⁹¹, Kadıköy³⁹², Karacasu³⁹³, Bağdat ve Hindistan³⁹⁴ sarıkları bulunmaktadır. Bunlar haricinde ürbeli (büklümlü)³⁹⁵, adi³⁹⁶, iğneli³⁹⁷, Âmediye³⁹⁸, Ahmediye³⁹⁹ ve bir kenarlı sarık⁴⁰⁰ çeşitleri de bulunmaktadır. Terekesinde farklı türde sarıklara rastladığımız Şeyh Sinan Mahallesi’nden el-Hâcc Hafız Murad Efendi’nin terekesinde, yukarıda verilen örnekler dışında *zincirli nebâtî sarık* ve *sagîr ortası boş abânî sarık* gibi örnekler de bulunmaktadır⁴⁰¹.

Verilen bu örnekler, Antalya’nın hemen her mahallesi ile Serik, Alanya, İstanos, Finike, Kızılkaya, Bucak, İğdir maa Kardıç, Akseki ve Elmalı bölgelerinde görülmüştür. Bu bakımdan sarığın Antalya’da çok geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz.

³⁸² AŞS., 7/12b; AŞS., 8/18b; AŞS., 8/25a; AŞS., 11/17a; AŞS., 11/21a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/137b; AŞS., 12/143; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/46b; AŞS., 14/8a; AŞS., 15/18b; AŞS., 44/264-265; AŞS., 91/28b; AŞS., 91/60a; AŞS., 91/114b; AŞS., 91/275a; AŞS., 95/nr. 89. “Bitkisel” anlamındaki nebâtî kelimesi muhtemelen, bitkilerin yeşil renkte olmasından dolayı bu ismi almıştır ve yeşil renkli sarıkları nitelemekte kullanılmıştır.

³⁸³ AŞS., 15/23b.

³⁸⁴ AŞS., 5/18a; AŞS., 8/44a; AŞS., 91/202a; AŞS., 93/35.

³⁸⁵ AŞS., 5/21b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/87a; AŞS., 93/35.

³⁸⁶ AŞS., 8/11b; AŞS., 8/23b; AŞS., 11/17a; AŞS., 11/52b-53a; AŞS., 12/41b; AŞS., 12/125b; AŞS., 12/152b; AŞS., 13/67a; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/20a; AŞS., 16/156-157; AŞS., 18/15a; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 24/4a; AŞS., 26/14b; AŞS., 27/37b; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/33; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/124; AŞS., 34/185; AŞS., 34/232; AŞS., 34/292; AŞS., 44/264-265; AŞS., 45/59a; AŞS., 45/245b-246; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/117a; AŞS., 63/332; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/28b; AŞS., 91/37b; AŞS., 91/60a; AŞS., 91/133a-b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/223b; AŞS., 91/269a; AŞS., 91/275a; AŞS., 93/116; AŞS., 93/121; AŞS., 97/4; AŞS., 98/14; AŞS., 99/75-76; AŞS., 100/121-122.

³⁸⁷ AŞS., 11/26a; AŞS., 11/71a.

³⁸⁸ AŞS., 16/328-329; AŞS., 35/52b; AŞS., 100/121-122.

³⁸⁹ AŞS., 85/100a.

³⁹⁰ AŞS., 16/17; AŞS., 64/156b; AŞS., 69/71; AŞS., 100/138.

³⁹¹ AŞS., 100/138.

³⁹² AŞS., 27/88a.

³⁹³ AŞS., 8/54a; AŞS., 11/21a; AŞS., 11/71a; AŞS., 91/60a. AŞS’de bulunan Karacasu sarıklarının, ismini Aydın’a bağlı Karacasu’dan almış olması muhtemeldir.

³⁹⁴ AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 27/37b; AŞS., 34/329.

³⁹⁵ AŞS., 5/20b-21a; AŞS., 93/116. Mehmed Salâhî Efendi “ürbe” kelimesinin anlamını “büklüm” olarak vermektedir. Mehmed Salâhî, 1313: 6.

³⁹⁶ AŞS., 22/68-69a; AŞS., 22/105a; AŞS., 27/37b; AŞS., 33/63-64a.

³⁹⁷ AŞS., 44/264-265.

³⁹⁸ AŞS., 95/nr. 89.

³⁹⁹ AŞS., 95/nr. 89.

⁴⁰⁰ AŞS., 44/264-265.

⁴⁰¹ AŞS., 14/72a.

AŞS’de sarık yapımında kullanılan toptan kumaş kayıtları da bulunmaktadır. Genellikle *sarıklık*⁴⁰² şeklinde kaydedilmiş olan bu örnekler arasında yeşil⁴⁰³ ve beyaz sarıklık⁴⁰⁴ ile nebâtî, abanî⁴⁰⁵, tûlbent⁴⁰⁶ ve alaca⁴⁰⁷ sarıklık kumaş topları bulunmaktadır. Bu sarıklık kumaşlar top veya zirâ‘ ölçü birimleriyle kaydedilmişlerdir⁴⁰⁸. AŞS’de yer alan sarıklık kumaşlar, sarık yapımı haricinde bohça yapmak için de kullanılmışlardır⁴⁰⁹. Bunun yanı sıra, sarıkların kullanılmadıkları zamanlarda üzerine konuldukları kalıplara da sarıklık denmektedir⁴¹⁰.

Sarığın Farsçadaki karşılığı olan “*destâr/dastâr*” kelimesi de AŞS’de karşımıza çıkmaktadır⁴¹¹. Sarık çeşitleri arasında zikrettiğimiz örneklerden farklı olarak pullu⁴¹², nakışlı⁴¹³, ibrişim⁴¹⁴ ve hümâyûn⁴¹⁵ türü destarlar da Antalya’daki sarık çeşitlerini zenginleştiren örneklerdendir. Ancak, destâr, bildiğimiz sarık anlamının dışında “*Özel olarak dokunan yöresel başörtüsü*” anlamına da gelmektedir⁴¹⁶. Bu başörtüsü, dokunduğu bölgenin ismini almış ve dokuma malzemesi olarak da ince pamuk ipliği tercih edilmiştir. Ayrıca, destârın çevresine, pamuk ipliğinden yapılan bir şerit geçirilmiş ve bel hizasına gelecek şekilde uzun yapılmıştır⁴¹⁷. Tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmeyerek yalnızca *destâr* şeklinde karşımıza çıkan bazı destarların, bu tarzda bir başörtüsü olmaları da muhtemeldir.

Tereke kayıtlarında sarıklara daha çok Müslüman erkeklerin eşyaları arasında rastlanmıştır. Antalya’nın hemen hemen her bölgesinde görülen sarıkları, Osmanlı dönemi Antalya’sında Müslüman halkın giyim-kuşam adetlerinde önemli bir yer tutmuştur.

⁴⁰² AŞS., 5/21b; AŞS., 11/71; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 53/135b.

⁴⁰³ AŞS., 91/293a-b.

⁴⁰⁴ AŞS., 11/64b.

⁴⁰⁵ AŞS., 14/71a.

⁴⁰⁶ AŞS., 8/39a; AŞS., 100/121-122.

⁴⁰⁷ AŞS., 11/63b.

⁴⁰⁸ AŞS., 21/74b; AŞS., 22/139. Zirâ‘: “Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü”. Ayverdi, 2010: 1391.

⁴⁰⁹ AŞS., 55/9b.

⁴¹⁰ Kütükoğlu, 2020: 178.

⁴¹¹ AŞS., 8/18b; AŞS., 8/53b; AŞS., 11/71; AŞS., 13/17b; AŞS., 17/27b; AŞS., 17/79a; AŞS., 21/74b; AŞS., 22/96b; AŞS., 22/139; AŞS., 27/37b; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 32/27; AŞS., 34/99; AŞS., 35/53a; AŞS., 46/47a; AŞS., 55/9b; AŞS., 70/104; AŞS., 70/270; AŞS., 91/52b; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/44; AŞS., 99/48; AŞS., 100/138.

⁴¹² AŞS., 34/98.

⁴¹³ AŞS., 19/45b.

⁴¹⁴ AŞS., 51/46.

⁴¹⁵ AŞS., 8/53b.

⁴¹⁶ Aydın, 2012: 406.

⁴¹⁷ Kızılkaya, 2011: 117.

1.2.1.5. Külâh

Külâh, tek parça keçeden yapılan dikişsiz, hafif bir baş giyeceğidir⁴¹⁸. Daha çok dervişlerin kullandığı bir başlıktır ve uç kısmı genellikle sivridir⁴¹⁹. Üzerine sarık sarılarak takılabildiği gibi sarıksız olarak da kullanılabilir⁴²⁰. Külâh, AŞŞ'de az sayıda terekede karşımıza çıkmıştır ve bunların da yalnızca üç tanesi Antalya sakinlerine aittir. İlki, Bâlî Bey Mahallesi'nden Topal Kadı oğlu İsmail Efendi'ye aittir. İsmail Efendi'nin 11 adet keçe külâhına 20 kuruş kıymet biçilmiştir⁴²¹. İkinci örnek, Teşvikiye Mahallesi'nden İstanbullu Hüseyin Ağa'ya aittir. Hüseyin Ağa'nın terekesinde bulunan 12 kuruşluk 4 adet külâh da keçeden yapılmıştır⁴²². Son külâh örneği, Antalya'nın Süvari Kolağası Ahmed Efendi'ye aittir. Bu külâhın hiçbir özelliği belirtilmemiş ve bir adet fes ile birlikte ikisine 10 kuruş kıymet biçilmiştir⁴²³.

AŞŞ'de bulunan diğer külâh kayıtları, Antalya'ya misafirlik, ticaret veya hac yolculuğu gibi sebeplerden dolayı yolu düşmüş kişilerin terekelerinde görülmüştür. Aslen İskenderiyeli olup Bursa taraflarından Antalya'ya gelen Hamza'nın terekesinde bulunan 28 adet külâhın fiyatı 60 kuruş olarak belirlenmiştir⁴²⁴. Yukarıda fes başlığı altında ismi geçen Kütahyalı Bogos'un terekesindeki külâh, bir adet fesle beraber yalnızca 0,5 kuruş değerindedir⁴²⁵. Hacıdan dönüş yolunda Antalya'da Ayan Mehmed Ağa Hanı'nda vefat eden el-Hâcc Mahmud'un terekesindeki 12 kuruşluk külâh örneği ise AŞŞ'deki tek sarıklı külâh örneğidir⁴²⁶. Ahi Yusuf Mahallesi'nde misafir olarak kalırken vefat eden Divriğili Kanber oğlu el-Hâcc Mustafa Ağa'nın terekesindeki birer adet fes ve külâha 30 kuruş kıymet biçilmiştir⁴²⁷.

1.2.1.6. Takke/Tâkye

Takke, başın terini alması için fes, külâh, sarık gibi başlıkların altından çıplak başa giyilen, kubbe biçiminde, ince kumaştan yapılma bir baş kıyafetidir. Kubbe şeklindeki görünümü dolayısıyla bu isimle adlandırılmıştır⁴²⁸. Başın üşümemesi için takılan bu başlık, ev içerisinde gece yatarken de giymek için uygundur⁴²⁹. AŞŞ'de çok az örneğine rastladığımız

⁴¹⁸ Ayverdi, 2010: 725; Parlatır, 2006: 947.

⁴¹⁹ Şemseddin Sami, 1317: 1175.

⁴²⁰ Pakalın, 1993b: 338.

⁴²¹ AŞŞ., 95/nr. 144.

⁴²² AŞŞ., 33/278b-279a.

⁴²³ AŞŞ., 45/101a.

⁴²⁴ AŞŞ., 1/12b.

⁴²⁵ Moğol, 1996: 98.

⁴²⁶ AŞŞ., 5/20b.

⁴²⁷ AŞŞ., 19/26b.

⁴²⁸ Şemseddin Sami, 1317: 867.

⁴²⁹ Pakalın, 1993c: 383.

takkelerden ilki, Kütahyalı Bogos'un terekesinde yer alan 1 kuruşluk sade bir takkedir⁴³⁰. Bir diğer örnek, ulema sınıfından el-Hâcc Musa Kazım Efendi'nin terekesinde bulunmaktadır⁴³¹. Musa Kazım Efendi'nin terekesinde 3 adet takke bulunmaktadır ve bunlar, fes, sarık, gömlek, yelek vb. eşyalarla birlikte kaydedildikleri için fiyatlarını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. AŞS'deki son takke kaydı, aslen Vidinli olan ve uzun zamandan beri Antalya çarşısındaki Hoca Nebi Vakfı odalarında misafir olarak kalan el-Hâcc Mehmed'in terekesinde görülmüştür. Bu takke de bir adet el peşkiri ile birlikte kaydedilmiş ve ikisine 23 kuruş kıymet biçilmiştir⁴³². Gayet ucuz ve kullanışlı olan, aynı zamanda namaz kılarken giyilmesi uygun görülen başlıklardan biri olan takkelerin Antalya'da bu denli az görülmesi dikkat çekicidir.

Takke, 5 Numaralı AŞS'de tereke kaydı bulunan Kütahyalı Mehmed'in terekesinde “*arakıyye*” ismiyle kaydedilmiştir⁴³³. Aslında arakıyye, takkenin yanı sıra fotr ve külâh anlamlarına da gelmektedir⁴³⁴. Kâmûs-ı Türkî'de, “*Tiftikten ince külâh ki dervişler giyer*” şeklinde tarif edilmiştir⁴³⁵. Ahmed Vefik Paşa, “*Yün ve tiftik tâkye*” olarak açıklamıştır⁴³⁶. Arapça “ter” anlamındaki “arak” kelimesinden gelen arakıyye, “*ter alan, ter toplayan, ter emen*” anlamlarına gelmektedir⁴³⁷.

Tereke kayıtlarında bu denli az karşılaştığımız takkenin Antalya'daki varlığını yüzlerce yıl öncesinden tespit edebilmek mümkündür. Ünlü seyyah İbn Battûta, Antalya'da misafir edildiği bir ahi zaviyesindeki gençlerin giyim-kuşamını anlatırken şu sözlere yer vermektedir:

... Mecliste sırtlarında “kabâ” [=kaban] ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı.

Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. “Zerdânî” cinsinden [=ince, şeffaf sarı ipekten mamul] güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında⁴³⁸.

Battûta'nın bu sözlerinden, ahi gençlerinin takkeyi hem serpuşlarının altında bir ter emici olarak hem de tek başına bir başlık olarak kullandıklarını anlamaktayız. Takkenin üzerine taktıkları serpuş ise, Battûta'nın, ahi yiğitlerinin önderlerinden birinin başında gördüğü *keçe külâh*⁴³⁹ olması muhtemeldir.

⁴³⁰ Moğol, 1996: 98.

⁴³¹ AŞS., 14/71a.

⁴³² AŞS., 93/121.

⁴³³ AŞS., 5/22a.

⁴³⁴ Ayverdi, 2010: 62; Çağbayır, 2007a: 276.

⁴³⁵ Şemseddin Sami, 1317: 934.

⁴³⁶ Ahmed Vefik Paşa, 1293b: 805.

⁴³⁷ Koçu, 1967: 14; Pakalın, 1993a: 64.

⁴³⁸ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004: 405.

⁴³⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004: 404.

1.2.1.7. Terlik

Terlik kelimesi pek çok eşyayı nitelemekte kullanılmakla beraber günümüzde hemen herkesin aklına ayağa giyilen terlikleri getirir. Bununla beraber, takke, başlık, yün çorap, manto, yeldirme, ferace ve yerli dokumadan üretilen giysi gibi anlamlara da sahiptir⁴⁴⁰. Antalya yöresinde altınlarla süslenmiş başlıklara da terlik denilmektedir⁴⁴¹. Tansuğ, terlik hakkında “*Bu başlık parçası, bildiğimiz “takke”dir*” şeklinde bir bilgi vermektedir⁴⁴².

Tereke kayıtlarında yer alan terlik kayıtlarının da birden çok eşyayı nitelemekte kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, aslen Kavala muhacirlerinden olup Antalya’nın Aşık Doğan Mahallesi’nde sâkine iken vefat eden Sıdika Hatun’un terekesinde, 1 çift kundura ile beraber kaydedilmiş olan 1 çift terliğin ayağa giyilen terliklerden olduğunu şüphesizdir⁴⁴³.

AŞS’deki bazı tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmeyen ve tek başına kaydedilmiş olan terlik kayıtları göze çarpmaktadır⁴⁴⁴. Bunlar, değerlendirilmesi en zor gruptur. Bunların, yukarıda verilen eşyalardan herhangi birini niteliyor olmaları muhtemeldir. Bazı terlikler ise entari, gömlek, don, yelek vb. giyeceklerle bir arada kaydedilmişlerdir⁴⁴⁵. Bu terlikleri, teri çekmesi için ten üzerine giyilen bir tür fanila olarak değerlendirebiliriz⁴⁴⁶. Tereke kayıtlarındaki bazı terlikler ise fes, yazma, çevre vb. baş giyecekleri ile bir arada kaydedilmişlerdir⁴⁴⁷. Bu terliklerin de ter çekmesi amacıyla vücudun baş kısmında bir tür takke olarak kullanılmış olmaları muhtemeldir. Terekelerde bulunan “*beyaz terlik*”lerin⁴⁴⁸ de fes gibi baş giyeceklerinin altına ter çekmesi amacıyla konulan dokumalar olduğu söylenebilir. Anadolu’da bu tür örneklere rastlamak mümkündür⁴⁴⁹.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan bazı terlikler ise havlu, bohça ve kese gibi eşyalarla bir arada bulunmaktadırlar⁴⁵⁰. Bu kayıtlarda yer alan terlikler hakkında da kesin bir şey söylemek zordur.

Bu noktada, AŞS’de karşımıza çıkan “*terlik*” kelimesinin birden çok eşyayı nitelemekte kullanıldığı görülmektedir. Ancak, terlik kelimesinin, daha çok ter emen takke veya fanila gibi eşyalara karşılık gelmesi muhtemel görülmektedir. Bu, yukarıda bahsi geçen “*takke*”lerin tereke kayıtlarında çok az sayıda görülmesini açıklayabilecek bir durumdur. Buradan

⁴⁴⁰ TDK., 1993i: 3893.

⁴⁴¹ Aydın, 2012: 398.

⁴⁴² Tansuğ, 1977: 8036.

⁴⁴³ AŞS., 72/29.

⁴⁴⁴ AŞS., 1/5b; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/106a; AŞS., 17/46b; AŞS., 32/34; AŞS., 34/98; AŞS., 70/270; AŞS., 91/79b.

⁴⁴⁵ AŞS., 1/12b; AŞS., 8/16a; AŞS., 11/60a; AŞS., 12/102a; AŞS., 15/80b; AŞS., 54/6a; AŞS., 91/269b.

⁴⁴⁶ Terliğin, teri çeken fanila anlamı da vardır.: Ayverdi, 2010: 1241.

⁴⁴⁷ AŞS., 8/30b; AŞS., 11/60b; AŞS., 12/30b; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 93/35; AŞS., 93/101; AŞS., 93/141.

⁴⁴⁸ AŞS., 8/13b; AŞS., 11/34b.

⁴⁴⁹ Özbağı ve Karaöz, 2008: 239.

⁴⁵⁰ AŞS., 12/102a; AŞS., 18/32b; AŞS., 54/6a; AŞS., 69/163b.

anlaşıldığı üzere Antalya’da “takke” kelimesi yerine “terlik” kelimesinin daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Çimrin’in, “*terlik*” kelimesinin anlamını “*takke*” olarak vermesi⁴⁵¹ de bu düşüncüyü destekleyen başka bir husustur. Bunun yanı sıra, Tansuğ’un *Türkmen Giyimi* adlı eserinde, Ege Türkmenlerinin giyim-kuşam kültürlerinde altınlarla veya çeşitli paralarla süslenen ve terlik olarak adlandırılan başlığın yaygın olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır⁴⁵². Bu bakımdan, AŞS’deki tereke kayıtlarında yer alan terliklerin de bu tür bir başlık olabileceğini unutmamak gerekir.

1.2.1.8. Kukuleta

Kukuleta, yağmur veya rüzgar gibi dış etkenlerden başı korumak amacıyla bazen tek başına bazen de yağmurluk veya aba gibi kıyafetlere dikili şekilde kullanılan bol ve geniş bir başlıktır⁴⁵³. AŞS’de az sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan kukuletaların çoğu çuhadan yapılmıştır⁴⁵⁴. Bunlar genellikle şehrin misafiri olan kişiler ile Antalya şehri ve taşrasında yaşayan insanların tereke kayıtlarında yer almaktadır. Bunlar haricinde Ahi Yusuf Mahallesi’nden Çeribaşızâde Yusuf Rifat Ağa’nın terekesinde çuhadan yapılmış 170 kuruşluk bir kukuleta bulunmaktadır⁴⁵⁵. Aynı mahalleden Ali Kaptan’ın terekesindeki 400 kuruşluk bir kukuleta, *boy kukuletası* şeklinde kaydedilmiştir ki bunun bir tür kukuletalı yağmurluk olduğunu söyleyebiliriz⁴⁵⁶. Bir başka Müslüman kaptan olan Anamurlu Mustafa Kaptan’ın terekesinde de 90 kuruşluk çuhadan yapılmış bir kukuleta bulunmaktadır⁴⁵⁷. Antalya’nın Rum tüccarlarından Terzi Yakumi’nin terekesinde çuhadan farklı olarak muşambadan yapılmış bir kukuleta ile pelerin benzeri bir kıyafet olan *reglana* dikilmiş bir kukuleta yer almaktadır⁴⁵⁸. Bir başka Rum tüccar olan Alâiyeli Hâci Apostol’un terekesindeki 1 adet kukuleta, şalvar, nimtan ve kürk gibi eşyalarla bir arada bulunmaktadır⁴⁵⁹. Az sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan bu başlığın, daha çok yolculuk esnasında yağmur vb. dış etkenlerden korunma ihtiyacı hisseden kişiler ve denizcilikle iştigal eden kimselerin terekelerinde görülmesi dikkat çekicidir. Rum tüccarlar hariç Müslüman erkekler tarafından kullanıldığı görülen kukuletalar, Antalya şehri ile Manavgat ve İstanos bölgelerinde görülmüştür.

⁴⁵¹ Çimrin, 2010: 406.

⁴⁵² Tansuğ, 1985: 14, 16, 17, 20, 22, 40, 45, 49, 53, 54, 55, 60.

⁴⁵³ Şemseddin Sami, 1317: 1105; Ayverdi, 2010: 709.

⁴⁵⁴ AŞS., 6/20; AŞS., 6/58; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/70b; AŞS., 12/117b; AŞS., 32/33; AŞS., 34/70; AŞS., 34/74; AŞS., 91/93a; AŞS., 91/193b; AŞS., 91/202a; AŞS., 91/267b; AŞS., 91/292b.

⁴⁵⁵ AŞS., 13/104b.

⁴⁵⁶ AŞS., 12/93b.

⁴⁵⁷ AŞS., 93/149.

⁴⁵⁸ AŞS., 12/106b-107b.

⁴⁵⁹ AŞS., 91/52b.

1.2.1.9. Başlık

Başlık kelimesinin pek çok anlamı bulunmaktadır⁴⁶⁰. Tereke kayıtlarında “başlık” şeklinde karşımıza çıkan kelimelerin de birden çok eşyayı niteledikleri görülmektedir. Örneğin, *at takımı gümüş başlık, göğüslük, reşme*⁴⁶¹ veya *gem, üzengi, ma’a kayış ve başlık*⁴⁶² şeklinde yer alan kayıtlardaki başlıkların birer at başlığı olduğu açıktır. *Çift beşer(?) ta’bîr olunur gümüş ve kuşak başlığı, def’a gümüş üzerine yaldızlı kuşak başlığı*⁴⁶³, *sim başlıklı sırmalı kemer*⁴⁶⁴, *gümüş başlıklı kuşak*⁴⁶⁵, *bakır kuşak ve başlık*⁴⁶⁶, *başlık ma’a kemer*⁴⁶⁷ ve *gümüş kuşak başlığı*⁴⁶⁸ şeklinde geçen kayıtların da kemer veya kuşak tokaları oldukları anlaşılmaktadır. Kadın terekelerinde karşımıza çıkan *gümüş başlık*⁴⁶⁹ şeklindeki kayıtların da bir tür baş takısı olduklarını söyleyebiliriz. Müslüman kadınların terekelerinde bulunan *nakışlı başlığı*⁴⁷⁰, *ipekli Mekke başlığı*⁴⁷¹ ve *zenne Hicaz başlığı*⁴⁷² şeklinde kayıtlı bulunan eşyaların ise kadınlara ait başörtüleri oldukları söylenebilir. Verilen bu örnekler haricinde, AŞS’de *başlık* şeklinde karşımıza çıkan eşyaların büyük bir bölümünün kukuleta formundaki başlıklar olduğu görülmektedir. Kâmûs-ı Türkî’de başlık kelimesi, “*Başı yağmurdan muhâfazaya mahsûs yağmurluğa merbût veya ayrı örtü, kukuleta: kaput, muşamma‘ başlığı*” şeklinde tarif edilmiştir⁴⁷³. Tereke kayıtlarında bu tarife uygun şekilde kaput, yağmurluk, sako ve kürk gibi giyeceklerle birlikte kaydedilmiş başlıklar bulunmaktadır⁴⁷⁴. Bunlar haricinde muşamba⁴⁷⁵, aba⁴⁷⁶, çuha⁴⁷⁷ ve sahtiyan⁴⁷⁸ gibi mallarla yapılan başlıkların da kukuleta benzeri başlıklar olduğu söylenebilir. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan diğer başlıklar, *başlık*⁴⁷⁹, *sarı başlık*⁴⁸⁰, *kebîr başlık*⁴⁸¹, *harîr başlık*⁴⁸² gibi ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Taşra ağası

⁴⁶⁰ Derleme Sözlüğü’ndeki anlamları için bkz.: TDK., 1993b: 562-563.

⁴⁶¹ AŞS., 91/22.

⁴⁶² AŞS., 45/101a.

⁴⁶³ AŞS., 91/75b.

⁴⁶⁴ AŞS., 22/132a.

⁴⁶⁵ AŞS., 22/208; AŞS., 33/113a-b.

⁴⁶⁶ AŞS., 7/13a.

⁴⁶⁷ AŞS., 11/78b; AŞS., 43/195a.

⁴⁶⁸ AŞS., 17/8a.

⁴⁶⁹ AŞS., 8/2a; AŞS., 15/50a.

⁴⁷⁰ AŞS., 12/25b.

⁴⁷¹ AŞS., 21/18b.

⁴⁷² AŞS., 64/156b.

⁴⁷³ Şemseddin Sami, 1317: 266.

⁴⁷⁴ AŞS., 3/36b; AŞS., 8/8a; AŞS., 11/31a; AŞS., 15/69b; AŞS., 17/34a; AŞS., 32/516.

⁴⁷⁵ AŞS., 5/20b.

⁴⁷⁶ AŞS., 10/26b.

⁴⁷⁷ AŞS., 32/33.

⁴⁷⁸ AŞS., 95/nr. 224[2].

⁴⁷⁹ AŞS., 6/58; AŞS., 7/12b; AŞS., 11/53b; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/95a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/104a; AŞS., 22/202; AŞS., 95/nr. 171[2].

⁴⁸⁰ AŞS., 11/26a-28a-b.

⁴⁸¹ AŞS., 3/58b.

⁴⁸² AŞS., 91/118a-b.

Kavakçı Hacı Mustafa'nın terekesinde yer alan başlıklar ise verilen tüm bu örneklerden farklı olarak peştamal ve ilaç (*mu'alece*) gibi ürünlerle birlikte kaydedilmiştir⁴⁸³.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kukuleta formundaki başlıkların çoğu şehrin misafiri kişilerin terekelerinde görülmüştür. Antalya şehri ile İstanos, Serik ve Finike gibi bölgelerde görülen başlıklar, Müslüman kadın ve erkeklerin terekelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kukuleta veya başlık ismiyle karşımıza çıkan bu eşyalar genelde, tüccar, kaptan veya taşra sakini gibi insanların terekelerinde bulunmaktadır. Yolda, gemide veya taşradaki köy işlerinde yağmur altında kalması muhtemel bu insanların, kukuleta başlıkları estetik gayelerden ziyade işlevsel bir amaçla kullandıkları söylenebilir.

Başlıklar konusunda dikkat çeken en önemli parça festir. 1829 tarihli kıyafet reformu ile sivil halkın da giyim-kuşam eşyaları arasında giren fesin Osmanlı döneminde Antalya halkı tarafından çok fazla rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Hacı, el-Hâcc, es-Seyyid vb. unvanlara sahip Müslüman erkeklerin sarık sararak kullandığı fesleri, Antalyalı kadınlar ise renkli tepeliklerle bütünleştirerek kullanmışlardır.

Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşamında görülen başlıkların pek çoğu çeşitli bölgelerde de görülen geleneksel giyim parçalarından oluşmaktadır. Bunlar arasında yer alan fes, sarık, takke, külah ve başlık gibi örnekler görece en çok bilinen öğelerdir ve bunları Antalya haricinde farklı şehirlerde de görmek mümkündür. Örneğin, Antalya'ya komşu illerden olan Isparta'da fes, püskül, başlık, sarık, takke ve terlik⁴⁸⁴, Muğla'da tepelik görülmektedir⁴⁸⁵. Külah ve kukuletaya ise Anadolu yarımadasının diğer bir ucunda, Trabzon'da tesadüf etmekteyiz⁴⁸⁶.

Bu noktada ayrı bir paragraf açılması gereken başlık terliktir. Gökçen'in, *Türkmen Giyimi* adlı eserinde yer verdiği Ege Bölgesi Türkmenlerinin giyim-kuşamında terliğe sıkça rastlanmaktadır. Bergama, Muğla, Edremit ve Ödemiş gibi yerlerde görülen terlikler, Antalya giyim-kuşamında da görülen *koşar* gibi parçalarla bütünleştirilmiştir⁴⁸⁷. Bu bakımdan Akdeniz ve Ege bölgesinde yaşayan Türkmenlerin giyim-kuşamlarındaki benzerlikler göze çarpmaktadır.

1.2.2. Başörtüleri

AŞS'deki tereke kayıtlarından edinilen bilgiler, Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşamında başörtülerinin vazgeçilmez bir öneme sahip olduklarını göstermektedir. On beş

⁴⁸³ AŞS., 55/82b-83a; AŞS., 59/15b-16.

⁴⁸⁴ Muslu, 2021: 76, 621, 811.

⁴⁸⁵ Köstüklü, 2008: 24.

⁴⁸⁶ Şimşek, 2013: 62.

⁴⁸⁷ Tansuğ, 1985: 14, 45, 54, 60.

farklı başörtüsünün tespit edildiği bu alan, Antalya giyim-kuşamında baş örtme ve süsleme geleneğinin önemine, bunun yanın sıra zengin bir kültürel mirasa işaret etmektedir.

1.2.2.1. Çevre

AŞS’de çok sayıda terekede bulunan çevrelerin birden fazla anlamı vardır. Bu sebeple tereke kayıtlarında karşılaştığımız çevrelerin hangi eşyayı kastettiğini kesin olarak bilmenin bir yolu yoktur. Mendil⁴⁸⁸ veya çeşitli amaçlarla kullanılabilen dört köşe örtü⁴⁸⁹ anlamlarına da gelen çevre, bu başlık altında birer başörtüsü olarak değerlendirilmişlerdir. Bunun sebebi, AŞS’de çok sayıda “mendil” kaydına tesadüf edilmesidir. Bundan dolayı, AŞS’de çevre ve mendillerin farklı isimlerle kaydedilmiş olduklarını ve sonuç olarak -kesin olmamak kaydıyla- terekelerde yer alan çevre kayıtlarının birer başörtüsünü nitelediklerini söyleyebiliriz.

Çevre, Antalya yöresinde, “*mendilden büyük, kenarı oya ile işlenmiş başörtüsü*”⁴⁹⁰ anlamına gelmektedir. Boyut olarak mendilin büyüğü, başörtüsünün küçüğü olan işlemeli çevreler, 19 ve 20. yüzyıllarda farklı kullanım alanlarına dahil olmuş ve boyut olarak biraz daha büyümüşlerdir. Ayrıca, aynı yüzyıllarda türlü bağlama şekillerinde kullanılan bir başörtüsü olmuştur⁴⁹¹. Sözlükte, etrafı kıvrılarak oya veyahut nakışlarla süslenmiş tül bentten yapılma yemeni, başörtüsü olarak tarif edilmiştir⁴⁹².

AŞS’deki terekelerde rastladığımız çevre kayıtlarının ne yazık ki pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁴⁹³. Daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlardan elde edilen bilgilere göre Antalya’daki çevrelerin genellikle sırma nakışlı oldukları görülmektedir⁴⁹⁴. Örneğin, Tuzcular Mahallesi’nden Nakiye Hanım’ın 76 kuruşluk 1 adet çevresi, sırma ve ipek karışımıyla

⁴⁸⁸ Pakalın, 1993a: 361; Gülensoy, 2003: 35.

⁴⁸⁹ Ayverdi, 2010: 227.

⁴⁹⁰ Çimrin, 2010: 95.

⁴⁹¹ Koca ve Koç, 2019: 108-109.

⁴⁹² Şemseddin Sami, 1317: 520; Parlatır, 2006: 293.

⁴⁹³ AŞS., 2/87b; AŞS., 2/97b; AŞS., 6/22; AŞS., 6/60; AŞS., 7/19b; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/8a; AŞS., 8/19a; AŞS., 8/30b; AŞS., 8/35a; AŞS., 10/3b; 10/7a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/21a-22b; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/71a; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/117a-b; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/137b; AŞS., 12/152b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/67a; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/62a-b; AŞS., 16/260; AŞS., 18/46b; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/96b; AŞS., 22/105a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/62; AŞS., 24/64a; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 69; AŞS., 32/27; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/2; AŞS., 33/123a; AŞS., 33/142a; AŞS., 34/155; AŞS., 35/42b; AŞS., 35/52b; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/10b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190; AŞS., 44/264-265; AŞS., 45/101a; AŞS., 45/149b; AŞS., 45/199; AŞS., 51/11; AŞS., 51/17; AŞS., 53/32; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/88b; AŞS., 64/156b; AŞS., 65/5; AŞS., 70/250; AŞS., 70/267; AŞS., 70/270; AŞS., 85/11; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 87/62-63; AŞS., 91/23a; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/65a; AŞS., 91/119a; AŞS., 91/121b; AŞS., 91/123b; AŞS., 91/137b; AŞS., 91/156a; AŞS., 91/184a; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/200b; AŞS., 91/203a; AŞS., 91/230a; AŞS., 91/236a; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/251b; AŞS., 91/269a; AŞS., 91/274b-275a; AŞS., 91/305b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/32; AŞS., 93/35; AŞS., 93/44; AŞS., 93/50; AŞS., 93/57; AŞS., 93/123; AŞS., 93/134; AŞS., 93/141; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 97/13; AŞS., 100/122; AŞS., 100/138.

⁴⁹⁴ AŞS., 8/6a; AŞS., 8/23b; AŞS., 11/50b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/157; AŞS., 16/314; AŞS., 16/328-329; AŞS., 32/162; AŞS., 33/274; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/203b; AŞS., 54/142; AŞS., 54/155; AŞS., 93/121.

süslenmiştir⁴⁹⁵. Ahi Yusuf Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un terekesinde yer alan 25 kuruş değerindeki 8 adet sırmalı çevrenin süsleri ise kasnakta işlenmiştir⁴⁹⁶. Bunun haricinde pek çok çeşidi bulunan çevrelerin önemli bir türü de İstanbul-kârî (İstanbul işi) çevrelerdir⁴⁹⁷. Kadın işi çevre anlamına gelen zenne çevresi de AŞS'de karşımıza çıkan çevre türleri arasında yer almaktadır⁴⁹⁸.

Tereke kayıtlarında, çevre yapımında kullanılan kumaş türlerine de rastlanılmaktadır. Bunlardan bazılarının herhangi bir özelliği belirtilmemiş ve yalnızca *çevrelik* ismiyle kaydedilmişlerdir⁴⁹⁹. Çevre yapımında kullanılan kumaş türleri arasında buta⁵⁰⁰, değirmi⁵⁰¹, tülbent⁵⁰² ve sakangur⁵⁰³ gibi kumaşlar bulunmaktadır. Rengi belirtilen tek çevrelik kumaş örneği, İstanos nahiyesi sakinelerinden Güneli Hanım'ın terekesinde yer alan 2 kuruşluk beyaz çevrelik kumaştır⁵⁰⁴. Beyaz çevrelik kumaştan yapılmış çevre örneğine, Şeyh Sinan Mahallesi'nden Bahçıvan Mehmed'in kızı Kamile Hatun'un terekesinde tesadüf edilmiştir⁵⁰⁵. Şeyh Sinan Mahallesi'nden olup İstanos'ta vefat eden Emir Yusuf oğlu el-Hacc Hafız Mehmed'in terekesinde ise sırma nakışlı, çakmalı ve simli çevreler bulunmaktadır⁵⁰⁶.

100 Numaralı AŞS'de yer alan ve Cumhuriyet'in ilanının hemen öncesine ait iki adet tüccar terekesinde önemli tür ve miktarlarda çevreler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Elmalı'nın Câmi'-i Atîk Mahallesi'nden Bozacı Hasan Ağa'ya aittir. Hasan Ağa'nın terekesinde 41 ilâ 140 kuruş arasında değişen fiyatlara sahip 13 adet çevre bulunmaktadır. Bunlar arasında *büyük işlemeli çevre, ipek ve sırma işlemeli çevre* örnekleri bulunmaktadır⁵⁰⁷. İkinci tereke kaydı, Elmalı'nın Eğerciler Mahallesi'nden Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'a aittir. Osman Çavuş'un terekesinde, yukarıdaki örnekler haricinde çeyizlik işlemeli çevreler bulunmaktadır. Bunlar da 50 ilâ 100 kuruş arasında değişen fiyatlara sahiptir⁵⁰⁸. Buradan, çevrelerin Antalya'da çeyizlik eşyalar arasında bulunduğunu da öğrenebilmekteyiz.

⁴⁹⁵ AŞS., 32/162.

⁴⁹⁶ AŞS., 42/80.

⁴⁹⁷ AŞS., 11/57a. Hasbalaban Mahallesi'nden Vesile Hanım'ın terekesinde yer alan 5 adet sırma nakışlı İstanbul-kârî çevreye 100 değer biçilmiştir. Antalya'nın en zengin insanlarından biri olan Hayriye Tüccarı Hesapçızâde el-Hacc Mehmed Ağa'nın terekesinde de İstanbul-kârî çevreler bulunmaktadır. AŞS., 11/71a. Diğer örnekler için bkz.: AŞS., 11/22b; AŞS., 24/63b; AŞS., 91/218b.

⁴⁹⁸ AŞS., 15/17a.

⁴⁹⁹ AŞS., 8/6a; AŞS., 8/39a; AŞS., 8/44a; AŞS., 17/28a; AŞS., 18/15a; AŞS., 22/139; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/36; AŞS., 93/140; AŞS., 97/13.

⁵⁰⁰ AŞS., 33/254a. Buta: Kırgızca bir kumaş ismi. Özen, 1982: 306.

⁵⁰¹ AŞS., 8/19b.

⁵⁰² AŞS., 8/23b; AŞS., 8/43a; AŞS., 93/147.

⁵⁰³ AŞS., 11/34b; AŞS., 12/137b. Sakangur: Çöl bölgelerinde yaşayan sakangur kertenkelesinin kabuğuna benzetildiği için aynı ismi almış olan bir tür ince tülbent. Ayverdi, 2010: 1050.

⁵⁰⁴ AŞS., 11/51a.

⁵⁰⁵ AŞS., 13/51a.

⁵⁰⁶ AŞS., 91/195b.

⁵⁰⁷ AŞS., 100/121-122.

⁵⁰⁸ AŞS., 100/138.

Çevreler, Antalya’da Elmalı’dan İstanos’a, Serik’ten Bucak’a kadar geniş bir alanda kullanılan önemli bir kültür ögesidir. Bunun yanında çevreler hakkında dikkat çeken en önemli hususlardan bir tanesi, Antalyalı Gayrimüslimlerin tereke kayıtlarında çevrelere çok sık tesadüf edilememiş olmasıdır. Gayrimüslimlerin tereke kayıtlarında görülen çevrelerin genel itibarıyla Rum tüccarlara ait satılık ürünler olduğu göze çarpmaktadır⁵⁰⁹.

Tereke kayıtlarında görülen çevrelerin dikkat çeken önemli bir başka özelliği ise büyük çoğunluğunun uçkurlarla birlikte kaydedilmiş olmasıdır. Bu durum, “çevre” ibaresinin, uçkuru içine alan uçkurluklar için de kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

1.2.2.2. Tülbent/Dülbend

Günlük hayatta pek çok alanda kullanılabilen kullanışlı bir bez olan tülbent, ismini Osmanlılardan almıştır. Genellikle ipek veya pamuktan üretilen, çok ince ve gözenekli bir yapıya sahip olan “tül”, ismini ilk defa, üretim yeri olan Orta Fransa’nın *Tulle* şehrinden almıştır. Osmanlılar “tül” kelimesini, “bağ” anlamındaki Farsça “bend” kelimesi ile birleştirmiş ve “tülbent” kelimesini türetmişlerdir⁵¹⁰. Bu başlık altında değerlendireceğimiz tülbent de bu bezden yapılan ve aynı isimle anılan bir başörtüsüdür⁵¹¹.

Kullanım alanı oldukça geniş olan tülbent, Antalya’da gömlek, mendil, çevre, sarık, entari vb. giyim-kuşam eşyalarının yapımında da kullanılmıştır. Ayrıca, hazır kumaş topu olarak da karşımıza çıkmıştır. Bundan dolayı AŞS’de geçen “tülbent” kayıtlarının hem bir başörtüsü hem de bir kumaş topu olma ihtimali vardır. Bu sebeple bu noktada vereceğimiz örneklerin bir başörtüsü olduğunu kesin olarak söyleyemiyoruz. Verilen örneklerin seçiminde iki hususa dikkat edilmiştir. İlk olarak, tereke yazımında takip edilen, eşyaların sınıflandırılması esasından yola çıkılmıştır. Başka bir ifade ile başörtülerinin toplu bir şekilde kaydedilmiş oldukları varsayılarak, şal, çember, sarık vb. başörtüleri ile yan yana bulunan tülbent kayıtlarının birer başörtüsü oldukları kabul edilmiştir. İkinci olarak, tülbent kayıtlarının yanlarında bulunan ölçü birimleri dikkate alınmıştır. Top, yarda ve zirâ’ gibi ölçü birimleri ile kaydedilen “tülbent” kayıtlarının birer hazır tülbent topu oldukları kabul edilerek bu kayıtlar değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bahsedilen bu kriterlere uygun çok az sayıda tülbent kaydı bulunmaktadır. Fes başlığı altında ismi geçen Tüccar Ali’nin terekesinde bulunan *tülbent parçası* kaydı, şal, çember ve sarık gibi eşyalarla birlikte kaydedilmiştir⁵¹². Şeyh Sinan Mahallesi’nden Hacı Abdullah Efendizâde Durmuş Efendi’nin terekesinde yer alan 8 adet *ikiz*

⁵⁰⁹ AŞS., 8/19b; AŞS., 8/43a; AŞS., 8/44b; AŞS., 11/37b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/86a; AŞS., 33/254b; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/50; AŞS., 93/134; AŞS., 93/138.

⁵¹⁰ Tez, 2009: 20.

⁵¹¹ Ayverdi, 2010: 1275; Çağbayır, 2007c: 4936.

⁵¹² AŞS., 3/65b.

beyaz tül bent şeklindeki bir kayıt da yaşmak ve baş yazması gibi başörtülerinin arasında bulunmaktadır⁵¹³. Makbûle Mahallesi'nden Anamurlu Mustafa Kaptan'ın zevcesi Saide Hanım'ın elinde bulunan tül bentler de *ipekli, işlemeli ve beyaz tül bent* şeklinde kaydedilmişlerdir⁵¹⁴. Başka bir beyaz tül bent örneği, Akseki'ye bağlı Gödene (günümüzde Menteşbey) kasabasının Bâlâ Mahallesi'nden el-Hâcc Mahmud Mesud Efendi'nin terekesinde bulunmaktadır. Farklı türde sarıklarla bir arada kaydedilmiş olan beyaz tül bentler ortalama 10 kuruş değerindedir⁵¹⁵. Başörtüsü olarak değerlendirilebilecek son tül bent örnekleri Bozacı Hasan Ağa'nın terekesinde geçmektedir. Hasan Ağa'nın terekesinde 12 ilâ 15 kuruş arasında değişen 22 adet tül bent bulunmaktadır⁵¹⁶. Antalyalı Gayrimüslim kadınların terekelerinde tül bentlere tesadüf edilememesi bu noktada dikkat çeken önemli hususlardandır.

1.2.2.3. Yemeni

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan yemeni kelimesinin, giyim-kuşama ait iki farklı anlamı vardır. İlki, bir tür pabuç, ikincisi ise bu başlık altında değerlendireceğimiz başörtüsü anlamıdır. Bir çeşit başörtüsü olan yemeni, kalıpta üzerine desenler basılan, elde boyanan ve kadınlar tarafından kullanılan bir başörtüsüdür⁵¹⁷. Yazılışları aynı olan (يمنى) fakat biri pabuç diğeri başörtüsü olan bu iki eşyayı ayırt etmek görece daha kolaydır. Çünkü bir pabuç türü olan yemeniler, günümüzde de kullanılan “bir çift ayakkabı” örneğindeki gibi “çift” ibaresi ile birlikte kaydedilmişlerdir. Ayrıca, bazı yemeni kayıtları ile birlikte geçen ve ayakkabıcılık mesleğinde kullanılan deri, çivi, kalıp, muşta gibi ifadeler de bu ayrımı kolaylaştırmaktadır. Bu ayrımı kolaylaştıran bir başka husus, başörtüsü olan yemenilerin genellikle “yazma veya oyalı yemeni” gibi ifadelerle birlikte kaydedilmiş olmasıdır. Bu başlık altında başörtüsü olarak değerlendireceğimiz yemeniler, “çift” ibaresi ile kaydedilmeyen kayıtlardan oluşmaktadır.

Yemeni, AŞS'de sıkça tesadüf edilen bir başörtüsü olup farklı türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında yazma yemeniler en çok karşılaşılan örnekler olmuştur⁵¹⁸. Bunun haricinde, *İzmir kirazlısı*⁵¹⁹, *Yenikapı yemenisi*⁵²⁰, *oyalı yazma yemeni* ve *bürümcük yemeni*⁵²¹ gibi örnekler de bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki karşılaşılan yemenilerin pek çoğunun hiçbir

⁵¹³ AŞS., 70/201.

⁵¹⁴ AŞS., 93/149.

⁵¹⁵ AŞS., 95/nr. 89.

⁵¹⁶ AŞS., 100/122.

⁵¹⁷ Ayverdi, 2010: 1350; Parlatur, 2006: 1831; Şemseddin Sami, 1317: 1555; Mehmed Salâhî, 1322: 666.

⁵¹⁸ AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/39a; AŞS., 8/53b; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/124b; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/29a; AŞS., 15/72b.

⁵¹⁹ AŞS., 8/39a.

⁵²⁰ AŞS., 11/71a.

⁵²¹ AŞS., 15/17a.

özelliği kaydedilmemiştir⁵²². Verilen bu örnekler, Antalya şehri ile şehrin misafiri insanların terekelerinde ve Serik ve İğdir maa Kardıç'ta görülmüştür.

AŞS'de yemenileri süslemekte kullanılan tırtırlara da tesadüf edilmiştir. Tırtır, “*yemeni ya da gelin kesesi çevresine dikilen kıvrımlı sarı tel*” demektir⁵²³. Tırtırların bu işlevi olduğu bilinse de AŞS'de yemeni ile birlikte kaydedilmiş olan bir tırtır örneğine tesadüf edilememiştir. Az sayıda örneği tespit edilen tırtırların, sözlük anlamından daha çok bir fes süsü olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır⁵²⁴.

Yemeni örnekleri arasında en çok karşılaşılanlar yazma yemenilerdir. AŞS'de onlarca terekede binlerce adet bulunan yazmaları ayrı bir alt başlık altında değerlendirmek uygun olacaktır.

1.2.2.4. Yazma

Yazma, çiçek şeklindeki süs motifleriyle bezeli yemenilere denmektedir⁵²⁵. En köklü el sanatlarından biri olan yazmacılıkta çok sayıda süsleme tekniği bulunmaktadır. Kalıp ile basma ve fırça ile boyama (kalem işi) teknikleri bunların başlıcalarıdır. Karışık uygulama teknikleri sebebiyle büyük bir ustalık ve beceri gerektiren yazmacılık, bir nevi dokuma süsleme sanatıdır⁵²⁶.

AŞS'de çok sayıda tereke bulunan yazmalar Antalya'daki en çok kullanılan ve kullanım alanı en geniş başörtülerinden biridir. Müslim ve Gayrimüslim Antalyalı tüccarların terekelerinde karşımıza çıkan yazmaların dikkat çeken bir özelliği, tüccarların elinde yüklü miktarda bulunmalarıdır. Örneğin, Baba Doğan Mahallesi'nden Koç oğlu Hâci Mihail'in terekesinde 494 adet yazma bulunmaktadır⁵²⁷. Antalya taşrasının büyük tüccarlarından Kavakçı Hacı Mustafa Ağa'nın terekesinde de 463 adet yazma vardır⁵²⁸. Ortalama fiyatı 1-2 kuruş olan bu yazmaların ne yazık ki hiçbir özelliği belirtilmemiştir.

Antalya'nın en zengin ailelerinden Zanailoğulları ailesine mensup Zanailoğlu Yorgi'nin terekesinde farklı türlerde 160 adet yazma bulunmaktadır. Bunların 125 tanesi “türlü türlü” anlamına gelen *mütenevvi* ‘ yazma şeklinde kaydedilmiştir. Yazmaların renk özelliğini belirten ve “rengarenk/renkli” anlamında kullanılan *elvan yazma* ise 6 tanedir. AŞS'de yalnızca bu terekede karşılaştığımız *Yörük yazması* günümüzde hala aynı isimle varlığını sürdürebilen ve

⁵²² AŞS., 1/5b; AŞS., 2/87b; AŞS., 5/18a; AŞS., 6/39; AŞS., 10/3b; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/60; AŞS., 12/22b; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/41b; AŞS., 17/24a; AŞS., 85/116b-117a.

⁵²³ TDK., 1993i: 3925.

⁵²⁴ AŞS., 22/208; AŞS., 33/113; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 55/82a; AŞS., 59/16a.

⁵²⁵ Tez, 2009: 20; Üyepazarcı, 1999: 21.

⁵²⁶ Barışta, 1994a: 308; Barışta, 1998: 113.

⁵²⁷ AŞS., 24/65b-66a.

⁵²⁸ AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

ticareti yapılan bir başörtüsüdür. Bu yazma çeşitlerinin yanı sıra, barındırdığı çok sayıda tekstil malzemesiyle Zanaioğlu Yorgi'nin terekesi, AŞS'deki en önemli tereke kayıtlarından bir tanesidir⁵²⁹.

AŞS'deki bazı yazmalar, üretildikleri şehrin ismiyle kaydedilmişlerdir. Antalya çarşısında bir dükkan sahibi olan, Makbule Mahallesi'nden Estefroz'un terekesinde 12 adet *beyaz ufak Mora yazması* bulunmaktadır⁵³⁰. Terekesinde Mora yazması bulunan başka bir isim Anamurlu Mustafa Kaptan'dır. Mustafa Kaptan'ın sahip olduğu 68 adet yazma da benzer şekilde *sagîr Mora yazması* şeklinde kaydedilmiştir. Mustafa Kaptan'ın terekesindeki yazmalar bunlarla sınırlı değildir. Terekede bulunan oyalı İstanbul yazmaları, tanesi 4 kuruştan birim fiyat olarak en pahalı yazmalardır⁵³¹. Bu dönemde yazmaların en güzel örnekleri İstanbul Kandilli'de üretilmekteydi⁵³². AŞS'de diğer bazı terekelerde⁵³³ de görülen bu İstanbul yazmalarının, Kandilli'de üretilen ünlü yazmalardan olmaları muhtemeldir. Üretim yeri ile adlandırılan diğer bir yazma İzmir yazmasıdır. İzmir yazmalarının ilki, Sagîr Bey Mahallesi'nden tüccar el-Hâcc Mustafa'nın terekesinde görülmüştür. Bu terekedeki 10 tane İzmir yazmasına 16 kuruş kıymet biçilmiştir⁵³⁴. Diğer İzmir yazması örnekleri Makbûle Mahallesi'nden Sarıkhoğlu Ligorî'nin terekesinde bulunmaktadır. Ligorî'nin 56 tane İzmir yazmasının değeri 162 kuruştur⁵³⁵. AŞS'de üretim yeri ile adlandırılan diğer bir yazma örneği Tokat yazmasıdır. Tokat, Anadolu'da yazmacılık sanatının en köklü ve en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Şehri ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi, Tokat yazmalarının mükemmelliğinden ve onların altın gibi parladıklarından bahsetmiştir⁵³⁶. Tokat'ta üretilen bu meşhur yazmaların Antalya'ya kadar ulaşmış olduklarını görmekteyiz. Şeyh Sinan Mahallesi'nden Hacı Abdullah Efendizâde Durmuş Efendi'nin terekesinde 100 adet ufak, 28 adet battal boy Tokat yazması bulunmaktadır. Bunların ufakları 24, battal boyları 60'ar kuruş değerindedir⁵³⁷. Tokat yazmalarının görüldüğü bir başka tereke Bozacı Hasan Ağa'ya aittir. Hasan Ağa'nın terekesinde bulunan 23 adet Tokat yazmasına 35'er kuruş kıymet biçilmiştir⁵³⁸.

Üretim yeri ile adlandırılan yazmaların son örneği Frenk yazmasıdır. Frenk kelimesi genel itibariyle Avrupa'dan gelen malları nitelemekte kullanılmıştır⁵³⁹. Frenk yazmaları,

⁵²⁹ AŞS., 69/451-454.

⁵³⁰ AŞS., 8/56b.

⁵³¹ AŞS., 93/148.

⁵³² Koçu, 1967; 246; Üyepazarcı, 1999: 21.

⁵³³ AŞS., 11/50b; AŞS., 12/106b; AŞS., 13/51a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/123; AŞS., 93/139.

⁵³⁴ AŞS., 91/293a-b.

⁵³⁵ AŞS., 93/139.

⁵³⁶ Evliya Çelebi, 2010: 103.

⁵³⁷ AŞS., 70/201.

⁵³⁸ AŞS., 100/121.

⁵³⁹ Şemseddin Sami, 1317: 993.

Antalya’da tüccar terekelerinin yanı sıra halk kesiminden insanların terekelerinde de görülmüştür. Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nden Kamile Hatun’un terekesinde bulunan 10 kuruş değerindeki 3 tane Frenk yazması buna verilebilecek tek örnektir⁵⁴⁰. Bu örnek haricinde kalanlar ise Müslim ve Gayrimüslim Antalyalı tüccarların terekelerinde görülmüştür⁵⁴¹.

Üretim yerleri ile adlandırılan bu yazmalarda dikkat çeken nokta, -Kamile Hatun’un yazmaları hariç- tamamının tüccar terekelerinde bulunmalarıdır. Antalya halkından hemen hiç kimsenin terekesinde İzmir, Tokat veya İstanbul yazması gibi kayıtların bulunmaması ilginçtir. Bu durumun muhtemel sebebi, halka ait eşyaların daha yüzeysel şekilde kaydedilmeleri olabilir. AŞS’de hiçbir özelliği kaydedilmeyen yazmaların büyük çoğunluğu, bu durumu destekler nitelikte halka ait terekelerde bulunmaktadır⁵⁴².

Osmanlı döneminde bir süsleme unsuru olarak kullanılan oyalara⁵⁴³, Antalyalı kadınların yazmalarında bol miktarda rastlamak mümkündür. AŞS’deki pek çok yazmanın oyali⁵⁴⁴, pullu⁵⁴⁵ veya işlemeli⁵⁴⁶ olduğu görülmektedir. Buna karşın oyasız yazma örnekleri de yok değildir⁵⁴⁷.

AŞS’deki yazmaların bir kısmı da kumaşının inceliği veya kalınlığı göz önünde bulundurularak kaydedilmiştir. Bu tür yazmalar kaba⁵⁴⁸, ince⁵⁴⁹ veya tül yazma⁵⁵⁰ isimleri ile karşımıza çıkmaktalar. Yazmaların boyutları ise kebîr, sagîr⁵⁵¹ veya orta yazma⁵⁵² şeklinde

⁵⁴⁰ AŞS., 12/25b.

⁵⁴¹ AŞS., 8/44b; AŞS., 11/29; AŞS., 91/169a-b. Verilen son örnek Rum milletinden Çeltik oğlu Seradi’nin terekesinde bulunmaktadır. Bu yazmalar “*Yedi katlı Frenk yazması*” ve “*Def’a bir katlı Frenk yazması*” şeklinde kaydedilmişlerdir. İlkinden 96, ikincisinden 52 adet bulunmaktadır.

⁵⁴² AŞS., 7/12a; AŞS., 7/16a; AŞS., 7/16b; AŞS., 8/29b; AŞS., 11/10b; AŞS., 11/26a; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/62a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/64b; AŞS., 14/44a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/62a; AŞS., 16/260; AŞS., 17/29a; AŞS., 17/35b; AŞS., 17/79a; AŞS., 18/68a; AŞS., 19/13b; AŞS., 22/96b; AŞS., 22/139; AŞS., 24/3b; AŞS., 24/66a; AŞS., 28/nr. 155; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 32/33; AŞS., 32/512-516; AŞS., 33/113a-b; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 33/284a; AŞS., 34/155-156; AŞS., 35/47a-b; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/214a; AŞS., 46/80b; AŞS., 51/11; AŞS., 53/49a; AŞS., 53/135b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/195b; AŞS., 55/9b; AŞS., 55/41a; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 63/453; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/250; AŞS., 72/29; AŞS., 87/74a-b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/222[2]; AŞS., 93/20; AŞS., 93/23; AŞS., 93/32; AŞS., 93/69; AŞS., 93/101; AŞS., 93/141; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 100/121; AŞS., 100/138.

⁵⁴³ Barişta, 1994b: 306.

⁵⁴⁴ AŞS., 16/328-329; AŞS., 21/18b; AŞS., 21/62b; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/167a; AŞS., 24/64a; AŞS., 32/162; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/28; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 65/5a-b; AŞS., 69/134b-135b; AŞS., 70/270; AŞS., 97/13.

⁵⁴⁵ AŞS., 7/16b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/29; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/139a.

⁵⁴⁶ AŞS., 44/203b; AŞS., 99/167-168.

⁵⁴⁷ AŞS., 97/13.

⁵⁴⁸ AŞS., 12/106b; AŞS., 15/17a; AŞS., 93/36; AŞS., 93/148; AŞS., 100/121.

⁵⁴⁹ AŞS., 21/74b; AŞS., 22/139.

⁵⁵⁰ AŞS., 12/107a.

⁵⁵¹ AŞS., 17/28a.

⁵⁵² AŞS., 70/201.

ifade edilmiştir. Renk özelliğine göre kaydedilmiş olan beyaz yazma⁵⁵³ ise sadece bir terekede bulunmaktadır. Bazı kalitesiz yazmalar ise adi yazma şeklinde kaydedilmiştir⁵⁵⁴.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan bir başka yazma örneği *katlı* yazmalardır. Katlı kelimesinin farklı anlamları bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde “*kadar*” anlamı olduğu yazmaktadır⁵⁵⁵. Kâmûs-ı Türkî'de ise “*bükülmüş bir kumaş ve sâirenin beher bükümü, birden bükülüp katlanan esvap ve saire takımı, bir kat esvap; iki kat çamaşır*” gibi açıklamalar yer almaktadır⁵⁵⁶. Terekelerde yer alan katlı yazmaların bu anlamlardan hangisi ile örtüştüğünü net olarak söylemek zordur. Antalya'daki büyük Rum tüccarlardan biri olan Çeltik oğlu Seradi'nin terekesinde 6, 7, 8 ve 9 katlı yazma örnekleri bulunmaktadır⁵⁵⁷. Çıralı İskelesi'nde sakin iken vefat eden Pandeli'nin terekesinde de buna benzer şekilde *dört kat yazma, sekiz kat yazma* gibi eşyalar bulunmaktadır⁵⁵⁸.

AŞS'de yer alan bazı yazmaların kırat kelimesi ile birlikte kaydedilmiş oldukları görülmektedir. Kırat kelimesinin farklı anlamları mevcut olsa da bir giyim-kuşam eşyasını nitelemeye en yakın anlamı “*nitelik, kalite, değer, düzey, seviye*” gibi anlamlara gelen mecaz anlamıdır⁵⁵⁹. Bu bakımdan AŞS'de geçen *yedi, sekiz, dokuz kırat yazma* gibi kayıtların, yazmaların kalitesini belirten ifadeler olduğunu söyleyebiliriz. Kırat ibaresiyle kaydedilmiş yazma örneklerinin ilki, Tüccar Yazırlı el-Hâcc Mustafa'nın terekesinde bulunmaktadır. Yedi ve sekiz kırat yazma şeklinde kayıtlı bu eşyalara ortalama 1 kuruş değer biçilmiştir⁵⁶⁰. Sarıklıoğlu Ligorî'nin terekesindeki 97 tane dokuz kırat yazmaya 3'er kuruş, 127 tane yedi kırat yazmaya ise 2,33'er kuruş kıymet biçilmiştir⁵⁶¹. Terekesinde bu tür yazmalar bulunan bir başka isim Anamurlu Mustafa Kaptan'dır. Mustafa Kaptan'ın sahip olduğu 208 adet sekiz kırat yazmaların her biri 2,5 kuruş değerindedir. Bu terekedeki 199 tane yedi kırat yazmaya ise 2'şer kuruş kıymet biçilmiştir⁵⁶².

⁵⁵³ AŞS., 100/121.

⁵⁵⁴ AŞS., 12/139a; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 100/121.

⁵⁵⁵ TDK., 1993h: 2684.

⁵⁵⁶ Şemseddin Sami, 1317: 1016.

⁵⁵⁷ AŞS., 91/169a-b.

⁵⁵⁸ AŞS., 27/88a.

⁵⁵⁹ Çağbayır, 2007c: 2616.

⁵⁶⁰ AŞS., 91/293a-b. Yedi kırat yazmaların 42 tanesi 42 kuruştur. Ancak sekiz kırat yazmaların adedi defterdeki mürekkep dağılması sebebiyle okunamamaktadır.

⁵⁶¹ AŞS., 93/138.

⁵⁶² AŞS., 93/148.

AŞS'de yukarıda verilen örnekler haricinde *yüz yazması*⁵⁶³, *baş yazması*⁵⁶⁴, *oymalı yazma*⁵⁶⁵, *kâğıtlı yazma*⁵⁶⁶, *derhem yazma*⁵⁶⁷ ve *zenneye mahsus örtü yazması*⁵⁶⁸ şeklinde geçen kayıtlar da bulunmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerde de ifade edildiği üzere, tüccar terekelerinde yüklü miktarlarda yazmaların bulunduğu görülmektedir. Bu durumu arz-talep dengesi içerisinde değerlendirirsek, Antalya'da yazmaların çok tercih edilen ve kullanılan başörtüleri olduklarını söyleyebiliriz. Hatta öyle ki, Gayrimüslim kadın ve erkeklere ait de çok sayıda terekede yazmalara tesadüf edilmiştir. Bu kişiler arasında tüccar sınıfından bazı kimseler bulunsa da verilen bu örnekler kadarıyla yazmaların, Gayrimüslimler tarafından da tercih edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Yazmalar, Antalya'da kullanım alanı en geniş olan kültürel öğelerden bir tanesidir. İncelenen tereke kayıtlarında yazmalar Antalya'nın hemen her mahallesinde görülmüştür. Bununla beraber İstanos, Alanya, Serik, Bucak, İğdir, İbradı, Manavgat, Kızılkaya, Beşkonak, Finike ve Elmalı'da yani kısacası Antalya'nın hemen her bölgesinde farklı özelliklerde yazmalara tesadüf edilmiştir.

1.2.2.5. Mücessem

Mücessem, kadınların başlarına örttükleri oyalı bir başörtüsüdür⁵⁶⁹. AŞS'deki tereke kayıtlarında çok sayıda mücessem çeşidi ile karşılaşmıştır. Bu mücessemlerin pek çoğunun hiçbir özelliği kaydedilmediği için bunlar hakkında herhangi bir yorum yapmak olanaksızdır⁵⁷⁰. Özelliği belirtilen mücessemler arasında kiraz motifleri ile süslenmiş kirazlı mücessemler sıkça bulunmaktadır⁵⁷¹. İzmir'de ticari bağları olduğunu bildiğimiz Hayriye Tüccarı Hesapçızâde el-Hâcc Mehmed Ağa'nın terekesinde 200 kuruş değerinde 2,5 top *İzmir-kârî mücessem* bulunmaktadır⁵⁷². AŞS'de, hazır kumaş topu haricinde de İzmir kirazlı mücessemlerine tesadüf etmek mümkündür⁵⁷³. AŞS'deki terekelerde, kiraz motifi haricinde bir de gül motifleriyle bezeli mücessemler görülmektedir⁵⁷⁴. Mücessemelerde süsleme motifleri haricinde pullar da

⁵⁶³ AŞS., 46/80b; AŞS., 100/122.

⁵⁶⁴ AŞS., 69/71b; AŞS., 69/134b; AŞS., 70/201.

⁵⁶⁵ AŞS., 22/281a.

⁵⁶⁶ AŞS., 93/36; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/139; AŞS., 93/148.

⁵⁶⁷ AŞS., 100/123.

⁵⁶⁸ AŞS., 69/71b.

⁵⁶⁹ Çimrin, 2010: 318; TDK., 1993: 3227.

⁵⁷⁰ AŞS., 23a; AŞS., 6/22; AŞS., 6/60; AŞS., 7/12b; AŞS., 8/18b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/37a; AŞS., 10/27b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/76-77; AŞS., 14/44a; AŞS., 14/49b; AŞS., 15/23b; AŞS., 18/15a; AŞS., 27/88a; AŞS., 28/nr. 236.

⁵⁷¹ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/43a; AŞS., 8/44b; AŞS., 11/71a; AŞS., 93/36; AŞS., 93/138-139.

⁵⁷² AŞS., 11/71a.

⁵⁷³ AŞS., 8/56a.

⁵⁷⁴ AŞS., 11/29; AŞS., 11/71a.

bezeme unsuru olarak kullanılmıştır⁵⁷⁵. Bazı mücessemler ise üretildikleri yerin ismiyle adlandırılmışlardır. Yukarıda bahsedilen İzmir mücessemeleri haricinde Üsküdar⁵⁷⁶, Burdur⁵⁷⁷ ve Frenk⁵⁷⁸ mücessemeleri de bulunmaktadır. Bunlar haricinde, Antalya'daki büyük Rum tüccarlardan olan Hâci Anateşli'nin terekesinde 37 kuruşluk 1 top *İstanbul mücessemi* bulunmaktadır⁵⁷⁹.

Renk özellikleri belirtilen mücessemelerin ise genel itibariyle siyah renkte oldukları göze çarpmaktadır⁵⁸⁰.

AŞS'de geçen bazı mücessemeler ise yapıldığı kumaşın ismiyle adlandırılmışlardır. Bunlar arasında en çok yazma mücessemeler ile karşılaşılmaktadır⁵⁸¹. Bunun haricinde, Keşmir keçilerinin yününden dokunan ve oldukça makbul, ince bir kumaş olan⁵⁸² şâliden yapılma mücessemeler de bulunmaktadır⁵⁸³. Bir mücessemin şekil özelliklerini belirten ve “*eni boyuna eşit olan*”⁵⁸⁴ (kare) anlamında kullanılan “değirmi” kelimesi de mücessemeleri nitelemekte kullanılmıştır. AŞS'deki tek değirmi mücessem örneği, aslen Trabzonlu olan Ahmed Hoca'ya aittir. Ahmed Hoca, İskenderiye'ye giderken Antalya'daki eşyalarını Uzun Ahmed isimli bir şahsa emanet etmiştir. Uzun Ahmed de üzerindeki emanetleri Hacı Ahmed Ağa isimli birine devretmiştir. Ahmed Hoca'nın eşyaları, kendisinin ölümünden dolayı değil, bu devir-teslim işlemi sebebiyle kayda geçirilmiştir. Bundan dolayı bu değirmi mücessemelere fiyat biçilmemiş, yalnızca adetleri kaydedilmiştir⁵⁸⁵.

Antalya'nın Rum tüccarlarından Kaba oğlu Kostandi'nin terekesi, farklı türlerde mücessemelerin bulunduğu önemli bir kayıttır. *Ufak mücessem, kır kirazlı mücessem, güllü mücessem ve Burdur mücessemi* gibi örneklerin bulunduğu bu terekede 1 ilâ 3,5 kuruş arasında değişen fiyatlara sahip 66 adet mücessem bulunmaktadır⁵⁸⁶.

Mücessemeler Müslüman kadın ve erkeklerin tereke kayıtlarında görülmekle beraber genelde ticaretle iştigal eden Gayrimüslim erkeklerin malları arasında da mücessemelere rastlanmıştır. Gayrimüslim kadınların terekelerinde ise mücessem tespit edilememiştir. Verilen

⁵⁷⁵ AŞS., 91/169a-b.

⁵⁷⁶ AŞS., 8/19b.

⁵⁷⁷ AŞS., 91/293a-b.

⁵⁷⁸ AŞS., 93/148.

⁵⁷⁹ AŞS., 33/254a.

⁵⁸⁰ AŞS., 11/29. “Siyah mücessem” haricinde bir tane de “*karalı mücessem*” örneğine tesadüf edilmiştir. AŞS., 27/88a.

⁵⁸¹ AŞS., 7/13a; AŞS., 53/135b; AŞS., 55/9b; AŞS., 69/71b.

⁵⁸² Özen, 1982: 334.

⁵⁸³ AŞS., 10/7a.

⁵⁸⁴ Ayverdi, 2010: 261.

⁵⁸⁵ AŞS., 6/22.

⁵⁸⁶ AŞS., 8/53b.

bu örneklerin çoğu Antalya şehrinde görülmekle birlikte, İstanos ve İğdir maa Kardıç'ta da mücessem örneklerine tesadüf edilmiştir.

1.2.2.6. Poşu/Puşi/Pocu

Poşu, kadınlar ve erkekler tarafından kullanılan, çeşitli renklerde ipek, pamuk veya yün kumaşlardan yapılan ve kenarları saçak veya püsküllerle donatılmış başörtüleridir⁵⁸⁷. Poşu, pocu veya puşi gibi farklı tarzda söylenişleri bulunan bu eşya aynı zamanda “*bele sarılan örtü, kuşak*”⁵⁸⁸, eskiden Osmanlı askerlerinin başlarına giydikleri başlık⁵⁸⁹, “*hocaların, hacıların, orta yaşlıların başlarına sardıkları örtü*”⁵⁹⁰ veya “*ipek kaşkol, kadın başörtüsü, erkeklerin başlarına bağladıkları büyük yazma ya da yemeni*”⁵⁹¹ gibi anlamlara da gelmektedir. Ayrıca örtü anlamı da bulunmaktadır.

AŞS'deki tereke kayıtlarında, yukarıda verilen poşu örneklerinin pek çoğuna tesadüf etmek mümkündür. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Gayrimüslim kadınlarından Anna Hanım'ın terekesinin masraflar kısmında bulunan *üzerine örtü için alınan harîr pocu*⁵⁹² şeklinde geçen bir kayıt, bu poşunun Anna Hanım'ın cenazesinde örtü olarak kullanıldığını göstermektedir. Divan Piri Mahallesi'nden Dikici Mehmed Usta'nın terekesinde 210 kuruş değerinde 58 çift yemeni *pûşişi* (örtüsü) bulunmaktadır⁵⁹³. Makbûle Mahallesi'nden Hâce Eleneste Hanım'ın terekesinde de *örtü poşu* şeklinde bir kayda tesadüf edilmektedir⁵⁹⁴. Verilen bu örnekler poşuların Antalya'da örtü olarak da kullanıldığını göstermektedir.

AŞS'de, kuşak olarak değerlendirilebilecek poşular da bulunmaktadır. Şeyh Sinan Mahallesi sakinelerinden Hanife Hanım'ın terekesinde *hamam pûşişi nakışlı havlu*⁵⁹⁵ ve Baba Doğan Mahallesi'nin Rum kadınlarından olan Marya Hanım'ın terekesinde *Trablus kuşak diğer kuşak poşu ve ince gömlek* şeklinde geçen kayıtlardaki poşuların birer kuşak oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

AŞS'de bulunan poşuların büyük çoğunluğu, hiçbir özelliği belirtilmeyerek yalnızca poşu/pocu şeklinde yüzeysel bir tarifile kaydedilmişlerdir⁵⁹⁶. Bu şekilde kaydedilmiş poşuların

⁵⁸⁷ Çağbayır, 2007d: 3886; Ayverdi, 2010: 1002.

⁵⁸⁸ Ayverdi, 2010: 1002.

⁵⁸⁹ Pakalın, 1993b: 782; Şemseddin Sami, 1317: 362.

⁵⁹⁰ Parlatır, 2006: 1371.

⁵⁹¹ TDK., 1976: 158.

⁵⁹² AŞS., 8/60a.

⁵⁹³ AŞS., 28/nr. 645. Pûşiş: Örtecek şey, örtü. Ayverdi, 2010: 1007.

⁵⁹⁴ AŞS., 11/38a.

⁵⁹⁵ AŞS., 11/10b.

⁵⁹⁶ AŞS., 5/20b; AŞS., 11/38a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/106b-107a; AŞS., 12/139a; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/61b; AŞS., 17/35b; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/132a; AŞS., 22/167a; AŞS., 22/208; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/65b; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 32/162; AŞS., 32/554; AŞS., 34/74; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/194b; AŞS., 44/30a; AŞS., 44/203b; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 54/88b; AŞS., 93/32; AŞS., 93/54; AŞS., 93/69; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 98/13; AŞS., 99/75-76; AŞS., 100/123.

başörtüsü mü yoksa kuşak mı olduklarını kesin olarak ayırt etmenin bir yolu yoktur. Fakat bazı poşular yazma ve çevre gibi başörtüleri ile birlikte kaydedilmişlerdir ki bunları birer başörtüsü olarak değerlendirmek mümkündür. Bazı poşu kayıtları ise farklı özelliklerde kuşak ve uçkurlarla aynı eşya öbeğinde yer almaktadır. Bunları da birer kuşak olarak değerlendirmek mümkündür.

Özelliği belirtilen poşular arasında ipekten yapılmış olanların çokluğu dikkat çekmektedir⁵⁹⁷. Bunu, Antalya’da, ipekten yapılma poşulara daha fazla rağbet gösterildiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Anadolu’nun önemli ipekböcekçilik merkezlerinden biri olan Antalya’da, bu meslek dalı, 19. yüzyılın başlarından 1940’lı yıllara kadar önemini korumuştur. Antalya’da Müslim ve Gayrimüslimlerin faaliyet gösterdiği bu alanla ilgili İpekçilik İstasyonu ve İpekböcekçilik Mektebi de açılmıştır⁵⁹⁸. Püskülden başörtüsüne, kumaştan kuşak yapımına kadar çok çeşitli giyim-kuşam malzemelerinin yapımında kullanılan ipeğin, Osmanlı dönemi Antalya’ında oldukça rağbet gördüğünü ifade edebiliriz.

Kızılsaray Mahallesi’nden Fehime Hanım’ın terekesinde de ipekten yapılma 12 kuruşluk bir poşunun oylarla süslenmiş olduğu görülmektedir⁵⁹⁹. Bu poşular ayrıca, kişisel zevk ve beğenilere göre pul⁶⁰⁰, oya⁶⁰¹, sırma⁶⁰² veya saçaklarla⁶⁰³ da süslenmişlerdir. Rağbetiye Mahallesi’nin Rum sakinelerinden olan Alenko Hanım’ın terekesindeki 8 adet poşunun da gül motifleriyle süslendiği görülmektedir⁶⁰⁴. İpek poşular haricinde yün⁶⁰⁵ ve canfesten⁶⁰⁶ yapılma poşu örnekleri de mevcuttur.

Üretim yeri ile adlandırılan poşulardan sadece Hicaz poşusuna rastlanmıştır. Hicaz poşularına yalnızca 100 Numaralı AŞS’de tesadüf edilmiştir. Bozacı Hasan Ağa⁶⁰⁷ ve Kasap Hacı Osman Çavuş’un tereke kayıtlarında⁶⁰⁸ bulunan poşular, 1923 yılının Temmuz ve Ekim aylarına denk düşmektedir ve bu dönemde yaşanan olağanüstü enflasyon ile birlikte fiyatları 200 ilâ 400 kuruşa kadar ulaşmıştır. Kasap Hacı Osman Çavuş’un terekesindeki 1 adet *alâ Hicaz poşusu*, 400 kuruşluk fiyatı ile AŞS’deki en pahalı poşudur.

AŞS’deki poşular, Antalya’nın hemen her mahallesi ile Finike, İstanos ve Elmalı bölgelerinde görülmüştür. Antalya’da poşular, Müslim ve Gayrimüslim kadın-erkek her

⁵⁹⁷ AŞS., 11/26, 28; AŞS., 11/38a; AŞS., 24/66a; AŞS., 91/113b; AŞS., 93/139; AŞS., 93/148; AŞS., 95/nr. 31.

⁵⁹⁸ Deniz, 2015: 320.

⁵⁹⁹ AŞS., 54/6a.

⁶⁰⁰ AŞS., 24/4a.

⁶⁰¹ AŞS., 54/155.

⁶⁰² AŞS., 95/nr. 265.

⁶⁰³ AŞS., 91/79b.

⁶⁰⁴ AŞS., 16/324.

⁶⁰⁵ AŞS., 69/452.

⁶⁰⁶ AŞS., 15/17a.

⁶⁰⁷ AŞS., 100/121-123.

⁶⁰⁸ AŞS., 100/138.

sınıftan insanın terekesinde görülmektedir. Poşuların, diğer başörtüsü çeşitlerinden farklı olarak, Antalya Gayrimüslim kadınların terekelerinde görülme sıklığı daha fazladır.

1.2.2.7. Pullu

Pullu, sırma ve pullarla işlenmiş, kırmızı renkte bir kadın başörtüsüdür⁶⁰⁹. Daha çok düğün ve kına törenlerinde görmeye alışık olduğumuz bu başörtüsü *erbi* ismiyle de bilinmektedir⁶¹⁰. En çok kırmızı ve yeşil renkte yapılan pullularda yeşil renk, bolluğu, bereketi, muradı ve huzuru simgelerken, kırmızı renk ise geçimi simgelemektedir⁶¹¹. Üzerindeki pullar ise kadının gençliğini, ışıltısını ve doğurganlığının devam ettiğini ifade etmektedir⁶¹².

Pullu, Antalya’da kına törenlerinde gelinlerin başına örtülürdü. Gelin ve damat tarafı ve gelinin kız arkadaşlarından oluşan “*gelin hamamı*”ndan çıktıktan sonra gelinin başına pullu yazmalar örtülürdü. O günün akşamında geline kına yakılır ve başına kırmızı renkte bir pullu örtülürdü⁶¹³. İlginçtir ki AŞS’de kırmızı renkte bir pullu kaydına tesadüf edilememiştir. Ancak, hiçbir özelliği belirtilmeyen ve yüzeysel bir tarifile sadece *pullu*⁶¹⁴ şeklinde kayıtlı bulunan pullulardan bazılarının kırmızı renkte olması muhtemeldir. Bununla beraber, kırmızıya yakın renkte olan *güvez pullu*ya Hayriye Tüccarı Hesapçızâde el-Hâcc Mehmed Ağa’nın terekesinde tesadüf edilmiştir. Mehmed Ağa’nın terekesinde güvez pullunun haricinde yeşil renkli pullular da bulunmaktadır. Bu yeşil pullulardan tek başına kaydedilen 1 adet yeşil pulluya 25, birlikte kaydedilen ve birer adet bulunan yeşil ve güvez pulluya 30 kuruş kıymet biçilmiştir⁶¹⁵.

AŞS’deki bazı pulluların sırmalarla süslenmiş oldukları görülmektedir. Keçi Bâlî Mahallesi’nden Habibe Hanım⁶¹⁶, Divan Piri Mahallesi’nden Dudu Hanım⁶¹⁷ ve Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa’nın kızlarından Ümmügülsüm Güldali Hanım’ın⁶¹⁸ terekesinde karşılaştığımız sırmalı pullular, havlu, tepelik, çıkı, uçkur gibi eşyalarla birlikte kaydedilmişlerdir. Kızılkaya’nın Bademağacı köyü sakinelerinden Şerife Hanım’ın terekesinde bulunan 11 kuruşluk bir pullu, ibrişimden yapılmazdır⁶¹⁹. Bu örnek, pulluların yapıldığı malzeme hakkında bilgi veren ender kayıtlardan biridir. Antalya’da pullulara, Gayrimüslimlerin terekelerinde nadiren de olsa tesadüf edilmektedir. Câmî’-i Cedîd Mahallesi’nin Rum kadınlarından Anasti

⁶⁰⁹ TDK., 1993ı: 3485.

⁶¹⁰ Kızılkaya, 2011: 116; Ölmez ve Şimşek, 2008: 457; Baysal vd., 2008: 259.

⁶¹¹ Kızılkaya, 2011: 116; Ölmez ve Şimşek, 2008: 457.

⁶¹² Baysal vd., 2008: 262.

⁶¹³ Çimrin, 2012: 360.

⁶¹⁴ AŞS., 6/22; AŞS., 11/62a; AŞS., 11/80b; AŞS., 13/64b; AŞS., 18/32b; AŞS., 33/254b; AŞS., 34/2; AŞS., 43/8b; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/7.

⁶¹⁵ AŞS., 11/71a. Güvez: “*Mora çalan koyu kırmızı renk*”. Ayverdi, 2010: 449.

⁶¹⁶ AŞS., 22/106a.

⁶¹⁷ AŞS., 24/63b.

⁶¹⁸ AŞS., 91/218b.

⁶¹⁹ AŞS., 34/155. İbrişim: “*Bükülmüş ipekten iplik*”. Ayverdi, 2010: 533.

Hanım'ın terekesindeki 20 kuruşluk bir pullu, *pullu başörtüsü* şeklinde kaydedilmiştir⁶²⁰. Terekesinde pullu bulunan başka bir Gayrimüslim kadın, Rağbetiye Mahallesi'nden Alenko Hanım'dır. Hamam takımı, bohça, peşkir gibi eşyalarla birlikte kaydedilen bu pullu, *pullu baş bezi* şeklinde kaydedilmiştir ve bu eşyaların tamamına 30 kuruş kıymet biçilmiştir⁶²¹.

Pulluların Antalya'da Müslim ve Gayrimüslim kadınlar tarafından kullanılmış oldukları görülmektedir. Böylelikle pullunun Antalya'da, Müslim ve Gayrimüslimler arasındaki ortak kültür öğelerinden bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, ticaretle uğraşan Gayrimüslim erkeklerin terekelerinde de pullular görülmüştür. Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Hâci Anateşli'nin terekesi⁶²², bu duruma ilişkin bir örnektir.

AŞS'de bulunan pullular, daha çok Antalya merkezinde yaşayan insanların terekelerinde görülmüştür. Bunun haricinde, İstanos, Kızılkaya ve Serik bölgelerinde de pullu başörtülerine tesadüf edilmiştir. Pulluların çok sayıda tereke kaydında başka eşyalarla birlikte kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır. Bu durum, pulluların, çeşitli eşyalarla da kombine edilerek başa örtüldüğünü akla getirmektedir.

1.2.2.8. Pürlü

Gelin başına örtülen başörtülerinden bir tanesi de pürlüdür. Derleme Sözlüğü'nde, İstanos'un Çomaklıdede köyünde kullanıldığı belirtilen pürlü, üstü pullarla süslenen ve etrafı yalancı altınlarla çevrelenen kırmızı bir başörtüsü olarak tarif edilmektedir⁶²³. Bu bakımdan pullu ile benzer özelliklere sahip oldukları göze çarpmaktadır.

AŞS'de “پورلو – بورلو – بورلی” gibi farklı imlalarla karşımıza çıkan ve Derleme Sözlüğü'nde de yer aldığı şekliyle “*pürlü*” olarak okuduğumuz bu kelime, *pürlü havlu*⁶²⁴, *hamam takımı pürlü futa havlu*⁶²⁵, *sırmalı hamam pürlüsü*⁶²⁶ gibi kayıtlardan anlaşılabilceği üzere, hamamda bele sarılan havluları nitelemekte de kullanılmıştır. Ancak, pürlü kelimesinin havlu anlamına geldiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Yalnızca Redhouse'un Türkçe-İngilizce sözlüğünde, tekstil ürünleri için kullanılan “*kaba, kaba tüylü*” kelimeleri bu konu ile ilişkilendirilebilir görünmektedir⁶²⁷. Bu noktada pürlü kelimesi, havluları nitelemekte kullanılan bir sıfat gibi değerlendirilebilir. Ancak, pürlü olarak okuduğumuz kelimelerle aynı

⁶²⁰ AŞS., 15/34a.

⁶²¹ AŞS., 16/323.

⁶²² AŞS., 33/245b.

⁶²³ TDK., 1993ı: 3499.

⁶²⁴ AŞS., 24/3b.

⁶²⁵ AŞS., 12/8b.

⁶²⁶ AŞS., 15/61b.

⁶²⁷ Redhouse, 1890: 457. Redhouse'un sözlüğünde “pürlü” kelimesi şu kelimelerle açıklanmıştır: “*shaggy, rough, luffy with loose fibres*”.

imlada yazılı bulunan başka bir kayıt, *gümüş halka pürlü bilezik*⁶²⁸ şeklinde geçmektedir ki bu durum, kelimenin, tam olarak neyi ifade ettiği konusunda kesin bir yargıya varmamızı güçleştirmektedir⁶²⁹.

AŞS’de bir başörtüsü olarak değerlendirdiğimiz pürlüler, yazma, çevre ve poşu gibi başörtüleri ile birlikte kaydedilmiş olan örneklerden ibarettir. Bu noktada bir başörtüsü olarak değerlendirilen pürlülerin hemen hemen tamamının hiçbir özelliğinin belirtilmediği ve yalnızca *pürlü*, *müsta‘mel pürlü* şeklinde kaydedilmiş oldukları görülmektedir⁶³⁰. Bâlî Bey Mahallesi’nden Topal Kadı oğlu İsmail Efendi’nin terekesindeki pürlü⁶³¹ hariç, verilen bu örneklerin tamamı Antalya şehrinde oturan Müslüman kadınların terekelerinde bulunmaktadır. Antalya ahalisinden olup İstanos’ta vefat eden Tahtacızâde Hacı Mehmed’in terekesinde de *pürlü alacası* şeklinde bir kayıt bulunmaktadır⁶³².

Hamam takımı, havlu, futa, kuşak veya uçkur gibi bele bağlanan eşyalarla birlikte ya da bu tür eşyalardan önce veya sonra kaydedilmiş olan pürlülerle daha sık karşılaşılmaktadır. Bunlardan bazılarının hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁶³³. Bunlar haricinde; *pürlü havlu*⁶³⁴, *hamam takımı pürlü*⁶³⁵, *nakışlı hamam pürlüsü*⁶³⁶, *sırma nakışlı hamam pürlüsü*⁶³⁷, *çakmalı pürlü*⁶³⁸, *sırmalı pürlü*⁶³⁹ ve *hamam takımı pürlü futa havlu*⁶⁴⁰ şeklinde geçen kayıtlar da bulunmaktadır. Bu kayıtlardan açıkça anlaşılabileceği üzere, Osmanlı dönemi Antalya’sında hamamda kullanılan havlulara pürlü de denilmiştir.

Antalya’daki hamam kültürü hakkında tereke kayıtlarından geniş bilgiler elde etmek mümkündür. Örneğin, İskender Çelebi Mahallesi’nden Halil kızı Ayşe Hanım’ın terekesindeki bir eşya öbeğinde *hamam futası*, *pürlü havlu*, *sarı tas* ve *bohça* bulunmaktadır. 100 kuruş kıymet biçilen bu eşyalar, hamama giderken götürülen bir hamam takımı hakkında kıymetli bilgiler vermektedir⁶⁴¹.

⁶²⁸ AŞS., 91/265a.

⁶²⁹ Mustafa Koç’un *Torosların Türkçesi* adlı eserinde “pürlü” kelimesi şu şekilde açıklanmıştır: “*Yapraklı, yaprağı olan, yapraklanan ağaç*”. Ayrıca “pürsüz” kelimesi “*yaprağı olmayan, yapraksız ağaç*” şeklinde açıklanmıştır. Koç, 2021: 108-109. Derleme Sözlüğü’nde “pürlü”nün başka bir anlamı “*Sık yapraklı, ince dallı*”dır. TDK., 1993: 3498. Ancak kelimenin bu anlamları, konumuzun dışında görünmektedir.

⁶³⁰ AŞS., 8/6b; AŞS., 11/9a; AŞS., 13/42b; AŞS., 22/96b; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/280b; AŞS., 24/4a; AŞS., 44/30a; AŞS., 44/190.

⁶³¹ AŞS., 95/nr. 144.

⁶³² AŞS., 18/15a.

⁶³³ AŞS., 11/10a; AŞS., 15/61b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/208; AŞS., 26/42a; AŞS., 43/194b.

⁶³⁴ AŞS., 24/3b.

⁶³⁵ AŞS., 91/235a-b.

⁶³⁶ AŞS., 10/40b-43a.

⁶³⁷ AŞS., 12/25b; AŞS., 15/61b.

⁶³⁸ AŞS., 11/10a; AŞS., 15/62a; AŞS., 91/79b.

⁶³⁹ AŞS., 11/50b.

⁶⁴⁰ AŞS., 12/8b.

⁶⁴¹ AŞS., 12/99a-b.

Pürlü kelimesinin Osmanlı Antalya'sında farklı eşyaları nitelediği görülmektedir. Bunun yanında kelimenin, AŞS'de gerek çeşitli imlalarla yazılmış olması gerekse başörtüsü, havlu ve bilezik gibi farklı farklı eşyalarla birlikte görülmesi, bu kelime ve nitelediği eşyalar hakkında kesin bilgiler vermeyi zorlaştırmıştır.

1.2.2.9. Kaz

AŞS'de, “kaz – قاز” imlâsı ile kayıtlı bulunan bu eşyanın bir başörtüsü olduğuna dair taranan sözlüklerde hiçbir bilgi bulunamamıştır. Baybars Gülensoy'un *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* adlı eserinde “pullu kaz” şeklinde geçen bir eşya, “*Kütahya ve yöresi kadın giyiminde, pullarla işlenen bir örtme çeşididir. Al ve yeşil renkli şifon ya da benzeri kumaşlar üzerine pul ya da ipliklerle nakışlar yapılmıştır. ...*”⁶⁴² şeklinde tarif edilmiştir. AŞS'de geçen kazların da bu şekilde bir başörtüsü olması muhtemeldir⁶⁴³.

AŞS'de bulunan bazı kazlar, çevre, pürlü, yazma, fes ve tepelik gibi eşyalarla birlikte kaydedilmişlerdir. Kazların fes ve tepelik gibi eşyalarla bir arada bulunmaları, onların fes ve tepelikler üzerine örtülmekte de kullanıldıklarını akla getirmektedir. Hatip Süleyman Mahallesi'nden Latife Hanım'ın terekesinde, aynı eşya öbeğinde bulunan sırma tepelikli ve püsküllü bir fes, 5 adet yazma ve 1 adet kaz ile beraber kaydedilmiştir. Bu eşyaların kıymeti 11 kuruş olarak belirlenmiştir. Latife Hanım'ın terekesinde ayrıca, kaz, yazma ve pürlüden oluşan 18 tane başörtüsüne 22 kuruş kıymet biçilmiştir⁶⁴⁴. Bu şekilde, diğer başörtüleri ile birlikte kaydedilmiş kaz örneklerini çoğaltabiliriz⁶⁴⁵. Verilen bu örneklerin ne yazık ki hiçbir özelliği belirtilmemiştir. Özelliği belirtilen kazlardan, Baba Doğan Mahallesi'nden Koç oğlu Hâci Mihail'in terekesinde *pırlanta kaz* şeklinde kayıtlı bulunan 48 adet kazın fiyatı 189 kuruş olarak belirlenmiştir⁶⁴⁶. Teşvikiye Mahallesi'nden Fatmana Hatun'un terekesindeki 2 adet kaz ise *oyalı gaz* şeklinde kaydedilmiştir ve bunların kıymeti 100 kuruştur⁶⁴⁷.

Tereke kayıtlarında kumaş topu olan kazlara da tesadüf edilmiştir. Kızılsaray Mahallesi'nden Hacı Hüseyin Efendi'nin terekesinde bulunan 6 top kaza 61 kuruş kıymet biçilmiştir⁶⁴⁸. Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Hâci Anateşli'nin terekesinde, 18 kuruş değerinde 3 top elvan kaz bulunmaktadır⁶⁴⁹.

⁶⁴² Gülensoy, 2003: 111.

⁶⁴³ Burada bahsedilen kaz, “ham ipek” anlamında olan “kazz – قز”dan farklıdır.

⁶⁴⁴ AŞS., 22/96b.

⁶⁴⁵ AŞS., 22/106; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/62; AŞS., 24/66a; AŞS., 26/52a; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/512; AŞS., 33/143a; AŞS., 34/155; AŞS., 42/80; AŞS., 44/28; AŞS., 44/203b; AŞS., 54/88b; AŞS., 95/nr. 144.

⁶⁴⁶ AŞS., 24/66a.

⁶⁴⁷ AŞS., 69/135a.

⁶⁴⁸ AŞS., 28/nr. 236.

⁶⁴⁹ AŞS., 33/254b.

AŞS’de bulunan kazların büyük çoğunluğu Antalya şehrinde yaşayan Müslüman kadınların terekelerinde karşımıza çıkmıştır. Antalya taşrasında, Kızılkaya’nın Bademağacı köyünden Şerife Hanım’ın terekesinde 2 adet kaz bulunmaktadır⁶⁵⁰. Antalyalı erkeklerin terekelerinde bulunan kazlar, genellikle ticaretle uğraşan kimselerin terekelerinde yer almaktadır. Bu kişiler arasında, Bakkal Halil⁶⁵¹, yukarıda ismi geçen Koç oğlu Hâci Mihail ve Hâci Anateşli gibi isimler bulunmaktadır. Gayrimüslim kadınların eşyaları arasında kazlara tesadüf edilememiştir.

1.2.2.10. Kırâb/Krep/Grep

Sözlüklerde genellikle kılıç veya bıçak kını olarak izah edilen⁶⁵² kırâb kelimesi, Antalya yöresinde krep/grep olarak bilinen bir başörtüsünü nitelemektedir. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kırâb/krep/grep, tülbent üstüne üçgen şeklinde katlanarak örtülen ve yanlardan tutturulan, 10 numara pullarla farklı farklı şekillerde süslenen kırmızı renkte bir başörtüsüdür⁶⁵³. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kreplerin çoğu, yazma, yemeni, poşu, pullu vb. başörtüleri ile aynı eşya öbeğinde yer almaktadır. Ne yazık ki bunların pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁶⁵⁴. Özelliği belirtilen kreplerin en çok oyali⁶⁵⁵ örnekleri bulunmaktadır. Bunlar haricinde ipek⁶⁵⁶, pullu⁶⁵⁷, oyasız⁶⁵⁸ ve elvan⁶⁵⁹ krepler de bulunmaktadır. Verilen bu örneklerin tamamı Müslüman kadın ve erkeklerin tereke kayıtlarında yer almaktadır. Müslümanlar haricinde Antalyalı Rum tüccarlardan Zanâiloğlu Yorgi’nin terekesinde 30 adet *mütenevvi’ kırâb* yer almaktadır⁶⁶⁰. Antalyalı Gayrimüslim kadınların eşyaları arasında ise kreplere tesadüf edilememiştir. Pek çoğu Antalya şehrinde görülen krepler, Kızılkaya, Serik ve Elmalı gibi bölgelerde de tercih edilmiştir.

1.2.2.11. Çeki

Antalyalı kadınların kullandıkları başörtülerinden bir diğeri çekidir. Az sayıda tereke kaydında tespit edilebilen çekiler, Derleme Sözlüğü’nde “*Kadınların başlarına bağladıkları*

⁶⁵⁰ AŞS., 34/155.

⁶⁵¹ AŞS., 32/511.

⁶⁵² Çağbayır, 2007c: 2615; Ayverdi, 2010: 668; Parlatır, 2006: 896.

⁶⁵³ Aytaç, 2002: 19.

⁶⁵⁴ AŞS., 16/328-329; AŞS., 32/162; AŞS., 33/284a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/214a; AŞS., 46/47a; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/195b; AŞS., 55/83a; AŞS., 65/5a-b; AŞS., 69/36b; AŞS., 69/37a-b; AŞS., 69/72a; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/250; AŞS., 70/270; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29; AŞS., 87/62-63; AŞS., 98/13; AŞS., 100/121-123.

⁶⁵⁵ AŞS., 69/135a-b; AŞS., 70/250; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 97/13; AŞS., 98/163.

⁶⁵⁶ AŞS., 69/3b.

⁶⁵⁷ AŞS., 54/6a.

⁶⁵⁸ AŞS., 87/84a-b.

⁶⁵⁹ AŞS., 69/71b.

⁶⁶⁰ AŞS., 63/45.

başörtüsü” şeklinde tarif edilmiştir⁶⁶¹. Selekler, Ormana yöresi kadınlarının giyim-kuşam adetlerini anlatırken, bölge kadınlarının “*küçük fes üzerine çeki denilen grep*” bağladıklarından bahsetmektedir⁶⁶². Selekler’in bu ifadelerinden, kırâb/grep ve çekilerin aynı başörtüsü olduklarını anlamaktayız.

Tereke kayıtlarında *çeki* ismiyle geçen başörtüleri, Müslümanların tereke kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Hasbalaban Mahallesi’nden Ayşe Hatun’un terekesinde bulunan bir *al çeki* 10 kuruş değerindedir⁶⁶³. İstanos’un Ali Fahreddin-i Sagîr köyünden Ayşe Hatun’un terekesindeki 20 kuruşluk bir çekinin hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁶⁶⁴. Serik’in İstavroz köyünden Hasan Ali Ağa’nın terekesindeki 1 adet *al çeki* ise iç donu, duhan kesesi ve pullu gibi eşyalarla birlikte kaydedilmiştir⁶⁶⁵. Verilen bu örneklerin her birinin farklı bölgelerden olması, çekilerin Antalya’da geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Selekler’in ifadelerini göz önünde bulundurursak, çeki veya diğer ismiyle kreplerin, tereke kayıtlarına yansıyanlardan çok daha fazla yaygın kullanıldığını söyleyebiliriz. Pek çok taşra sakininin sicillere kaydolunmayan eşyaları arasında bu tür başörtülerinin bulunması muhtemeldir.

1.2.2.12. Merze

Merze hem “*renkli kadın başörtüsü*” hem de “*hamam havlusu*” anlamına gelmektedir⁶⁶⁶. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan bazı merzelerin peştamal veya futa benzeri bir tür havlu olduğu anlaşılmaktadır. İskender Çelebi Mahallesi’nden Emine Hanım’ın terekesinde bulunan 3 adet merze, şal ve bohça ile beraber *merze havlu* şeklinde kaydedilmiştir⁶⁶⁷. Elmalı kazasından Bozacı Hasan Ağa’nın terekesinde de 200 kuruşluk 1 adet *büyük merze havlu* bulunmaktadır⁶⁶⁸. Sofular Mahallesi’nden Ayşe Hanım’ın terekesindeki 1 adet merze ise *merze peştamal* olarak kayıtlıdır⁶⁶⁹. Tuzcular Mahallesi’nden Şerife Hanım⁶⁷⁰ ve Orman(?) Başkâtibi Avni Efendi’nin eşi Hafize Hanım’ın terekesinde⁶⁷¹ birer *hamam merzesi* bulunmaktadır. Bu hamam merzelerinin yukarıda bahsedilen hamam havlularından olmaları muhtemeldir. Câmî-i Cedîd Mahallesi’nin Gayrimüslim kadınlarından Eleni Hanım’ın terekesinde bulunan bir

⁶⁶¹ TDK., 1993c: 1111. Bununla beraber çeki kelimesinin Derleme Sözlüğü’nde pek çok anlamı bulunmaktadır.

⁶⁶² Selekler, 2011: 107.

⁶⁶³ AŞS., 11/10a.

⁶⁶⁴ AŞS., 14/44a.

⁶⁶⁵ AŞS., 93/7.

⁶⁶⁶ TDK., 1993i: 3171.

⁶⁶⁷ AŞS., 8/42b.

⁶⁶⁸ AŞS., 100/121.

⁶⁶⁹ AŞS., 8/29b.

⁶⁷⁰ AŞS., 91/264a.

⁶⁷¹ AŞS., 91/305.

merze, peşkir ve futa gibi eşyalarla bir arada bulunmaktadır⁶⁷². Verilen bu örneklerdeki merzelerin bir tür havlu olduğunu söyleyebiliriz. Terekelerdeki bazı merzelerin ise hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁶⁷³. Çavuş Bahçesi Mahallesi'nden Şerife Hanım'ın terekesindeki 1 adet merze, bir *baş bezi* ile kaydedilmiştir ki bu örneğin bir başörtüsü olduğunu tahmin edilebilir⁶⁷⁴. Verilen örneklerden tahmin edilebileceği üzere *merze* kelimesi hem başörtüsü hem de hamam havlusu anlamına gelmektedir.

1.2.2.13. Makrama/Mahrma

Makrama kelimesi, havlu, peşkir, el bezi, destmal ve başörtüsü gibi anlamlara gelmektedir⁶⁷⁵. Kâmûs-ı Türkî'de, “*Bazı köylü kadınların başlarına sardıkları nakışlı peştamal*” olarak tarif edilmiştir⁶⁷⁶. Tereke kayıtlarında bulunan makramaların pek çoğu peştamallarla birlikte kaydedilmiştir⁶⁷⁷. Makrama ve peştamal, tereke kayıtlarında karşımıza en çok çıkan ikiliden biridir. Bunun yanında makramaların poşularla da bir arada kaydedildiği görülmektedir⁶⁷⁸. Futa veya hamam takımı gibi eşyalarla bir arada kaydedilmiş olan bazı makramaların⁶⁷⁹ ise havlu olarak kullanıldığı düşünülebilir. Aslında makrama ve peştamal ikilisi de bele sarılan havlu olarak düşünülebilir. *Makrama peşkir*⁶⁸⁰ şeklinde karşımıza çıkan makramaların da bir başörtüsünden ziyade bir türlü peşkir olduğu anlaşılmaktadır. Bazı makramaların ise hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁶⁸¹. 2 Numaralı AŞS'de bulunan 1 adet *Karacasu makraması*, aslen Denizlili olup ticaret maksadıyla Antalya'ya gelen ve ismi bilinmeyen bir kişinin terekesinde bulunmaktadır⁶⁸².

Tereke kayıtlarında makrama yapımında kullanılan *makramalıklar* da bulunmaktadır⁶⁸³. Terekelerde en çok hümayun kumaştan yapılma makramalara tesadüf edilmektedir⁶⁸⁴. Bunun

⁶⁷² AŞS., 8/9b.

⁶⁷³ AŞS., 8/40a; AŞS., 14/44a; AŞS., 34/199; AŞS., 91/251b; AŞS., 91/305b.

⁶⁷⁴ AŞS., 8/6b.

⁶⁷⁵ Ayverdi, 2010: 763; Çağbayır, 2007c: 3019, 3030.

⁶⁷⁶ Şemseddin Sami, 1317: 1390.

⁶⁷⁷ AŞS., 8/6b; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/29b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/67a; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/116a; AŞS., 12/136a; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 14/45a; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/72b; AŞS., 18/32b; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/46b; AŞS., 18/62a; AŞS., 22/96; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/62; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 32/512; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/1; AŞS., 35/119a; AŞS., 43/8b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/264a; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/20; AŞS., 93/68; AŞS., 93/113; AŞS., 93/141; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 16.

⁶⁷⁸ AŞS., 93/50.

⁶⁷⁹ AŞS., 44/30a; AŞS., 72/76b-77a.

⁶⁸⁰ AŞS., 49b.

⁶⁸¹ AŞS., 8/2b; AŞS., 8/17b; AŞS., 11/50b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/139a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/34a; AŞS., 17/79a; AŞS., 28/5a; AŞS., 32/512; AŞS., 33/113; AŞS., 34/199; AŞS., 76/73a.

⁶⁸² AŞS., 2/81a.

⁶⁸³ AŞS., 8/44b; AŞS., 11/71a; AŞS., 63/453; AŞS., 91/120a; AŞS., 93/138; AŞS., 95/nr. 144.

⁶⁸⁴ AŞS., 15/86b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 93/57; AŞS., 93/140.

haricinde değirmi⁶⁸⁵, basma⁶⁸⁶, hümayun İngiliz makramalığı ve ezûc(?) makramalık⁶⁸⁷ gibi örnekler vardır.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan makramaların büyük çoğunluğu diğer başörtülerinde de olduğu gibi Müslüman kadınlara aittir. Bunun yanında makramalar Antalya’da Gayrimüslim kadınlar tarafından da kullanılmışlardır⁶⁸⁸. Makbule Mahallesi’nin varlıklı Gayrimüslim kadınlarından Maryaniti Hanım’ın terekesinde 13 kuruş değerinde 1 adet *kasnak işi makrama* göze çarpmaktadır⁶⁸⁹. Kasnağa geçirilerek süslendiği anlaşılan bu makrama, Osmanlı dönemi Antalya’sının kültürel yaşamı ile ilgili önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makramalar bu dönemde Antalyalı Rum tüccarların dükkânlarında da bulunan bir üründü⁶⁹⁰. Hesapçızâde Mehmed Ağa, Kavakçı Hacı Mustafa veya Çividcioğlu Hacı Ali Ağa gibi hatırı sayılır Müslüman tüccarların tereke kayıtlarında da görülen makramalar, toplumun geniş bir kesimi tarafından tercih edilmiştir. Pek çoğu Antalya şehrinde yaşayan insanların terekelerinde karşımıza çıkan makramalar, Bucak, İstanos ve Kızılkaya gibi bölgelerde de görülmektedir.

1.2.2.14. Şal

Tereke kayıtlarında değerlendirilmesi en zor kayıtlardan biri şaldır. Çünkü şal, baş, boyun veya omuz örtüsü, kumaş, kuşak, atkı, önlük, çarşaf, çul ve çorap gibi anlamlara gelmektedir⁶⁹¹. Tereke kayıtlarında yalnızca eskilik-yenilik durumları veya ebat özellikleri yazılı bulunan ya da hiçbir özelliği belirtilmeyen şalların⁶⁹² bu eşyalardan herhangi biri olması muhtemeldir. Çok sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan bu kayıtların tam olarak hangi eşyayı nitelediğini belirlemek zordur. Renk özellikleri ile kaydedilmiş olan ve Antalya halkının

⁶⁸⁵ AŞS., 14/72a.

⁶⁸⁶ AŞS., 11/71a.

⁶⁸⁷ AŞS., 93/36. Belgede “الزومعوطین”.

⁶⁸⁸ AŞS., 8/2b; AŞS., 8/9b; AŞS., 15/34a; AŞS., 33/113a-b; AŞS., 93/50.

⁶⁸⁹ AŞS., 22/208.

⁶⁹⁰ AŞS., 8/44a-b; AŞS., 63/453; AŞS., 93/138.

⁶⁹¹ Çağbayır, 2007d: 4422.

⁶⁹² AŞS., 2/97b; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a-b; AŞS., 5/23a; AŞS., 6/20; AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 7/3b; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/16b; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/30a; AŞS., 8/39a; AŞS., 8/42a-b; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/53b; AŞS., 8/54a; AŞS., 10/28a; AŞS., 10/31b; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/63a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/45b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/61b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/88a-b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/137b; AŞS., 13/51b; AŞS., 13/79a; AŞS., 14/49b; AŞS., 15/59a; AŞS., 17/51a; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/19a; AŞS., 22/139; AŞS., 24/66a; AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 34/12; AŞS., 34/136; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b; AŞS., 91/44b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/20; AŞS., 93/22; AŞS., 93/44; AŞS., 93/59-60; AŞS., 93/68; AŞS., 93/121; AŞS., 93/139-140; AŞS., 95/nr. 144.

tercihleri, adetleri veya beğenileri hakkında önemli bilgiler veren kırmızı⁶⁹³, beyaz⁶⁹⁴, güvez⁶⁹⁵, sarı⁶⁹⁶, turuncu⁶⁹⁷ ve elvan şal⁶⁹⁸ gibi örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler, Antalya giyim-kuşamının renkliliği ve canlılığı hakkında fikir sahibi olmamıza imkân tanımaktadır.

Tereke kayıtlarında üretim yerleri ile adlandırılan şallar da bulunmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere Antalya’da en fazla tercih edilen şallar Acem şallarıdır⁶⁹⁹. Acem şallarından boyun sargısı⁷⁰⁰, iç entarisi⁷⁰¹ veya kuşak⁷⁰² gibi eşyaların yapıldığı da görülmektedir. Üretim yerleri ile adlandırılan şallardan Acem şalları haricinde *Şam işi harîr şal*⁷⁰³, *Horasan işi değirmi şal*⁷⁰⁴, *İngiliz işi şal*⁷⁰⁵, *Frenk işi şal*⁷⁰⁶, *Trablus işi şal*⁷⁰⁷, *Mağrib şalı*⁷⁰⁸ ve *Lahor şalları*⁷⁰⁹ bulunmaktadır. Bu şallar, Antalya’ya hangi bölgelerden mallar geldiğine dair kıymetli ip uçları vermektedir.

Antalya giyim-kuşamında çok önemli bir yere sahip olan şalların çok farklı türde kumaşlardan yapılma örnekleri vardır. Bunlardan en çok harîr (ipek)⁷¹⁰ ve yün⁷¹¹ şallar bulunmaktadır. Bunlar haricinde, basma⁷¹², değirmi⁷¹³, fanila⁷¹⁴, fermâyış⁷¹⁵, keten⁷¹⁶ dokuma⁷¹⁷ ve iplik şal örnekleri de karşımıza çıkmaktadır⁷¹⁸. Farklı özelliklerde kumaşlardan yapılmış olan bu şallar, değişen sıcaklıklara göre kullanılabilir. Tereke kayıtlarında bu

⁶⁹³ AŞS., 11/34b; AŞS., 21/74b; AŞS., 22/139.

⁶⁹⁴ AŞS., 1/5b; AŞS., 5/22a; AŞS., 10/4b.

⁶⁹⁵ AŞS., 7/3b; AŞS., 33/254b.

⁶⁹⁶ AŞS., 7/16b; AŞS., 14/71a.

⁶⁹⁷ AŞS., 8/19b; AŞS., 8/53b; AŞS., 8/56a.

⁶⁹⁸ AŞS., 33/254b.

⁶⁹⁹ AŞS., 3/36b; AŞS., 3/58b; AŞS., 8/24a; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/60b; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/122b; AŞS., 13/41b; AŞS., 14/8a; AŞS., 15/69b; AŞS., 15/72b; AŞS., 17/34a; AŞS., 17/51a; AŞS., 24/62; AŞS., 26/14b; AŞS., 27/60b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 32/34; AŞS., 32/415; AŞS., 33/113a-b; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/146; AŞS., 34/82; AŞS., 35/119a; AŞS., 53/135b; AŞS., 55/41a; AŞS., 72/74b; AŞS., 91/75b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/51; AŞS., 93/55.

⁷⁰⁰ AŞS., 63/100.

⁷⁰¹ AŞS., 91/235a-b.

⁷⁰² AŞS., 21/74b.

⁷⁰³ AŞS., 8/61a; AŞS., 93/148.

⁷⁰⁴ AŞS., 10/18a.

⁷⁰⁵ AŞS., 2/87b; AŞS., 3/36a; AŞS., 3/65b; AŞS., 6/58; AŞS., 10/17a; AŞS., 11/9a.

⁷⁰⁶ AŞS., 10/14a; AŞS., 11/22b; AŞS., 12/107b; AŞS., 32/34; AŞS., 33/254a-b; AŞS., 93/138; AŞS., 93/148.

⁷⁰⁷ AŞS., 12/122b; AŞS., 15/6a; AŞS., 18/62a.

⁷⁰⁸ AŞS., 3/36a.

⁷⁰⁹ AŞS., 6/60; AŞS., 8/2a.

⁷¹⁰ AŞS., 12/25b; AŞS., 13/76a; AŞS., 15/14b; AŞS., 15/28a; AŞS., 93/138; AŞS., 93/149.

⁷¹¹ AŞS., 18/15a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/138.

⁷¹² AŞS., 8/29b; AŞS., 8/44a; AŞS., 10/4b; AŞS., 11/71a; AŞS., 13/44b; AŞS., 91/169a-b.

⁷¹³ AŞS., 11/34b; AŞS., 11/71a.

⁷¹⁴ AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 93/138.

⁷¹⁵ AŞS., 8/56a. Fermâyış: “Çubuklu” adlı kumaşın Hindistan’da kullanılan ismi. Özen, 1982: 309.

⁷¹⁶ AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

⁷¹⁷ AŞS., 93/36.

⁷¹⁸ AŞS., 8/44b; AŞS., 13/64b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b.

şallar haricinde bornus şal⁷¹⁹, bir yüzlü şal⁷²⁰, iki yüzlü şal⁷²¹, taklit şal⁷²², büberli şal⁷²³, çalıkıran şal⁷²⁴, nısf (yarım) şal⁷²⁵ ve beyaz Mecidiye şalı⁷²⁶ gibi örnekler mevcuttur.

Tereke kaydından, ticaretle iştiğal ettiğı anlaşılan, Kumluca köyünden Mehmed oğlu Nuri'nin malları arasında *gerden şalı*⁷²⁷ şeklinde kayıtlı bulunan bir şalın, kadınların gerdan kısımlarını örtmekte kullandıkları bir şal olduğu söylenebilir. *Bohça şal*⁷²⁸ şeklinde karşımıza çıkan bazı eşyalar, şal kumaşlarının Antalya'da bohça yapımında da kullanıldıklarını göstermektedir.

Çok sayıda tereke kaydında yer alan ve pek çok farklı türü bulunan şalların, Antalya halkının giyim-kuşamında çok önemli bir yere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Şal, Antalya'da toplumun hemen her kesiminden insanın terekesinde bulunmaktadır. Şehrin misafiri yabancılar, Müslim ve Gayrimüslim kadın-erkekler, şehirli veya taşralı insanlar tarafından kullanılan bu eşyalar, Antalya'nın pek çok mahallesi ile Alaiye, İstanos, Serik, İbradı, Kızılkaya, İğdir maa Kardıç ve Bucak bölgelerinde görülmüştür.

Çok sayıda Müslim ve Gayrimüslim tüccarın terekesinde de şallara tesadüf edilmiştir. Bu, Antalya'da şalların çok tercih edilen ürünler olduğunun başka bir göstergesidir. Bu noktada tekrar değinilmesi gereken bir husus vardır ki o da burada zikredilen şalların tamamının bir başörtüsü olup olmadıklarının kesin olarak bilinmemesidir. Şal kelimesinin sahip olduğu birden fazla anlam, bu başlık altında kesin bilgiler vermeyi güçleştirmektedir.

1.2.2.15. Kefiye

Şemseddin Sami Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde *kefiye* veya diğer ismiyle *ketfiyyeyi*, “Omuzları dahi örtmek üzere başa sarılan ipekten püsküllü ince örtü: ketfiyye baş ve yüzü harâret-i şemsden muhâfaza eder”⁷²⁹ sözleriyle açıklamaktadır. Şemseddin Sami'nin de tarif ettiğı üzere güneşin yakıcı sicağından korunmak için başa giyilen ve omuzları da örten bu örtü, Antalya gibi aşırı sıcaklığa ulaşabilen bölgelerin halkı için çok gerekli ve işlevsel bir ürün olabilmektedir. Tereke kayıtlarında *kefiye* şeklinde geçtiğı için kefiye ismiyle anacağımız bu örtü, başa konduktan sonra kendine has bir bağ ile alından sıkıca sarılır. Alın kısmı açık kalır

⁷¹⁹ AŞS., 2/19a.

⁷²⁰ AŞS., 18/15a; AŞS., 93/36.

⁷²¹ AŞS., 8/43a; AŞS., 8/53b; AŞS., 93/36; AŞS., 93/138; AŞS., 93/147.

⁷²² AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 33/254b; AŞS., 55/9b.

⁷²³ AŞS., 33/254b.

⁷²⁴ AŞS., 33/254b.

⁷²⁵ AŞS., 93/27.

⁷²⁶ AŞS., 8/41b.

⁷²⁷ AŞS., 55/9b.

⁷²⁸ AŞS., 8/9b; AŞS., 33/254b; AŞS., 42/80a-b.

⁷²⁹ Şemseddin Sami, 1317: 1145.

ve omuzları ve sırtı örtecek şekilde aşağıya doğru dökülür⁷³⁰. Kefiye, Resimli Kâmûs-ı Osmânî’de, “*Arabistan’da bâ-husus bedevîlerin omuzlarını dahi örtmek üzere başlarına sardıkları ipekli câmedân*”⁷³¹ şeklinde tarif edilmektedir.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız kefiyelerin pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁷³². Biraz daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlar sayesinde Antalya’da ipekli⁷³³ ve iplik⁷³⁴ kefiyelerin tercih edildiğini anlamaktayız. Bunlar haricinde renk özelliği ile kaydedilmiş olan kefiyelerden siyah⁷³⁵ ve *beyaz kefiye nısfı*⁷³⁶, ebat özelliği göz önünde bulundurularak kaydedilmiş kefiyelerden ise *adi sagîr kefiye*⁷³⁷ gibi örnekler bulunmaktadır.

Antalya’da kefiyeler Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek toplumun geniş bir kesimi tarafından kullanılmıştır. Antalya’nın varlıklı Gayrimüslim kadınlarından olan Tuzcuoğlu Hâci İstirati zevcesi Eleni Hanım’ın 8 Ş. 1289 [11 Ekim 1872] tarihli terekesindeki 1 adet *harîr kefiyenin* 50 kuruş değerinde olduğu görülmektedir⁷³⁸. Kızılkaya nahiyesine tabi Pazar Avdanı köyünden Şükriye Hatun’un 12 Ca. 1338 [2 Şubat 1920] tarihli tereke kaydındaki 1 tane kefiyeye 255 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir⁷³⁹.

Bu noktada üzerinde durulması gereken diğer bir konu, verilen bu örneklerdeki kefiyelerin bir Arap başörtüsü olan kefiyelerden mi olduğudur. Kefiye, yünden dokunan geniş ve kalınca atkı anlamına da gelmektedir⁷⁴⁰. Başörtüsü olan kefiyelerin genellikle uzun süreler güneş altında kalmak zorunda olan kişilerce kullanıldıkları tahmin edilebilir. Bu bakımdan Eleni Hanım gibi Antalya’nın elit kadınlarının terekelerinde yer alan kefiyelerin bir şal benzeri boyun veya omuz atkısı olduğu söylenebilir.

Kefiyelere Antalya’nın Müslim ve Gayrimüslim tüccarlarının tereke kayıtlarında da rastlanmaktadır. İğdir Kardıç nahiyesine tabi Kumluca köyünden Mehmed oğlu Nuri’nin 20 S. 1329 [20 Şubat 1911] tarihli terekesinde 1,10’ar kuruştan 21 tane *ufak kefiye*, 1,20’şer kuruştan 21 tane *büyük kefiye* bulunmaktadır⁷⁴¹. Câmi’-i Cedîd Mahallesi’nin Rum tüccarlarından Çeltik oğlu Seradi’nin 9 B. 1291 [22 Ağustos 1874] tarihli tereke kaydında ise 15 kuruş değerinde 5 adet *iplik kefiye* bulunmaktadır⁷⁴².

⁷³⁰ Koçu, 1967: 156.

⁷³¹ Ali Seydî, 1327: 840.

⁷³² AŞS., 16/25; AŞS., 16/328; AŞS., 34/274; AŞS., 43/214b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 64/181a; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 70/267; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 85/66a; AŞS., 87/62-63.

⁷³³ AŞS., 8/61a; AŞS., 11/70a; AŞS., 54/6a; AŞS., 95/nr. 89; AŞS., 97/4.

⁷³⁴ AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 95/nr. 89.

⁷³⁵ AŞS., 32/513.

⁷³⁶ AŞS., 33/254b.

⁷³⁷ AŞS., 44/264b.

⁷³⁸ AŞS., 91/75b.

⁷³⁹ AŞS., 70/250.

⁷⁴⁰ Çağbayır, 2007c: 2522.

⁷⁴¹ AŞS., 55/9b.

⁷⁴² AŞS., 91/169a-b.

AŞS'deki bazı tereke kayıtlarında yer alan ifadelerden kefiyelerin aynı zamanda bir tür kuşak olduğu anlaşılmaktadır. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'ın terekesinde 5 kuruşluk *müsta 'mel sagîr kefiye* ve 66 kuruşluk *sırmalı kefiye kuşak* bulunmaktadır⁷⁴³. Benzer şekilde Makbule Mahallesi'nden Marya Hatun'un terekesinde de *kefiye kuşak* yer almaktadır⁷⁴⁴.

Koçu, kefiyenin aslında Arap serpuşu olduğunu, önceleri Adana ve dolayları ile güney ve güneydoğu bölge halkından bir azınlık tarafından kullanıldığını ve ayrıca Suriye, Irak ve Filistin gibi bölgelere memuriyet amacıyla giden kişilerin de başlarına kefiye sardıklarını söylemektedir⁷⁴⁵. AŞS'deki tereke kayıtlarından kefiyelerin Antalya yöresinde de kullanılmış olduklarını öğrenmekteyiz. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kefiyeler, çeşitli nedenlerle Antalya'ya yolu düşmüş kişilerin, Mora muhacirlerinin ve İstanos'un Kışla ve Bayat, Kızılkaya'nın Pazar Avdanı köyünde, Akseki'nin Gödene kasabasında ve Antalya şehrinde yaşayan kadın ve erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür.

Osmanlı dönemi Antalya'sında çok sayıda örneği tespit edilen başörtüleri, Antalya giyim-kuşamının canlılığı ve renkliliğini en iyi yansıtan öğelerdendir. Bu başlık altında dikkat çeken noktalardan biri, Gayrimüslim kadınların terekelerinde başörtülerine çok sık rastlanılamamasıdır. Bununla beraber Müslim ve Gayrimüslim tüccarların malları arasında ve Antalya'nın hemen her bölgesinde bol miktarda bulunan başörtülerinin Antalya giyim-kuşamının en önemli öğelerinden olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tereke kayıtlarında görülen bu başörtülerine Antalya haricinde de pek çok farklı şehirde rastlamak mümkündür. Örneğin, Bergama'da tülbent, yazma, çeki, krep, Edremit'te çevre ve kefiyeye tesadüf edilmektedir⁷⁴⁶. Antalya'nın komşu illerinden Isparta'da da benzer başörtüleri görülmektedir. Yemeni, poşu, pullu, mücessem, makrama ve şal gibi başörtülerinin bulunduğu Isparta giyim-kuşamı, pek çok açıdan Antalya ile benzer özellikler sergilemektedir⁷⁴⁷. Ayrıca Denizli'de kaz⁷⁴⁸ ve Tire'de merze başörtülerinin varlığı bilinmektedir⁷⁴⁹. Bu başlık altında yer alan pürlüye ise Antalya haricinde başka bir bölgede tesadüf edilememiştir. Derleme Sözlüğü'nde pürlünün, İstanos'un Çomaklıdede köyünde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır⁷⁵⁰. Ancak bu noktada, pürlünün sadece Antalya'da kullanılan bir başörtüsü olduğunu iddia etme konusunda ihtiyatlı davranmak gerektiği belirtilmelidir.

⁷⁴³ AŞS., 33/113a.

⁷⁴⁴ AŞS., 43/194b.

⁷⁴⁵ Koçu, 1967: 156.

⁷⁴⁶ Tansuğ, 1985: 20, 40, 55.

⁷⁴⁷ Muslu, 2021: 76, 77, 275.

⁷⁴⁸ Aydın, 2019: 604.

⁷⁴⁹ Uysal, 2008: 129.

⁷⁵⁰ TDK., 1993: 3499.

1.2.3. Yüze Örtülenler

1.2.3.1. Yaşmak

Yaşmak, Türkçedeki “örtmek, kapatmak, gizlemek” anlamlarına gelen “yaşurmak” kelimesinden gelmektedir⁷⁵¹. Kullanımı 17. yüzyıla kadar dayanmaktadır⁷⁵². Kadınların sokağa çıktıkları zamanlarda başlarını ve yüzlerini örtmek için kullandıkları, iki parçadan oluşan ve tülbentten yapılan ince, beyaz bir örtüdür⁷⁵³. Bu iki parçanın biri kaş hizasından sarılarak alnı ve saçları, diğeri ise göz altından sarılarak yüzü ve çeneyi örtmektedir⁷⁵⁴. Bu şekilde yaşmak tutunan bir kadının gözleri, burnu ve kısmen de kaşları ve ağzı görünürdü. Yaşmak, bir sokak giysisi olan ferace ile özdeşleşmiş bir örtüdür. Yaşmağın fazlalık kısımları kimi zaman omuzlardan salınarak feracenin üstünde kalabildiği gibi kimi zaman da ferace yakasının içine sokularak kullanılabilirdi⁷⁵⁵. Bu parçaların ikisi de arkadan bağlanmaktaydı⁷⁵⁶. Yaşmakların açık ve kapalı olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Açık yaşmakların kumaşı ince ve şeffaftır ve bundan dolayı yüzün hafifçe görünmesini sağlar. Kapalı yaşmaklarda ise kumaş kalındır ve yüzü tamamen kapatır⁷⁵⁷.

Musahipzade Celâl, Eski İstanbul Yaşayışı adlı eserinde yaşmakların boyutları ve tutunma tarzları hakkında şu sözleri söylemektedir:

Eski zamanlarda iki değirmi olmak üzere yumuşak Hind tülbinden yapılırdı. Yine bu tülbentten bir karış eninde, bir arşın boyunda içlik denilen bir parça vardı. Bu içlik alna örtülerek kaşları kapar, kalan ucu arkaya bırakılır ve yaşmağın alt kısmı, yani bir değirmi tülbinden bir köşesi bükülerek burun hizasından alınıp kulaklar üstünden başın ense kısmına bağlanır, sonra öteki değirmi tülbinden bir köşesi de katlanarak alnı kapayan içliğin üstüne örtülür, arkada kalan uçları feracenin yakası içine alınır.

Ayaklara sarı çedik ve içi sırma işlemeli sarı pabuç giyilirdi.

Bu yaşmak bağlamanın her devire göre, feracenin biçimi gibi değişen bir şekli vardı⁷⁵⁸.

18. yüzyıldan itibaren yaşmaklarda değişim yaşanmaya başlamıştır. Kumaşları incelererek şeffaflaşmış, gevşek bağlanmaya ve çeşitli sırmalarla veya tellerle süslenmeye başlanmıştır. Bu durum, ekonomik ve ahlaki açıdan toplumu rahatsız etmeye başlamış ve

⁷⁵¹ Küçükbaşçı, 2013: 347.

⁷⁵² Görgünay, 2008: 416; Tez, 2009: 255.

⁷⁵³ Şemseddin Sami, 1317: 1530; Pakalın, 1993c: 606; Kütükoğlu, 2020: 173. Bununla beraber “yaşmak” kelimesinin türlü anlamlarını bulunmaktadır. Bu anlamlar için bkz.: TDK., 1993j: 4197-4198.

⁷⁵⁴ Davis, 2006: 209.

⁷⁵⁵ Pakalın, 1993c: 606; Ertürk, 2018: 95.

⁷⁵⁶ Davis, 2006: 209.

⁷⁵⁷ Koçu, 1967: 240-241.

⁷⁵⁸ Musahipzade Celâl, 1946: 131.

padişahların ardı ardına yasaklayıcı fermanlar çıkarmalarına sebep olmuştur⁷⁵⁹. Fakat yine de bu durumun önüne geçilememiştir⁷⁶⁰.

Yaşmakların şeffaflığı ve inceliği, 19. yüzyılın ikinci yarısında daha da artmış ve onlar artık kadınların, yüzlerini örtmekten ziyade süslenme amacıyla örtündükleri örtüler haline gelmiştir⁷⁶¹. Elbise-i Osmaniyye’de bu durum imalı bir dille “*çağdaş uygarlık ilerledikçe saydamlığı gitgide artan beyaz muslinden bir yaşmak*” şeklinde ifade edilmiştir⁷⁶².

Yaşmak, Antalya yöresinde başörtüsü anlamında da kullanılmaktadır⁷⁶³. Bundan dolayı, tereke kayıtlarında bulunan *yaşmak* kayıtlarının hem bir yüz örtüsü hem de bir başörtüsü olabileceklerini belirtmekte fayda vardır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız yaşmak kayıtlarının bunlardan hangisini nitelediğini tam olarak tespit edebilmek zordur.

AŞS’de geçen yaşmakların çok farklı isimlerle kaydedilmiş oldukları görülmektedir. Bununla beraber pek çoğunun hiçbir özelliği kaydedilmemiştir⁷⁶⁴. Renk özellikleri belirtilen yaşmakların, yukarıdaki tarife uygun şekilde tamamı beyaz renktedir⁷⁶⁵. Yaşmaklar genellikle ipekli⁷⁶⁶ veya abaniden⁷⁶⁷ yapılmıştır. Yaşmak yapımında kullanılan abani kumaşların *yaşmaklık abani* şeklinde kaydedilmiş oldukları görülmektedir⁷⁶⁸. Uncalı ahalisinden olup hac dönüşünde vefat eden el-Hacc Memiş’in terekesinde de 315 kuruş değerinde 30 adet yaşmaklık bulunmaktadır⁷⁶⁹. Bunların haricinde, tek bir örneği görülen yünlü yaşmak, koleradan vefat eden Hayriye Hanım’ın terekesinde yer almaktadır⁷⁷⁰.

⁷⁵⁹ BOA., MKT. 4-68; BOA., HAT. 319; Cevdet Paşa, 2011: 138; Cevdet Paşa, 1960: 87-89. 19 B. 1233 [25 Mayıs 1818] tarihli bir belgede kadınların kötü renkli ve uzun yakalı ferace ve açık yaşmakla gezmelerinin engellenmesi gerektiği, bu tarz kıyafetlerle görülecek kadınların yakalarının kesileceği ve aynı zamanda kimin karısı, kızı veya yakını ise o adama dahi ceza verileceği yazmaktadır. BOA., C. DH. 60-2985. Başka bir belgede, Şahap Bey isimli birinin ailesinden iki kadının ince yaşmak giydikleri için Zaptiye Nazırı Hafız Paşa tarafından “*mezhebe muhâlifdir*” gerekçesiyle “*muta’assibâne sûretle tahkîr edilmiş*” oldukları görülmektedir. Ancak Hafız Paşa’nın bu aşırı tutumu hoş karşılanmamış ve yargılanmak üzere Divan-ı Harb’e gönderilmiştir. BOA., Y. PRK. PT. 1-44.

⁷⁶⁰ Apak vd., 1997: 105.

⁷⁶¹ Ali Rıza Bey, 2001: 108; Apak vd., 1997: 105.

⁷⁶² Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 33.

⁷⁶³ Çimrin, 2010: 443; Aydın, 2012: 406.

⁷⁶⁴ AŞS., 5/20b; AŞS., 10/4b; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/31b; AŞS., 10/35b; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/21a; AŞS., 11/34; AŞS., 11/62; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/25b; AŞS., 13/51a; AŞS., 15/18b; AŞS., 15/62a; AŞS., 18/32b; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/284a; AŞS., 34/292; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 53/49a; AŞS., 55/82b-83a; AŞS., 59/15b; AŞS., 63/100; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/134b; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/250; AŞS., 70/270; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29; AŞS., 85/66a; AŞS., 91/60a; AŞS., 91/116b; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/251b; AŞS., 97/13.

⁷⁶⁵ AŞS., 8/44a; AŞS., 15/18b; AŞS., 63/453; AŞS., 69/71b; AŞS., 93/138; AŞS., 99/167-168.

⁷⁶⁶ AŞS., 14/72a; AŞS., 16/156; AŞS., 16/328-329; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 91/123b.

⁷⁶⁷ AŞS., 32/34; AŞS., 44/28; AŞS., 45/149b; AŞS., 95/nr. 31.

⁷⁶⁸ AŞS., 14/71a.

⁷⁶⁹ AŞS., 91/28b.

⁷⁷⁰ AŞS., 87/84a-b.

İncelediğimiz dönemde Antalya'ya farklı bölgelerden yaşmaklar getirilmiş olduğu görülmektedir. Bu yerlerin başında Hicaz⁷⁷¹ ve Karacasu⁷⁷² gelmektedir. Bunlar haricinde bir de Sagır Bey Mahallesi sakinlerinden Çivıdcioğlu el-Hâcc Ali Ağa'nın terekesinde 45,5 kuruş değerinde 13 adet Buldan yaşmağı bulunmaktadır⁷⁷³.

Yukarıda yaşmakların kapalı ve açık/saydam olmak üzere iki çeşidinin bulunduğunu söylemiştik. Ancak AŞS'de geçen yaşmakların kapalı veya açık oluşları hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Tereke tanzimini gerçekleştiren görevlilerin, yaşmakları kaydederlerken bu noktaya dikkat etmedikleri görülmektedir. Bununla beraber, açık yaşmaklarla birlikte benzer eleştirilere maruz kalan, yasaklanmaları konusunda fermanlar çıkartılan, Osmanlı modernleşmesi yıllarında örneklerine tesadüf ettiğimiz sırmalı⁷⁷⁴, pullu⁷⁷⁵, telli⁷⁷⁶ ve oyalı yaşmak⁷⁷⁷ gibi örneklere rastlamak mümkündür. Bu bakımdan Osmanlı dönemi Antalya giyim-kuşamında, devlet emrine aykırı adetlerin olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı yaşmaklar ise ebat özellikleri göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Büyük (kebîr)⁷⁷⁸ ve ufak (sagır) yaşmaklar⁷⁷⁹ bunlara verilebilecek örneklerdendir. Bunlar haricinde, ebat özelliğinin yanı sıra, yaşmağın kalitesini de niteleyebilecek olan *vasat yaşmak*⁷⁸⁰ şeklinde geçen ifadeler bulunmaktadır. Bazı kayıtlarda ise yaşmakların şekil özellikleri tarif edilmeye çalışılmıştır. *Kırmızı kenarlı yaşmak*⁷⁸¹ veya *kenarlı yaşmak*⁷⁸² şeklinde geçen bu kayıtlar, Antalya'da kullanılmış olan yaşmakları gözümüzde canlandırmaya yardımcı olabilecek küçük ipuçları niteliğindedirler.

AŞS'de, bu yaşmaklar haricinde, kullanım alanlarına veya kullanan kişilere göre adlandırılmış yaşmaklar da bulunmaktadır. Örnek olarak, *hacı yaşmağı*⁷⁸³, *zenne yaşmağı*⁷⁸⁴, *baş yaşmağı*⁷⁸⁵, *namaz yaşmağı*⁷⁸⁶ gibi yaşmaklar gösterilebilir. AŞS'de yalnızca Ahi Yusuf Mahallesi'nden Fatıma Hanım'ın terekesinde karşımıza çıkan *Kabe yaşmağı*⁷⁸⁷, Antalya'daki

⁷⁷¹ AŞS., 32/33; AŞS., 69/71b; AŞS., 74/8b-9a.

⁷⁷² AŞS., 11/71a; AŞS., 8/39a.

⁷⁷³ AŞS., 93/36. Buldan günümüzde Denizli'nin bir ilçesi.

⁷⁷⁴ AŞS., 54/155a-b.

⁷⁷⁵ AŞS., 44/28; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

⁷⁷⁶ AŞS., 11/10b; AŞS., 11/56b; AŞS., 14/72a.

⁷⁷⁷ AŞS., 24/64a.

⁷⁷⁸ AŞS., 15/18b; AŞS., 70/201.

⁷⁷⁹ AŞS., 33/254b; AŞS., 70/201; AŞS., 85/66a.

⁷⁸⁰ AŞS., 44/264-265.

⁷⁸¹ AŞS., 14/72a.

⁷⁸² AŞS., 33/254b.

⁷⁸³ AŞS., 22/280b.

⁷⁸⁴ AŞS., 69/3b; AŞS., 69/135a; AŞS., 72/76a-77a.

⁷⁸⁵ AŞS., 69/135a.

⁷⁸⁶ AŞS., 54/155a-b.

⁷⁸⁷ AŞS., 15/61b.

yaşmak çeşitlerinden bir diğeridir. Bu noktada zikredilen yaşmakların, namaz kılarken başa örtülen başörtülerinden oldukları düşünülebilir.

AŞS’de geçen bu yaşmaklar, büyük çoğunlukla Müslüman kadınların terekelerinde görülmüştür. Müslüman erkeklerin terekelerinde de yaşmaklara tesadüf edilmiş olsa da Antalya’da yaşmakların genellikle Müslüman kadınlar tarafından kullanılmış olduklarını söyleyebiliriz. Antalyalı Gayrimüslimlerden ise sadece Rum erkek tüccarların terekelerinde yaşmak bulunmaktadır. Makbule Mahallesi’nden Karayazıcı oğlu Hâci Kirya⁷⁸⁸, Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nden Hâci Anateşli⁷⁸⁹ ve Makbule Mahallesi’nden Zanaioğlu Yorgi⁷⁹⁰ gibi isimlerin terekelerinde bulunan yaşmaklar, 30 para ilâ 4 kuruş arasında değişen fiyatlara sahiptirler. Hiçbir Gayrimüslim kadının terekesinde yaşmağa tesadüf edilememiştir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı adlı eserinde, Gayrimüslim kadınların sokağa çıktıkları zamanlarda yaşmak tutunmadıklarını, bunun yerine ince tülbentten bir başörtüsü örtündüklerini söylemektedir⁷⁹¹. Ali Rıza Bey’in bu sözlerinin, Antalya için de geçerli olduğu söylenebilir.

Yaşmak konusunda üzerinde durulması gereken başka bir nokta ise “ayakkabı” anlamına gelen “*başmak-paşmak*” kelimesidir. Osmanlıca imlaları birbirine son derece benzer olan⁷⁹² ve kimi zaman kâtiplerin yazı özellikleri dolayısıyla ayırt edilemeyecek kadar benzer yazılan bu iki kelimenin ayırt edilmesi çok önemlidir. Bu iki kelimeyi ayırt etmekte yardımcı olabilecek hususlar, başmak kelimesinin, ayağa giyilen diğer ayakkabı çeşitlerinde olduğu gibi “çift” ibaresi ile birlikte kaydedilmesi ve kelimenin öncesi ve sonrasındaki eşyaların vereceği ipuçlarıdır.

Yaşmak Antalya’da en çok Antalya kent merkezi olmak üzere, Alanya, İstanos, Manavgat, Serik, Kızılkaya ve Finike gibi bölgelerde görülmüştür. Bu bakımdan yaşmağın Antalya’da geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

II. Abdülhamid devrinin ortalarından itibaren ferace ve yaşmak ikilisinin yerini çarşaf ve peçe almaya başlamıştır⁷⁹³.

1.2.3.2. Peçe/Perde

İtalyanca “pezzeto” kelimesinden gelen “peçe”, kadınların sokakta yüzlerini örtmek maksadıyla kullandıkları bir örtüdür⁷⁹⁴. Peçeye, AŞS’deki tereke kayıtlarında çok sık tesadüf

⁷⁸⁸ AŞS., 8/44b.

⁷⁸⁹ AŞS., 33/252b-255a.

⁷⁹⁰ AŞS., 63/451-454.

⁷⁹¹ Ali Rıza Bey, 2001: 108.

⁷⁹² Yaşmak (باشماق) – başmak (باشماق).

⁷⁹³ Musahipzade Celâl, 1946: 133.

⁷⁹⁴ Pakalın, 1993b: 765; Çağbayır, 2007d: 3807; Şemseddin Sami, 1317: 349.

edilmemektedir. Çok az örneği tespit edilen peçe kayıtlarından üç tanesi Buhara peçesidir. İlki, Timurcu Kara Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un terekesindeki 5 kuruşluk bir peçedir⁷⁹⁵. İkincisi ise Şeyh Sinan Mahallesi'nden Fatma Hatun'a ait 8 kuruş değerinde bir peçedir⁷⁹⁶. Sonuncu Buhara peçesi ise Câmî'-i Atîk Mahallesi sakinelerinden Fatma Hatun'a aittir. Fatma Hatun'un peçesi kırmızı atlas kumaştan yapılma ve 80 kuruş değerindedir⁷⁹⁷. Terekesi adeta zengin bir gardırobu andıran Fatma Hatun'un bu peçesi, AŞS'deki en pahalı peçelerden biridir.

AŞS'de karşımıza çıkan bazı peçeler ise “*yüz peçesi*” şeklinde kaydedilmişlerdir⁷⁹⁸. Peçeler bazı kayıtlarda çarşaf, mendil, yaşmak vb. eşyalarla birlikte kaydedilmişlerdir. Teşvikiye Mahallesi'nden Fatmana Hatun'un 1 adet peçesi, yeşil renkte bir çarşaf ile birlikte kaydedilmiştir⁷⁹⁹. Aslen Kavala muhacirlerinden olup Aşık Doğan Mahallesi'nde sakine iken vefat eden Sıdika Hatun'un peçesi de uçkur, mendil, yaşmak gibi eşyalarla beraber kaydedilmiştir⁸⁰⁰.

Peçeler bazı tereke kayıtlarında *perde* ismiyle kaydedilmişlerdir⁸⁰¹. Pek çok anlamı mevcut olan perde kelimesinin bir anlamı da “*yüze örtülen örtü, peçe, nikap*”tır⁸⁰². İskender Çelebi Mahallesi'nden Hesapçıoğlu Debbağ Salih'in terekesinde 2 adet alaca entari ile beraber, *Buhara perdesi* şeklinde kaydedilmiş olan bir peçe bulunmaktadır⁸⁰³. Bu örnek, AŞS'de terekesi bulunan bir erkeğe ait tek peçe kayıdır. Aslen Beyşehir muhacirlerinden olup Arap Mescidi Mahallesi'nde vefat eden Ayşe Hatun'un terekesinde de böyle bir örnek göze çarpmaktadır⁸⁰⁴. Bâlî Bey Mahallesi'nden Havva Hatun'un terekesinde kazmirden yapılma 15 kuruş değerinde 1 adet Buhara peçesi/perdesi vardır⁸⁰⁵. Bucak Nahiyesinin Kemiklik Mahallesi'nden Emine Hanım'ın terekesinde “*tûba peçesi(?)*”⁸⁰⁶ şeklinde geçen 4 çift peçenin(?) değeri 20 kuruştur⁸⁰⁷. Bu son örnek hariç, AŞS'de geçen peçe kayıtlarının tamamı Antalya şehrinde oturan insanların terekelerinde görülmüştür. Debbağ Salih'in terekesindeki Buhara peçesi de hariç tutulursa, AŞS'deki tüm peçe kayıtlarının, Antalya şehrinde oturan

⁷⁹⁵ AŞS., 22/281a.

⁷⁹⁶ AŞS., 54/26a-b.

⁷⁹⁷ AŞS., 15/17a. Atlas: “*İpekten sık dokunmuş, yüzü parlak, daima düz renkli, üstünde motif bulunmayan, sertçe, tüysüz, makbul bir kumaş çeşidi*”. Ayverdi, 2010: 84.

⁷⁹⁸ AŞS., 46/47a, 110b-ek; AŞS., 63/100.

⁷⁹⁹ AŞS., 69/135a.

⁸⁰⁰ AŞS., 72/29.

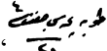
⁸⁰¹ Kapı veya pencere perdeleri ise bazı tereke kayıtlarında açık bir şekilde “*pencere perdesi*” olarak geçmektedir. AŞS., 45/272a.

⁸⁰² Ayverdi, 2010: 987.

⁸⁰³ AŞS., 16/157.

⁸⁰⁴ AŞS., 26/52b.

⁸⁰⁵ AŞS., 54/142b.

⁸⁰⁶ Belgede “”. İmla hatası mevcut olsa da “*tûba peçesi – çift 4 – 20 guruş*” şeklinde okunmaya müsait olan bu kayıttaki eşyanın bir peçe olup olmadığından kesin olarak emin değiliz.

⁸⁰⁷ AŞS., 35/36a.

Müslüman kadınlara ait oldukları görülmektedir. Kadın veya erkek Gayrimüslim hiç kimsenin terekesinde peçe kaydına tesadüf edilememiştir. Bu durum, peçenin Gayrimüslim kadınlar tarafından pek fazla tercih edilmediğini akla getirmektedir. Antalya'nın nahiye ve köylerinde oturan insanların terekelerinde de herhangi bir peçe kaydına tesadüf edilememiş olması, Antalya genelinde peçenin pek fazla rağbet gören bir örtü olmadığını düşündürmektedir.

Giyim-kuşamın önemli parçalarından olan yaşmak ve peçeye, tahmin edilebileceği üzere Antalya haricinde de çok farklı bölgelerin giyim-kuşam kültürlerinde tesadüf edilebilir. Bu noktada örnek vermek gerekirse Trabzon ve Manisa'nın ismi zikredilebilir⁸⁰⁸.

1.2.4. Baş Takıları/Süsleri

Osmanlı dönemi Antalya'sı giyim-kuşamının en renkli ve gösterişli unsurlarından biri de baş süslemeleridir. On bir farklı takının tespit edilebildiği bu alan, Antalyalı kadınların süslenmelerine ne denli önem verdiklerini gözler önüne sermektedir. Zülüflük, alınlık, taç, tomaka gibi Türkmen takı kültürünün önemli öğelerinin de yer aldığı bu kısımdaki takıları, Ekler kısmında yer alan görsellerle de destekleme imkanı bulduk.

1.2.4.1. Askı

Bir çeşit baş süsü olan askının sözlüklerde türlü anlamları bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde "*gümüş bir parça üzerine sıralanıp başa takılan ziynet eşyası*"⁸⁰⁹, Kâmûs-ı Türkî'de "*başa sallandırılır zincirli mücevherat*"⁸¹⁰, Lehce-i Osmânî'de "*başa sallandırılır zincirli elmaslar*"⁸¹¹ şeklinde tarifler yapılmıştır. AŞS'de bulunan askılar gümüş veya altından yapılmazdır. Gümüş askı örneklerinden biri, İğdir Hasan Mahallesi'nden Kamile Hanım'a ait 60 kuruşluk bir çift askıdır⁸¹². Yine aynı fiyatta bir gümüş askı Kızıllu köyü ahalisinden Maden Hacı Süleyman'ın terekesinde görülmüştür⁸¹³. Meydan Mahallesi'nden Hacı Musa kızı Kamile Hanım'ın terekesindeki gümüş askı da 50 kuruş değerindedir⁸¹⁴. Gayrimüslim bir kadına ait olan ve *baş askısı* şeklinde kaydedilen askının herhangi bir özelliği belirtilmemiştir. Ancak 80 kuruşluk kıymeti göz önüne alınırsa bu askının da gümüşten yapılmış olduğu söylenebilir⁸¹⁵. AŞS'deki en pahalı gümüş askı ise Hasbalaban Mahallesi'nden Ayşe Hatun'a ait olan 150 kuruşluk bir çift askıdır⁸¹⁶. En ucuz askı örneklerinden biri ise Kızılkaya nahiyesinden Havvana

⁸⁰⁸ Şimşek, 2013: 62; Gündoğdu, 2019: 128-140.

⁸⁰⁹ TDK., 1993a: 344.

⁸¹⁰ Şemseddin Sami, 1317: 37.

⁸¹¹ Ahmed Vefik Paşa, 1293a: 34.

⁸¹² AŞS., 8/23b.

⁸¹³ AŞS., 8/18b.

⁸¹⁴ AŞS., 7/13a.

⁸¹⁵ AŞS., 93/32.

⁸¹⁶ AŞS., 11/10a.

Hanım'a ait 30 kuruşluk gümüş bir askıdır⁸¹⁷. İstanos'un Fığla köyünden Mustafa'nın terekesinde bulunan bir askı, tereke kayıtlarında görmeye alışkın olmadığımız şekilde, satın alındığı yerin ismi belirtilerek kaydedilmiştir. “*Avdan'dan alınan askı*” şeklinde kayıtlı bulunan bu askı yalnızca 20 kuruş değerindedir⁸¹⁸.

AŞS'deki tek altın askı örneği Makbûle Mahallesi'nden Hâce Eleni Hanım'a aittir. Bu noktada, terekeyi kaleme alan kâtibin eşyayı kaydederken biraz ayrıntıya yer vermesi bizlere kıymetli bilgiler vermiştir. Buna göre Hâce Eleni Hanım'ın altın askısı 15 miskal ağırlığında ve üzerinde 1 miskal ağırlığında da inci bulunmaktadır. Eleni Hanım'ın 24 tane de İstanbul bütünü altın ile donatmış olduğu bu askı 672 kuruşluk değeri ile AŞS'deki en kıymetli askı örneğidir⁸¹⁹. Ancak terekelerde karşılaştığımız diğer askı kayıtlarında bu kadar ayrıntılı bilgiler bulmak mümkün olmamıştır. Yalnızca “askı” şeklinde kayıtlı bulunan askılar 30 ilâ 100 kuruş arasında değişen fiyatlara sahiptirler⁸²⁰. Bununla beraber, pantolon, kemer, kuşak vb. eşyalarla birlikte kaydedilmiş olan ve sadece “askı” şeklinde geçen kayıtların⁸²¹, bir baş süsünden ziyade, “*pantolon, etek gibi giyeceklerin düşmemesi için omuzdan aşırılarak giyeceğe tutturulan bağ*”⁸²² olduğu düşünülmektedir.

AŞS'de en çok askı örneği Şeyh Sinan Mahallesi'nden Balıkçı oğlu el-Hâcc Mehmed Ağa'nın tereke kaydında görülmüştür. Mehmed Ağa, farklı türlerde altınlarla süslenmiş yedi civarında askıya sahiptir. Bunlardan ilki 2 adet Adliye ve 1 adet Mısır altını ile süslenmiş 70 kuruşluk bir askıdır. Bir diğeri, 2 adet İstanbul yarımı altın ile süslenen 30 kuruşluk bir askıdır. 40 kuruşluk diğer bir askıda birer adet barbut⁸²³ ve findık rub'u, 2 tane de İstanbul rub'u altın bulunmaktadır. 2 adet rub'iyeye altın ile süslenmiş bir askı da 25 kuruş değerindedir. 10'ar kuruşluk 2 adet askı haricindeki son askı ise 3 adet rub'iyeye ve 1 adet Mısır rub'u altın ile süslenmiştir ve 45 kuruş değerindedir⁸²⁴. Mehmed Ağa'nın terekesindeki bu kayıtlar, askıların farklı türde altınlarla süslenebildiğini göstermektedir.

Şeyh Sinan Mahallesi sakinelerinden Afife Hanım'ın terekesinde, neden yapılmış olduğu belirtilmeyen iki adet askı bulunmaktadır. Bu askıların ilkinin ucunda yirmilik ve

⁸¹⁷ AŞS., 34/309.

⁸¹⁸ AŞS., 34/330.

⁸¹⁹ AŞS., 91/75b.

⁸²⁰ AŞS., 11/10b; AŞS., 13/17b; AŞS., 17/14b; AŞS., 19/7b.

⁸²¹ Pantolon, kemer veya kuşak gibi eşyalarla birlikte kaydedilmiş olan askı kayıtları için bkz.: AŞS., 12/105b-107a; AŞS., 74/11a.

⁸²² Ayverdi, 2010: 74.

⁸²³ Barbut altını: “İki kırat vezninde eski bir altın sikkenin adıdır. Yüzlük Osmanlı altını hesabıyla 3 kuruş, 3 para kıymetindeydi”. Pakalın, 1993a: 159.

⁸²⁴ AŞS., 11/22b.

İstanbul nısfı altınlar bulunmaktadır. Diğer askı ise bir adet gümüş bilezik ile birlikte kaydedilmiştir ve ikisinin toplam fiyatı 80 kuruştur⁸²⁵.

Bu başlık altında üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, “askı”ya benzer şekilde yazılan fakat bir baş takısı değil boyun takısı olan “asgı”dır. Asgı, Derleme Sözlüğü’nde “kadınların zincirle boyunlarına astıkları altınlar” şeklinde tarif edilmiştir⁸²⁶. Kâtiplerin kimi zaman tek nokta/çift nokta yazımına fazla özen göstermeyerek “k” ve “g” harflerini benzer şekilde yazmaları bu noktada bir karışıklığa sebep olabilmektedir. AŞS’de “asgı” olarak okunabilecek kayıtlar da bulunmaktadır⁸²⁷. Ancak bu durum terekeyi kaleme alan kâtibin yazı özelliğiyle alakalı olup, gerçekte bu eşyanın bir askı olması da muhtemeldir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, “asgı” isminde bir takının varlığının bilinmesidir. Son olarak, askıların mekan süslemelerinde de kullanılan eşyalar olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Ancak baş takısı olan askılardan form olarak apayrı bir eşya olan bu askılar konumuzun dışındadır⁸²⁸.

1.2.4.2. Zülûf Bastı/Zülûflük/Yanak Döven

Özbağı bu tür takıları, “Fesin yanlarına, yanaklara sarkıtılarak takılan, zincir, penes ve boncuklarla süslü takılardır” şeklinde tarif etmiştir⁸²⁹. Ancak, İrepoğlu’nun incelemiş olduğu bir minyatürde, bu tür takıların fes harici başlıklarla da kullanılmış olduğu görülmektedir⁸³⁰. Elbise-i Osmaniyye’de incelenen bazı fotoğraflarda ise zülûf bastıların hotozlarla birlikte kullanılmış oldukları göze çarpmaktadır⁸³¹. Zülûf bastı ismi, Sabiha Tansuğ tarafından konmuş bir isimdir ve muhtemelen bu takının zülûfler üzerinde bulunmasından dolayı bu ismi vermiştir. Yanak döven ismi ise muhtemelen, bu takının, takan kişi hareket ettikçe, takıda bulunan unsurların yanağa çarpmasından dolayı verilmiştir⁸³². Zülûf bastının, bu tariflerin dışında Derleme Sözlüğü’nde saç tokası olduğu belirtilmektedir⁸³³.

Bu takı AŞS’de *zülûf basdı* ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Az sayıda tereke kaydında karşılaştığımız bu takıların ne yazık ki pek çoğunun hiçbir özelliği kaydedilmiştir⁸³⁴. Şeyh Sinan Mahallesi’nden Balıkçı oğlu el-Hâcc Mehmed Ağa’nın terekesinde bulunan 100 kuruşluk

⁸²⁵ AŞS., 11/78a.

⁸²⁶ TDK., 1993a: 341. Askı (اصقى), asgı (اصغى).

⁸²⁷ AŞS., 13/44b; AŞS., 17/73b.

⁸²⁸ Mekan süslemelerinde kullanılan askılar hakkında geniş bilgi için bkz.: İrepoğlu, 2012: 107-111.

⁸²⁹ Özbağı, 2002: 790.

⁸³⁰ İrepoğlu, 2012: 284.

⁸³¹ Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 415-417, 418-421, 206-208, 240-242. Üstelik 240. sayfada yer alan örnek, Burdurlu Rum bir kadına aittir.

⁸³² Özbağı, 2002: 790.

⁸³³ TDK., 1993k: 4842.

⁸³⁴ AŞS., 8/23b; AŞS., 10/10b; AŞS., 15/62a; AŞS., 17/79a; AŞS., 34/109; AŞS., 34/309; AŞS., 35/15b; AŞS., 35/53a. Bucak Nahiyesinin Karaayvazlar Mahallesi’nden Gedik kızı Rahime Hanım’ın terekesinde bulunan 6 kuruşluk 1 çift zülûf bastı, “*sülûf basdı*” şeklinde kaydedilmiştir. AŞS., 34/366.

1 adet zülf bastının 12 adet altınla süslendiği görülmektedir⁸³⁵. Zülf bastılar hakkında en ayrıntılı kayıtlar, 93 Numaralı AŞS’de yer alan Serikli Saliha Hatun’un terekesinde görülmüştür. Saliha Hatun’un 2 ayrı zülf bastısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ucunda bir Adliye rub’u bulunan bir çift gümüş bir zülf bastıdır. İkinci zülf bastı da gümüşten yapılma ve ucunda Adliye bütünü ve rub’u bulunmaktadır. Bunun değeri ise ucundaki altınlarla beraber 150 kuruştur⁸³⁶. Bucak Nahiyesinin Çukur Mahallesi sakinelerinden Mümine Hanım’ın zülf bastısı ise köhne olması göz önünde bulundurularak kaydedilmiştir. Bu zülf bastı, 2,5 kuruşluk değeri ile AŞS’deki en ucuz zülf bastıdır⁸³⁷.

Zülf bastılar AŞS’de az sayıda tereke kaydında görülmüştür. Buna rağmen Antalya’da kullanım alanının oldukça geniş olduğu göze çarpmaktadır. Verilen zülf bastı örnekleri, Antalya’nın İğdir Hasan, Ahi Yusuf, Şeyh Sinan ve Temürçi Süleyman mahalleri ile Bucak, Serik ve Kızılkaya nahiyesinde yaşayan insanların terekelerinde bulunmaktadır. Balıkçı oğlu el-Hâcc Mehmed Ağa’nın terekesindeki zülf bastı hariç, verilen bu örneklerin tamamı Müslüman kadınlara aittir.

1.2.4.3. Çelenk

Çelenk, kadınlar tarafından kullanılan mücevherli bir baş takısıdır⁸³⁸. Tereke kayıtlarında nadiren karşılaştığımız çelenkler, Antalya’nın varlıklı kadınlarının aksesuarları arasında görülmektedir. Bu isimlerden ilki Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa’nın kızlarından Esmâ Hatun’dur. Terekesinde çok kıymetli mücevherler, takılar ve giysiler bulunan Esmâ Hatun, Faroqhi’nin terekesini incelemiş olduğu Havva Hanım’ın kız kardeşidir. Divan Piri Mahallesi sâkinelerinden olan bu varlıklı kadının terekesinde 800 ve 250 kuruş değerinde 2 adet elmas taşlı çelenk bulunmaktadır⁸³⁹. Orman(?) Başkatibi Avni Efendi’nin zevcesi Hafize Hanım’ın terekesinde de 350 kuruş değerinde 1 adet *gümüş üzerine elmas çelenk* yer almaktadır⁸⁴⁰.

1.2.4.4. Maşallah

Maşallah, Derleme Sözlüğü’nde, “*Türkmen kadınlarının başlarına taktığı gümüş başlık*” olarak tarif edilmektedir⁸⁴¹. Ancak AŞS’deki tereke kayıtlarından edinilen bilgilere göre maşallahlar, Osmanlı döneminde Antalya şehrinde yaşayan Müslim ve Gayrimüslimler tarafından da kullanılmıştır. Ayrıca, maşallahların yalnızca gümüşten değil altından yapılma

⁸³⁵ AŞS., 11/22b.

⁸³⁶ AŞS., 93/10.

⁸³⁷ AŞS., 35/36b.

⁸³⁸ Ayverdi, 2010: 222.

⁸³⁹ AŞS., 10/18a.

⁸⁴⁰ AŞS., 91/305b.

⁸⁴¹ TDK., 1993r: 3134.

örneklerine de tesadüf etmek mümkündür. Örneğin, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Anna Hanım'ın terekesinde 165 kuruş değerinde 1 adet *altın maşallah* bulunmaktadır⁸⁴². Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesinde de 300 kuruş değerinde 1 adet *altın maşallah* göze çarpmaktadır. Nefise Hanım'ın altın maşallahını üç tane de inci süslemektedir⁸⁴³. Hesapçızâde Mehmed Ağa'nın eşyaları arasında da 160 kuruşluk bir *altın maşallah* vardır⁸⁴⁴.

Tereke kayıtlarında gümüş maşallahlara da çokça tesadüf edilmektedir. Gümüş maşallahlar ayrıca, birlikte kayıtlı bulunduğu diğer eşyalarla da dikkat çekmektedir. Örneğin, İğdir Hasan Mahallesi'nden Kamile Hanım'ın sahip olduğu 20 kuruşluk bir *sim maşallah* ucunda 70 kuruş değerinde 7 adet *rub 'iyye altını* bulunmaktadır⁸⁴⁵. Meydan Mahallesi'nden Abdullah kızı Fatma Hanım'ın terekesindeki bir eşya öbeğinde 1 adet *gümüş maşallah*, 2 adet *sarkıtma* ve 2 adet *gümüş baş kopçası* bulunmaktadır. 17 kuruş kıymet biçilen bu takının alelade bir aksesuar olduğu söylenebilir⁸⁴⁶. Bunun yanında, kayıta bulunan 2 baş kopçasından yola çıkarak bu takının bant şeklindeki bir parçasından, kopçalar yardımıyla başa tutturulduğu tahmin edilebilir. Yine kayıta yer alan ve *sarkıtma* ismi verilen öğelerin de bu takıya ilişitirildiği ve baştan aşağı doğru sarkıtılarak takıyı gösterişli bir hale getirdiği ifade edilebilir. Bu türdeki sarkıtma veya diğer ismiyle saçaklara Bursa Türkmenlerinin giyim-kuşamında da rastlamak mümkündür⁸⁴⁷.

Benzer bir takıya Temürci Süleyman Mahallesi'nden Fatma Hatun'un takıları arasında da rastlamaktayız. Fatma Hatun'un terekesindeki bir eşya öbeğinde 1 tane *sim maşallah*, 2 tane *zülfi bastı* ve 4 tane de *büyük ve küçük sarkıtma* bulunmaktadır. Bu takının değeri ise 50 kuruştur⁸⁴⁸. Kayıttan anlaşıldığı üzere Fatma Hanım'ın bu takısında yanaklara kadar inen 2 tane *zülfi bastı* ve takıyı süsleyen 4 tane de irili ufaklı *sarkıtma* bulunmaktadır.

Gümüş maşallahlar hakkında önemli bilgiler içeren tereke kayıtlarından bir diğeri Serik'in İstavroz köyünden Saliha Hatun'a aittir. Saliha Hatun'un terekesinde 2 adet maşallah bulunmaktadır. Bunlardan ilki 50 kuruş değerinde gümüş bir maşallahtır. Ayrıca bu takının ucunda 40 kuruş değerinde 4 adet *rub 'iyye altını* ve 30 kuruş değerinde 2 adet *eski onluk altın* vardır. Diğer maşallah ise 2 adet gümüş *zülfi bastı* ile aynı eşya öbeğinde bulunmaktadır. *Zülfi bastı*nın ucunda 50 kuruş değerinde 1 adet *Adliye rub 'u* ve maşallahın ucunda ise 6 adet *rub 'iyye* ve 2 adet *Adliye rub 'u* altın bulunmaktadır. Ucundaki altınlarla birlikte bu maşallahın

⁸⁴² AŞS., 8/2a.

⁸⁴³ AŞS., 91/15a.

⁸⁴⁴ AŞS., 11/71a.

⁸⁴⁵ AŞS., 8/23b.

⁸⁴⁶ AŞS., 8/35a.

⁸⁴⁷ Erkan, 2008: 416.

⁸⁴⁸ AŞS., 15/62a.

toplam değeri yaklaşık 100 kuruştur⁸⁴⁹. Saliha Hatun'un terekesindeki bu kayıtlar, maşallahların farklı türde altınlarla süslenebildiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, kayıtlarda yer alan “*ucunda*” ifadesi, bu takının bir tür gerdanlık veya zülf basdı şeklinde baştan aşağı sarkan bir aksesuar formunda olabileceğini de akla getirmektedir.

Gümüş maşallahlarla ilgili bilgi veren önemli kayıtlardan bir diğeri ise Ahi Yusuf Mahallesi'nden Gökçe Ahmed kızı Ayşe Hatun'un terekesidir. Terekede yer alan 2 maşallahtan ilkinin hiçbir özelliği belirtilmemiştir ve bu takı yalnızca 10 kuruş değerindedir. Diğeri ise *sim maşallah zehr yıldızı* şeklinde tarif edilmiştir⁸⁵⁰. *Zehr* kelimesinin bir anlamı da çiçektir⁸⁵¹. Bu bilgiden yola çıkarak Ayşe Hatun'un bu takısının çiçek veya yıldız şeklinde olduğunu tahmin edebiliriz.

Terekesinde gümüş maşallah bulunan isimlerden bir diğeri Kütahyalı Filcancı Ermeni taifesinden Avşar oğlu Agop'tur. Agop'un terekesinde 9 dirhem ağırlığında 4 adet *gümüş ve yaldızlı maşallah* bulunmaktadır. Bunların toplam değeri 18 kuruş olarak belirlenmiştir⁸⁵². Bu kayıt, maşallahların ortalama bir ağırlık-kıymet oranını tahmin edebilmemiz açısından ayrıca önemlidir.

Aksesuarları arasında gümüş maşallah bulunan isimlerden bir diğeri ise Meydan Mahallesi'nden Şerife Hanım'dır. Terekede yer alan maşallahlardan ilki 35 kuruş değerinde gümüş bir maşallahtır. Diğeri ise 20 kuruş değerindedir ve hiçbir özelliği belirtilmemiştir. Gümüş maşallahın devamındaki kayıta, maşallahlarla sıklıkla bir arada görülen 1 çift de *sarkıtma* bulunmaktadır. *Gümüşlü sarkıtma* şeklinde kaydedilmiş olan bu eşyanın değeri 30 kuruştur⁸⁵³.

Tereke kayıtlarında, yukarıda verilen örnekler haricinde hiçbir özelliği belirtilmemiş maşallahlar da bulunmaktadır⁸⁵⁴. Verilen bu bilgilerden anlaşılabileceği üzere maşallahlar, Osmanlı dönemi Antalya'sında Müslim ve Gayrimüslim kadınlar tarafından tercih edilen, altın ve gümüşten yapılma örnekleri bulunan, sarkıtma, altın veya inci gibi öğelerle süslenen bir aksesuar çeşididir.

1.2.4.5. Alınlık

Antalya'da kadın ziynet eşyalarından bir diğeri alınlıktır. Alınlık, kadınların alınlarını süsleyen ve altın veya gümüş gibi madenlerden yapılan bir takıdır⁸⁵⁵. AŞS'de az sayıda tereke

⁸⁴⁹ AŞS., 93/10.

⁸⁵⁰ AŞS., 10/10b.

⁸⁵¹ Ali Seydi, 1325: 518.

⁸⁵² AŞS., 6/39.

⁸⁵³ AŞS., 10/34b.

⁸⁵⁴ AŞS., 8/11b; AŞS., 18/32b; AŞS., 91/45a; AŞS., 93/154.

⁸⁵⁵ TDK., 1993a: 219.

kaydında bulunan alınlıkların yüksek fiyata sahip kıymetli takılar oldukları göze çarpmaktadır. Yukarıda ismi geçen Esmâ Hatun'un terekesinde üzeri elmas taşlı 12 parça altından oluşan 1.800 kuruş değerinde bir alınlık bulunmaktadır⁸⁵⁶. Bu varlıklı ailenin diğer bir mensubu, Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın kızlarından Ümmüğülsüm Güldali Hanım'ın terekesinde de 1 adet alınlık mevcuttur. Güldali Hanım'ın 1.000 kuruşluk alınlığı, gümüş üzerine işlenmiş elmas taşlardan oluşmaktadır⁸⁵⁷.

Terekesinde alınlık bulunan varlıklı Müslüman kadınlardan bir diğeri Divan Piri Mahallesi'nden Dudu Hanım'dır. Güldali Hanım'ın alınlığına benzer şekilde gümüş üzerine işlenmiş elmaslardan oluşan bu alınlık, 1.500 kuruşluk fiyatı ile Güldali Hanım'ın alınlığını geride bırakmıştır⁸⁵⁸. Verilen bu örnekler haricinde ucuz fiyatlı alınlıklar da göze çarpmaktadır. Tuzcular Mahallesi'nden Latife Hanım'ın terekesinde incilerle süslenmiş 200 kuruşluk alınlığının ortasında bir tane de elmas taş bulunmaktadır⁸⁵⁹. Mecdeddin Mahallesi sakinelerinden iken İstanos'un Kışla köyünde vefat eden Fatma Hatun'un tereke kaydında da inci ve altınlarla süslenmiş 100 kuruşluk bir alınlık bulunmaktadır⁸⁶⁰. Serik'in İstavroz köyünden Saliha Hatun'un takıları arasında da zengin bir alınlık göze çarpmaktadır. Saliha Hatun'un bu alınlığı, 150 kuruş değerinde 1 miskal inci ve ucunda 120 kuruşluk bir Adliye nısfı ile 60 kuruşluk yıldız altın ile süslenmiştir⁸⁶¹.

Alınlıklara Gayrimüslim kadınların terekelerinde de rastlamak mümkündür. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından Amalya Hanım'ın terekesinde yer alan 1 adet alınlık, Müslüman kadınların sahip oldukları alınlıklardan farklı bir formdadır. *Siyah kadife parça üzerine alınlık* şeklinde kayıtlı bulunan bu takının, 175 kuruşluk fiyatı göz önüne alınınca çok kıymetli süs malzemeleriyle süslenmemiş olduğu anlaşılmaktadır⁸⁶².

Bizlere bu noktada gezginlerin notları ve onların çektikleri fotoğraflar da kıymetli bilgiler vermektedir. Bu gezginlerden biri olan ve 1841 yılında Antalya'yı ziyaret etmiş olan Charles Fellows, "... zenginliği, [Necip] Paşa'nın zenginliğinin ötesinde bir Rum'a ait mükemmel bir saraya götürüldüm" şeklinde tarif ettiği görkemli bir Rum evinde misafir edilmiştir. Fellows, misafir olarak kaldığı bu evin genç hanımının takılarını anlatırken şunları söylemiştir: "*Hanımın başlığı, değeri 150 sterlini aşan Türk altın liralarıyla donanmıştı; kısmen alnı örtüyor ve yanlardan aşağı sarkıyordu; altın liralara balık pulu şeklinde dizilmişti;*

⁸⁵⁶ AŞS., 10/18a.

⁸⁵⁷ AŞS., 91/218b.

⁸⁵⁸ AŞS., 24/63b.

⁸⁵⁹ AŞS., 91/167a-b.

⁸⁶⁰ AŞS., 18/62a.

⁸⁶¹ AŞS., 93/10.

⁸⁶² AŞS., 72/57b.

*boynundan aşağı inen, yine liralara asılı zincirin en ortasında ise daha büyük bir lira vardı*⁸⁶³”. Fellows’un tarif ettiği bu başlık, Ekler kısmında yer alan Görsel 3’teki Tahtacı kadınının (Figür 89) başlığı ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Buradan çıkartılabilecek en önemli sonuçlardan bir tanesi, Antalya şehrinde oturan zengin bir Rum kadını ile Antalya taşrasında yaşayan bir Tahtacı kadınının benzer takılara sahip olmasıdır.

Fellows’un anlatıları, AŞS’de pek çok tereke kaydında karşımıza çıkan bu tür takılar hakkında başka bir zaviyeden bilgi sunması bakımından oldukça önemlidir. Bu sözlerden, evin hanımının birden çok takıyı aynı anda kullandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan, balık pulu şeklinde dizilmiş altın liralara bezeli olanı, yukarıda bahsedilen *fes, terlik* veya *alınlık* türü bir baş giyeceği/takısı olabilir. “*Yanlardan aşağı sarkıyordu*” ifadesi de bu başlığın zülf bastı benzeri süslerle donatılmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu başlığın fiyatı, 1839 yılında - yani Fellows’un seyahatinden 2 yıl önce- İngiliz sterlininin Osmanlı kuruşu karşılığındaki değerine göre 15.000 kuruştan fazladır⁸⁶⁴. Elbette ki Fellows’un verdiği bu fiyat bilgisini ihtiyatla karşılamakta fayda vardır. Fellows maalesef ne misafir olarak kaldığı evin sahibi hakkında ne de evin hanımı hakkında başka bir bilgi vermemektedir. Evin hanımının tereke kaydını AŞS’de tespit edebilme imkânına sahip olsaydık, Fellows’un anlatıları aracılığıyla değerlendirme ve kıyaslama yapma imkânına sahip olabilirdik. Fellows’un tarif ettiği diğer takı, ortasında büyük bir altın bulunan ve altın liralara ile süslenmiş bir zincirdir. Bu tarz bir takıya Hâci Ligorî kızı Hâce Eleneste Hanım’ın terekesinde rastlamıştık. Eleneste Hanım’ın terekesinde 98 adet boyun altınından oluşan 5.880 kuruşluk çok değerli bir takı bulunmaktadır. Yine aynı terekede yer alan 1 adet *boyunduruk altını*, 720 kuruşluk fiyatı ile beşibiryerde altınından bile daha pahalı bir altın olarak göze çarpmaktadır. Terekede, Fellows’un anlatıları ile örtüşür şekilde baş ve boyun altınları, *dizinin ortasında Mahmûdiye, boyunduruk ortasında Luiz* gibi altınlar bulunmaktadır⁸⁶⁵. Burada dikkat çeken nokta ise, Fellows’un anlattıkları ile varlıklı bir Rum hanımı olan Hâce Eleneste Hanım’ın terekesinde bulunan ziynet eşyalarının önemli ölçüde örtüşüyor olmasıdır.

Antalya giyim-kuşamı hakkında oldukça önemli bilgiler ve görsel materyaller sağlayan gezginler arasında 1884 yılında Antalya’yı ziyaret etmiş olan Eugen Petersen ve Felix von Luschan da bulunmaktadır. Bu kişiler, Likya, Milas ve Burdur yörelerinde yapmış oldukları geziler esnasında bölgedeki Yörükler ve Tahtacılar hakkında önemli notlar ve fotoğraflar kayda

⁸⁶³ Dörtlük ve Boyraz, 2008: 64.

⁸⁶⁴ II. Mahmud döneminde Osmanlı kuruşunun rayiç bedeli veya İngiliz sterlini karşılığındaki değeri 1814 yılında 23, 1839 yılında 104’e kadar düşmüştür. Lewis, 1993: 111; Çadırcı, 2013: 108.

⁸⁶⁵ AŞS., 11/38a.

almışlardır. Bu fotoğraflarda yöredeki kadınların hemen hepsinin, çeşitli süs malzemeleriyle süslenmiş başörtüleri taktıkları gözlemlenmektedir.

Petersen ve Luschan'ın kayda aldıkları fotoğraflar arasında Yörük bir kadına ait alın takısının fotoğrafı bulunmaktadır. Ekler kısmında yer alan Görsel 2'deki takı, tereke kayıtlarının, haklarında oldukça kısıtlı bilgiler içerdiği Yörükler ve Tahtacıların kullandıkları takıları görme imkânı sunmaktadır. Bu bakımdan, ele aldığımız konuyu, incelenen döneme ve bölgeye ait bir takının görseli ile destekleme şansına sahip olduğumuzu belirtmeliyiz.

Takıda ilk göze çarpan unsur, ortalarında çiçek şeklinde yerleştirilmiş taşlar bulunan güneşe benzer yuvarlak öğelerdir. Bunları birbirine bağlayan ikişer sıra halindeki zincirler de delikli pullarla süslenmiştir. Yuvarlak öğelerin alt kısımlarından sarkan küçük zincirleri ve bu zincirlerin uçlarında bulunan delikli pulları, Petersen ve Luschan'ın kayda aldığı diğer fotoğraflarda da görmek mümkündür. Ortasındaki büyük taşın yerinde olmadığı görülen ortadaki yuvarlak öğenin üst kısmında üç adet taş göze çarpmaktadır. Görselde sol tarafta bulunan yuvarlak öğenin üstündeki kanca, sağ taraftaki yuvarlak öğenin üst kısmında yer alan halkaya geçirilerek takı başa takılıyor olmalıdır. Bu kancalara “*gagak*” ismi de verilmektedir⁸⁶⁶.

Yukarıda bahsedilen Görsel 2'deki takının benzer örneklerine Bergama'nın Merkez Kapıkaya köyü Türkmenlerinin giyim-kuşam kültürlerinde de rastlanmaktadır. Ekler kısmında Görsel 2.1. ve 2.2.'de yer verilen bu takılar, Ege ve Akdeniz bölgesinde yaşayan Türkmenlerin giyim-kuşam kültürlerinin ne denli benzer olduğu en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Bu görsellerden çıkartılabilecek başka bir sonuç, Osmanlı Antalya'sı giyim-kuşamında yer alan bazı öğelerin benzerlerinin, Bergama yöresine kadar uzanan çok geniş bir sahada görülebileceğidir.

1.2.4.6. Taç/Tac

Taç kelimesinin birden fazla anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, genellikle kıymetli madenlerden yapılan ve değerli taşlarla süslenen, hükümdarlık alâmeti olarak başa takılan başlık anlamıdır⁸⁶⁷. Diğeri, süslenmek maksadıyla başa takılan, kıymetli veya parlak malzemelerden yapılan başlık; gelin başlığı anlamıdır⁸⁶⁸. Ayrıca taç kelimesinin, Derleme Sözlüğü'nde “*fes, takke*” anlamına geldiği yazmaktadır⁸⁶⁹.

Taç, Elmalı'nın Finike nahiyesine bağlı Çatallar civarında oturan, Tahtacı Cemaati'nin Enseli/Eseli Oymağı'ndan⁸⁷⁰ olan Sarı Hüseyin'in zevcesi Fatma Hanım'ın tereke kaydında

⁸⁶⁶ Aydın, 2012: 399.

⁸⁶⁷ Ayverdi, 2010: 1185.

⁸⁶⁸ Çağbayır, 2007d: 4525.

⁸⁶⁹ TDK., 1993i: 3798.

⁸⁷⁰ Enseli/Eseli Oymağı hakkında geniş bilgi için bkz.: Yörükân, 1998: 200-201.

görülmüştür. Fatma Hanım'ın eşyaları arasında bulunan bu taca 55 kuruş değerinde 22 adet beyaz üçlük raptedilmiştir⁸⁷¹. Bu tarife dayanarak, Fatma Hanım'ın bu tacının, Ekler kısmında, Görsel 3'teki Tahtacı kadınlarının başlarında bulunan, altın ve madenî paralarla donatılmış başlıklardan olduğunu söyleyebiliriz.

Luschan'ın kayda almış olduğu bu fotoğraf Antalya'nın Kırkgöz mevkiindeki Tahtacı kadınlarına aittir. Figür 88'in başlığında, balık pulu şeklinde dizilmiş çok sayıda madenî para göze çarpmaktadır. Alın kısmına gelen ve ortasında büyük bir altın bulunan en alttaki altın dizisinin ismi “goşar”dır⁸⁷². Başlıktan ayrı bir parça olan goşar, Figür 89'daki kadının başlığında da görülmektedir. Figür 89'un başlığında ayrıca, zülüflerden yakalara kadar sarkan dizili paralar dikkat çekmektedir. Bunun yanında, Figür 89'un başlığının üstünde bulunan başörtüsünün uçlarına dikilmiş küçük pullar, başlığı daha gösterişli hale getirmektedir. Bu fotoğrafta yer alan başlıklar, Antalya'da ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde “terlik” ismiyle bilinen başlıkların eski formları olarak yorumlanabilir⁸⁷³. Başka bir ifade ile Fatma Hanım'ın tereke kaydında taç ismiyle geçen bu takı aslında bir terlik olarak değerlendirilebilir.

Taç veya terlik benzeri başlıkları Ekler kısmında, Görsel 4'te yer alan çocuk ve kızın başında da görmek mümkündür. Ancak bu başlıklardaki madenî paraların azlığı ve diziliş şekli diğer örneklerden farklılık göstermektedir.

Fatma Hanım'ın terekesindeki taç kaydına benzer başka bir kayda İstanos'ta misafir iken vefat eden Ali'nin tereke kaydında rastlamaktayız. 19,5 kuruş değerinde *müsta'mel sarık ma'a fes ve taç* şeklinde geçen kayıttaki tacı⁸⁷⁴ da yukarıda yer verilen fotoğraflardaki kadın başlıklarına benzer bir takı olarak düşünebiliriz. Ali'nin tereke kaydındaki tacın herhangi bir özelliği belirtilmemiş olsa da fes ve sarık gibi eşyalarla bir arada kaydedilmiş olması bu tacın, Fatma Hanım'ın tacına benzer bir taç veya bir tür fes süslemesi olabileceğini akla getirmektedir.

1.2.4.7. Tomaka

Sarı Hüseyin'in zevcesi Fatma Hanım'ın eşyaları arasında bulunan takılardan bir diğeri 40 kuruş değerinde bir tomakadır⁸⁷⁵. Türkmen gelinleri ve kadınlarının günlük hayatlarında da kullandıkları tomakalar kancalar yardımıyla başörtüsüne kancalanan ve yanak çevresini sıkıca

⁸⁷¹ AŞS., 98/180.

⁸⁷² Çimrin, 2010: 205.

⁸⁷³ Çimrin, goşarı, “Baştaki terliğe dikilen sıralı altın” olarak izah etmektedir. Çimrin, 2010: 205; Manisa Soma'nın Kozluören Köyü'ndeki Tahtacı kadınlarının fes veya terlikle birlikte başlarına taktıkları altın dizisine de “goşar/koşar” denilmektedir. Özdemir, 2014: 172; Yine Tahtacıların kullandıkları, Edremit yöresine ait bir terlik fotoğrafı için bkz.: Biber ve Kaplan, 2008: 487.

⁸⁷⁴ AŞS., 3/65b.

⁸⁷⁵ AŞS., 98/181.

saran bir baş takısıdır. Madenden yapılan bu baş takısının, Türkmenler arasında, takan kişiyi yıldırım çarpmasından koruduğuna dair bir inanış vardır⁸⁷⁶.

Yusuf Ziya Yörükân, Tahtacı kadınlarının en önemli takılarından olan tomaka hakkında kıymetli bilgiler vermektedir:

Kadınların başlarına bağladıkları sargıların üzerine rabtedilerek süs hâlinde taşınan bir de *tomaka* vardır ki, bu dikkat çekicidir. Tomaka, üstünde altın veya gümüş kakmalar bulunan bir bağdır ki, çene altından geçirilmek suretiyle tepede birbirine iliştirilerek bağlanır. Bu kakmalı bağın her kakmasından ve kakmalar arasından yirmi santim uzunluğunda birer gümüş zincir sarkar. Bu zincirlerin ucunda ufak birer altın ve ortasında altından yapılmış diğer bir süs eşyası daha bulunur. Bu zincirler yanağın ortasından boyuna doğru sarkar. Bu bağın bir tarafında on iki zincir bulunur. Bunlardan maada dört beş adet, bir metre uzunluğunda, başın etrafına çevrilmek ve geri kalanı arkaya atılmak üzere düzenlenmiş gümüş zincirler vardır. Bu zincirler, beşer santimlik ve uçlarında birer altın bağlı olan küçük zincirlerle donatılmıştır. Bu zincirler alın etrafında bulunan saçların vazifesini, yani kâkül telleri rolünü ifa ederler. Mütebaki kısım arkaya atılır. Bunlar kadınların ve kızların başlarındaki yedi sekiz, -benim saydığımı göre on iki- ve bazen on, on beş belikten ibaret olan saçların arasına dağıtılır. Orada, kırmızı kurdaleler, bazen altından yapılmış büyük bir süs eşyası ve mercan bulunduğu da olur⁸⁷⁷.

Yörükân'ın tarif ettiği bu takıyı Luschan'ın kayda almış olduğu fotoğraflarda da görmek mümkündür. Ekler kısmında, Görsel 5'te, özellikle Figür 107'nin başörtüsüne iliştiirdiği tomaka, Yörükân'ın tarifi ile birebir uyumaktadır. Figür 105 ve 106'da da benzer takılar göze çarpsa da bunların büyük kısmı kadınların başörtülerinin arasında kaybolmuştur.

Tomakanın kullanımı hakkında Luschan da kıymetli bilgiler aktarır. Luschan'ın verdiği bilgiler, O'nun, incelediğimiz dönem ve bölgede kullanılan tomakalara ait bizzat gözlemlerine dayandığı için ayrı bir öneme sahiptir.

Ayrıca zarif, ince zincirciklerin oluşturduğu baş süslerini de eklemek gerekir. 30 cm. uzunluğundaki zincir, ortasında ve her iki ucunda bulunan çengellerle türban şekline getirilmiş baş örtülerine iyice raptedilir. Bu zincirden aşağıya doğru zincircikler sarkar. 4-9 cm. uzunluğundaki bu zincirciklerin ucuna nadiren yarım ay şeklinde biçimlendirilmiş gümüş levhalar asılır. Bildiğim ve gördüğüm kadarıyla bu usul Batı Akdeniz'e aittir. Gerçek üretim merkezi Demre olmalı. Şüphesiz bugün Demre ve çevresinde yapılan bu ziynetler eski sağlam ve zarif formlarının zayıf taklitleridir⁸⁷⁸.

Başörtüsünde pullarla süslenmiş zincirler bulunmayan Figür 108'deki Ksanthoslu (Eşençay/Kınık) Yörük kadında dikkat çeken önemli bir ayrıntı, yakasındaki broş benzeri takıdır. Tereke kayıtlarında bu tür takıları *broş*, *iğne* veya *çiçek* gibi isimlerle görmek mümkündür. (Bkz. Bölüm: Çiçek ve İğne/Broş). Hatta öyle ki Figür 108'in yakasındaki bu takı, Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesindeki *çarkıfelek resminde elmas taşlı*

⁸⁷⁶ Tansuğ, 1985: 24; Tansuğ, 1977: 8037.

⁸⁷⁷ Yörükân, 1998: 220.

⁸⁷⁸ Göka, 2002: 100.

çiçek şeklinde tarif edilmiş takıyı akla getirmektedir. (Bkz. Bölüm: Çiçek). Benzer bir takıyı Figür 107'nin gerdanında görmekteyiz.

AŞS'deki tereke kayıtları, Antalya yöresindeki Yörük, Türkmen ve Tahtacı gruplarının giyim-kuşamları hakkında oldukça kısıtlı bilgiler sunar. Pek çoğu yaylak-kışlak arasında konar-göçer bir yaşam tarzı süren ve Osmanlı yönetimi ile de ilişkilerinin çok iyi olduğu söylenemeyen bu insanlar için, zorunlu haller dışında, miras paylaşımı ve tereke tanzimi için mahkemeye müracaat etmek büyük bir külfet oluştursa gerek. AŞS'deki tereke kayıtları incelendiği zaman, söz konusu konar-göçer gruplara ait tereke sayılarının azlığı bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca, bu gruplara ait tereke kayıtlarında çoğu zaman hayvan, silah, mutfak eşyası, yatak takımları, çul, çuval vb. mallar kayıtlı olup, pek çok kayıta giyim-kuşam hakkında bilgi verebilecek herhangi bir eşya bulunmamaktadır⁸⁷⁹. Bundan dolayı Petersen ve Luschan'ın kayda aldıkları fotoğraflar, bu noktadaki bilgi eksikliğini bir nebze ikmâl edebilecek durumdadır. Fotoğrafların, incelenen döneme ve bölgeye ait olması, onlara, çalışmamızı görsel açıdan destekleme konusunda büyük bir önem kazandırmaktadır. Tereke kayıtlarının tam olarak aydınlatmakta yetersiz kaldığı Antalya taşrasının giyim-kuşam ve süslenme adetleri hakkında bilgi verebilecek bu tür görsel malzemelere sahip olmanın büyük bir şans olduğunu belirtmek gerekir. Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan bir diğeri bu fotoğrafların direkt olarak Antalya halkının giyim-kuşamını yansıtmasıdır. Ögel, saray minyatürlerinden veya seyyahların kayda aldıkları resimlerden bir "*Türk giyim tarihi*" yazmanın yanlış bir metot olduğunu, sarayların ve özellikle de başkentlerin sürekli olarak yabancı tesirlere maruz kaldıklarını ve bundan dolayı bu tarz giyimleri "*Anadolu Türk giyiminin*" bir örneği olarak ele almanın araştırmacıları yanlış yola sevk edeceğini ifade etmektedir⁸⁸⁰.

1.2.4.8. Baş Takımı

Tereke kayıtlarında tesadüf edilen baş takılarından bir diğeri, "*baş takımı*" şeklinde kayıtlı bulunan takılardır. Müslüman kadınların terekelerinde bulunan bu takıların gümüşten yapılma örnekleriyle sıkça karşılaşılmaktadır⁸⁸¹. Bunun yanında pek çoğunun hiçbir özelliği kaydedilmemiştir⁸⁸². Antalya'nın İğdir Hasan Mahallesi'nden İbrahim kızı Kâmile Hanım'ın terekesinde *zehr-i ıydî* yani *bayram çiçeği* isminde 1 adet 100 kuruşluk gümüş baş takımı

⁸⁷⁹ Örnek tereke kayıtları için bkz.: AŞS., 8/6b; AŞS., 15/44a; AŞS., 17/18b; AŞS., 17/23a; AŞS., 17/29b-30a; AŞS., 17/57b; AŞS., 17/61a; AŞS., 24/40a; AŞS., 24/44a-b; AŞS., 27/19a-b; AŞS., 27/88b; AŞS., 34/45; AŞS., 34/91; AŞS., 34/137; AŞS., 34/188; AŞS., 34/350; AŞS., 34/353; AŞS., 35/23a.

⁸⁸⁰ Ögel, 1978: 3.

⁸⁸¹ AŞS., 8/29b; AŞS., 8/37b; AŞS., 10/40a.

⁸⁸² AŞS., 10/34b; AŞS., 11/62b; AŞS., 12/35b; AŞS., 12/59b; AŞS., 14/44a; AŞS., 34/240.

bulunmaktadır⁸⁸³. Gümüş haricinde yaldızlı⁸⁸⁴ ve maden⁸⁸⁵ baş takımları da mevcuttur. İğdir maa Kardıç'ın Karacaavdan köyü Tahtacı Veli Mahallesinden Fatma Hanım'ın terekesinde, baş takımlarını süslemekte kullanılan 450 kuruş değerinde 18 adet *baş takım altını* bulunmaktadır⁸⁸⁶. 25 ilâ 150 kuruş aralığında fiyatlara sahip baş takımları genellikle Antalya şehri ve ona bağlı köyler ile İstanos ve İğdir maa Kardıç bölgelerinde görülmüştür.

1.2.4.9. Saçlık

Saçlık, Derleme Sözlüğü'nde “Örölmüş saçlara takılan gümüş, altın para ya da saçak” şeklinde tarif edilmiştir⁸⁸⁷. Baş takımlarına benzer şekilde saçlıklarda da genel olarak gümüşten yapılanlar tercih edilmiştir. Antalya şehrinde yaşayan Müslüman kadınların tereke kayıtlarında görülen bu takılar 6 ilâ 100 kuruş aralığında değişen fiyatlara sahiptirler⁸⁸⁸. Bunlar, tereke kayıtlarında *sim/gümüş saçlık* şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlar haricinde, tereke kayıtlarında saç süslemelerinde kullanılan saç bağı⁸⁸⁹, onluk ve yirmiliklerden oluşan saç altınları⁸⁹⁰ ve saçaklar⁸⁹¹ da bulunmaktadır. Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi'nden Fatma Hatun'un terekesinde *gümüş saçlık* şeklinde kayıtlı bulunan 10 adet gümüş paraya 30 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir⁸⁹². Ancak bu noktada bahsi geçen saçaklar, tereke kayıtlarındaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla daha çok kuşak ve poşu gibi eşyaları süslemekte kullanılmışlardır⁸⁹³.

1.2.4.10. Çiçek

AŞS'deki tereke kayıtlarında karşımıza çıkan önemli takılardan bir diğeri çiçeklerdir. Elmas veya inci gibi kıymetli süs malzemelerinden yapılan çiçekler, kadınlar tarafından hem saç süslemek⁸⁹⁴ amacıyla hem de bir göğüs takısı⁸⁹⁵ olarak kullanılabilir. Terekelerde karşımıza çıkan süs çiçeklerinin kaydediliş biçimleri, bu takıların vücutta hangi bölgeye takıldığına veya ne şekilde kullanıldığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Hatta pek çok

⁸⁸³ AŞS., 8/23.

⁸⁸⁴ AŞS., 12/8b.

⁸⁸⁵ AŞS., 34/280.

⁸⁸⁶ AŞS., 34/15.

⁸⁸⁷ TDK., 1993i: 3509.

⁸⁸⁸ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/37b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/62b; AŞS., 22/167a; AŞS., 97/12.

⁸⁸⁹ AŞS., 24/4a. Saç bağı: “Saça takılan madenden süs eşyası”. TDK., 1993i: 3508.

⁸⁹⁰ AŞS., 22/97a; AŞS., 22/106a; AŞS., 44/203b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/32.

⁸⁹¹ AŞS., 8/19b; AŞS., 33/254b; AŞS., 55/83a.

⁸⁹² AŞS., 16/299.

⁸⁹³ AŞS., 11/34b; AŞS., 91/79b.

⁸⁹⁴ Montagu, 1970: 52, 115; Davis, 2006: 85; Gürtuna, 1997: 70; Genç, 2017: 241.

⁸⁹⁵ Gözen, 2008: 119.

çiçek kaydı yüzeysel bir tarifile *elmas çiçek*⁸⁹⁶ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Elmas taşlarla yapılan bu çiçekler çoğu zaman gümüş üzerine işlenmişlerdir⁸⁹⁷. Bunun yanında, altın üzerine işlenmiş elmas taşlardan yapılma çiçeklere de tesadüf etmek mümkündür⁸⁹⁸. Biraz daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlar sayesinde bu çiçeklerin *müdevver* (yuvarlak)⁸⁹⁹ ve *dal*⁹⁰⁰ şeklinde takılar olduğunu öğrenebilmekteyiz. Keçi Bâlî Mahallesi'nden Habibe Hanım'ın terekesinde karşılaşılan *gümüş üzerine iğne çiçek*⁹⁰¹ şeklindeki kayıt, bu takıların iğneli örneklerinin de olduğunu ve bu sayede göğse veya başa takılabildiklerini akla getirmektedir. Orman(?) Başkatibi Avni Efendi'nin eşi Hafize Hanım'ın aksesuarları arasında yer alan bir çiçeğin ise elmaslardan yapılma ve yıldız şeklinde olduğu anlaşılmaktadır⁹⁰².

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız en yüksek fiyatlı çiçek, Teşvikiye Mahallesi'nden Halil Efendi'nin zevcesi Melek Hanım'ın, 9 L. 1336 [18 Temmuz 1918] tarihli terekesinde yer alan çiçektir. Altın üzerine elmas taşlarla yapılan bu çiçek, 10.000 kuruşluk değeri ile tereke kayıtlarında karşılaşılan en yüksek fiyatlı takılardan biridir⁹⁰³. Ancak, Melek Hanım'ın, I. Dünya Savaşı yıllarına denk düşen terekesindeki eşyaların fiyatlarında, savaşın sebep olduğu enflasyonun etkisi kolaylıkla görülebilmektedir. Melek Hanım'ın 10.000 kuruşluk bu takısı ilk bakışta çok gösterişli ve mükemmel bir aksesuar olarak düşünülebilir. Oysa bu yılda 10.000 kuruşla yalnızca 2 adet *yirmi dört numara iplik*⁹⁰⁴ alınabilmekteydi. Ancak, Melek Hanım'ın sahip olduğu bu takıyı görme imkânına sahip olmayışımız, takının niteliği hakkında yapacağımız yorumları tahminden öteye götürmemektedir.

Melek Hanım'ın 10.000 kuruşluk bu takısından sonra, tereke kayıtlarında karşılaşılan en yüksek fiyatlı çiçek Tuzcuoğlu Hâci İstirati zevcesi Hâce Eleni Hanım'ın 8 Ş. 1289 [11 Ekim 1872] tarihli tereke kaydında bulunmaktadır. Eleni Hanım'ın, *gümüş üzerine masnû 'alâ elmas çiçeği* 6.500 kuruşluk değeri ile bu yıllarda çok az kişinin sahip olabileceği türde bir takıdır.

⁸⁹⁶ AŞS., 8/4b; AŞS., 10/18a; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/56b; AŞS., 15/72b; AŞS., 23/24a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 24/63b; AŞS., 33/122b; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/178b; AŞS., 65/5b; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/68.

⁸⁹⁷ AŞS., 21/62b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/106a; AŞS., 24/78; AŞS., 32/27; AŞS., 32/162; AŞS., 33/113b; AŞS., 33/123a-b; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/195a; AŞS., 45/150a; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/155.

⁸⁹⁸ AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b; AŞS., 16/91; AŞS., 22/131b; AŞS., 33/113a; AŞS., 33/123a.

⁸⁹⁹ AŞS., 24/63b; AŞS., 24/78; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b.

⁹⁰⁰ AŞS., 72/57b.

⁹⁰¹ AŞS., 22/106a.

⁹⁰² AŞS., 91/305b.

⁹⁰³ AŞS., 69/75a.

⁹⁰⁴ Kabadayı Mahmud Nedim Efendi'nin, Melek Hanım'ın terekesinden 4 gün önce tahrir olunmuş tereke kaydında 2 adet *yirmi dört numara iplik* 10.000 kuruş, 80 adet *mücessem yazma* 7.500 kuruş, 3 topak *elvan çorap ipliği* 3.650 kuruş olarak geçmektedir. AŞS., 69/71b. Verilen örnekler, bu dönemde paranın satın alma gücünü kavrayabilmemiz açısından önemlidir.

Eleni Hanım'ın terekesinde bulunan 500 kuruşluk 1 adet *ufak elmas çiçek*, diğer çiçeğin mükemmelliğini anlamak bakımından fikir verebilir⁹⁰⁵.

AŞS'de, çiçeklerle ilgili en önemli tereke kayıtlarından biri Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesidir. Nefise Hanım'ın terekesinde bulunan çiçekler, diğer çiçeklere nazaran oldukça ayrıntılı şekilde kaydedilmişlerdir. Bunlar; 250 kuruş değerinde 2 adet *gümüş üzerine masnû' cüzî hurde elmas taşlı çelik çiçek*, 1.000 kuruş değerinde 2 adet *gümüş üzerine masnû' çarkıfelek resminde elmas taşlı çiçek*, 320 kuruşluk değerinde 1 tane daha *çarkıfelek resminde elmas taşlı çiçek* ve 1.000 kuruş değerinde 1 adet *gümüş üzerine masnû' ay ve yıldız resminde çiçektir*⁹⁰⁶. Son örnek, tereke kayıtlarında eşine çok az rastlanır bir tarifile kaydedilmiştir. Gayrimüslim kadınların dinî mensubiyetini simgeleyen haçlara karşılık olarak, Nefise Hanım'ın ay yıldız şeklindeki çiçeği, Antalyalı Müslüman kadınların dinsel motifli nadir takılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antalya'nın Müslim ve Gayrimüslim varlıklı kadınlarının terekelerinde karşılaşılan çiçeklerin önemli bir bölümü 1.000 kuruşun üzerinde fiyata sahip kıymetli takılardır. Pek çoğu Antalya şehrinde yaşayan kadınların terekelerinde görülen çiçekler, Antalya taşrasında ise İstanos'un Kışla köyünde karşımıza çıkmaktadır. Kışla köyü sâkinelerinden Şerife⁹⁰⁷ ve Ayşe⁹⁰⁸ hanımların terekelerinde görülen çiçekler 53 Numaralı AŞS'de yer almaktadır. Bu çiçeklerin ikisi de küpelerle birlikte kaydedilmişlerdir. Şerife Hanım'ın elmas çiçek ve küpesi 200, Ayşe Hanım'ın elmas çiçek ve küpesi ise 150 kuruş değerindedir. Bu noktada, taşra sakini bu kadınların sahip oldukları çiçeklerin oldukça düşük fiyatlı oldukları göze çarpmaktadır. Bununla beraber tereke kayıtlarında karşılaşılan en ucuz çiçek örnekleri, Bâlî Bey Mahallesi'nden Havva Hanım'ın terekesinde bulunan 90 ve 57 kuruşluk elmas çiçeklerdir⁹⁰⁹. Hemen hepsinin elmas taşlarla yapılmış olduğu görülen bu aksesuarlar, Antalyalı kadınların süslenmelerine verdikleri önemi gözler önüne sermektedir.

1.2.4.11. Küpe

Küpe, bir tel yardımıyla kulak memesine takılan bir takıdır. Daha çok kadınlar tarafından tercih edilen küpelerin eski devirlerde erkekler tarafından da kullanıldıkları

⁹⁰⁵ AŞS., 91/75b. Eleni Hanım'ın eşyaları arasında, Kabadayı Mahmud Nedim Efendi'nin terekesinde olduğu gibi çeşitli iplikler bulunmaktadır. Eleni Hanım'ın sahip olduğu 2 top *Tire ipliği* 60, 2 kıyye *güğül iplik* ise 50 kuruş değerindedir. Bu noktada, her iki tereke kaydında bulunan ipliklerin kalite özellikleri hesaba katılarak bir kıyaslamaya gidilse bile aradaki olağanüstü fiyat farkı ancak I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu enflasyon ile açıklanabilir.

⁹⁰⁶ AŞS., 91/15a.

⁹⁰⁷ AŞS., 53/32a-b.

⁹⁰⁸ AŞS., 53/178b.

⁹⁰⁹ AŞS., 54/142a-b.

bilinmektedir⁹¹⁰. AŞS’de kadın-erkek, Müslim-Gayrimüslim, zengin-fakir hemen her kesimden insanın terekesinde ve Antalya’nın pek çok bölgesinde görülen küpelerin çok sayıda çeşidi bulunmaktadır. Erkeklerin tereke kayıtlarında karşımıza çıkan küpelerin, tereke sahibi erkekler tarafından kullanılıp kullanılmadıkları kesin olarak bilinmemektedir.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan küpe kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Antalya’da en fazla tercih edilen küpe çeşidi altın küpelerdir. Bu küpeler bazı kayıtlarda yalnızca altın oluşları belirtilerek *altın küpe* şeklinde kaydedilmişlerdir⁹¹¹. Bunun yanında, daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlar sayesinde bu altın küpelerde ne tür altınların kullanılmış olduğunu da öğrenebilmekteyiz. Bu noktada karşımıza en çok yeni ve eski yirmilik altınlarla yapılan küpeler çıkmaktadır⁹¹². Bu küpelerden bazıları *küpeli yirmilik altın*⁹¹³, *küpe üzerinde yirmilik altın*⁹¹⁴ veya *küpelik yirmilik*⁹¹⁵ gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Yirmilik altınlar haricinde, çeyreklik⁹¹⁶, Luiz⁹¹⁷, Mısır⁹¹⁸, Frenk⁹¹⁹ ve Fransız⁹²⁰ altınlarından yapılma küpeler de bulunmaktadır. Bunlara ek olarak *mineli Frenk altınından küpe*⁹²¹, *fîrûze taşlı altın küpe*⁹²² ve *kırık altın küpe*⁹²³ gibi çeşitlere de rastlamak mümkündür. Bazı kayıtlarda ise bu tür altınların zümrüt, elmas ve inci gibi kıymetli süs malzemeleriyle tamamlandıkları görülmektedir. Cemile Hanım’ın 1 Z. 1277 [11 Haziran 1861] tarihli tereke kaydında bulunan 1 çift *altın üzerine elmas küpe*, 1.160 kuruşluk değeri ile bu yıllarda eşine az rastlanır kıymetli bir küpedir⁹²⁴. Makbule

⁹¹⁰ Ögel, 1978: 243; Kuşoğlu, 2015: 54.

⁹¹¹ AŞS., 7/16a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/37a; AŞS., 8/59b; AŞS., 10/3a; AŞS., 11/50a; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/102a; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/72b; AŞS., 19/17a; AŞS., 21/69b; AŞS., 23/24a; AŞS., 24/4a; AŞS., 28/nr. 69; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 32/514; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/284a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 45/149b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 55/89a; AŞS., 59/21b; AŞS., 59/23b; AŞS., 72/14b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/249, 259; AŞS., 93/55; AŞS., 93/134; AŞS., 93/154.

⁹¹² AŞS., 11/10b; AŞS., 13/28b; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/281a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 33/126a-b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 53/50b.

⁹¹³ AŞS., 91/128b.

⁹¹⁴ AŞS., 91/229a.

⁹¹⁵ AŞS., 91/143b.

⁹¹⁶ AŞS., 32/514; AŞS., 99/74.

⁹¹⁷ AŞS., 32/514.

⁹¹⁸ AŞS., 42/72b-73a.

⁹¹⁹ AŞS., 43/33b-34a.

⁹²⁰ AŞS., 69/23a-b.

⁹²¹ AŞS., 43/194b. Mine: “Altın, gümüş vb. madenlerden yapılmış eşya üzerine vurulan yeşil, lacivert ya da gök mavisi renginde şeffaf veya donuk cama benzeyen sır tabakası, mînâ”. Ayverdi, 2010: 826.

⁹²² AŞS., 95/nr. 16. *Fîrûze* veya *pîrûze* ismiyle bilinen bu kıymetli taş, açık mavi renkli olup küpe, yüzük veya bilezik gibi takıların yapımında kullanılmaktadır. Ayverdi, 2010: 388.

⁹²³ AŞS., 8/42b; AŞS., 44/295b.

⁹²⁴ AŞS., 11/15a-b. Cemile Hanım aslen İstanbul’un Galata semtinde Kulekapısı civarı ahalisindendir. Tereke yekûnu 2.211 kuruştur ve sahip olduğu eşyalar genelde 10 ilâ 100 kuruş arasında değişen fiyatlara sahip basit eşyalardır. Ancak, terekesinde yer alan 1.160 kuruşluk bu küpe, Cemile Hanım’ın diğer eşyalarına nazaran son derece dikkat çeken ve O’na göre oldukça lüks bir takıdır. Babasının ismi Abdullah olarak kaydedilen ve biri *gâib* diğeri *mefkûd* iki erkek evlada sahip olan Cemile Hanım’ın Antalya’da bulunma sebebi, 1859-1861 yılları arasında Antalya’da kaymakamlık görevini icra eden Mustafa Paşa’nın harem konağında misâfireten sâkine olmasıdır. Cemile Hanım ile Mustafa Paşa arasında ne tür bir bağ veya ilişki olduğu tereke kaydında belirtilmemiştir. Tereke kaydından hareketle varlıklı bir kadın olmadığı görülen Cemile Hanım’ın sahip olduğu bu lüks takıyı, ilk başka O’na Mustafa Paşa’nın almış olabileceği akla gelmektedir. Ancak bu tamamen tahmine dayalı bir düşüncedir.

Mahallesi'nden Hâci Ligorî kızı Hâce Eleneste Hanım'ın terekesinde de 150 kuruşluk *altından masnû' taşlı küpe* ve 300 kuruşluk *elmaslıca küçük küpe* gibi örnekler bulunmaktadır⁹²⁵. Tuzcular Mahallesi'nden Necibe Hanım'ın terekesinde, Frenk altını üzerine işlenmiş bir elmaştan yapılma 500 kuruşluk bir küpe yer almaktadır⁹²⁶. Antalya'nın en zengin Rum ailelerinden Zanâiloğulları ailesine mensup Zanâiloğlu Hâci Kostanti Ağa'nın kızı Marya Hatun'un terekesinde de altın üzerine işlenmiş bir elmaştan yapılma kıymetli bir küpe bulunmaktadır. Marya Hatun'un bu kıymetli küpesi, küçük kızı Kadrina'ya miras kalmıştır ve değeri 907 kuruştur⁹²⁷.

Antalyalı kadınların küpe tercihleri arasında inci ve elmaslarla süslenmiş altın küpeler de önemli bir yere sahiptir. Rağbetiye Mahallesi'nden Alenko bint-i Çakır'ın terekesinde 1 çift *incili altın küpe*⁹²⁸, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Marya Hanım'ın terekesinde 119 kuruşluk 1 çift *incili altından ma'mûl küpe*⁹²⁹, Divan Piri Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın terekesinde 300 kuruşluk 1 çift *inci altın küpe*⁹³⁰ ve yine Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'ın terekesinde 150 kuruşluk *altın üzerine incili küpe*⁹³¹, Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesinde 500 kuruşluk *altın üzerine masnû' elmas taşlı küpe* ve ayrıca ortasında darb edilmiş bir altın bulunan 40 kuruşluk *ortada madrûb altın tek küpe*⁹³², Tuzcu oğlu Hâci İstirati zevcesi Hâce Eleni Hanım'ın terekesinde bir elmas çiçek ile birlikte kaydedilmiş *altın üzerine masnû' elmas taşlı tek küpe* ve 600 kuruşluk 1 çift *altın üzerine masnû' zümrüt taşlı küpe*⁹³³ ve Elmalı Mahallesi'nden Kolağası Abdurrahman Ahmed Ağa zevcesi Emine Hanım'ın terekesinde 1.080 kuruşluk 1 çift *altın üzerine sallamalı elmas küpe*⁹³⁴ gibi örnekler bulunmaktadır. Verilen bu örnekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında yaşayan Müslim ve Gayrimüslim kadınların süslenme adetlerinde altın, elmas, zümrüt, inci vb. kıymetli malzemelere yoğun şekilde rağbet gösterdiklerini gözler önüne sermektedir.

Terekesinde küpe bulunan Müslüman erkeklerden biri olan Ahi Yusuf Mahallesi'nden Arap Paşa olarak bilinen Cevdet Efendi'nin eşyaları arasında 550 kuruşluk 1 çift *altın üzerine elmas küpe* bulunmaktadır⁹³⁵. Verilen bu örneklerin yaklaşık olarak 100 ilâ 1.160 kuruş arasında

Ancak, bu noktada, Cemile Hanım'ın Mustafa Paşa'nın harem konağına neden ve nasıl geldiği hususu merak uyandırmaktadır. Mustafa Paşa'nın Antalya'da kaymakamlık dönemi için bkz.: Dayar, 2016a: 167-189. *Gâib ve mefkûd* terimleri hakkında bkz.: Bozkurt, 2011: 28-29.

⁹²⁵ AŞS., 11/38a.

⁹²⁶ AŞS., 45/23a-b.

⁹²⁷ AŞS., 43/194b.

⁹²⁸ AŞS., 16/324.

⁹²⁹ AŞS., 22/131b.

⁹³⁰ AŞS., 24/63b.

⁹³¹ AŞS., 33/113a-b.

⁹³² AŞS., 91/15a.

⁹³³ AŞS., 91/75b.

⁹³⁴ AŞS., 65/163a.

⁹³⁵ AŞS., 45/272a.

değişen fiyatlara sahip oldukları görülmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarına denk düşen tereke kayıtlarında bu fiyatların katlanarak arttığı görülmektedir. Örneğin, Teşvikiye Mahallesi'nden Melek Hanım'ın 9 L. 1336 [18 Temmuz 1918] tarihli tereke kaydında bulunan 1 çift *altın elmas küpeye* 3.000 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir⁹³⁶. Melek Hanım'ın ya da verdiğimiz diğer örneklerde bulunan küpelerin kıymetini belirleyen işçilik, yenilik-eskilik, kalite ve yapım malzemesi vb. faktörleri görme imkanına sahip değiliz. Bundan dolayı, Melek Hanım'ın sahip olduğu küpenin bu denli yüksek fiyata sahip olması, küpenin özelliğinden mi yoksa I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu enflasyondan mı kaynaklı tam olarak emin olamıyoruz. Ancak, Melek Hanım'ın tereke kaydının yer aldığı 69 Numaralı AŞS'deki terekelerde yer alan eşyalar, bir on yıl öncesine ait tereke kayıtlarının bulunduğu 16 Numaralı AŞS'deki terekelerde yer alan eşyalarla karşılaştırıldığı zaman I. Dünya Savaşı yıllarında hemen her kalemde fiyatların katlanarak arttığı görülmektedir.

Antalyalı kadınların giyim-kuşamlarını süsleyen küpeler arasında elmas taşlı olanları da birçok tereke kaydında karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları fazla ayrıntıya girilmeden *elmas küpe* şeklinde kaydedilmiştir⁹³⁷. Elmas küpelerde dikkat çeken bir örnek, AŞS'de az sayıda terekesi bulunan Ermenilere aittir. Ahi Yusuf Mahallesi'nden Karabet kızı Hurimyan Hanım'ın terekesindeki 500 kuruşluk 1 çift elmas küpe bulunmaktadır⁹³⁸. Müslüman kadınların da yüksek fiyatlarda elmas küpelere sahip oldukları görülmektedir. Tuzcular Mahallesi'nden Hafize Hanım'ın terekesindeki 1.000 kuruşluk 1 çift elmas küpeyi bu noktada örnek olarak gösterebiliriz⁹³⁹. Bazı tereke kayıtlarında daha ayrıntılı şekilde kaydedilmiş elmas taşlı küpelere rastlamak mümkündür. Hasbalaban Mahallesi'nden Havva Hanım'ın terekesinde bulunan 300 kuruşluk *gümüş üzerine elmas taşlı zümrüt yüzük küpe*⁹⁴⁰ ve İstanos'un Manay köyünden Dilber Hanım'ın 110 kuruşluk *gümüş üzerine ufak elmas taşlı adi küpesi* bu noktada örnek olarak verilebilir⁹⁴¹.

Antalya'nın zengin ailelerine mensup varlıklı kadınların terekelerinde elmas, inci ve zümrüt gibi kıymetli süs malzemelerinin bir arada kullanıldığı kıymetli küpelere tesadüf edilmektedir. Rağbetiye Mahallesi'nden Zanâil oğlu Vasilaki Efendi'nin kızı Despina Hanım'ın terekesinde 500 kuruşluk 1 çift *elmas zümrüt taşlı küpe* bulunmaktadır⁹⁴². Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın kızlarından Esmâ ve Havva hanımların terekelerinde de kıymetli

⁹³⁶ AŞS., 69/75a.

⁹³⁷ AŞS., 22/95b; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/106; AŞS., 22/167a; AŞS., 24/78; AŞS., 33/163a; AŞS., 44/203b; AŞS., 72/57b; AŞS., 97/13.

⁹³⁸ AŞS., 24/18a.

⁹³⁹ AŞS., 33/122b.

⁹⁴⁰ AŞS., 11/34a-b.

⁹⁴¹ AŞS., 44/11a.

⁹⁴² AŞS., 44/185b.

küpeler göze çarpmaktadır. Esmâ Hatun'un terekesinde 290'ar kuruşluk zümrüt ve elmas taşlı küpeler⁹⁴³, Havva Hanım'ın terekesinde 300'er kuruşluk *al simli zümrüt küpe, tek elmas küpe* ve 150 kuruşluk 1 çift incili küpe bulunmaktadır⁹⁴⁴.

Antalya giyim-kuşamında pek çok yerde karşımıza çıkan incilerin küpe yapımında da sıkça kullanıldıkları görülmektedir. Çok sayıda tereke kaydında geçen incili küpeler⁹⁴⁵, Antalyalı kadınların zevk ve beğenileri hakkında önemli bilgiler sunarlar. Bu noktada en güzel örneklerden bir tanesi Bali Bey Mahallesi'nden Hüseyin Ağa zevcesi Nazike Hanım'ın terekesinde karşımıza çıkmaktadır. Nazike Hanım'ın sahip olduğu 175 kuruşluk 1 çift küpe, *çizgili ve etrafı incili küpe*⁹⁴⁶ şeklinde tarif edilmiştir. Sahip olduğu kıymetli takılarla isminden sıkça söz ettiren Hacı Rukiye Kadın'ın terekesinde de kıymetli küpeler bulunmaktadır. Hacı Rukiye Kadın'ın terekesinde 250 kuruşluk 1 çift *taşlı küpe* ve 200 kuruşluk *dâne küpe* şeklinde kaydedilmiş 2 adet küpe bulunmaktadır⁹⁴⁷. *Dâne küpe* olarak kaydedilmiş olan bu küpenin incili küpe olması muhtemeldir. Bunlar haricinde, incili küpelerden, *incili gümüş küpe*⁹⁴⁸ ve *yüzük incili küpe*⁹⁴⁹ gibi örnekler bulunmaktadır.

Tereke kayıtlarında altın, elmas ve incili küpeler haricinde boncuk, gümüş ve kıymetli taşlarla yapılmış olan küpelere de tesadüf edilmektedir. Gümüş ve boncuktan mamul küpeler, tereke kayıtlarında karşımıza çıkan en ucuz küpelerdir. Örneğin, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Yorgi'nin terekesinde 3 kuruşluk bir boncuk küpe bulunmaktadır⁹⁵⁰. Ancak, Yorgi'nin tereke kaydı incelendiği zaman terekesinde yüklü miktarlarda ticarî mallar olduğu ve para alışverişleri yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan Yorgi'nin terekesinde bulunan bu 3 kuruşluk boncuk küpenin satılık bir ürün olduğu söylenebilir. Gümüş küpelerden de bu denli düşük fiyatlı küpelere rastlamak mümkündür. Kışla köyünde vefat eden Şerife Hanım'ın terekesinde 5 kuruşluk 1 çift *sim küpe*⁹⁵¹, Serik Kadriye'den Kara Mustafa kızı Selime Hanım'ın terekesinde 30 kuruşluk *gümüş küpe*⁹⁵², aslen Burdurlu olup Antalya'da Hoca Nebi Vakfı odalarında sakine iken vefat eden Kamile Hanım'ın terekesinde 1 adet *gümüş kırık küpe* yer almaktadır⁹⁵³. Bazı kayıtlarda ise altın kaplamalı gümüş küpelere tesadüf edilmiştir. Moralı Hacı Süleyman Ağa

⁹⁴³ AŞS., 10/18a.

⁹⁴⁴ AŞS., 11/35b-37b; AŞS., 11/23b.

⁹⁴⁵ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 11/9a; AŞS., 15/59a; AŞS., 22/106; AŞS., 22/280b; AŞS., 24/4a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/185a; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/55; AŞS., 95/nr. 16.

⁹⁴⁶ AŞS., 65/5a-b.

⁹⁴⁷ AŞS., 6/60.

⁹⁴⁸ AŞS., 54/142a-b.

⁹⁴⁹ AŞS., 93/55.

⁹⁵⁰ AŞS., 13/76a.

⁹⁵¹ AŞS., 18/71b.

⁹⁵² AŞS., 59/63b. Başka örnekler için bkz.: AŞS., 65/163b.

⁹⁵³ AŞS., 16/260. Kamile Hanım'ın gümüş kırık küpesi birer adet *saat köstek sallaması ve sagîr el aynası* ile birlikte kaydedilmiştir ve bu eşyaların toplam fiyatı 9 kuruş 36 paradır.

kızı Meryem Hatun'un terekesinde 177 kuruşluk 1 çift *altın kaplamalı gümüş çarklı küpe* yer almaktadır⁹⁵⁴. Çarklı küpelere farklı tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür⁹⁵⁵. Bu küpelerin *çarklı* ismiyle anılması, görünüşlerinin yıldız formunda bir çarka benzemesinden kaynaklı olabilir.

Yukarıda yer verilen tüm bu örnekler haricinde *sarkanaklı*⁹⁵⁶ ve *ufak*⁹⁵⁷ küpe çeşitleri de bulunmaktadır. Tereke kayıtlarında tespit edilen bazı küpelerin ise ne yazık ki hiçbir özelliği belirtilmemiştir⁹⁵⁸. Katipler tarafından herhangi bir özelliği belirtilmeyen bu küpelerin biraz daha ayrıntılı şekilde kaydedilmesi, Antalya'daki küpe kültürü hakkında şüphesiz daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlayabilirdi. Çok sayıda tereke kaydında pek çok türüne rastladığımız küpelerin, Antalya giyim-kuşamında vazgeçilmez bir öneme sahip takılar olduğu görülmektedir. Antalya'nın hemen her bölgesinde ve halkın her kesiminden insanın terekesinde görülen küpelerin, Osmanlı dönemi Antalya'sındaki en önemli takılardan biri olduğu görülmektedir.

Osmanlı döneminde Antalya giyim-kuşamında görülen baş takıları veya süslerini farklı illerin giyim-kuşamında da görmek mümkündür. Örneğin Denizli'de askı, saçlık, çiçek ve küpe⁹⁵⁹, Isparta'da baş takımı⁹⁶⁰, Bergama'da zülüflük, alın takısı/alınlık, tomaka⁹⁶¹, Bartın'da taç, çelenk⁹⁶² ve Kastamonu'da maşallah gibi takılar görülmektedir⁹⁶³. Verilen bu bilgilerden yola çıkarak, bu başlık altında ele alınan takıların Antalya'ya özgü olmayıp, Anadolu'nun farklı kentlerinde kullanılan takılardan olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. Kola ve Göğse Takılanlar

1.3.1. Bilezik

Eski Türkiye Türkçesinde “*bezek*” kelimesi, “*süs, ziynet*” anlamına gelmektedir⁹⁶⁴. “*Bilek bezeği*” de “*bilek süsü*” anlamına gelip zamanla kısaltarak “*bilezik*” şeklinde telaffuz edilmeye başlanmıştır⁹⁶⁵. Takılar arasında en fazla göze çarpan ve zenginliği, şıklığı, şatafatı

⁹⁵⁴ AŞS., 64/156b.

⁹⁵⁵ AŞS., 43/213a; AŞS., 51/312.

⁹⁵⁶ AŞS., 23/24a.

⁹⁵⁷ AŞS., 23/24a.

⁹⁵⁸ AŞS., 11/10a; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/109a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/61b; AŞS., 18/36a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/178b; AŞS., 59/22a; AŞS., 76/131a; AŞS., 91/44b-45a; AŞS., 93/29; AŞS., 93/69; AŞS., 93/123.

⁹⁵⁹ Aydın, 2019: 107, 825.

⁹⁶⁰ Muslu, 2021: 578.

⁹⁶¹ Tansuğ, 2985: 24-25.

⁹⁶² Dilek, 2021: 198, 208.

⁹⁶³ Mayuk, 2019: 159.

⁹⁶⁴ Ayverdi, 2010: 142.

⁹⁶⁵ Koçu, 1967: 38; Büngül, tarihsiz-a: 63.

en gösterişli şekilde yansıtan bilezikler, Antalyalı kadınların en önemli aksesuar tercihlerinden biridir. Öyle ki, çok sayıda tereke kaydında bulunmakta ve pek çok çeşidi göze çarpmaktadır.

Antalyalı kadınların kollarını süsleyen en pahalı bilezikler *henteş* bileziklerdir. Henteş, Antalya yöresinde zincir bilezik anlamına gelmektedir⁹⁶⁶. Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nin Rum kadınlarından Despina Hanım’ın terekesinde yer alan bir henteş bilezik kaydı, bu bilezik çeşidi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Despina Hanım’ın henteş bileziği miskal cinsinden ağırlığına göre kaydedilmiştir. 30 miskal yani yaklaşık olarak 144 gram⁹⁶⁷ ağırlığındaki bu bileziğin her bir miskaline 70 kuruş kıymet biçilmiştir. *Sekiz kollu altın kamış henteş bilezik* şeklinde kaydedilen 2.100 kuruşluk bu bileziğin, sekiz sıra altın zincirden oluşan ve günümüzdeki *hasır* bileziklere benzeyen bir bilezik olduğunu söyleyebiliriz⁹⁶⁸. Despina Hanım’ın kıymet ve ağırlık özellikleri belirtilmiş bu bileziğini dikkate alarak sadece fiyatı belirtilmiş diğer bileziklerin de ağırlıklarını tahmin edebiliriz.

Henteş bileziklere Antalya’nın varlıklı kadınlarının terekelerinde sıkça rastlamak mümkündür. Aya Dimitri Mahallesi’nden Ademiye Hanım’ın terekesinde elmas taşlarla süslenmiş 2.500 kuruş değerinde bir altın henteş bilezik bulunmaktadır. Ademiye Hanım’ın takıları arasında ayrıca 1.440 kuruşluk *burmalı altın bilezik* de göze çarpmaktadır⁹⁶⁹. Benzer şekilde, Makbule Mahallesi’nden Hâci Ligorî kızı Hâce Eleneste Hanım’ın 2.100 kuruşluk *henteş tabir olunur altın bileziği*⁹⁷⁰, Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nden Yasmi Kadın’ın 2.000 kuruşluk 1 çift altın henteş bileziği⁹⁷¹, Baba Doğan Mahallesi’nden Koç oğlu Hâci Mihail’in eşi Marya Hanım’ın 46 dirhemlik yani yaklaşık olarak 147 gramlık⁹⁷² 2.500 kuruş değerinde henteş bileziği⁹⁷³ örnek olarak verilebilir. Bu noktada verilen örneklerdeki bileziklerin fiyatlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. Ayrıca bu kayıtlar, Antalya’nın varlıklı Gayrimüslim kadınlarının aksesuar ve süslenme tercihlerini de ön plana çıkarmaktadır.

Antalya’nın varlıklı Müslüman kadınlarının terekelerinde de kıymetli henteş bileziklere tesadüf etmek mümkündür. Hatta Tuzcular Mahallesi sakinelerinden iken İstanos nahiyesinde vefat eden Nakiye Hanım’ın, 27 Ca. 1307 [19 Ocak 1890] tarihli terekesindeki 3.000 kuruşluk *elmas taşlı henteş bilezik*, Gayrimüslim kadınların bileziklerini de geride bırakacak kadar

⁹⁶⁶ TDK., 1993g: 2341.

⁹⁶⁷ Kullanıldığı yere ve zamana göre farklılıklar gösterebilen miskal, Osmanlı Devleti’nde 4,81 gram olarak kabul edilmekteydi. Kürkman, 2003: 391; Ayverdi, 2010: 828.

⁹⁶⁸ AŞS., 33/113.

⁹⁶⁹ AŞS., 11/37b.

⁹⁷⁰ AŞS., 11/38a.

⁹⁷¹ AŞS., 93/69.

⁹⁷² Kullanıldığı bölgelere göre farklılıklar gösterebilen dirhem, İstanbul’da 3,207 gram olarak kabul edilmekteydi. Kürkman, 2003: 350.

⁹⁷³ AŞS., 23/24a.

kıymetli bir örnektir⁹⁷⁴. Bali Bey Mahallesi'nden Hacı Mehmed kızı Meryem'in terekesindeki 2.000 kuruşluk 1 çift elmaslı henteş bilezik de oldukça yüksek fiyata sahip bir takıdır⁹⁷⁵. Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın, giyim-kuşam ve süslenmesine önem veren varlıklı kızlarının terekelerinde de henteş bileziklere rastlanmıştır. Esmâ Hatun'un takıları arasında 1.600 kuruşluk 1 çift *elmas taşlı henteş tabir olunur altın bilezik* bulunmaktadır⁹⁷⁶. Havva Hanım'ın terekesinde ise farklı özelliklerde 3 adet bilezik vardır. Bunlar, 2.250 kuruşluk elmaslı altın henteş bilezik, 1.750 kuruşluk 1 çift elmaslı bilezik ve 1.000 kuruşluk elmas bileziktir⁹⁷⁷. Keçi Bâlî Mahallesi'nden Habibe Hanım da 700 kuruşluk bir tel altın bileziğin yanında 1.500 kuruşluk altın bir henteş bileziğe sahiptir⁹⁷⁸. Kızılsaray Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın terekesinde ise 22 kuruşluk 2 çift *gümüş tel bilezik* ve 2.000 kuruşluk 1 çift henteş bilezik bulunmaktadır⁹⁷⁹. Verilen bu örneklerden anlaşılabileceği üzere, Osmanlı dönemi Antalya'sının Müslim ve Gayrimüslim varlıklı kadınları henteş bileziklere oldukça rağbet göstermiş ve bu uğurda önemli harcamalar yapmaktan geri kalmamışlardır.

Antalyalı kadınların bilezik tercihleri arasında altın bilezikler de çok önemli bir yere sahiptir. Bunlardan bazıları fazla ayrıntıya girilmeden yalnızca *altın bilezik* şeklinde kaydedilmiştir⁹⁸⁰. Altın bileziklerin de oldukça yüksek fiyatlara sahip örnekleri bulunmaktadır. Baba Doğan Mahallesi'nden Hâce Kadrina Hanım'ın 2.400 kuruşluk 1 çift altın bileziği⁹⁸¹, Makbule Mahallesi'nden Hâce Eleni Hanım'ın 2.800 kuruşluk 1 çift altın bileziği⁹⁸², Câmî-i Cedid Mahallesi'nden Dimitri kızı Anna'nın 40 miskal ağırlığındaki 1.000 kuruşluk altın bileziği⁹⁸³ ve Makbule Mahallesi'nden Yorgi kızı Marina'nın 40 miskal ağırlığındaki 1.600 kuruşluk 1 çift altın bileziği⁹⁸⁴ bu noktada örnek gösterilebilir. Rağbetiye Mahallesi'nden Zanâil oğlu Vasilaki Efendi'nin kızı Despina Hatun'un terekesinde 1.000 kuruş değerinde 1 çift burma altın bilezik bulunmaktadır⁹⁸⁵.

Kıymetli altın bilezikler Müslüman kadınların da tercihleri arasındadır. Ancak, Müslüman kadınların terekelerinde yer alan altın bileziklerin kıymetli elmas taşlarla da süslenmiş oldukları anlaşılmaktadır. Tuzcular Mahallesi'nden Latife Hanım'ın terekesindeki 800 kuruşluk 1 çift altın bilezik, tereke kaydından anlaşıldığı üzere sade altından mamul,

⁹⁷⁴ AŞS., 32/162.

⁹⁷⁵ AŞS., 93/68.

⁹⁷⁶ AŞS., 10/18a.

⁹⁷⁷ AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b.

⁹⁷⁸ AŞS., 22/106a.

⁹⁷⁹ AŞS., 33/173.

⁹⁸⁰ AŞS., 8/37b; AŞS., 10/3a; AŞS., 19/17a.

⁹⁸¹ AŞS., 91/44b.

⁹⁸² AŞS., 91/113b.

⁹⁸³ AŞS., 8/2a.

⁹⁸⁴ AŞS., 8/4b.

⁹⁸⁵ AŞS., 44/185a.

kıymetli taşlarla süslenmemiş bir bileziktir⁹⁸⁶. Altın bileziklerin kıymetli taşlarla süslendiği durumlarda bu durumun tereke kaydında açıkça belirtildiği görülmektedir. Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım'ın terekesinde 1.210 kuruşluk 1 çift *elmaslı ednâ altın bilezik*⁹⁸⁷ göze çarpmaktadır. Bâli Bey Mahallesi'nden Mehmed Ağa ile zevcesi Meryem Hatun'un tek bir tereke kaydında birleştirilmiş mallarının arasında da 1.500 kuruş değerinde 1 çift *altın üzerine elmas taşlı bilezik* bulunmaktadır⁹⁸⁸. Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın kızlarından Ümmügülsüm Güldali Hanım'ın terekesinde, kıymetli elmas taşlarla süslenmiş 1.500 kuruşluk bir altın bilezik bulunmaktadır⁹⁸⁹. Divan Piri Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın 2.500 kuruş değerindeki 1 çift *elmas taşlı altın bileziği*⁹⁹⁰ ve Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesindeki 2.075 kuruşluk *altın üzerine masnû' elmas taşlı bileziği*⁹⁹¹, bu noktada verilebilecek en pahalı örneklerdendir.

Yüksek fiyatlara sahip bu bilezikler, Antalya'nın elit sınıfı diyebileceğimiz Müslim ve Gayrimüslim varlıklı ailelere mensup kişilerin terekelerinde görülmüştür. Bu noktada bileziklerin ağırlıklarının da kaydedilmiş olması, bu takıların kıymetleri hakkında daha somut bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. 144 ve 147 gram ağırlığa sahip olduğunu bildiğimiz bu takılar, sahiplerinin ekonomik güçleri hakkında fikir verebilecek niteliktedir. Bazılarının ise kıymetli taşlarla süslenmiş olduğu görülen bu takılar, Antalyalı kadınların süslenmelerine ne denli önem verdiklerini ve bu uğurda önemli miktarlarda paralar harcadıklarını göstermektedir. Günümüzde eşine az rastlanır ağırlıkta olan bu bilezikler, Antalya'nın varlıklı kadınlarının, cemiyetleri arasında şık bir görünüme sahip olabilmek için giriştikleri şıklık yarışını gözler önüne sermektedir.

Antalyalı kadınların vazgeçilmez aksesuarlarından olan bileziklerin en yaygın çeşidi gümüş (sîm) bileziklerdir. Tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmeyen çok sayıda gümüş bileziğe tesadüf edilmektedir⁹⁹². Biraz daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlar, Antalya'da gümüş bileziklerin pek çok çeşidinin bulunduğunu göstermektedir. Bunlar arasında, *yaldızlı sim*

⁹⁸⁶ AŞS., 91/167a-b.

⁹⁸⁷ AŞS., 11/34a.

⁹⁸⁸ AŞS., 24/78.

⁹⁸⁹ AŞS., 91/218b.

⁹⁹⁰ AŞS., 24/63b.

⁹⁹¹ AŞS., 91/15a.

⁹⁹² AŞS., 7/13a; AŞS., 7/15b; AŞS., 8/11b; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/23b; AŞS., 8/24b; AŞS., 8/35b; AŞS., 8/42b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/10b; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/78a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/154a; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/50a; AŞS., 15/62a; AŞS., 18/36a; AŞS., 21/69b; AŞS., 22/97a; AŞS., 28/22a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 32/526; AŞS., 33/74b; AŞS., 34/156; AŞS., 35/42b; AŞS., 35/88b; AŞS., 42/80; AŞS., 43/195a; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/190; AŞS., 54/26; AŞS., 65/5a-b; AŞS., 70/250; AŞS., 91/7a; AŞS., 91/37b; AŞS., 91/86b; AŞS., 91/116b; AŞS., 91/128b; AŞS., 91/143b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/304b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/123.

*bilezik*⁹⁹³, *altın sulu gümüş bilezik*⁹⁹⁴, *gümüş örme bilezik*⁹⁹⁵, *gümüş tel bilezik*⁹⁹⁶, *altın yaldızlı gümüş bilezik*⁹⁹⁷, *gümüş burma bilezik*⁹⁹⁸, *Hicaz işi gümüş bilezik*⁹⁹⁹, *savatlı gümüş bilezik*¹⁰⁰⁰ ve *gümüş halka pürlü bilezik*¹⁰⁰¹ gibi örnekler vardır. Bu bilezikler, 10 ilâ 250 kuruş arasında değişen fiyatlara sahip, toplumun geniş kesimleri tarafından erişilebilir türde bileziklerdir. Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan en ucuz bileziklerden biri, Câmî‘-i Atîk Mahallesi’nden Ekmekçi Haşmet Hacı Mehmed’in terekesindeki 3 kuruşluk *kırık gümüş bilezik*¹⁰⁰².

Antalya’da Kal’a arasında Hendek adlı mahalde sakin iken vefat eden Bakkal Halil’in terekesinde 110 kuruş değerinde 9 adet *gümüş beyaz burma bilezik* ve 30 kuruş değerinde 1 çift *üzeri yaldızlı zincirli gümüş bilezik*¹⁰⁰³ gibi bilezik çeşitleri bulunmaktadır. Hayriye Tüccarı Hesapçızâde el-Hâcc Mehmed Ağa’nın terekesinde de çok sayıda gümüş bilezik bulunmaktadır. *Ednâ sîm bilezik* şeklinde kayıtlı bulunan 105 adet gümüş bileziğe 183 kuruş 10 para kıymet biçilmiştir¹⁰⁰⁴.

AŞS’deki bazı tereke kayıtlarında hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmamasına rağmen giyim-kuşamla alakalı yalnızca bir gümüş bileziğe tesadüf edilmektedir. Örneğin, Antalya’nın Solak köyünden Halil’in tereke kaydında 100 kuruşluk bir tüfekten sonra kaydedilmiş 2 adet *gümüş bilezik* bulunmaktadır¹⁰⁰⁵. Bir kol aksesuarı olarak kabul etmekte güçlük çektiğimiz bu gümüş bileziklerin tüfeklere ait bir parça olduğunu Arap Mescidi Mahallesi’nden Tüccar Çiloğlu Ahmed Ali Ağa’nın tereke kaydından anlamaktayız. Ahmed Ali Ağa’nın terekesindeki bir eşya öbeği, *tüfenk (1) üzerinde gümüş bilezik (3) (80 kuruş)* şeklinde geçmektedir¹⁰⁰⁶. Bu kayıt, terekelerde geçen bazı gümüş bileziklerin, tüfek mekanizmasını bir arada tutmaya yarayan bir parça olabileceğini göstermektedir. Yine aynı şekilde Temürci Süleyman Mahallesi’nden Laz oğlu Hüseyin Efendi’nin terekesinde 5 kuruş değerinde 2 adet *gümüş tabanca bileziği* bulunmaktadır¹⁰⁰⁷ ki bu kayıt, bazı *gümüş bilezik* kayıtlarının bir silah parçasını niteleyebileceğini açıkça göstermektedir.

⁹⁹³ AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b.

⁹⁹⁴ AŞS., 22/280b.

⁹⁹⁵ AŞS., 24/4a; AŞS., 33/243b-244.

⁹⁹⁶ AŞS., 33/173.

⁹⁹⁷ AŞS., 44/11a.

⁹⁹⁸ AŞS., 44/28; AŞS., 72/14b; AŞS., 91/3b.

⁹⁹⁹ AŞS., 65/5a-b.

¹⁰⁰⁰ AŞS., 72/14b.

¹⁰⁰¹ AŞS., 91/265a.

¹⁰⁰² AŞS., 16/25.

¹⁰⁰³ AŞS., 32/513-514.

¹⁰⁰⁴ AŞS., 11/71a.

¹⁰⁰⁵ AŞS., 91/5a.

¹⁰⁰⁶ AŞS., 91/220b.

¹⁰⁰⁷ AŞS., 54/172a.

Tereke kayıtlarında dikkat çeken bileziklerden bir diğeri yaldızlı bileziklerdir. Çeribaşızâde Yusuf Rifat Ağa'nın terekesindeki 1 çift *yaldızlı bilezik*, 500 kuruşluk değeri ile Antalya'da kullanılan kıymetli bilezik türlerinden biri olarak göze çarpmaktadır¹⁰⁰⁸. Tereke kayıtlarında en ayrıntılı şekilde kaydedilen bileziklerden biri, Hatib Süleyman Mahallesi'nden Latife Hanım'ın tereke kaydında bulunmaktadır. Latife Hanım'ın küçük oğlu Fevzi'ye hibe edildiği iddia edilen 1 çift bilezik *elmas taşlı gümüşden ma'mûl üzeri yaldızlı akarsu bilezik* şeklinde kaydedilmiştir¹⁰⁰⁹. Bu kayıttan, Antalya'da gümüş bileziklerin de kıymetli taşlarla süslenebildiklerini öğrenebilmekteyiz. Ne yazık ki bu bileziğin fiyatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Osmanlı döneminde hac yolculuğu esnasında önemli konaklama yerlerinden biri olan Antalya'da, bu yolculuk esnasında çok sayıda hacı veya hacı adayı vefat etmiştir. Bu kişilerin terekeleri, imparatorluğun farklı bölgelerinde kullanılan ve Antalya'da örneklerine pek rastlayamadığımız eşyalar hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Kırım taraflarından ve Bulgar taifesinden olan, hac vazifesi dönüşünde Antalya Karantinahanesinde *bi-emri'llâhi [te'âlâ]* fevt olan el-Hâcc Abdülhakim bin Yensura'nın yanında taşıdığı eşyalar arasında Antalya'da görmeye pek alışık olmadığımız eşyalar bulunmaktadır. Örneğin, bu başlık altında ele alabileceğimiz 80 adet *mavi boncuk bilezik*, AŞS'de eşine az rastladığımız türde bir bileziktir. Hacı Abdülhakim'in malları, ortada bir vârisinin olmaması sebebiyle vârisleri ortaya çıkana değin Beytül-mâl'de saklanmak üzere kayda geçirilmiştir. Bundan dolayı eşyalarının fiyatları tayin edilmemiştir¹⁰¹⁰. Hacı Abdülhakim'in, bu 80 adet mavi boncuk bileziği hac güzergâhında herhangi bir pazar yerinde almış olması muhtemeldir. Evine döndüğünde yakınlarına hediye etmek ya da satmak için bu kadar çok bilezik almış olduğu düşünülebilir.

Bilezik örnekleri arasında eşine az rastlanılan türlerden bir diğeri pirinç bileziklerdir. Aşık Doğan Mahallesi'nden Buharalı Attar Hacı Muhyiddin'in satılık çerçi malları arasında 13 çift pirinç bilezik bulunmaktadır¹⁰¹¹.

AŞS'de yer alan bilezik kayıtlarından, hiçbir özelliği belirtilmeyenler de çok sayıda tereke kaydında karşımıza çıkmaktadır¹⁰¹². Bu kayıtlar arasında, yukarıda verilen örnekler haricinde başka türlerde bilezikler olması muhtemeldir. Bununla beraber, Antalya'daki bilezik

¹⁰⁰⁸ AŞS., 13/104a.

¹⁰⁰⁹ AŞS., 22/97a.

¹⁰¹⁰ AŞS., 19/45b.

¹⁰¹¹ AŞS., 45/245b.

¹⁰¹² AŞS., 8/6b; AŞS., 10/34b; AŞS., 11/9b; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/81a; AŞS., 12/78b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/95a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/75a; AŞS., 15/55b; AŞS., 17/47a; AŞS., 17/83a; AŞS., 33/126; AŞS., 34/309; AŞS., 35/15b; AŞS., 53/32; AŞS., 85/95a.

çeşitleri arasında *adi tel bilezik*¹⁰¹³, *adi bilezik*¹⁰¹⁴, *burma tahta bilezik*¹⁰¹⁵ ve *adi altın sulu zincirli bilezik*¹⁰¹⁶ gibi örnekler de bulunmaktadır. Alâiyeli Musa Kâzım Efendi'nin terekesinde de 50 kuruş değerinde 1 çift *yaldızlı sîm halhal* bulunmaktadır¹⁰¹⁷. Halhal kelimesi hem bilezik¹⁰¹⁸ hem de özellikle Arap kadınları arasında yaygın şekilde kullanılan, altın veya gümüşten yapılma ayak bileziği anlamına gelmektedir¹⁰¹⁹. Musa Kâzım Efendi'nin terekesindeki halhalların kola mı yoksa ayağa mı takılan bilezik olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Verilen bu örneklerden bileziğin Antalya'da çok tercih edilen bir aksesuar olduğu, kişilerin ekonomik durumları, zevk, beğeni ve tercihlerine göre pek çok farklı türünün olduğu görülmektedir.

Bilezik başlığı altında ismi zikredilen Müslim ve Gayrimüslim pek çok kadın, Antalya'nın varlıklı kesimini oluşturan zengin ailelere mensupturlar. Bu kadınların kollarını süsleyen ve oldukça yüksek meblağlara sahip olan bu bilezikler, bu ailelerin ekonomik durumları hakkında fikir vermekle beraber Antalyalı kadınların giyim-kuşam ve süslenmelerine verdikleri önemi de gözler önüne sermektedir.

1.3.2. Saat

Saat, kadınlar ve erkekler tarafından hem zamanı öğrenmek amacıyla hem de bir aksesuar tercihi olarak sıkça kullanılan bir alettir. Bilhassa Müslümanlar, ibadet vakitlerini belirlemede saatlerden faydalanmışlar ve hem üzerlerinde hem de evlerinde doğal bir ihtiyaç olarak saat bulundurmuşlardır¹⁰²⁰.

Osmanlı Devleti'nde saat kullanımı XVI. yüzyıldan itibaren başlamış ve giderek yaygınlaşan kullanım alanı ile günlük hayatın ayrılmaz bir parçası halinde gelmiştir. Öncelikle sarayda kullanılmaya başlanan saat, kişilerin ekonomik imkânlarına göre kademeli bir şekilde halk tarafından da erişilebilir bir araç haline gelmiştir¹⁰²¹.

Saat, her Osmanlı erkeği için arzu edilen ve uğrunda ciddi paralar harcanabilen bir alet olmuştur. Bu, saatlerin hem günlük hayatta sağladığı faydalarla hem de şık bir takı olmasıyla yakından ilgilidir. 1794 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş olan James Dallaway, İstanbul halkının saatlere olan merakını ve ilgisini şu sözlerle dile getirmektedir:

¹⁰¹³ AŞS., 12/8b; AŞS., 22/50a.

¹⁰¹⁴ AŞS., 33/2.

¹⁰¹⁵ AŞS., 64/156b.

¹⁰¹⁶ AŞS., 72/57b.

¹⁰¹⁷ AŞS., 14/71a.

¹⁰¹⁸ TDK., 1993k: 4514.

¹⁰¹⁹ Ayverdi, 2010: 462.

¹⁰²⁰ Abdülaziz Bey, 1995: 207.

¹⁰²¹ Özdemir, 1993: 145; Faroqi, 2017: 112.

Avrupa saatçiliğinin en büyük müşterisi daima Müslümanlar ve onlar içinde en dindarı olan Osmanlı halkıdır. Günde beş vakit namaz, ramazanlarda iftar, sahur, her türlü ibadet saatlerdir. Saat, Allah'ı bulmanın en sağlam çaresi idi ve bu sıfatla eskilerin hayatlarını idare ediyordu¹⁰²².

Dallaway'ın bu sözleri, Osmanlı döneminde saat kullanımının amaçları ve önemi hakkında önemli fikirler vermektedir.

AŞS'deki terekelerde yüzlerce saat kaydına rastlanmaktadır. Bu durum saatlerin Antalya'da çok yaygın kullanılan araçlardan biri olduğunu göstermektedir. Terekelerde hiçbir özelliği belirtilmemiş onlarca saat kaydı bulunmaktadır¹⁰²³. Bu saatlerin yalnızca üstte taşınan saatlerden olmayıp masa veya duvar saati olmaları da mümkündür. Çünkü terekelerde çok sayıda çan saat, çalar saat, müzikli saat, rehâvîli (çalgılı) saat veya masa (oturak) saati gibi örneklere tesadüf edilmektedir¹⁰²⁴. Bu örnekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında evlerde saat bulundurmanın yaygın bir durum olduğuna işaret etmektedir.

Evlerde kullanılan saatler haricinde asıl konumuz olan üstte taşınan saatlerin de pek çok örneği bulunmaktadır. Antalya'da kadın-erkek, Müslim-Gayrimüslim, zengin-fakir hemen her kesimden insanın terekesinde farklı modellerde saatlere tesadüf edilmektedir. Bunlardan bazılarının yalnızca *köstekli saat* oldukları kaydedilmiştir¹⁰²⁵. Pek çok tereke kaydında karşılaştığımız altın¹⁰²⁶ veya altın kaplama¹⁰²⁷ saatler, Antalya halkının altın saatlere olan ilgisini yansıtmaktadır. Altın saatlerin ayrıca altın kordonluları da bulunmaktadır ki bunlar, saat modelleri arasında en pahalı örnekleri teşkil etmektedirler¹⁰²⁸. Varlıklı bir Rum kadını olan Ademiye Hanım'ın terekesinde 1.000 kuruş değerinde kordonlu altın koyun saati göze çarpmaktadır¹⁰²⁹. Antalya'nın zengin simalarından Barutçuzâde Abdi Efendi'nin terekesinde,

¹⁰²² Özdemir, 1993: 144.

¹⁰²³ AŞS., 5/21b; AŞS., 6/20; AŞS., 7/17a; AŞS., 8/5b; AŞS., 8/8a; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/19a; AŞS., 8/24a; AŞS., 8/53a-b; AŞS., 10/14a; AŞS., 10/28a-b; AŞS., 11/5a; AŞS., 11/53a-b; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/63a; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/143b; AŞS., 12/153a; AŞS., 13/67a; AŞS., 13/ AŞS., 13/69b; AŞS., 14/nr. 19; AŞS., 14/46b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/38a; AŞS., 15/62b; AŞS., 15/69b; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/8a; AŞS., 19/5b; AŞS., 19/7b; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/60b; AŞS., 24/66a; AŞS., 26/14; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 32/7; AŞS., 34/62; AŞS., 34/74; AŞS., 34/100; AŞS., 34/102; AŞS., 34/136; AŞS., 34/273-274; AŞS., 34/292; AŞS., 34/306; AŞS., 34/341; AŞS., 43/213a; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 45/246a; AŞS., 55/9b; AŞS., 55/41a; AŞS., 55/83a; AŞS., 59/16b; AŞS., 64/6b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/245-246; AŞS., 85/9a; AŞS., 85/44a; AŞS., 85/66a; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/273b; AŞS., 93/3; AŞS., 93/7; AŞS., 93/57; AŞS., 93/116; AŞS., 93/121; AŞS., 93/126; AŞS., 93/132; AŞS., 99/48; AŞS., 99/112.

¹⁰²⁴ AŞS., 11/34a; AŞS., 11/60a; AŞS., 16/130; AŞS., 16/157; AŞS., 16/304; AŞS., 16/328; AŞS., 16/351-352; AŞS., 16/429; AŞS., 17/27b; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/65; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 32/7; AŞS., 33/142b; AŞS., 34/315; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 44/264b-265b; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 45/246a; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/180; AŞS., 65/163a; AŞS., 70/201; AŞS., 72/29; AŞS., 72/58a; AŞS., 91/39b; AŞS., 91/43b; AŞS., 91/60a; AŞS., 91/117a; AŞS., 91/181b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/220b; AŞS., 91/251a; AŞS., 91/262b; AŞS., 91/274b; AŞS., 91/295a; AŞS., 93/3; AŞS., 93/44; AŞS., 97/2.

¹⁰²⁵ AŞS., 16/17; AŞS., 16/239; AŞS., 16/260; AŞS., 16/468; AŞS., 22/195b; AŞS., 24/46; AŞS., 33/284b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 65/43a-b; AŞS., 69/23a-b; AŞS., 91/273b; AŞS., 93/140.

¹⁰²⁶ AŞS., 11/34a; AŞS., 26/138a; AŞS., 33/113; AŞS., 97/9-10.

¹⁰²⁷ AŞS., 33/123b.

¹⁰²⁸ AŞS., 24/4a; AŞS., 28/107[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/185a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 63/332; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/75a; AŞS., 93/51.

¹⁰²⁹ AŞS., 11/37b.

büyük oğlu İzzet Efendi'ye miras kalan 1.900 kuruş değerinde altın kordonlu bir altın saat bulunmaktadır¹⁰³⁰. Bu örneklerin yanı sıra saatsiz altın kordonlara da tesadüf edilmektedir. Eskiden saatlerin boyna asılarak da taşındıkları düşünülürse¹⁰³¹ bunların bir tür altın kolye gibi kullanılmış oldukları söylenebilir. Örneğin, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Kuyumcuoğlu Nikola zevcesi Amalya Hanım'ın terekesinde 265 kuruş değerinde *ucunda Mısır altını merbût saatsiz altın kordon* bulunmaktadır¹⁰³². Başka bir terekede ise 19 dirhem ağırlığındaki *altın saat kordonuna* 1.352 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹⁰³³. Buradan hareketle, Antalyalı kadınların altından mamul bu kıymetli kordonları, saatleri bulunmadığı için mücevher kutularına hapsetmediklerini, ucuna bir altın iliştmek gibi yöntemlerle bir tür aksesuar olarak kullanmaya devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Altın saatlere kıyasla daha sık karşılaşılan gümüş saatler¹⁰³⁴, Antalya'da daha geniş bir kesim tarafından erişilebilen saat modelleridir. Bunların 40-50 kuruşluk alelade örnekleri olduğu gibi I. Dünya Savaşı ve sonrasına denk düşen tereke kayıtlarında 720-1.000 kuruş kıymet biçilen modelleri de görülmektedir¹⁰³⁵. Gümüş saatlerin de köstekli¹⁰³⁶ veya gümüş mahfazalı¹⁰³⁷ örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Bu gümüş mahfazaların tek başına kaydedildiği kayıtlar da bulunmaktadır. Makbûle Mahallesi'nin varlıklı Rumlarından Karayazıcıoğlu Hâci Kırya'nın terekesinde 20 dirhem ağırlığındaki düşük kalite bir gümüş saat mahfazasına 30 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹⁰³⁸. Altın ve gümüş saatler haricinde tereke kayıtlarında çok az örneklerine rastladığımız bakır¹⁰³⁹, nikel¹⁰⁴⁰ ve fakfon saatler¹⁰⁴¹ de bulunmaktadır.

Yapıldığı malzemenin ismi ile kaydedilmiş olan saatler haricinde insan vücudunda taşındığı yerin ismiyle anılan saatler de bulunmaktadır. Bunların en yaygın örneklerinden biri bel saatleridir¹⁰⁴². Bel saatlerinin tereke kayıtlarında görülmesi XX. Yüzyılın başlarına tesadüf etmektedir. Bu saatler, Koçu'nun bahsettiği, Avrupa'dan ithal edilen fabrika işi modeller

¹⁰³⁰ AŞS., 43/82-83a.

¹⁰³¹ Özdemir, 1993: 147.

¹⁰³² AŞS., 72/57a-b.

¹⁰³³ AŞS., 33/163a.

¹⁰³⁴ AŞS., 10/26b; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 15/8a; AŞS., 15/23a; AŞS., 22/105a; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 33/37a; AŞS., 42/117b; AŞS., 45/159b; AŞS., 45/246a; AŞS., 64/6b; AŞS., 69/2a; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/75b; AŞS., 93/51; AŞS., 93/149; AŞS., 97/4; AŞS., 100/123.

¹⁰³⁵ AŞS., 70/267; AŞS., 100/138.

¹⁰³⁶ AŞS., 10/3b; AŞS., 15/58a; AŞS., 16/130; AŞS., 16/304; AŞS., 32/514; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/267; AŞS., 70/322-323; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 91/133a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 97/9-10; AŞS., 100/138.

¹⁰³⁷ AŞS., 11/60b.

¹⁰³⁸ AŞS., 8/44a.

¹⁰³⁹ AŞS., 22/105a; AŞS., 32/514.

¹⁰⁴⁰ AŞS., 63/472.

¹⁰⁴¹ AŞS., 45/246a; AŞS., 63/100. Fakfon: "Bakır, nikel ve çinkodan meydana gelen, rengi ve görünüşü gümüşe benzer alaşım". Ayverdi, 2010: 367.

¹⁰⁴² AŞS., 69/67a-b; AŞS., 72/74b; AŞS., 87/47a-b; AŞS., 98/84; AŞS., 98/163; AŞS., 99/48.

olmalıdırlar¹⁰⁴³. Bel saatlerinden daha az sayıda karşımıza çıkan başka bir saat modeli ise cep saatleridir¹⁰⁴⁴.

Tereke kayıtlarında bel ve cep saatleri haricinde koyun saatleri de bulunmaktadır. İsminden de anlaşılabilceği üzere bu saatler koyun kısmında taşındıkları için koyun saati ismiyle anılmaktadırlar¹⁰⁴⁵. Tereke kayıtlarında bunların yalnızca *koyun saati*¹⁰⁴⁶ şeklinde kaydedilen örnekleri olduğu gibi *fâris*¹⁰⁴⁷ ve *Piryol (Piriol)*¹⁰⁴⁸ marka modelleri de bulunmaktadır.

Piryol marka saatler, Osmanlı Devleti için özel saat üretimi ile ün kazanmış olan George Prior ve Edward Prior adlı iki meşhur saat ustası tarafından üretilen kıymetli cep saatleridir. Topkapı Sarayı Müzesi'nin saat koleksiyonunda en nadide örnekleri teşkil eden bu saatler, devlet büyükleri tarafından en fazla tercih edilen saatler arasındaydı¹⁰⁴⁹. Ufak bir kaplumbağa biçiminde olan İngiliz piryolleri, iç içe açılan üç-dört mahfaza içerisinde yer almaktaydı¹⁰⁵⁰. Marulyalı el-Hacc Mehmed Emin Efendi'nin tereke kaydında bulunan 150 kuruşluk *atık İngiliz saati* de piryol tarzı ithal bir saat olabilir. Mehmed Emin Efendi'nin tereke kaydında göze çarpan diğer bir saat ise 80 kuruşluk *Cenevre saatidir*¹⁰⁵¹. Verilen bu örnekler, Osmanlı'ya hangi bölgelerden saat ithal edildiği hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Tereke kayıtlarında yer alan piryollerin farklı modelleri bulunmaktadır. Ancak bunların birçoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁰⁵². Özelliği belirtilen piryol saatlerin *gümüş zincirli*¹⁰⁵³, *gümüş kaplı*¹⁰⁵⁴ ve *hilâlî piryol*¹⁰⁵⁵ gibi çeşitleri bulunmaktadır. *Hilâlî*, kalıbı bakırdan mamul veya tombak şeklinde olan eski saatlerin adıdır¹⁰⁵⁶ ki tereke kayıtlarında bu isimle anılan başka saatler de mevcuttur¹⁰⁵⁷. Tereke kayıtlarında karşılaşılan en pahalı piryol saat, Keçi Bâli Mahallesi'nden Osmanağazâde Ahmed Bey'in terekesinde *bağa zarflı sim piryol koyun saati* şeklinde kayıtlı bulunan 450 kuruşluk bir saattir¹⁰⁵⁸. Bağa, kaplumbağa kabuğunun adıdır. Bu kabuklar sıcak suya kondukları vakit yumuşarlar ve istenilen şeklin

¹⁰⁴³ Koçu, 1967: 199.

¹⁰⁴⁴ AŞS., 74/8b-9a.

¹⁰⁴⁵ İrepoğlu, 2012: 152.

¹⁰⁴⁶ AŞS., 12/117a; AŞS., 12/122b; AŞS., 13/70b; AŞS., 91/223b.

¹⁰⁴⁷ AŞS., 12/20b.

¹⁰⁴⁸ AŞS., 14/43a.

¹⁰⁴⁹ Abdülaziz Bey, 1995: 210; Yıldız, 2006: 941-942; Aksoyak, 2009: 17-18.

¹⁰⁵⁰ Büngül, tarihsiz-b: 51.

¹⁰⁵¹ AŞS., 91/275a.

¹⁰⁵² AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b; AŞS., 16/25; AŞS., 26/14; AŞS., 91/148a; AŞS., 91/279a; AŞS., 93/44; AŞS., 93/152.

¹⁰⁵³ AŞS., 26/29a.

¹⁰⁵⁴ AŞS., 95/nr. 170

¹⁰⁵⁵ AŞS., 91/133a-b.

¹⁰⁵⁶ Pakalın, 1993a: 833.

¹⁰⁵⁷ AŞS., 15/86b.

¹⁰⁵⁸ AŞS., 15/15a.

kolayca verilebileceği bir kıvama gelirler¹⁰⁵⁹. Ahmed Bey'in koynunda taşıdığı bu pıryol saatin zarfının yani kasasının bu tarz bir bağadan yapıldığı görülmektedir. Hayvan ürünlerinin saat kabı yapımında da kullanıldıkları görülmektedir. Aslen İstanbullu olup Antalya'nın Çubuk Han mevkiinde vefat eden el-Hâcc Ebubekir'in eşyaları arasında 91,5 kuruşluk 1 adet *keler kaplı saat* bulunmaktadır¹⁰⁶⁰. Keler, sürüngenler familyasının kelerler grubuna giren hayvanların genel adıdır. Keler derisinden saat kabı vb. eşyalar yapıldığı bilinmektedir¹⁰⁶¹. Kütahyalı Ermeni Agop'un terekesinde yer alan 100 kuruşluk 1 adet *siyah kaplı saatin* de ne tür bir malzemeden yapıldığı belirtilmeyen siyah bir kabın içinde bulunduğu görülmektedir¹⁰⁶².

Tereke kayıtlarında sıkça karşılaştığımız saat modellerinden bir diğeri basma saatlerdir¹⁰⁶³. Basma saatlerin altın¹⁰⁶⁴ ve gümüş¹⁰⁶⁵ kösteklerle kullanılan modelleri olduğu gibi *basma koyun saati*¹⁰⁶⁶ ve *basma hilâlî saat*¹⁰⁶⁷ şeklinde tarif edilen örnekler de bulunmaktadır. Ayrıca gümüşten mamul basma saatler de bulunmaktadır¹⁰⁶⁸. *Basma* kelimesi bir cep saati terimi olup saatlerin kapağını açmak için kullanılmaktadır. Bu, eski saatlerde bulunan ön ve arka kapağın açılmasını sağlamak için basmak gerekliliğinden ileri gelmektedir. İki aşamalı basma düzeneği ilk basmada ön, ikinci basmada arka kapağın açılmasını sağlamaktadır¹⁰⁶⁹.

Aslen Rumeli ahalisinden olup Antalya'nın Karadayı Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Eyüp Ağa'nın terekesinde 75 kuruş değerinde 1 adet *fâris saat* bulunmaktadır¹⁰⁷⁰. Eyüp Ağa'nın eşyaları arasında 100 kuruşluk 1 adet *kebîr markobet saat* daha bulunmaktadır ki bu saat hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla beraber markobet, tereke kâtibinin bozuk imla ile kaydetmiş olduğu yabancı bir saat markasının ismi olabilir.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız saat türlerinden bir diğeri *pesendîde* saatlerdir. “*Pesend*” kelimesi tezhip terimlerinden biridir¹⁰⁷¹. 19. Yüzyılda Hezargradî Ataullah Efendi tarafından başlatılan bu model, çiçekli bir işleme tarzıdır¹⁰⁷². Bu bakımdan pesendîde saatlerin,

¹⁰⁵⁹ Pakalın, 1993a: 146.

¹⁰⁶⁰ AŞS., 3/36a.

¹⁰⁶¹ Abdülaziz Bey, 1995: 209.

¹⁰⁶² AŞS., 6/39.

¹⁰⁶³ AŞS., 10/7a; AŞS., 26/138a; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/7; AŞS., 33/142a; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/315; AŞS., 45/101a; AŞS., 76/59a; AŞS., 76/126a; AŞS., 91/82a; AŞS., 91/181b; AŞS., 91/200b; AŞS., 91/241b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/281b; AŞS., 93/44; AŞS., 95/nr. 144.

¹⁰⁶⁴ AŞS., 17/35b; AŞS., 28/nr. 106[2].

¹⁰⁶⁵ AŞS., 33/146.

¹⁰⁶⁶ AŞS., 13/76a.

¹⁰⁶⁷ AŞS., 93/152.

¹⁰⁶⁸ AŞS., 32/33; AŞS., 44/35a-b.

¹⁰⁶⁹ Aksoyak, 2009: 15.

¹⁰⁷⁰ AŞS., 91/166b.

¹⁰⁷¹ Pakalın, 1993b: 772.

¹⁰⁷² Ayverdi, 2010: 991.

çiçek motifleriyle bezeli saatler olduğu düşünülebilir. Bunun yanında, Lügat-ı Naci’de *pesendîde* kelimesi, “*beğenilmiş, müntehab, mergûb, makbûl*” gibi kelimelerle izah edilmektedir¹⁰⁷³. Muallim Naci’nin bu izahatına göre *pesendîde* saatlerin çok beğenilen, rağbet gösterilen güzide saatler olduğu söylenebilir ki bu ihtimal daha kuvvetli görünmektedir. Her ne olursa olsun *pesendîde* saatler hakkında söyleyebileceğimiz kesin bir şey varsa o da bu saatlerin çok kaliteli, yüksek fiyatlara sahip ve Antalya’nın varlıklı kişileri tarafından kullanılan saatler olduğudur. Antalya’nın en zengin Müslüman tüccarlarından biri olan Hesapçızâde Mehmed Ağa’nın terekesinde 351 kuruşluk *pesendîde* saat bulunmaktadır¹⁰⁷⁴. Müteveffâ Ali Paşa’nın azatlı kölesi Şahin Mehmed Ağa’nın terekesinde de 600 kuruşluk *pesendîde saat* göze çarpmaktadır¹⁰⁷⁵. Kızılsaray Mahallesi’nin varlıklı Müslümanlarından Kasabbaşı el-Hâcc Ahmed Ağa’nın eşyaları arasında da 500 kuruşluk 1 adet *pesendîde* saat yer almaktadır¹⁰⁷⁶.

Verilen bu örnekler haricinde tereke kayıtlarında bulunan saat modelleri şunlardır; *kaplama saat*¹⁰⁷⁷, *altın kordonlu kaplama saat*¹⁰⁷⁸, *işli saat*¹⁰⁷⁹, *camlı-camsız saat*¹⁰⁸⁰, *maşalı saat*¹⁰⁸¹, *maşalı sim saat*¹⁰⁸², *mineli saat*¹⁰⁸³, *karavana saat*¹⁰⁸⁴, *İngiliz karavanası saat*¹⁰⁸⁵, *asma saat*¹⁰⁸⁶ ve *beledî saat*¹⁰⁸⁷. Bunlar haricinde, kapaksız adi saatler¹⁰⁸⁸, günde iki defa doğru saati gösteren bozuk saatler¹⁰⁸⁹, kırıldığı halde atılamayan kırık saatler¹⁰⁹⁰ de bulunmaktadır.

Tereke kayıtlarındaki en ilginç kırık saat örneklerinden biri Antalya İdare Meclisi azalarından, aynı zamanda bir Hayriye Tüccarı olan Abdülhamid Efendi’nin terekesinde bulunmaktadır. Aslen Mısırlı olan Abdülhamid Efendi’nin 497.647 kuruşluk terekesi, O’nun nüfuzu ve zenginliği hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Eşyaları arasında yer alan 25 kuruşluk 1 adet *kırık saatin*¹⁰⁹¹ manevi bir değeri olduğu düşünülebilir. Abdülhamid Efendi’nin oğullarından ve Osmanlı dönemi Antalya’sının en önemli simalarından biri olan

¹⁰⁷³ Muallim Naci, 1322: 175.

¹⁰⁷⁴ AŞS., 11/71a.

¹⁰⁷⁵ AŞS., 6/58.

¹⁰⁷⁶ AŞS., 91/158b-159a.

¹⁰⁷⁷ AŞS., 12/107b; AŞS., 54/155a-b.

¹⁰⁷⁸ AŞS., 22/160b-161.

¹⁰⁷⁹ AŞS., 59/24b.

¹⁰⁸⁰ AŞS., 85/109a-b.

¹⁰⁸¹ AŞS., 91/190a.

¹⁰⁸² AŞS., 15/8a; AŞS., 34/27. “Maşalı” tabiri, bahsi geçen saatlerde “*tablanın salınımını düzenleyen mekanizma olan eşapmanın değişik biçimlerini ifade eder*”. Abdülaziz Bey, 1995: 210.

¹⁰⁸³ AŞS., 85/44a.

¹⁰⁸⁴ AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 91/30b.

¹⁰⁸⁵ AŞS., 91/152b.

¹⁰⁸⁶ AŞS., 43/82-83a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/201; AŞS., 76/126a; AŞS., 97/9-10; AŞS., 97/50-52; AŞS., 98/104; AŞS., 99/75-76.

¹⁰⁸⁷ AŞS., 98/33.

¹⁰⁸⁸ AŞS., 97/2.

¹⁰⁸⁹ AŞS., 8/51a; AŞS., 45/52a; AŞS., 91/79b.

¹⁰⁹⁰ AŞS., 16/25; AŞS., 44/11a.

¹⁰⁹¹ AŞS., 24/6b-7a.

Lülüzâde Ömer Lütî Efendi'nin terekesinde de 150 kuruşluk altın saat¹⁰⁹² göze çarpmaktadır. Milyon kuruşluk olağanüstü bir mal varlığına sahip olan Ömer Lütî Efendi'nin terekesinde kılıklı resmî takım elbise haricinde hiçbir giyim-kuşam eşyası yer almamaktadır. 150 kuruşluk bir altın saat ise onun zenginliğine kıyasla oldukça mütevazı kalmaktadır.

Tereke kayıtlarında bu saat modelleri haricinde çeşitli saat parçaları, saat keseleri, saat kutuları vb. eşyalar bulunmaktadır. Saat kopçası¹⁰⁹³, maden saat kösteği¹⁰⁹⁴, saat camı¹⁰⁹⁵, saat anahtarı¹⁰⁹⁶, akîk boncuklu saat kesesi¹⁰⁹⁷ ve ceviz veya tahtadan mamul saat kutuları¹⁰⁹⁸ gibi kayıtlar, Antalya'da saat kültürünün ve kullanımının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

AŞS'de, saatçi esnafından Ispartalı Saatçi Abdullah Efendi'nin terekesi bulunmaktadır. Abdullah Efendi'nin terekesinde çeşitli çalar saatler, bafon köstek parçaları, müşterilerinden alacağı olan saat ücretleri ve 999 kuruş değerinde bir de *saatçi âlâtı* bulunmaktadır¹⁰⁹⁹. Mühür kazımak gibi işlerle de iştigal ettiği anlaşılan Abdullah Efendi'nin 1.842 kuruşluk toplam serveti, O'nun mütevazı bir saatçi dükkanı olduğunu düşündürmektedir.

AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan yüzlerce saat kaydı, hem Antalya evlerinde saat kullanımının ne derece yaygın olduğunu hem de Antalya halkının saatlere olan talep ve ilgisini gözler önüne sermektedir. Kişilerin ekonomik durumlarına bağlı olarak birkaç kuruştan binlerce kuruşa kadar değişen modelleri bulunmaktadır. Bu dönemde Antalya'nın hemen her bölgesinde ve toplumun hemen her kesiminden insanın terekesinde saat görmek mümkündür.

1.3.3. Yüzük

Parmağa takılan bir halka olan yüzük, kimi zaman güç ve otorite göstergesi, kimi zaman evlilikte birliğin ve bağlılığın bir simgesi olmuştur. Çok eski zamanlardan beri ise mühür olarak kullanılmıştır¹¹⁰⁰. Üzerinde mühür bulunan yüzükler "*hâtem*" ismiyle de bilinirler¹¹⁰¹. Aslen Alâiyeli olan ve ticaret için geldiği Antalya'da vefat eden azatlı köle Mehmed'in terekesinde 5 kuruş değerinde gümüş bir hâteme rastlanılmaktadır¹¹⁰². Mühür özelliğinin dışında, tereke kayıtlarına karşımıza çıkan yüzüklerin hemen hepsinin süslenme maksadıyla kullanılan yüzükler olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁹² AŞS., 65/73a-b.

¹⁰⁹³ AŞS., 11/29b.

¹⁰⁹⁴ AŞS., 12/106a.

¹⁰⁹⁵ AŞS., 44/35a-b.

¹⁰⁹⁶ AŞS., 45/246a.

¹⁰⁹⁷ AŞS., 15/72b; AŞS., 32/162; AŞS., 44/295b; AŞS., 70/203; AŞS., 100/122.

¹⁰⁹⁸ AŞS., 42/80a-b; AŞS., 54/172a.

¹⁰⁹⁹ AŞS., 33/48b.

¹¹⁰⁰ Özbaşı, 2002: 793; Kuşoğlu, 2015: 136.

¹¹⁰¹ Ayverdi, 2010: 481.

¹¹⁰² AŞS., 93/15.

Antalya halkının en fazla rağbet gösterdiği yüzük çeşitlerinden biri altın yüzüklerdir. Tereke kayıtlarında pek çok yerde *altın yüzük*¹¹⁰³ şeklinde geçen ifadelerle tesadüf etmek mümkündür. Altından mamul yüzüklerin yanı sıra, üst tarafına Frenk altını veyahut Osmanlı çarkı veya çeyrekliği yerleştirilen yüzükler de bulunmaktadır¹¹⁰⁴. Tereke kayıtlarından, Antalya’da, altından yapılma yüzüklerin kıymetli taşlarla süslenme geleneğinin çok fazla yaygın olduğunu anlamaktayız. Bunlar arasında en sık karşılaştıklarımız elmas taşlarla süslenmiş altın yüzüklerdir¹¹⁰⁵. Bunun haricinde altın yüzükleri süslemekte kullanılan kıymetli taşlar arasında zümrüt¹¹⁰⁶, firuze¹¹⁰⁷, akîk/hakîk¹¹⁰⁸ ve yeşil taş¹¹⁰⁹ gibi örnekler de bulunmaktadır. Antalya halkının parmaklarını süsleyen yüzüklerde kullanılan taşlar elbette bunlarla sınırlı değildir. Tereke kayıtlarında bu amaçla kullanılan çok sayıda ve türde kıymetli taş göze çarpmaktadır. Ancak, çoğu kayıtta, bu taşların işlenmiş oldukları yüzüklerin hangi madenden yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu taşlardan en sık karşılaşılanı elmas taşlı yüzüklerdir¹¹¹⁰. Elmas taşlı yüzüklerin arasında *Kıbrıs elmas yüzük* şeklinde kayıtlı bulunanları da vardır¹¹¹¹. Elmas taşlar haricinde yakut¹¹¹², zümrüt¹¹¹³, kırmızı taşlı¹¹¹⁴ ve yine parlak kırmızı renkte bir taş olan *lâl* taşlı¹¹¹⁵, sırça taşlı¹¹¹⁶, Seylan (Sri Lanka) Adası’ndan çıkartılan, koyu kırmızı renkte, şeffaf, yüzük veya tespih gibi eşyaların yapımında kullanılan¹¹¹⁷ *Seylan taşlı*¹¹¹⁸, yine değerli bir taş olan ve yüzük, kemer tokası veya gerdanlık gibi eşyalarda süs malzemesi olarak kullanılan¹¹¹⁹ *Süleyman taşlı (Süleymânî)*¹¹²⁰ gibi yüzükler de

¹¹⁰³ AŞS., 8/2a; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/59b; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/38a; AŞS., 12/107b; AŞS., 15/34a; AŞS., 22/96; AŞS., 22/106a; AŞS., 23/24a; AŞS., 24/4a; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/284a; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 54/155; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 93/50; AŞS., 93/134; AŞS., 95/nr. 16.

¹¹⁰⁴ AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 55/89a; AŞS., 59/21b; AŞS., 64/156b.

¹¹⁰⁵ AŞS., 11/57a; AŞS., 12/29b; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/208; AŞS., 24/78; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/74b; AŞS., 91/113b; AŞS., 97/12.

¹¹⁰⁶ AŞS., 91/181b.

¹¹⁰⁷ AŞS., 14/71a; AŞS., 15/59a; AŞS., 65/5b.

¹¹⁰⁸ AŞS., 15/17a; AŞS., 28/22a; AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 45/272a.

¹¹⁰⁹ AŞS., 11/29b; AŞS., 16/324.

¹¹¹⁰ AŞS., 8/4b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/34a; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/56b; AŞS., 21/62b; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/18a; AŞS., 24/63b; AŞS., 26/151b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/55; AŞS., 93/140; AŞS., 93/142.

¹¹¹¹ AŞS., 19/17a.

¹¹¹² AŞS., 32/416.

¹¹¹³ AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 11/38a.

¹¹¹⁴ AŞS., 6/39.

¹¹¹⁵ AŞS., 93/68.

¹¹¹⁶ AŞS., 28/22a; AŞS., 44/11a.

¹¹¹⁷ Ayverdi, 2010: 1097.

¹¹¹⁸ AŞS., 28/22a.

¹¹¹⁹ Ayverdi, 2010: 1140.

¹¹²⁰ AŞS., 15/17a; AŞS., 22/208.

bulunmaktadır. Bazı kayıtlarda ise yüzük taşlarının türü belirtilmeden *yüzük taşı*¹¹²¹ şeklinde kaydedilmişlerdir.

Altın yüzükler haricinde Antalya’da en sık karşılaştığımız yüzük çeşidi gümüş yüzüklerdir¹¹²². Gümüş yüzüklerin, sırça, elmas¹¹²³ ve firuze¹¹²⁴ gibi taşlarla süslenmiş örnekleri bulunmaktadır. Yapıldığı maden göz önünde bulundurularak kaydedilen yüzüklerden, altın ve gümüş yüzükler haricinde bakır¹¹²⁵ ve kalay¹¹²⁶ yüzükler de mevcuttur. Bunlar haricinde, *teneke yüzük*¹¹²⁷, *gül yüzük*¹¹²⁸, *taşsız maden yüzük*¹¹²⁹, *yarımşar liradan iğne üç yüzük*¹¹³⁰, *gümüş Yemen yüzüğü*¹¹³¹, *antika yüzük*¹¹³², *kırık yüzük*¹¹³³ ve hiçbir özelliği belirtilmeyen¹¹³⁴ yüzükler de vardır.

AŞS’de terekesi bulunan bazı kişilerin çok sayıda yüzüğe sahip oldukları göze çarpmaktadır. Bunlar, genelde Antalya’nın varlıklı kadınlarıdır. Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa’nın kızı Esmâ Hatun’un terekesinde 600 kuruşluk *elmas taşlı hurde gök yüzük*, 90 kuruşluk *yeşil zümrüt taşlı yüzük*, 120 kuruşluk *mavi yakut taşlı yüzük* ve 130 kuruşluk *hurde elmas yüzük* yer almaktadır¹¹³⁵. Esmâ Hatun’un kız kardeşi Havva Hanım’ın terekesinde de 1.000 kuruş değerinde 2 adet elmas taşlı yüzük göze çarpmaktadır¹¹³⁶.

Tugayzâde Ali Efendi’nin kızı Nefise Hanım’ın terekesinde de farklı özelliklerde yüzükler göze çarpmaktadır. Bunlar; 271 kuruşluk *altın halkalı elmas taşlı gül yüzük*, 385 kuruşluk *halkasız elmas taşlı yüzük*, 25 kuruşluk birer adet *taşsız altın yüzük* ve *sırça taşlı yüzük*, 150 kuruşluk *altın halkalı yeşil taşlı zümrüt yüzük*, 25 kuruşluk *altın halkalı ufak kırmızı Süleyman taşlı yüzük*, 400 kuruş değerinde *altın üzerine masnû‘ halkasız gül yüzük* ve 25 kuruşluk *altın halkalı akîk yüzüktür*¹¹³⁷.

¹¹²¹ AŞS., 6/39; AŞS., 11/29a-b; AŞS., 70/203.

¹¹²² AŞS., 12/62a; AŞS., 21/69b; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 22/281a; AŞS., 23/24a; AŞS., 24/4a; AŞS., 32/514; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 59/23b; AŞS., 65/163b.

¹¹²³ AŞS., 43/214a.

¹¹²⁴ AŞS., 44/265b.

¹¹²⁵ AŞS., 6/39; AŞS., 19/45b.

¹¹²⁶ AŞS., 24/4a.

¹¹²⁷ AŞS., 70/101-105.

¹¹²⁸ AŞS., 22/95b.

¹¹²⁹ AŞS., 33/284b.

¹¹³⁰ AŞS., 65/5b.

¹¹³¹ AŞS., 100/138.

¹¹³² AŞS., 93/55; AŞS., 93/140.

¹¹³³ AŞS., 93/142.

¹¹³⁴ AŞS., 5/20b; AŞS., 6/58; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/108a; AŞS., 13/76a; AŞS., 15/61b; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/26b; AŞS., 53/32; AŞS., 54/26; AŞS., 59/63b; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 93/20; AŞS., 93/29; AŞS., 93/31; AŞS., 93/55; AŞS., 93/69; AŞS., 93/123.

¹¹³⁵ AŞS., 10/18a.

¹¹³⁶ AŞS., 10/35b-37b.

¹¹³⁷ AŞS., 91/15a.

Terekesinde çok sayıda yüzük görülen bir başka Müslüman kadın, Mora muhacirlerinden olup Kızılsaray Mahallesi'nde sakine iken vefat eden Hacı Salih Ağa kızı Emine Hanım'dır. Emine Hanım'ın terekesinde 175 kuruş değerinde 1 adet *ednâ elmas yüzük* ve toplam 120 kuruş değerinde *altın halkalı firuze yüzük*, *Seylan taşlı yüzük*, *gümüş yüzük*, *incili yüzük* ve *tırtır yüzük* gibi örnekler bulunmaktadır¹¹³⁸.

Bazı tereke kayıtlarında karşımıza çıkan yüzükler, Antalya'daki yüzük çeşitliliği hakkında sahip olduğumuz bilgileri arttıracak niteliktedir. Tuzcular Mahallesi'nden Besime Hatun'un terekesinde, bir taş parçası ile birlikte kaydedilmiş, 48 kuruşluk *berak tabir olunur altın sagîr yüzük* bulunmaktadır¹¹³⁹. Teşvikiye Mahallesi'nden Doğanzâde kızı Alime Hanım'ın terekesinde bulunan 1 adet kalay yüzüğün üzerinde 1 adet beşlik altın bulunmaktadır. *Kalay yüzük üzerinde bulunan beşlik altın* şeklinde tarif edilen bu yüzüğün kıymeti 5 kuruştur¹¹⁴⁰.

Antalya'nın varlıklı Gayrimüslim kadınlarının terekelerinde de çok sayıda ve farklı türlerde kıymetli yüzükler bulunmaktadır. Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Panâiri Efendi'nin kızı Despina Hanım'ın terekesinde farklı özelliklerde ve çok sayıda yüzük bulunmaktadır. Bunlar; 1.000 kuruş değerinde 3 adet *altın üzerine tek taşlı elmas yüzük*, 200 kuruş değerinde *altın üzerine elmas gül yüzük*, 100 kuruş değerinde 2 adet *altın üzerine antika yüzük*, 40 kuruş değerinde 9 adet *altın üzerine al taşlı yüzük*, 15 kuruşluk *yaldızlı yüzük* ve 50 kuruşluk *altın cingilli yüzüktür*¹¹⁴¹.

Makbûle Mahallesi sâkinelerinden Zanâiloğlu Hâci Kostanti Ağa'nın kızı Marya Hatun'un terekesinde 106 kuruş değerinde 1 adet *altın üzerine üç taşlı elmas yüzük*, 53 kuruş değerinde *altın üzerine yakut yüzük*, 30 kuruş değerinde *incili altın cingilli yüzük*, 33 ve 121 kuruş değerinde 2 adet *firuze taşlı altın yüzük* ve 424 kuruş değerinde 1 adet *altın üzerine elmas yüzük* bulunmaktadır¹¹⁴².

Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Kuyumcuoğlu Nikola zevcesi Amalya Hanım'ın terekesindeki yüzükler, AŞS'de karşılaştığımız en ilginç ve eşine az rastlanır yüzüklerden bazılarıdır. Bunlar; 35 kuruşluk *beyaz taşlı kafesli altın yüzük*, 31 kuruşluk *kırmızı taşlı kafesli altın yüzük*, 31 kuruşluk *siyah taşlı altın yüzük*, 38'er kuruşluk halka şeklinde 2 adet altın yüzük, 31 kuruşluk *mavi ve siyah taşlı altın yüzük*, 65 kuruşluk *akîk üzerine resimli altın yüzük* ve 505 kuruşluk *Mevlevî külâhı* şeklinde altın yüzük olarak karşımıza çıkmaktalar¹¹⁴³.

¹¹³⁸ AŞS., 15/72b.

¹¹³⁹ AŞS., 10/3a.

¹¹⁴⁰ AŞS., 24/4a.

¹¹⁴¹ AŞS., 33/113b.

¹¹⁴² AŞS., 43/194b.

¹¹⁴³ AŞS., 72/57b.

Rağbetiye Mahallesi'nin Rum kadınlarından Zanâil oğlu Vasilaki Efendi'nin kızı Despina Hanım'ın terekesinde 1 adet *akîk yüzük*, 200 kuruş değerinde *altın üzerine yeşil zümrüt taşlı yüzük*, 66 ve 110 kuruş değerinde 2 adet *altın üzerine yakut taşlı yüzük* bulunmaktadır¹¹⁴⁴.

Makbule Mahallesi'nden Tuzcuoğlu Hâci İstirati zevcesi Hâce Eleni Hanım'ın terekesinde 350 kuruşluk *altın halkalı elmas yüzük*, 300 kuruşluk *altın halkalı ufak elmas taşlı yüzük*, 500 kuruşluk *altın halkalı büyük elmas taşlı yüzük* ve 50 kuruşluk *altın halkalı kırmızı Süleyman taşlı yüzük* gibi örnekler yer almaktadır¹¹⁴⁵. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Marya Hanım'ın terekesinde ise 45 kuruş değerinde 4 adet *altın ile musanna' elvan taşlı yüzük* yer almaktadır¹¹⁴⁶. Verilen bu örnekler bir taraftan Antalyalı kadınların zevk ve beğenileri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlarken diğer yandan Antalya'daki yüzük kültürünün çeşitliliği, zenginliği ve yüzük fiyatları hakkında da bilgi sahibi olmamıza olanak tanımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinden Antalya'ya gelen memurların terekelerinde de farklı türlerde yüzüklere tesadüf edilmektedir. Antalya Niyabet Mahkemesi memurlarından Mehmed Rıza Efendi'nin terekesinde 136 kuruşluk *ednâ altın üzerine sûretli yüzük* bulunmaktadır¹¹⁴⁷. Aslen Sofya eşrafından olup Antalya Bidayet Mahkemesi Mukâvelât Muharriri iken vefat eden Mehmed Mesud Hilmi Efendi'nin terekesinde 2 *adi yüzük*, 2 *firuze taklid taş yüzük* ve 1 *adi gümüş yüzük* yer almaktadır¹¹⁴⁸. Aslen Yanya Vilayetinin Leskovik sancağı ahalisinden olup Finike Rûsûmât Kâtibi iken vefat eden Devriş Süleyman Efendi'nin terekesinde 16 kuruş değerinde 2 adet *Necef taşlı gümüş yüzük* ve 1 adet *Necef taşı* ile beraber 2 adet *akîk yüzük* bulunmaktadır¹¹⁴⁹. Necef taşı, İran'ın Necef kentinden ismini alan, mühür, tespih, yüzük veya satranç taşı gibi eşyaların yapımında kullanılan, nadir bulunan, şeffaf ve parlak bir kuvars türüdür¹¹⁵⁰.

Osmanlı ordusunun Antalyalı neferlerinden biri olan Elmalı Mahallesi sakinlerinden Kolağası Abdurrahman Efendi'nin terekesinde 70 kuruşluk 1 adet *Yemen taşlı altın yüzük* göze çarpmaktadır. Abdurrahman Efendi, taburu ile beraber gittiği Yemen'den dönüş esnasında yolda vefat etmiştir¹¹⁵¹. Terekesinde bulunan bu yüzük, son görev yeri olan Yemen'den bir hatıra olarak eşyalarının arasında bulunmaktadır.

¹¹⁴⁴ AŞS., 44/185a-b.

¹¹⁴⁵ AŞS., 91/75b.

¹¹⁴⁶ AŞS., 22/131b.

¹¹⁴⁷ AŞS., 11/26a-28.

¹¹⁴⁸ AŞS., 64/180.

¹¹⁴⁹ AŞS., 28/nr 143[2]. Şeyh Sinan Mahallesi'nden Havva Hanım'ın terekesinde de 104 kuruşluk 2 adet *adi altın Necef taşlı yüzük* bulunmakta. AŞS., 44/190a-b.

¹¹⁵⁰ Ayverdi, 2010: 921.

¹¹⁵¹ AŞS., 44/126b.

Yüzük, Antalya’da hemen her kesimden insanın terekesinde görülebilen en yaygın aksesuarlardan biridir. Kişilerin ekonomik durumlarına bağlı olarak birkaç kuruş değerinde alelade yüzükler bulunabildiği gibi 800 kuruş değerinde kıymetli yüzüklere de tesadüf edilebilmektedir. Bunlar gerek şık bir görünüş için parmağa takılan bir aksesuar gerekse evlilik bağına işaret eden simgeler olarak giyim-kuşamda yer bulmaktadırlar.

1.3.4. İğne/Broş

İğne kelimesinin çok sayıda anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilk akla gelenlerden biri dikiş dikmeye yarayan alettir. Bazı tereke kayıtlarında karşılaştığımız *iğne* kayıtlarının gerek fiyatlarına ve gerekse yan yana kayıtlı bulundukları eşyalara bakarak dikiş dikmekte kullanılan iğnelerden olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Rağbetiye Mahallesi’nden Alenko Hanım’ın terekesinde bulunan 1 adet *taklîd altın iğne* 5, 4 adet *gümüş iğne* ise yalnızca 5 kuruş değerindedir. Aynı terekede yer alan 105 kuruşluk 1 adet *altın nezik iğnenin*, dikiş iğnesi mi yoksa bir süs iğnesi mi olduğunu kesin olarak ayırt etmek zordur¹¹⁵². Başka bir terekede ise toplam 20 tane *gümüş iğneye* 15 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹¹⁵³. Teşvikiye Mahallesi’nden Doğanzâde kızı Alime Hanım’ın terekesinde 1 adet hakîkten yapılmış 1 kuruşluk bir iğne bulunmaktadır¹¹⁵⁴. Rağbetiye Mahallesi’nden Kıbrıslı Yorgi Validi’nin terekesinde kayıtlı bir eşya öbeği *düğme ve şerid ve iğne ve sâ’ir çerçi âlâtı* şeklinde geçmektedir. 15 kuruş değerindeki bu eşya öbeğinde yer alan iğnenin bir dikiş aleti olduğu açıkça görülmektedir¹¹⁵⁵. Bu tarz örnekleri çoğaltmak mümkündür¹¹⁵⁶.

İğne kelimesi, alt tarafındaki bir iğne marifetiyle başa veyahut göğse takılan, altın ya da mücevherlerle donatılmış aksesuar anlamına da gelmektedir¹¹⁵⁷. Dinî inanışlar veya nazardan korunma gibi gayelerle başörtüsüne ya da hotoza ilâştirilerek kullanılan iğneler de bulunmaktadır¹¹⁵⁸. Tereke kayıtlarında hem başa hem de göğse takılan iğnelere tesadüf edilmektedir. Kolağası Abdurrahman Ağa’nın zevcesi Emine Hanım’ın terekesinde yer alan bir iğne, *üçübiryerde Osmanlı altınından ma’mûl göğüs iğne* şeklinde kayıtlı bulunmaktadır. Osmanlı altınlarından yapılmış olan bu iğnenin fiyatı 307 kuruş 30 para olarak tayin edilmiştir¹¹⁵⁹.

¹¹⁵² AŞS., 16/324.

¹¹⁵³ AŞS., 21/69b.

¹¹⁵⁴ AŞS., 24/4a.

¹¹⁵⁵ AŞS., 33/9b.

¹¹⁵⁶ AŞS., 42/80a-b; AŞS., 44/28.

¹¹⁵⁷ Çağbayır, 2007b: 2104; Ayverdi, 2010: 542.

¹¹⁵⁸ Apak vd., 1997: 87.

¹¹⁵⁹ AŞS., 65/163b.

Câmi'-i Cedîd Mahallesi sâkinelerinden Kuyumcuoğlu Nikola zevcesi Amalya Hanım'ın terekesindeki 385 kuruşluk 1 adet iğne, *mavi altın elmas göğüs iğnesi* şeklinde kaydedilmiştir¹¹⁶⁰. Baba Doğan Mahallesi'nden Hâce Marya Hanım'ın terekesinde, küpe ve yüzükle bir arada kaydedilmiş 1 adet *baş iğnesi* göze çarpmaktadır¹¹⁶¹. Timurcu Kara Mahallesi'nden Aişe Hanım'ın terekesinde de 2 adet *gümüş baş iğnesi* vardır¹¹⁶². Ancak, tereke kayıtlarında karşımıza çıkan diğer iğnelerin başa mı yoksa göğse mi takıldıklarına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu noktada elde edilen önemli bilgi, Antalya'da iğnelerin hem başa hem de göğse takılabildikleridir.

Antalyalı kadınların önemli bir aksesuar seçeneği olan iğnelerin pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bu takıların genel özelliği, altın veya gümüş üzerine işlenmiş kıymetli süs malzemelerinden oluşmalarıdır. Bu noktada tespit edilen iğneler şunlardır; *gümüş elmaslı iğne*, *gümüş ve altın üzerine al simli iğne*¹¹⁶³, *gümüş üzerine elmas yaldız iğne*, *altın üzerine elmas yaldız iğne*¹¹⁶⁴, *adi altın üzerine ufak yaldız iğne*¹¹⁶⁵, *gümüş üzerine elmas iğne*¹¹⁶⁶, *altın üzerine sagîr elmas iğne*, *iki incili adi iğne*¹¹⁶⁷, *elmas iğne*¹¹⁶⁸, *gümüş iğne üzerinde bulunan beşlik altın*¹¹⁶⁹, *yaldız üzerine sagîr iğne*¹¹⁷⁰, *gümüş iğne*¹¹⁷¹, *altın incili iğnelik*¹¹⁷², *bafon iğne*¹¹⁷³ ve *akîk taşlı iğne*¹¹⁷⁴. Verilen bu örnekler haricinde, terekesinde birden çok iğne bulunan varlıklı kadınların sahip oldukları kıymetli iğneler de bulunmaktadır.

Divan Piri Mahallesi'nden Azmi Bey'in kızı Dudu Hanım'ın terekesinde 750 kuruş değerinde 3 adet *ufak elmas iğne*, 20 kuruş değerinde 1 adet *atîk taşlı iğne*, 300 kuruşluk 1 adet *tırtırlı incili iğne*, 100 kuruşluk 1 adet *sırma üzerine incili iğne* ve 120 kuruşluk 1 adet *gümüş üzerine iğne* bulunmaktadır¹¹⁷⁵. Giyim-kuşamını kıymetli iğnelerle süslemeyi sevdiği anlaşılan Dudu Hanım'ın, bu uğurda önemli miktarlarda harcamalar yaparak mücevher koleksiyonunu zenginleştirdiği görülmektedir.

¹¹⁶⁰ AŞS., 72/57b.

¹¹⁶¹ AŞS., 93/29.

¹¹⁶² AŞS., 22/281a.

¹¹⁶³ AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b.

¹¹⁶⁴ AŞS., 97/13.

¹¹⁶⁵ AŞS., 44/11a.

¹¹⁶⁶ AŞS., 11/34a; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 72/57b.

¹¹⁶⁷ AŞS., 43/194b.

¹¹⁶⁸ AŞS., 22/95b; AŞS., 44/203b; AŞS., 45/149b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/305b.

¹¹⁶⁹ AŞS., 24/4a.

¹¹⁷⁰ AŞS., 54/155a-b.

¹¹⁷¹ AŞS., 93/55.

¹¹⁷² AŞS., 91/75b.

¹¹⁷³ AŞS., 70/250.

¹¹⁷⁴ AŞS., 91/218b.

¹¹⁷⁵ AŞS., 24/63b.

Aslen İbradı nahiyesi Aşağı Mahallesi sâkinelerinden olup Timurcu Kara Mahallesi'nde sâkine iken vefat eden Safa Hanım'ın terekesinde de kıymetli iğneler göze çarpmaktadır. Safa Hanım'ın takıları arasında 700 kuruş değerinde 1 adet *elmas yaldız iğne*, 400 kuruş değerinde 1 adet *menevşe iğne* ve 357 kuruş değerinde 2 adet *düğme iğne* yer almaktadır¹¹⁷⁶. Sahip olduğu kıymetli takılarla isminden sıkça söz ettiren Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesinde 101 kuruş değerinde 1 adet *gümüş üzerine masnû' üç incili nezik iğne* ve 1.401 kuruş değerinde 4 adet *altın üzerine masnû' elmas taşlı iğne* bulunmaktadır¹¹⁷⁷.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan iğnelerin, Müslim ve Gayrimüslim kadınlar tarafından tercih edildikleri görülmektedir. Aslen Beyşehirli olan Hafız Mehmed Efendi'nin terekesinde yer alan 750 kuruş değerindeki *16 taşlı altın üzerine masnû' elmaslıca iğne*¹¹⁷⁸, bir erkeğin terekesinde karşılaştığımız ender süs iğnelerinden biridir.

Antalyalı kadınların kullandıkları, iğne ile benzer formda olan başka bir takı broştur. Broş, kıymetli taşlarla donatılmış, kadınların taktıkları bir yaka süsüdür¹¹⁷⁹. Yukarıda ismi geçen Emine Hanım'ın terekesinde karşılaştığımız 1 adet broş, 2.150 kuruşluk değeri ile oldukça yüksek fiyata sahip bir takı olarak göze çarpmaktadır¹¹⁸⁰. Ekler kısmında, Görsel 5'te yer alan Figür 108'in yakasındaki süs ögesini de bir tür broş veya iğne olarak değerlendirmek mümkündür.

1.3.5. Kolçak

Kolçak kelimesinin pek çok anlamı bulunmaktadır¹¹⁸¹. Bu anlamlardan biri, subaylar tarafından rütbe alameti veya süs olarak elbisenin omuz kısmında takılan parça, apolet anlamıdır¹¹⁸². Teşvikiye Mahallesi'nden asker emeklisi tabur kâtibi Muammer Efendi'nin terekesindeki bir eşya öbeğinde 2 tane apolet, 6 tane tasdik ve 4 tane de kolçak bulunmaktadır¹¹⁸³. Buradaki kolçağın, subayların taktıkları kolçaklardan olduğu anlaşılmaktadır.

Kolçak kelimesinin bir diğer anlamı, “*Ceket, gömlek ya da elbise kollarının kirlenmesine engel olmak için bilekten dirseğe kadar geçirilen eğreti kolluk*” anlamıdır¹¹⁸⁴. Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi'nden Hakkı Bey'in terekesinde, 2 adet *Frenk gömleği* ile birlikte

¹¹⁷⁶ AŞS., 28/nr. 107[2].

¹¹⁷⁷ AŞS., 91/15a.

¹¹⁷⁸ AŞS., 11/13b.

¹¹⁷⁹ Çağbayır, 2007a: 681; Ayverdi, 2010: 168.

¹¹⁸⁰ AŞS., 65/163a.

¹¹⁸¹ Kolçak kelimesinin anlamları için bkz.: TDK., 1993h: 2908-2909; Çağbayır, 2007c: 2717.

¹¹⁸² TDK., 1993h: 2908.

¹¹⁸³ AŞS., 69/136a.

¹¹⁸⁴ TDK., 1993h: 2908.

kaydedilmiş olan 1 adet kolçağın, gömlek koluna geçirilen kolçak olduğu söylenebilir¹¹⁸⁵. Benzer bir örnek, Timurcu Süleyman Mahallesi'nden Laz oğlu Hüseyin Efendi'nin terekesinde görülmektedir. Hüseyin Efendi'nin terekesindeki 2 çift kolçak, 1 adet *Frenk gömleği* ve 4 adet yakalık ile bir arada kaydedilmiştir¹¹⁸⁶. Kırkkilise Sancağı dahilinde Samakovcuk nahiyesinden olan Antalya Orman Müfettiş-i Sâni İstavrakı Efendi terekesinde 4 adet gömlekle birlikte kaydedilmiş olan 4 çift kolçağa rastlanmıştır¹¹⁸⁷. *Efendi* veya *Bey* gibi unvanlara sahip ve genelde memur sınıfından olan kişilerin eşyaları arasında rastladığımız kolçaklar çok az tereke kaydında karşımıza çıkmıştır.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız *gömlek kolu*¹¹⁸⁸ şeklinde kaydedilmiş olan eşyaların da kolçak benzeri parçalar olduğu söylenebilir. Bu noktada, elbise kollarının kirlenmemesi için kola geçirilen kolçakların farklı isimlerle kaydolunmuş olmaları dikkat çekmektedir. Bu ve benzeri durumlar, tereke tanzimini gerçekleştiren kişilerin, önlerine gelen bir eşyayı farklı isimlerle adlandırabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer bir duruma tepeliğin “tabak” ismiyle kaydedilmiş olmasında şahit olmuştuk.

1.3.6. Pazubent/Bâzûbend

Kola bağlanan takılardan bir diğeri pazubenttir. Şemseddin Sami pazubenti, “*Ziynet veya kuvvet için kola bağlanan gümüşden veya sırma ile işlenmiş meşinden mahfaza ki ekseriya içinde bir nüsha veya bir sûre-i şerîfe ve sâire bulunur*” şeklinde tarif etmektedir¹¹⁸⁹. Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi adlı eserinde pazubentlerin 3 köşe gümüşten yapıldığını, içerisine muska konduğunu, kabartma ve telkâri teknikleriyle süslenen pazubentlerin boyun veya pazuya bağlandığını söylemektedir¹¹⁹⁰. Koçu, Büngül’ün bu tarifinin tamamen yanlış olduğunu ve bu açıklamaların pazubent ile hiçbir alakasının olmadığını dile getirmektedir. Koçu’ya göre bu tarif, muskanın eksik bir tanımıdır. Koçu, pazubentlerin, içinde muska, kimlik belgesi veyahut altın ve mücevher gibi şeyler bulunan bir mahfaza olduğunu ve kolun pazı kısmına bağlandığını söylemektedir. Taşıyan kişinin ekonomik gücüne göre altından, gümüşten, su geçirmez kumaşlardan veya sahtiyandan yapılma örneklerinin bulunduğunu, herhangi bir amaçla seyahate veya yolculuğa çıkan kişilerin de kullandığı pazubentlerin 2 ilâ 4 parmak eninde olduklarını ifade etmektedir¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁵ AŞS., 45/59a.

¹¹⁸⁶ AŞS., 54/172a.

¹¹⁸⁷ AŞS., 42/117b.

¹¹⁸⁸ AŞS., 22/208; AŞS., 70/270.

¹¹⁸⁹ Şemseddin Sami, 1317: 263.

¹¹⁹⁰ Büngül, tarihsiz-a: 44.

¹¹⁹¹ Koçu, 1967: 30.

AŞS’de karşımıza çıkan pazubentler de şehrin misafiri kişilerin terekelerinde görülmüştür. Leskovik Sancağı ahalisinden olan Finike Rüsûmât Kâtibi Devriş Süleyman Efendi’nin terekesinde bulunan 30 kuruşluk bir pazubent gümüşten yapılmadır¹¹⁹². Aslen Gümülcineli olan ve Antalya’nın Beşkonak nahiyesinde memurluk yaparken vefat eden Hasan Efendi’nin terekesinde de 5 kuruşluk bir bakır pazubent (*pazvand*) vardır¹¹⁹³. Verilen bu örneklerin, şehri misafiri kişilerin terekelerinde bulunması dikkat çekicidir. Memuriyet sebebiyle Antalya’ya yolu düşmüş olan Süleyman ve Hasan efendiler, sahip oldukları bu pazubentleri bir tür kimlik mahfazası veya muska ya da güç ve kudret kaynağı olarak kullanmış olabilirler.

Tereke kayıtlarında, *kol bağı*¹¹⁹⁴ şeklinde karşımıza çıkan eşyalar da bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu Bucak nahiyesinde yaşayan Müslüman kadınların terekelerinde görülen kol bağlarının süs veya başka bir amaçla kola bağlanan eşyalar olduğu söylenebilir.

Osmanlı dönemi Antalya’ında kola ve göğse takılan takılardan bilezik, saat ve yüzüğün hemen hemen her bölgede görülen eşyalardan olduğu ifade edilmelidir. Bunlara nazaran, isimleri görece daha az bilinen iğne/broş, kolçak ve pazubende de farklı bölgeler de rastlamak mümkündür. Örneğin Denizli’de *elmas iğne* ve *gümüş pazu kol bağı*¹¹⁹⁵ gibi eşyalara, İstanbul’da ise *cevherli kolçak* gibi takılara tesadüf edilmektedir¹¹⁹⁶. Verilen bu bilgilere göre, Osmanlı dönemi Antalya’ında kola ve göğse takılan aksesuarlardan olan bilezik, saat, yüzük, iğne, kolçak ve pazubendin yalnızca Antalya’ya özgü takılar olmadığını ifade edebiliriz.

Bu bölümde ele alınan takı, aksesuar, başlık ve başörtüleri, Osmanlı dönemi Antalya’sı giyim-kuşamının en önemli ve renkli öğelerini oluşturmaktadırlar. Bu dönemde Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşam adetlerinin haç, muska ve sarık gibi öğeler haricinde çok fazla ayrılmadığı göze çarpmaktadır.

¹¹⁹² AŞS., 28/nr. 143[2].

¹¹⁹³ AŞS., 8/33b.

¹¹⁹⁴ AŞS., 17/79a; AŞS., 34/171; AŞS., 34/366; AŞS., 35/53a.

¹¹⁹⁵ Aydın, 2019: 267, 835.

¹¹⁹⁶ Tekin, 2008: 78.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜSTE GİYİLENLER

Osmanlı dönemi Antalya'sı giyim-kuşamında üste giyilen kıyafetler oldukça zengin ve çeşitlidir. Üste giyilenlerden kastımız vücudun belden yukarı kısmına giyilen giyeceklerdir. Antalya halkının giyim-kuşam adetlerinde en fazla göze çarpan kısım üste giyilen kıyafetlerdir. Kişilerin ekonomik ve mesleki durumları ve yaşadıkları yerin iklimsel özelliklerine göre şekillenen bu alanda çok farklı türde giyecekler bulmak mümkündür. Bu bölümde her ne kadar belirli bir sınıflandırma yapılmamışsa da kışlıktan yazlık giyeceklerle doğru giden bir plan üzerinde ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1. Aba

Aba, yünden yapılan, oldukça sağlam, palto, cüppe, potur, çakşır, hırka, yağmurluk, kalçın, cepken, terlik vb. eşyaların yapımında kullanılan ve çoğunlukla devetüyü renginde olan bir tür kaba kumaştır. Bu kumaştan yapılan, ön tarafı açık bol derviş hırkası ve uzun üst giyeceği de aynı isimle anılır¹¹⁹⁷. Abadan mamul her ürün kışlıktır¹¹⁹⁸.

AŞS'de çok sayıda tereke kaydında abadan yapılma giyeceklerle rastlamak mümkündür. Bunlar arasında yağmurluk, kebe, tozluk, sako, cepken, camadan, yelek, kürk, salta, gömlek, potur vb. giyecekler sayılabilir.

Aba veya abadan yapılma kıyafetler genellikle hacc veya ticaret gibi nedenlerden dolayı Antalya'ya yolu düşmüş kişilerin terekelerinde görülmektedir. Ayrıca, Antalya şehrinde ve ona bağlı kaza ve köylerde yaşayan insanların terekelerinde de abadan yapılma giyeceklerle rastlamak mümkündür.

İskenderiye'den Tatarpazarı'na kadar, imparatorluğun çeşitli bölgelerinden hac veya ticaret gibi nedenlerle Antalya'ya yolu düşmüş insanların terekelerinde abadan yapılma giyeceklerle sıkça rastlanmaktadır¹¹⁹⁹. Bu kişilerin ortak özelliği, seyahat halinde olup her an kar, yağmur, fırtına, soğuk vb. dış etmenlerin tesiri altında kalma risklerinin bulunmasıdır. Bundan dolayı bu tür dış etmenlerden korunabilmek adına yanlarında abadan yapılma giyecekler bulundurmışlardır.

Aba veya abadan yapılma giyeceklerle Antalya şehrinde yaşayan insanların terekelerinde de tesadüf edilmektedir. Câmî'-i Cedîd Mahallesi sakinlerinden Çatal oğlu Mustafa'nın eşyaları

¹¹⁹⁷ Şemseddin Sami, 1317: 925; Pakalın, 1993a: 1; Çağbayır, 2007a: 76; Ayverdi, 2010: 1; Parlatır, 2006: 29.

¹¹⁹⁸ Koçu, 1967: 7.

¹¹⁹⁹ AŞS., 2/97b; AŞS., 3/58b; AŞS., 3/65b; AŞS., 4/nr. 46; AŞS., 5/21a-b; AŞS., 5/38b; AŞS., 5/43b; AŞS., 6/31; AŞS., 6/39; AŞS., 7/3b; AŞS., 8/4b; AŞS., 10/26b; AŞS., 14/2a; AŞS., 15/8a; AŞS., 93/35; AŞS., 93/101.

arasında potur ile birlikte kaydedilmiş bir aba bulunmaktadır. Çatal oğlu Mustafa, 18 bin kuruşun üzerindeki mal ve alacakları ile fakir biri sayılmaz. İstanos'ta 1 göz harabe evi ve Antalya taşrasında pek çok yerde alacağı bulunmaktadır¹²⁰⁰. Bundan dolayı, işleri gereği yaz-kış yollarda bulunma durumu olan Mustafa'nın, yolculukları esnasında bu tür bir giyeceğe ihtiyaç duyması kaçınılmazdır.

Aba, hadislerde ve bazı lügatlerde yoksul kimselerin giydiği bir kaba elbise şeklinde tarif edilmektedir¹²⁰¹. Koçu, aba giymenin, varlıklı kibar kişiler nezdinde “*yoksulluk alâmeti*” sayıldığını söylemektedir¹²⁰². Antalya'nın varlıklı ailelerinin yaşadığı mahallelerden biri olan Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nde ikamet eden Çatal oğlu Mustafa'nın aba giymeyi pek dert edinmediği anlaşılmaktadır. Ona göre giydiği kıyafetin zarafetinden ziyade kullanışlı ve koruyucu olması önemlidir.

Aslen Mora muhacirlerinden olup evlenerek Antalya'nın Hasbalaban Mahallesi'ne yerleşen ve Süvari Saidiye Alayı'nın 2. Binbaşısı iken İskenderiye'de vefat eden Salih Efendi'nin terekesinde de 75 kuruşluk bir aba kürk yer almaktadır. Salih Efendi'nin serveti de 77 bin kuruştan fazladır¹²⁰³. Askerlik hayatının getirdiği şartlar, Salih Efendi'nin bu tür dayanıklı ve sıcak tutan kıyafetlere sahip olmasını zorunlu kılmıştır.

Antalya'nın İğdir Hasan Mahallesi'nden Katrancı oğlu Hacı Mehmed'i de bu noktada örnek olarak gösterebiliriz. Hacı Mehmed'in terekesinde aba mintan, sarık ve köhne entariden oluşan bir eşya öbeğine 30 kuruş kıymet biçilmiştir. Antalya taşrasında çok sayıda alacak kaydı ve hayvan mevcudu göze çarpan Hacı Mehmed'in 75 bin kuruştan fazla serveti bulunmaktadır¹²⁰⁴. Hacı Mehmed'in, Antalya taşrasında yapacağı işlerde veya yolculuklarda, abadan yapılma bir kıyafete ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Verilen bu örnekler üzerinden, Osmanlı dönemi Antalya'sında aba kıyafetlerin yoksul giyeceği olarak görülmesine dair bir anlayışın bulunmadığı tahmini yapılabilir.

Aslen Alâiyeli olan ve Antalya'nın Karadayı Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Kaptan Hacı Hüseyin¹²⁰⁵ ve Timurcu Süleyman Mahallesi'nden ve gemici taifesinden Osman Reis¹²⁰⁶ de meslekleri icabı, denizde yakalanabilecekleri bir fırtınadan korunmak amacıyla eşyaları arasında abadan yapılma giyecekler bulundurmak durumunda kalmışlardır.

¹²⁰⁰ AŞS., 11/63b-64a.

¹²⁰¹ Uludağ, 1998: 4; Ayverdi, 2010: 1; Pakalın, 1993a: 1.

¹²⁰² Koçu, 1967: 7.

¹²⁰³ AŞS., 8/27b-28a.

¹²⁰⁴ AŞS., 7/17b-18a.

¹²⁰⁵ AŞS., 11/70b-71a. Kaptan Hacı Hüseyin'in serveti 36.798 kuruştur.

¹²⁰⁶ AŞS., 12/20b. Osman Reis'in serveti 1.786 kuruştur.

Terekesinde aba bulunan kişiler verilen bu isimlerle sınırlı değildir. Antalya ve taşrasında yaşayan pek çok kişinin terekesinde de abadan mamul giyeceklere rastlanmaktadır¹²⁰⁷. Ancak bu noktada tereke kayıtlarının eksiksiz bilgiler verdiğini söylemek zordur. Antalya yöresinde yaşayan ve mal varlıkları büyük oranda sicillere yansımamış olan Yörüklerin de aba kullandıklarını bilinmektedir. Luschan, Yörük giyimi hakkında “*Onlar genellikle kısa, kahverengi, karın altına kadar gelen aba giyerler*” ifadelerini kullanmaktadır¹²⁰⁸.

Tereke kayıtlarına yansıyan abaların büyük çoğunluğu Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür. Bunlar haricinde, Keçi Bâlî Mahallesi’nden Nimet Hanım’ın terekesinde, pürlü ve nefis şalvar ile birlikte kaydedilmiş bir aba gömlek göze çarpmaktadır. Bu üç eşyaya toplam 80 kuruş kıymet biçilmiştir¹²⁰⁹.

Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında da abadan yapılma giyecekler görülmektedir. Makbule Mahallesi’nden Kaba oğlu Yorgi’nin tereke kaydında 1 adet yağmurluk ile birlikte kaydedilmiş bir *köhne aba potur* bulunmaktadır. Yorgi, yukarıda örnek olarak verdiğimiz Katrancı oğlu Hacı Mehmed ile benzer servet unsurlarına sahiptir. Mal kalemleri arasında çok sayıda hayvan ve alacak kaydı bulunmaktadır. Makbule Mahallesi’nde 45 bin kuruşluk bir evi, 107 bin kuruştan fazla mal varlığı olan bu Rum zenginin terekesindeki aba potur¹²¹⁰, Osmanlı dönemi Antalya’ında yaşayan zenginlerin, abadan yapılma giyecekleri kullanmakta bir sakınca görmediklerini gözler önüne sermektedir.

Terekesinde abadan yapılma giyecek bulunan başka bir Gayrimüslim, Filibe’nin Avratalan köyünden olup ticaret için geldiği Antalya’da Bir Kapılı Han’da vefat eden Abacı İstanco veled-i Darikya’dır. Abacı İstanco, lakabını nereden ve nasıl aldığını anlatırcasına büyük oranda abadan yapılma giyecekler satan bir tüccardır. Terekesinde 1 adet *kuzu kaplı müstamel aba sako* (150 kuruş), 1 adet *aba müstamel palto* (70 kuruş), 7 adet *cedîd kebîr siyah aba cepken* (245 kuruş), 8 adet *cedîd sagîr siyah aba cepken* (144 kuruş), 4 adet *cedîd Selanik abası camadanı* (120 kuruş), 4 adet *kaba siyah cedîd aba* (160 kuruş), 7 adet *sagîr tiftik aba* (140 kuruş), 18 adet *koyu aba* (720 kuruş), 6 adet *aba yelek* (104 kuruş), 8 adet *tiftik aba cepken* (360 kuruş), 1 adet *aba camadan – 2 adet pantolon* (100 kuruş), 1 top *yünlü aba* (55 kuruş), 4 top *tiftik aba parça* (280 kuruş) ve 1 tane de *abacı makarası* bulunmaktadır¹²¹¹. Verilen bu

¹²⁰⁷ AŞS., 12/19a; AŞS., 12/95a; AŞS., 13/24b; AŞS., 13/84a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b; AŞS., 32/516; AŞS., 53/155a-b; AŞS., 55/83a.

¹²⁰⁸ Göka, 2002: 99.

¹²⁰⁹ AŞS., 13/42b.

¹²¹⁰ AŞS., 15/11-12.

¹²¹¹ AŞS., 91/271a.

örnekler, abadan yapılma giyecekler ve bunların fiyatları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Eşyaları arasında abadan yapılma bir giyecek bulunan başka bir Gayrimüslim Rum, aslen Kırkkilise Sancağı dahilindeki Samakovcuk nahiyesinden olan ve Teşvikiye Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Antalya Orman Müfettiş-i Sâîsi İstavrakî Efendi'dir. Memuriyet sebebiyle Antalya'ya yolu düştüğü görülen İstavrakî Efendi'nin terekesinde bulunan 1 adet aba pantolona 27,5 kuruş kıymet biçilmiştir¹²¹².

Antalya'da Rum milleti ricâlinden olan İstavli Usta veled-i Yanî'nin tereke kaydında bulunan 45 kuruşluk 1 adet aba salta, bu noktada verilebilecek örneklerden biridir¹²¹³.

Bu örnekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında hali vakti yerinde kişilerin de abadan yapılma giyecekler giyebildiğini göstermektedir. Bu durumu, Osmanlı dönemi Antalya'sında aba giymenin bir yoksulluk alâmeti olarak algılanmadığı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ancak, terekesinde abadan yapılma giyecek bulunan varlıklı kişilerin sayısının çok az olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Antalya'nın en zengin ailelerine mensup kişilerin terekelerinde ve isimleri özellikle kıymetli takılar bahsinde sıkça zikredilen şık kadınların terekelerinde bu tür giyeceklerle rastlamak çok zordur.

Tereke kayıtlarına yansıyan aba kayıtları, abadan yapılma eşyaların büyük oranda Müslüman erkekler tarafından kullanıldığını, bununla beraber hac, ticaret, askerlik, memuriyet veya hayvancılık gibi işlerle iştigal eden kimselerin de ekonomik durumları ister iyi ister kötü olsun, abadan yapılma giyecekleri kullandığını göstermektedir. Bu durum, giyim-kuşamın sadece ekonomik imkânlarla değil, icra edilen mesleklerle de şekillenebileceğini göstermektedir.

2.2. Kebe

Kebe, birden çok eşyayı nitelemekte kullanılan bir kelimedir. “*Çobanların ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri yünden kaba aba*”ya kebe denir¹²¹⁴. Kaput, ceket, palto veya gocuk gibi giyeceklerle ya da kilim, halı ve kapı perdesi olarak kullanılan keçeye de kebe denir¹²¹⁵. Ahmed Vefik Paşa, kebeyi, keçenin kalını olarak tanımlar¹²¹⁶. Uludağ, siyah renkteki abaya kebe dendiğini söylemektedir¹²¹⁷. Kebe, Antalya yöresinde “*çitarinin üzerine giyilen ve işlikle*

¹²¹² AŞS., 42/177a-b.

¹²¹³ AŞS., 93/59-60.

¹²¹⁴ Şemseddin Sami, 1317: 1143.

¹²¹⁵ Pakalın, 1993b: 236; Çağbayır, 2007c: 2512.

¹²¹⁶ Ahmed Vefik Paşa, 1293b: 993.

¹²¹⁷ Uludağ, 1998: 4.

aynı kumaştan yapılan” kısa cepkene denmektedir. Günlük hayatta da sıklıkla kullanılan bu giyecek, gümüş veya altından yapılma simlerle türlü şekillerde süslenmektedir¹²¹⁸.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kebelerin büyük çoğunluğunun cepken tarzında giyecekler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü gerek sırmalı veya işlemeli oluşları gerekse yapıldıkları kumaş çeşitleri, bir çoban kıyafeti veya yere serilen keçeden ziyade sanatlı bir giyeceği işaret etmektedir. Ahi Kızı Mahallesi’nden Hatice Hatun’un eşyaları arasında bulunan bir *kebe salta*¹²¹⁹ ve İstanos nahiyesinden Dalzâde Ömer Ağa’nın zevcesi Fatma Hanım’ın terekesinde bulunan bir *basma yelek kebe*¹²²⁰ bu düşüncüyü açıkça desteklemektedir. Basma kebelere başka tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür¹²²¹. Tahıl Pazarı Mahallesi’nden Ayşe Hanım’ın terekesinde 15 kuruşluk 1 adet *basma hırka kebe* bulunmaktadır¹²²².

Antalya’da kebe yapımında tercih edilen kumaşlardan bir diğeri çuhadır. Çuha, yünden dokunan, dayanıklı, özellikle erkek giyiminde kullanılan, ince, tüysüz, sık bir kumaş türüdür. Çuhanın kırmızı renklileri çok makbul tutulurdu¹²²³. Tereke kayıtlarında çuhadan yapılma kebelere çokça rastlamak mümkündür¹²²⁴. Bunlardan bazıları *çuha erkek kebesi*¹²²⁵ şeklinde biraz daha ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir. Erkek kebesi şeklinde tarif edilen kebelere olduğu gibi *sırmalı çuha zenne kebesi*¹²²⁶ şeklinde kayıtlı bulunan kebelere de karşımıza çıkmaktadır. Ancak çoğu zenne (kadın) kebesinin ne tür bir kumaştan yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹²²⁷. Çuha kebelere bazılarının sırma ile süslandıkları görülmektedir¹²²⁸. Hasbalaban Mahallesi’nden iken İstanos’ta vefat eden Kavakçı İbrahim kızı Fatma Hatun’un terekesindeki 70 kuruşluk çuha kırmızı kebenin kılardan işlemeli olduğu göze çarpmaktadır¹²²⁹.

Kebe yapımında sıkça tercih edilen kumaşlardan bir diğeri kadifedir. Çok sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan kadife kebelere¹²³⁰, Antalya halkının giyim-kuşam tercihleri hakkında önemli fikirler verir. Tıpkı çuha kebelere olduğu gibi kadife kebelere de sırma işlemeli

¹²¹⁸ Kızılkaya, 2011: 116.

¹²¹⁹ AŞS., 93/19.

¹²²⁰ AŞS., 18/36a.

¹²²¹ AŞS., 7/13b; AŞS., 16/314; AŞS., 18/32b; AŞS., 32/512.

¹²²² AŞS., 8/17b.

¹²²³ Özen, 1982: 309; Ayverdi, 2010: 243.

¹²²⁴ AŞS., 5/20b; AŞS., 12/102a; AŞS., 17/54a; AŞS., 22/202; AŞS., 27/37b; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 35/42b; AŞS., 54/38a; AŞS., 70/101-105; AŞS., 87/62-63.

¹²²⁵ AŞS., 10/40b-43a.

¹²²⁶ AŞS., 70/104.

¹²²⁷ AŞS., 10/34a; AŞS., 11/64b; AŞS., 15/55b; AŞS., 17/79a; AŞS., 34/99; AŞS., 34/366.

¹²²⁸ AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 35/119a; AŞS., 44/190a-b.

¹²²⁹ AŞS., 18/71a.

¹²³⁰ AŞS., 16/314; AŞS., 34/275; AŞS., 35/22a; AŞS., 35/42b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 59/22a; AŞS., 69/149b; AŞS., 70/270; AŞS., 70/344.

örnekler mevcuttur¹²³¹. Bunlardan bazıları kırmızı renktedir¹²³². Tereke kayıtlarında kadife kebelerin, işlemeli¹²³³ ve oymalı¹²³⁴ örnekleri de karşımıza çıkmaktadır.

En az kadife kebelere kadar sık rastlanılan diğer bir kebe türü canfes kebelerdir¹²³⁵. İpekli kumaş türlerinden biri olan canfes, ince ve düz renkli bir kumaştır¹²³⁶. Çuha ve kadife kebelere olduğu gibi canfes kebelere de işlemeli örneklere rastlamak mümkündür¹²³⁷. Bunlar haricinde *dolaplı* yani *kareli*¹²³⁸ canfes kebelere de bulunmaktadır¹²³⁹. Canfes kebelere, renk özelliği belirtilen bir örneğin mavi renkte olduğu görülmektedir¹²⁴⁰. Bunun yanı sıra, tereke kayıtlarında, hangi kumaştan yapıldıkları belirtilmese de beyaz renkli olduğu kaydedilen kebelere tesadüf edilmektedir¹²⁴¹.

Antalya’da kebe yapımında, yukarıda verilen kumaşlar haricinde şâlâki¹²⁴², dibet¹²⁴³, sevâî¹²⁴⁴, atlas, merinos¹²⁴⁵, hümayun¹²⁴⁶, basma¹²⁴⁷, Lâhurâki¹²⁴⁸, keten¹²⁴⁹, yün¹²⁵⁰, tiftik¹²⁵¹, aba¹²⁵², estâr¹²⁵³ ve mavi bez kebe¹²⁵⁴ gibi kumaş türlerine tesadüf edilmektedir. Ancak bunlar, çuha, kadife ve canfes gibi kumaşlara nazaran az sayıda tereke kaydında görülmektedir. Verilen bu örnekler haricinde sırmalı¹²⁵⁵ kebelere de vardır. Bunlara ek olarak çok sayıda tereke kaydında yüzeysel bir tarif yalnızca “kebe” şeklinde kayıtlı bulunan örnekler mevcuttur¹²⁵⁶. Bunların, kebe kelimesinin karşılık geldiği eşyalardan herhangi biri olması muhtemeldir.

¹²³¹ AŞS., 22/134b; AŞS., 22/265b; AŞS., 22/281a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 33/126a-b; AŞS., 33/180b; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/195b.

¹²³² AŞS., 43/214a.

¹²³³ AŞS., 22/95b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/156b.

¹²³⁴ AŞS., 42/46a.

¹²³⁵ AŞS., 8/23b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/34a; AŞS., 11/45b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/135a; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/63b; AŞS., 32/26; AŞS., 32/162; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 44/28; AŞS., 44/30a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/128b; AŞS., 91/305b.

¹²³⁶ Özen, 1982: 306.

¹²³⁷ AŞS., 22/96; AŞS., 28/5a.

¹²³⁸ Dolaplı kelimesi Derleme Sözlüğü’nde “kareli” olarak tarif edilmektedir. TDK., 1993d: 1544.

¹²³⁹ AŞS., 24/64a.

¹²⁴⁰ AŞS., 33/123b.

¹²⁴¹ AŞS., 11/13b; AŞS., 11/64a; AŞS., 12/137b; AŞS., 34/281; AŞS., 70/250.

¹²⁴² AŞS., 22/96; AŞS., 33/180b; AŞS., 44/28; AŞS., 54/6a; AŞS., 91/305b.

¹²⁴³ AŞS., 22/281a; AŞS., 44/30a.

¹²⁴⁴ AŞS., 24/4a.

¹²⁴⁵ AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 91/203a.

¹²⁴⁶ AŞS., 33/2a-b.

¹²⁴⁷ AŞS., 91/121b; AŞS., 91/128b.

¹²⁴⁸ AŞS., 33/274a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 54/88b.

¹²⁴⁹ AŞS., 16/156; AŞS., 70/104.

¹²⁵⁰ AŞS., 17/77b.

¹²⁵¹ AŞS., 11/78b.

¹²⁵² AŞS., 55/83a.

¹²⁵³ AŞS., 32/512.

¹²⁵⁴ AŞS., 15/62a.

¹²⁵⁵ AŞS., 26/138a; AŞS., 28/21b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 95/nr. 16.

¹²⁵⁶ AŞS., 2/19a; AŞS., 4/2b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/38b; AŞS., 7/12b; AŞS., 7/21b; AŞS., 7/28b; AŞS., 8/12b; AŞS., 8/14b; AŞS., 11/64a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/116a; AŞS., 14/30b; AŞS., 15/62a; AŞS., 16/25; AŞS., 18/68a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/265b; AŞS., 22/281a; AŞS., 26/138a; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/146; AŞS.,

Tereke kayıtlarında tespit edilen kebelere büyük çoğunluğu Müslümanlara aittir. Gayrimüslim kadınlardan yalnızca Zanâilzâde Hâci Kostanti Ağa kızı Marya Hanım'ın eşyaları arasında 15 kuruş değerinde 1 adet *müstamel mor kadife kebe* bulunmaktadır¹²⁵⁷. Gayrimüslim erkeklerden ise Antalya'nın büyük Rum tüccarlarından Zanâiloğlu Yorgi'nin terekesindeki çuha ve kadife kebelere göze çarpmaktadır¹²⁵⁸.

Tereke kayıtlarında yer alan kebelere, hac veya ticaret gibi nedenlerle Antalya'ya yolu düşen kişilerin eşyaları arasında, şehirli veya taşralı Müslümanların terekelerinde görülmektedir. Serik'ten İstanos'a, Bucak'tan Kızılkaya'ya kadar Antalya'nın pek çok bölgesinde görülen kebelere, Müslüman kadın-erkekler için önemli bir giyim eşyası olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında kebelere Antalyalı Gayrimüslimlerin terekelerinde çok nadir görülmektedir.

2.3. Fermene

Fermene, eskiden daha çok avam ve esnaf gruplarının giydiği, aba veya çuhadan yapılan, kolsuz ve ön tarafı çapraz kavuşan, sırma, kaytan veyahut kılıptan gibi nakışlarla süslenen bir tür yelettir¹²⁵⁹. Antalya yöresinde “*kısa enli*” olarak da bilinen fermenerler üç eteklinin üzerine giyilen bir giyecektir¹²⁶⁰. Yörükân, Türkmen kadınlarının üç etekli üzerine giydikleri saltaya fermene de dendiğini söylemektedir¹²⁶¹.

Az sayıda tereke kaydında tespit edilen fermenerler daha çok tüccarların ve taşra sakinlerinin tereke kayıtlarında görülmüştür. Bunlardan ilki, Kıbrıs'tan Antalya'ya gelen ve İskele Hanı'nda vefat eden Hafız Mustafa'nın eşyaları arasında bulunan 8 kuruşluk bir fermenedir¹²⁶². Aslen Mağrip diyarından olup ticaret maksadıyla gelmiş olduğu Antalya'da vefat eden Hacı Mahmud'un terekesinde de 3 ilâ 32 kuruş arasında değişen fiyatlarda 5 adet fermene bulunmaktadır¹²⁶³. Ne yazık ki bu fermenerlerin yenilik-eskilik durumlarından başka hiçbir özellikleri belirtilmemiştir.

Tereke kayıtlarında bulunan diğer fermenerler İstanoslu Müslüman kadın ve erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür. İstanos'un Kargalık köyünden Şerife Hatun'un eşyaları

34/315; AŞS., 34/330; AŞS., 34/365; AŞS., 35/5b; AŞS., 35/36a-b; AŞS., 35/53a; AŞS., 42/46a; AŞS., 44/268b; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 45/104b; AŞS., 51/256; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/138; AŞS., 70/267; AŞS., 97/4.

¹²⁵⁷ AŞS., 43/194b.

¹²⁵⁸ AŞS., 63/453.

¹²⁵⁹ Koçu, 1967: 112; Ayverdi, 2010: 378.

¹²⁶⁰ Çimrin, 2010: 169.

¹²⁶¹ Yörükân, 1998: 221.

¹²⁶² AŞS., 1/5b.

¹²⁶³ AŞS., 2/19a.

arasında 44 kuruşluk 1 adet sırmalı fermene bulunmaktadır¹²⁶⁴. İstanos'un Kışla köyünden Hatice Hatun'un terekesinde 1 adet kuşakla birlikte kaydedilmiş bir fermene bulunmaktadır. Bu iki eşyanın toplam fiyatı 30 kuruştur¹²⁶⁵. Yine Kışla köyü ahalisinden Hancı Hacı Mehmed'in terekesinde 3 adet sarıklık ile birlikte kaydedilmiş 2 adet *dişi fermenesi* bulunmaktadır. Bu eşyalara toplam 60 kuruş kıymet biçilmiştir¹²⁶⁶.

Sözlük anlamına uygun şekilde, ekonomik olarak toplumun alt sınıflarından insanların terekelerinde görülen fermenelerin gayet düşük fiyatlı giyecekler oldukları göze çarpmaktadır.

2.4. Kepenek

Kepenek, kalın yün keçeden yapılma, kolsuz ve yakasız bir üstlüktür. Bir parçası sırtta diğer iki parçası ön tarafta bulunan kepenek, çobanların ve katırcıların soğuktan korunmak maksadıyla giyindikleri bir giyecektir¹²⁶⁷. Antalya'daki Yörük yaşantısına dair önemli bilgiler aktaran Jean Paul Roux, buradaki çoban kepeneklerinin bir ayrıcalığı olduğunu, "*dekoratif, büyümlü şekillerin işlendiği bu kepeneklerin bir tarafında çobanların*" isminin yazılı bulunduğunu söylemektedir¹²⁶⁸. Roux'nun 1965 yılına ait bu gözlemleri, Osmanlı dönemi Antalya'sında kullanılan kepeneklerde de uygulanıyor muydu bilinmez. Genellikle çobanlar tarafından kullanılan kepenekler hakkında tereke kayıtları çok az bilgi içermektedir. Kepeneklere çok az sayıda tereke kaydında tesadüf edilmiştir. Bu durum, hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu, bundan dolayı çobanlıkla iştigal eden pek çok insanın bulunduğu Osmanlı dönemi Antalya'sı için tuhaf karşılanabilir. Ancak, kepenekler genel itibariyle konar-göçer veya taşra sakini insanların kullandığı bir giyecek olduğundan ve bahsedilen bu kişilerin mal varlıkları büyük oranda sicillere yansımamış olduğundan tereke kayıtlarında az sayıda kepenek kaydı ile karşılaşılması anlaşılabilir bir durumdur.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan ilk kepenek, aslen İskenderiyeli olup ticaret maksadıyla gittiği Bursa'dan dönüşte Antalya'da vefat eden Hamza'ya aittir¹²⁶⁹. Diğer kepeneklerin çoğu Antalya taşrasında yaşayan Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür. Bucak nahiyesinin Karaayvatlar Mahallesi'nden Süleyman Onbaşı'nın terekesinde¹²⁷⁰, Millü nahiyesine tâbi Karaöz köyünden Cebel Mahallesi sakinlerinden Mustafa

¹²⁶⁴ AŞS., 34/199.

¹²⁶⁵ AŞS., 53/30a.

¹²⁶⁶ AŞS., 53/135b.

¹²⁶⁷ Çağbayır, 2007c: 2553; Koçu, 1967:153.

¹²⁶⁸ Göka, 2002: 107.

¹²⁶⁹ AŞS., 1/12b.

¹²⁷⁰ AŞS., 17/77b.

oğlu Ali'nin terekesinde¹²⁷¹ ve Antalya'ya tâbi Bıyıklı köyünden Zeybek Veli'nin terekesinde¹²⁷² karşılaştığımız kepenekler 20 ilâ 60 kuruş arasında değişen fiyatlara sahiptir.

Antalya'nın Şeyh Sinan Mahallesi'nden iken Karahayıt'ta vefat eden Mehmed Ağa'nın terekesinde 6 kuruşluk 1 adet köhne kepenek bulunmaktadır¹²⁷³. Bu kişilerin tereke kayıtlarında çok sayıda hayvan varlığı, çeşitler silahlar, ahır, eğer takımı ve çeşitli tarım ürünleri bulunmaktadır. Bu kayıtlar, terekelerinde kepenek bulunan bu kişilerin hayvancılıkla iştigal eden kimseler olduklarını göstermektedir. Antalya'daki önemli kültürel öğelerden biri olan kepeneklerin, tereke kayıtlarına yansiyandan çok daha yaygın kullanılan bir giyecek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5. Yağmurluk

Yağmurdan korunmak amacıyla giyilen üstlüğe yağmurluk denir. Yağmurluk, tereke kayıtlarında en yüzeysel şekilde kayıtlı bulunan giyeceklerden biridir. Pek çok tereke kaydında karşılaştığımız yağmurluklar çoğu defasında *köhne yağmurluk* veya daha yüzeysel bir tarifile sadece *yağmurluk* şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹²⁷⁴. Aslında oldukça basit bir formda olan bu giyeceği, tereke kâtiplerinin fazla ayrıntıya girmeden kaydetmeleri normaldir. Bazı kayıtlarda ise yağmurlukların ne tür bir malzemeden yapıldığı belirtilmekle yetinilmiştir. Bu kayıtlar, Osmanlı dönemi Antalya'sında aba¹²⁷⁵, keçe¹²⁷⁶, keten¹²⁷⁷, muşamba¹²⁷⁸ ve tiftik¹²⁷⁹ gibi malzemelerden yapılma yağmurlukların kullanıldığını göstermektedir. Tereke kayıtlarında bunlar haricinde kürkten yapılma yağmurluklar da bulunmaktadır. Tuzcular Mahallesi'nden ve *evlâd-ı Arab'dan* Terzi el-Hâcc Abdi'nin terekesinde 67 kuruşluk 1 adet *kürk kaplı köhne*

¹²⁷¹ AŞS., 34/272.

¹²⁷² AŞS., 45/70a.

¹²⁷³ AŞS., 33/146a.

¹²⁷⁴ AŞS., 3/65b; AŞS., 4/16b; AŞS., 5/20b-21a-b; AŞS., 5/43b; AŞS., 7/12b; AŞS., 7/27a; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/21b; AŞS., 8/29a-30a-b; AŞS., 8/33b-34a; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/49a-b; AŞS., 8/51a; AŞS., 8/59a; AŞS., 10/14a; AŞS., 10/26a-27a-b-28a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/17a; AŞS., 11/20b; AŞS., 11/29a-b; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/41a; AŞS., 11/54a; AŞS., 11/55a; AŞS., 11/63b; AŞS., 11/64b; AŞS., 11/70b; AŞS., 12/19a-b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/27b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/60b; AŞS., 12/63b-64a; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/115a; AŞS., 12/134b; AŞS., 13/51b; AŞS., 13/53a; AŞS., 13/59b; AŞS., 13/79a; AŞS., 13/84a; AŞS., 14/2a; AŞS., 14/36b; AŞS., 14/72a; AŞS., 15/7b; AŞS., 15/ AŞS., 15/11b; AŞS., 15/29a; AŞS., 15/62b; AŞS., 17/77b; AŞS., 22/27a; AŞS., 24/2a; AŞS., 34/79; AŞS., 34/167; AŞS., 34/234; AŞS., 34/237; AŞS., 34/277; AŞS., 34/284; AŞS., 34/329; AŞS., 51/256; AŞS., 54/117a; AŞS., 85/66a; AŞS., 91/35a; AŞS., 91/71a; AŞS., 91/91a; AŞS., 91/93a; AŞS., 91/96b; AŞS., 91/119a; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/130a; AŞS., 91/152b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/187b; AŞS., 91/225a; AŞS., 91/231a; AŞS., 91/241b; AŞS., 91/251a; AŞS., 91/256a; AŞS., 91/268b; AŞS., 91/269b; AŞS., 91/283a; AŞS., 91/288a; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/37; AŞS., 93/101; AŞS., 98/14.

¹²⁷⁵ AŞS., 6/39; AŞS., 10/26b; AŞS., 12/20b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b; AŞS., 91/275a; AŞS., 93/35.

¹²⁷⁶ AŞS., 33/142b.

¹²⁷⁷ AŞS., 91/71a.

¹²⁷⁸ AŞS., 10/26b; AŞS., 12/19b; AŞS., 91/250b; AŞS., 95/nr. 224[2].

¹²⁷⁹ AŞS., 11/22b; AŞS., 91/271a.

yağmurluk bulunmaktadır¹²⁸⁰. Yine benzer şekilde Bâlî Bey Mahallesi'nden Topal Kadı oğlu İsmail Efendi'nin terekesinde 60 kuruşluk 1 adet *derûn kuzu derisi beyaz yağmurluk* göze çarpmaktadır¹²⁸¹. Verilen bu örnekler, vücudu hem yağmurdan hem de soğuktan koruyan yağmurluklar olarak dikkat çekmektedir.

Biraz daha ayrıntılı şekilde kaydolanmış yağmurluklar, Antalya'da kullanılan yağmurluklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin, *kısa köhne yağmurluk*¹²⁸² veya *uzun ve kısa yağmurluk*¹²⁸³ şeklinde karşımıza çıkan kayıtlar yağmurlukların boyları, *beyaz yağmurluk*¹²⁸⁴ şeklinde geçen kayıtlar yağmurlukların rengi hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân tanımaktadır. *Yağmurluk ma'a başlık*¹²⁸⁵ şeklinde geçen bir kayıt, yağmurluklara başı yağmurdan korumak için bir de başlık eklendiğini göstermektedir.

Aslen Buharalı olan ve Antalya'da çerçilikle işigal eden el-Hâcc İslâm Efendi'nin terekesinde yağmurluk kopçası¹²⁸⁶ göze çarpmaktadır¹²⁸⁷. Bu, yağmurlukların iki yakasının bir kopça yardımıyla birbirine iliştilendiğini gösteren bir ayrıntıdır.

Akseki kazasının Özi köyünden olup Asâkir-i Şâhâne'den terhis olarak memleketine gelen ve Şeyh Sinan Mahallesi'nde misafir olarak kalırken vefat eden Hasan oğlu İbrahim'in tereke kaydında 12 kuruşluk bârâniye (bârânî) bulunmaktadır¹²⁸⁸. Bârânî, çok iyi kalitedeki çuhadan yapılan ve erbainden erbaine yani karakıştan karakışa yeniçeri askerlerine verilen yağmurluğun adıdır¹²⁸⁹. Yine askerî bir başlık olan fakat tereke kaydından anlaşıldığı kadarıyla askerlikle bir ilgisi bulunmayan Elmalı kazasının Eğerciler Mahallesi ahalisinden Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekesinde 200 ve 500 kuruş fiyatlarında 2 adet *askerî yağmurluk* bulunmaktadır¹²⁹⁰.

Aslen Rumelili olup Antalya'da Rüsumat Kolculuğu görevinde bulunurken Antalya'da Kışla Hanı'nda vefat eden Arnavut Hacı Ahmed Ağa'nın terekesinde de 66 kuruşluk *Frenk işi yağmurluk* vardır¹²⁹¹.

¹²⁸⁰ AŞS., 13/41b.

¹²⁸¹ AŞS., 95/nr. 144.

¹²⁸² AŞS., 7/3b.

¹²⁸³ AŞS., 11/79b.

¹²⁸⁴ AŞS., 91/230a; AŞS., 93/116.

¹²⁸⁵ AŞS., 8/8a.

¹²⁸⁶ Kopça: "Metal bir halka ve çengelden oluşan, elbise, çamaşır, vb. inde kumaşın karşılıklı iki yanını bitiştirmeye yarayan küçük âlet". Ayverdi, 2010: 695.

¹²⁸⁷ AŞS., 11/29a-b.

¹²⁸⁸ AŞS., 12/109a.

¹²⁸⁹ Pakalın, 1993a; 159; Ayverdi, 2010: 113.

¹²⁹⁰ AŞS., 100/138.

¹²⁹¹ AŞS., 91/117a.

Bazı tereke kayıtlarında *yağmur muşamma* 'sı¹²⁹² veya sadece *muşamma* ¹²⁹³ şeklinde kayıtlı bulunan eşyalar yer almaktadır. Bu eşyalar, üste giyilen bir tür yağmurluk olabileceği gibi evlere yağmur sularının girmemesi için kapı ve pencere kanatlarının alt kısımlarına yerleştirilen¹²⁹⁴ muşamba parçaları olmaları da muhtemeldir.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan yağmurlukların büyük çoğunluğu Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında yer almaktadır. Yağmurluk, Antalyalı kadınların eşyaları arasında yok denebilecek kadar azdır. Tereke kayıtlarında yağmurluk bulunan Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin, zaptiye neferi, asker, tüccar, hac yolcusu, şehirli veya taşralı, kaptan, gemici vb. kimseler olduğu görülmektedir. Bu bakımdan yağmurlukların, daha çok mesleki faaliyetler veya içinde bulunulan yaşam koşullarının gereklerine bağlı olarak kullanıldıkları ileri sürülebilir.

2.6. Reglan

Reglan kelimesinin farklı anlamları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, omuzları bir bütün şeklinde kaplayan ve dikişsiz olarak boyna kadar uzanan kol biçimidir. İkinci ise pelerin formunda bir çeşit paltodur¹²⁹⁵. Ermert, reglanı, “*pelerinli bir tür palto*” olarak izah etmektedir¹²⁹⁶.

Tereke kayıtlarında çok az örneğine tesadüf edilen reglan, Antalya'nın büyük Rum tüccarlarından Terzi Yakumi'nin terekesinde görülmüştür. Terekede toplam 4 adet reglan bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1 adet çuha setre ile birlikte kaydedilmiş, çuhadan mamul bir reglandır. Bu iki ürüne 400 kuruş kıymet biçilmiştir. Bir diğeri, özelliği belirtilmemiş 1 adet setre ile birlikte kaydedilmiş olan ve kunduz kürkünden mamul (kastor) bir reglandır. Bunların toplam değeri ise 500 kuruştur. Hiçbir özelliği belirtilmeyen bir diğer reglanın fiyatı 265 kuruş olarak belirlenmiştir. Tereke kaydındaki son reglan ise 300 kuruş değerinde 1 adet kukuletalı bir reglandır¹²⁹⁷. Yakumi'nin, 11 B. 1279 [2 Ocak 1863] tarihli tereke kaydında bulunan bu reglanlar, ait oldukları yıla göre yüksek sayılabilecek bir fiyata sahiptirler. Yakumi'nin, varlıklı müşterilerine hitap edebileceğini düşündüğümüz bu palto türünü, Osmanlı dönemi Antalya'sında sıklıkla karşılaşamayacağımız bir giyecek olarak kabul edebiliriz.

¹²⁹² AŞS., 32/34.

¹²⁹³ AŞS., 8/19b.

¹²⁹⁴ Çağbayır, 2007e: 5159.

¹²⁹⁵ Çağbayır, 2007d: 3949; Ayverdi, 2010: 1019.

¹²⁹⁶ Ermert, 2019: 168.

¹²⁹⁷ AŞS., 12/105b-107b.

2.7. Palto

Palto, kışın soğuktan korunmak amacıyla elbise üzerine giyilen, kalın kumaştan mamul, kol ve etek kısımları uzun olan, yakalı bir kış giyeceğidir¹²⁹⁸. Antalya'daki kışlık kıyafetlerden biri olan paltolara pek çok tereke kaydında rastlamak mümkündür. Antalya halkının giydiği paltoların çok farklı türleri bulunmaktadır. Bunlardan öncelikle, çuha¹²⁹⁹, aba¹³⁰⁰, şayak¹³⁰¹ ve kazmir¹³⁰² gibi kumaşlardan yapılan örnekleri zikretmek gerekir. Şayak, çuhaya göre daha kalın, bilhassa köylü ve esnaflar için ceket veya pantolon yapımında kullanılan ve sıcak tutan dayanıklı bir kumaştır¹³⁰³. Kazmir ise özellikle erkek elbisesi yapımında kullanılan, ceket ve pantolon gibi giyeceklerin yapıldığı, ince ve sık yünlü bir kumaş çeşididir¹³⁰⁴. Yapıldığı kumaşa bağlı olarak, tereke kâtipleri tarafından *yazlık palto*¹³⁰⁵ şeklinde tanımlanan paltolar da bulunmaktadır. Verilen bu örnekler haricinde tereke kayıtlarında tüylü¹³⁰⁶ ve boncuklu¹³⁰⁷ paltolara tesadüf edilmektedir. Paltoların bazıları ise renk özellikleri göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Bu tür hırkalardan siyah¹³⁰⁸ ve beyaz¹³⁰⁹ renkli örnekler göze çarpmaktadır. Hemen her giyim-kuşam eşyasında olduğu gibi paltolarda da pek çok kayıta hiçbir ayrıntı verilmeyen örnekler karşımıza çıkmaktadır¹³¹⁰.

Erkek giyeceği olarak tarif edilen paltolara Antalyalı kadınların terekelerinde de rastlamak mümkündür. Koçu, bu konu hakkında, “*Kadınların palto yerine giydikleri üstlüğe manto diyoruz; fakat kadınlar, ufak değişikliklerle erkek paltoları kesiminde üstlükler de giyerler ki onlar da palto adını taşır*”¹³¹¹ demektedir. Antalyalı kadınların eşyaları arasında bulunan paltolar Koçu’nun bahsettiği türde bir palto olabileceği gibi bir kadına kocasından, oğlundan veya herhangi bir erkek muristen miras kalan erkek paltosu da olabilir. Bu düşüncemizi destekleyen bir örneğe 22 Numaralı AŞS’de rastlamaktayız. Aslen Kemahlı olan ve Antalya’nın Hasbalaban Mahallesi’nde sakin iken vefat eden Tüccar Mustafa Nafiz Efendi’nin sahip olduğu paltolardan 3 tanesi zevcesi Ayşe Hanım tarafından alınmıştır¹³¹².

¹²⁹⁸ Çağbayır, 2007d: 3760; Şemseddin Sami, 1317: 347.

¹²⁹⁹ AŞS., 22/27a; AŞS., 42/117a; AŞS., 43/82-83a.

¹³⁰⁰ AŞS., 91/271a.

¹³⁰¹ AŞS., 45/159a.

¹³⁰² AŞS., 45/59a.

¹³⁰³ Ayverdi, 2010: 1157.

¹³⁰⁴ Ayverdi, 2010: 648.

¹³⁰⁵ AŞS., 85/109a-b.

¹³⁰⁶ AŞS., 33/284b.

¹³⁰⁷ AŞS., 46/80a-b.

¹³⁰⁸ AŞS., 45/83b-84a.

¹³⁰⁹ AŞS., 32/33.

¹³¹⁰ AŞS., 17/35a; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/33; AŞS., 32/415; AŞS., 33/255a; AŞS., 42/117b; AŞS., 44/11a; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/45a; AŞS., 85/44a; AŞS., 85/109a-b; AŞS., 85/115a; AŞS., 91/181b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/273b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 97/9-10.

¹³¹¹ Koçu, 1967: 186.

¹³¹² AŞS., 22/160b-161.

Ayşe Hanım'ın haricinde terekesinde palto bulunan başka kadınlar da vardır. Tuzcular Mahallesi'nden Necibe Hanım'ın giyim-kuşam eşyaları arasında, bir tür ipekli kumaş olan mantinden yapılmış, gümüş görünümlü 30 kuruşluk 1 adet palto bulunmaktadır¹³¹³. Antalya'nın Pınarcık köyü sakinelerinden Hasan kızı Ayşe'nin terekesinde de 1 adet kadife paltoya tesadüf edilmektedir¹³¹⁴. Câmî'-i Atîk Mahallesi'nden Fatma Hatun ise *palto hırka* şeklinde tanımlanan bir paltoya sahiptir¹³¹⁵. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür¹³¹⁶.

Paltoları Antalya Rum tüccarların terekelerinde de bol miktarda rastlanmaktadır. Yukarıda ismi geçen Terzi Yakumi'nin terekesinde onlarca palto yer almaktadır. 45 ilâ 352 kuruş aralığında fiyatlara sahip bu paltolar, kastor, kazmir, çuha ve siyah şâlî gibi kumaşlardan dikilmiştir¹³¹⁷.

Terekesinde farklı türlerde palto bulunan bir başka Rum, Rağbetiye Mahallesi'nden Anelko oğlu Terzi Panairi'dir. Panairi Efendi'nin terekesinde *siyah kastor palto* (71 kuruş), *gümüş kazmir palto* (50 kuruş), *siyah kastor palto* (111 kuruş), *siyah kazmir paltoluk* (156 kuruş) ve *müstamel kahverengi palto* (30 kuruş) gibi örnekler bulunmaktadır¹³¹⁸.

Aslen Filibe muhacirlerinden olup Antalya Hapishanesi ser-gardiyanı iken vefat eden Hacı Ali Efendi'nin terekesinde, yukarıda verilen örneklerden farklı olarak 70 kuruşluk 1 adet *kuburluk palto* bulunmaktadır¹³¹⁹. Pek çok anlamı bulunan *kubur* kelimesinin, sahip olduğu anlamlardan biri de “*Boru gibi dar olan*”¹³²⁰ anlamıdır. Bu bakımdan, Hacı Ali Efendi'nin eşyaları arasında bulunan bu kuburluk paltonun, dar kesim veya dar kollu bir palto olduğunu söyleyebiliriz.

Tereke kayıtlarında yer alan paltolar büyük oranda Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında bulunmaktadır. Bu kişiler arasında memur sınıfından olan kimselerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunlar haricinde taşralı veya taşra ile ilişkileri bulunan Antalyalıların da eşyaları arasında paltoları tesadüf edilmektedir.

2.8. Pardesü/Pardösü

Pardesü, palto ile benzer formda olan ancak ondan daha ince ve hafif olan, serin havalarda giyilmesi tercih edilen ve elbise üzerine giyilen bir giyecektir¹³²¹. Yukarıda bahsi

¹³¹³ AŞS., 45/23a-b.

¹³¹⁴ AŞS., 85/98a.

¹³¹⁵ AŞS., 15/17a.

¹³¹⁶ AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 44/11a; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 98/13.

¹³¹⁷ AŞS., 12/105b-107a.

¹³¹⁸ AŞS., 97/50-52.

¹³¹⁹ AŞS., 22/27a.

¹³²⁰ Çağbayır, 2007c: 2818.

¹³²¹ Ayverdi, 2010: 978; Çağbayır, 2007d: 3778.

geçen reglan ile benzer şekilde pardesü de çok fazla tereke kaydında karşımıza çıkmamaktadır. Yukarıda adı geçen Anelko oğlu Terzi Panairi Efendi'nin terekesinde farklı özelliklerde pardesüler ve pardesü parçaları bulunmaktadır. Tereke kaydında birer adet *kazmir pardesü* (46 kuruş), *kastor pardesü* (30 kuruş), *gümüş kastor pardesü* (87 kuruş) ve *siyah pardesü* (110 kuruş) bulunmaktadır. Pardesü yapımında kullanılan pardesülük parçalar da aynı özelliklerde olup *gümüş*, *kazmir* veya *kahverengi pardesülük parça* şeklinde kaydedilmişlerdir¹³²².

2.9. Kaput

Kaput kelimesinin sözlüklerde, kalın yünlü kumaşlardan yapılan asker paltosu, yağmurluk ve kadın mantosu gibi anlamları zikredilmektedir¹³²³. Amerikan bezi olarak da bilinen kaput, kaba ve beyaz pamuklu bir bez türüdür¹³²⁴. Tereke kayıtlarında pek çok yerde kaput bezine tesadüf edilmektedir. Örneğin, İstanoslu taşra ağası Kavakçı Hacı Mustafa'nın terekesindeki 20 top Amerikan kaputuna 1.192 kuruş kıymet biçilmiştir. Aynı terekede bulunan 1 top kaputa da 70 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹³²⁵.

Bozacı Hasan Ağa'nın terekesinde 1.250 ve 1.265 kuruşluk 2 top *üçse(?)*¹³²⁶ marka kaput, 1.250'şer kuruş değerinde 6 top kaput, 158 kuruş değerinde 7 arşın 2 rub' (68 cm) uzunluğunda kaput, 49 kuruş değerinde 2 arşın kaput ve kaputtan yapılma bir tane de dizlik bulunmaktadır¹³²⁷. Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekesinde ise 9 arşın kaputa 225 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹³²⁸.

Tereke kayıtlarında kaput bezlerinden yapılma türlü giyecekler bulunmaktadır. Teke Sancağı dahilinde Abbas Alanı adlı bölgede meskun Kömürcü Aşireti ahalisinden Hacı Ahmed'in terekesinde 300 kuruş değerinde *kaput tabir olunur abdeslik* göze çarpmaktadır¹³²⁹. Temürci Süleyman Mahallesi'nden Laz oğlu Hüseyin Efendi'nin terekesinde 55 kuruş değerinde 2 adet *müstamel culotte kaput* bulunmaktadır¹³³⁰. Culotte, dilimizde *külot* olarak bilinmekte ve iki farklı anlama gelmektedir. Bunlardan ilki, bel bölgesinde kemer veya lastik bulunan, kısa bir tür iç çamaşırı, don anlamıdır. İkincisi, üst tarafı bol, diz kapağının altında kalan kısımları dar binici pantolonu (*külot pantolon*) anlamıdır¹³³¹. Bu bakımdan Hüseyin Efendi'nin eşyaları arasında bulunan bu culotte kaputu bir tür don veya pantolon olarak

¹³²² AŞS., 97/50-52.

¹³²³ Şemseddin Sami, 1317: 1015; Mehmed Salâhi, 1322: 206; Ayverdi, 2010: 623.

¹³²⁴ Ermert, 2019: 106.

¹³²⁵ AŞS., 55/82a; AŞS., 59/15b-16a.

¹³²⁶ Belgede «*اوهيطة - نه قابو لوطيطة*».

¹³²⁷ AŞS., 100/121-122.

¹³²⁸ AŞS., 100/138.

¹³²⁹ AŞS., 13/102a-b.

¹³³⁰ AŞS., 54/172a.

¹³³¹ Ayverdi, 2010: 726.

değerlendirebiliriz. Yeniçeri çorbacılarından Deli İbrahim'in terekesindeki 91 kuruşluk kaputun başlıklı olduğu görülmektedir ki bunu bir tür yağmurluk olarak da değerlendirmek mümkündür¹³³².

Rağbetiye Mahallesi'nden Anelko oğlu Terzi Panairi'nin terekesinde de kaputtan yapılmış farklı özelliklerde giyecekler yer almaktadır. Bunlar; 1 adet *mücedded siyah kazmir kaput* (94 kuruş), 1 adet *siyahlı kazmir kaput* (72 kuruş), 1 adet *siyah kastor kaput* (115 kuruş) ve 1 adet *kastor kaput* (62 kuruş) şeklinde kayıtlı bulunmaktadır. Terzi Panairi'nin, kunduz kürkü gibi malzemelerle kaplanmış bu kaputlarının kışlık giyecekler olduğu söylenebilir. Malları arasında yüklü miktarda kışlık giyecekler bulunan Terzi Panairi'nin bu kaputları başkaları tarafından satın alınmıştır¹³³³.

Verilen bu örnekler haricinde tereke kayıtlarında *çuha*¹³³⁴ veya *al çuha kaput*¹³³⁵, *beyaz kaput*¹³³⁶, *kaput bez parçaları*¹³³⁷ ve *kaput düğmesi*¹³³⁸ gibi eşyalara tesadüf edilmektedir. Hemen her eşyada olduğu gibi kaputlarda da hiçbir özelliği belirtilmeyen kayıtlar bulunmaktadır¹³³⁹. Bunların hem bir giyecek hem de kaput bezi olma ihtimalleri vardır.

Tüccar terekelerinde tespit edilen önemli miktarlardaki kaput bezleri, bunların Antalya yöresinde önemli bir kullanım alanına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Kaput veya kaputtan mamul eşyalar daha çok Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür.

2.10. Sako

Sako, kısa ve bolca bir palto formunda, dolamaya benzer, halk kesiminin kullandığı, elbise üstüne giyilen bir tür üstlüktür¹³⁴⁰. Tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmemiş onlarca sako bulunmaktadır¹³⁴¹. Bunun yanı sıra çok sayıda kumaş türünden yapılmış sakolara tesadüf edilmiştir. Sako yapımında en çok tercih edilen kumaş türü çuhadır. Çuhadan yapılmış

¹³³² AŞS., 3/36b.

¹³³³ AŞS., 97/50-52.

¹³³⁴ AŞS., 16/156; AŞS., 32/513.

¹³³⁵ AŞS., 8/24a; AŞS., 14/71a; AŞS., 93/151.

¹³³⁶ AŞS., 69/3b.

¹³³⁷ AŞS., 70/101-105; AŞS., 72/29.

¹³³⁸ AŞS., 45/246b.

¹³³⁹ AŞS., 19/26b; AŞS., 26/151b; AŞS., 44/126b; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 45/101a; AŞS., 93/100.

¹³⁴⁰ Ayverdi, 2010: 1052; Pakalın, 1993c: 100; Çağbayır, 2007d: 4033.

¹³⁴¹ AŞS., 10/28b; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/53b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/105b; AŞS., 14/nr. 19; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/20a; AŞS., 16/90; AŞS., 17/34a; AŞS., 22/105a; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/516; AŞS., 33/96a; AŞS., 33/146; AŞS., 33/255a; AŞS., 35/5b; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/35a-b; AŞS., 45/52a; AŞS., 45/159a; AŞS., 46/80a; AŞS., 54/172a; AŞS., 64/180; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/45a; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/201-203; AŞS., 70/267; AŞS., 72/1b; AŞS., 74/11a; AŞS., 76/126a; AŞS., 85/66a; AŞS., 91/41b; AŞS., 91/43b; AŞS., 91/48a; AŞS., 91/91a; AŞS., 91/200b; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/250b; AŞS., 91/279a; AŞS., 93/60; AŞS., 93/151; AŞS., 97/2; AŞS., 97/9-10; AŞS., 98/33; AŞS., 100/121-122.

çok sayıda sako tespit edilmiştir¹³⁴². Çuhadan mamul sakoların siyah renkli¹³⁴³ ve başlıklı¹³⁴⁴ örnekleri de göze çarpmaktadır.

Çuha haricinde şâlî¹³⁴⁵, dibet¹³⁴⁶, fanila¹³⁴⁷, sof¹³⁴⁸ ve kadife¹³⁴⁹ gibi kumaşlarla yapılan sako örnekleri bulunmaktadır. Kadife sakoların *sarı kadife boncuklu sako*¹³⁵⁰ gibi örneklerine de rastlanmaktadır. Bunlar haricinde şayaktan yapılma sakolar da vardır¹³⁵¹. Bozacı Hasan Ağa'nın tereke kaydında 2 metre sakoluk şayağa 800 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹³⁵². Sakoların kazmirden yapılan örnekleri de mevcuttur¹³⁵³. Bunların siyah¹³⁵⁴ ve beyaz¹³⁵⁵ renkli örnekleri de karşımıza çıkmaktadır. Renk özelliği belirtilen sakolardan boz¹³⁵⁶, siyah¹³⁵⁷ ve mavi¹³⁵⁸ renklilerine de tesadüf edilmektedir. Bazı sakolar ise hangi mevsimde giyildiklerine veya boyut özelliklerine göre kaydedilmişlerdir. Yazlık sako¹³⁵⁹, yaz işi sako¹³⁶⁰ veya uzun¹³⁶¹ ya da sagır sako¹³⁶² gibi kayıtlar bu noktada örnek olarak verilebilir.

Terekelerde karşımıza çıkan bazı sakoların türlü malzemelerle kaplanmış oldukları görülmektedir. Bunlar arasında kunduz (kastor)¹³⁶³ ve kuzu kürkü¹³⁶⁴ ile veya muşamba¹³⁶⁵ ile kaplanan örnekler vardır. Timurcu Süleyman Mahallesi'nden Laz oğlu Hüseyin Efendi'nin terekesinde *redingot sako*¹³⁶⁶ şeklinde geçen bir sakonun, smokin tarzında bir giyecek olduğunu düşünebiliriz. Bunun haricinde *İzmir işi çocuk sakosu*¹³⁶⁷ gibi adlarla karşımıza çıkan sakolar da bulunmaktadır.

¹³⁴² AŞS., 11/60b; AŞS., 12/87a; AŞS., 22/62a-b; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/202; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/37a; AŞS., 35/5b; AŞS., 44/265b; AŞS., 54/38a; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 91/197b; AŞS., 91/256a; AŞS., 91/262b; AŞS., 91/279a; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 95/nr. 171[2].

¹³⁴³ AŞS., 12/93b; AŞS., 15/23a.

¹³⁴⁴ AŞS., 15/69b.

¹³⁴⁵ AŞS., 15/23a.

¹³⁴⁶ AŞS., 91/279a.

¹³⁴⁷ AŞS., 33/284b.

¹³⁴⁸ AŞS., 16/90.

¹³⁴⁹ AŞS., 16/91; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 43/213a; AŞS., 46/47a.

¹³⁵⁰ AŞS., 45/150a.

¹³⁵¹ AŞS., 100/138.

¹³⁵² AŞS., 100/121.

¹³⁵³ AŞS., 70/31-32.

¹³⁵⁴ AŞS., 44/23a-b.

¹³⁵⁵ AŞS., 33/96a.

¹³⁵⁶ AŞS., 16/90.

¹³⁵⁷ AŞS., 16/301.

¹³⁵⁸ AŞS., 22/27a.

¹³⁵⁹ AŞS., 33/96a.

¹³⁶⁰ AŞS., 42/117b.

¹³⁶¹ AŞS., 32/415.

¹³⁶² AŞS., 43/130a; AŞS., 85/109a-b.

¹³⁶³ AŞS., 42/174a.

¹³⁶⁴ AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/250b; AŞS., 91/271a.

¹³⁶⁵ AŞS., 93/173.

¹³⁶⁶ AŞS., 54/172a.

¹³⁶⁷ AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

Sako bahsinde en önemli tereke kayıtlarından biri Anelko oğlu Terzi Panairi Efendi'ye aittir. Terekesindeki ticari mallar arasında yaklaşık 40 civarında sako bulunan Panairi Efendi'nin sahip olduğu sakolara tek tek kıymet biçilmiştir. Terekesinin tahririnde ve eşyalarının fiyatlandırılmasında oldukça titiz davranıldığı görülen Panairi Efendi, Antalya'nın en önemli kışlık giyecek satan esnaflarından biridir.

Terekesinde bulunan sakolar şu isimlerle kaydolunmuştur; *beyaz keten sako, gümüş kazmir sako, kastor sako, kahverengi kastor sako, siyah kastor sako, kesilmiş kastor sako, kastor çocuk sakosu, kastor siyah çocuk sakosu, şayak çocuk sakosu, kazmir çocuk sakosu, gümüş kazmir çocuk sakosu, siyah çocuk sakosu ve dikilmemiş çocuk şayak sakosu*¹³⁶⁸. 7 ilâ 70 kuruş aralığında değişen fiyatlara sahip olan bu sakolar yukarıda verilen örneklere ek olarak Antalya'daki sako çeşitliliğine renk katmaktadırlar.

Tereke kayıtlarında yer alan sakoların büyük çoğunluğu Müslüman erkeklerin terekelerinde görülmüştür. Müslim ve Gayrimüslim tüccarların malları arasında da önemli miktarlarda sako bulunmaktadır. Ticaret veya memuriyet gibi nedenlerle Antalya'ya yolu düşen insanlar, şehirli veya taşralı, zengin ya da fakir toplumun her kesiminden insanın terekesinde sakolara tesadüf etmek mümkündür. Gayrimüslim kadınların eşyaları arasında sakolara tesadüf edilememiştir. Müslüman kadınların terekelerinde bulunan sakoların ise kadifeden yapılma ve boncuk süslemeli oldukları göze çarpmaktadır.

2.11. Gocuk

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız kışlık giyeceklerden bir diğeri gocuktur. Gocuk, tek parça hayvan postunun kalın ve kaba bir kumaşa kaplanmasıyla yapılan ve soğuk günlerde giyilen bir tür üstlüktür¹³⁶⁹. Gocuk yağmurlu günlerde giyilmek için uygun değildir. Kaplanan kumaş yağmur sularını emer, post ıslanarak terbiyesi bozulur ve kuruduğu zaman katılaşır. Gocuk giyilmez bir hale gelir¹³⁷⁰.

Gocuk az sayıda tereke kaydında karşılaştığımız bir giyecektir. Üstelik bunların tamamının hiçbir özelliği belirtilmemiştir. Ahi Yusuf Mahallesi'nden Ali Kaptan'ın eşyaları arasında 31,5 kuruşluk 1 adet gocuk bulunmaktadır¹³⁷¹. Aslen Divriği kazasından olan ve Ahi Yusuf Mahallesi'nde misafir olarak ikamet ederken vefat eden Kanber oğlu el-Hâcc Mustafa Ağa'nın terekesinde 410 kuruş değerinde 1 adet gocuk kürk göze çarpmaktadır. Mustafa Ağa'nın, 1 Ra. 1256 [3 Mayıs 1840] tarihli tereke kaydındaki bu gocuk kürk, ait olduğu dönem

¹³⁶⁸ AŞS., 97/50-52.

¹³⁶⁹ Ayverdi, 2010: 425; Çağbayır, 2007b: 1728.

¹³⁷⁰ Koçu, 1967: 125.

¹³⁷¹ AŞS., 12/93a-b.

için oldukça yüksek bir fiyata sahiptir¹³⁷². Bir diğer gocuk kaydına Kavakçı Hacı Mustafa'nın terekesinde rastlanmaktadır. Mustafa Ağa'nın terekesindeki 2 adet gocuğa 175 kuruş kıymet biçilmiştir¹³⁷³. Antalya taşrasının önemli tüccarlarından olan Mustafa Ağa'nın terekesindeki bu gocukların, taşra sakinlerine satılmak üzere hazır bulundurulmuş ticari ürünler olduğu söylenebilir. Buharalı el-Hâcc İslâm Efendi'nin terekesinde yer alan 4 adet kuşağın *kemer gocuk kuşağı* şeklinde kaydedildiği görülmektedir¹³⁷⁴. 5 kuruş değerindeki bu kuşaklar, bu dönemde gocukların kendine has bir kemerle belden sıkılarak giyildiklerini göstermektedir. Verilen bu örneklerdeki gocukların şehrin misafiri kişiler ile tüccar sınıfından kimselerin terekelerinde görülmesi dikkat çekmektedir.

2.12. Kürk

Kürk, Osmanlı döneminde Antalya halkının en fazla rağbet gösterdiği giyeceklerden biridir. İşlendikten sonra giyecek olarak kullanılabilen hayvan postuna kürk denmektedir¹³⁷⁵. İnsanların hayatını avcılıkla idame ettirdiği eski dönemlerde, avlanan hayvanların postları örtünme ihtiyacını karşılamak ve vücudu soğuk vb. dış etkenlerden korumak maksadıyla kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise insanların toplum içindeki konum ve itibarını yansıtan, bir giyim ve süslenme aksesuarı olarak kullanılan eşya haline gelmiştir¹³⁷⁶. Kürk, hemen hemen her toplumda olduğu gibi Osmanlılarda da oldukça rağbet gören bir giyecek olmuştur. Osmanlılarda resmî üniforma olarak da kullanılan¹³⁷⁷ kürkler özellikle Sultan İbrahim döneminde (1640-1648) döşemelerde dahi kullanılmışlardır. Ancak III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde kürk kullanımında kısıtlamalara gidilmiş ve II. Mahmud döneminde ise tamamen yasaklanmıştır¹³⁷⁸. Türklerin giyim-kuşam kültürlerinde çok önemli bir yeri olan kürk¹³⁷⁹, asırlar boyunca önemini kaybetmeden giyim-kuşam hayatında varlığını sürdürebilmiştir¹³⁸⁰.

AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan kürk kayıtları, kürklerin Antalya giyim-kuşamında ne denli önemli olduklarını gözler önüne sermektedir. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız yüzlerce kürk kaydı, Antalya halkının kışlık giyecek tercihleri arasında kürklerin çok önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. 1882-1885 yıllarında Antalya ve çevresinde çeşitli bilimsel araştırma gezileri düzenleyen Karl Graf von Lanckoronski'nin de

¹³⁷² AŞS., 19/26b.

¹³⁷³ AŞS., 55/82b.

¹³⁷⁴ AŞS., 11/29a.

¹³⁷⁵ Ayverdi, 2010: 728.

¹³⁷⁶ Tekin, 2019: 5. Kişilerin ekonomik durumları ile kürk sahipliği arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışma için bkz.: Oğuz, 2018: 114-141.

¹³⁷⁷ Pakalın, 1993b: 343.

¹³⁷⁸ Kütükoğlu, 2020: 169-171.

¹³⁷⁹ Türk giyim-kuşam hayatında kürk kullanımı için bkz.: Ayhan, 2007: 189-202.

¹³⁸⁰ Koçu, 1967: 165.

Antalya gibi sıcak bir bölgenin pazarında satışa sunulmuş çok sayıda kürk ve kürklü eşya dikkatini çekmiştir¹³⁸¹.

Tereke kayıtlarında karşılaşılan yüzlerce kürk kaydı arasında hiçbir özelliği belirtilmeyen kürkler görece az sayıdadır¹³⁸². Bu noktada kürklerin diğer giyecek ve aksesuarlara nazaran daha ayrıntılı şekilde kaydedilmiş olmaları dikkat çekicidir.

Antalya halkının gardıroplarını süsleyen kürklerin bazıları, postu kullanılan hayvanların isimleriyle adlandırılmışlardır. Bunlara verilebilecek ilk örnek kuzu derisinden yapılan kürklerdir¹³⁸³. Kuzu derisinden yapılan kürklerin *çuha kaplı kuzu kürk*¹³⁸⁴ ve *kaba siyah kuzu kürkü tulum*¹³⁸⁵ şeklinde geçen örnekleri de vardır. Postundan kürk yapılan diğer bir hayvan çakaldır. Çakal derisinden yapılan kürklerin de çok sayıda çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; *çakal derisi kürk*¹³⁸⁶, *cedid tulum çakal kürkü*¹³⁸⁷, *çuha kaplı köhne çakal kürk*¹³⁸⁸, *kazmir yüzölü çakal derisinden kürk*¹³⁸⁹, *kahverengi mantin üzerine önü elma çakal derisi kürk*¹³⁹⁰ gibi tariflerle kaydolunmuşlardır. Buradaki “elma” ifadesi, “tilki postunun yanak tarafından yapılan, eskiden esnaf ve orta halli kimselerin giydiği, ucuzca bir kürk cinsi” anlamına gelmektedir¹³⁹¹. Elma kürklere başka tereke kayıtlarında da rastlanmıştır¹³⁹². Buradan hareketle tereke kayıtlarında yer alan “çakal” ifadesinin tilki için de kullanıldığını söyleyebiliriz. Tereke kayıtlarında “tilki kürkü” gibi kayıtlara rastlanmaması da bu durumu destekler niteliktedir.

Çakal kürkü haricinde tereke kayıtlarında karşılaşılan önemli kürk çeşitlerinden bir diğeri kurt kürkleridir¹³⁹³. Kurtların ense kısmından yapılan¹³⁹⁴ cılkava kürkleri de Antalya’daki önemli kürk çeşitlerinden biridir. Cılkava kürkleri arasında, *cılkava ile mahlût elma kürk*¹³⁹⁵, *beyaz cılkava kaplı kürk*¹³⁹⁶ ve *çuha kaplı cılkava kürk*¹³⁹⁷ gibi çeşitler mevcuttur. Bunların

¹³⁸¹ Lanckoronski, 2005: IX; Kaya, 1937: 8-10.

¹³⁸² AŞS., 1/12b; AŞS., 2/19a; AŞS., 3/36a-b; AŞS., 6/20; AŞS., 7/30a; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/44a; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/70b; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/92a; AŞS., 17/35a; AŞS., 18/14a; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/52b; AŞS., 26/138a; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/7; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 51/312; AŞS., 63/332; AŞS., 65/163a-b; AŞS., 85/9a; AŞS., 91/39b; AŞS., 91/43b; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/57b; AŞS., 91/91a; AŞS., 91/117a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 91/200b; AŞS., 91/275a; AŞS., 91/276b; AŞS., 93/26; AŞS., 93/44; AŞS., 93/52; AŞS., 93/54; AŞS., 93/68-69; AŞS., 93/116; AŞS., 93/146; AŞS., 93/172; AŞS., 97/4.

¹³⁸³ AŞS., 12/22b; AŞS., 33/48b.

¹³⁸⁴ AŞS., 91/52b.

¹³⁸⁵ AŞS., 91/271a.

¹³⁸⁶ AŞS., 97/12.

¹³⁸⁷ AŞS., 91/271a.

¹³⁸⁸ AŞS., 13/43a; AŞS., 17/27b.

¹³⁸⁹ AŞS., 63/100.

¹³⁹⁰ AŞS., 45/23a-b.

¹³⁹¹ Ayverdi, 2010: 338.

¹³⁹² AŞS., 24/6b.

¹³⁹³ AŞS., 6/39.

¹³⁹⁴ Ayverdi, 2010: 196.

¹³⁹⁵ AŞS., 27/60b.

¹³⁹⁶ AŞS., 91/279a.

¹³⁹⁷ AŞS., 14/71a; AŞS., 15/11b; AŞS., 91/174b.

yanında fazla ayrıntıya girilmeden yalnızca *cılıkava kürk*¹³⁹⁸ şeklinde kaydedilen örnekler de vardır.

Postundan kürk yapılan diğer bir hayvan teyyûn yani sincaptır. Teyyûn kürkü yazlık, ince kürk yapımı için idealdir¹³⁹⁹. Bundan dolayı teyyûn kürklerin Antalya gibi sıcak bölgeler için uygun kürkler olduğunu söyleyebiliriz. Teyyûn kürklerin bazılarının hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁴⁰⁰. Özelliği belirtilen teyyûn kürkleri arasında *morlu kadife üzerine elma teyyûn kürk*¹⁴⁰¹ ve *mavi canfes kaplı teyyûn kürk*¹⁴⁰² gibi örnekler bulunmaktadır.

Samur kürkleri, tereke kayıtlarında yer alan kürk çeşitlerinden bir diğeridir¹⁴⁰³. Bunların tarçın renginde çuha ile kaplı örnekleri tespit edilmiştir¹⁴⁰⁴. Ayrıca bazı tereke kayıtlarında samur parçalarına¹⁴⁰⁵ da rastlanmıştır. Samur kürkleri gibi az sayıda örneği tespit edilebilen bir başka kürk çeşidi kâkum kürkleridir. Kâkum, “*Avrupa ve Asya’nın kuzey bölgelerinde yaşayan, sansar ve gelinciğe benzer, uzunluğu 30, kuyruğu 10 santim, kendi beyaz tüylü, kuyruğu siyah, kürkü çok makbul etçil memeli*” bir hayvandır¹⁴⁰⁶. Yerli Antalyalıların eşyaları arasında görmeye alışık olmadığımız kâkum kürk, Hacı Rukiye Kadın’ın tereke kaydında görülmüştür. Rukiye Kadın’ın 100 kuruş değerindeki kâkum kürkü canfes kumaş ile kaplanmış¹⁴⁰⁷.

Bu noktada ele alabileceğimiz bir diğer kürk çeşidi nâfe kürkleridir. Nâfe, postundan kürk yapılan hayvanın göbek kısmına ve bu kısımdan yapılan kürke verilen isimdir¹⁴⁰⁸. Tereke kayıtlarında geçen nâfe kürklerin hangi hayvanın postundan yapıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak tavşan, samur veya tilki gibi hayvanların postlarından yapılan kürklere nâfe kürk ismi verildiği bilinmektedir. Tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmeyen önemli miktarda nâfe kürk bulunmaktadır¹⁴⁰⁹. Bunun yanında mavi çuha¹⁴¹⁰, mor kadife¹⁴¹¹ ve penbe kaplı cübbe¹⁴¹² nâfe kürkleri de bulunmaktadır. Nâfe kürklerin bazıları ise *nâfe boy kürkü* şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁴¹³. “*Boy kürkü*” ifadesi kürklerin uzunluğunu bildiren bir ifadedir ve insan vücudunda diz kapaklarının altına kadar inen uzunluğa sahip kürkleri

¹³⁹⁸ AŞS., 91/279a; AŞS., 91/305.

¹³⁹⁹ Şemseddin Sami, 1317: 458.

¹⁴⁰⁰ AŞS., 16/130-131; AŞS., 91/45a.

¹⁴⁰¹ AŞS., 45/23a-b.

¹⁴⁰² AŞS., 91/75b.

¹⁴⁰³ AŞS., 19/26b.

¹⁴⁰⁴ AŞS., 91/167a-b.

¹⁴⁰⁵ AŞS., 93/51.

¹⁴⁰⁶ Ayverdi, 2010: 606.

¹⁴⁰⁷ AŞS., 6/60.

¹⁴⁰⁸ Çağbayır, 2007d: 3475.

¹⁴⁰⁹ AŞS., 8/4b; AŞS., 11/9a; AŞS., 12/108a; AŞS., 14/71a; AŞS., 19/19a; AŞS., 19/26b; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/51.

¹⁴¹⁰ AŞS., 91/15a.

¹⁴¹¹ AŞS., 91/167a-b.

¹⁴¹² AŞS., 2/87b;

¹⁴¹³ AŞS., 91/235a-b.

nitelemektedir¹⁴¹⁴. Boy kürkleri başka tereke kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır¹⁴¹⁵. Bunun yanında *diz kürkü*¹⁴¹⁶ şeklinde kaydedilmiş olan kürklerin de diz kısmına kadar gelen uzunluğa sahip kürkler olduğunu söyleyebiliriz. Diz kürklerinin de pek çok çeşidi bulunmaktadır. Vaşak¹⁴¹⁷ ve çakal¹⁴¹⁸ postundan yapılma diz kürkleri, çuha¹⁴¹⁹ ve çuha kaplı nâfe diz kürkleri¹⁴²⁰ ve canfes kaplı sevâî diz kürkleri¹⁴²¹ bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

Uzunluk özelliği göz önünde bulundurularak kaydedilmiş olan diğer bir kürk çeşidi *uzun kürk*lerdir¹⁴²². Uzun kürklere nazaran çok sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan *kısa kürk*ler¹⁴²³, Antalya halkının kürk tercihi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Kısa kürklerin vaşak postundan¹⁴²⁴ yapılma veya şâlî ile kaplı¹⁴²⁵ örnekleri de bulunmaktadır. Bu noktada üzerinde durulması gereken diğer bir kürk çeşidi beden kürkleridir¹⁴²⁶. *Çuha kaplı müstamel kısa beden kürk*¹⁴²⁷ şeklinde geçen bir kayıt, beden kürklerinin uzunluğu hakkında bir fikir verse de beden kürklerinin tamamı için bu durumun geçerli olup olmadığını bilmiyoruz. Tereke kayıtlarında beden kürklerinin samurdan yapılma örnekleri de bulunmaktadır¹⁴²⁸. Aslen Sivaslı olup Teke Sancağı Mutasarrıfı Osman Paşa'nın hademelerinden olan Kâtib İbrahim'in terekesindeki 108 kuruşluk 1 adet biniş kürkün¹⁴²⁹ de çok bol ve geniş bir kürk olduğunu söyleyebiliriz¹⁴³⁰.

Tereke kayıtlarında yer alan kürklerin önemli bir bölümü ise kaplandıkları kumaşın ismiyle adlandırılmışlardır. Bu noktada en çok çuha ile kaplanmış kürklere tesadüf edilmektedir¹⁴³¹. Çuha kürklerin *çuha kaplı kuzu derisi kürk*¹⁴³² ve *çuha kaplı kısa kürk*¹⁴³³ gibi

¹⁴¹⁴ Çağbayır, 2007a: 660.

¹⁴¹⁵ AŞS., 8/44a; AŞS., 8/53a; AŞS., 11/13b; AŞS., 15/59a.

¹⁴¹⁶ AŞS., 10/28b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/144a; AŞS., 93/68.

¹⁴¹⁷ AŞS., 11/70a.

¹⁴¹⁸ AŞS., 15/11b.

¹⁴¹⁹ AŞS., 11/80b; AŞS., 12/97b.

¹⁴²⁰ AŞS., 12/29b; AŞS., 12/153a.

¹⁴²¹ AŞS., 24/63b.

¹⁴²² AŞS., 11/63a; AŞS., 11/70a; AŞS., 15/58a; AŞS., 93/27; AŞS., 93/89.

¹⁴²³ AŞS., 6/20; AŞS., 7/17a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/56a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/50b; AŞS., 11/63a; AŞS., 11/70a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/144a; AŞS., 13/59b; AŞS., 13/67a; AŞS., 15/58a; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/26b; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 45/101a; AŞS., 91/39b; AŞS., 91/44a; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/305b; AŞS., 93/27; AŞS., 93/50.

¹⁴²⁴ AŞS., 11/71a.

¹⁴²⁵ AŞS., 8/19a; AŞS., 12/76b.

¹⁴²⁶ AŞS., 8/44a; AŞS., 11/22b.

¹⁴²⁷ AŞS., 12/29b.

¹⁴²⁸ AŞS., 11/34b.

¹⁴²⁹ AŞS., 6/20.

¹⁴³⁰ Biniş, çok bol ve geniş bir elbisenin ismi olduğu gibi, aynı formdaki cüppe ve feraceye de aynı isim verilmektedir. Ayverdi, 2010: 151.

¹⁴³¹ AŞS., 3/58b; AŞS., 6/58; AŞS., 10/5b; AŞS., 11/34b; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/117a; AŞS., 14/49b; AŞS., 15/61a-b; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 26/8b; AŞS., 26/138a; AŞS., 32/7; AŞS., 32/34; AŞS., 32/516; AŞS., 93/151; AŞS., 95/nr. 171[2]; AŞS., 97/4.

¹⁴³² AŞS., 11/53a.

¹⁴³³ AŞS., 15/86b; AŞS., 91/152b.

örnekleri bulunmaktadır. Çuha ile kaplanmış kürkler bazı tereke kayıtlarında *çuha kürk kabı*¹⁴³⁴ şeklinde geçmektedir. Kürk kabı, “*kürklü bir elbisenin dış yüzü*” demektir¹⁴³⁵. Tereke kayıtlarında çuha haricinde aba¹⁴³⁶, kazmir¹⁴³⁷, canfes¹⁴³⁸, atlas¹⁴³⁹, dibet¹⁴⁴⁰, mantin¹⁴⁴¹, kahverengi sevâî¹⁴⁴², gezi¹⁴⁴³ ve sof¹⁴⁴⁴ gibi kumaşlarla kaplanmış kürkler de bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kürkler, günümüzdeki kullanım şekline farklı olarak kürklerin tüylü kısmı içe gelecek şekilde giyilirdi¹⁴⁴⁵. Dış tarafa gelen deri kısmı ise çeşitli kumaşlarla kaplanarak kapatıldığı için “... *kaplı*” gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız “... *kaplı*” ifadeleri de bu tür kürkleri nitelemektedir.

Antalya halkının kullanmış oldukları bazı kürkler ise renk özelliklerine göre kaydedilmişlerdir. Bunlar arasında sarı¹⁴⁴⁶, kırmızı¹⁴⁴⁷, siyah¹⁴⁴⁸, beyaz¹⁴⁴⁹, mavi¹⁴⁵⁰ ve tarçın kaplı kürk¹⁴⁵¹ örnekleri bulunmaktadır.

Verilen tüm bu örnekler haricinde, üretim yeri ile adlandırılan Polska (Polonya) kürkleri¹⁴⁵² ve cinsiyet belirten zenne-kârî (kadın işi)¹⁴⁵³ kürkleri de bulunmaktadır. Zenne-kârî kürklerin de mor kadife¹⁴⁵⁴ ve saten ile kaplanmış¹⁴⁵⁵ örnekleri bulunmaktadır. Polonya kürkü ise Antalya’nın önemli Rum tüccarlarından olan Terzi Yakumi’nin terekesinde yer almaktadır. Üretim yeri ile adlandırılan kürklere tereke kayıtlarında nadiren tesadüf edilmesi, terekeleri kaleme alan görevlilerin, kürklerin üretim yerlerini tespit edememeleri veya bu hususu dikkate almamaları ile açıklanabilir. Terzi Yakumi’nin ticari malları arasında bulunan Polonya kürklerinin üretim yerinin bilinmesi ise kürk üzerindeki bir ibareden kaynaklı olabilir.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız *parça kürk*¹⁴⁵⁶ şeklindeki bazı kayıtlar, Antalya’da ufak bir kürk parçasına bile önem gösterildiğini ve bunların kayda geçirildiğini göstermektedir.

¹⁴³⁴ AŞS., 11/37b; AŞS., 15/59a; AŞS., 19/7b; AŞS., 91/75b; AŞS., 93/151.

¹⁴³⁵ Çağbayır, 2007c: 2904.

¹⁴³⁶ AŞS., 8/28a; AŞS., 32/516.

¹⁴³⁷ AŞS., 32/415.

¹⁴³⁸ AŞS., 6/60; AŞS., 32/554.

¹⁴³⁹ AŞS., 44/11a.

¹⁴⁴⁰ AŞS., 44/11a; AŞS., 95/nr. 171[2].

¹⁴⁴¹ AŞS., 22/96a;

¹⁴⁴² AŞS., 63/100.

¹⁴⁴³ AŞS., 6/20.

¹⁴⁴⁴ AŞS., 22/27a.

¹⁴⁴⁵ Kütükoğlu, 2020: 169.

¹⁴⁴⁶ AŞS., 6/58; AŞS., 22/161; AŞS., 27/60b.

¹⁴⁴⁷ AŞS., 6/58; AŞS., 13/59a.

¹⁴⁴⁸ AŞS., 6/60; AŞS., 8/28a.

¹⁴⁴⁹ AŞS., 22/160b-161; AŞS., 91/264a; AŞS., 93/176.

¹⁴⁵⁰ AŞS., 6/60.

¹⁴⁵¹ AŞS., 8/28a.

¹⁴⁵² AŞS., 12/106b.

¹⁴⁵³ AŞS., 26/29a; AŞS., 33/243b-244.

¹⁴⁵⁴ AŞS., 72/97.

¹⁴⁵⁵ AŞS., 65/163b.

¹⁴⁵⁶ AŞS., 8/12b; AŞS., 93/54.

Kürkler Antalya’da zengin-fakir, Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek, şehirli-taşralı toplumun her kademesinden insanın terekesinde görülmektedir. Bu noktada örnek olarak verilecek bazı isimler, Antalya’da Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek kişilerin kürk tercihleri ve kürk fiyatları hakkında önemli fikirler verecektir.

Terekesinde farklı türlerde kürklere rastladığımız önemli isimlerden ilki, Antalya Niyabet Mahkemesinde memur iken vefat eden Mehmed Rıza Efendi’dir. Mehmed Rıza Efendi’nin terekesinde *müstamel yeşil çuha kaplı köhne elma dibi kürk* (321 kuruş), *müstamel mernus kaplı köhne vaşak kürk* (103 kuruş), *müstamel şâlâki kaplı köhne teyyûn kürk* (150 kuruş), *şâlâki kaplı müstamel samur parçası kürk* (415 kuruş) ve *şâlî kaplı köhne uzun behle kürk* (760 kuruş) gibi kürk çeşitleri bulunmaktadır¹⁴⁵⁷. Mehmed Rıza Efendi’nin toplam serveti 12.206 kuruştur ve kürklerinin toplam fiyatı servetinin %14,32’sini oluşturmaktadır. Bu oran Mehmed Rıza Efendi’nin kürklere duyduğu merak ve ilginin, bunun yanı sıra kürkleri yalnızca soğuktan korunmak için değil bir statü ve gösteriş aracı olarak da kullandığının bir göstergesidir.

Terekesindeki kürklerle dikkat çeken önemli isimlerden bir diğeri aslen Mora muhacirlerinden olup Makbule Mahallesi’nde sakin iken vefat eden Şehbender Vekili İbrahim Ağa’dır. İbrahim Ağa’nın terekesinde *müstamel çuha kaplı elma kürk* (385 kuruş), *şâlâki kaplı nâfe kürk* (250 kuruş), *def’a köhne nâfe kürk* (140 kuruş), *kısa beden kürkü* (53 kuruş) ve *köhne çuha kaplı nâfe kürk* (100 kuruş) gibi örnekler bulunmaktadır¹⁴⁵⁸.

Hânedân-ı Çeribaşızâde Yusuf Rifat Ağa’nın terekesinde ise *yeşil çuha yakalı nâfe kürk* (90 kuruş), *mavi çuha kaplı nâfe boy kürkü* (140,5 kuruş), *çuha kaplı elma boy kürk* (325,5 kuruş), *köhne kürk parçaları* (10,5 kuruş) ve *yakalık kürk parçaları* (12 kuruş) gibi kayıtlar göze çarpmaktadır¹⁴⁵⁹.

Tereke kayıtları bizlere kürklerin Antalyalı Gayrimüslimler tarafından da sıkça kullanılmış olduklarını göstermektedir. Zanâiloğulları ailesinden Zanâil oğlu Vasilaki Efendi’nin terekesinde *müstamel çuha kaplı samur kürk* (250 kuruş), *müstamel çuha kaplı elma kürk* (150 kuruş) ve *çuha kaplı nâfe kürk* (150 kuruş)¹⁴⁶⁰, Zanâilzâde Hâci Kostanti Ağa kızı Marya Hanım’ın terekesinde, küçük kızı Kadrina’ya miras kalan *çuha üzerine sarı kürk* (180 kuruş), *kadife kaplı elma kürk* (400 kuruş), *kadife üzerine kısa elma kürk* (mavili hâre mintanla birlikte 40 kuruş) ve *köhne çuha samur kürk* (45 kuruş) gibi örnekler bulunmaktadır¹⁴⁶¹. Makbule Mahallesi sakinelerinden Büber oğlu Ligorî kızı Hâce Elini Hanım’ın terekesinde

¹⁴⁵⁷ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁴⁵⁸ AŞS., 11/60b.

¹⁴⁵⁹ AŞS., 13/104b.

¹⁴⁶⁰ AŞS., 91/181b.

¹⁴⁶¹ AŞS., 43/195a.

sansar kafası çuha kaplı uzun kürk (400 kuruş), *kısa kürk* (100 kuruş), *kazmir çuha kaplı teyyûn uzun kürk* (350 kuruş) gibi farklı kürk çeşitleri yer almaktadır¹⁴⁶². Baba Doğan Mahallesi'nden Tuzcuoğlu Hâci İstirati'nin terekesinde *müstamel çuha kaplı uzun alaca kürk* (300 kuruş), *müstamel çuha kaplı uzun boğaz kürk* (250 kuruş) ve *uzun teyyûn kürk* (200 kuruş) gibi örnekler karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁶³.

Antalya'nın varlıklı kişilerinin terekelerinde bulunan bu kürkler, yukarıda verilen örneklerle ilaveten Antalya'daki kürk çeşitliliğinin ne denli zengin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tereke kayıtlarından edinilen bilgilere göre Osmanlı döneminde yaşayan Antalya halkı kuzu, çakal, kurt, sincap, samur, kâkum, vaşak ve sansar gibi hayvanların postlarından yapılmış kürkleri kullanılmışlardır. Bu kürkleri farklı türde kumaşlarla kaplanarak kullanılmışlardır. Özellikle varlıklı Antalyalıların eşyaları arasında görülen ve birden fazla sayıya sahip olan yüksek fiyatlı kürklerin, soğuktan korunmanın yanı sıra bir servet ve statü göstergesi olarak da kullanılmış olduklarını tahmin edebiliriz.

2.13. Hırka

Kışlık bir giyecek olan hırka, hafif geniş kollu, önden bir sıra düğme ile iliklenen, yakasız, iki tarafında genellikle birer cep bulunan bir giyecektir. Hırkalar asırlar boyu kadın ve erkekler tarafından giyilmiş, Anadolu'nun en yaygın giyeceklerinden biridir¹⁴⁶⁴. Hırka aynı zamanda dervişlerin giydiği, sembolleşmiş bir giyecektir¹⁴⁶⁵. Eskiden erkekler tarafından cüppe altına veya gecelik üstüne giyilen, kollu, ön tarafı açık, yüzü ile astarı arasında pamuk bulunan, kalın, diz altına kadar inebilen giyeceğe de hırka denir¹⁴⁶⁶.

Tereke kayıtlarında yer alan yüzlerce hırka kaydı, hırkaların Osmanlı dönemi Antalya'sındaki kullanım sıklığı hakkında bir fikir sahibi olmamıza imkan tanımaktadır. Hırkalar tereke kayıtlarına genellikle, yapılmış oldukları kumaşın veya yerin ismi göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Yapılmış oldukları kumaşın ismi ile anılan hırka çeşitleri

¹⁴⁶² AŞS., 91/113b.

¹⁴⁶³ AŞS., 93/3.

¹⁴⁶⁴ Koçu, 1967: 129.

¹⁴⁶⁵ Çağbayır, 2007b: 1951.

¹⁴⁶⁶ Ayverdi, 2010: 503.

şunlardır; patiska¹⁴⁶⁷, pazen¹⁴⁶⁸, sevâî¹⁴⁶⁹, şâlâki¹⁴⁷⁰, mantin¹⁴⁷¹, şâlî¹⁴⁷², çitari¹⁴⁷³, hâre¹⁴⁷⁴, hâkir¹⁴⁷⁵, morlu hâkir¹⁴⁷⁶, merinos¹⁴⁷⁷, kırmızı merinos¹⁴⁷⁸, canfes¹⁴⁷⁹, kırmızı canfes¹⁴⁸⁰, yeşil ve mor canfes¹⁴⁸¹, şatrançlı (kareli) canfes¹⁴⁸², bez¹⁴⁸³, fanila¹⁴⁸⁴, basma¹⁴⁸⁵, basma hırka kebe¹⁴⁸⁶, yün basma¹⁴⁸⁷, atlas¹⁴⁸⁸, sarı atlas¹⁴⁸⁹, kutnî pâre¹⁴⁹⁰, pamukâgî(?)¹⁴⁹¹, kadife¹⁴⁹², kadife hırka takımı¹⁴⁹³, ipekli¹⁴⁹⁴, yeşil harîr¹⁴⁹⁵ ve Selimiye kısa hırka¹⁴⁹⁶. Verilen bu örnekler Antalya’da hırka çeşitliliğinin ne denli zengin olduğunu göstermektedir.

Üretim yeri ile adlandırılan hırkalardan en çok Şam hırkasına tesadüf edilmiştir¹⁴⁹⁷. Şam hırkası haricinde Avrupa-kârî hırka¹⁴⁹⁸, Beyaz Mekke hırkası¹⁴⁹⁹, Lâhuraki hırka¹⁵⁰⁰, Çerkez hırkası¹⁵⁰¹ ve Hicaz hırkası¹⁵⁰² gibi örnekler bulunmaktadır. Şeyh Sinan Mahallesi’nden

¹⁴⁶⁷ AŞS., 2/87b.

¹⁴⁶⁸ AŞS., 63/100.

¹⁴⁶⁹ AŞS., 6/60.

¹⁴⁷⁰ AŞS., 22/208; AŞS., 22/265b; AŞS., 22/281a; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 35/119a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 91/71a; AŞS., 91/305b.

¹⁴⁷¹ AŞS., 22/95b; AŞS., 42/72b-73a.

¹⁴⁷² AŞS., 8/6a; AŞS., 8/28a; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 26/138a.

¹⁴⁷³ AŞS., 44/126b; AŞS., 64/156b; AŞS., 97/13.

¹⁴⁷⁴ AŞS., 70/250.

¹⁴⁷⁵ AŞS., 45/149b; AŞS., 45/159a.

¹⁴⁷⁶ AŞS., 45/23a-b.

¹⁴⁷⁷ AŞS., 12/29b; AŞS., 13/104b.

¹⁴⁷⁸ AŞS., 91/167a-b.

¹⁴⁷⁹ AŞS., 8/6a; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/29b; AŞS., 22/97a; AŞS., 22/134b; AŞS., 22/208; AŞS., 44/28; AŞS., 44/203b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 91/236a; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/305b.

¹⁴⁸⁰ AŞS., 32/512; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 97/13.

¹⁴⁸¹ AŞS., 91/167a-b.

¹⁴⁸² AŞS., 93/113.

¹⁴⁸³ AŞS., 8/49a.

¹⁴⁸⁴ AŞS., 33/124a; AŞS., 35/119a; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 46/80a.

¹⁴⁸⁵ AŞS., 10/5b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/137b; AŞS., 24/4a; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/52b; AŞS., 32/513; AŞS., 33/124a; AŞS., 51/11; AŞS., 54/88b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/202a; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/251b; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/122.

¹⁴⁸⁶ AŞS., 8/17b.

¹⁴⁸⁷ AŞS., 91/179b.

¹⁴⁸⁸ AŞS., 16/91; AŞS., 16/324; AŞS., 22/106a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 51/17; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 70/250; AŞS., 72/14b.

¹⁴⁸⁹ AŞS., 16/328-329.

¹⁴⁹⁰ AŞS., 85/11a-b.

¹⁴⁹¹ AŞS., 72/14b. Belgede “*şâli*”.

¹⁴⁹² AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/74b.

¹⁴⁹³ AŞS., 51/17.

¹⁴⁹⁴ AŞS., 97/4.

¹⁴⁹⁵ AŞS., 11/34b.

¹⁴⁹⁶ AŞS., 7/16b; AŞS., 12/124a.

¹⁴⁹⁷ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 14/71a; AŞS., 16/130-131; AŞS., 16/421-422; AŞS., 33/48b; AŞS., 33/277a; AŞS., 33/284b; AŞS., 63/100; AŞS., 63/332; AŞS., 70/101-105; AŞS., 97/4.

¹⁴⁹⁸ AŞS., 28/nr. 107[2].

¹⁴⁹⁹ AŞS., 53/13b-14a.

¹⁵⁰⁰ AŞS., 33/126a-b; AŞS., 42/72b-73a.

¹⁵⁰¹ AŞS., 19/26b.

¹⁵⁰² AŞS., 45/246b; AŞS., 54/117a; AŞS., 64/180; AŞS., 87/47a-b.

Bahçıvan Hacı Koca Hasan Ağa'nın 26 Ağustos 1337 [26 Ağustos 1921] tarihli tereke kaydında yer alan 1 adet *sarı ipek Hicaz hırkası* 1.505 kuruşluk fiyatı ile dikkat çeken bir örnektir¹⁵⁰³.

Hırkaların bazıları ise boyut özelliklerine göre kaydedilmişlerdir. Uzun¹⁵⁰⁴ ve kısa hırka¹⁵⁰⁵ şeklinde geçen bu hırkaların uzun olanları yukarıda belirtildiği üzere cüppe altına veya gecelik üstüne giyilen hırkalardan, kısa olanları ise ceket boyutundaki hırkalardan olabilirler.

Renk özelliğine göre kaydedilen hırkalardan beyaz hırka¹⁵⁰⁶, sarı hırka¹⁵⁰⁷, sarı alaca hırka ve kırmızı hırka¹⁵⁰⁸ gibi örnekler bulunmaktadır.

Tereke kayıtlarındaki bazı hırkaların kadın veya erkek hırkası oluşlarına göre kaydedilmiş oldukları görülmektedir. Bu noktada kadın hırkalarına daha sık rastlanmaktadır. Bunların bazıları yalnızca *zenne hırkası*¹⁵⁰⁹ veya *kadın için eski hırka*¹⁵¹⁰ gibi ifadelerle kaydedilmişlerdir. Kadın hırkalarının bazıının, ne tür bir kumaştan yapılmış olduğu da bilinmektedir. Bunlar arasında penbe gezi kumaşından¹⁵¹¹ yapılma hırkalar olduğu gibi yünlü¹⁵¹² hırka modelleri de bulunmaktadır. Antalya'nın Kumköy köyünden Muallim Abdülkadir Efendi'nin zevcesi Şerife Hatun'un terekesinde 150 kuruş değerinde 1 adet patiskadan yapılma hırka ile 70 kuruş değerinde 1 adet *müstamel kastor zenne hırkası* bulunmaktadır¹⁵¹³. Şerife Hatun'un kastor hırkası tereke kayıtlarında eşine az rastlanır bir örnektir.

Erkek hırkalarına verilebilecek bir örnek 74 Numaralı AŞS'de karşımıza çıkmaktadır. Aslen İstanbul'un Tophane Mahallesi'nden olan ve misafir olarak kaldığı Antalya'da Gurebâ Hastanesi'nde vefat eden Beşiktaş Müdafaa-i Milliye Reisi Hacı Niyazi Efendi'nin terekesinde 420 kuruş değerinde 1 adet *şâdîd/cedîd(?) gecelik erkek hırkası* bulunmaktadır¹⁵¹⁴. Bunlar haricinde *beden hırkası*¹⁵¹⁵, *hırka post*¹⁵¹⁶ ve hiçbir özelliği belirtilmeyen¹⁵¹⁷ hırkalar da bulunmaktadır.

¹⁵⁰³ AŞS., 74/8b-9a.

¹⁵⁰⁴ AŞS., 10/15a.

¹⁵⁰⁵ AŞS., 10/15a; AŞS., 15/41b; AŞS., 28/nr. 472.

¹⁵⁰⁶ AŞS., 8/61a; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 91/115a; AŞS., 93/121.

¹⁵⁰⁷ AŞS., 33/284a.

¹⁵⁰⁸ AŞS., 91/277b-278a.

¹⁵⁰⁹ AŞS., 70/104.

¹⁵¹⁰ AŞS., 99/167-168.

¹⁵¹¹ AŞS., 69/127b-128a.

¹⁵¹² AŞS., 69/23a-b.

¹⁵¹³ AŞS., 70/114.

¹⁵¹⁴ AŞS., 74/11a. Belgede “شادید جدید گعلیک مردانه”.

¹⁵¹⁵ AŞS., 98/13.

¹⁵¹⁶ AŞS., 15/8b.

¹⁵¹⁷ AŞS., 3/36a; AŞS., 6/60; AŞS., 10/15a; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 12/115a; AŞS., 13/82a; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/58a; AŞS., 16/130-131; AŞS., 16/468; AŞS., 19/45b; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 22/105a; AŞS., 22/106a; AŞS., 26/52a; AŞS., 26/138a; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/34; AŞS., 32/512; AŞS., 33/48b; AŞS., 33/74b; AŞS., 34/42; AŞS., 34/232; AŞS., 34/315; AŞS., 34/365-366; AŞS., 35/42b;

AŞS'de terekesi bulunan bazı kişilerin birden fazla hırkası olduğu görülmektedir. Örneğin Teşvikiye Mahallesi'nden asker emeklisi Muammer Efendi'nin terekesinde 1 adet *Şam kumaşından müstamel erkek hırkası* (215 kuruş), *müstamel gecelik hâkir hırka* (130 kuruş) ve zevcesi Fatmana Hatun'un eşyaları arasında 1 adet mücedded pazen zenne entarisi ile birlikte kaydedilmiş bir *hırka* (802 kuruş), 1 adet *Lâhuraki'den zenne hırkası* (450 kuruş) ve 1 adet *müstamel Şam hırkası* (120 kuruş) bulunmaktadır¹⁵¹⁸.

Câmi'-i Atîk Mahallesi'nden Cezayirli Hacı Mehmed kızı Fatma Hanım'ın terekesinde *palto hırka*, *al canfes kısa hırka*, *sarı canfes kısa hırka* ve *kısa hırka* gibi örnekler vardır¹⁵¹⁹. Tuzcular Mahallesi'nde sakine iken İstanos nahiyesinde vefat eden Nakiye Hanım'ın terekesinde 10 ilâ 60 kuruş aralığında değişen fiyatlara sahip 5 adet atlas, fanila, canfes ve mantinden yapılmış hırkalar bulunmaktadır¹⁵²⁰.

Aslen Harput Sancağı dahilindeki Eğin kazasından olup Antalya Müddeî Umûmî Muavini iken İzmir'de vefat eden Ermeni milletinden Bogos Efendi veled-i Bedros'un terekesinde *pamuklu hırka*, *beyaz hırka*, *fanila hırka* ve *hırka içine konmak için vata(?) tabir olunur pamuk* gibi kayıtlar göze çarpmaktadır¹⁵²¹. Bogos Efendi'nin sahip olduğu hırkalar farklı eşyalarla bir arada kaydedildikleri için fiyatlarını kesin olarak bilemiyoruz.

Tereke kayıtlarında bulunan hırkalar daha çok Müslümanların terekelerinde görülmektedir. Terekelerde bu denli sık karşılaşılan ve Antalya'nın pek çok bölgesinde görülen hırkaların Antalyalı Gayrimüslimlerin terekelerinde çok nadir görülmesi ilginçtir.

Yukarıda verilen hırka örnekleri, Osmanlı dönemi Antalya'sında çeşitli kumaşlardan imal edilen, bunun yanında dünyanın farklı şehirlerinden ithal edilmiş, çeşitli boyutlarda hırkaların giyilmiş olduğunu göstermektedir. Çok sayıda kumaştan dikilmiş renk renk hırkaların varlığı, Antalya giyim-kuşamının zenginliği hakkında fikir vermektedir.

2.14. Libâde

Libâde, Kâmûs-ı Türkî'de “*Teğelti dikişli, panbuklu veya aba kısa hırka*” şeklinde tanımlanmaktadır¹⁵²². Koçu, libâdeyi şu sözlerle tarif etmektedir:

Geçen asır sonlarının modalarından bir kadın hırkasının adı. Astarı ile yüzü arasındaki pamuğu verev dikişlerle dikilirdi ve bu dikişler hırkanın sırt kısmında balık sırtı denilen şekilde kavuşurdu; kısa dik

AŞS., 44/30a; AŞS., 46/80a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/126b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/180; AŞS., 65/5b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/36b; AŞS., 69/134b; AŞS., 69/163b; AŞS., 72/29; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 85/9a; AŞS., 91/181b; AŞS., 93/121; AŞS., 95/nr. 89; AŞS., 97/13; AŞS., 98/13; AŞS., 98/163.

¹⁵¹⁸ AŞS., 69/134a-136a.

¹⁵¹⁹ AŞS., 15/17a.

¹⁵²⁰ AŞS., 32/161-162.

¹⁵²¹ AŞS., 32/414-415. Belgede “”.

¹⁵²² Şemseddin Sami, 1317: 1236.

yakalı, eteği bel hizasında kısa ve kolları bol, kol yenlerin bileğin üç dört parmak üstünde kalır, yakası önünün iki boyu ve eteği ve kol ağızları harç ile süslenirdi; ilik düğmesiz, önü daima açık dururdu. Yazlıklarda sabahları, sabah serinliğinde giyilirdi¹⁵²³.

Koçu'nun tarifinden anlaşıldığı üzere libâdede hırkadan farklı olarak dik yakalar bulunmakta ve önü iliklenmeden açık bir şekilde giyilmekteydi. Koçu'nun kadın hırkası şeklinde tarif ettiği libâdeye Antalya'da erkeklerin terekelerinde de rastlanmıştır.

Aslen Trabzonlu olan ve İskenderiye'ye gittiği için mallarını Antalya'da emanet bırakan Hoca Ahmed'in eşyaları arasında 1 adet çuha zenne libâdesi ve 2 adet basma zenne libâdesi bulunmaktadır¹⁵²⁴. Hoca Ahmed'in mallarına kıymet biçilmediği için bu libâdelerin fiyatları hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. İsimlerinden de anlaşılabileceği üzere kadınlara has olan bu libâdelerin satılık ürünler olduğu söylenebilir.

Libâde bahsinde en dikkat çeken isim Hacı Rukiye Kadın'dır. Rukiye Kadın'ın terekesinde farklı özelliklerde 5 adet libâde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 18 kuruş değerinde pamuklu bir libâdedir. Sırma şeritlerle süslenmiş siyah kadifeden mamul libâdesi ise 126 kuruş değerindedir. Yine kadife kumaştan yapılma ve sim işlemeli bir diğer libâdesine 140 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir. Yerli bir kumaş çeşidi olan mavi çit kumaşından yapılan bir başka libâde 25 kuruş değerindedir. Terekedeki hiçbir özelliği belirtilmeyen son libâde 1 adet çevre ile birlikte kaydedilmiştir. Bu iki eşyanın fiyatı ise 18 kuruştur¹⁵²⁵. Terekesindeki bu libâdeler, Hacı Rukiye Kadın'ın bu kıyafeti ne kadar sevdiğinin açık bir göstergesidir. Yerli bir Antalyalı kadının terekesinde bu denli bol ve süslemeli libâdelerin görülebilmesi, bu noktada Hacı Rukiye Kadın'ın, yerli Antalyalı kadınlardan farklı bir giyim tarzına sahip olduğunu akla getirmektedir.

Libâdelere Antalya'da şehirli ve taşralı kadın ve erkeklerin terekelerinde rastlamak mümkündür. İstanos'un Kışla köyünden Tıraş oğlu Süleyman'ın terekesinde 30 kuruşluk bir libâde¹⁵²⁶, Antalya'nın Kızıllı köyünden Maden Hacı Süleyman'ın terekesinde 30 kuruşluk 1 adet çuha libâde¹⁵²⁷, Şeyh Sinan Mahallesi'nden Hanife Hatun'un terekesinde 100 kuruşluk sevâî libâde¹⁵²⁸, Takyeci Hacı Mustafa Mahallesi'nden Kamile Hanım'ın terekesinde 130 kuruşluk sevâî libâde¹⁵²⁹, Antalya'nın Elmalı Mahallesi'nden Havva Hanım'ın terekesinde 50 kuruşluk sevâî libâde¹⁵³⁰, Mora muhacirlerinden olup Şeyh Sinan Mahallesi'nde vefat eden

¹⁵²³ Koçu, 1967: 168.

¹⁵²⁴ AŞS., 6/22.

¹⁵²⁵ AŞS., 6/60.

¹⁵²⁶ AŞS., 7/21b.

¹⁵²⁷ AŞS., 8/18b.

¹⁵²⁸ AŞS., 11/10b.

¹⁵²⁹ AŞS., 12/8b.

¹⁵³⁰ AŞS., 12/109b.

Emine Hatun'un terekesinde 5 kuruşluk sevâî libâde¹⁵³¹, aslen Divriğili olan Kanber oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın terekesinde 1 adet kısa entari ile birlikte kaydedilmiş 4 adet beyaz libâde bulunmaktadır. Mustafa Ağa'nın bu eşyalarının toplam değeri 14 kuruş 10 paradır¹⁵³². Bu noktada dikkat çeken bir husus, Antalyalı kadınların libâdelerinin genellikle sevâiden yapılmış olmalarıdır.

2.15. Ceket

Günümüzde de yaygın şekilde kullanılan giyeceklerden biri olan cekete, Osmanlı dönemi Antalya'sında pek çok kişinin kıyafetleri arasında rastlamak mümkündür. Ceket, eteği kalça kısmına kadar inen, kazak, gömlek vb. giyeceklerin üzerine giyilebilen, kollu ve önden düğme ile iliklenen bir giyecektir¹⁵³³.

Tereke kayıtlarında “*câket*” imlası ile de karşımıza çıkabilen ceketlere pek çok tereke kaydında rastlanmaktadır. Ne yazık ki bunların pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁵³⁴. Herhangi bir özelliği belirtilen ceketlerin ise daha çok kumaş özelliğine yer verilmiştir. Bu noktada en çok karşılaşılan örnek kadife ceketler olmuştur¹⁵³⁵. Kadife ceketler haricinde fanila¹⁵³⁶, sakangur¹⁵³⁷, kazmir¹⁵³⁸, canfes¹⁵³⁹, keten¹⁵⁴⁰, penbezâr¹⁵⁴¹, basma¹⁵⁴², gezi¹⁵⁴³, ipek gezi¹⁵⁴⁴, hâre¹⁵⁴⁵, pazen¹⁵⁴⁶ ve yünlü ceketler¹⁵⁴⁷ de bulunmaktadır. Müslüman kadınların terekelerinde görülen bazı ceketlerin ise tel¹⁵⁴⁸ ve sırmalarla¹⁵⁴⁹ süslendikleri görülmüştür.

¹⁵³¹ AŞS., 19/13b.

¹⁵³² AŞS., 19/26b.

¹⁵³³ Çağbayır, 2007a: 770.

¹⁵³⁴ AŞS., 16/91; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 22/265b; AŞS., 26/138a; AŞS., 32/24; AŞS., 32/415; AŞS., 32/516; AŞS., 33/96a; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/284a; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 44/126b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/59a; AŞS., 45/150a; AŞS., 45/272a; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/172a; AŞS., 63/100; AŞS., 63/332; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/74b; AŞS., 69/134b; AŞS., 72/1b; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/97; AŞS., 74/11a; AŞS., 85/115a; AŞS., 91/181b; AŞS., 97/12; AŞS., 99/48; AŞS., 99/88.

¹⁵³⁵ AŞS., 22/166b; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/163a; AŞS., 44/203b; AŞS., 51/11; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 98/163.

¹⁵³⁶ AŞS., 22/106a.

¹⁵³⁷ AŞS., 22/64a.

¹⁵³⁸ AŞS., 32/415; AŞS., 69/74b.

¹⁵³⁹ AŞS., 22/161b; AŞS., 97/12.

¹⁵⁴⁰ AŞS., 32/516; AŞS., 69/136a.

¹⁵⁴¹ AŞS., 43/82-83a.

¹⁵⁴² AŞS., 51/11; AŞS., 51/17; AŞS., 63/100.

¹⁵⁴³ AŞS., 63/100.

¹⁵⁴⁴ AŞS., 54/172a.

¹⁵⁴⁵ AŞS., 72/97.

¹⁵⁴⁶ AŞS., 63/100.

¹⁵⁴⁷ AŞS., 63/100.

¹⁵⁴⁸ AŞS., 32/161.

¹⁵⁴⁹ AŞS., 65/5b.

Pek çok giyecekte olduğu gibi ceketlerde de renk renk örnekler göze çarpmaktadır. Bunlara, sarı ve kırmızı atlastan¹⁵⁵⁰, beyaz çitariden¹⁵⁵¹ ve eski morlu basmadan¹⁵⁵² yapılma ceketleri örnek gösterebiliriz. Bunlar haricinde kumaş özelliği belirtilmeyen ancak beyaz¹⁵⁵³ ve siyah¹⁵⁵⁴ renkte olduğu anlaşılan ceketler de vardır. Bazı ceketler ise *Hama kumaşından zenne ceket*¹⁵⁵⁵, *erkek ceket* veya *softan erkek ceket*¹⁵⁵⁶ gibi cinsiyet belirten ifadelerle kaydedilmişlerdir. Kısa¹⁵⁵⁷ veya küçük ceket¹⁵⁵⁸ şeklinde karşılaştığımız diğer kayıtları da bu noktada zikredebiliriz.

Tereke kayıtlarında yer alan ceketlerin büyük çoğunluğu Antalyalı Müslümanlara aittir. Gayrimüslim kadın ve erkeklerin terekelerinde dikkat çekici şekilde çok az ceket kaydına tesadüf edilmektedir. Bu noktada bazı Müslüman kadınların terekelerinde birden fazla cekete rastlanması, ceketlerin bu cemiyet içinde rağbet gören giyecekler olduğunu düşündürmektedir.

Tuzcular Mahallesi'nden Hafize Hanım'ın terekesinde *sırmalı mavi atlas ceket* – fistan (266 kuruş), *sırmalı kadife ceket* (55 kuruş), *sarı mantin ceket* – belden bağlama fistan (56 kuruş), *çitari ceket* – fistan (61 kuruş), *def'a mavi mantin ceket* (30 kuruş), *kırmızı atlas ceket* – fistan (95 kuruş), *müstamel beyaz ceket* – fistan (51 kuruş) ve *siyah canfes ceket* (27 kuruş) gibi örnekler yer almaktadır¹⁵⁵⁹. Eşyaları arasında bulunan bu farklı özellikteki ceketler, Hafize Hanım'ın giyim tercihleri hakkında önemli fikirler vermektedir. Ayrıca pek çok tereke kaydında olduğu gibi Hafize Hanım'ın terekesindeki ceketlerin de fistanlarla aynı eşya öbeğinde kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır. Bu durum, Antalya giyim-kuşamında fistan ve ceketin ayrılmaz bir ikili olduğunu düşündürmektedir.

Terekesindeki çok sayıda ceketle dikkat çeken bir başka isim Tuzcular Mahallesi'nden Edip Mehmed Efendi'nin kızı Necibe Hanım'dır. Terekesinde 12 adet ceket bulunan Necibe Hanım'ın sahip olduğu ceketlerin çoğu fistanlarla bir arada bulunmaktadır¹⁵⁶⁰.

2.16. Cepken

Cepken, genelde çuhadan yapılan, yakasız, kolları el üzerine düşecek kadar uzun, boyu bele kadar inen ve ön tarafı düz ya da çapraz olabilen bir tür üst giyeceğidir¹⁵⁶¹. Koçu, cepkeni,

¹⁵⁵⁰ AŞS., 16/91; AŞS., 44/296a-b.

¹⁵⁵¹ AŞS., 97/12.

¹⁵⁵² AŞS., 99/167-168.

¹⁵⁵³ AŞS., 32/516; AŞS., 45/101a; AŞS., 69/3b.

¹⁵⁵⁴ AŞS., 42/117b; AŞS., 54/88b.

¹⁵⁵⁵ AŞS., 69/135a.

¹⁵⁵⁶ AŞS., 69/136a.

¹⁵⁵⁷ AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 74/8b-9a.

¹⁵⁵⁸ AŞS., 72/97.

¹⁵⁵⁹ AŞS., 33/122b-124a.

¹⁵⁶⁰ AŞS., 45/23a-b.

¹⁵⁶¹ Koçu, 1967: 51; Çağbayır, 2007a: 779; Ayverdi, 2010: 224.

“*zamanımızın ceketi yerinde askere, esnafa, rencbere mahsus eski bir üstlüğüün adı*” olarak tarif etmektedir¹⁵⁶². Antalya yöresinde “*çepgen*” olarak da bilinen cepken, “*mintan içine giyilen giysi*” anlamına gelmektedir¹⁵⁶³.

İncelenen tereke kayıtlarında eşyaları arasında cepken bulunan en dikkat çekici grup zaptiyelerdir. Terekesinde cepken bulunan zaptiye neferleri şunlardır; Keçi Bâlî Mahallesi’nden Zaim oğlu Zaptiye İbrahim Ağa¹⁵⁶⁴, aslen Gümülcine kazasından olup Antalya’ya tâbi Beşkonak nahiyesinde vefat eden Zaptiye Hasan bin Abdullah¹⁵⁶⁵, Arap Mescidi Mahallesi’nden Zaptiye Hüseyin Kalfa¹⁵⁶⁶, aslen Mora muhacirlerinden olup Kızılsaray Mahallesi’nde vefat eden Zaptiye Seyyid Ali Ağa¹⁵⁶⁷, aslen Rumeli’nin Berat kazasından olup Keçi Bâlî Mahallesi’nde vefat eden Zaptiye İbrahim¹⁵⁶⁸, aslen Kastamonu sancağında Alibeyoğlu köyü ahalisinden olup Antalya Hükümet Konağı’nda zaptiyelik hizmetini ifa ederken vefat eden Şakir Ağa¹⁵⁶⁹. Adı geçen zaptiye neferlerinin giydikleri cepkenlerin genellikle çuha yapılmış oldukları görülmektedir. Bunu, zaptiye neferlerinin meslekleri ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Zaptiye neferlerinden sonra terekesinde cepken görülen bir diğer grup tüccarlardır. Aslen Ispartalı olup Antalya’da İki Kapılı Han’da vefat eden Kabak Yani oğlu Hâci Kırıyako¹⁵⁷⁰, Abacı İstanco¹⁵⁷¹, aslen Alanyalı olup Antalya’da vefat eden mu’tak Mehmed¹⁵⁷² ve Topal Kadı oğlu İsmail Efendi¹⁵⁷³ bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

Memur veya tüccar sınıfına girmeyen kişilerin tereke kayıtlarında da cepkenlere rastlamak mümkündür. Tereke kayıtlarında görülen cepkenlerin bazılarının hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁵⁷⁴. Özelliği belirtilen cepkenlerin ise yapıldıkları kumaşın göz önünde bulundurularak kaydedilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Antalya’da cepken yapımında tercih edilen kumaşların başında çuha gelmektedir¹⁵⁷⁵. Çuha cepkenlerin bazısının kırmızı renkte olduğu görülmektedir¹⁵⁷⁶. Çuha haricinde nadiren de olsa aba cepkenlere tesadüf edilmiştir¹⁵⁷⁷.

¹⁵⁶² Koçu, 1967: 51.

¹⁵⁶³ Çimrin, 2010: 94.

¹⁵⁶⁴ AŞS., 8/30b.

¹⁵⁶⁵ AŞS., 8/33b.

¹⁵⁶⁶ AŞS., 12/19b.

¹⁵⁶⁷ AŞS., 12/30a.

¹⁵⁶⁸ AŞS., 14/2a.

¹⁵⁶⁹ AŞS., 93/101.

¹⁵⁷⁰ AŞS., 8/19b.

¹⁵⁷¹ AŞS., 91/271a.

¹⁵⁷² AŞS., 93/15.

¹⁵⁷³ AŞS., 95/nr. 144.

¹⁵⁷⁴ AŞS., 11/64b; AŞS., 12/19b; AŞS., 15/48b; AŞS., 18/15a; AŞS., 34/53; AŞS., 34/130; AŞS., 54/117a.

¹⁵⁷⁵ AŞS., 4/16b; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/30b; AŞS., 8/33b; AŞS., 12/30a; AŞS., 14/2a; AŞS., 95/nr. 144.

¹⁵⁷⁶ AŞS., 14/49b.

¹⁵⁷⁷ AŞS., 14/2a; AŞS., 93/15; AŞS., 93/101.

Tuzcular Mahallesi ahalisinden ve *evlâd-ı Arab'dan* Kara Mehmed'in terekesinde 35 kuruşluk 1 adet *köhne yağmurluk cepken* bulunmaktadır¹⁵⁷⁸. Yorumlamakta güçlük çektiğimiz bu kaydın, köhne yağmurluk ve cepken şeklinde iki ayrı eşya olması da muhtemeldir.

Şeyh Sinan Mahallesi'nden, -defterin sayfası katlı olduğu için ismi okunamayan- bir kişinin terekesinde 100 kuruş değerinde 5 adet *cepken nimten* bulunmaktadır¹⁵⁷⁹. Bu cepkenlerin de *nîm-ten* yani "yarım beden" anlamında, kısa cepkenler olduğu söylenebilir.

Yukarıda ismi geçen Abacı İstanco'nun malları arasında 245 kuruş değerinde 7 adet *cedîd kebîr siyah aba cepken*, 144 kuruş değerinde 8 adet *cedîd sagîr siyah aba cepken* ve 360 kuruş değerinde 8 adet *tiftik aba cepken* bulunmaktadır¹⁵⁸⁰.

AŞS'de az sayıda tereke kaydında karşılaştığımız cepkenler genelde, Antalya'ya ticaret veya memuriyet gibi nedenlerle yolu düşmüş kişilerin eşyaları arasında bulunmaktadır.

2.17. Salta/Saltamarka

Salta, çuha veya kadife gibi kumaşlar üzerine, kolları, arkası ve önü zengin işlemlerle süslü, bel hizasına kadar inen ve ön tarafı açık bir tür cepkendir¹⁵⁸¹. Saltalar Osmanlı toplumunda ilk başta gemiciler ve tersaneliler tarafından giyilen bir üstlük iken ilerleyen zamanlarda halk tarafından da giymeye başlanmış ve yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. *Saltamarka* olarak da anılan bu giyeceğin cepkenden farkı, kollarının tamamıyla bir ceket kolu formunda olmasıdır¹⁵⁸².

Tereke kayıtlarında bu giyeceğin nadiren *saltamarka* ismiyle kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Bunlardan; aslen İskenderiyeli olup ticaret için geldiği Antalya'da vefat eden Ahmed'in¹⁵⁸³ ve aslen Hatvenli olup Antalya'da *serseri-vârî sâkin iken* vefat eden Osman'ın¹⁵⁸⁴ terekesinde yer alan saltamarkaların hiçbir özelliğinin belirtilmemiş olduğu göze çarpmaktadır. Teke ve Hamid Sancakları Muhassılı Mehmed Rauf Paşa'nın peşkir ağası olan Yerebatanlı Mustafa'nın terekesinde yer alan 2 adet saltamarka ise *şeker rengi çuha saltamarka* (46 kuruş) ve *penbe rengi çuha saltamarka* (102 kuruş) şeklinde kaydedilmiştir¹⁵⁸⁵. Verilen bu örnekler AŞS'de yer alan en erken tarihli tereke kayıtlarında yer almaktadır. 1819, 1823 ve 1834 yıllarına ait tereke kayıtlarında bulunan bu saltamarkaların, şehrin misafiri olan kimseler tarafından kullanılmış oldukları görülmektedir. Bununla beraber ilerleyen yıllara ait tereke kayıtlarında bu

¹⁵⁷⁸ AŞS., 14/36b.

¹⁵⁷⁹ AŞS., 28/nr. 217.

¹⁵⁸⁰ AŞS., 91/271a.

¹⁵⁸¹ Görgünay, 2008: 214.

¹⁵⁸² Koçu, 1967: 201.

¹⁵⁸³ AŞS., 2/97b.

¹⁵⁸⁴ AŞS., 5/23a.

¹⁵⁸⁵ AŞS., 2/87b.

giyecek yalnızca *salta* ismiyle karşımıza çıkmaktadır ki bu durum, bu giyeceğin ilk başlarda saltamarka ismiyle anılırken daha sonraları yalnızca *salta* şeklinde anıldığını akla getirmektedir.

Salta, AŞS'deki onlarca tereke kaydında karşılaştığımız bir giyecektir. Yukarıda da ifade edildiği üzere zengin işlemlerle bezeli olması en önemli özelliklerinden biri olan saltalar, Antalya halkının giyim-kuşam adetlerinde gösteriş ve süslemeleri ne kadar sevdiğini gözler önüne sermektedir.

Tereke kayıtlarından, bu dönemde kullanılan saltaların daha çok kumaş özellikleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu kumaş türlerinden en yaygın kullanılanı çuhadır. Pek çok saltanın yalnızca çuha kumaştan yapılmış olduğu belirtilmiştir¹⁵⁸⁶. Daha ayrıntılı şekilde tutulan kayıtlardan anlaşıldığı üzere çuha saltaların *al çuha salta*¹⁵⁸⁷, *sırmalı çuha salta*¹⁵⁸⁸, *kırmızı çuha sırmalı salta*¹⁵⁸⁹, *mavi çuha sırmalı salta*¹⁵⁹⁰, *siyah çuha sırmalı salta*¹⁵⁹¹, *işlemeli çuha salta*¹⁵⁹², *demirkoparan çuha salta*¹⁵⁹³, *mor çuha salta*¹⁵⁹⁴ ve *kılabdan işleme çuha salta*¹⁵⁹⁵ gibi örnekleri bulunmaktadır. Bu noktada, diğer pek çok giyim malzemesinin yapımında da kullanılan çuha kumaşın, Osmanlı dönemi Antalya'sının giyim-kuşamındaki önemine ve yaygın kullanımına dikkat çekmek gerekir.

Tereke kayıtlarında çuha saltalardan sonra en fazla kadife saltalara tesadüf edilmektedir¹⁵⁹⁶. Kadife saltaların da pek çok sanatlı örneği görülmektedir. *Sırmalı kırmızı kadife salta*¹⁵⁹⁷, *mor kadife salta*¹⁵⁹⁸, *sırmalı mor kadife salta*¹⁵⁹⁹, *sırmalı kadife salta*¹⁶⁰⁰, *işlemeli kadife salta*¹⁶⁰¹, *al kadife salta*¹⁶⁰², *penbeli kadife salta*¹⁶⁰³ ve *hurde kadife salta*¹⁶⁰⁴

¹⁵⁸⁶ AŞS., 6/60; AŞS., 7/12a; AŞS., 8/29b; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/124b; AŞS., 13/34b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/69b; AŞS., 13/95a; AŞS., 13/103b; AŞS., 13/104b; AŞS., 14/30b; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/34a; AŞS., 17/51b; AŞS., 22/50a; AŞS., 24/3b; AŞS., 32/162; AŞS., 91/121b; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/129a; AŞS., 91/130a; AŞS., 91/143b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/203a; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/290b; AŞS., 93/16; AŞS., 93/23; AŞS., 93/39; AŞS., 93/55; AŞS., 93/141; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 31.

¹⁵⁸⁷ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/24b; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/34b; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/17a.

¹⁵⁸⁸ AŞS., 8/40a; AŞS., 10/7a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/124a; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/95a; AŞS., 13/103b; AŞS., 15/72b; AŞS., 91/116b; AŞS., 91/123b; AŞS., 91/143b; AŞS., 91/184a; AŞS., 91/230a; AŞS., 91/304b; AŞS., 93/10.

¹⁵⁸⁹ AŞS., 10/40b-43a.

¹⁵⁹⁰ AŞS., 15/59a.

¹⁵⁹¹ AŞS., 91/265a; AŞS., 93/113.

¹⁵⁹² AŞS., 32/27.

¹⁵⁹³ AŞS., 11/21b.

¹⁵⁹⁴ AŞS., 10/40b-43a.

¹⁵⁹⁵ AŞS., 18/62a; AŞS., 18/71a.

¹⁵⁹⁶ AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 91/65a; AŞS., 93/176.

¹⁵⁹⁷ AŞS., 24/63b.

¹⁵⁹⁸ AŞS., 54/142a.

¹⁵⁹⁹ AŞS., 24/63b; AŞS., 24/78; AŞS., 91/167a-b.

¹⁶⁰⁰ AŞS., 13/51a; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/166b; AŞS., 24/4a; AŞS., 32/162; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/30a; AŞS., 91/123b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/203a.

¹⁶⁰¹ AŞS., 32/27.

¹⁶⁰² AŞS., 11/34b; AŞS., 91/167a-b.

¹⁶⁰³ AŞS., 54/142a.

¹⁶⁰⁴ AŞS., 15/59a.

şeklinde karşılaştığımız bu kayıtlar, saltaların Antalya giyim-kuşamına kattığı canlılığı ve renkliliği gözler önüne sermektedir.

Çuha ve kadife haricinde salta yapımında kullanılmış olan başka kumaşlar da bulunmaktadır. Alaca¹⁶⁰⁵, merinos¹⁶⁰⁶, pamuklu merinos¹⁶⁰⁷, şâli¹⁶⁰⁸, sarı şâli¹⁶⁰⁹, canfes¹⁶¹⁰, mor canfes¹⁶¹¹, dolaplı canfes¹⁶¹², şâlâki¹⁶¹³, basma¹⁶¹⁴ ve açık mavi pamuklu saltalar¹⁶¹⁵ da bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

Verilen bu örnekler haricinde sırmalı¹⁶¹⁶, mavi sırmalı¹⁶¹⁷, simli¹⁶¹⁸, kırmızı¹⁶¹⁹, beyaz¹⁶²⁰, kısa¹⁶²¹, şatrançlı (kareli)¹⁶²², hurde yüzlü¹⁶²³, zenne¹⁶²⁴, çuha zenne¹⁶²⁵ ve salta elbise takımı¹⁶²⁶ gibi salta örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca, Serik'in Kökez köyünde yaşayan Mehmed kızı Rabia¹⁶²⁷ ve İsa kızı Huriye¹⁶²⁸ hanımların terekelerinde görülen *salta gömleği* ve *iplik salta gömleği* gibi kayıtlar da dikkat çekmektedir. Bunlara ilaveten hiçbir özelliği belirtilmemiş saltaları da zikretmek gerekir¹⁶²⁹.

Salta, Antalya'da Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek toplumun geniş bir kesimi tarafından tercih edilen bir giyecektir. Ancak bu noktada saltalara Müslüman kadınların tereke kayıtlarında daha sık rastlanıldığını belirtmek gerekir. Antalyalı varlıklı kadınların eşyaları

¹⁶⁰⁵ AŞS., 8/23b.

¹⁶⁰⁶ AŞS., 10/7a; AŞS., 91/251b.

¹⁶⁰⁷ AŞS., 91/123b.

¹⁶⁰⁸ AŞS., 12/25b; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/104b.

¹⁶⁰⁹ AŞS., 13/104b.

¹⁶¹⁰ AŞS., 15/34a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/184a.

¹⁶¹¹ AŞS., 91/184a; AŞS., 91/186a.

¹⁶¹² AŞS., 91/265a.

¹⁶¹³ AŞS., 15/61b.

¹⁶¹⁴ AŞS., 51/17; AŞS., 91/156a.

¹⁶¹⁵ AŞS., 91/123b.

¹⁶¹⁶ AŞS., 7/16b; AŞS., 10/14a; AŞS., 12/62a; AŞS., 15/61b; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/13b; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/269a; AŞS., 93/54.

¹⁶¹⁷ AŞS., 93/113.

¹⁶¹⁸ AŞS., 13/69a; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/101a; AŞS., 91/121b; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/128b; AŞS., 91/137b; AŞS., 95/nr. 144. AŞS., 95/nr. 32[2].

¹⁶¹⁹ AŞS., 19/13b.

¹⁶²⁰ AŞS., 93/115.

¹⁶²¹ AŞS., 8/17b.

¹⁶²² AŞS., 11/34b.

¹⁶²³ AŞS., 15/59a.

¹⁶²⁴ AŞS., 51/46; AŞS., 91/244a.

¹⁶²⁵ AŞS., 17/27b.

¹⁶²⁶ AŞS., 22/106a.

¹⁶²⁷ AŞS., 51/11.

¹⁶²⁸ AŞS., 51/17.

¹⁶²⁹ AŞS., 6/18; AŞS., 6/60; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/8a; AŞS., 8/30a; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/71a; AŞS., 11/78a; AŞS., 12/35a-b; AŞS., 12/36b; AŞS., 12/42a; AŞS., 12/47a; AŞS., 12/67b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/8a; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/51a-b; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/45a; AŞS., 15/14b; AŞS., 18/13a; AŞS., 18/32b; AŞS., 18/46b; AŞS., 19/26b; AŞS., 24/48; AŞS., 53/22b; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/62a; AŞS., 91/63a; AŞS., 91/86b; AŞS., 91/89b; AŞS., 91/234a; AŞS., 93/20; AŞS., 93/57; AŞS., 93/61-62.

arasında görülen yüksek fiyatlı ve sanatlı saltalar, Antalyalı kadınların şık bir görünüş için zengin süslemelerle bezeli saltaları tercih etmiş olduklarını göstermektedir.

İsmi kıymetli takılar ve mücevherler bahsinde sıkça geçen Antalya'nın elit kadınlarından biri olan Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın kızı Esma Hatun'un terekesinde *sırmalı kadife salta* (750 kuruş), *sırmalı mavi çuha salta* (200 kuruş) ve *sarı canfes salta* (60 kuruş) gibi örnekler bulunmaktadır¹⁶³⁰. Esma Hatun'un kardeşi Havva Hanım'ın terekesinde de 1.000 kuruş değerinde 2 adet *müstamel sırmalı salta* bulunmaktadır¹⁶³¹. Havva Hanım'ın sahip olduğu bu sırmalı saltaların *müsta'mel* olarak nitelendirilmelerine rağmen ortalama 500 kuruş değerinde olmaları, bu saltaların ne denli kıymetli ve gösterişli olduklarını anlamamız bakımından bir fikir verebilir.

Tereke kayıtlarında, Havva Hanım'ın sahip olduğu bu saltalardan çok daha kıymetli olanlarına rastlamak mümkündür. Câmi'-i Atik Mahallesi'nden Cezayirli Hacı Mehmed'in kızı Fatma Hatun'un terekesinde 1.100 kuruşluk 1 adet *mor kadife üzerine sırma nakışlı salta*, 175 kuruşluk *canfes üzerine telli kırmızı salta* ve entari ve şalvarla bir arada kaydedilmiş *çuha siyah salta* gibi örnekler bulunmaktadır¹⁶³².

Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın terekesinde 400 kuruşluk *koyu mor kadife üzerine sırma nakışlı salta*, 120 kuruşluk *açık mor kadife üzerine sırma nakışlı salta* ve 40 kuruşluk *turuncu canfes salta* gibi renkli örnekler göze çarpmaktadır¹⁶³³.

Mora muhacirlerinin tereke kayıtlarında da dikkat çeken salta kayıtları bulunmaktadır. Aslen Mora muhacirlerinden olup Antalya'nın Kızılsaray Mahallesi'nde sakine iken vefat eden Saliha Hatun'un terekesinde *sırmalı köhne çuha salta* (150 kuruş), *açık mavi pamuklu salta* (40 kuruş), *merinos müstamel pamuklu salta* (211 kuruş) ve entari ve şalvarla birlikte kaydedilmiş *sırmalı kadife salta* bulunmaktadır. Son eşya öbeğindeki giyeceklerin toplam fiyatı 900 kuruştur¹⁶³⁴.

Saltalara Antalyalı Gayrimüslim kadınların da ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Makbule Mahallesi sakinelerinden Maryaniti Hatun'un terekesinde 67 kuruşluk *mor kadife sırmalı salta*, 50 kuruşluk 2 adet *sırma işlemeli canfesten salta*, 36 kuruşluk *mavi kadife sırmalı salta* ve 57 kuruşluk *yeşil kadifeden derûnu kürklü salta* gibi örnekler bulunmaktadır¹⁶³⁵. Maryaniti Hatun'un kürklü saltası tereke kayıtlarında eşine çok az rastlanır bir örnek

¹⁶³⁰ AŞS., 10/18a.

¹⁶³¹ AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b.

¹⁶³² AŞS., 15/17a.

¹⁶³³ AŞS., 91/15a.

¹⁶³⁴ AŞS., 91/118a-b.

¹⁶³⁵ AŞS., 22/208.

olmasından dolayı oldukça önemlidir. Bu noktada dikkat çeken bir başka nokta ise Maryaniti Hatun'un sahip olduğu saltaların çok yüksek fiyatlara sahip olmamasıdır.

AŞS'de onlarca tereke kaydında ve Antalya'nın pek çok bölgesinde karşılaştığımız saltalar Antalya giyim-kuşamındaki en renkli ve en önemli öğelerden bir tanesini teşkil etmektedir. Daha çok Müslüman kadınların terekelerinde görülen saltaların bazı tereke kayıtlarında birden fazla bulunması dikkat çekicidir. Bunu, Antalya halkının saltalara olan ilgisi ve giyim-kuşam tercihi ile açıklamak mümkündür. Farklı türdeki renk renk kumaşlardan yapılmış ve zengin işlemlerle süslenmiş saltaların yüksek fiyatlara sahip örnekleri, Antalya'nın varlıklı kesimine mensup kadınların en önemli tercihleri arasında yer almaktadır.

2.18. Camadan

Tereke kayıtlarında nadiren rastlanılan giyeceklerden bir diğeri camadandır. Koçu, camadanı, “*eskiden giyilen kısa ve kolsuz, ön tarafı çapraz kavuşur bir yelek*”¹⁶³⁶ şeklinde tarif etmektedir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise camadan için “*Kol ve yaka kenarları sırmayla, ipekle işlenmiş, kısa kollu veya kolsuz çapraz düğmeli, kadifeden yahut çuhadan yapılmış bir çeşit kısa yelek*”¹⁶³⁷ tanımı yer almaktadır. Bu tariflerde dikkat çeken nokta, camadanın kollarıyla ilgili verilen tariflerdeki uyumsuzluktur. Koçu camadanın kolsuz olduğunu ifade ederken Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise kollu veya kolsuz olduğu bilgisi verilmektedir. Bu noktada, Abacı İstanco'nun terekesinde bulunan kayıtlara dayanarak Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan tanımın daha doğru olduğunu ifade edebiliriz. Abacı İstanco'nun terekesinde 4 adet *cedid Selanik abası camadanı* (120 kuruş), 8 adet *tiftik camadan* (280 kuruş), 3 adet *kollu camadan* (105 kuruş) ve 2 adet pantolonla birlikte kaydedilmiş 1 adet *aba camadan* (100 kuruş) bulunmaktadır¹⁶³⁸. Terekede yer alan 105 kuruş değerindeki 3 adet *kollu camadan* kaydı, bu giyeceğin kollu örneklerinin de mevcut olduğunu göstermektedir.

Bazı camadanların ise hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁶³⁹. İstanoslu taşra ağası Kavakçı Hacı Mustafa¹⁶⁴⁰ ve Bâlî Bey Mahallesi'nden Topal Kadı oğlu İsmail Efendi¹⁶⁴¹ gibi isimlerin terekelerinde görülen bu camadanlar ipekli bez veya çuha nimtan gibi eşyalarla bir arada kaydedilmişlerdir. Finike kazası Çavdır köyünden Hasan Efendi zevcesi Dudu Hanım'ın 20 R. 1338 [12 Ocak 1920] tarihli terekesinde 450 kuruş değerinde 1 adet *mücedded camadan* bulunmaktadır¹⁶⁴². Bu son örnek, camadanların Antalya'da kadınlar tarafından da tercih

¹⁶³⁶ Koçu, 1967: 49.

¹⁶³⁷ Ayverdi, 2010: 180.

¹⁶³⁸ AŞS., 91/271a.

¹⁶³⁹ AŞS., 91/117a; AŞS., 91/193b; AŞS., 91/251a.

¹⁶⁴⁰ AŞS., 59/15b.

¹⁶⁴¹ AŞS., 95/nr. 144.

¹⁶⁴² AŞS., 99/48.

edildiğinin bir göstergesidir. Tereke kayıtlarında çok sık rastlayamadığımız camadanların her ne kadar “*kolsuz camadan*” gibi örneklerine tesadüf edilememiş olsa da Abacı İstanco’nun terekesinde görüldüğü üzere kollu örnekleri de bulunmaktadır.

2.19. Demirkoparan

Demirkoparan, Derleme Sözlüğü’nde “*Mavi çuhadan yapılan işlemeli ceket, yelek*” şeklinde izah edilmektedir¹⁶⁴³. Ancak tereke kayıtlarında karşılaştığımız *demirkoparan* (terekelerdeki imlası ile *timurkoparan*) kayıtlarının, nimtan ve salta gibi kıyafetler için de kullanıldığı görülmüştür. Aslen Trabzonlu olan ve Ahi Yusuf Mahallesi’nde vefat eden Ahmet Usta’nın eşyaları arasında 43,5 kuruşluk 1 adet *demirkoparan çuha salta* göze çarpmaktadır¹⁶⁴⁴. Antalya’nın Mecdeddin Mahallesi sakinlerinden Kandilzâde Mustafa Ağa’nın terekesinde yer alan *demirkoparan tabir olunur çuha nimtan* şeklindeki kayıt da oldukça önemlidir¹⁶⁴⁵. Bu kayıttan, nimtanların demirkoparan ismiyle de anıldıklarını öğrenebilmekteyiz. Bu tür nimtanlara başka tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür¹⁶⁴⁶. Verilen bu örnekler haricinde hiçbir özelliği belirtilmeyen demirkoparanlar da bulunmaktadır¹⁶⁴⁷. Bazı demirkoparanların ise çuhadan yapılmış oldukları görülmektedir¹⁶⁴⁸. Az sayıda tereke kaydında karşılaştığımız demirkoparanlar Müslüman erkeklerin terekelerinde görülmüştür. Bu kişiler arasında şehirli ve taşralı Antalyalılar ile şehrin misafiri kişiler bulunmaktadır. Sayıları oldukça az olan bu kişilerin arasında iki tane Trabzonlunun varlığı dikkat çekmektedir.

2.20. Setre

Setre, Avrupa kesimi cekete karşılık gelen bir isimdir¹⁶⁴⁹. Şemseddin Sami setreyi bir resmî makam elbisesi olarak tanımlar ve düz yakalı, önü ilikli çuha elbise olarak tarif eder¹⁶⁵⁰. Şemseddin Sami’nin bu tarifiyle örtüşür şekilde, terekesinde setre görülen kişilerin genellikle tüccar, asker veya memur kimseler olduğu görülmektedir. Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin terekelerinde rastladığımız setrelerin az sayıda çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının herhangi bir özelliği belirtilmemiştir¹⁶⁵¹. Yapıldığı kumaşın ismi ile kaydedilen setrelerin

¹⁶⁴³ TDK., 1993d: 1418.

¹⁶⁴⁴ AŞS., 11/21b.

¹⁶⁴⁵ AŞS., 12/76b.

¹⁶⁴⁶ AŞS., 11/22b; AŞS., 15/69b.

¹⁶⁴⁷ AŞS., 8/13b; AŞS., 18/15a.

¹⁶⁴⁸ AŞS., 8/30b; AŞS., 11/8a.

¹⁶⁴⁹ Koçu, 1967: 204.

¹⁶⁵⁰ Şemseddin Sami, 1317: 708.

¹⁶⁵¹ AŞS., 14/nr. 19; AŞS., 14/8a; AŞS., 22/27a; AŞS., 26/151b; AŞS., 32/33; AŞS., 33/255a; AŞS., 42/117a; AŞS., 43/130a; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/190a; AŞS., 91/250b; AŞS., 91/279a.

aba¹⁶⁵², çuha¹⁶⁵³, yeşil çuha¹⁶⁵⁴, kastor¹⁶⁵⁵ ve şâlî¹⁶⁵⁶ gibi kumaşlardan yapılmış oldukları görülmektedir. Ayrıca Nevşehir kazasına tâbi Arabsun nahiyesi (günümüzdeki Gülşehir ilçesi) ahalisinden olan ve Antalya Hükümet Konağı'nda Zabıta Bölük Ağalığı hizmetinde bulunan Hafız Mehmed Ağa'nın terekesinde kuzu derisinden yapılma ilginç bir setre göze çarpmaktadır¹⁶⁵⁷. Bu tür örnekler haricinde Tugayzâde Hacı Emin Efendi'nin terekesinde selamlık setre¹⁶⁵⁸, Yörükzâde Mehmed Galib Efendi'nin terekesinde formalı setre¹⁶⁵⁹ veya renk özelliği göz önünde bulundurularak kaydedilmiş siyah¹⁶⁶⁰, beyaz¹⁶⁶¹ ve boz¹⁶⁶² setre örnekleri bulunmaktadır.

İsmi geçen bu kişilerin genelde memur veya "Efendi" sıfatını haiz kimseler olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Şemseddin Sami'nin de dile getirdiği üzere buradaki setrelerin resmî bir kıyafet olduğuna işaret etmektedir. Yukarıda verilen örnekler haricinde, terekesinde setre bulunan bazı kişilerin bulundukları makamlar şunlardır; Kaş kazası eski müdürü, Asâkir-i Hâssa Redîf Altıncı Alayının Üçüncü Taburunun İkinci Yüzbaşısı, Antalya mal muhasebecisi, Antalya hapisanesi ser-gardiyanı, Antalya orman müfettiş-i sânisî, orman süvari korucusu, liman reisi ve Asâkir-i Redîfe-i Şâhâne Yüzbaşısı. Ancak bu gibi resmî makamlarda bulunan kişilerin dışında, zenci mu'tak Hacı Abdullah¹⁶⁶³ gibi, asker veya memur olmayan kimselerin terekelerinde de setreler bulunmaktadır. Bu tür kimselerin aslında bir memur veya asker olup, bu durumun tereke kaydında belirtilmemiş olması düşük bir ihtimaldir. Bu durumda, herhangi bir resmî sıfatı haiz olmayan bu kişilerin setre sahibi olmaları dikkat çekmektedir.

Setrelere Antalyalı Müslim ve Gayrimüslim tüccarların terekelerinde de rastlamak mümkündür. Terzi Yakumi'nin terekesinde çuha, keten ve şâlîden yapılma ve ayrıca beyaz renkli setreler bulunmaktadır¹⁶⁶⁴. Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un malları arasında 50 kuruş değerinde 1 adet *çocuk setre yelek* yer almaktadır¹⁶⁶⁵. Buradan, Antalya'da ticaretle uğraşan Müslim ve Gayrimüslim tüccarların, Antalya'daki asker ve memur kimselere resmî kıyafet temin ettikleri söylenebilir. Daha çok resmî bir kıyafet olarak karşımıza çıkan setreler, Antalya'da Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin terekelerinde görülmektedir.

¹⁶⁵² AŞS., 10/27a.

¹⁶⁵³ AŞS., 10/28b; AŞS., 24/2a; AŞS., 91/71a; AŞS., 91/190a; AŞS., 93/172.

¹⁶⁵⁴ AŞS., 91/235a-b.

¹⁶⁵⁵ AŞS., 17/35a.

¹⁶⁵⁶ AŞS., 93/151.

¹⁶⁵⁷ AŞS., 91/235a-b.

¹⁶⁵⁸ AŞS., 32/33.

¹⁶⁵⁹ AŞS., 33/96a.

¹⁶⁶⁰ AŞS., 33/284b; AŞS., 91/250b; AŞS., 91/273b; AŞS., 91/276b.

¹⁶⁶¹ AŞS., 91/43b; AŞS., 91/71a.

¹⁶⁶² AŞS., 91/71a.

¹⁶⁶³ AŞS., 14/8a.

¹⁶⁶⁴ AŞS., 12/105b-107a.

¹⁶⁶⁵ AŞS., 100/138.

2.21. Redingot

Redingot, bel bölgesi vücuda oturan, arkasında yırtmaçları bulunan, diz kapaklarının altına kadar inen uzun ve bol eteği olan, resmî bir erkek ceketidir¹⁶⁶⁶. II. Abdülhamid döneminde giyim hayatımıza girip Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra modası geçen redingotlar, sivil devlet erkânı ile yüksek dereceli sivil memurlar için resmî tören elbisesi olarak kabul edilmiştir¹⁶⁶⁷.

Terekesinde redingot bulunan isimlerden ilki Temürçi Süleyman Mahallesi'nden Laz oğlu Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi'nin terekesinde bulunan redingot, 1 adet ipekli yelek ve bir de siyah pantolon ile birlikte kaydedilmiştir¹⁶⁶⁸. Toplam fiyatı 67 kuruş olan bu eşya öbeği, redingotların ne tür giyeceklerle birlikte giyildikleri hakkında bir fikir vermektedir.

Aslen Sofra eşrafından olup Antalya Bidayet Mahkemesi Mukâvelât Muharriri iken vefat eden Mehmed Mesud Hilmi Efendi'nin terekesinde de 68 kuruşluk 1 adet *müsta'mel redingot takımı* bulunmaktadır¹⁶⁶⁹.

Bu başlık altında zikredilebilecek son isim Beşiktaş Müdafaa-i Milliye Reisi Hacı Niyazi Efendi'dir. Niyazi Efendi'nin terekesinde 385 kuruş değerinde 1 adet *fasonîden redingot* bulunmaktadır¹⁶⁷⁰. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te fason maddesi altında "*İtinalı dikilmemiş, fason işi*" örnekleri yer almaktadır¹⁶⁷¹. Niyazi Efendi'nin terekesindeki redingotun da bu tarz bir giyecek olduğu düşünülebilir.

Verilen bu örnekler sırasıyla 1899, 1912 ve 1921 yıllarına ait tereke kayıtlarında bulunmaktadır. Söz konusu tereke kayıtlarındaki eşyalar incelendiği zaman, tereke sahiplerinin alafranga giyim tarzına sahip kişiler olduğu dikkat çekmektedir.

2.22. Hil'at

Hil'at, eski dönemlerde padişah veya vüzerâ tarafından, lâyük görülen kimselere mükafat yahut iltifat amacıyla giydirilen bir kaftandır¹⁶⁷². Hil'ate AŞŞ'de yalnızca, aslen Magripli olan ve ticaret için geldiği Antalya'da vefat eden Hacı Mahmud'un terekesinde tesadüf edilmiştir. 22 kuruş 30 para değerindeki bu hil'atin hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁶⁷³.

¹⁶⁶⁶ Ayverdi, 2010: 1018.

¹⁶⁶⁷ Koçu, 1967: 196-197.

¹⁶⁶⁸ AŞŞ., 54/171b-172a.

¹⁶⁶⁹ AŞŞ., 64/180-181a.

¹⁶⁷⁰ AŞŞ., 74/11a.

¹⁶⁷¹ Ayverdi, 2010: 371.

¹⁶⁷² Pakalın, 1993a: 833; Çağbayır, 2007b: 1965; Ayverdi, 2010: 508.

¹⁶⁷³ AŞŞ., 2/19a.

2.23. Kaftan

Kaftan, hil'atin Türkçesidir. Genellikle kıymetli kumaşlardan yapılan ve zengin işlemlerle süslenen kaftanlar, boyları dize veya topuklara kadar inebilen, ön tarafı açık, bazılarının kolları yırtmaçlı ve astarı olmayan bir giyecektir¹⁶⁷⁴. Osmanlı Devleti'nde padişah, hanedan mensupları veya devlet ricalinin giydiği kaftanlar, serâser, kemha vb. kaliteli ipekli kumaşlardan yapılırdı. Bu kumaşlar haricinde çuha veya alaca gibi kumaşlar da kaftan yapımında kullanılırdı¹⁶⁷⁵.

Hil'at gibi kaftan da tereke kayıtlarında nadiren karşılaştığımız üstlüklerden biridir. Meydan Mahallesi sakinelerinden Hacı Musa kızı Kamile Hanım'ın eşyaları arasında tespit edilen 1 adet *köhne telli kaftana* 40 kuruş kıymet biçildiği görülmektedir¹⁶⁷⁶. Ne yazık ki Kamile Hanım'ın sahip olduğu bu kaftanın ne tür bir kumaştan yapıldığı belirtilmemiştir. Kadın kaftanları, sahibinin ekonomik gücünü ve saygınlığını yansıtan giyeceklerdendir. Ayrıca, yapıldığı kumaş, işlemleri, kürkü ve üzerindeki aksesuarlarla sahibinin statüsünü yansıtır¹⁶⁷⁷. Antalya giyim-kuşam hayatında görmeye alışık olmadığımız hil'at ve kaftanlar, tereke kayıtlarında çok nadiren karşılaşılan üstlüklerdendir.

2.24. Cübbe

Cübbenin lügatlerde başlıca iki farklı anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Şemseddin Sami'nin tarif ettiği, ilmiye mensuplarının biniş altına giydikleri darca bir üstlük olan cübbedir¹⁶⁷⁸. Diğerisi ise ilkinin aksine bol ve uzun, elbise üzerine giyilen ve düğmeleri bulunmayan cübbedir¹⁶⁷⁹.

Cübbelere AŞS'deki pek çok tereke kaydında rastlamak mümkündür. Ne yazık ki bu kayıtların pek çoğunda hiçbir ayrıntıya yer verilmemiştir¹⁶⁸⁰. Herhangi bir özelliği belirtilen cübbelerin ise genelde yapılmış oldukları kumaş ve renk özellikleri üzerinde durulmuştur. Tereke kayıtlarından edinilen bilgilere göre Osmanlı döneminde Antalya'da cübbe yapımında en çok tercih edilen kumaş türü çuhadır¹⁶⁸¹. Çuha cübbelerin bazılarının renk özelliği de

¹⁶⁷⁴ Ayverdi, 2010: 603.

¹⁶⁷⁵ Kütükoğlu, 2020: 169.

¹⁶⁷⁶ AŞS., 7/13a.

¹⁶⁷⁷ Görünür ve Ögel, 2006: 64.

¹⁶⁷⁸ Şemseddin Sami, 1317: 470.

¹⁶⁷⁹ Pakalın, 1993a: 311; Ayverdi, 2010: 204.

¹⁶⁸⁰ AŞS., 2/19a; AŞS., 3/65b; AŞS., 5/18a; AŞS., 3/21b; AŞS., 6/58; AŞS., 8/24a; AŞS., 11/53b; AŞS., 12/60b-61b; AŞS., 12/74a; AŞS., 12/109a; AŞS., 13/75b; AŞS., 16/17; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/51b; AŞS., 34/295; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/55b; AŞS., 91/64a; AŞS., 91/158b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/30; AŞS., 93/40; AŞS., 93/43-44; AŞS., 93/57; AŞS., 93/89; AŞS., 93/146.

¹⁶⁸¹ AŞS., 7/12b; AŞS., 8/56a; AŞS., 10/7b; AŞS., 10/9b; AŞS., 10/14a; AŞS., 10/17a; AŞS., 10/27b; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/29a; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/55a; AŞS., 11/70a-71a; AŞS., 12/120b; AŞS., 12/153b; AŞS., 13/12a; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/104b; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/11b; AŞS., 15/16a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/62a; AŞS., 15/86b;

kaydedilmiştir. Kırmızı¹⁶⁸², lacivert¹⁶⁸³ ve mavi çuha cübbeler¹⁶⁸⁴ bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

Antalya’da cübbe yapımında tercih edilen kumaş türlerinden bir diğeri şâlîdir¹⁶⁸⁵. Şâlî cübbelerin de mavi renkli örneklerine rastlanmıştır¹⁶⁸⁶. Bunlar haricinde *keten beyaz cübbe*¹⁶⁸⁷ ve *beyaz sof cübbe*¹⁶⁸⁸ gibi örnekler bulunmaktadır. Bazı cübbelerin ise yapılmış oldukları kumaş yerine sadece renkleri kaydedilmiştir. Zeytûnî¹⁶⁸⁹ ve kırmızı cübbeler¹⁶⁹⁰ bu noktada örnek verilebilir.

AŞS’de karşımıza çıkan cübbe çeşitleri verilen bu örneklerle sınırlı değildir. Özellikle şehrin misafiri kişilerin terekelerinde bulunan kayıtlar, Antalya’daki cübbe çeşitliliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Teke ve Hamid Sancakları Muhassılı Mehmed Rauf Paşa’nın peşkir ağası olan Yerebatanlı Mustafa’nın terekesinde *penbe cübbe* (80 kuruş), *penbe kaplı cübbe nâfe kırk* (42 kuruş) ve *cedîd İngiliz şalı cübbe* (47 kuruş) gibi örnekler bulunmaktadır¹⁶⁹¹. Aslen İstanbullu olan ve Kahire’den Antalya’ya gelirken Çubuk Han’da vefat eden el-Hâcc Ebubekir’in terekesinde *güvez cübbe* (53 kuruş), *müsta’mel mavi cübbe* (28,5 kuruş) ve *Mısır cübbe* (20 kuruş) gibi örnekler yer almaktadır¹⁶⁹². Aslen Divriğili olup Antalya’nın Ahi Yusuf Mahallesi’nde vefat eden Kanber oğlu el-Hâcc Mustafa’nın terekesinde *Mısır cübbesi* (180 kuruş), *Çerkez cübbesi* (50,5 kuruş) ve 2 tane de *şâlî cübbe* göze çarpmaktadır¹⁶⁹³. Verilen bu örneklerin yerli Antalyalılara ait olmaması, bunun yanında yerli Antalyalıların terekelerinde Mısır, Çerkez veya İngiliz cübbesi gibi örneklerin bulunmaması dikkat çekicidir.

Tereke kayıtlarında tespit edilen cübbeler, hac veya ticaret gibi nedenlerle Antalya’ya yolu düşen kişilerin terekeleri ile şehirli ve taşralı Antalyalıların eşyaları arasında görülmüştür. Özellikle Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin terekelerinde sıkça görülen cübbelerin Antalyalı kadınların terekelerinde görülmesi az rastlanılan bir durumdur. Özellikle Gayrimüslim kadınların tereke kayıtlarında cübbeler yok denecek kadar azdır.

AŞS., 91/29a; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/3; AŞS., 93/35; AŞS., 93/121; AŞS., 93/126; AŞS., 93/151.

¹⁶⁸² AŞS., 7/14b.

¹⁶⁸³ AŞS., 93/89.

¹⁶⁸⁴ AŞS., 93/116.

¹⁶⁸⁵ AŞS., 8/43a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/71a; AŞS., 13/41b; AŞS., 15/11b.

¹⁶⁸⁶ AŞS., 13/104b.

¹⁶⁸⁷ AŞS., 16/130.

¹⁶⁸⁸ AŞS., 33/278b-279a.

¹⁶⁸⁹ AŞS., 91/158b.

¹⁶⁹⁰ AŞS., 13/59a.

¹⁶⁹¹ AŞS., 2/87b.

¹⁶⁹² AŞS., 3/36a.

¹⁶⁹³ AŞS., 19/26b.

Cübbe başlığı altında üzerinde durulması gereken noktalardan bir diğeri ise cübbe ile aynı imlâya sahip cebe (جبة) kelimesidir. Cebe kelimesi hem zırh¹⁶⁹⁴ hem de bilezik ve gerdanlık anlamlarına gelmektedir¹⁶⁹⁵. Tereke kayıtlarında (جبة) imlâsı ile kayıtlı bulunan bu eşyaların çeşitli kumaşlardan yapılmış olduklarını dikkate alarak bunların bir zırh, bilezik veya gerdanlık olmadıklarını ifade edebiliriz.

2.25. Biniş

Biniş, Osmanlı Devleti'nde daha çok ulema sınıfına mensup kimseler, yeniçeri ve saray ileri gelenleri ve yüksek rütbeli devlet görevlileri tarafından giyilen bol ve geniş cübbenin adıdır¹⁶⁹⁶. Ancak biniş cübbeden farklı olarak daha uzun kollara ve daha bol bir bedene sahiptir¹⁶⁹⁷. AŞS'de karşımıza çıkan binişler, kalem ehli veya yeniçeri sınıfından Müslüman erkeklerin terekelerinde görülmüştür. Bunlardan ilki, *hilâf-ı rızâ hareket ve küfrâna ni'met iden yeniçeri çorbacılarından* olup idam edilen Deli İbrahim'in terekesinde bulunan 7,5 kuruşluk köhne biniştir¹⁶⁹⁸. Aslen Sivaslı olan Kâtip İbrahim Efendi'nin terekesinde de 108 kuruşluk bir *biniş kürk* bulunmaktadır¹⁶⁹⁹. Antalya Niyabet Mahkemesi memurlarından olan Mehmed Rıza Efendi'nin terekesinde ise 2 adet biniş göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, çuhadan yapılma 171 kuruşluk bir biniştir. Diğeri ise şâliden yapılan ve 40 kuruş kıymet biçilen bir köhne biniştir¹⁷⁰⁰.

Yukarıda ismi geçen ve çeşitli sebeplerle Antalya'ya yolu düşmüş kişilerin haricinde yerli Antalyalıların terekelerinde de binişlere tesadüf edilmektedir. Keçi Bâlî Mahallesi'nden Felakzâde İsmail Efendi¹⁷⁰¹, Takyeci Mustafa Mahallesi'nden Halil Efendi¹⁷⁰², Temürce Kara Mahallesi'nden Müderris Ahmed Efendi¹⁷⁰³, aslen Marulyalı olup Antalya'nın Şeyh Sinan Mahallesi'nde vefat eden el-Hacc Mehmed Emin Efendi¹⁷⁰⁴ ve Takyeci Mustafa Mahallesi'nden Halil Efendi'nin¹⁷⁰⁵ tereke kaydında görülen binişler 50 ilâ 100 kuruş aralığında değişen fiyatlara sahiptirler. Taşıdıkları "Efendi" unvanı, bu kişilerin ilmiye sınıfa mensup olduklarını göstermektedir¹⁷⁰⁶.

¹⁶⁹⁴ Şemseddin Sami, 1317: 470.

¹⁶⁹⁵ TDK., 1993c: 871.

¹⁶⁹⁶ Ayverdi, 2010: 151.

¹⁶⁹⁷ Pakalın, 1993a: 235.

¹⁶⁹⁸ AŞS., 3/36b.

¹⁶⁹⁹ AŞS., 6/20.

¹⁷⁰⁰ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁷⁰¹ AŞS., 16/130.

¹⁷⁰² AŞS., 91/17a.

¹⁷⁰³ AŞS., 91/174b.

¹⁷⁰⁴ AŞS., 91/275a.

¹⁷⁰⁵ AŞS., 91/17a.

¹⁷⁰⁶ Öztürk, 1995: 122.

2.26. Lata

AŞS’de karşılaştığımız, ilmiye mensuplarının giydikleri kıyafetlerden bir diğeri latadır. Şemseddin Sami latayı, “*Yakasıyla kolları setre biçiminde uzun ulema cübbesi*” olarak tanımlamaktadır¹⁷⁰⁷. Lata, ilmiye sınıfına mensup kişilerin cübbe üzerine pardesü yerine giydikleri üstlûge verilen isimdir. Sahip olduğu rütbe biniş giymek için yeterli olmayan kişiler Şeyhülislam huzuruna lata ile çıkabilirlerdi¹⁷⁰⁸.

Terekesinde lata bulunan kişilerin unvan ve mesleklerine bakıldığı zaman biniş başlığı altında isimleri geçen kişilerle benzer konumlarda bulunan kimseler göze çarpmaktadır. Hatta biniş başlığı altında isimleri geçen Mehmed Rıza ve Felakzâde İsmail efendilerin terekelerinde lata da bulunmaktadır. Mehmed Rıza Efendi’nin terekesinde 240 kuruş değerinde siyah kazmirden mamul bir lata bulunmaktadır¹⁷⁰⁹. Felakzâde’nin terekesinde bulunan lata ise 29 kuruş 10 para kıymetinde ve çuhadan yapılmıştır¹⁷¹⁰. Aşık Doğan Mahallesi’nden Buharalı Attar Hacı Muhyiddin’in terekesinde de 2 adet *Haydarî lata* bulunmaktadır. Bunlardan ilki 23 kuruştur. Diğeri ise 1 adet köhne şalvar ile birlikte kaydedilmiştir ve ikisine toplam 30 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁷¹¹. *Haydarî*, özellikle dervişlerin hırka altına giydikleri, yaka ve kolu olmayan, bir kulak şeklinde olan 7-8 santim uzunluğundaki omuz başları omuzları örten ve genelde aba veya çuhadan yapılan bir hırkanın adıdır¹⁷¹². Hacı Muhyiddin’in eşyaları arasında bulunan lataların da bu forma olduklarını tahmin edebiliriz. Terekesinde lata bulunan isimlerden bir diğeri Bucak nahiyesinin Alaeddin Mahallesi’nden Hacı Abdülkadir oğlu Mehmed Efendi’dır. Mehmed Efendi’nin sahip olduğu latanın hiçbir özelliği belirtilmemiştir ve fiyatı 150 kuruş olarak kaydedilmiştir¹⁷¹³.

2.27. Abdestlik

İncelenen lügatlerde abdestlik için farklı tanımların yapılmış olduğu görülmektedir. Derleme Sözlüğü’nde “*Eski din adamlarının en üste giydikleri önü açık boy elbisesi*”¹⁷¹⁴, Kâmûs-ı Türkî’de “*Asıl abdest alırken giyilen bir nevi kısa cübbe*”¹⁷¹⁵, Türk Lügati’nde “*Zeybeklerin giydikleri uzun ve geniş cübbe*”¹⁷¹⁶ gibi tanımlar yer almaktadır. Koçu ise

¹⁷⁰⁷ Şemseddin Sami, 1317: 1233.

¹⁷⁰⁸ Pakalın, 1993b: 356.

¹⁷⁰⁹ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁷¹⁰ AŞS., 16/130.

¹⁷¹¹ AŞS., 45/245b-246b.

¹⁷¹² Ayverdi, 2010: 488.

¹⁷¹³ AŞS., 85/44a.

¹⁷¹⁴ TDK., 1993a: 17.

¹⁷¹⁵ Şemseddin Sami, 1317: 16.

¹⁷¹⁶ Hüseyin Kazım Kadri, 1927: 3.

abdestliğin, abdest alırken kolların rahat bir şekilde sıvanmasına imkan tanıyan kısa kollu bir tür cepkenin ismi olması gerektiği kanaatindedir¹⁷¹⁷.

AŞS'deki tereke kayıtlarında karşımıza çıkan abdestliklerin büyük çoğunluğu hafız, şeyh, hacı, el-hâcc, müftü ve efendi sıfatını taşıyan kişiler ile ulema sınıfından kimselerin eşyaları arasında bulunmaktadır. Bu durum, tereke kayıtlarında yer alan abdestliklerin, yukarıda verilen tanımlardaki, din adamlarının giydiği boy elbisesi veya abdest alırken giyilen giyecek olduğunu akla getirmektedir. Bunun yanı sıra, abdestliklere bazı Antalyalı Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür¹⁷¹⁸. Bu kayıtlar, abdestliklerin, her ne amaçla kullanılmış olursa olsun, Gayrimüslim erkekler tarafından da tercih edilmiş olduğunu göstermektedir.

Abdestliklere AŞS'de pek çok tereke kaydında rastlamak mümkündür. Fakat bunların pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir¹⁷¹⁹. Herhangi bir özelliği belirtilen abdestliklerin ise genellikle yapıldıkları kumaş cinsi ve renk özelliği göz önünde bulundurulmuştur. Tereke kayıtlarında abdestlik yapımında kullanılan kumaşlardan en çok çuha ile karşılaşılmalıdır¹⁷²⁰. Çok farklı renklerde çuha abdestlikler göze çarpmaktadır. Siyah¹⁷²¹, beyaz¹⁷²², sarı¹⁷²³, kırmızı¹⁷²⁴ ve yeşil¹⁷²⁵ çuhadan yapılan abdestlikler, Antalya giyim-kuşamının renkliliğini gözler önüne sermektedir.

Çuha haricinde az sayıda da olsa şâlî¹⁷²⁶, kazmir¹⁷²⁷ ve dibetten¹⁷²⁸ yapılan abdestlikler bulunmaktadır. Bazı abdestliklerin ise yalnızca renk özelliği belirtilmiştir. Kırmızı¹⁷²⁹ ve sarı¹⁷³⁰ abdestlikler bahsedilen bu kayıtlara birer örnektir.

¹⁷¹⁷ Koçu, 1967: 8.

¹⁷¹⁸ AŞS., 12/90b; AŞS., 12/102b; AŞS., 13/76a.

¹⁷¹⁹ AŞS., 1/5b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/20b-21b; AŞS., 6/60; AŞS., 7/17a; AŞS., 7/29a; AŞS., 8/20b; AŞS., 8/26b; AŞS., 8/59a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/41a; AŞS., 11/54a-55a; AŞS., 11/59b; AŞS., 11/63a; AŞS., 12/42a; AŞS., 12/115a; AŞS., 13/53a; AŞS., 13/69a; AŞS., 14/49b; AŞS., 14/72a; AŞS., 15/8b; AŞS., 17/19b; AŞS., 18/14a-15a; AŞS., 19/7b; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 24/6b; AŞS., 26/8b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 32/33-34; AŞS., 34/76; AŞS., 34/100; AŞS., 34/141; AŞS., 34/186; AŞS., 34/306; AŞS., 34/315; AŞS., 34/330; AŞS., 34/365; AŞS., 51/256; AŞS., 76/126a; AŞS., 91/5a; AŞS., 91/144b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/201a; AŞS., 91/231b; AŞS., 91/274b; AŞS., 91/288a; AŞS., 91/297a; AŞS., 99/48.

¹⁷²⁰ AŞS., 7/17b; AŞS., 8/19a; AŞS., 8/30b; AŞS., 8/34a; AŞS., 11/8a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/53a; AŞS., 11/63b-64b; AŞS., 12/90b; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/122b-123a; AŞS., 12/144a; AŞS., 13/46b; AŞS., 13/76a; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/60b; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 34/124; AŞS., 44/11a; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 91/37b; AŞS., 91/119a; AŞS., 91/127b; AŞS., 91/153b; AŞS., 91/160a; AŞS., 91/177b; AŞS., 91/179b; AŞS., 91/250a; AŞS., 91/295a; AŞS., 97/4.

¹⁷²¹ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁷²² AŞS., 26/8b.

¹⁷²³ AŞS., 91/273b.

¹⁷²⁴ AŞS., 14/44a.

¹⁷²⁵ AŞS., 12/98a-b.

¹⁷²⁶ AŞS., 12/90b; AŞS., 12/102b.

¹⁷²⁷ AŞS., 22/60b; AŞS., 32/7; AŞS., 91/174b; AŞS., 97/4.

¹⁷²⁸ AŞS., 24/6b.

¹⁷²⁹ AŞS., 18/15a.

¹⁷³⁰ AŞS., 32/7.

Tereke kayıtlarında yer alan abdestlikler verilen bu örneklerle de sınırlı değildir. Terekesinde birden fazla veya yukarıda verilen örneklerin dışında bir abdestlik bulunan kişilerin abdestlikleri, hem incelenen dönemdeki abdestlik fiyatları hakkında bilgi sahibi olmamızı hem de konu hakkında daha fazla çeşit sunmamızı mümkün kılmaktadır. Bunlara örnek olarak, Antalya Müftüsü Hüseyin Efendi'nin terekesindeki 23 kuruşluk 1 adet *beyaz yazlık abdestlik*¹⁷³¹, Keçi Bâlî Mahallesi'nden Osman Ağazâde Ahmed Bey'in terekesindeki *mavi çuha abdestlik müsta'mel* (166 kuruş), *def'a çuha abdestlik* (111 kuruş) ve *şâlî abdestlik* (70 kuruş)¹⁷³² ve Teke sancağı dahilinde Abbas Alanı adlı yerde meskun Kömürcü Aşireti'nden Hacı Ahmed'in terekesindeki *kaput tabir olunur abdestlik* (300 kuruş)¹⁷³³ örnek olarak gösterilebilir.

Bazı tereke kayıtlarında ise *cedîd*, *köhne* ve *müsta'mel* abdestlikler bir arada bulunmaktadır. Bu kayıtlar, yeni ve kullanılmış, eskimiş eşyalar arasındaki fiyat farkını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Baba Doğan Mahallesi ahalisinden iken Silistre taraflarında vefat ettiği ihbar olunan Asâkir-i Şâhâne'den Karagöz oğlu Hüseyin'in terekesindeki *cedîd çuha abdestliğe* 150, *köhne çuha abdestliğe* 20 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁷³⁴. Başka bir örnekte ise Mecdeddin Mahallesi'nden Kandilzâde Mustafa Ağa'nın terekesindeki *cedîd çuha abdestliğinin* 200, *müstamel çuha abdestliğinin* ise 80 kuruş olduğu görülmektedir¹⁷³⁵. Verilen bu örnekler, yeni, kullanılmış ve eskimiş eşyalar arasındaki fiyat farkını anlamamız açısından bir fikir verebilecek niteliktedir.

Abdestliklere, hac yolcuğu esnasında Antalya'da vefat eden hacıların ve şehirli ve taşralı Antalyalıların terekelerinde rastlanmıştır. Bunlar arasında Müslüman erkekler büyük paya sahiptir. Az sayıda da olsa Müslüman kadınların ve Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında da abdestliklere rastlanmıştır ancak Gayrimüslim kadınların tereke kayıtlarında abdestliklere tesadüf edilememiştir.

2.28. Yelek

Yelek kelimesinin farklı anlamları bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni, “*Gömleğin üzerine, ceketin altına giyilen, ön tarafı takım elbise kumaşından, arkası astarlık kumaştan, önü düğmeli, önden açılır, yakasız, kolsuz giyecek*”¹⁷³⁶ anlamıdır. Derleme Sözlüğü'nde yeleğin *ceket* ve *gömlek* anlamına da geldiği yazmaktadır¹⁷³⁷. Kâmûs-ı Türki'de yelek için “*Hava*

¹⁷³¹ AŞS., 33/243b-244.

¹⁷³² AŞS., 14b.

¹⁷³³ AŞS., 13/102b.

¹⁷³⁴ AŞS., 8/25a.

¹⁷³⁵ AŞS., 12/76b.

¹⁷³⁶ Çağbayır, 2007e: 5278.

¹⁷³⁷ TDK., 1993j: 4232.

alacak sûretde kolsuz ve ekseriya önü açık mintan” şeklinde bir tanım yer almaktadır¹⁷³⁸. Yörükân, Türkmen kadınlarının üç etekli entari üzerine ceket giydiklerini, ceketin “*önü açık yelek*” demek olduğunu ve buna aynı zamanda *salta/sulta* ve *fermene/fermele* dendiği söylemektedir¹⁷³⁹.

Tereke kayıtlarından anlaşıldığına göre yelek, Antalya halkının giyim-kuşam adetlerinde en fazla tercih ettikleri giyeceklerden biridir. Zengin-fakir, kadın-erkek, Müslim-Gayrimüslim, taşralı-şehirli hemen her kesimden insanın terekesinde yeleklere rastlamak mümkündür. Yeleklere yüzlerce tereke kaydında tesadüf edilmekle birlikte bazı tereke kayıtlarında birden fazla yelek kaydının bulunduğu görülmektedir. Örneğin Yörükzâde Mehmed Galib Efendi’nin terekesinde 10¹⁷⁴⁰, Bakkal Halil’in terekesinde 18¹⁷⁴¹, Ermeni Bogos’un terekesinde 6¹⁷⁴², Tugayzâde Hacı Emin Efendi’nin terekesinde 12¹⁷⁴³, Mehmed Rıza Efendi’nin terekesinde çuha, fanila ve mernustan yapıma 7 adet yelek¹⁷⁴⁴ kaydına tesadüf edilmiştir. Ticari bir üründen daha ziyade kişisel giyim eşyası olduğu tahmin edilen bu kayıtlar, yeleklerin Antalya’da ne denli çok rağbet gördüklerinin bir kanıtıdır.

Tereke kayıtlarında bu denli sık karşılaştığımız yelekler aynı zamanda haklarında en kısır bilgilerin bulunduğu giyeceklerdir. Yüzlerce tereke kaydında rastladığımız yeleklerin pek çoğunun önemli hiçbir özelliği belirtilmemiştir. Bazı kayıtlarda sadece eski veya yeni oluşları üzerinde durulurken bazı kayıtlarda ise yalnızca “*yelek*” şeklinde kaydedilmiş oldukları görülmektedir¹⁷⁴⁵. Yelek kelimesinin yukarıda verdiğimiz anlamları göz önüne alınınca bu tür kayıtların tam olarak ne tür bir giyeceği nitelediğini kestirmek neredeyse imkansızdır.

¹⁷³⁸ Şemseddin Sami, 1317: 1553.

¹⁷³⁹ Yörükân, 1998: 327.

¹⁷⁴⁰ AŞS., 33/96a.

¹⁷⁴¹ AŞS., 32/511-513.

¹⁷⁴² AŞS., 32/414-415.

¹⁷⁴³ AŞS., 32/33-34.

¹⁷⁴⁴ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁷⁴⁵ AŞS., 1/5b; AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/36b; AŞS., 4/16b; AŞS., 4/nr. 79; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/22a; AŞS., 6/39; AŞS., 7/3b; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/28b, 29a-b, 30b; AŞS., 8/33b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/40a; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/51a; AŞS., 10/3b; AŞS., 10/26b-27a-28a; AŞS., 11/6b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/60a; AŞS., 11/70a-b, 71a; AŞS., 11/78b-79a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/19a-20b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/74a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/97b; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/120b; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/136a; AŞS., 12/144a; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/43a; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/59a-b; AŞS., 13/82a; AŞS., 13/104b; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/26b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/8b; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23a-b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/37a-38a; AŞS., 15/42a; AŞS., 15/62a; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/90-91; AŞS., 16/156-157; AŞS., 16/258; AŞS., 17/24a; AŞS., 17/35a; AŞS., 17/79a; AŞS., 19/7b; AŞS., 19/19a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/96a-b; AŞS., 22/132a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 22/208; AŞS., 24/46; AŞS., 26/14; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/52a; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/7; AŞS., 32/33-34; AŞS., 32/415; AŞS., 32/513; AŞS., 32/516; AŞS., 32/554; AŞS., 33/96a; AŞS., 33/142b; AŞS., 33/146; AŞS., 33/255a; AŞS., 33/284b; AŞS., 34/99; AŞS., 34/130; AŞS., 35/5b; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 43/130a; AŞS., 43/194b; AŞS., 43/214b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/126b; AŞS., 45/59a; AŞS., 45/104b; AŞS., 54/172a; AŞS., 63/332; AŞS., 64/180; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/45a; AŞS., 69/74b; AŞS., 69/136a; AŞS.,

Yeleklerin yapılmış oldukları kumaşların zikredildiği kayıtlardan, Antalya’da en çok basma yeleklere¹⁷⁴⁶ ilgi gösterilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Basma yelekler haricinde çuha¹⁷⁴⁷ ve çitariden¹⁷⁴⁸ yapılan yeleklere de sıkça rastlamak mümkündür. Basma, çuha ve çitari haricinde, az sayıda örneklerine rastladığımız aba¹⁷⁴⁹, hümâyûn¹⁷⁵⁰, keten¹⁷⁵¹, canfes¹⁷⁵², alaca¹⁷⁵³, hâkir¹⁷⁵⁴, fanila¹⁷⁵⁵, Selîmiye¹⁷⁵⁶ ve ipekli yelekler¹⁷⁵⁷ de bulunmaktadır. Bunlar haricinde renklerine, uzunluklarına, kadın veya erkek yeleği olduklarına ya da üretildikleri yerin ismine göre kaydedilmiş yelekler de bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak *beyaz yün yelek*¹⁷⁵⁸, *beyaz yelek*¹⁷⁵⁹, *çitari kısa yelek*¹⁷⁶⁰, *kolsuz yelek*¹⁷⁶¹, *hâkir kolsuz yelek*¹⁷⁶², *zenne hümâyûn yelek*¹⁷⁶³, *zenne işi sevâî yelek*¹⁷⁶⁴, *erkek basma yelek*¹⁷⁶⁵, *telli yelek*¹⁷⁶⁶ ve *Şam-kârî yelek*¹⁷⁶⁷ gibi örnekler zikredilebilir.

Tereke kayıtlarının bazılarında farklı isimlerle kaydedilmiş yelekler göze çarpmaktadır. İstanos nahiyesinden Dalzâde Ömer Ağa zevcesi Fatma Hanım’ın terekesinde 1 adet mintanla beraber kaydedilmiş *basma yelek kebe*¹⁷⁶⁸ bulunmaktadır. Bucak nahiyesinin Çukur Mahallesi’nden Ahmed Hafız’ın terekesinde 5 kuruş değerinde 5 adet *yelek içlik* vardır¹⁷⁶⁹. *İşlik/içlik*, üzeri “oymalı” denilen işlemelerle bezenen, ipek kadifeden veyahut saf ipekten mamul kumaşlardan yapılan yeleğin adıdır. *Kebe* de içlikle aynı kumaştan yapılan ve üzeri altın

70/201; AŞS., 70/270; AŞS., 72/29; AŞS., 72/58; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 74/11a; AŞS., 76/126; AŞS., 85/115a; AŞS., 91/55b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/273b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 91/279a; AŞS., 93/10; AŞS., 93/21-22; AŞS., 93/35; AŞS., 93/44; AŞS., 93/52; AŞS., 93/55; AŞS., 93/60; AŞS., 93/121; AŞS., 93/172; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 97/9-10; AŞS., 99/88; AŞS., 99/111.

¹⁷⁴⁶ AŞS., 6/22; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/56a; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/45b; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/49b; AŞS., 15/11b; AŞS., 24/46; AŞS., 26/52a; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 32/512-513; AŞS., 32/554; AŞS., 33/255a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 69/3b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 72/1b; AŞS., 72/29; AŞS., 91/158b.

¹⁷⁴⁷ AŞS., 8/8b; AŞS., 8/42a; AŞS., 11/60a; AŞS., 12/45b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/93b; AŞS., 13/59a; AŞS., 15/80b; AŞS., 93/21; AŞS., 93/44; AŞS., 93/151.

¹⁷⁴⁸ AŞS., 11/80b; AŞS., 16/314; AŞS., 22/281a; AŞS., 35/42b; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/264b; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 45/246b; AŞS., 70/201; AŞS., 91/79b.

¹⁷⁴⁹ AŞS., 10/26b; AŞS., 91/271a.

¹⁷⁵⁰ AŞS., 63/100.

¹⁷⁵¹ AŞS., 43/130a.

¹⁷⁵² AŞS., 14/49b.

¹⁷⁵³ AŞS., 13/67a; AŞS., 32/512.

¹⁷⁵⁴ AŞS., 45/104b.

¹⁷⁵⁵ AŞS., 32/415; AŞS., 33/146; AŞS., 45/159a.

¹⁷⁵⁶ AŞS., 11/51a.

¹⁷⁵⁷ AŞS., 42/117b; AŞS., 54/172a.

¹⁷⁵⁸ AŞS., 70/101-105.

¹⁷⁵⁹ AŞS., 32/34; AŞS., 32/516; AŞS., 42/117b.

¹⁷⁶⁰ AŞS., 91/79b; AŞS., 91/158b.

¹⁷⁶¹ AŞS., 33/146.

¹⁷⁶² AŞS., 16/324.

¹⁷⁶³ AŞS., 69/135a.

¹⁷⁶⁴ AŞS., 24/4a.

¹⁷⁶⁵ AŞS., 72/29.

¹⁷⁶⁶ AŞS., 54/142a-b.

¹⁷⁶⁷ AŞS., 19/26b.

¹⁷⁶⁸ AŞS., 18/36a.

¹⁷⁶⁹ AŞS., 34/365.

veya gümüş işlemelerle donatılan bir tür kısa cepkendir. Kebe ve içlik günlük kullanımda sıkça tercih edilen giyecekler olduğu gibi gelin kıyafeti olarak da kullanılabilirlerdi¹⁷⁷⁰. Ancak burada örnek olarak verilen Ahmed Hafız'ın terekesindeki yelek içliklerin fiyatına bakacak olursak bu giyeceklerin günlük hayatta kullanılan alelade üstlükler olduğunu söyleyebiliriz.

Aslen Mağrip diyarından olup ticaret için geldiği Antalya'da vefat eden Hacı Mahmud'un terekesinde 8 kuruşluk 1 adet *peşli yelek* bulunmaktadır¹⁷⁷¹. Peş, “*Elbiselerin belden aşağı kısmına daha zengin bir genişlik sağlamak için dikiş yerlerine eklenen üçgen parça*”¹⁷⁷² demektir. Hacı Mahmud'un eşyaları arasındaki eteğin bu şekilde peşli olduğu görülmektedir.

Alâiye'nin Şâib köyünden Mehmed bin Ali'nin eşyaları arasında 1 adet *dilme yelek* bulunmaktadır¹⁷⁷³. *Dilme/delme yelek*, yöreye özgü motiflerle süslenen, kadife kumaştan yapılan, üç eteğin üzerine giyilen ve *kız kebesi* olarak da bilinen bir yelek türüdür¹⁷⁷⁴.

Antalya'nın Elmalı Mahallesi'nden Zabtiye Topal Hasan'ın terekesinde bulunan 13 kuruşluk 1 adet *yelek entari*¹⁷⁷⁵ hakkında ise kesin bir şey söylemek zordur.

Yelekler hakkında Antalyalı tüccarların terekeleri de önemli bilgiler barındırmaktadır. Makbule Mahallesi'nden Karayazıcıoğlu Hâci Kirya'nın terekesinde 96 adet *yelek harcı* (45 kuruş) ve 18 adet *iplik yelek harcı* (18 kuruş) bulunmaktadır¹⁷⁷⁶. Rağbetiye Mahallesi'nden Anelko oğlu Terzi Panairi'nin terekesinde 12 kuruşluk 1 adet *kazmir yelek* ve 5 kuruşluk 1 adet *kazmir dikilmemiş yelek*¹⁷⁷⁷ göze çarpmaktadır. Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Terzi Yakumi'nin malları arasında 14 tane hiçbir özelliği belirtilmemiş yelek, 16 adet canfes yelek ve *siyah atlas yeleklik, üç yeleklik kadife, keten yeleklik parçaları, üç yeleklik bez parçaları* gibi kayıtlar bulunmaktadır¹⁷⁷⁸.

Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un 4 Ekim 1923 tarihli tereke kaydında sarık ve çevre ile aynı eşya öbeğinde bulunan 6 adet müstamel yelek (200 kuruş), 50 kuruşluk 1 adet *çocuk setre yelek*, 2 adet müstamel gömlek ile bir arada kaydedilmiş 2 adet yelek (300 kuruş), 1 adet zenne basma ayakkabı ile bir arada bulunan 2 çitari yelek ve bir bohça ile birlikte kaydedilmiş olan 1 adet *erkek için mücedded çitari yelek* (450 kuruş) bulunmaktadır¹⁷⁷⁹.

¹⁷⁷⁰ Kızılkaya, 2011: 116.

¹⁷⁷¹ AŞS., 2/19a.

¹⁷⁷² Ayverdi, 2010: 991.

¹⁷⁷³ AŞS., 8/4b.

¹⁷⁷⁴ Aydın, 2012: 408.

¹⁷⁷⁵ AŞS., 11/64a.

¹⁷⁷⁶ AŞS., 8/44a-b.

¹⁷⁷⁷ AŞS., 97/50-52.

¹⁷⁷⁸ AŞS., 12/105b-107a.

¹⁷⁷⁹ AŞS., 100/138.

Tüccar sınıfından olmayan kişilerin eşyaları arasında da önemli yelek kayıtları bulunmaktadır. Keçi Bâli Mahallesi'nden Felakzâde İsmail Efendi'nin terekesinde 2 adet *hâkir müsta'mel yelek* (13 kuruş), 2 adet *köhne şitari yelek* (10 kuruş), 2 adet alaca entari ile birlikte kaydedilmiş 5 adet *basma yelek* (25 kuruş), 1 adet basma köhne entari ile birlikte kaydedilmiş 4 adet *köhne pazen yelek* (6 kuruş) bulunmaktadır¹⁷⁸⁰. Aşık Doğan Mahallesi'nden Yağcı A'ver (Tek Göz) Hacı Mehmed'in terekesinde 4 adet iplik peşkir ile bir arada bulunan *bir mikdar tentene sırmalı yelek* bulunmaktadır. Bu eşyalara toplam 22 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁷⁸¹.

Antalya'nın Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi'nden olup Teşvikiye Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Battal oğlu Hüseyin Çavuş'un 16 Ş. 1337 [17 Mayıs 1919] tarihli tereke kaydında 1 adet müstamel pantolonla birlikte kaydedilmiş 1 adet yelek (450 kuruş), birer adet pantolon ve müstamel kazmir sako ile bir arada kaydedilmiş 1 adet yelek (1.300 kuruş), 1 adet *kadife elvan yelek* (370 kuruş), birer adet beyaz ve kırmızı şitari yelek (625 kuruş) vardır¹⁷⁸².

Antalya'nın hemen hemen her bölgesinde görülen yelekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında Müslim ve Gayrimüslim kadın ve erkekler tarafından kullanılan, giyim-kuşamın en önemli öğelerinden bir tanesidir. Pek çok tereke kaydında hiçbir özelliği belirtilmemiş yüzlerce yelek kaydına tesadüf edilmektedir. Bunlar, yeleklerin özellikleri hakkında önemli bilgiler barındırmasa da Osmanlı dönemi Antalya'sında yeleklerin kullanım sıklığı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

2.29. Frenk Gömleği

Frenk gömleği, ülkemizde Tanzimat'tan sonra giyilmeye başlanan, Avrupa tarzı pantolon ve ceketten oluşan erkek giyimini tamamlayan ve yakasına boyunbağı bağlanan bir gömlektir. Frenk gömlekleri, Doğu'nun rahat kıyafetlerine alışmış insanlara ilk başlarda sıkıcı bir cendere gibi gelmiştir. Ayrıca abdest alırken de zorluk çıkartan bu gömleğin halk tarafından benimsenmesi pek yavaş olmuştur. Ancak Avrupa tarzı giyime meraklı, hemen hepsi kibar ve okumuş kimselerden oluşan kişiler tarafından benimsenmiştir. Ülkemizde pantolon ve ceket giyilmesi yaygınlık kazandıktan sonra bile esnaf grupları tarafından Frenk gömleğine ilgi gösterilmemiş ve onun yerine mintan giyilmeye devam etmiştir¹⁷⁸³.

Tereke kayıtlarında karşımıza çıkan Frenk gömlekleri, Koçu'nun verdiği bu bilgilerle örtüşür şekilde Antalya'nın varlıklı kişileri ile asker ve memur sınıfından kimselerin tereke kayıtlarında görülmüştür. Az sayıda tereke kaydında karşılaştığımız Frenk gömleklerinin pek

¹⁷⁸⁰ AŞS., 16/130.

¹⁷⁸¹ AŞS., 16/328.

¹⁷⁸² AŞS., 70/31-32.

¹⁷⁸³ Koçu, 1967: 118.

çoğunun hiçbir özelliği belirtilmezken¹⁷⁸⁴ bazılarının ise yalnızca beyaz renkte oldukları¹⁷⁸⁵ belirtilmiştir.

AŞS'deki ilk Frenk gömleği kayıtlarından biri aslen Giritli olan ve Antalya İskelesi'nde liman reisi odasında misafir olarak kalırken vefat eden Hüseyin'in Eylül 1859 tarihli terekesinde görülmüştür. Hüseyin'in eşyaları arasında hiçbir özelliği belirtilmeyen ve 8 ilâ 10 kuruş arasında fiyatlara sahip 6 adet Frenk gömleği ve 2,5 kuruş değerinde 1 adet *beyaz Frenk gömleği* bulunmaktadır¹⁷⁸⁶.

Frenk gömleklerinin bazıları boyunbağı ve kolçak gibi giyim malzemeleri ile bir arada kaydedilmiştir. Aslen İstanbullu olup Antalya hapishanesinde vefat eden Antalya Telgraf Müdürlerinden Cemil Bey'in terekesinde 3 adet boyunbağı ile birlikte kaydedilmiş 2 adet Frenk gömleği bulunmaktadır. Bunların toplam fiyatı 7 kuruş 10 paradır¹⁷⁸⁷. Temürci Süleyman Mahallesi'nden Laz oğlu Hüseyin Efendi'nin terekesindeki 1 adet Frenk gömleğinin ise 5 tane yakalık ve 2 çift kolçak ile birlikte kaydedildiği görülmektedir¹⁷⁸⁸. Buradan, Frenk gömleklerinin kollarının kolçaklarla korunduğu da anlaşılmaktadır.

Teşvikiye Mahallesi'nden asker emeklisi Tabur Kâtibi Muammer Efendi'nin terekesinde ise biri 85 diğeri 280 kuruş değerinde 2 adet *erkek Frenk gömleği* bulunmaktadır¹⁷⁸⁹. Diğer Frenk gömlekleri ile kıyaslandığı zaman Muammer Efendi'nin sahip olduğu gömleklerin oldukça yüksek fiyata sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, Muammer Efendi'nin terekesindeki gömleklerin ne kadar kıymeti ve kaliteli olduklarının bir işaretidir.

Frenk gömlekleri Antalyalı tüccarların tereke kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. Makbule Mahallesi'nden Sarıklıoğlu Ligorî'nin terekesinde 100 kuruş değerinde 5 adet¹⁷⁹⁰, Terzi Yakumi'nin terekesinde 12 tanesine 141, 4 tanesine 73 kuruş kıymet biçilen 16 adet Frenk gömleği bulunmaktadır. Bu kayıtlar, XIX. yüzyılın ortalarında Antalya çarşısında gireceğiniz bir Gayrimüslimin dükkânında modern alafranga kıyafetler bulabileceğiniz anlamına gelmektedir.

Frenk gömlekleri Antalya'nın varlıklı kişileri ile tüccar, asker ve memur sınıfından kimselerin tereke kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Taşralı veya yoksul kimselerin eşyaları

¹⁷⁸⁴ AŞS., 10/26b; AŞS., 12/107a-b; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 32/516; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 42/117b; AŞS., 44/126b; AŞS., 45/59a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 64/181a; AŞS., 91/166b; AŞS., 93/139.

¹⁷⁸⁵ AŞS., 10/26b; AŞS., 32/554; AŞS., 43/82-83a.

¹⁷⁸⁶ AŞS., 10/26b.

¹⁷⁸⁷ AŞS., 33/284b.

¹⁷⁸⁸ AŞS., 54/172a.

¹⁷⁸⁹ AŞS., 69/136a-b.

¹⁷⁹⁰ AŞS., 93/138.

arasında göremediğimiz Frenk gömlekleri, Antalya'nın varlıklı veya modern kesimine hitap eden bir giyecek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.30. Nîm-ten/Mintan

Nîm-ten kelimesi Farsça “*yarım beden*” anlamına gelmektedir. “*Mintan*” ise *nîm-ten* kelimesinin halk ağzındaki söylenişidir¹⁷⁹¹. Mintan hem gömlek hem de yelek anlamına gelmektedir¹⁷⁹². Koçu, mintanı, kolları uzun, yakası düz, ön tarafı entari gibi yarım yırtmaçlı, iç gömleğinin üzerinden baştan geçirilerek giyilen, avam ve esnaf tabakasının giydiği erkek dış gömleği olarak tarif etmektedir. Mintanın, kalçaları örtecek kadar uzunluğa sahip etekleri, şalvar, pantolon veya potur gibi giyeceklerin içine alınarak giyilirdi¹⁷⁹³. Nîm-ten, nîm-tan, mintan veya miltan gibi şekillerde karşımıza çıkan bu kelime Derleme Sözlüğü’nde “*minten*” şeklinde geçmektedir¹⁷⁹⁴.

Mintan, az sayıda modern giyim tarzını benimsemiş Antalyalının terekesinde görülen Frenk gömleğinin aksine, yüzlerce tereke kaydında karşımıza çıkan ve Antalya halkının giyim-kuşamında en önemli tercihleri arasında yer alan giyeceklerden biridir. Antalya’da Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek, taşralı-şehirli, tüccar, asker, yolcu kısacası hemen hemen her kesimden insanın terekesinde görülen mintanlar Osmanlı dönemi Antalya’sında giyim-kuşam hayatında çok önemli bir yere sahiptir.

Çok sayıda tereke kaydında rastladığımız mintanların pek çoğu, yüzeysel bir tariflerle yalnızca “*nîm-ten/mintan*” şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁷⁹⁵. Biraz daha ayrıntılı şekilde kaydedilmiş olan kayıtlardan anlaşıldığı üzere Antalya halkının mintan tercihlerinin başında çuha mintanlar gelmektedir¹⁷⁹⁶. Çuha mintanların pek çok çeşidi bulunmaktadır. *Al çuha*

¹⁷⁹¹ Şemseddin Sami, 1317: 1410; Koçu, 1967: 174.

¹⁷⁹² Ayverdi, 2010: 826.

¹⁷⁹³ Koçu, 1967: 174.

¹⁷⁹⁴ TDK., 1993: 3202.

¹⁷⁹⁵ AŞS., 1/5b; AŞS., 1/12b; AŞS., 2/97b; AŞS., 7/12b; AŞS., 7/14a; AŞS., 7/29a; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/34a-35a; AŞS., 8/44a; AŞS., 8/51a; AŞS., 10/4b; AŞS., 10/26b; AŞS., 11/7a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/41; AŞS., 11/43a; AŞS., 11/60b; AŞS., 11/64b; AŞS., 11/70a-71a; AŞS., 12/19a; AŞS., 12/22b; AŞS., 12/59b-60a; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/75b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/88a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/117a; AŞS., 12/120b; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/134b; AŞS., 12/136a; AŞS., 13/24a; AŞS., 13/46b; AŞS., 13/76a; AŞS., 13/84a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/37a; AŞS., 17/34a; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/97b; AŞS., 18/36a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/195b; AŞS., 24/2a; AŞS., 24/6b; AŞS., 24/46; AŞS., 26/8b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/7; AŞS., 32/33; AŞS., 32/517; AŞS., 33/113a; AŞS., 33/146; AŞS., 34/1; AŞS., 34/12; AŞS., 34/100; AŞS., 34/109; AŞS., 34/155; AŞS., 34/232; AŞS., 34/295; AŞS., 34/306; AŞS., 34/309; AŞS., 35/15b; AŞS., 43/130a; AŞS., 45/52a; AŞS., 45/101a; AŞS., 53/112a; AŞS., 54/6a; AŞS., 76/126; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/44a; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/52b; AŞS., 91/55b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/22; AŞS., 93/24; AŞS., 93/28; AŞS., 93/31; AŞS., 93/44; AŞS., 93/49; AŞS., 93/52; AŞS., 93/54; AŞS., 93/60; AŞS., 93/121; AŞS., 93/126; AŞS., 93/134; AŞS., 93/149; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 98/13; AŞS., 98/33; AŞS., 98/181; AŞS., 99/48; AŞS., 100/121.

¹⁷⁹⁶ AŞS., 6/58; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/24a; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/39a; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/44b; AŞS., 8/49b; AŞS., 8/56a; AŞS., 10/5b; AŞS., 11/29a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/55a; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/64b; AŞS., 11/70b;

*mintan*¹⁷⁹⁷, *sırmalı çuha mintan*¹⁷⁹⁸, *kolsuz çuha mintan*¹⁷⁹⁹, *çuha ipek harçlı mintan*¹⁸⁰⁰ ve *müsta'mel harçlı çuha mintan*¹⁸⁰¹ gibi kayıtlar bu noktada örnek olarak verilebilir. Bunlar haricinde Mora muhaciri Musa'nın terekesinde 70 kuruşluk *kürk kaplı çuha mintan* göze çarpmaktadır¹⁸⁰². Bir başka Mora muhaciri olan ve Antalya'nın Tuzcu Mahallesi'nde vefat eden Moralı Süleyman Ağa'nın terekesinde ise 15 kuruşluk 1 adet *kürk kaplı mintan* ve 2 tane de hiçbir özelliği belirtilmemiş mintan bulunmaktadır¹⁸⁰³.

Çuha mintanlar haricinde kadife mintanlar da çok fazla rağbet gören mintan modellerindendir¹⁸⁰⁴. Kadife mintanların dikkat çeken bir özelliği, oldukça yüksek fiyata sahip örneklerinin bulunmasıdır. Örneğin Serik'in Aşağıoba Mahallesi'nden Ömer kızı Ayşe'nin terekesinde 200 kuruşluk 1 adet kadife mintan yer almaktadır¹⁸⁰⁵. Kadife mintanların sırmalı¹⁸⁰⁶ ve işlemeli¹⁸⁰⁷ örnekleri de bulunmaktadır ki bu tür mintanların daha yüksek fiyata sahip olduklarını görmekteyiz. Örneğin Aya Dimitri Mahallesi'nden Ademiye Hanım'ın 23 B. 1278 [24 Ocak 1862] tarihli tereke kaydında 700 kuruş değerinde 1 adet *sırmalı kadife mintan* ve 1 adet çuha kürk kabı ile birlikte kaydedilmiş 1 adet *canfes mintan* bulunmaktadır¹⁸⁰⁸. Benzer şekilde Makbule Mahallesi'nden Hâce Eleneste Hanım'ın 25 B. 1278 [26 Ocak 1862] tarihli terekesinde 500 kuruş değerinde 1 adet *sırma kadife mintan* ve 40 kuruş değerinde *müsta'mel çuha mintan* yer almaktadır¹⁸⁰⁹. Bu tarz kıymetli mintanları yalnızca Antalya şehrinde oturan varlıklı Gayrimüslim kadınların terekelerinde değil Antalya taşrasında yaşayan orta halli Müslüman kadınların terekelerinde de görmek mümkündür. İstanos nahiyesi ahalisinden Mehmed kızı Şerife Hanım'ın terekesinde 500 kuruş değerinde 1 adet *sırmalı kadife mintan* bulunmaktadır. Şerife Hanım'ın eşyaları arasında ayrıca biri 100 diğeri 30 kuruş değerinde 2 tane de çuha mintan vardır¹⁸¹⁰. Finike kazasından Şeker Mehmed kızı Hafize Hanım'ın 20 Ra.

AŞS., 11/79b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/19a; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/74a; AŞS., 12/97b; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/153b; AŞS., 13/64b; AŞS., 13/67a; AŞS., 15/8a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/43a; AŞS., 15/62a; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/130; AŞS., 16/156; AŞS., 16/468; AŞS., 17/27b-28a; AŞS., 18/36a; AŞS., 24/36; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 35/5a; AŞS., 69/72a; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/179b; AŞS., 91/279a; AŞS., 93/21; AŞS., 93/44; AŞS., 93/57; AŞS., 93/68; AŞS., 93/122; AŞS., 93/145; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 99/48.

¹⁷⁹⁷ AŞS., 8/44b; AŞS., 13/9b.

¹⁷⁹⁸ AŞS., 21/69b.

¹⁷⁹⁹ AŞS., 95/nr. 144.

¹⁸⁰⁰ AŞS., 15/23b.

¹⁸⁰¹ AŞS., 99/75-76.

¹⁸⁰² AŞS., 12/58b.

¹⁸⁰³ AŞS., 19/7b.

¹⁸⁰⁴ AŞS., 17/51a; AŞS., 33/255a; AŞS., 34/1; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 91/45a; AŞS., 98/180; AŞS., 99/53.

¹⁸⁰⁵ AŞS., 17/51a.

¹⁸⁰⁶ AŞS., 11/9a; AŞS., 11/50b; AŞS., 32/526; AŞS., 33/113a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 45/150a.

¹⁸⁰⁷ AŞS., 33/143a; AŞS., 98/13.

¹⁸⁰⁸ AŞS., 11/37b.

¹⁸⁰⁹ AŞS., 11/38a.

¹⁸¹⁰ AŞS., 11/80b.

1339 [2 Aralık 1920] tarihli tereke kaydında 1.300 kuruş değerinde *sırmalı kadife mintan* ve *beyazlı harîrden nimtan* (1.200 kuruş) bulunmaktadır¹⁸¹¹. Hafize Hanım'ın mintanlarının ne ölçüde kaliteli ve zengin işlemeli olduklarını göremesek de bu giyeceklerin bu denli yüksek fiyata sahip olmalarında I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklı fiyat artışlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tereke kayıtlarında, sırma işlemeli olduğu bilinen ancak ne tür kumaştan yapıldığı belirtilmeyen mintanlara da tesadüf edilmektedir¹⁸¹². Bali Bey Mahallesi'nden Meryem Hanım'ın terekesinde yer alan 500 kuruşluk bir sırmalı mintan¹⁸¹³, bu noktada dikkat çeken örneklerden bir tanesidir.

Antalya halkının mintan süslemelerinde kullandığı süs malzemeleri arasında sim ve teller de bulunmaktadır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız telli¹⁸¹⁴ ve simli¹⁸¹⁵ mintanlar, Antalya halkının giyim-kuşamında çok önemli bir yeri ve önemi olan mintanların ne denli canlı ve sanatlı giyecekler olduklarını gösteren örneklerden bazılarıdır.

Antalya'da çuha ve kadife haricinde diğer pek çok kumaş çeşidinden yapılma mintanlar bulunmaktadır. Bunlar, aba¹⁸¹⁶, çitari¹⁸¹⁷, alaca¹⁸¹⁸, hümayun¹⁸¹⁹, hâkir¹⁸²⁰, dibet¹⁸²¹, şalâki¹⁸²², patiska¹⁸²³, basma¹⁸²⁴, dîmî¹⁸²⁵, merinos¹⁸²⁶, sof¹⁸²⁷, canfes¹⁸²⁸, fanila¹⁸²⁹ ve yünlü¹⁸³⁰ mintanlardır. İçlerinde yazlık ve kışlık, ince ve kalın kumaşlar da bulunan bu örnekler, mintanların Antalya'da yaz-kış tercih edilen giyecekler olduğunu göstermektedir.

Tereke kayıtları bizlere, Antalya'da giyilen mintanların renklerini de söylemektedir. Terekelerden anlaşıldığı kadarıyla Antalya'da en çok beyaz renkli¹⁸³¹ mintanlar tercih

¹⁸¹¹ AŞS., 99/74.

¹⁸¹² AŞS., 8/4b; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/65b; AŞS., 34/1.

¹⁸¹³ AŞS., 93/68.

¹⁸¹⁴ AŞS., 33/113a; AŞS., 95/nr. 17.

¹⁸¹⁵ AŞS., 12/139a; AŞS., 91/44b.

¹⁸¹⁶ AŞS., 7/17b; AŞS., 10/26b; AŞS., 93/7.

¹⁸¹⁷ AŞS., 22/208; AŞS., 43/214a; AŞS., 70/267; AŞS., 91/279a.

¹⁸¹⁸ AŞS., 24/46.

¹⁸¹⁹ AŞS., 17/35b.

¹⁸²⁰ AŞS., 43/82-83a; AŞS., 95/nr. 17.

¹⁸²¹ AŞS., 26/14b.

¹⁸²² AŞS., 22/95b; AŞS., 24/62.

¹⁸²³ AŞS., 45/23a-b.

¹⁸²⁴ AŞS., 11/62b; AŞS., 13/75a; AŞS., 13/82a; AŞS., 16/352; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 43/130a; AŞS., 45/101a; AŞS., 85/95a.

¹⁸²⁵ AŞS., 10/26b.

¹⁸²⁶ AŞS., 12/88b.

¹⁸²⁷ AŞS., 12/90b.

¹⁸²⁸ AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 32/162; AŞS., 32/554; AŞS., 91/45a; AŞS., 93/29; AŞS., 93/68.

¹⁸²⁹ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 22/105a; AŞS., 24/66a; AŞS., 28/nr. 106[2].

¹⁸³⁰ AŞS., 44/126b.

¹⁸³¹ AŞS., 8/24a; AŞS., 8/56a; AŞS., 11/60a; AŞS., 13/59a; AŞS., 15/37a; AŞS., 15/80b; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 93/122.

edilmekteydi. Beyaz renkli mintanlar haricinde kırmızı¹⁸³² ve mavi¹⁸³³ renkli ve güvez harçlı¹⁸³⁴ mintanlar da göze çarpmaktadır.

Tereke kayıtlarında yer alan bazı mintanların ise *zenne mintanı*¹⁸³⁵ şeklinde kaydedilmiş oldukları görülmektedir. Zenne mintanı şeklinde kayıtlı bulunan mintanların da *sırmalı zenne mintanı*¹⁸³⁶ ve *simli al çuha zenne mintanı*¹⁸³⁷ şeklinde geçen örnekleri vardır.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız mintan çeşitleri bunlarla sınırlı değildir. Bu noktada vereceğimiz diğer örnekler hem Antalya'daki mintan çeşitliliğini hem de mintanların fiyat bilgilerini daha iyi anlayabilmek adına oldukça önemlidir.

Hatib Süleyman Mahallesi'nden Latife Hanım'ın 15 B. 1308 [24 Şubat 1891] tarihli tereke kaydında 2 tane *sırmalı kadife mintan* (400 kuruş), *işlemeli çuha mintan* (30 kuruş) ve 1 adet *bademli telliden mintan* ve *çitari mintan* vardır¹⁸³⁸. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Marya Hanım'ın terekesinde birer tane *telli mintan* (22 kuruş), *kadife sırmalı mintan* (71 kuruş) ve *sırmalı yeşilli kadife kürk kaplı mintan* (54 kuruş) bulunmaktadır¹⁸³⁹.

Aslen Ispartalı olup ticaret için geldiği Antalya'da İki Kapılı Han'da vefat eden Kabak Yani oğlu Hâci Kırıyako'nun terekesinde 33 adet *büyük çuha mintan* (1.100 kuruş), 14 adet *ufak çuha mintan* (168 kuruş), 7 adet *sade çuha ağa mintan* (450 kuruş) ve 1 adet *müstamel çuha mintan* (30 kuruş) bulunmaktadır¹⁸⁴⁰.

Antalya'nın büyük Rum tüccarlarından olan Makbule Mahallesi'nden Kaba oğlu Kostanti'nin terekesinde 16 adet *simli zenne mintanı* (416 kuruş), 12 adet *zenne mintan yarım bez* (384 kuruş), 11 adet *büyük bez zenne mintanı* (450 kuruş), 10 adet *Mecidiye zenne mintanı* (450 kuruş), 9 adet *simli erkek mintanı* (270 kuruş), 4 adet *uzun yakalı çuha mintan* (205 kuruş), 3 adet daha *çuha mintan* (120 kuruş) ve 4 tane de *aşağılık çuha mintan* (110 kuruş) bulunmaktadır¹⁸⁴¹. İstanos'un büyük tüccarlarından Kavakçı Hacı Mustafa'nın terekesinde ise 10 adet *çuha mintan* (330 kuruş) bulunmaktadır¹⁸⁴². Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un 4 Teşrin-i Evvel 1339 [4 Ekim 1923] tarihli tereke kaydında 1 adet *çuha mintan* (500 kuruş), 1 adet *hurde çuha mintan* (50 kuruş), 1 adet *adi harçlı müsta'mel kadife mintan* (400

¹⁸³² AŞS., 13/59b; AŞS., 91/277b-278a.

¹⁸³³ AŞS., 65/163a.

¹⁸³⁴ AŞS., 91/293a-b.

¹⁸³⁵ AŞS., 11/71a; AŞS., 24/36; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 32/554; AŞS., 34/146; AŞS., 87/62-63.

¹⁸³⁶ AŞS., 26/14b.

¹⁸³⁷ AŞS., 91/52b.

¹⁸³⁸ AŞS., 22/96.

¹⁸³⁹ AŞS., 22/132a.

¹⁸⁴⁰ AŞS., 8/19b.

¹⁸⁴¹ AŞS., 8/53b.

¹⁸⁴² AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

kuruş), 1 adet *müsta 'mel çuha şalvar mintan* (1.000 kuruş) ve 1 adet *kazmir şalvar mintan* (300 kuruş) yer almaktadır¹⁸⁴³.

Antalya ahalisinden olup İstanos'ta vefat eden Tahtacızâde Hacı Mehmed'in 15 C. 1286 [22 Eylül 1869] tarihli terekesinde 3 tane *simli zenne mintan* (122 kuruş), 4 tane *sagîr mintan* (30 kuruş) ve 9 tane de büyüklü küçüklü *kısa kollu mintan* (310 kuruş) vardır¹⁸⁴⁴. Antalya ahalisinden Bakkal Halil'in terekesinde basma ve çuhadan, ayrıca *ipek cizi mintan* (25 kuruş) ve *işlemeli çuha erkek-kârî mintan* göze çarpmaktadır¹⁸⁴⁵. Aslen Alâiyeli olan Ahmed oğlu Cemil bin Mustafa'nın terekesinde 2 adet iç donu ile birlikte kaydedilmiş 2 adet *tütün kesesi müsta 'mel nimtan* bulunmaktadır. Bunlara toplam 9 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁸⁴⁶.

Şeyh Sinan Mahallesi'nden Balıkçı oğlu el-Hâcc Mehmed Ağa'nın terekesinde 50 kuruş değerinde *çuha müsta 'mel demirkoparan mintan* bulunmaktadır¹⁸⁴⁷. Benzer şekilde Mecdeddin Mahallesi'nden Kandilzâde Mustafa Ağa'nın terekesinde de 70 kuruşluk 1 adet *demirkoparan tabir olunur çuha nimtan* bulunmakta¹⁸⁴⁸. Başka tereke kayıtlarında da *demirkoparan* mintanlara tesadüf etmek mümkündür¹⁸⁴⁹.

Rağbetiye Mahallesi'nden Alenko Hanım'ın terekesinde 11 kuruşluk *müstamel kadife mintan* ve 15 kuruşluk *müstamel telli mintan* bulunmaktadır¹⁸⁵⁰. Zanâilzâde Hâci Kostanti Ağa'nın kızı Marya Hatun'un terekesinde *taşlı telli mintan* (35 kuruş) ve çeşitli eşyalarla bir arada kaydedilmiş *yeşil telli mintan* ve *müsta 'mel mavili hâre mintan* bulunmaktadır¹⁸⁵¹.

İncelediğimiz tereke kayıtları, Antalya halkının giyim-kuşamında mintanların vazgeçilmez bir yerinin olduğunu göstermektedir. Toplumun hemen hemen her kesiminden insanın terekesinde ve Antalya'nın hemen hemen her bölgesinde karşılaştığımız mintanlar, bu giyeceklerin Antalya halkı tarafından sıklıkla tercih edildiğini göstermektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere nimten/mintan kelimesi hem gömlek hem de yelek anlamına gelmektedir. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız nimten/mintan kayıtlarının bu giyeceklerden hangisini nitelediğini tam olarak tespit edemesek de kayıtlarda göze çarpan sırmalı, işlemeli, telli veya simli mintanların bir tür yelek olduklarını söyleyebiliriz.

¹⁸⁴³ AŞS., 100/138-139.

¹⁸⁴⁴ AŞS., 18/15a.

¹⁸⁴⁵ AŞS., 32/511-514.

¹⁸⁴⁶ AŞS., 10/27a.

¹⁸⁴⁷ AŞS., 11/22b.

¹⁸⁴⁸ AŞS., 12/76b.

¹⁸⁴⁹ AŞS., 15/69b.

¹⁸⁵⁰ AŞS., 16/323-324.

¹⁸⁵¹ AŞS., 43/194b-195a.

2.31. Çarşaf

Çarşaf kelimesi hem yatağa serilen veya yorgana kaplanan örtü hem de kadınların tesettür maksadıyla giyindikleri üstlük anlamına gelmektedir¹⁸⁵². Bu durum tereke kayıtlarında karşılaştığımız çarşaf kayıtlarının bir yatak örtüsü mü yoksa bir kadın giysisi mi olduklarının tespiti konusunda karışıklıklar yaşanmasına sebep olmaktadır. Ancak tereke kayıtlarında giyim-kuşam eşyalarının arasında yer alan çarşaf kayıtlarının bir kadın giysisi olduklarını söyleyebiliriz. Bu durumu destekleyen diğer bir husus, yatak çarşaflarının döşek, yastık, yorgan vb. eşyalarla bir arada kaydedilmiş olmalarıdır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız *döşek çarşafı*¹⁸⁵³, *pamuk*, *dokuma döşek çarşafı*¹⁸⁵⁴, *ipek döşek çarşafı*¹⁸⁵⁵ veya *iplik döşek çarşafı*¹⁸⁵⁶ gibi kayıtların bir tür kadın giysisi olmadıkları açıkça görülmektedir. Ayrıca bu tür kayıtlar, tereke tanzimini gerçekleştiren görevlilerin, çarşafı kaydedereklerken çarşafın bir döşek çarşafı mı yoksa bir kadın çarşafı mı olduğunu açıkça vurguladıklarını göstermektedir. Hatta aslen Kavala muhacirlerinden olup Antalya'nın Aşık Doğan Mahallesi'nde sakine iken vefat eden Sıdika Hatun'un terekesinde aynı eşya öbeğinde yer alan iki tane çarşafın *köhne siyah zenne çarşafı* ve *fersûde döşek çarşafı* şeklinde ayrıntılı olarak kaydedilmiş olduklarını görmekteyiz¹⁸⁵⁷. Ancak bu ayrımın her zaman için yapıp yapılmadığını bilemiyoruz. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız, hiçbir özelliği belirtilmeyen çarşaf kayıtlarının¹⁸⁵⁸ ne tür bir çarşaf oldukları konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Hatta bu belirsizlik tereke kayıtlarında karşılaştığımız, herhangi bir özelliği belirtilmiş olan çoğu çarşaf kaydında da kendini göstermektedir.

Giyim-kuşamımızda önemli bir yere sahip olan çarşaf hakkında birtakım bilgiler vermek uygun olacaktır. Çarşaf, Suriye'den gelen bir giysidir. Suphi Paşa'nın Suriye valiliğinden dönüşünde, ailesinin Çamlıca'da sokağa çarşafı çıkmasıyla başlamıştır¹⁸⁵⁹. Koçu, çarşaf giyilmesinin başlangıcını “*Dilimizde, biri yorgana kaplanan, diğeri şilteye örtülen iki yatak örtüsü de çarşaf adını taşır. Kadınlarımızın örtünmesi, bu çarşaflardan birini başlarına*

¹⁸⁵² Şemseddin Sami, 1317: 497; Pakalın, 1993a: 327; Türkoğlu, 1993: 231.

¹⁸⁵³ AŞS., 12/137b; AŞS., 15/17a; AŞS., 16/91; AŞS., 16/258; AŞS., 32/2a-b; AŞS., 43/214a; AŞS., 70/201; AŞS., 91/15a; AŞS., 93/123.

¹⁸⁵⁴ AŞS., 43/33b.

¹⁸⁵⁵ AŞS., 44/190a.

¹⁸⁵⁶ AŞS., 43/214b.

¹⁸⁵⁷ AŞS., 72/29b.

¹⁸⁵⁸ AŞS., 7/16b; AŞS., 7/22a; AŞS., 8/6a-7a; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/34a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/70b-71a; AŞS., 12/14a; AŞS., 12/124b; AŞS., 13/75a; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/59a; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/468; AŞS., 17/34a; AŞS., 18/13a; AŞS., 18/62a; AŞS., 24/62; AŞS., 24/63b; AŞS., 26/8b; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/52b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 34/1; AŞS., 44/11a; AŞS., 51/256; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 69/74b; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/29; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 93/20; AŞS., 93/32; AŞS., 93/44; AŞS., 93/55; AŞS., 93/122; AŞS., 99/112.

¹⁸⁵⁹ Musahipzade Celâl, 1946: 133.

*atarak sokağa çıkması ile başlamıştır.*¹⁸⁶⁰ sözleriyle dile getirmektedir. Başlangıç tarihi olarak 1872¹⁸⁶¹ ve 1892¹⁸⁶² gibi tarihler verilmektedir. Ancak AŞS'deki tereke kayıtlarında 1850'li yıllardan itibaren çarşaf kayıtları görülmektedir ki bu tarih çarşafın İstanbul'da görülmeye başlandığı söylenen tarihten 20 sene öncesine ait bir tarihtir. Bu da çarşafın Antalya'ya İstanbul'dan önce gelmiş olduğu düşüncesini doğurmaktadır¹⁸⁶³. Aslen bir Mora muhaciri olup Antalya'nın Kızılsaray Mahallesi'nde vefat eden Halil Ağa kızı Emine Hatun'un 9 Ra. 1267 [12 Ocak 1851] tarihli tereke kaydında yazma, yağlık, peşkir, şalvar ve şilte yüzü gibi eşyaların arasında yer alan çarşafların bir tür kadın giysisi oldukları söylenebilir¹⁸⁶⁴.

Çarşafklar kimi zaman tek parça kumaştan yapılabildikleri gibi iki veya üç parçadan oluşan çarşaf modelleri de bulunmaktadır. Bu parçalar; yüzü gizleyen peçe, baş ile birlikte vücudun üst tarafını örten pelerin ve vücudun belden aşağısını ayaklara kadar örten eteklidir¹⁸⁶⁵. Çarşafın yaygın olarak kullanılması II. Abdülhamid dönemine rastlamaktadır. Ferace ve yaşmağa nazaran çok daha kapalı bir giysi olan çarşaf, özellikle II. Meşrutiyet sonrasında alafranga giyim tarzını benimsemiş çevrelerce yeni bir şekle sokulmuş ve daha açık hale getirilmiştir. Etekleri kısalan ve peçeleri incelen çarşaf adeta süslü bir sokak kıyafetine dönüşmüştür¹⁸⁶⁶. Çarşaf II. Abdülhamid döneminde yasaklara da maruz kalmıştır. Bu yasakların sebepleri arasında güvenlik endişesi ve acayip görünümlü, açık saçık çarşafkların İslam kadınlarının giyim-kuşam adetlerine uygun olmaması gibi hususlar sayılabilir¹⁸⁶⁷.

AŞS'deki çarşaf kayıtları, çarşafın Antalya'da sık kullanılan kıyafetlerden biri olduğunu göstermektedir. Günümüzde en çok bilinen siyah renkli çarşafkların¹⁸⁶⁸ yanı sıra *kırmızı*¹⁸⁶⁹, *kırmızı çarşaf ihram*¹⁸⁷⁰, *beyaz*¹⁸⁷¹, *beyaz örtü çarşafı*¹⁸⁷², *merinos beyaz çarşaf*¹⁸⁷³, *beyaz kozak*

¹⁸⁶⁰ Koçu, 1967: 65.

¹⁸⁶¹ Apak vd., 1997: 103; Kütükoğlu, 2020: 174.

¹⁸⁶² Tez, 2009: 255.

¹⁸⁶³ Bu noktada “çarşaf Antalya'ya İstanbul'dan önce gelmiştir” gibi bir çıkarım yapabilmek için elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'a ait şer'iyye sicillerinin incelenmesi ile İstanbul'da çarşafın ilk defa ne zaman görülmeye başlandığı bilgisine ulaşılabilir. Böyle bir araştırma, yukarıda verilen 1872 ve 1892 gibi tarihlerin doğruluğunu veya yanlışlığını da gözler önüne serecektir.

¹⁸⁶⁴ AŞS., 7/16b.

¹⁸⁶⁵ Koçu, 1967: 65; Pakalın, 1993a: 327; Görünür, 2010: 291.

¹⁸⁶⁶ Koçu, 1967: 65-66. Konuyla alakalı çarşaf karikatürleri için bkz.: Koçu, 1967:65-67.

¹⁸⁶⁷ BOA., Y. PRK. DH. 5-33; BOA., DH. MKT. 1938-106; Kütükoğlu, 2020: 175; Davis, 2006: 219.

¹⁸⁶⁸ AŞS., 72/76a-77a.

¹⁸⁶⁹ AŞS., 11/34b.

¹⁸⁷⁰ AŞS., 91/167a-b.

¹⁸⁷¹ AŞS., 11/34b; AŞS., 14/36b; AŞS., 22/208; AŞS., 34/1; AŞS., 72/76a-77a.

¹⁸⁷² AŞS., 45/23a-b.

¹⁸⁷³ AŞS., 93/123.

*harîrli çarşaf*¹⁸⁷⁴, *sırma nakışlı beyaz harîr çarşaf*¹⁸⁷⁵, *zenne yeşil örtü çarşafı*¹⁸⁷⁶ ve *harîr mavi çarşaf*¹⁸⁷⁷ gibi örnekler de göze çarpmaktadır.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız diğer pek çok çarşaf kaydında, çarşafın yapıldığı kumaşın belirtilmiş olduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre Osmanlı dönemi Antalya’ında harîr¹⁸⁷⁸, sırmalı harîr¹⁸⁷⁹, güğül harîr¹⁸⁸⁰, tülbent¹⁸⁸¹, pamuk¹⁸⁸², bez¹⁸⁸³, iplik¹⁸⁸⁴, dokuma¹⁸⁸⁵, dokuma iplik¹⁸⁸⁶, ibrişim¹⁸⁸⁷, hâre¹⁸⁸⁸, astar/estar¹⁸⁸⁹, Amelkân¹⁸⁹⁰, hümayun¹⁸⁹¹ ve keten¹⁸⁹² gibi kumaşlardan yapılmış çarşafalar bulunmaktaydı. Bu kumaş türleri arasında en fazla ipek (harîr) çarşafaların tercih edilmiş oldukları dikkat çekmektedir. Ancak bu çarşafaların da bir kadın çarşafı mı yoksa bir döşek çarşafı mı oldukları kesin olarak belli değildir.

Tereke kayıtları çarşafaların sadece renkleri hakkında değil model ve işlemleri hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Tereke kayıtlarında geçen *tenteneli baş çarşafı*¹⁸⁹³, *ipekli baş çarşafı*¹⁸⁹⁴, *başı nakışlı çarşaf*¹⁸⁹⁵ ve *nakışlı çarşaf başı*¹⁸⁹⁶ gibi kayıtlar, Antalya’da kullanılan çarşafaların yalnızca sade birer kumaş parçasından ibaret olmadıklarını göstermektedir. Ancak bu çarşafaların, başa örtülen çarşaf parçasını mı yoksa yatağa serilen çarşafı mı niteledikleri belli değildir¹⁸⁹⁷. Bunlara ilaveten sırmalı ve telli çarşafalar da bulunmaktadır. İstanos’un Kışla köyünden Mazlume Hatun’un tereke kaydında nimtan, kuşak, entari, don, peştamal ve futa gibi giyeceklerin arasında bulunan 50 kuruşluk 1 adet *telli çarşafın*

¹⁸⁷⁴ AŞS., 91/167a-b.

¹⁸⁷⁵ AŞS., 11/57a.

¹⁸⁷⁶ AŞS., 69/135a.

¹⁸⁷⁷ AŞS., 95/nr. 31.

¹⁸⁷⁸ AŞS., 12/102a; AŞS., 13/51a; AŞS., 15/61a; AŞS., 15/86b; AŞS., 24/63b; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 69/74b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b.

¹⁸⁷⁹ AŞS., 24/63b.

¹⁸⁸⁰ AŞS., 91/79b.

¹⁸⁸¹ AŞS., 11/80b.

¹⁸⁸² AŞS., 43/33b-34a.

¹⁸⁸³ AŞS., 12/153a; AŞS., 93/142.

¹⁸⁸⁴ AŞS., 15/61b; AŞS., 51/11.

¹⁸⁸⁵ AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 87/84a-b.

¹⁸⁸⁶ AŞS., 65/5b.

¹⁸⁸⁷ AŞS., 87/84a-b.

¹⁸⁸⁸ AŞS., 91/3b.

¹⁸⁸⁹ AŞS., 33/243b-244.

¹⁸⁹⁰ AŞS., 15/61b.

¹⁸⁹¹ AŞS., 32/7; AŞS., 44/11a.

¹⁸⁹² AŞS., 45/159a.

¹⁸⁹³ AŞS., 43/33b-34a.

¹⁸⁹⁴ AŞS., 51/11.

¹⁸⁹⁵ AŞS., 11/9a.

¹⁸⁹⁶ AŞS., 11/10b; AŞS., 11/22b; AŞS., 93/10.

¹⁸⁹⁷ Örneğin Girit muhacirlerinden Melek Hatun’un terekesinde onlarca döşek çarşafı bulunmaktadır. Bu çarşafaların *dokuma köhne döşek çarşafı*, *sarı dokuma döşek çarşafı*, *pamuk döşek çarşafı*, *iplik döşek çarşafı*, *tenteneli iplik döşek çarşafı*, *yün döşek çarşafı* gibi örnekleri bulunmaktadır. Tereke kaydında yer alan bu çarşafaların döşek çarşafı oldukları açıkça belirtilmemiş olsaydı bu çarşafaların ne tür bir çarşaf oldukları konusunda ikilem yaşanabilirdi. AŞS., 43/33b-34a.

ve 150 kuruşluk 1 adet *sırmalı çarşaf*ın bir tür kadın çarşafı olduğunu söyleyebiliriz¹⁸⁹⁸. Bunun yanında telli çarşafılara nazaran daha fazla sayıda karşılaştığımız *sırmalı*¹⁸⁹⁹ çarşaf, fes, tepelik, entari, yorgan ve döşek çarşafı, yastık başı ve hamam takımı gibi kayıtların arasında bulunmaktadır. Bu durum sırmalı çarşaf hakkında yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Tereke kayıtlarında çarşafların üretim yerleri ile ilgili çok az kayda tesadüf edilmiştir. Tuzcular Mahallesi'nden Hafize Hanım'ın terekesinde bulunan 200 kuruşluk 1 adet *Bağdâdî ipek çârşeb*¹⁹⁰⁰, Ahi Yusuf Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un terekesinde bulunan 14 kuruşluk *müsta'mel Lahurâki kırmızı örtü çârşebi*¹⁹⁰¹ ve Ahi Kızı Mahallesi'nden Rabia Hatun'un terekesindeki 10 kuruşluk *örtü Lahurâki çârşeb*¹⁹⁰² bu noktada örnek olarak verilebilir.

Çarşaf bazı tereke kayıtlarında *ihram çarşaf*¹⁹⁰³, *kasnak işi çarşaf*, *örtü çarşafı*¹⁹⁰⁴ ve *harîr örtü çarşafı*¹⁹⁰⁵ gibi isimlerle geçmektedir. *İhram çarşaf* ismi ise çarşafın ihrama benzemesinden dolayı verilmiş olabilir. *Kasnak işi* veya *kasnak işleme* tabiri ise kasnağa gerilen kumaşa tığ, iğne ya da makine gibi aletler aracılığıyla yapılan işleme şekline denmektedir¹⁹⁰⁶. Kasnak işi çarşafa Makbule Mahallesi'nin Rum kadınlarından olan Maryaniti Hatun'un terekesinde tesadüf edilmiştir. Püsküllü fes, entari ve elbise takımı gibi giyeceklerin arasında bulunan bu çarşafa 33 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁹⁰⁷. Bunlar haricinde *çarşaf eskisi*¹⁹⁰⁸, *çarşaf oyası*¹⁹⁰⁹ ve *çarşaflık*¹⁹¹⁰ gibi kayıtlara da tesadüf edilmektedir. Bu dönemde çarşaf yapımında kullanılan çarşafıkların fiyatlarına örnek verecek olursak Zanailoğlu Yorgi'nin malları arasında, 12 arşınına 19 kuruş kıymet biçilen *kahverengi çarşaflık* bulunmaktadır¹⁹¹¹.

Çarşaf konusunda daha net konuşabileceğimiz çarşaf kadın (zenne) çarşaflarıdır. Tereke kayıtlarında zenne çarşaflarına sıkça tesadüf edilmektedir. Bir tür kadın giysisi olduğunu anladığımız zenne çarşafı tereke kayıtlarında *zenne çarşafı*¹⁹¹², *beyaz harîr zenne örtü çarşafı*¹⁹¹³, *müsta'mel morlu zenne çarşafı*¹⁹¹⁴, *ipekli zenne çarşafı*¹⁹¹⁵, *zenne ipekli örtü*

¹⁸⁹⁸ AŞS., 34/1.

¹⁸⁹⁹ AŞS., 33/278b; AŞS., 34/1; AŞS., 44/11a; AŞS., 54/142b; AŞS., 65/5b.

¹⁹⁰⁰ AŞS., 33/122b.

¹⁹⁰¹ AŞS., 42/80a.

¹⁹⁰² AŞS., 33/284a.

¹⁹⁰³ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 12/76b.

¹⁹⁰⁴ AŞS., 22/96; AŞS., 22/281a; AŞS., 32/74b; AŞS., 33/123b; AŞS., 44/11a; AŞS., 70/250; AŞS., 72/14b.

¹⁹⁰⁵ AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 46/47a.

¹⁹⁰⁶ Ayverdi, 2010: 636.

¹⁹⁰⁷ AŞS., 22/208.

¹⁹⁰⁸ AŞS., 72/1b; AŞS., 72/29.

¹⁹⁰⁹ AŞS., 91/79b.

¹⁹¹⁰ AŞS., 55/83a.

¹⁹¹¹ AŞS., 63/451.

¹⁹¹² AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/156b; AŞS., 87/84a-b.

¹⁹¹³ AŞS., 43/82-83a.

¹⁹¹⁴ AŞS., 99/167-168.

¹⁹¹⁵ AŞS., 33/284a.

*çarşafi*¹⁹¹⁶, *zenne işi harîr uzun çarşaf*¹⁹¹⁷, *yünlü zenne örtü çarşafi*¹⁹¹⁸ ve *zenne örtüsü çarşaf*¹⁹¹⁹ gibi isimlerle geçmektedir.

Yukarıda verilen bu örnekler Osmanlı döneminde Antalya’da çarşaf kullanımının ne denli yaygın ve canlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak Antalya’daki çarşaf çeşitliliği bunlarla sınırlı değildir. Bu noktada öne çıkan bazı tereke kayıtları, çarşafların türleri ve fiyatları konusunda daha fazla bilgi sahibi olmamıza imkan sağlayacaktır.

Çarşaf konusunda Antalya’daki bazı asker eşlerinin tereke kayıtları dikkat çekmektedir. Binbaşı müteveffa Ali Rıza Efendi’nin zevcesi Hafize Hanım’ın terekesinde 1 adet *müsta‘mel kumaş zenne örtü çarşafi* (72 kuruş), 1 adet *müsta‘mel siyahlı frenk sofundan zenne örtü çarşafi* (51 kuruş) ve 1 adet *köhne siyahlı zenne örtüsü çarşaf* (11 kuruş) vardır¹⁹²⁰. Kolağası Abdurrahman Ahmed Ağa’nın zevcesi Emine Hanım’ın terekesinde *siyah zenne çarşafi* (30 kuruş), *siyah zenne örtü çarşafi* (50 kuruş), *müsta‘mel Beyrut işi zenne çarşafi* (65 kuruş) ve 103 kuruşluk *ipekli çarşaflık* bulunmaktadır¹⁹²¹. Tabur Katibi Muammer Efendi’nin zevcesi Fatmana Hatun’un terekesinde 1 adet *peçe* ile birlikte kaydedilmiş *zenne yeşil örtü çarşafi* vardır. Bu çarşaf ve peçenin kıymeti 772 kuruş olarak belirlenmiştir¹⁹²².

Askerî sınıf haricinde bazı kişilerin eşlerinin tereke kayıtlarında da ilgi çekici çarşaf kayıtları bulunmaktadır. Tahıl Pazarı Mahallesi’nden Siverek Ziraat Memuru Mehmed Tevfik Efendi’nin zevcesi Azize Hanım’ın 3 M. 1336 [19 Ekim 1917] tarihli terekesinde 875 kuruş değerinde 1 adet *dikilmemiş Bağdad-kâri kırmızı zenne örtü çarşafi* ve 560 kuruş değerinde 1 adet *mücedded Bağdad-kâri beyaz ipekli zenne örtü çarşafi* yer almaktadır¹⁹²³. Antalya’nın Kumköy köyünden Muallim Abdülkadir Efendi’nin zevcesi Şerife Hatun’un 28 Za. 1337 [25 Ağustos 1919] tarihli terekesinde 810 kuruş değerinde 1 adet *müsta‘mel ipekli penbe zenne örtü çarşafi* ve 100 kuruş değerinde 1 adet *müsta‘mel zenne örtü çarşafi* vardır¹⁹²⁴. Burada ismi geçen asker ve memur kişilerin, Arap coğrafyasında görevlerde bulunmuş kimseler olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına doğru bu bölgelerde görevde bulunan kişilerin eşlerinin oralarda çarşaf giyme alışkanlığı kazandığı bilinmektedir¹⁹²⁵. Yukarıdaki örnekler arasında yer alan Beyrut ve Bağdat işi çarşaf da, çarşafların hangi şehirlerden geldiği veya

¹⁹¹⁶ AŞS., 16/468; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 46/80a; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

¹⁹¹⁷ AŞS., 33/274a-b; AŞS., 43/214a.

¹⁹¹⁸ AŞS., 72/29.

¹⁹¹⁹ AŞS., 43/214a-b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 87/62-63; AŞS., 97/12.

¹⁹²⁰ AŞS., 63/100.

¹⁹²¹ AŞS., 65/163a.

¹⁹²² AŞS., 69/135a.

¹⁹²³ AŞS., 72/97.

¹⁹²⁴ AŞS., 70/114.

¹⁹²⁵ Kütükoğlu, 2020: 174.

getirildiği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu durum, Osmanlı döneminde memuriyetliğin giyim-kuşam etkileşimindeki katkısına verilebilecek güzel bir örnektir.

Çarşaflara tereke kayıtlarında farklı imlâlarla rastlamak mümkündür. En sık karşılaşılan *çarşeb* ve *çarşaf* şeklindeki imlâlarının haricinde *şârşâf*, *şârşeb* ve *cehârzeşâf* gibi yazılışlarına da tesadüf edilmiştir. Serik'in Akınlar köyünden Ali Efendi kızı Hanım'ın terekesinde 60 kuruş değerinde 3 adet *şârşâf* imlası ile kaydedilmiş çarşaf vardır¹⁹²⁶. Serik'in Kadriye köyünden Fedakar Hanım'ın terekesindeki 312 kuruşluk bir çarşafın ise *cehârzeşâf* gibi ilginç bir imla ile kaydedilmiş olduğu görülmektedir¹⁹²⁷. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden ve Rum milletinden Meryem Hanım'ın terekesinde ise 50 kuruş değerinde *Arab şârşebi* vardır¹⁹²⁸. Son örnek, Antalya'ya Arap coğrafyasından gelen çarşafların varlığını ve bunların Antalyalı Gayrimüslim kadınlar tarafından tercih edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Çarşaflara Antalyalı Müslüman tüccarların tereke kayıtlarında da rastlanmaktadır. Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekesinde 400 kuruş değerinde 1 adet çeyizlik işlemeli döşek çarşafı vardır¹⁹²⁹. Bakkal Halil'in terekesinde ise Amelkân, estâr, basma, hümayun, beyaz ve entari çarşaf gibi isimlerle kaydedilmiş çok sayıda çarşafa tesadüf edilmiştir¹⁹³⁰.

AŞS'de geçen çarşaf kayıtlarının büyük çoğunluğu Müslümanların tereke kayıtlarında görülmektedir. Bunlar arasında Müslüman kadınlar çoğunluktadır. Az sayıda Antalyalı Gayrimüslimin terekesinde görülen çarşaf kayıtları¹⁹³¹, Antalya'da çarşafın Gayrimüslimler tarafından pek fazla tercih edilmediğini akla getirmektedir. Ayrıca "Peçe/Perde" başlığı altında, AŞS'de çok az sayıda peçe kaydına tesadüf edildiğini söylemiştik. Bu da Antalya'da çarşafların peçe ile nadiren giyildiğini, kadınların sokağa çarşafı çıktıkları zamanlarda yüzlerini her zaman peçe ile örtmediklerini düşündürmektedir. Tereke kayıtlarında peçeye nazaran çok daha fazla sayıda karşılaşılan yaşmak, Antalyalı kadınların yüzlerini örtmedeki öncelikli tercihi olmuştur. Antalya'nın hemen hemen her mahallesi ile Elmalı, Serik, İstanos, Alanya, Akseki, Kızılkaya ve Finike bölgelerinde görülen çarşaflar, Antalya'da geniş bir kullanım alanına sahip, önemli giyim-kuşam eşyalarından biri olmuştur.

¹⁹²⁶ AŞS., 55/89a.

¹⁹²⁷ AŞS., 76/16b.

¹⁹²⁸ AŞS., 93/31.

¹⁹²⁹ AŞS., 100/138.

¹⁹³⁰ AŞS., 32/512-513.

¹⁹³¹ AŞS., 22/208; AŞS., 63/451; AŞS., 91/79b; AŞS., 93/31; AŞS., 93/54-55; AŞS., 99/111-112.

2.32. Câr/Zar

Câr ve *zar* kelimeleri Anadolu’da çarşafa verilen diğer isimlerdendir¹⁹³². Şemseddin Sami cârı “*Kadınların büründükleri değirmi çârşeb*” olarak tanımlar¹⁹³³. Cârı bir tür şal ismi olarak açıklayanlar da vardır¹⁹³⁴. Ancak Koçu, ipekli cârların ağır kumaşlar olduğunu ifade ederek câr için “bir şal adıdır” demenin yakıştırma bir tarif olacağını söylemektedir¹⁹³⁵.

Câr ve zar ismiyle geçen çarşaf kayıtları çok az tereke kaydında görülmüştür. Câmî-i Cedid Mahallesi’nin Rum tüccarlarından Hâci Anateşli’nin malları arasında *iplik câr nısfı* (22 kuruş) ve *iplik sagîr câr nısfı* (7 kuruş) şeklinde geçen kayıtlar bulunmaktadır¹⁹³⁶. Kızılsaray Mahallesi sakinelerinden Yüzbaşı Abdullah Ağa kızı Maviş Hatun’un terekesinde 112 kuruş değerinde *zenne örtü cârı* vardır¹⁹³⁷. Elmalı kazasının Nuhlar Mahallesi sakinelerinden Halayikoğlu Ali kızı Zehra Hanım’ın terekesinde 165 kuruş değerinde *câr* ve *zar çarşaf*ların bulunduğu görülmektedir¹⁹³⁸.

Terekesinde câr ve zar çarşaf bulunan bir diğer isim Hacı Rukiye Kadın’dır. Rukiye Kadın’ın 25 R. 1252 [9 Ağustos 1836] tarihli terekesinde 1 adet fes ile birlikte kaydedilmiş bir *bürüncük câr* (56,5 kuruş), bir siyah basma entari ile birlikte kaydedilmiş *siyah zenne zarı* (56 kuruş) ve *beyaz zar* (24 kuruş) bulunmaktadır¹⁹³⁹. Rukiye Kadın’ın tereke kaydının tarihi göz önüne alındığında Antalya’da çarşaf kullanımının 1830’lu yıllara kadar indiği görülmektedir. Bu tarih, çarşafın Antalya’da görülmeye başlandığı 1850’li yıllardan 20 yıl öncesine ait bir tarihtir. Burada şunu da ilave etmekte fayda vardır ki Hacı Rukiye Kadın, Ali Paşa’nın azatlı kölesi Şahin Mehmed Ağa’nın zevcesidir ve bu çift Antalya’da misafir olarak ikamet etmektedir. Antalya’da misafir olarak ikamet ederken vefat eden Rukiye Kadın’ın, terekesinde bulunan bu çarşafı Arap coğrafyasında bulunduğu bir esnada almış olması muhtemeldir. Şehrin misafiri olan bir kişinin terekesinde bulunan bu çarşaf kayıtları, 1830’lu yıllardan itibaren Antalya’da çarşaf kullanıldığını gösterse de çarşafların yerli Antalyalı kadınlar arasında ne sıklıkla giyildiğini tespit edemiyoruz. Çünkü AŞS’deki tereke kayıtları, yerli Antalyalıların giyim-kuşam adetleri hakkında 1850-1860’lı yıllardan itibaren doyurucu bilgiler içermektedir.

¹⁹³² TDK., 1993c: 859; TDK., 1993j: 4348.

¹⁹³³ Şemseddin Sami, 1317: 464.

¹⁹³⁴ Büngül, tarihsiz-a: 69; Ayverdi, 2010: 184.

¹⁹³⁵ Koçu, 1967: 51.

¹⁹³⁶ AŞS., 33/254b.

¹⁹³⁷ AŞS., 54/110a-b.

¹⁹³⁸ AŞS., 98/13.

¹⁹³⁹ AŞS., 6/60.

2.33. Maşlah/Meşlah

Maşlah kelimesinin farklı anlamları bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bir tür kadın üstlüğü olan maşlahtır. Bu maşlah, kol yerleri yarık, dikdörtgen formunda kesilmiş, altı ve üstü bir, geniş, uzun ve hafif bir kadın üstlüğüdür. Bir diğer anlamı; genellikle Arap ileri gelenlerinin giydiği, vücudu baştan aşağı örten, kolsuz üstlük, *harmani* anlamıdır¹⁹⁴⁰. Koçu, maşlahın İstanbullu hanımlar tarafından 19. yüzyılın sonlarında giyilmeye başlandığını ve I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru bunun modasının geçtiğini söylemiştir¹⁹⁴¹. Büngül, maşlah hakkında “*Bir zamanlar İstanbul hanımlarının kıymetli bir sabahlığı veya köy mantosu iken modadan düşmüştür*” demektedir¹⁹⁴². Ancak Koçu, Büngül'ün verdiği bu bilgilerin doğru olmadığını ifade ederek maşlahın yalnızca bir sabahlık olmadığını ve günün her saatinde giyildiğini söylemektedir. Maşlah için bir köy mantosudur denilmesinin de yetersiz olacağını dile getirmiş ve maşlahın, avam tabakasından kadın ve kızların giydikleri yeldirmelere karşı hissedilen ihtiyaca binaen bulunmuş bir üstlük denilebileceğini söylemektedir¹⁹⁴³. Maşlah hakkında dikkat çekici görüş ayrılıklarından bir diğeri ise maşlahların kadınlara yakışıp yakışmadığı hakkındadır. Pakalın, maşlahı, “*kadınlara pek yakışır bir örtü idi*”¹⁹⁴⁴ şeklinde anarken, Koçu, bu torbamsı ve kolsuz kisvenin kadınların boylarını daima kısa gösterdiğini ve maşlahın modasının da bu yüzden kısa sürdüğünü dile getirmiştir. “*Mesireye maşlahla giden bir güzel hanım, ferace ve yaşmak altındaki sihir ve füsununun, albenisini hiçbir zaman bulamamıştır*” demiştir¹⁹⁴⁵.

Maşlahın bir diğer anlamı ise yünlü, uzun palto anlamıdır¹⁹⁴⁶ ki tereke kayıtlarında karşılaştığımız çoğu maşlah kaydının böyle bir paltoyu nitelediğini söyleyebiliriz. Çünkü AŞS'deki tereke kayıtlarında karşılaştığımız maşlah kayıtlarının hemen hemen hepsi tüccar, asker, hac yolcusu, zaptiye, memur veya taşra sakini gibi erkeklerin tereke kayıtlarında görülmüştür¹⁹⁴⁷. Terekesinde maşlah görülen tek kadın, aslen Burdurlu olup Antalya'daki Hoca Nebi Vakfı Odalarında sakine iken vefat eden Kamile Hanım'dır. Kamile Hanım'ın terekesindeki 9 kuruşluk bir maşlahın *köhne maşlah* şeklinde kaydedilmiş olduğu görülmektedir¹⁹⁴⁸. Tereke kayıtlarında yer alan maşlahların büyük çoğunluğunun bu şekilde, önemli hiçbir özelliğinin belirtilmeden kaydedilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Herhangi bir

¹⁹⁴⁰ Şemseddin Sami, 1317: 1353; Ayverdi, 2010: 776; Çağbayır, 2007c: 3077.

¹⁹⁴¹ Koçu, 1967: 170.

¹⁹⁴² Büngül, tarihsiz-b: 17.

¹⁹⁴³ Koçu, 1967: 170-171.

¹⁹⁴⁴ Pakalın, 1993b: 415.

¹⁹⁴⁵ Koçu, 1967: 171.

¹⁹⁴⁶ Çimrin, 2010: 305; TDK., 1993k: 4587.

¹⁹⁴⁷ AŞS., 3/36b; AŞS., 5/23a; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/24b; AŞS., 13/53a; AŞS., 32/33; AŞS., 91/158b.

¹⁹⁴⁸ AŞS., 16/260.

özelliği belirtilen maşlahlardan bazılarının yalnızca renkleri belirtilmiştir. Bu noktada karşılaşılan tek renk beyazdır¹⁹⁴⁹. Antalya Niyabet Mahkemesi memurlarından Mehmed Rıza Efendi'nin terekesinde yer alan maşlahın daha ayrıntılı şekilde kaydedilmiş olduğunu görmekteyiz. 130 kuruş değerindeki bu maşlah, *müsta'mel yakası sırmalı beyaz maşlah* şeklinde kaydedilmiştir¹⁹⁵⁰. Bazı maşlahlar ise yapılmış oldukları kumaşın ismiyle birlikte kaydedilmişlerdir. Buharalı Attar Hacı Muhyiddin'in terekesindeki 7 kuruşluk *kırmızı yün maşlah*¹⁹⁵¹ ve Antalya'nın Temürçi Süleyman Mahallesi'nden Dağıstanlı Müderris Hacı İbrahim Efendi'nin terekesindeki 1 adet *sof maşlah* bunlara örnek olarak gösterilebilir¹⁹⁵².

Tereke kayıtlarında karşılaşılan maşlahların hemen hemen hepsi Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında yer almaktadır. Terekesinde maşlah görülen tek Gayrimüslim isim Antalya'da Müddeî Umumî Muavini iken İzmir'de vefat eden Ermeni Bogos Efendi'dir. Bogos Efendi'nin maşlahı, pantolon, yelek ve palto gibi giyeceklerle aynı eşya öbeğinde yer almaktadır ve bunlara 70 kuruş kıymet biçilmiştir¹⁹⁵³.

Maşlah konusunda değinilmesi gereken önemli noktalardan bir diğeri ise maşlahın AŞS'deki tereke kayıtlarında ilk defa ne zaman görüldüğüdür. Koçu, maşlahın İstanbullu hanımlar tarafından 19. yüzyılın sonlarında giymeye başlandığını dile getirirse de AŞS'deki tereke kayıtlarında 1818 yılına ait bir tereke kaydında maşlahlara tesadüf edilmiştir. Aslen Mağrib diyarından olup ticaret için geldiği Antalya'da vefat eden Hacı Mahmud'un 15 R. 1233 [22 Şubat 1818] tarihli tereke kaydında 2 tane müsta'mel 2 tane de köhne toplam 4 adet maşlah bulunmaktadır¹⁹⁵⁴. Hacı Mahmud'un tereke kaydı, AŞS'deki en erken tarihli tereke kayıtlarından biridir. Ne yazık ki yerli Antalyalıların bu yıllara ait, giyim-kuşam konusu hakkında bilgi verebilecek tereke kaydı bulunmadığı için maşlahın bu yıllarda yerli Antalyalılar tarafından giyilip giyilmediğini bilemiyoruz. Maşlahlara az sayıda tereke kaydında tesadüf edilmiş olması ve terekesinde maşlah bulunan az sayıdaki bu kişilerin de bazılarının tüccar, asker, hac yolcusu, memur gibi kişilerden oluşması, maşlahın Antalya'da çok fazla tercih edilen giyeceklerden olmadığını düşünmemize yol açmaktadır. Burada ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, Mağripli Hacı Mustafa'nın terekesinden de anlaşılabileceği üzere, Akdeniz'e kıyısı olan Antalya'nın, zar, car, çarşaf ve hatta fesle bile erken tarihlerde tanıştığı görülmektedir. Örneğin, çarşafın giymeye başlandığı tarih olarak verilen 1872 ve 1892 yıllarından 20 sene

¹⁹⁴⁹ AŞS., 13/104b; AŞS., 22/68-69a.

¹⁹⁵⁰ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁹⁵¹ AŞS., 45/246b.

¹⁹⁵² AŞS., 97/4.

¹⁹⁵³ AŞS., 32/415.

¹⁹⁵⁴ AŞS., 2/19a.

önce bile Antalya’da çarşafın varlığından söz etmek mümkündür. Bunu, Antalya’nın Akdeniz ülkeleriyle olan ticari ve kültürel ilişkilerine bağlamak yanlış bir düşünce olmasa gerektir.

2.34. Ferace

Ferace kelimesi, giyim-kuşam alanında farklı giyecekleri tanımlamaktadır. Bunlardan ilki ve en bilineni, kadınların sokağa çıkarken yaşmakla birlikte giydikleri üstlüktür. İlmiye ricalinin giydiği, çok bol ve geniş, yırtmaçlı kolları bulunan cübbe, binişe de ferace denmektedir. Mevlevîlerin giydikleri uzun hırkaya da ferace dendiği bilinmektedir¹⁹⁵⁵.

Kadınların yaşmakla birlikte giydikleri feraceler, ön tarafı açık, etek uzunluğu yere kadar inen, yaka kesimi dönemden döneme değişen, bedeni ve kolları bol kesim bir üstlüktür¹⁹⁵⁶. Osmanlılarda feracenin ne zaman giyilmeye başlandığı konusunda 14 ilâ 16. yüzyıllar arasında değişen tarihler verilmektedir¹⁹⁵⁷.

Osmanlı Devleti’nde giyim-kuşam hayatında yüzyıllar boyunca varlığını devam ettiren feraceler hem kadın hem de erkekler tarafından giyilmiştir. Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü adlı eserinde erkek ve kadın feracelerini ayrı başlıklar altında ele almıştır. Koçu, adı geçen eserinde, ferace başlığı altında, Pakalın’ın ferace hakkında vermiş olduğu bilgilere çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Pakalın’ın, ferace ile mantonun hemen hemen farksız olduğu, ikisini ayıran noktanın, feracede mantodaki gibi geniş yakaların bulunmadığı ve boyunun daha uzun olduğu¹⁹⁵⁸ yönünde vermiş olduğu bilgileri, “*Hemen yukarıdaki satırlar, feraceyi hatta feracenin resmini bile görmemiş bir kimsenin kaleminden çıkmış zannını uyandırır. ... Feracede manto gibi geniş yaka bulunmamakta idi demek ise hayretle karşılanacak laftır*” şeklinde eleştirmiştir ve feracelerdeki yakaların, “*bu üstlüğün bir ikinci parçası sayılacak kadar geniş, ve omuzlardan, sırttan yere kadar dökülecek büyüklükde*” olduğunu eklemiştir¹⁹⁵⁹.

Feraceler, çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti’ne gelmiş kişilerin de dikkatini çekmiştir. Bu kişiler arasında en önemli isimlerden biri, Lâle Devri’nin hemen arifesinde, 1717-1718 yıllarında İstanbul’da İngiltere elçisi olarak bulunan Edward Wortley Montagu’nun eşi Lady Montagu’dur. Osmanlı Devleti’ne kocasının diplomatik görevi nedeniyle yolu düşen Montagu, Türkiye Mektupları adlı eserinde şunları söylemektedir:

¹⁹⁵⁵ Tezcan, 1995b: 349; Şemseddin Sami, 1317: 985; Ahmed Vefik Paşa, 1293b: 829; Hüseyin Kazım Kadri, 1927: 618.

¹⁹⁵⁶ Ertürk, 2018: 94.

¹⁹⁵⁷ Sevin, 1990: 63; Tezcan, 1995b: 349; Apak vd., 1997: 101.

¹⁹⁵⁸ Pakalın, 1993a: 602.

¹⁹⁵⁹ Koçu, 1967: 108.

Kadınların adetleri ve tavırları için, Arlequin’le beraber ben de “Tıpkı bizdeki gibi” diyeceğim. Onlar da bizimkiler kadar günahkârlar. Burada kadınların tavır ve hareketlerini gördüğüm için Türk kadınlarının saffetinden bahseden yazarlara hayret ediyorum. Bunlar bizimkilerden çok daha serbest. Bunun örneğini göreceksiniz. Hangi sınıftan olursa olsunlar iki yaşmak örtünmeden sokağa çıkamıyorlar. Bu örtülerin biri gözler açıkta kalmak üzere yüzü örtüyor, diğeri saçlarını örtüp vücutlarının yarısına kadar arkalarından sarkıyor. Bir ferace ile de vücutlarını kapatıyorlar. Feracesiz sokağa hiçbir kadın çıkamıyor. Feracenin kolu dar ve parmak ucuna kadar uzun. Erkeklerin cübbeye büründükleri gibi, bunlar da feraceye bürünüyorlar. Bunlar kışın çuhadan, yazın da ince ipekli kumaştan yapılıyor. Bu kadınlar feraceyi giydikleri zaman o derece değişiyorlar ki, en kıskanç bir koca bile eşini sokakta tanıyamıyor. Tabii ayrıca sokakta hiçbir erkek bir kadına dokunamıyor ve takip edemiyor. İşte bu maskeli kıyafet sayesinde ki, kadınlar hiç yakalanmadan bütün ihtiraslarını tatmin etmekte tamamen serbest oluyorlar¹⁹⁶⁰.

Montagu’nun bu ifadeleri, bu dönemde giyim-kuşam alanında kısıtlamalar getiren fermanların ilan edilmelerine giden yol hakkında önemli fikirler vermektedir.

Feracelerin renk, kumaş ve yakalarında meydana gelen değişiklikler yasakları da beraberinde getirmiştir. Kadınların açık renkli, ince kumaşlı ve uzun yakalı ferace giymelerini, erkeklerin başlarına şal sarmalarını men eden hatt-ı hümayûnlar çıkartılmıştır¹⁹⁶¹. Koçu, bu tür yasakların ilk defa 1725 yılında çıkartıldığını söylemektedir¹⁹⁶². Bu bilgi diğer bazı tarafından da tekrarlanmıştır¹⁹⁶³. Ancak bu bilgi doğru değildir. 245 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilinde yer alan Hicrî 1131 tarihli bir ferman sureti, bu yasakların 1718/1719 yılına kadar indiğini göstermektedir¹⁹⁶⁴. Ferman suretinin tarihi, Osmanlı tarihinde Lale Devri (1718-1730) olarak adlandırılan dönemin ilk yıllarına, Lady Montagu’nun da Osmanlı topraklarından ayrılışının bir yıl sonrasına denk düşmektedir. Bu dönemde özellikle saray ve çevresinde yaşanan lüks ve sefahat, aşırı israf ve eğlence düşkünlüğü, ahlak ve yaşam tarzında baş gösteren değişimler ve kadınların aşırı süslenme merakı büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştur¹⁹⁶⁵. Lady Montagu’nun yukarıda aktardığımız satırları böyle bir dönemde yazdığını da gözden kaçırmamak gerekir.

Hicrî 1131 tarihli ferman suretinde, kadınlardan bazılarının sokağa çıkarken “*Kırım kesimi gayet sıkma ve çoban yakası ta’bîr olunur kebîr yakalı ferace*” ve bazılarının dahi “*şerbeti*¹⁹⁶⁶ *yaşmak ve başlarına kadîme mugâyir uzun terpûş ve kat ve kat yemeniler*”

¹⁹⁶⁰ Montagu, 1970: 53-54.

¹⁹⁶¹ BOA., HAT. 1313-51154; BOA., HAT. 658-32153; BOA., HAT. 278-16336; BOA., HAT. 1408-57104.

¹⁹⁶² Koçu, 1967: 8.

¹⁹⁶³ Tezcan, 1995b: 350; Saka, 2018: 236.

¹⁹⁶⁴ GŞS., 245/68a.

¹⁹⁶⁵ Özcan, 2003: 83.

¹⁹⁶⁶ Şerbetî hakkında İnalçık şu bilgileri vermektedir: “*Bu, lüks bir dülbend olup başlıca Bengal ve Dakka’da yapıldı. East India Company kayıtlarında seerbettes diye geçer. Bengal’da yüksek ve lüks kaliteleri vardır*”. İnalçık ayrıca şerbetî ismiyle bilinen en iyi kalite dülbendlerin kadınlar tarafından dış başörtüsü, erkek tarafından sarık olarak kullanıldığını, mendil veya yaşmak formunda, kenarlarında nakışlar bulunan çeşitlerinin olduğunu söylemektedir. İnalçık, 1979-1980: 33-40.

bağlayarak kalabalık yerlerde gezdikleri, bu gibi olayların önüne geçebilmek için bu tarz kıyafetler giyen kadınların kocalarına, Galata imamaları tarafından açık ve kesin tembihlerde bulunulacağı, yapılan uyarılara kulak asmayan kadınların Yeniçeri Ağası tarafından *ta'zîr* ve *te'dîb* edileceği yazmaktadır. Ayrıca ferman suretinin, Lâle Devri'nin ilk yıllarına ait olması, kadınların giyim-kuşamlarının henüz Lâle Devri'nin başlangıcında bir ferman çıkartılmasına neden olacak kadar rahatsızlık uyandırdığını göstermektedir. Feracelerin en dikkat çekici parçalarından biri olan büyük yakaların da bu dönemde *çoban yakası* şeklinde anılıyor olması, bu yakalara verilen isim hakkında doğrudan bir bilgi sunmaktadır. Son olarak, bu ferman suretinin de bu tür giyim-kuşam yasaklarıyla ilgili ilan edilen ilk ferman olup olmadığı hakkında kesin bilgi sahibi olmadığımızı ifade etmekte fayda vardır. Çünkü bu tür giyim-kuşam yasaklarını bildiren buyuruldukların tarihi de Hicrî 1053 tarihine, yani Koçu'nun verdiği tarihten 81 yıl öncesine kadar inmektedir¹⁹⁶⁷.

Balıkthane Nazırı Ali Rıza Bey, Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı adlı eserinde, tarihimizdeki kadın giyim-kuşamına yapılan müdahaleler hakkında şunları söylemektedir:

Kadınlarımızın vakit vakit tuvaletleriyle uğraşmak bizde pek eski bir âdet olduğu ve bu da yaradılışlarına göre lâıksız bir müdahale demek olacağı tevehhümüyle onların bu bapta şikâyetlerine hak verilmesi lüzumu hatıra gelir ise de tesettürün sûret-i meşrûası ihlâl edildikte âdâb-ı şerîyyenin ve terbiye-i umûmiyyenin muhafazası da bittabi hükûmete ait olacağından lüzumu halinde ber-vech-i muharrer müdahale edilmiş olduğuna hükmedilmek zarurî görünüyor¹⁹⁶⁸.

Ali Rıza Bey bu ifadelerinde kadınların giyim-kuşamlarına müdahalenin her ne kadar yakışıksız bir durum olduğunu dile getirirse de tesettürün meşru sınırlarının ihlal edilmesi ve adap ve terbiyenin korunması adına gerekli durumlarda devlet müdahalesinin zorunlu olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹⁶⁹

Feraceye AŞŞ'deki kadın ve erkeklere ait pek çok tereke kaydında tesadüf edilmiştir. Tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere Antalya'da en çok tercih edilen ferace türü canfesten yapılma yazlık feracelerdir¹⁹⁷⁰. Canfes feracelerin sırma işlemeli modelleri de bulunmaktadır.

¹⁹⁶⁷ GŞS., 68/147a. “*Sen ki terzibaşısın şehir avratlarının ferâceleri dar ve sıkma olmamak ve zıbunları kısa olmamak ferman-ı âlî buyurulmuşdur imdi cümle terzilere muhkem tenbih eylesen ki min ba'd şehir avratlarının ferâcelerini dar ve sıkma dikmeyeler ve zıbunların kısa eylemeyeler sonra idenlerin haklarından gelinür ve sen dahi muhkem mu'âteb olursun deyü buyuruldu fi 12 Z. Sene 1053 [21 Şubat 1644]. Galata Şer'iyye Sicillerinde yer alan bu ferman ve buyuruldu kayıtlarına, Sn. Dr. Gürer Karagedikli'nin proje yürütücüsü olduğu ve benim de bursiyer olarak yer aldığım 220K344 numaralı ve “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ev Fiyatları ve Kentsel Servet Eşitsizliği (1600-1913)” başlıklı TÜBİTAK Projesinde, şer'iyye sicili okumalarım esnasında ulaştım. Kayıtları tez çalışmamda kullanmama izin verme nezaketini gösteren Saygıdeğer Gürer Hocama teşekkürlerimi sunarım.*

¹⁹⁶⁸ Ali Rıza Bey, 2001: 108-109.

¹⁹⁶⁹ Osmanlı döneminde giyim-ku

¹⁹⁷⁰ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/23b; AŞS., 10/10b; AŞS., 10/18a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/10a-b; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/109b; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/51a; AŞS., 15/72b; AŞS., 17/27b-28a; AŞS., 18/71a; AŞS., 22/96; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 24/63b; AŞS., 35/119a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/32; AŞS., 93/134; AŞS., 93/176.

Antalya'nın Takyeci Mustafa Mahallesi'nden Kamile Hanım'ın tereke kaydında 40 kuruş değerinde 1 adet *sırmalı canfes ferace* bulunmaktadır¹⁹⁷¹.

Osmanlı döneminde Antalya halkının çuha¹⁹⁷², merinos¹⁹⁷³ ve dibet¹⁹⁷⁴ gibi yünlü ve sağlam kumaşlardan yapılmış feraceleri de giydikleri bilinmektedir. Bunlar haricinde ne yazık ki hiçbir özelliği belirtilmemiş feraceler de bulunmaktadır¹⁹⁷⁵.

Tereke kayıtlarında ilmiye ricalinden kimselerin giydiği feracelere de tesadüf edilmiştir. Antalya Niyabet Mahkemesi memurlarından ve *mevâlî-i devriyeden* Mehmed Rıza Efendi'nin terekesinde 230 kuruş değerinde 1 adet *müsta'mel yakası sırmalı çuha resm (tören) feracesi* vardır¹⁹⁷⁶. Mehmed Rıza Efendi'nin bu tören feracesi, Pakalın'ın da bahsetmiş olduğu, ilmiye ricaline mensup kişilerin, resmî günlerde giyindikleri, sırma işlemelerle süslenmiş feracelerdendir¹⁹⁷⁷.

Antalya'nın Osmanlı dönemi giyim-kuşam hayatında sırma işlemeli feraceler haricinde kılabledan işlemeli feraceler de bulunmaktadır. Mecdeddin Mahallesi sakinelerinden iken İstanos'un Kışla köyünde vefat eden Fatma Hatun'un tereke kaydında 155 kuruş değerinde 1 adet *kılabledan işleme canfes ferace* vardır¹⁹⁷⁸.

Tereke kayıtlarından, Antalyalı kadınların, feracelerinin bel kısımlarını uçkurla bağladıklarını da anlamaktayız. Divan Piri Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın terekesinde yer alan 20 kuruş değerindeki 2 adet işlemeli *ferace uçkuru*¹⁹⁷⁹, feracelerin giyinme şekli hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Feracelerin renk özellikleri hakkında elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Renk özelliği belirtilen feracelerden yalnızca siyah renkte olanına tesadüf edilmiştir. Aslen Beyşehir muhacirlerinden olan ve Antalya'nın Arap Mescidi Mahallesi'nde vefat eden Aişe Hatun'un terekesinde 29 kuruşluk 1 adet siyah ferace bulunmaktadır¹⁹⁸⁰.

Feracelere Antalya'da Müslim ve Gayrimüslim kadınların ve Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında tesadüf edilmiştir. Antalya'nın pek çok mahallesi ile Serik, İstanos, Akseki ve Kızılkaya gibi bölgelerde görülen feracelerin, Antalya'da kadın ve erkekler tarafından giyilen önemli bir üst giyeceği olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹⁷¹ AŞS., 32/526.

¹⁹⁷² AŞS., 13/77a; AŞS., 19/17a.

¹⁹⁷³ AŞS., 10/7a.

¹⁹⁷⁴ AŞS., 26/29a.

¹⁹⁷⁵ AŞS., 10/34b; AŞS., 11/7a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/37b-38a; AŞS., 11/51a; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/43a; AŞS., 14/45a; AŞS., 15/41b; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/45b; AŞS., 26/42a; AŞS., 51/17; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 70/250; AŞS., 87/62-63; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/45a.

¹⁹⁷⁶ AŞS., 11/26a-28a-b.

¹⁹⁷⁷ Pakalın, 1993a: 602.

¹⁹⁷⁸ AŞS., 18/62a.

¹⁹⁷⁹ AŞS., 24/63b.

¹⁹⁸⁰ AŞS., 26/52a-52b.

2.35. Fistan

Fistan kelimesi giyim-kuşam alanında iki farklı giyeceği tanımlamaktadır. Bunlar; Şemseddin Sami'nin tanımlamalarıyla “*Arnavudların giydikleri ve belden dize kadar uzanan geniş ve çok kırmalı patiskadan mamul beyaz bir libâs*” ve “*Alafranga kıyafetde kadınların giydikleri muhtelif biçimde kırmalı ve süslü entari*” anlamlarıdır¹⁹⁸¹. Entari, Antalya yöresinde de fistan anlamına gelmektedir¹⁹⁸². Hatta tereke kayıtlarında *fistan işi entari*¹⁹⁸³ veya *fistan entari*¹⁹⁸⁴ gibi kayıtlara da tesadüf edilmektedir.

Fistan, Osmanlı döneminde Antalya halkının sıkça tercih ettiği kıyafetler arasında yer almaktadır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız yüzlerce fistan kaydı, Osmanlı dönemi Antalya halkının giyim-kuşamında fistana önemli bir yer ayırdıklarını göstermektedir. Tereke kayıtlarında yer alan fistan kayıtlarının büyük çoğunluğu, yapılmış oldukları kumaşın ismi göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Bu noktada fistan yapımında en çok tercih edilen kumaş türünün basma kumaşlar olduğu görülmektedir¹⁹⁸⁵. Basma kumaşların da yünlü basma¹⁹⁸⁶, beyaz basma¹⁹⁸⁷ ve basma gecelik fistan¹⁹⁸⁸ gibi türleri bulunmaktadır. Bunlar haricinde tereke kayıtlarında fistan yapımında kullanılan basma fistanlık parçalarına da tesadüf edilmiştir¹⁹⁸⁹.

Fistan yapımında en çok tercih edilen kumaş türlerinden bir diğeri, ipekli ve parlak bir kumaş türü olan atlasır¹⁹⁹⁰. Atlasan yapılmış fistanların sırmalı atlas¹⁹⁹¹, hâreli atlas¹⁹⁹², sarılı atlas¹⁹⁹³ ve yeşilli güllü atlas¹⁹⁹⁴ gibi örnekleri göze çarpmaktadır. Hümayundan yapılmış fistanlara da pek çok tereke kaydında tesadüf edilmiştir¹⁹⁹⁵. Hümayun fistanların ise işlemeli¹⁹⁹⁶ örnekleri bulunmaktadır.

¹⁹⁸¹ Şemseddin Sami, 1317: 995.

¹⁹⁸² Çimrin, 2010: 157.

¹⁹⁸³ AŞS., 22/208.

¹⁹⁸⁴ AŞS., 28/nr. 232.

¹⁹⁸⁵ AŞS., 16/91; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 33/284b; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/28; AŞS., 45/159a; AŞS., 46/80b; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 65/5b; AŞS., 69/3b; AŞS., 72/9b; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 99/167-168.

¹⁹⁸⁶ AŞS., 63/100.

¹⁹⁸⁷ AŞS., 99/167-168.

¹⁹⁸⁸ AŞS., 64/180.

¹⁹⁸⁹ AŞS., 65/163a; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 99/111.

¹⁹⁹⁰ AŞS., 22/166b; AŞS., 33/74b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 64/156b; AŞS., 65/5b; AŞS., 87/84b.

¹⁹⁹¹ AŞS., 44/296a-b.

¹⁹⁹² AŞS., 45/150a.

¹⁹⁹³ AŞS., 45/23a-b; AŞS., 97/12.

¹⁹⁹⁴ AŞS., 45/150a.

¹⁹⁹⁵ AŞS., 24/3b; AŞS., 33/74b; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/214a; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 65/5b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/36b; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/97; AŞS., 74/11a.

¹⁹⁹⁶ AŞS., 65/5b.

Fistan yapımında, yukarıda verilen kumaşlar haricinde şu kumaş türlerine rastlanmıştır; mantin¹⁹⁹⁷, mavi mantin¹⁹⁹⁸, şitari¹⁹⁹⁹, sarı şitari²⁰⁰⁰, kırmızı şitari²⁰⁰¹, mor şitari²⁰⁰², kadife²⁰⁰³, sırmalı kadife²⁰⁰⁴, patis²⁰⁰⁵, sarı patis²⁰⁰⁶, canfes²⁰⁰⁷, hakir²⁰⁰⁸, bürümcük²⁰⁰⁹, pazen²⁰¹⁰, fanila²⁰¹¹, gezi²⁰¹², sarılı gezi²⁰¹³, şalaki²⁰¹⁴, hâre²⁰¹⁵, güllü hâre²⁰¹⁶, mavi hâre²⁰¹⁷, kozak hare²⁰¹⁸, güllü dibet²⁰¹⁹, yünlü²⁰²⁰ ve siyahlı yünlü²⁰²¹ kumaşlar.

Bu çeşit çeşit kumaşlardan yapılma fistanların çok farklı renkleri bulunmaktadır. Yukarıda saydığımız mavi, sarı, kırmızı ve mor renk haricinde beyaz²⁰²² ve zifirî (koyu siyah)²⁰²³ renkli fistanlar da vardır. Ayrıca yalnızca *mavi fistan*²⁰²⁴ şeklinde, sadece renk özelliğine göre kaydedilmiş fistanlara da tesadüf edilmektedir.

Tereke kayıtlarından edinilen bilgilere göre Antalya giyim-kuşamında önemli bir yeri olan fistanların zengin işlemeli örnekleri de bulunmaktadır. Bu tür fistanlar tereke kayıtlarında, *ak süslü fistan*²⁰²⁵, *sarı yedirmeli fistan*²⁰²⁶, *kenarları oyalı fistan*²⁰²⁷, *telli fistan*²⁰²⁸, *altınoluk telli fistan*²⁰²⁹ veya *altınoluk fistan*²⁰³⁰ gibi şekillerde kayıtlı bulunmaktadır. Altınoluk, “*altın*,

¹⁹⁹⁷ AŞS., 22/95b.

¹⁹⁹⁸ AŞS., 42/72b-73a.

¹⁹⁹⁹ AŞS., 16/91; AŞS., 65/5b; AŞS., 69/3b; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 99/74.

²⁰⁰⁰ AŞS., 22/95b; AŞS., 97/13.

²⁰⁰¹ AŞS., 98/13.

²⁰⁰² AŞS., 72/9b.

²⁰⁰³ AŞS., 45/150a; AŞS., 51/312; AŞS., 69/36b; AŞS., 87/84a-b.

²⁰⁰⁴ AŞS., 45/272a.

²⁰⁰⁵ AŞS., 70/250; AŞS., 72/97.

²⁰⁰⁶ AŞS., 72/9b.

²⁰⁰⁷ AŞS., 43/214a; AŞS., 44/11a; AŞS., 69/127b-128a.

²⁰⁰⁸ AŞS., 33/173a-b; AŞS., 45/23a-b.

²⁰⁰⁹ AŞS., 97/12.

²⁰¹⁰ AŞS., 63/100; AŞS., 65/5b; AŞS., 72/14b; AŞS., 97/12.

²⁰¹¹ AŞS., 44/190a-b; AŞS., 46/80a-b.

²⁰¹² AŞS., 65/5b; AŞS., 69/127b-128a.

²⁰¹³ AŞS., 45/23a-b.

²⁰¹⁴ AŞS., 33/243b-244; AŞS., 33/255a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 44/11a; AŞS., 69/74b; AŞS., 72/9b; AŞS., 97/12.

²⁰¹⁵ AŞS., 70/250; AŞS., 72/97; AŞS., 87/84a-b.

²⁰¹⁶ AŞS., 16/91; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/296a-b.

²⁰¹⁷ AŞS., 65/5b.

²⁰¹⁸ AŞS., 69/36b.

²⁰¹⁹ AŞS., 43/214a.

²⁰²⁰ AŞS., 63/100.

²⁰²¹ AŞS., 63/100.

²⁰²² AŞS., 33/243b-244.

²⁰²³ AŞS., 65/5b; AŞS., 72/14b.

²⁰²⁴ AŞS., 54/88b.

²⁰²⁵ AŞS., 65/163a.

²⁰²⁶ AŞS., 72/9b.

²⁰²⁷ AŞS., 46/80a-b.

²⁰²⁸ AŞS., 16/91; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/88a.

²⁰²⁹ AŞS., 33/163a.

²⁰³⁰ AŞS., 64/156b.

sırma veya kılaptanla işlenmiş çizgili ipek dokuma ve bu cins dokumalardaki sırma işlemeli” yolları ifade eden bir tabirdir²⁰³¹.

Tereke kayıtlarında yer alan fistan çeşitleri arasında zenne (kadın) fistanı şeklinde adlandırılan fistanlar da bulunmaktadır. Bunlar genellikle yapılmış oldukları kumaşlar dikkate alınarak kaydedilmiş örneklerdir. *Zenne fistanı*²⁰³², *hümayun zenne fistanı*²⁰³³, *basma zenne fistanı*²⁰³⁴, *müsta‘mel zenne işi şalaki fistan*²⁰³⁵ ve *ipekli zenne fistanı*²⁰³⁶ gibi kayıtlar bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız bazı fistan kayıtları hakkında kesin değerlendirmeler yapmak güçtür. Örnek vermek gerekirse; *Mıgırdıç fistan*²⁰³⁷, *fistan biçimi peştamal*²⁰³⁸, *ceket fistan*²⁰³⁹, *beyaz ve sarı cizi fistan*²⁰⁴⁰ ve *yazma fistan*²⁰⁴¹ gibi isimlerle kayıtlı bulunan fistanlar, model, süsleme vb. hususlardan dolayı bu tür isimleri almış olabilirler. Mıgırdıç fistan ise bu fistan türünü yapan yetenekli bir ustanın ismiyle müsemma olabilir.

AŞS’de yer alan bazı tereke kayıtlarında, eşyaları arasında çok sayıda ve çeşitli özelliklerde fistan bulunan kişilere tesadüf edilmektedir. Bu kişilere örnek vermek gerekirse, Antalya’nın Kumköy köyünden Şerife Hatun’un 28 Za. 1337 [25 Ağustos 1919] tarihli terekesinde birer adet *penbe ipekli zenne fistanı* (860 kuruş), *yünlü müsta‘mel zenne fistanı*, *müsta‘mel zenne hâre fistanı* (600 kuruş), *elvan ipekli zenne fistanı* (870 kuruş), *müsta‘mel zenne fistanı* (300 kuruş) ve *yine müsta‘mel ak süslü zenne fistanı* (700 kuruş) vardır²⁰⁴².

Şeyh Sinan Mahallesi’nden Vesile Hatun’un 24 B. 1311 [31 Ocak 1894] tarihli tereke kaydında, *debit*, *basma*, *hâkir*, *şitari*, *şalaki*, *şitari belden bağlama fistan*, *oyalı altınoluk fistan*, *dolaplı canfes fistan* ve *telli belden bağlama fistan* gibi çeşitli kumaşlardan yapılma zengin işlemeli fistanlar bulunmaktadır²⁰⁴³. Tuzcular Mahallesi’nden Şerife Hanım’ın terekesinde *belden bağlama fistan*, kahverengi, kırmızı ve siyah mantinden ve beyazlı yünden yapılma fistanlar vardır²⁰⁴⁴.

²⁰³¹ Ayverdi, 2010: 49.

²⁰³² AŞS., 72/29.

²⁰³³ AŞS., 69/23a-b; AŞS., 69/135a.

²⁰³⁴ AŞS., 69/134b-135a.

²⁰³⁵ AŞS., 33/274a-b.

²⁰³⁶ AŞS., 65/163a.

²⁰³⁷ AŞS., 64/156b.

²⁰³⁸ AŞS., 24/3b.

²⁰³⁹ AŞS., 45/23a-b.

²⁰⁴⁰ AŞS., 43/83a.

²⁰⁴¹ AŞS., 70/250; AŞS., 97/12.

²⁰⁴² AŞS., 70/114.

²⁰⁴³ AŞS., 44/203b.

²⁰⁴⁴ AŞS., 122b-123a.

Rağbetiye Mahallesi'nden Alenko Hanım'ın terekesinde *basma, mavi hâre, abani, dokuma, hâkir, kasnak işi şalaki* ve *hâre etek belde fistan* örnekleri göze çarpmaktadır.²⁰⁴⁵ Ahi Kızı Mahallesi'nden Rabia Hatun'un terekesinde *basma, şalaki, sarı mantin, beyaz hümayun, havlu belden fistan, etek belde fistan* ve *Lahurâki fistan*lara rastlamaktayız²⁰⁴⁶. Lahurâki fistanlara farklı tereke kayıtlarında da rastlanmaktadır²⁰⁴⁷. Girit muhaciri Melek Hatun'un terekesinde kadife, basma ve hümayundan yapılma etek belde fistanlar vardır²⁰⁴⁸. *Etek belde*, ayaklara dolaşmaması için etekleri bel kısmında toplanan fistanları niteleyen bir tabir olabilir. Bunlar haricinde hiçbir özelliği belirtilmemiş fistan kayıtları da bulunmaktadır²⁰⁴⁹.

Tereke kayıtlarında yer alan fistan kayıtlarının büyük çoğunluğu, Antalya şehrinde oturan Müslüman kadınların tereke kayıtlarında görülmüştür. Müslüman erkeklerin ve Gayrimüslim kadınların tereke kayıtlarında da fistanların varlığından söz edilebilir ancak çok az sayıda Gayrimüslim erkeğin terekesinde fistan kaydına tesadüf edilmiştir²⁰⁵⁰. Antalya'nın İstanos, Kızılkaya, Finike ve Elmalı gibi bölgelerinde görülen fistanların, Antalya'da çok geniş bir kullanım alanında sahip olduğunu görmekteyiz. Fistan yapımında kullanılan kumaş çeşitliliğini çok az kıyafette görebilmekteyiz. Çok farklı ve renk renk kumaş türlerinden yapılan fistanların zengin işlemelerle süslendiği görülmektedir. Bu bakımdan fistanları, Antalya giyim-kuşamının en renkli ve canlı öğelerinden bir tanesi olarak ele alabiliriz.

2.36. Entari

Entari Osmanlı döneminde Antalya halkının giyim kuşam kültüründe üzerinde önemle durulması gereken bir giyecektir. Bu dönemde kadın-erkek, Müslim-Gayrimüslim, genç-yaşlı, zengin-fakir her kesimden insanın giyim eşyaları arasında entariye rastlamak mümkündür. Tereke kayıtlarında entarilere o denli sık rastlanmaktadır ki bu dönemde entarisi olmayan kişilerin yok denecek kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel Türk giyim kuşamının en temel unsurlarından olan entariler, etek boyları ayak bileklerine kadar inen uzunlukta, yakasız, önden açık ve uzun kollu giysilerdir. Kol ağzları dar veya geniş olabilmektedir²⁰⁵¹.

Entari şehir ve köylerde, kadın ve erkekler tarafından ev içinde veya dışında giyilen bir giycek olmuştur. Şemseddin Sami, Arapların *anterî* (عنترى) şeklinde kullandığı *entari* (انتارى)

²⁰⁴⁵ AŞS., 16/323-324.

²⁰⁴⁶ AŞS., 33/284a.

²⁰⁴⁷ AŞS., 33/74b; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 54/195b.

²⁰⁴⁸ AŞS., 43/33b-34a.

²⁰⁴⁹ AŞS., 2/19a; AŞS., 8/13b; AŞS., 16/91; AŞS., 16/468; AŞS., 22/208; AŞS., 24/64a; AŞS., 34/130; AŞS., 45/149b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 63/100; AŞS., 69/74b; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/29; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 98/13.

²⁰⁵⁰ Tereke kaydında fistan(lık) bulunan Gayrimüslim erkekler: AŞS., 33/255a; AŞS., 42/117a; AŞS., 99/111.

²⁰⁵¹ Görünür ve Ögel, 2006: 61; Kütükoğlu, 2020: 168; Ertürk, 2018: 102.

kelimesini Türkçeden aldıklarını söylemektedir²⁰⁵² ki AŞS'de yer alan tereke kayıtlarında da çoğu zaman *anterî* imlâsı ile karşılaşılmaktadır. AŞS'de giyim-kuşam eşyası içeren hemen hemen tüm tereke kaydında entarilere tesadüf edilmektedir. Terekeleri tanzim eden görevliler entarileri bazen kumaş, bazen renk ve süsleme bazen de uzunluk ölçülerine göre kaydetmişlerdir. Bu durum, Osmanlı döneminde Antalya halkının giymiş olduğu entarileri pek çok açıdan tanımamıza imkan sağlamaktadır. Ancak ne yazık ki çok sayıda tereke kaydında sadece *entari/anterî* şeklinde kaydedilmiş yüzeysel tariflere rastlanmaktadır²⁰⁵³. Bu kayıtlar entariler hakkında önemli bilgiler sunmasa da Antalya'da entarilerin hangi bölgelerde kimler tarafından giyildiğini ve aynı zamanda Antalya'da entari kullanımının ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Entarileri ilk olarak uzunluk ölçülerine göre ele alacak olursak tereke kayıtlarında kısa entarilerle daha sık karşılaşıldığını ifade etmemiz gerekiyor. Bu durum Osmanlı dönemi Antalya'sında kısa entarilerin daha yaygın kullanıldığını düşündürtse de Ekler kısmında yer verilen Görsel 7, 8 ve 9'da yer alan kişilerin uzun entariler giydikleri göze çarpmaktadır. Çok sayıda tereke kaydında *kısa entari* şeklinde kaydedilmiş entarilere rastlamaktayız²⁰⁵⁴. Kısa entarilerin çok çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Bunlar arasında *kutnî*²⁰⁵⁵, *iplik*²⁰⁵⁶, *çitari*²⁰⁵⁷,

²⁰⁵² Şemseddin Sami, 1317: 171.

²⁰⁵³ AŞS., 1/5b; AŞS., 1/12b; AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/36b; AŞS., 3/65b; AŞS., 4/16b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/20b-21a-b; AŞS., 5/23a; AŞS., 5/38b; AŞS., 5/43b; AŞS., 6/18; AŞS., 6/20; AŞS., 6/22; AŞS., 6/31; AŞS., 6/60; AŞS., 7/12a-b; AŞS., 7/13b; AŞS., 7/15a; AŞS., 7/17b; AŞS., 7/21b; AŞS., 7/28b; AŞS., 8/12b; AŞS., 8/16b; AŞS., 8/21b; AŞS., 8/23b-24a; AŞS., 8/26a; AŞS., 8/30a-b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/37a; AŞS., 8/49b; AŞS., 8/53a; AŞS., 8/59a; AŞS., 10/26a-27b; AŞS., 11/6b; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/40a; AŞS., 11/43a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/63b; AŞS., 11/76a; AŞS., 11/78b-79a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/35a-b; AŞS., 12/38a; AŞS., 12/42a; AŞS., 12/60b-61b; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/74b; AŞS., 12/86a-87a; AŞS., 12/88a-b; AŞS., 12/90b; AŞS., 12/92a-93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/115a-116a; AŞS., 12/125b; AŞS., 13/24a; AŞS., 13/59a; AŞS., 13/75b; AŞS., 13/79a; AŞS., 13/82a; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/26b; AŞS., 14/36b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/42a; AŞS., 15/58a; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/157; AŞS., 16/258; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/14b; AŞS., 17/29a; AŞS., 17/46b-47a; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/66b; AŞS., 17/79a; AŞS., 17/94b; AŞS., 18/13a; AŞS., 18/14a; AŞS., 18/69b; AŞS., 18/71a-b; AŞS., 19/5b-6b; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/19a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/195b; AŞS., 22/202; AŞS., 22/208; AŞS., 24/62; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 32/415; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/142b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/1; AŞS., 34/7; AŞS., 34/12; AŞS., 34/16; AŞS., 34/50; AŞS., 34/56; AŞS., 34/146; AŞS., 34/197; AŞS., 34/234; AŞS., 34/309; AŞS., 34/315; AŞS., 35/15b; AŞS., 35/36a-b; AŞS., 35/47a-b; AŞS., 35/52b-53a; AŞS., 44/264b; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/117a; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/51; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 76/126a; AŞS., 85/66a; AŞS., 85/97a; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/51b; AŞS., 93/15; AŞS., 93/20; AŞS., 93/26-27-28; AŞS., 93/30-31; AŞS., 93/38; AŞS., 93/40; AŞS., 93/49-50; AŞS., 93/52; AŞS., 93/54-55; AŞS., 93/57; AŞS., 93/121; AŞS., 93/131; AŞS., 93/134; AŞS., 93/142; AŞS., 93/154; AŞS., 93/156.

²⁰⁵⁴ AŞS., 1/5b; AŞS., 3/65b; AŞS., 5/18a; AŞS., 6/39; AŞS., 6/60; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/43a; AŞS., 8/56a; AŞS., 11/6b; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/60a; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/4a; AŞS., 12/19a; AŞS., 12/59b-60a; AŞS., 12/97b; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/120b; AŞS., 12/139a; AŞS., 12/144a; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/59a; AŞS., 13/75b; AŞS., 14/2a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/37a; AŞS., 17/24a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/27a; AŞS., 27/37b; AŞS., 34/315; AŞS., 35/42b; AŞS., 64/180; AŞS., 91/45a; AŞS., 93/22-23; AŞS., 93/29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/44; AŞS., 93/54; AŞS., 93/64; AŞS., 93/121.

²⁰⁵⁵ AŞS., 5/20b; AŞS., 6/22.

²⁰⁵⁶ AŞS., 5/20b.

²⁰⁵⁷ AŞS., 6/60; AŞS., 8/13b; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/62a; AŞS., 15/80b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/235a-b.

şâli²⁰⁵⁸, basma²⁰⁵⁹, gezi²⁰⁶⁰, alaca²⁰⁶¹ ve aba²⁰⁶² gibi kumaşlardan yapılma örnekler bulunmaktadır. Kısa entarilerin beyaz²⁰⁶³ ve kırmızı²⁰⁶⁴ renkte olanları da vardır. Ayrıca Mecdeddin Mahallesi'nden Kandilzâde Mustafa Ağa'nın terekesinde *mûsta'mel İbrâhimiyye kısa anterî* olarak tarif edilen 100 kuruş değerinde 2 adet entari²⁰⁶⁵ bulunmaktadır ki Koşay, İbrahimiyye adlı kumaştan yapılan entarilere sicillerde rastlanıldığını ancak bunların örneklerinin bulunmadığını söylemektedir²⁰⁶⁶.

Kısa entarilere nazaran daha az sayıda karşılaştığımız uzun entarilerin de benzer kumaşlardan yapılma örnekleri mevcuttur. Uzun entarilerin çitari²⁰⁶⁷, hâkir²⁰⁶⁸, alaca²⁰⁶⁹, basma²⁰⁷⁰, sevâi²⁰⁷¹ ve gülmez²⁰⁷² gibi kumaş çeşitlerinden örnekleri tespit edilmiştir. Gülmez, el tezgahlarında dokunan çeşitli renklere sahip, alacalı bez demektir²⁰⁷³. Bu tür kumaşların yörede el tezgahlarında dokunan kumaşlardan olduğunu söyleyebiliriz²⁰⁷⁴. 1892 yılında Lykia bölgesine gelmiş olan Avusturyalı istihkam subayı Ernst Krickl'ın albümünde yer alan, Ekler kısmında Görsel 6'daki fotoğraf bölgede el tezgahlarında yapılan dokumacılık hakkında kıymetli bilgiler ve görsel malzeme sunmaktadır.

Farklı özelliklerde kumaşlardan yapıldığı görülen uzun entarilerin de kırmızı²⁰⁷⁵ ve beyaz²⁰⁷⁶ renkte olanları vardır. Bunlara ilaveten herhangi bir özelliği belirtilmeyerek sadece *uzun entari* şeklinde kaydedilmiş entarilere de rastlanmıştır²⁰⁷⁷. Uzun ve kısa entariler haricinde *sagîr* (küçük)²⁰⁷⁸, *kebîr* (büyük)²⁰⁷⁹ ve *boy entarisi*²⁰⁸⁰ olarak tarif edilen entariler de

²⁰⁵⁸ AŞS., 11/26a-28a-b.

²⁰⁵⁹ AŞS., 8/42a; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/29a; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/153a; AŞS., 14/71a; AŞS., 93/21; AŞS., 93/116; AŞS., 93/149.

²⁰⁶⁰ AŞS., 12/97b.

²⁰⁶¹ AŞS., 12/58b; AŞS., 12/156b; AŞS., 93/16.

²⁰⁶² AŞS., 93/101.

²⁰⁶³ AŞS., 6/60.

²⁰⁶⁴ AŞS., 11/60a.

²⁰⁶⁵ AŞS., 12/76b.

²⁰⁶⁶ Koşay, 1944: 328.

²⁰⁶⁷ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/153a-b; AŞS., 15/11b; AŞS., 15/34a; AŞS., 93/51.

²⁰⁶⁸ AŞS., 11/39b; AŞS., 15/28a.

²⁰⁶⁹ AŞS., 11/50a; AŞS., 12/98a-b; AŞS., 13/46b.

²⁰⁷⁰ AŞS., 12/102a; AŞS., 12/153a; AŞS., 27/60b; AŞS., 91/179b.

²⁰⁷¹ AŞS., 15/34a.

²⁰⁷² AŞS., 8/43a; AŞS., 8/56a.

²⁰⁷³ TDK., 1993f: 2220.

²⁰⁷⁴ Yörüklerde dokumacılık günlük hayatta yapılan başlıca işlerden biridir. Çadırdan çuvala gömlektan kumaşa kadar her şeyi kendileri dokumaya ve dışarıdan bir şey satın almamaya gayret ederlerdi. Artun, 1996: 29, 61-62; Seyirci, 1996: 199-201.

²⁰⁷⁵ AŞS., 11/60a.

²⁰⁷⁶ AŞS., 91/277b-278a.

²⁰⁷⁷ AŞS., 8/16a; AŞS., 10/7a; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/60a; AŞS., 12/4a; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/120b; AŞS., 13/59b; AŞS., 15/23b; AŞS., 17/24a; AŞS., 19/26b; AŞS., 27/37b; AŞS., 91/235a-b.

²⁰⁷⁸ AŞS., 91/75b; AŞS., 91/ AŞS., 91/113b.

²⁰⁷⁹ AŞS., 93/29; AŞS., 93/40.

²⁰⁸⁰ AŞS., 13/104b; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/23b.

bulunmaktadır ki bunların da uzunluk ve kalıp ölçüleri göz önünde bulundurularak kaydedilmiş entariler olduklarını söyleyebiliriz.

Tereke kayıtları entarilerin daha çok kumaş özellikleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Bunun yanında bazı kayıtlarda entarinin kumaş özellikleri haricinde de ayrıntılar verildiği görülmektedir. Tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere Osmanlı döneminde Antalya’da entari yapımında en fazla tercih edilen kumaş türlerinden biri şitari/çitarıdır. Çitari, “*bir ipek ve üç pamuk ipliğinden yol yol dokunan makbul bir kumaş*” çeşididir²⁰⁸¹. Şitari/çitari entari şeklinde kayıtlı bulunan entarilere Antalya’nın her bölgesinde tesadüf etmek mümkündür²⁰⁸². Antalya halkı tarafından çok fazla rağbet gören çitari entarilerin farklı renkte örnekleri bulunmaktadır. Bu entarilere; kırmızı²⁰⁸³, beyaz²⁰⁸⁴, penbe²⁰⁸⁵, sarı²⁰⁸⁶, göğez²⁰⁸⁷, mavi beyazlı²⁰⁸⁸, morlu²⁰⁸⁹ ve yeşilli çitari entarileri²⁰⁹⁰ örnek gösterebiliriz.

Tereke kayıtlarındaki diğer bazı örnekler çitari entarilerin kumaş, süsleme veya işlemleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu noktada karşılaştığımız entari çeşitleri şunlardır; *zunbalı (delikli) çitari entari*²⁰⁹¹, *oymalı çitari entari*²⁰⁹², *harîrli çitari entari*²⁰⁹³, *altıparmak*

²⁰⁸¹ Ayverdi, 2010: 237.

²⁰⁸² AŞS., 6/60; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6b; AŞS., 8/25a; AŞS., 8/42b; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/8a; AŞS., 11/9a-10a; AŞS., 11/14a; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/54a; AŞS., 11/56b-57a; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/65b; AŞS., 11/71a; AŞS., 11/78a; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/38a; AŞS., 12/40b-41b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/70a; AŞS., 12/74a; AŞS., 12/77a; AŞS., 12/78b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/136a; AŞS., 12/139a; AŞS., 12/144a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/34b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/76a-77a; AŞS., 13/95a; AŞS., 14/30b; AŞS., 14/45a; AŞS., 14/49b; AŞS., 15/14b; AŞS., 15/38a; AŞS., 15/55b; AŞS., 15/59a; AŞS., 15/61b-62a; AŞS., 15/72b; AŞS., 15/86b; AŞS., 16/25; AŞS., 16/258; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/29a; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/46b; AŞS., 18/62a; AŞS., 18/71a; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/62a-b; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/95b; AŞS., 22/134b-135a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/202; AŞS., 22/265; AŞS., 22/281a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 24/36; AŞS., 24/46; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/60b; AŞS., 28/5a; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 155; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 32/7; AŞS., 32/514; AŞS., 32/554; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/70; AŞS., 34/82; AŞS., 34/155; AŞS., 34/196; AŞS., 34/274; AŞS., 34/366; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/28; AŞS., 44/30a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/265b; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 45/104b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 51/46; AŞS., 53/30a; AŞS., 53/50b; AŞS., 53/112a; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 55/29b; AŞS., 69/37a-b; AŞS., 69/149b; AŞS., 70/138; AŞS., 70/267; AŞS., 70/270; AŞS., 72/14b; AŞS., 85/10b; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 85/76b; AŞS., 85/95a; AŞS., 91/13b; AŞS., 91/30b; AŞS., 91/37a; AŞS., 91/44a; AŞS., 91/65a; AŞS., 91/75b; AŞS., 91/89b; AŞS., 91/101a; AŞS., 91/106b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/114a-b; AŞS., 91/121b; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/127b-128b; AŞS., 91/143b; AŞS., 91/148b; AŞS., 91/153b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/229a-130a; AŞS., 91/236a; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/250a-251b; AŞS., 91/264a; AŞS., 91/269a; AŞS., 91/274b; AŞS., 91/290b; AŞS., 91/295a; AŞS., 91/305b; AŞS., 93/3; AŞS., 93/19; AŞS., 93/20; AŞS., 93/23; AŞS., 93/25; AŞS., 93/44; AŞS., 93/54-55; AŞS., 93/60-61; AŞS., 93/68; AŞS., 93/121-122; AŞS., 93/134; AŞS., 93/167; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 95/nr. 32[2]; AŞS., 99/53.

²⁰⁸³ AŞS., 8/6a; AŞS., 13/103b; AŞS., 17/79a; AŞS., 91/179b; AŞS., 91/265a; AŞS., 98/13; AŞS., 99/36.

²⁰⁸⁴ AŞS., 8/6a; AŞS., 15/30b; AŞS., 22/132a; AŞS., 22/208.

²⁰⁸⁵ AŞS., 22/132a.

²⁰⁸⁶ AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 15/30b; AŞS., 32/554; AŞS., 33/123a; AŞS., 44/203b; AŞS., 91/269a; AŞS., 93/10.

²⁰⁸⁷ AŞS., 98/13.

²⁰⁸⁸ AŞS., 8/61a.

²⁰⁸⁹ AŞS., 98/13; AŞS., 99/36; AŞS., 99/74.

²⁰⁹⁰ AŞS., 22/208.

²⁰⁹¹ AŞS., 33/146; AŞS., 43/8b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/123b; AŞS., 91/184a.

²⁰⁹² AŞS., 16/314; AŞS., 32/526; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 93/10; AŞS., 95/nr. 31.

²⁰⁹³ AŞS., 22/132a.

çitari entari, *ipekli çitari entari*²⁰⁹⁴, *çitari oyali entari*²⁰⁹⁵, *altıparmak çitariden müsta'mel oymalı entari*²⁰⁹⁶, *kırkkelam entari*²⁰⁹⁷ ve *sopalı çitari entari*²⁰⁹⁸. Altıparmak, alaca adlı kumaşın yarı ipekli ve siyah, beyaz, sarı, mor, yeşil ve mavi renklerden oluşan, çubuk şeklinde dokunan bir çeşididir²⁰⁹⁹. Kırkkelam, çitarinin bir çeşididir²¹⁰⁰. Sopalı, “*yol yol renkli kalın çubukları olan kumaşlar*” hakkında kullanılan bir tabirdir²¹⁰¹. Bu örnekler haricinde *dikilmemiş*²¹⁰² veya *biçilmemiş*²¹⁰³ çitari entari şeklinde kayıtlar da bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde Antalya halkının entari yapımında en çok tercih ettiği kumaş türlerinden bir diğeri basmadır. Basma entarilere terekelerde sıkça tesadüf edilmektedir²¹⁰⁴. Ancak basma entarilerin, kumaş özelliği haricinde başka bir özelliğinin belirtildiği çok az kayıt bulunmaktadır. *Basma Çerkez entari*²¹⁰⁵, *nohûdî (nohut renkli) basma entari*²¹⁰⁶, *siyahlı basma entari*²¹⁰⁷, *gecelik basma entari*²¹⁰⁸ ve *basma pullu(?) entari*²¹⁰⁹ gibi kayıtlar bu noktada örnek olarak gösterilebilir. Tereke kayıtlarında ayrıca entari yapımında kullanılan basma kumaşlara da rastlanılmaktadır. Bunlar *bir entarilik basma*²¹¹⁰ gibi ifadelerle kaydolunmuşlardır.

²⁰⁹⁴ AŞS., 91/116b; AŞS., 91/265a.

²⁰⁹⁵ AŞS., 22/96a.

²⁰⁹⁶ AŞS., 43/214a.

²⁰⁹⁷ AŞS., 85/95a.

²⁰⁹⁸ AŞS., 100/138.

²⁰⁹⁹ Ayverdi, 2010: 49; Özen, 1982: 301.

²¹⁰⁰ Özen, 1982: 309.

²¹⁰¹ Özen, 1982: 333.

²¹⁰² AŞS., 33/143a.

²¹⁰³ AŞS., 95/nr. 31.

²¹⁰⁴ AŞS., 6/60; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/17a; AŞS., 8/24b; AŞS., 8/42b; AŞS., 10/5b-6a; AŞS., 10/7a-b; AŞS., 10/10b; AŞS., 10/28a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/14a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/88b; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/124a; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/43a; AŞS., 13/64b; AŞS., 13/75a; AŞS., 13/77a; AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 14/30b; AŞS., 14/58a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/41b; AŞS., 15/61b-62a; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/130; AŞS., 16/157; AŞS., 16/260; AŞS., 16/468; AŞS., 17/29a; AŞS., 17/35a-b; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/71a-b; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/208; AŞS., 22/265; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/46; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/52b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/162; AŞS., 32/415; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 35/5a; AŞS., 35/42b; AŞS., 35/119a; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 51/17; AŞS., 54/6a; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/74b; AŞS., 70/250; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 85/62-63; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/20; AŞS., 93/44; AŞS., 93/50; AŞS., 93/69; AŞS., 93/122-123; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 95/nr. 31.

²¹⁰⁵ AŞS., 95/nr. 265[2].

²¹⁰⁶ AŞS., 91/118a-b.

²¹⁰⁷ AŞS., 6/60.

²¹⁰⁸ AŞS., 43/82-83a; AŞS., 91/181b.

²¹⁰⁹ AŞS., 28/nr. 107[2].

²¹¹⁰ AŞS., 8/40a; AŞS., 13/42b.

İpekli kumaşlardan olan sevâiden yapılma entariler, bu dönemde en çok tercih edilen entari çeşitlerinden bir diğeridir²¹¹¹. Sevâî entarilerin pamuklu²¹¹² örnekleri olduğu gibi üretim yerleri ile adlandırılmış olan *Hind sevâî entari*²¹¹³ ve *Frenk sevâî entari*²¹¹⁴ gibi örneklerle de tesadüf edilmektedir.

Entari yapımında sıklıkla tercih edilen kumaşlar arasında kutnî ve canfes kumaşlar da bulunmaktadır. Kutnîden yapılma entariler genelde *kutnî entari* şeklinde yüzeysel bir tarifile kaydedilmişlerdir²¹¹⁵. Canfes entariler hakkında ise daha fazla bilgi sahibi olma imkânımız vardır. Bu kayıtların bazıları renk özelliği üzerinde durmaktadır. Bu noktada mavi²¹¹⁶ ve mor canfesten²¹¹⁷ yapılma entarilere tesadüf edilmiştir. Bunlar haricinde *dolaplı (kareli) canfes entari*²¹¹⁸, *oymalı canfes entari*²¹¹⁹ ve *pullu işlemeli canfes entari*²¹²⁰ gibi süslü ve işlemeli örnekler de dikkat çekmektedir. Ayrıca yalnızca *canfes entari* şeklinde geçen kayıtlar da bulunmaktadır²¹²¹.

Antalya’da entari yapımında en sık kullanılan kumaş çeşitlerinden bir diğeri, çeşitli renklerin bir arada bulunduğu bir kumaş çeşidi olan alacadır²¹²². Dayanıklı bir kumaş çeşidi olan alacaların pamuklu ve ipekli örnekleri Anadolu’nun hemen hemen her bölgesinde el tezgahlarında dokunmuş ve Anadolu halkı bunlardan kendilerine şalvar, mintan ve entari gibi

²¹¹¹ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/10b; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/23b-24b; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/40a; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/10b; AŞS., 10/14a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/9a-10a-b; AŞS., 11/21a-22b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/50b; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/65b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/40b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/109b; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/136a; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/75a; AŞS., 13/77a; AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/61a; AŞS., 15/72b; AŞS., 17/73b; AŞS., 18/69b; AŞS., 18/71a-b; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/36; AŞS., 24/78; AŞS., 28/21b; AŞS., 51/22b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 93/19; AŞS., 93/23; AŞS., 93/54; AŞS., 93/68; AŞS., 93/141.

²¹¹² AŞS., 93/7.

²¹¹³ AŞS., 17/79a.

²¹¹⁴ AŞS., 24/3b.

²¹¹⁵ AŞS., 3/36a; AŞS., 5/20b; AŞS., 6/31; AŞS., 7/14a-b; AŞS., 7/19b; AŞS., 7/21b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/37a; AŞS., 8/40a; AŞS., 10/8b; AŞS., 10/32a; AŞS., 10/34a; AŞS., 10/39a-41b; AŞS., 11/8a; AŞS., 11/10b; AŞS., 11/21a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/41b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/70a; AŞS., 12/101a; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/44b; AŞS., 14/44a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/48b; AŞS., 17/54a; AŞS., 18/64b; AŞS., 18/68a; AŞS., 19/13b; AŞS., 24/29a; AŞS., 34/53; AŞS., 34/171; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 91/7b; AŞS., 91/ AŞS., 91/129a; AŞS., 91/217b; AŞS., 91/234a; AŞS., 91/304b; AŞS., 93/101; AŞS., 98/181.

²¹¹⁶ AŞS., 32/514; AŞS., 91/249.

²¹¹⁷ AŞS., 91/118a-b.

²¹¹⁸ AŞS., 28/nr. 155.

²¹¹⁹ AŞS., 33/274a-b.

²¹²⁰ AŞS., 93/113.

²¹²¹ AŞS., 10/14a; AŞS., 11/9a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/72b; AŞS., 17/51b; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/512-513; AŞS., 34/1; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/88b; AŞS., 93/176.

²¹²² AŞS., 6/58; AŞS., 7/17a; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/13a; AŞS., 8/19b; AŞS., 10/5b-6a; AŞS., 10/26a; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/75b; AŞS., 12/102b; AŞS., 15/37a; AŞS., 15/62a; AŞS., 16/130; AŞS., 16/157; AŞS., 16/328; AŞS., 17/51b; AŞS., 18/13a; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/265; AŞS., 24/48; AŞS., 26/8b; AŞS., 26/14b; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/7; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/146; AŞS., 34/147; AŞS., 34/365-366; AŞS., 44/268b; AŞS., 85/10b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/116; AŞS., 93/121; AŞS., 95/nr. 144.

giyecekler dikmişlerdir²¹²³. AŞS'de alaca entarilerin *Kadıköy alacası*²¹²⁴, *ipek alaca*²¹²⁵, *kırmızı*²¹²⁶, *siyah alaca*²¹²⁷ ve *kesilmiş alaca entari*²¹²⁸ gibi türlerine tesadüf edilmektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken entari türlerinden bir diğeri *Selîmiye entarileridir*²¹²⁹. Selîmiye kumaşı, ismini dokunduğu bölge olan Üsküdar'daki Selimiye'den almıştır. Avrupalıların “brokar” ismiyle andıkları bu makbul kumaş beyaz, açık pembe veya tahin renginde, düz, çizgili ya da sırma işlemeli veya çiçek süslemeli olarak dokunmuştur²¹³⁰. Antalya'da Selîmiye entarilerin iç entarisi²¹³¹ olan modellerinin yanında tel süslemeli²¹³², kısa kesim²¹³³ ve Frenk-kârî (Frenk işi)²¹³⁴ olan çeşitleri de bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde Antalya'da entari yapımında en çok tercih edilen kumaş türleri yukarıda adları geçen kumaşlardır. Bunlar haricinde çok çeşitli kumaşlardan da entariler yapılmış olduğu görülmektedir. Bu kumaş türlerine örnek verecek olursak; çuka²¹³⁵, ipek²¹³⁶, pazen²¹³⁷, mantin²¹³⁸, debit²¹³⁹, dimikoton²¹⁴⁰, fanila²¹⁴¹, ankene²¹⁴², soğuk bez²¹⁴³, kumaş²¹⁴⁴, abanı²¹⁴⁵, merinos²¹⁴⁶, sof²¹⁴⁷, kırmızı merinos²¹⁴⁸, mavi hare²¹⁴⁹, güllü hare²¹⁵⁰, oymalı güllü

²¹²³ Koçu, 1967: 10.

²¹²⁴ AŞS., 93/35.

²¹²⁵ AŞS., 15/23b.

²¹²⁶ AŞS., 11/22b.

²¹²⁷ AŞS., 11/55a.

²¹²⁸ AŞS., 10/32a.

²¹²⁹ AŞS., 8/4b; AŞS., 8/9b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/50b; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/59b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/64b; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/62a; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/17a; AŞS., 22/50a; AŞS., 22/208; AŞS., 24/62; AŞS., 35/119a; AŞS., 64/156b; AŞS., 91/3b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/31; AŞS., 93/68; AŞS., 93/176;

²¹³⁰ Özen, 1982: 331-332; Ayverdi, 2010: 1080.

²¹³¹ AŞS., 11/38a.

²¹³² AŞS., 12/124a.

²¹³³ AŞS., 11/37b.

²¹³⁴ AŞS., 11/9a.

²¹³⁵ AŞS., 3/58b; AŞS., 5/20b; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13b; AŞS., 13/67a.

²¹³⁶ AŞS., 10/7a; AŞS., 16/258; AŞS., 22/265; AŞS., 33/243b-244.

²¹³⁷ AŞS., 45/159a; AŞS., 53/32a-b.

²¹³⁸ AŞS., 28/nr. 107[2].

²¹³⁹ AŞS., 44/30a.

²¹⁴⁰ AŞS., 11/45b.

²¹⁴¹ AŞS., 12/20b; AŞS., 22/265; AŞS., 32/34; AŞS., 32/161; AŞS., 54/155a-b.

²¹⁴² AŞS., 13/41b.

²¹⁴³ AŞS., 93/113.

²¹⁴⁴ AŞS., 8/25a-26b; AŞS., 8/61a; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/53a; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/131b; AŞS., 13/9b; AŞS., 14/44a; AŞS., 15/23b; AŞS., 17/66b; AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 34/155; AŞS., 35/15b; AŞS., 53/44a; AŞS., 53/50b; AŞS., 53/126b; AŞS., 70/267; AŞS., 85/95a; AŞS., 91/45a; AŞS., 93/57.

²¹⁴⁵ AŞS., 15/61b; AŞS., 22/131b.

²¹⁴⁶ AŞS., 15/41b.

²¹⁴⁷ AŞS., 91/305b.

²¹⁴⁸ AŞS., 91/118a-b.

²¹⁴⁹ AŞS., 16/324.

²¹⁵⁰ AŞS., 22/132a; AŞS., 22/208; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 43/8b.

hâre²¹⁵¹, şalâkî²¹⁵², oymalı şalâkî²¹⁵³, beyaz şalâkî²¹⁵⁴, şâlî entari²¹⁵⁵, gülmez²¹⁵⁶, gülmez iç entarisi²¹⁵⁷, beyaz gülmez entari²¹⁵⁸, gülmez kısa entari²¹⁵⁹, atlas²¹⁶⁰, sarı atlas²¹⁶¹, mavi atlas²¹⁶², atlas işlemeli entari ruba²¹⁶³, iplik²¹⁶⁴, iplik çitari²¹⁶⁵, iplik ipek²¹⁶⁶, yedirme²¹⁶⁷, sarı yedirme²¹⁶⁸, hâkir²¹⁶⁹, sarı hâkir²¹⁷⁰, beyaz hâkir²¹⁷¹, dülbend²¹⁷², damalı dülbend²¹⁷³, beyaz dülbend²¹⁷⁴, hümayun²¹⁷⁵, hümayun yarım entari²¹⁷⁶, işlemeli kadife²¹⁷⁷, yünlü entari²¹⁷⁸, al üzerine güllü entari²¹⁷⁹, sim alacalı entari²¹⁸⁰ ve güllü harîr entari²¹⁸¹ gibi örnekler verebiliriz. Bu kayıtlar, Osmanlı dönemi Antalya'sı giyim-kuşamında entarilerin yeri ve önemi hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Çok sayıda kumaş türünden renk renk dikilmiş entarilerin Antalya giyim-kuşamını zenginleştiren en önemli öğelerden olduğunu söylemek gerekir.

Tereke kayıtlarından entarilerin süsleme ve işleme özelliklerine de ait bilgiler bulmak mümkündür. Bu konuda tereke kayıtları çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Antalya giyim-kuşamındaki temel öğelerden olan entarilerin gayet süslü, sanatlı ve yüksek fiyata sahip örneklerini tereke kayıtlarında bulabilmekteyiz. Bu noktada en çok karşılaştığımız örneklerden

²¹⁵¹ AŞS., 45/23a-b.

²¹⁵² AŞS., 15/41b; AŞS., 15/72b; AŞS., 34/1; AŞS., 35/119a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/195b; AŞS., 91/3b.

²¹⁵³ AŞS., 33/274a-b.

²¹⁵⁴ AŞS., 46/80a-b.

²¹⁵⁵ AŞS., 85/11b.

²¹⁵⁶ AŞS., 10/14a; AŞS., 11/70a; AŞS., 11/80b; AŞS., 15/6a; AŞS., 93/122.

²¹⁵⁷ AŞS., 11/10a.

²¹⁵⁸ AŞS., 12/144a.

²¹⁵⁹ AŞS., 15/28a.

²¹⁶⁰ AŞS., 51/11; AŞS., 54/155a-b.

²¹⁶¹ AŞS., 44/296a-b.

²¹⁶² AŞS., 45/23a-b.

²¹⁶³ AŞS., 87/84a-b.

²¹⁶⁴ AŞS., 5/38b; AŞS., 7/22a.

²¹⁶⁵ AŞS., 11/9a.

²¹⁶⁶ AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 34/82.

²¹⁶⁷ AŞS., 51/11.

²¹⁶⁸ AŞS., 70/250.

²¹⁶⁹ AŞS., 11/37b; AŞS., 12/139a; AŞS., 18/71a; AŞS., 22/50a; AŞS., 22/131b-132a; AŞS., 22/208; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/36; AŞS., 32/26; AŞS., 32/161; AŞS., 32/554; AŞS., 35/119a; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 45/52a; AŞS., 45/246b; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 93/50; AŞS., 93/54; AŞS., 93/69; AŞS., 93/122; AŞS., 100/138.

²¹⁷⁰ AŞS., 19/17a.

²¹⁷¹ AŞS., 95/nr. 32[2].

²¹⁷² AŞS., 19/13b.

²¹⁷³ AŞS., 19/17a.

²¹⁷⁴ AŞS., 11/26a-28a-b.

²¹⁷⁵ AŞS., 22/27a; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 24/62; AŞS., 24/64a; AŞS., 26/138a; AŞS., 28/nr. 232.

²¹⁷⁶ AŞS., 33/123a.

²¹⁷⁷ AŞS., 24/4a.

²¹⁷⁸ AŞS., 34/196.

²¹⁷⁹ AŞS., 91/118a-b.

²¹⁸⁰ AŞS., 15/23b.

²¹⁸¹ AŞS., 15/34a.

biri telli entarilerdir²¹⁸². Telli entarilerin ayrıca oyali²¹⁸³, oymali²¹⁸⁴, sırmali²¹⁸⁵, morlu telli oyali²¹⁸⁶, mavi renkli²¹⁸⁷, sevâî kumaştan yapılma²¹⁸⁸, Sakız işi²¹⁸⁹, *altınoluk* olarak bilinen örnekleri ve al kumaşlı olanları²¹⁹⁰ vardır.

Telli süslemelere, *entari takımı* olarak tarif edilen entarilerde de rastlanmaktadır. Entari takımları tereke kayıtlarında genel olarak şu tariflerle geçmektedir; *entari takım*²¹⁹¹, *çitari entari takım*²¹⁹², *entari elbise takım*²¹⁹³, *sarı entari elbise takım*²¹⁹⁴, *müsta‘mel entari ma‘a takım*²¹⁹⁵, *çitari entari ma‘a takım*, *telli entari ma‘a takım*, *canfes entari ma‘a takım*²¹⁹⁶, *telli entari takım*²¹⁹⁷, *simli entari takım*²¹⁹⁸ ve *altınoluk entari takım*²¹⁹⁹. AŞS’de altınoluk entarilere çok sayıda tereke kaydında tesadüf edilmektedir²²⁰⁰. Altınoluk entarilerin *oymali altınoluk entari*²²⁰¹ ve *altınoluk tabir olunur telli entari*²²⁰² gibi örnekleri vardır. Burada zikredebileceğimiz diğer bir entari çeşidi altıparmak entarilerdir²²⁰³. Altıparmak entarilerin çitariden yapılma örnekleri tespit edilmiştir²²⁰⁴.

²¹⁸² AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/35b; AŞS., 17/54a; AŞS., 22/96a; AŞS., 22/134b; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/208; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/5a; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/199; AŞS., 35/22a; AŞS., 35/53a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/28; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/150a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 54/129b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 54/16b; AŞS., 91/62a-63a; AŞS., 91/86b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/137b; AŞS., 91/203a; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/230a; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/250a; AŞS., 91/264a; AŞS., 91/265a; AŞS., 91/305b; AŞS., 99/36.

²¹⁸³ AŞS., 22/96a; AŞS., 87/62-63.

²¹⁸⁴ AŞS., 33/274a-b; AŞS., 42/46a; AŞS., 42/80a-b.

²¹⁸⁵ AŞS., 32/526; AŞS., 93/32.

²¹⁸⁶ AŞS., 43/214a.

²¹⁸⁷ AŞS., 43/8b; AŞS., 54/142a-b.

²¹⁸⁸ AŞS., 10/8b; AŞS., 76/73a; AŞS., 91/118a-b.

²¹⁸⁹ AŞS., 24/4a; AŞS., 93/10.

²¹⁹⁰ AŞS., 91/123b.

²¹⁹¹ AŞS., 15/59a.

²¹⁹² AŞS., 22/95b; AŞS., 70/250; AŞS., 70/344.

²¹⁹³ AŞS., 26/42a.

²¹⁹⁴ AŞS., 22/106a.

²¹⁹⁵ AŞS., 51/21.

²¹⁹⁶ AŞS., 53/32a-b.

²¹⁹⁷ AŞS., 54/26a-b.

²¹⁹⁸ AŞS., 98/13.

²¹⁹⁹ AŞS., 35/119a; AŞS., 85/98a.

²²⁰⁰ AŞS., 11/80b; AŞS., 24/78; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 155; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 32/26; AŞS., 33/74b; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/156b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 91/3b; AŞS., 93/68; AŞS., 95/nr. 17.

²²⁰¹ AŞS., 22/106a.

²²⁰² AŞS., 91/118a-b.

²²⁰³ AŞS., 8/23b; AŞS., 11/60a; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/43a; AŞS., 85/11a-b.

²²⁰⁴ AŞS., 8/42b; AŞS., 12/25b; AŞS., 13/95a; AŞS., 13/103b; AŞS., 19/13b; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/7.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız entari çeşitlerinden bir diğeri *iç entarisidir*²²⁰⁵. İç entarileri göynek veya gömlek olarak da tanımlanmaktadır²²⁰⁶. Dış entarilerin üzerine giyilen iç entarilerinin *çitari*²²⁰⁷, *sevâî*²²⁰⁸, *basma*²²⁰⁹ ve *Acem şalından*²²¹⁰ yapılma örnekleri vardır.

Entariler bazı terekelerde kadın veya erkek entarisi oluşlarına göre kaydedilmişlerdir. Entarilerin Osmanlı döneminde kadın ve erkekler tarafından giyildiği bilinmektedir. Ancak AŞS'deki tereke kayıtlarında cinsiyet ibaresi taşıyan entarilerden daha çok zenne (kadın) entarileri ile karşılaşılmiştir²²¹¹. Zenne entarilerinin de pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; *basma zenne entarisi*²²¹², *zenne siyahlı basma entari*²²¹³, *zenne beyazlı dokuma entari*²²¹⁴, *kutnî zenne entarisi*²²¹⁵, *zunbalı çitari entari*²²¹⁶, *kumaş zenne entari*²²¹⁷ ve *oymalı zenne işi şitari entari*²²¹⁸ gibi ifadelerle geçmektedir. Bu noktada bunlara ilaveten *çocuk entarilerini*²²¹⁹ de zikredebiliriz. Çocuk entarileri, Osmanlı döneminde Antalya halkının çocukluk yaşlarından itibaren entari giyindiklerinin bir göstergesidir.

Tereke kayıtlarında rastladığımız bir diğer entari çeşidi *üç etek* entarilerdir. Üç etek entarilerin ön tarafında iki, arka tarafında bir parça etek bulunmaktadır. Yan taraflarında bel kısmından aşağı inen derin yırtmaçlar vardır. Ön tarafı tamamen açık olan üç etek entariler birkaç düğme ile iliklenir. Uzun kollarının ön tarafları ve kol uçları harçlarla süslenir. Etek boyları ayak bileklerine inecek kadar uzundur ve genelde şalvar ile giyilir²²²⁰. Antalya'da üç etek entarilerin *basma*²²²¹ ve *çitariden*²²²² yapılma örnekleri tespit edilmiştir.

Tereke kayıtları entarilerin renk özellikleri hakkında da bilgiler barındırmaktadır. Renk özellikleri belirtilen entarilere şunlar örnek verilebilir; *penbe oymalı entari*²²²³, *mavili*

²²⁰⁵ AŞS., 8/2a; AŞS., 8/6b; AŞS., 11/38a; AŞS., 15/43a; AŞS., 19/13b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/50.

²²⁰⁶ Yetim vd., 2008: 165; Yıldırım Artaç, 2018: 69; Koca ve Koç, 2014: 385.

²²⁰⁷ AŞS., 11/37b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/265a.

²²⁰⁸ AŞS., 12/25b.

²²⁰⁹ AŞS., 93/23.

²²¹⁰ AŞS., 91/235a-b.

²²¹¹ AŞS., 6/22; AŞS., 12/120b; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 85/9a.

²²¹² AŞS., 6/22; AŞS., 24/3b.

²²¹³ AŞS., 6/60.

²²¹⁴ AŞS., 6/60.

²²¹⁵ AŞS., 11/17a.

²²¹⁶ AŞS., 17/24a; AŞS., 17/27b; AŞS., 26/14b; AŞS., 70/44-45-98; AŞS., 76/73a; AŞS., 87/62-63.

²²¹⁷ AŞS., 17/27b.

²²¹⁸ AŞS., 42/46a.

²²¹⁹ AŞS., 93/55.

²²²⁰ Gülensoy, 2003: 136. Lale Görünür'ün, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'ndan sunduğu entari örnekleri konu hakkında kıymetli görsel malzemeler barındırmaktadır. Görünür, 2010: 60-261.

²²²¹ AŞS., 72/14b.

²²²² AŞS., 74/8b-9a.

²²²³ AŞS., 45/23a-b.

*entari*²²²⁴, *siyah entari*²²²⁵, *zifir (koyu siyah) basma entari*²²²⁶, *beyaz entari*²²²⁷, *beyaz uzun entari*²²²⁸, *beyaz kısa entari*²²²⁹, *beyaz gecelik entari*²²³⁰, *kırmızı gecelik entari*²²³¹, *menevşe (menekşe/mor) entari*²²³², *kaşıksapı entari*²²³³ ve *bademli entari*²²³⁴. Kaşıksapı, Çorum bezi veya ev bezi olarak da bilinen *kenefi* adlı kumaşın bir çeşididir²²³⁵. Bademli ise Diyarbakır kumaşıdır. Genellikle mor, lacivert, siyah ve kırmızı renkte olup dokumundan sırma işlemelidir²²³⁶. Giyim-kuşamda her biri farklı bir anlam içeren renklerini dilini ne yazık ki tereke kayıtları üzerinden okuma imkânı bulunmamaktadır.

Entariler hakkında söz edebileceğimiz bir başka nokta, üretildikleri yerin ismiyle adlandırılan entarilerdir. Tereke kayıtları, Osmanlı döneminde Antalya'ya çok çeşitli bölgelerden entarilerin gelmiş olduğunu göstermektedir. Bu entarilerin bazıları Osmanlı ülkesinde bazıları da ülke dışında üretilen entarilerdir. Bunlar; *Şam-işi entari*²²³⁷, *Mısır kutnîsi basma entari*²²³⁸, *muhacir bezinden Çerkes entari*²²³⁹, *muhacir bezi entari*²²⁴⁰, *basma Çerkes entari*²²⁴¹, *Sakız işi entari*²²⁴², *Dimetoka entari*²²⁴³ ve *Lahurâkî entaridir*²²⁴⁴.

Entari kayıtları arasında en dikkat çekici örnekler birine Serik'in Kökez köyünden İsa kızı Huriye Hanım'ın terekesinde rastlamaktayız. Kadifeden hırka takımı ve şalvarla bir arada kaydedilmiş olan *gelinlik entari* şeklinde geçen kayıt, entarilerin yörede gelinlik olarak da kullanıldığını veya gelinlik formunda entariler dikilebildiğini göstermektedir. Huriye Hanım'ın bu parça eşyasına 110 kuruş kıymet biçilmiştir²²⁴⁵.

²²²⁴ AŞS., 63/100.

²²²⁵ AŞS., 65/163a.

²²²⁶ AŞS., 72/97.

²²²⁷ AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 7/12b; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 32/554.

²²²⁸ AŞS., 11/60a.

²²²⁹ AŞS., 11/60a.

²²³⁰ AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 32/517.

²²³¹ AŞS., 28/nr. 106[2].

²²³² AŞS., 35/36a.

²²³³ AŞS., 35/53a.

²²³⁴ AŞS., 54/110a-b.

²²³⁵ Özen, 1982: 321.

²²³⁶ Özen, 1982: 303.

²²³⁷ AŞS., 12/131b; AŞS., 51/46.

²²³⁸ AŞS., 15/20b.

²²³⁹ AŞS., 22/167a.

²²⁴⁰ AŞS., 44/28.

²²⁴¹ AŞS., 26/52a.

²²⁴² AŞS., 93/176.

²²⁴³ AŞS., 7/13a; AŞS., 7/18b; AŞS., 7/27a.

²²⁴⁴ AŞS., 43/8b; AŞS., 54/155a-b.

²²⁴⁵ AŞS., 51/17.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız diğer bazı entari çeşitleri vardır ki bunlar hakkında kesin yorumlar yapmak zordur. Bunlar; *sarık entari*²²⁴⁶, *yelek entari*²²⁴⁷, *fistan entari*²²⁴⁸, *dongömlek entari*²²⁴⁹, *çekme entari*²²⁵⁰, *Mıgırdiç*²²⁵¹ ve *Mıgırdiç kırmızı entari*²²⁵² şeklinde geçmektedir. Bunların, entarilerin form veya biçim özellikleri ile ilgili ifadeler olması muhtemeldir. Mıgırdiç ise ünlü bir isme işaret eden bir tabir olabilir. Bunlar haricinde *yeni çıkma/yeni çıktı entari*²²⁵³ ismiyle geçen entariler bulunmaktadır. Bu ifadelerin, yeni üretilen bir entariyi veya yeni çıkan bir entari modelini niteliyor olmaları muhtemeldir.

Son olarak entarilerin desen özelliklerini tarif eden kayıtlardan bahsedilecektir. Bu tür kayıtların tereke kayıtlarında çok az bulunması dikkat çekicidir. Antalya'nın Aya Dimitri Mahallesi'nden Ademiye Hanım'ın terekesinde geçen 100 kuruş değerindeki 1 adet müsta'mel çiçekli entari²²⁵⁴, Antalyalı kadınların entarilerinin desen özellikleri hakkında bilgi veren nadir kayıtlarından biridir.

Antalya giyim-kuşamının en önemli unsurlarından olan entariler yukarıda verilen örneklerle de sınırlı değildir. Bu noktada öne çıkan bazı terekeler, entarilerin fiyat özellikleri ve Antalya'nın şık isimleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İlk olarak Ayan Hacı Mehmed Ağa'nın üç kızının terekelerindeki entariler ele alınacaktır. Üç kız kardeşten giyim-kuşamına en fazla özen gösterenin Esmâ Hatun olduğunu söyleyebiliriz. Esmâ Hatun'un tereke kaydında birer adet *Frenk-kârî güvezli müsta'mel telli entari* (700 kuruş), *Frenk-kârî yeşilli müsta'mel telli entari* (1.000 kuruş), *penbe rengi müsta'mel Selîmiye entari* (200 kuruş), *Frenk-kârî müsta'mel telli al entari* (400 kuruş), *Frenk-kârî işlemeli beyaz alâ entari* (200 kuruş), *sırmalı mor canfes entari* (300 kuruş), *yeşilli canfes müsta'mel entari* (150 kuruş), *şatrançlı (kareli) canfes entari* (200 kuruş), *çitari entari* (150 kuruş), *sarı zunbalı çitari entari* (100 kuruş) ve *kırmızı zunbalı çitari entari* (100 kuruş) bulunmaktadır²²⁵⁵. Ümmügülsüm Güldali Hanım'ın terekesinde birer tane şalvarla bir arada kaydedilmiş *tefebaşı tabir olunur mor atlas sırmalı entari* (1.000 kuruş), *al üzerine altınoluk entari* (800 kuruş), *müsta'mel beyaz canfes entari* (200 kuruş), *beyaz altınoluk entari* (300 kuruş) ve 2 tane de hiçbir özelliği belirtilmemiş entari vardır²²⁵⁶. Kız kardeşlerden giyim-kuşamına en az özen gösteren ismin ise Havva Hanım

²²⁴⁶ AŞS., 3/58b.

²²⁴⁷ AŞS., 5/20b; AŞS., 11/64a.

²²⁴⁸ AŞS., 28/nr. 232.

²²⁴⁹ AŞS., 15/8b.

²²⁵⁰ AŞS., 6/60; AŞS., 10/34b.

²²⁵¹ AŞS., 22/208.

²²⁵² AŞS., 16/324.

²²⁵³ AŞS., 95/nr. 32[2]; AŞS., 99/36; AŞS., 28/nr. 528.

²²⁵⁴ AŞS., 11/37b.

²²⁵⁵ AŞS., 10/18a.

²²⁵⁶ AŞS., 91/218b.

olduğunu söyleyebiliriz. Havva Hanım'ın terekesinde 3.000 kuruş değerinde 5 adet *Frenk sevâîsi müsta'mel entari* bulunmaktadır²²⁵⁷.

Teşvikiye Mahallesi'nden asker emeklisi Tabur Kâtibi Muammer Efendi'nin zevcesi Fatmana Hatun'un 2 Ca. 1337 [3 Şubat 1919] tarihli tereke kaydı, entariler hakkında bilgi sunan en önemli tereke kayıtlarından biridir. Fatmana Hatun'un terekesinde farklı özelliklerde çok sayıda entari ve entari yapımında kullanılan kumaşlar bulunmaktadır. Terekede dikkat çeken bir başka kayıt, 750 kuruş değerinde ayaksız bir dikiş makinesidir. Dikiş makineleri Osmanlı Devleti'ne 1870'li yıllardan itibaren gelmeye başlamış ve giyim-kuşam alanındaki değişimi oldukça hızlandırmıştır²²⁵⁸. Fatmana Hatun'un terekesinde bu kadar çok entari bulunması, ayrıca entari yapımında kullanılan kumaşların ve bir dikiş makinesinin varlığı, Fatmana Hatun'un bu entarileri kendisinin diktiğini akla getirmektedir. Tereke kaydında yer alan entarilik kumaşların ve entarilerin isimleri ile fiyatları şu şekildedir; *mücedded Hama kumaşından zenne entarisi* (226 kuruş), *bir entarilik soğuk basma* (300 kuruş), 2 top *entarilik mücedded Hama kumaşı* (1.805 kuruş), *zenne gecelik hümayun entarisi* (300 kuruş), *mücedded Hama kumaşından zenne entarisi* (355 kuruş), *yine mücedded Hama kumaşından zenne entarisi* (505 kuruş), *mücedded pazen zenne entarisi* (1 hırka ile birlikte 802 kuruş), *mücedded basma zenne entarisi* (450 kuruş), *zenne entarisi* (1 ceket ile birlikte 710 kuruş), *müsta'mel basma zenne entarisi* (250 kuruş), *müsta'mel basma zenne entarisi* (301 kuruş), *müsta'mel zenne entarisi* (160 kuruş), *müsta'mel yünlü zenne entarisi* (430 kuruş), *zenne için iç gecelik entarisi* (150 kuruş), *zenne müsta'mel hümayun entarisi* (105 kuruş), *mücedded hümayun zenne entarisi* (155 kuruş), *Hamalı renginde patis zenne entarisi* (850 kuruş), *mücedded gezi zenne entarisi* (1.000 kuruş), *mücedded yünlü zenne entarisi* (540 kuruş), *mücedded basma zenne entarisi* (455 kuruş), *yine köhne zenne entarisi* (60 kuruş). Fatmana Hatun'un kocası Muammer Efendi'nin terekesinde ise *müsta'mel erkek gecelik entari* (252 kuruş), *müsta'mel ipekli abani entari* (300 kuruş), *müsta'mel erkek entari* (20 kuruş), *pazen erkek entarisi müsta'mel* (126 kuruş) ve *yine köhne gecelik erkek entarisi* (50 kuruş) şeklinde geçen entariler bulunmaktadır²²⁵⁹.

Kıyafetleri arasında farklı türlerde entariler bulunan isimlerden bir diğeri Câmî'-i Atîk Mahallesi sakinelerinden Cezayirli Hacı Mehmed kızı Fatma Hatun'dur. Fatma Hatun'un 15 M. 1282 [10 Haziran 1865] tarihli terekesinde *Sakız işi telli entari* (1.100 kuruş), *ikinci güneşi tabir olunur renkli canfes sırma harçlı uzun entari*, *mor canfes uzun entari*, *müsta'mel harîr entari*, *zunbalı çitari entari*, *tirşe şalâkî uzun entari*, *cedid sarı basma uzun entari*, *sof bez tabir olunur astarsız uzun entari*, *astarsız dülbend entari* ve *müsta'mel basma entari* örnekleri

²²⁵⁷ AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/23a-b.

²²⁵⁸ Görünür, 2010: 30.

²²⁵⁹ AŞS., 69/134a-136b.

bulunmaktadır²²⁶⁰. Bu entariler çeşitli giyeceklerle bir arada kaydedilmiş oldukları için fiyatları kesin olarak belirlenememektedir.

Divan Piri Mahallesi'nden Azmi Bey kızı Dudu Hanım'ın 1 R. 1301 [30 Ocak 1884] tarihli terekesinde *takke baş tabir olunur mor atlas sırmalı entari, al üzerine altınoluk entari, beyaz altınoluk entari, beyaz canfes entari ve müsta'mel atlas entari* gibi örnekler göze çarpmaktadır²²⁶¹.

Tuzcular Mahallesi'nden Duhancızâde Emin Ağa'nın kızı Nefise Hanım'ın 1314 [30 Nisan 1897] tarihli tereke kaydında *müsta'mel, kırmızı ve mavi telli entariler, mavi altınoluk entari, vişne rengi müsta'mel atlas entari, basma, mavi atlas, şitari ve Lahurâkî entariler* bulunmaktadır²²⁶².

Tuzcular Mahallesi'nden Hurşid Kaptan'ın kızı Latife Hanım'ın 15 Ca. 1291 [30 Haziran 1874] tarihli tereke kaydında birer adet şalvarla birlikte kaydedilen entariler bulunmaktadır. *Kırmızı mor telli canfes entari* (170 kuruş), *hâkir entari* (135 kuruş), *yün basma uzun entari* (80 kuruş), *mor güllü canfes entari* (150 kuruş), *çitari entari* (166 kuruş), *Sakız işi telli entari* (400 kuruş), *al canfes üzerine sırmalı kasnak işi entari* (200 kuruş), *kısa çitari entari* (89 kuruş) ve *oyma çitari entari* (150 kuruş) gibi kayıtlar bu noktada örnek gösterilebilir²²⁶³.

Tahıl Pazarı Mahallesi'nden Tugayzâde Ali Efendi'nin kızı Nefise Hanım'ın 9 S. 1289 [18 Nisan 1872] tarihli terekesinde 1.000 kuruş değerinde 1 adet *Sakız işi telli entari*, 250 kuruş değerinde 1 adet *al canfes sırmalı entari*, 150 kuruş değerinde 1 adet *Selîmiye entari* ve 120 kuruş değerinde 1 adet *kırmızı mor atlas entari* vardır²²⁶⁴.

Terekesinde çok sayıda entari bulunan isimlerden bir diğeri Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım'dır. Havva Hanım'ın 20'den fazla entari bulunan terekesinde *entariilik abani, köhne sırma işlemeli şalâkî entari, köhne İbrâhimiyye entari, kısa atlas ve iç entarisi, sevâî, basma, astarsız ve iki kat basma entari* bulunmaktadır. Havva Hanım'ın, renkleri belirtilen entarilerinin arasında yeşil, beyaz ve siyah renkli entariler bulunmaktadır²²⁶⁵.

Hatib Süleyman Mahallesi'nden Latife Hanım'ın 15 B. 1308 [24 Şubat 1891] tarihli tereke kaydında 1 adet şalvarla birlikte kaydedilmiş 1 adet *altınoluk entari* (115 kuruş), 1 adet *hümayun entari takımı* (10 kuruş), 1 *abani*, 2 *basma entari* (30 kuruş), 1 tane 90, 1 tane de 121

²²⁶⁰ AŞS., 15/16b-17a.

²²⁶¹ AŞS., 24/63b.

²²⁶² AŞS., 42/72b-73a.

²²⁶³ AŞS., 91/167a-b.

²²⁶⁴ AŞS., 91/15a.

²²⁶⁵ AŞS., 11/34a-b.

kuruşluk *oyalı şitari entari takımı*, 1 adet *müsta'mel altınoluk entari takımı* (160 kuruş) ve 2 adet *sırma oyalı canfes entari* (66 kuruş) bulunmaktadır²²⁶⁶.

Entariler Antalyalı Gayrimüslim kadınların tereke kayıtlarında da sıkça görülmektedir. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'ın 3 S. 1313 [26 Temmuz 1895] tarihli tereke kaydında birer adet *beyazlı hakir hâre entari* (66 kuruş), *beyazlı hâre entari* (50 kuruş), *telli entari* (80 kuruş), *müsta'mel sarı abani entari* (40 kuruş), *Bursa hâkiri mavi entari* (44 kuruş), *beyazlı hâkiri entari* (15 kuruş), *müsta'mel şitari entari* (20 kuruş), *sarı Bursa hâkiri entari* (33 kuruş), *allı Bursa hâkiri entari* (44 kuruş), *kısa çitari entari* (25 kuruş), *müsta'mel beyazlı şitari entari* (33 kuruş), *mavili şitari entari* (50 kuruş), *müsta'mel Selimiye entari* (50 kuruş) ve *kısa telli hâre entari* (10 kuruş) gibi kayıtlara tesadüf edilmektedir²²⁶⁷. Makbule Mahallesi'nden Zanâiloğlu Hâci Kostanti Ağa'nın kızı Marya Hatun'un 17 S. 1319 [5 Haziran 1901] tarihli terekesinde ise *sevâî ve ak sevâî entari*, *şitari entari*, *Mıgırdîç entari*, *zunbalı*, *hâkiri* ve *kısa entari*, *kendinden güllü telli entari* (30 kuruş) ve *beyaz güllü telli entari* bulunmaktadır²²⁶⁸.

Entariler hakkında önemli örnekler barındıran terekelere Antalya taşrasından örnek vermek gerekirse Bucak'ın Kemiklik Mahallesi'nden Emine Hanım'ın 20 C. 1310 [9 Ocak 1893] tarihli terekesinde *kaşıksapı müsta'mel entari* (35 kuruş), *telli müsta'mel entari* (40 kuruş), *müsta'mel altıparmak entari* (30 kuruş) ve *müsta'mel balkaymak entari* (12 kuruş) gibi örnekler yer almaktadır²²⁶⁹. Serik nahiyesinde sakin olup aslen Beyşehir muhacirlerinden olan ve Antalya'nın Şeyh Sinan Mahallesi'nde vefat eden Ali oğlu Arif'in terekesinde *güllü hâre entari*, *yün basmadan kadife entari*, *basma kadife entari*, *basma entari*, *işlemeli hâre entari* ve *altınoluk entari* gibi örnekler yer almaktadır²²⁷⁰.

Yukarıda verilen örnekler Osmanlı döneminde Antalya halkının giyim-kuşamlarında entarileri ne denli sık tercih ettiklerinin bir göstergesidir. Yüzlerce tereke kaydında karşılaştığımız binlerce entari kaydı, entarilerin Antalya halkının giyinme ihtiyacına cevap verebildiğini, bunun yanında toplumun her kesimi tarafından kabul gören, erişilebilen ve tercih edilen bir giyecek olduğunu göstermektedir. Toplumun her kesiminden insanın terekesinde görülen entariler kişilerin ekonomik durumlarına göre birkaç kuruştan binlerce kuruşa kadar değişen farklı fiyatlara ve özelliklere sahiptir.

Osmanlı döneminde Antalya halkının entari kullanımı hakkında görsel kaynak açıdan şanslı olduğumuzu ifade etmeliyiz. Krickl'ın albümünde yer alan ve Ekler kısmında yer verilen bazı fotoğraflar, (Görsel 7, 8, 9) incelediğimiz bölgede, incelediğimiz dönemde insanların

²²⁶⁶ AŞS., 22/96.

²²⁶⁷ AŞS., 33/113a.

²²⁶⁸ AŞS., 43/194b.

²²⁶⁹ AŞS., 35/22a.

²²⁷⁰ AŞS., 28/nr. 472.

entarıleri ne şekilde giydiklerini, entarıelerin boylarını, desenlerini, biçimlerini vb. özelliklerini gözle görebilme imkanı sağlamaktadır.

Krickl, Görsel 7'deki fotoğrafın altına şu açıklamaları eklemiştir: “*Başkoz'daki ağaç işçilerinin eşleri ve kızları. Fotoğraf, ancak uzun bir zaman alan kılık değiştirme faslından sonra çekilebildi. Bunların içinde Rum kadınlar da var. Fotoğraf çektiirmek isteyen adamlar bir araya gelip poz veriyorlar*”. Günümüzde Finike'ye bağlı olan Başgöz'deki Tahtacı kadın ve kızlarının yer aldığı fotoğrafta kadınların ayak bileklerine kadar uzanan uzunlukta, uzun kollu ve farklı desen ve motiflere sahip entarıleri göze çarpmaktadır. Ayrıca Krickl'ın dile getirdiği üzere uzun bir hazırlıktan sonra kamera karşısına geçen bu kadın ve kızların en değerli ve özel anlarda giyilebilecek kıyafetlerinin bu entarıler olduğu da düşünülebilir.

Krickl'ın albümünde “Arnavut Kadınları” başlığıyla yer alan, Ekler kısmında Görsel 8'deki fotoğraftaki kadınların çizgili ve kareli entarıleri, ayak bileklerine kadar uzanan uzunlukta, yakasız ve uzun sayılabilecek kollara sahiptir. Başka bir kıyafete gerek duymadan vücutlarının neredeyse tamamını kapatabilen entarıler aynı zamanda sade bir giyim tarzı da sağlamaktadır.

Krickl'ın albümündeki en kıymetli fotoğraflardan bir diğeri, Ekler kısmında Görsel 9'daki “Kumluca'dan İki Türk” başlıklı fotoğraftır. Kumluca erkeklerin başlarında sarıklı fesler, içlerinde beyaz gömlekler, onun üstünde çizgili entari ve en üstte ise cepkenler göze çarpmaktadır. Altlarında beyaz şalvarları, bellerinde kuşakları ve ayaklarında çarıkları ile baştan aşağı aynı giyim tarzına ve eşyalarına sahip oldukları görülmektedir. Fotoğraf ayrıca erkek giyim-kuşamına dair nadir fotoğraflardan bir tanesidir. Fotoğraflarda göze çarpan bir başka husus erkeklerin bellerinde kuşak, altlarında şalvar, başlarında fes bulunmasına karşın kadınların giyim-kuşamında bunlara tesadüf edilememesidir. Ancak sınırlı sayıdaki bu fotoğraflardan, Antalya geneli için aynı çıkarımı yapmak mümkün değildir. Kadın ve erkeklere ait incelenen tereke kayıtlarında entarılerin çoğu kere şalvarlarla bir arada kaydedilmiş oldukları dikkat çekmektedir. Ayrıca, tereke kayıtlarında şalvar ve kuşaklara en az entarıler kadar sık rastlanmaktadır ki bu üç giyim eşyasının Osmanlı döneminde Antalya halkının giyim-kuşamında ayrılmaz parçalar olduğu fikri hasıl olmaktadır.

2.37. Dolama

Derleme Sözlüğü'nde “dolama” kelimesinin pek çok anlamı zikredilmektedir. Bunlardan giyim-kuşam konusunu ilgilendirenler şunlardır; sarık, başörtüsü, boyun atkısı, tozluk, mintan, gömlek, entari, eteklik, önlük ve peştamal²²⁷¹. Dolamanın eş anlamlısı olan

²²⁷¹ TDK., 1993d: 1542.

dolak kelimesinin de Antalya yöresinde kuşak, atkı, makara gibi anlamları bulunmaktadır²²⁷². Bu kadar çok anlamı bulunan bir kelimenin, tereke kayıtlarında yer alan haliyle tam olarak hangi giyeceği karşıladığını tespit etmek oldukça zordur. AŞS'deki tereke kayıtlarında karşımıza çıkan az sayıdaki dolama kaydının ilki aslen Tatarpazarı'ndan olan ve hac vazifesi için çıktığı yolculukta Antalya'da vefat eden Hâfız Mustafa Bey'in terekesinde görülmüştür. Yalnızca *dolama* şeklinde kayıtlı bulunan ve 42 kuruş kıymet biçilen bu eşyanın²²⁷³ ne olduğunu tam olarak tespit etmemiz mümkün olmasa da Mustafa Bey'in hacı oluşunu göz önünde bulundurarak bu eşyanın bir sarık olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü "Sarık" başlığı altında da bahsedildiği üzere "hacı, el-hâcc, derviş, hâfız" gibi unvanlara sahip kişilerin terekelerinde sıklıkla sarıklara tesadüf edilmektedir.

Bir diğer dolama kaydı aslen Mora muhacirlerinden olup evlenerek Antalya'nın Hasbalaban Mahallesi'ne yerleşen ve Mısır'da Süvari Saidiyye Alayı'nın 2. Binbaşısı iken İskenderiye'de vefat eden Salih Efendi ibn-i Tosun Hasan Ağa'nın terekesinde bulunmaktadır. Salih Efendi'nin terekesinde *boyalı dolama* şeklinde kayıtlı bulunan ve 59 kuruş kıymet biçilen bu eşyanın²²⁷⁴ ne olduğunu tam olarak tespit etmek zordur.

Benzer bir kayıt, aslen Banazlı olan ve Antalya'da Reji Kolculuğunda müstahdem iken daha sonradan istifa eden ve Rağbetiye Mahallesi'nde kiracı olarak oturduğu evde geceleyin vefat eden Arap Cibrin'in terekesinde görülmüştür. *Dolak eskisi* şeklinde kayıtlı bulunan ve 5 kuruş 20 para kıymet biçilen bu eşyanın²²⁷⁵ bir tür boyun atkısı veya çorap eskisi ya da paçavra olması muhtemeldir. Çünkü Derleme Sözlüğü'nde "dolak" kelimesinin, başörtüsü, boyun atkısı, tozluk, çorap eskisi ve paçavra gibi anlamları zikredilmektedir²²⁷⁶ ki Arap Cibrin'in toplumsal konumu ve eşyanın fiyatı göz önünde bulundurulduğu takdirde bu eşyanın bir boyun atkısı ya da bir tür paçavra olduğu söylenebilir. Bu noktada, pek çok giyim-kuşam eşyasını nitelemekte kullanılan dolama kelimesini, tereke kayıtları üzerinden okumanın zorluğu göze çarpmaktadır.

2.38. İhram

Şemseddin Sami Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde ihram kelimesini şu sözlerle tarif etmektedir: "*Harem-i şerîfe girerken hüccâcın büründükleri dikişsiz sevb ki yün veya pamuk ve*

²²⁷² Çimrin, 2010: 133.

²²⁷³ AŞS., 3/58b.

²²⁷⁴ AŞS., 8/27b-28a.

²²⁷⁵ AŞS., 72/1b.

²²⁷⁶ TDK., 1993d: 1542.

*ketenden olur: Urbânın büründükleri büyük yün çarşaf. Yere veya minderin üzerine yayılan ve çarşaf ve yorgan gibi kullanılan havlı veya havsız yün yaygı*²²⁷⁷.

Şemseddin Sami'nin bu tarifinin yanı sıra ihram kelimesinin Antalya yöresinde taşıdığı anlamların bilinmesi de son derece önem taşımaktadır. Şavkar, Antalya'nın Kumluca ilçesindeki ihram geleneğini incelediği çalışmada ihramın hangi anlamlara geldiğini ve nerelerde kullanıldığını şu şekilde sıralamaktadır: Yörük çadırlarındaki yatak, yorgan ya da çuvalların veya binek hayvanları üzerinde taşınan eşyaların üzerini örtmekte kullanılan örtü, ölümlük (kefen), çeyiz, battaniye, seccade ve susam çırpma içinde kullanılan dokuma²²⁷⁸. Verilen örneklerden anlaşılabileceği üzere ihram kelimesi çok farklı anlama gelmektedir. Terekelerdeki ihram kayıtları incelendiği zaman "ihram" kelimesinin birden fazla eşyayı nitelediği anlaşılmaktadır. Örneğin Akşehirli Hacı Hüseyin'in terekesindeki 2 adet *müsta'mel hacc-ı şerif ihrâmı bez* (5 kuruş) şeklinde geçen kaydın bir hacı ihramı olduğu açıkça görülmektedir²²⁷⁹. Mecdeddin Mahallesi'nden Kandilzâde Mustafa Ağa'nın terekesinde aynı eşya öbeğinde bulunan birer adet *battaniye ihram* ve *ihram çarşaf* (280 kuruş) şeklinde geçen eşyaların da battaniye ve çarşaf olarak kullanılan ihramlar olduğu anlaşılmaktadır²²⁸⁰. Çarşaf, battaniye, yatak ve minder gibi şeylerin üzerine örtülen ihramlara başka tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür. Bu kayıtlar; *kebîr battaniye ihram*²²⁸¹, *yatak ihramı*²²⁸², *ihram çarşaf*²²⁸³, *kırmızı çarşaf ihram*²²⁸⁴ ve *mak'ad örtüsü sagîr ihram*²²⁸⁵ gibi ifadelerle karşımıza çıkmaktadır.

Tereke kayıtlarında karşılaştığımız ihramların bazıları da yapım malzemesi göz önünde bulundurularak kaydedilmiştir. Bu tür ihramlarda, yün ve kıldan veya bunlardan mamul kumaşlardan yapılan ihramların fazlalığı göze çarpmaktadır. Bu durumu, yörede temel geçim kaynaklarından olan küçükbaş hayvanlardan elde edilen yün ve kılların dokumacılıkta kullanılmasıyla açıklayabiliriz²²⁸⁶. AŞS'deki tereke kayıtlarında yapım malzemesi göz önünde bulundurularak kaydedilmiş olan ihramlara şunları örnek verebiliriz; yün ihram²²⁸⁷, sarı yün

²²⁷⁷ Şemseddin Sami, 1317: 77.

²²⁷⁸ Şavkar, 2020: 80.

²²⁷⁹ AŞS., 8/61a.

²²⁸⁰ AŞS., 12/76b.

²²⁸¹ AŞS., 8/24a; AŞS., 91/277b-278a.

²²⁸² AŞS., 44/11a.

²²⁸³ AŞS., 11/26a-28a-b.

²²⁸⁴ AŞS., 91/167a-b.

²²⁸⁵ AŞS., 45/52a.

²²⁸⁶ Şavkar, 2020: 80.

²²⁸⁷ AŞS., 43/33b-34a.

ihram²²⁸⁸, kıl ihram²²⁸⁹, dokuma ihram²²⁹⁰, çuka²²⁹¹, alaca²²⁹², gezi²²⁹³, çaput²²⁹⁴ ve iplik ihram²²⁹⁵.

Renk özelliği göz önünde bulundurularak kaydedilmiş ihramlardan kırmızı²²⁹⁶, beyaz²²⁹⁷, mavi²²⁹⁸, sarı²²⁹⁹, güvez²³⁰⁰ ve ala²³⁰¹ ihramlar tespit edilmiştir. Kırmızı ihramlar (diğer ismiyle kızılıhram) Yörük dokumaları arasında en değerlisi kabul edilir ve genç kızların çeyizlerinin de en önemli parçaları arasında yer alırdı. Zemini kırmızı olduğu için bu isimle anılan kırmızı/kızılıhramlar, çeşitli motiflerle süslenir ve yaşamın pek çok alanında kullanılırdı²³⁰². Tereke kayıtlarında karşılaştığımız kırmızı ihramlardan biri *kırmızı iki kanadlı ihram*²³⁰³ şeklinde kayıtlı bulunmaktadır. Kanad/kanat kelimesinin çok sayıda anlamı bulunmakla beraber buradaki anlamı “*perde, yelken, çadır vb. şeylerin aynı ölçüdeki parçalarından her biri*”²³⁰⁴ anlamıdır. Yöredeki el tezgahlarında dokunan ihramlar, tezgahların eni çok geniş olmadığı için 50-60 cm. eninde, 200-250 cm. uzunluğunda dokunabiliyordu. Bu şekilde dokunan her bir ihram parçası (kanadı) enine birleştirilerek daha geniş bir ihram elde edilebiliyordu. Tereke kaydında karşılaştığımız iki kanadlı ihramın da iki ihram parçasının dikilerek birleştirilmesinden oluşan bir ihram olduğu anlaşılmaktadır. Beyaz/akihramlar (diğer ismiyle gümül ihramlar) üzerinde herhangi bir motif bulunmayan, göç esnasında eşyaları sarmakta veya susam çırpmakta kullanılan ihramlardır²³⁰⁵.

Tereke kayıtları ihramların üretildikleri veya getirildikleri yerler hakkında da bilgiler içermektedir. Bu noktada en çok karşılaştığımız ihram türleri *İskenderiye ihramı*²³⁰⁶, *Girid işi ihram*²³⁰⁷, *etrafi kırmızı Girid işi ihram*²³⁰⁸ ve *Avrupa-kârî müsta ‘mel ihramıdır*²³⁰⁹. Bu noktada üzerinde durulması gereken başka bir kayıt, İğdir ma‘a Kardıç nahiyesinin Gödene köyü

²²⁸⁸ AŞS., 43/33b-34a.

²²⁸⁹ AŞS., 99/167-168.

²²⁹⁰ AŞS., 85/80b.

²²⁹¹ AŞS., 2/19a.

²²⁹² AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b; AŞS., 91/235a-b.

²²⁹³ AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b.

²²⁹⁴ AŞS., 16/421-422; AŞS., 69/67a-b.

²²⁹⁵ AŞS., 59/23b.

²²⁹⁶ AŞS., 11/56b; AŞS., 22/166b; AŞS., 32/415; AŞS., 42/117b; AŞS., 46/80a; AŞS., 95/171[2].

²²⁹⁷ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/78b; AŞS., 22/27a; AŞS., 46/47a; AŞS., 91/158b; AŞS., 95/171[2]; AŞS., 99/75-76.

²²⁹⁸ AŞS., 2/87b.

²²⁹⁹ AŞS., 99/75-76.

²³⁰⁰ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/34b.

²³⁰¹ AŞS., 59/23b.

²³⁰² Şavkar, 2020: 82.

²³⁰³ AŞS., 43/33b-34a.

²³⁰⁴ Ayverdi, 2010: 617.

²³⁰⁵ Şavkar, 2020: 80.

²³⁰⁶ AŞS., 16/156; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 45/159a.

²³⁰⁷ AŞS., 45/52a; AŞS., 69/2a; AŞS., 72/13b.

²³⁰⁸ AŞS., 16/468; AŞS., 65/73a-b.

²³⁰⁹ AŞS., 65/162b.

dahilindeki Tahtacı Veli Kahya Mahallesi sakinlerinden Musa oğlu Mustafa'nın 34 Numaralı AŞS'deki tereke kaydında yer alan “mısır ihramı”dır. Mustafa'nın tereke kaydında hiçbir giyim-kuşam eşyası yer almamaktadır ve mısır ihramı şeklinde geçen kaydın öncesinde “kara çuval” sonrasında ise “dakik çuvalı” bulunmaktadır²³¹⁰. Bu bakımdan terekedeki mısır ihramı şeklinde geçen kayıttaki “mısır” kelimesini ülke olan Mısır değil de bir tarım ürünü olan mısır olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu bakımdan “mısır ihramı” şeklinde geçen kaydı, “mısır çuvalı” olarak yorumlamak daha uygun olacaktır.

Mustafa'nın tereke kaydının bulunduğu 34 Numaralı AŞS ihram konusunda dikkat çeken bir defterdir. Defter genel itibarıyla Antalya taşrasında yaşayan kişilerin tereke kayıtlarını ihtiva etmekte ve bu tereke kayıtlarında nadiren giyim-kuşam eşyası geçmektedir. Defterin 17, 18, 19, 33, 58, 59, 88, 107, 108, 120, 136, 137, 141, 157, 167, 173, 191, 218, 235, 239, 265, 281 ve 354 numaraları sayfalarında bulunan tereke kayıtlarında hiçbir özelliği belirtilmemiş ihram kayıtları bulunmaktadır. Ancak giyim-kuşam malzemeleri açısından son derece kısır olan bu tereke kayıtlarındaki ihramların bir tür giyim malzemesinden ziyade çuval, yaygı, seccade, çeyiz vb. amaçlarla kullanılan ihramlar olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir özelliği belirtilmeden yalnızca *ihram* şeklinde yüzeysel bir tarifile kayıtlı bulunan ihramlara çok sayıda tereke kaydında tesadüf edilebilmektedir²³¹¹. Bu tür kayıtlar hakkında kesin değerlendirmeler yapmak olanaksızdır. Bu başlık altında üzerinde durulması gereken önemli noktalardan bir tanesi, günümüzde hemen herkesin aklına hac veya umre esnasında giyilen kıyafeti getiren ihram kelimesinin Antalya yöresinde çok çeşitli anlamlara geldiği ve bundan dolayı terekelerde yer alan ihram kayıtlarını değerlendirirken son derece dikkatli davranılması gerektiğidir.

2.39. Elbise/Elbise Takımı

Elbise Arapça “*libâs*” (giyecek) kelimesinin çoğuludur ve çamaşır üstüne giyilen her tür giyeceğe elbise denilebilmektedir²³¹². Bu bakımdan tereke kayıtlarındaki en muğlak ifadelerden biri elbise kelimesidir. AŞS'deki bazı tereke kayıtlarında ölen kişinin tüm giysilerinin toplu halde kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Örneğin Doyran köyünden Fatma Hanım'ın sahip

²³¹⁰ AŞS., 34/45.

²³¹¹ AŞS., 1/5b; AŞS., 1/12b; AŞS., 2/19a; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/58b; AŞS., 4/nr. 46; AŞS., 4/2b; AŞS., 6/18; AŞS., 6/31; AŞS., 6/60; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/24a; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/32b; AŞS., 8/41a; AŞS., 8/56a; AŞS., 10/5b; AŞS., 11/31b; AŞS., 11/42b; AŞS., 11/51a; AŞS., 11/53b; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/70a-b-71a; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/61b; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/106a; AŞS., 12/117a-118a; AŞS., 12/128a; AŞS., 13/43a; AŞS., 13/82a; AŞS., 13/98b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/62a; AŞS., 16/328; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/88a; AŞS., 17/94b; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/26; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 24/6b; AŞS., 24/48; AŞS., 24/66a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 32/7; AŞS., 33/37a; AŞS., 35/5b; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/199a-b; AŞS., 53/49b; AŞS., 53/155a-b; AŞS., 55/9b; AŞS., 55/44b-45b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a-b; AŞS., 65/162b; AŞS., 69/45a; AŞS., 70/51; AŞS., 70/138; AŞS., 70/267; AŞS., 72/29; AŞS., 76/16b; AŞS., 85/116-117a; AŞS., 87/62-63; AŞS., 93/64; AŞS., 93/121; AŞS., 99/112; AŞS., 100/138.

²³¹² Ayverdi, 2010: 336; Çağbayır, 2007b; 1412.

olduğu tüm giysileri *köhne bi'l-cümle elbisesi* şeklinde kaydedilmiştir²³¹³. Bu elbiselerin ne tür giyeceklerden oluştuğuna dair herhangi bir açıklama getirilmemiştir. Makbule Mahallesi'nin Rum sakinlerinden Burdurî Hâci Asir'in terekesinde benzer bir kayda tesadüf edilmektedir. Hâci Asir'in terekesindeki elbiseler *bi'l-cümle elbisesi* olarak kaydedilmiş ve bu elbiselerin nelerden ibaret olduğu açıklanmıştır. *Bi'l-cümle elbisesi uzun ve kısa köhne kürk ve cübbe ve nimtan ve anterî ve kâffe-i köhne ve müsta'mel ruba cem'an 800 gurus*²³¹⁴ şeklinde geçen bu kayıt, genel bir ifadeyle elbise olarak tanımlanan giyeceklerin nelerden oluşabileceği hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

Tereke kayıtları incelendiği zaman elbise kelimesinin pek çok giysiyi nitelediği görülmektedir. Bu giysilerden bir diğeri memur kişilerin resmî/tören elbiseleridir. Câmi'-i Atîk Mahallesi'nden Barutçuzâde Abdi Efendi'nin terekesinde 90 kuruş değerinde 1 adet resmî elbise takımı ve 171 kuruş değerinde kayışlı kılıç vardır²³¹⁵. Sagîr Bey Mahallesi'nde ikamet ederken vefat eden Hicaz Demiryolu Hattı muhasebecilerinden Mustafa Asım Efendi'nin terekesinde 1 adet kılıçla birlikte kaydedilmiş 50 kuruş değerinde bir resmî elbise bulunmaktadır²³¹⁶. Benzer bir kayda Ahi Yusuf maa İskender Çelebi Mahallesi'nde oturan Lülüzâde Ömer Lütfî Efendi'nin terekesinde rastlamaktayız. Ömer Lütfî Efendi'nin resmî takım elbisesi kılıcıyla birlikte 125 kuruş kıymete sahiptir²³¹⁷.

Giyim-kuşamın en önemli parçalarından olan gelinlikleri de elbise başlığı altında görmekteyiz. Kavakçı Hacı Mustafa Ağa'nın terekesinde 3 adet *âdi gelinlik elbise takımı* (450 kuruş)²³¹⁸ ve Kızılsaray Mahallesi'nden Yıldız Hanım'ın terekesinde 455 kuruş değerinde 1 adet *kadife gelinlik kutu elbisesi* şeklinde geçen kayıtlara tesadüf edilmiştir²³¹⁹. Yıldız Hanım'ın *kutu elbisesi* olarak adlandırılan kadife gelinliği, bu gelinliğin kutu içinde satılıyor olmasından dolayı bu isimle anılmıştır²³²⁰.

Elbise kelimesinin altında daha pek çok çeşit giyeceğin kayıtlı bulunduğu görülmektedir. Bunlara, *selamlık elbisesi*²³²¹, *banyo elbisesi*²³²² ve *iş elbisesi*²³²³ gibi kayıtlar örnek olarak gösterilebilir. Bunlar haricinde kadın ve çocuk elbiselerine ait örnekler de vardır.

²³¹³ AŞS., 13/9b.

²³¹⁴ AŞS., 15/58a.

²³¹⁵ AŞS., 43/82-83a;

²³¹⁶ AŞS., 63/332.

²³¹⁷ AŞS., 65/73a-b.

²³¹⁸ AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a.

²³¹⁹ AŞS., 72/88a.

²³²⁰ Hazır üretilmiş giysilere İstanbul'da 19. yüzyılda erişebilme imkânı vardı. Gerek bindallı entariler ve gerekse Avrupa modasının hakim olduğu boy entarileri çarşılarında kutu içerisinde satıldığı için halk arasında "kutu entarisi" olarak bilinmekteydi. Bu tür entariler bilhassa İstanbul dışında oturan, evlilik çağına gelmiş genç kızların çeyizleri için çokça satın alınmıştır. Görünür, 2010: 24.

²³²¹ AŞS., 44/126b.

²³²² AŞS., 69/74b.

²³²³ AŞS., 100/138.

*Zenne elbisesi*²³²⁴, *yünlü mücedded penbe renginde zenne elbisesi*²³²⁵ ve *çocuk işi hurdevât elbise*²³²⁶ şeklinde geçen kayıtlar, elbisenin ne tür bir giysi olduğu hakkında ne yazık ki bir fikir vermemektedir.

Elbise olarak tanımlanan giyeceklerde dikkat çeken en önemli kayıtlar “elbise takımı” şeklinde adlandırılan giysilerdir. Bunlar genellikle yapılmış oldukları kumaşın ismiyle adlandırılmışlardır. Örnek olarak; *elbise takımı*²³²⁷, *telli elbise takımı*²³²⁸, *basma elbise takımı*²³²⁹, *canfes elbise takımı*²³³⁰, *şitari elbise takımı*²³³¹, *hâkir elbise takımı*²³³², *soğuk bezi elbise takımı*²³³³, *Sofya bezi elbise takımı*²³³⁴, *mantin elbise takımı*²³³⁵, *keten elbise takımı*²³³⁶, *kazmir elbise takımı*²³³⁷, *şalaki elbise takımı*²³³⁸, *pazen elbise takımı*²³³⁹, *dibet elbise takımı*²³⁴⁰, *güllü hâre elbise takımı*²³⁴¹, *altınoluk elbise takımı*²³⁴², *yünlü yaz elbisesi takım*²³⁴³ ve *yazlık elbise*²³⁴⁴ gibi kayıtlar zikredilebilir.

Tereke kayıtları elbiselerle alakalı malzemeler hakkında da kıymetli bilgiler içermektedir. Bu kayıtlar, elbiselerin taşındığı, saklandığı veya korunmak amacıyla örtüldüğü *elbise çantası*²³⁴⁵, *elbise çuvalı*²³⁴⁶, *elbise sandığı*²³⁴⁷, *elbise askısı*²³⁴⁸ veya *elbise örtüsü*²³⁴⁹ gibi kayıtlardan, elbiselerin temizliği, bakımı ve ütüsünün yapıldığı *elbise fırçası*²³⁵⁰ ve *elbise ütüsü*²³⁵¹ gibi eşyalara kadar uzanmaktadır.

²³²⁴ AŞS., 69/74b.

²³²⁵ AŞS., 72/97.

²³²⁶ AŞS., 32/512; AŞS., 44/11a; AŞS., 93/52.

²³²⁷ AŞS., 17/23b; AŞS., 22/135a; AŞS., 24/29a; AŞS., 35/119a; AŞS., 76/9a; AŞS., 85/44a.

²³²⁸ AŞS., 21/62b; AŞS., 44/11a; AŞS., 46/47a.

²³²⁹ AŞS., 21/69b; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 32/513; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/163a; AŞS., 35/42b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/203b; AŞS., 46/47a; AŞS., 91/75b.

²³³⁰ AŞS., 22/106a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/281a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 32/26; AŞS., 32/162; AŞS., 95/nr. 16.

²³³¹ AŞS., 22/106a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/281a; AŞS., 32/26; AŞS., 33/143a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/203b; AŞS., 53/30b; AŞS., 91/75b; AŞS., 98/163; AŞS., 99/74.

²³³² AŞS., 22/134b; AŞS., 32/26.

²³³³ AŞS., 26/42a.

²³³⁴ AŞS., 28/nr. 528.

²³³⁵ AŞS., 32/162.

²³³⁶ AŞS., 70/31-32.

²³³⁷ AŞS., 85/116b-117a.

²³³⁸ AŞS., 33/143a.

²³³⁹ AŞS., 46/47a.

²³⁴⁰ AŞS., 33/143a.

²³⁴¹ AŞS., 44/11a.

²³⁴² AŞS., 22/281a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 44/30a.

²³⁴³ AŞS., 70/31-32.

²³⁴⁴ AŞS., 28/nr. 143[2].

²³⁴⁵ AŞS., 42/117b.

²³⁴⁶ AŞS., 53/38b.

²³⁴⁷ AŞS., 95/nr. 382.

²³⁴⁸ AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/101-105.

²³⁴⁹ AŞS., 45/83b-84a.

²³⁵⁰ AŞS., 46/80a.

²³⁵¹ AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/101-105.

Ölen kişinin eşyaları bazı tereke kayıtlarında o denli ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir ki kişinin sahip olduğu bir elbise parçası dahi kayda geçirilmiştir. Bu tür kayıtlara, *elbiselik*²³⁵², *elbiselik mavili yünlü parça*²³⁵³ veya *elbise parçası*²³⁵⁴ gibi eşyalar örnek verilebilir. Bazı tereke kayıtlarında ise hiçbir özelliği belirtilmeden *elbise* veya *müsta‘mel elbise* şeklinde kaydedilmiş kayıtlar göze çarpmaktadır²³⁵⁵. Bu tür kayıtlar hakkında değerlendirmelerde bulunmak son derece zordur.

AŞS’de, elbise konusunda bazı tereke kayıtları dikkat çekmektedir. Hatib Süleyman Mahallesi’nden Latife Hanım’ın terekesinde *telli güllü elbise takımı* (300 kuruş), 5 tane *basma elbise takımı* (toplam 87 kuruş), *müsta‘mel şitari elbise takımı* (25 kuruş), *sarı şitari elbise takımı* (1 adet yelekle birlikte 88 kuruş) ve *güllü hâre elbise takımı* (1 adet basma bohçayla birlikte 52 kuruş) gibi elbise takımları bulunmaktadır²³⁵⁶. Makbule Mahallesi sakinelerinden Maryaniti Hatun’un terekesinde *müsta‘mel sarılı elbise şitari takımı* (88 kuruş), *müsta‘mel sarılı hâkir elbise takımı* (66 kuruş), *müsta‘mel güllü hâre elbise takımı* (86 kuruş), *etekbelde elbise takımı* (291 kuruş) ve *müsta‘mel hâkir elbise takımı* (49 kuruş) gibi örnekler yer almaktadır²³⁵⁷.

Tereke kayıtlarında elbise kelimesinin İtalyancadaki karşılığı olan *ruba/roba* kelimesine de tesadüf edilmektedir. Elbise kayıtları ile benzer şekilde *ruba* ismiyle kaydedilmiş olan giyeceklerin de *hurde ruba*²³⁵⁸, *kutu rubası*²³⁵⁹, *telli ruba*²³⁶⁰, *çuka ruba takım*²³⁶¹, *çitari ruba takım*²³⁶², *hâkir ruba takım*²³⁶³, *ruba parçası*²³⁶⁴ ve *rubalık ipekli parça*²³⁶⁵ gibi örnekleri bulunmaktadır. Çok sayıda tereke kaydında karşılaştığımız elbise kayıtlarının ne tür giyecekleri tanımlamakta kullanıldığı tam olarak tespit edilememektedir. Kişilerin sahip olduğu giysilerin “elbise” olarak tanımlanması, terekeleri kaleme alan katiplerin giysileri ayrıntılı bir şekilde

²³⁵² AŞS., 1/5b; AŞS., 7/3b; AŞS., 69/163b.

²³⁵³ AŞS., 63/100.

²³⁵⁴ AŞS., 33/255a; AŞS., 85/116b-117a.

²³⁵⁵ AŞS., 8/41a; AŞS., 11/29a; AŞS., 11/34a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/41a; AŞS., 11/44a; AŞS., 11/49b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/35b; AŞS., 12/107b; AŞS., 12/123a; AŞS., 13/34b; AŞS., 13/70b; AŞS., 13/89b; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/44a; AŞS., 15/29a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/58a; AŞS., 15/72b; AŞS., 16/13; AŞS., 17/35a; AŞS., 17/88a; AŞS., 18/32b; AŞS., 21/18; AŞS., 24/2a; AŞS., 34/79; AŞS., 44/185b; AŞS., 51/312; AŞS., 91/113b; AŞS., 93/26; AŞS., 93/30; AŞS., 93/52; AŞS., 93/75; AŞS., 93/146; AŞS., 100/138.

²³⁵⁶ AŞS., 22/96.

²³⁵⁷ AŞS., 22/208.

²³⁵⁸ AŞS., 6/31; AŞS., 11/13b; AŞS., 15/58a.

²³⁵⁹ AŞS., 87/84a-b.

²³⁶⁰ AŞS., 34/213; AŞS., 35/88b.

²³⁶¹ AŞS., 8/8b.

²³⁶² AŞS., 35/64a-65a.

²³⁶³ AŞS., 35/65a.

²³⁶⁴ AŞS., 7/3b.

²³⁶⁵ AŞS., 72/97.

kaydetmekten imtina ederek, genel bir ifadeyle “elbise” şeklinde adlandırmasından kaynaklanmış olmalıdır.

2.40. Üslük/Üstlük

Üstlüğün, Derleme Sözlüğü’nde “*kadınların iş yaparken giydikleri giysi, başörtüsü, yeldirme, kadınların sokakta giydikleri manto ve hamam havlusu*” gibi anlamlara geldiği yazmaktadır²³⁶⁶. Antalya yöresinde ise daha çok önlük anlamına gelmektedir²³⁶⁷. Üstlükler tereke kayıtlarında genellikle yalın halde sadece “üstlük” şeklinde kaydedilmişlerdir²³⁶⁸. Bunun haricinde *evsat Hind üslüğü*²³⁶⁹, *kırmızı kenarlı üstlük*²³⁷⁰ ve *harîrli üstlük boladan*²³⁷¹ gibi kayıtlar da bulunmaktadır. Verilen bilgilerden anlaşılabileceği üzere terekelerdeki *üstlük/üstlük* kayıtlarının tam olarak hangi giyim-kuşam eşyasını nitelediğini tespit etmek mümkün değildir.

2.41. Çul

AŞS’deki tereke kayıtlarında en sık rastladığımız kayıtlardan bir diğeri çullardır. Çul kelimesinin birden fazla anlamı bulunmaktadır. Bunlar arasında “*keçi kılından bez ayağı tekniğinde örülmüş kumaş veya yaygı, hayvan örtüsü, üst giyeceği, iç çamaşırı, eskimiş giyecek ve yırtık bez parçaları*” gibi anlamları zikredebiliriz²³⁷². Verilen bu anlamlar, çul kelimesinin giyim-kuşam haricinde de pek çok anlamının bulunduğunu göstermektedir. Kızılsaray Mahallesi’nden Moralı Necib Efendi’nin terekesinde yer alan 18 kuruş değerindeki *at çulunun*²³⁷³ bir hayvan örtüsü/çulu, aslen Banazlı olan Arap Cibrin’in terekesindeki 5 kuruşluk *biri kıl diğeri çul fersûde heybenin*²³⁷⁴ bir tür heybe, Kızılsaray Mahallesi’nden Zobizâde Hacı Helvacı Hâfız Ahmed’in terekesindeki 150 kuruşluk *mücedded yazgı çulunun*²³⁷⁵ halı, kilim veya hasır gibi yere serilen bir yaygı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar haricinde hiçbir özelliği belirtilmeden yalnızca “çul” veya kara çul²³⁷⁶, kırmızı çul²³⁷⁷ gibi renk özelliği belirtilen çul kayıtlarının da önemli bilgiler sunmadığı açıktır. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız çul

²³⁶⁶ TDK., 1993j: 4076.

²³⁶⁷ Çimrin, 2010: 430.

²³⁶⁸ AŞS., 5/20b; AŞS., 7/14b; AŞS., 8/53b; AŞS., 10/4b; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/63b; AŞS., 12/8b; AŞS., 33/254a; AŞS., 70/270; AŞS., 95/nr. 89.

²³⁶⁹ AŞS., 95/nr. 89.

²³⁷⁰ AŞS., 11/17a.

²³⁷¹ AŞS., 33/254a.

²³⁷² Çağbayır, 2007a: 1056-1057.

²³⁷³ AŞS., 33/37b.

²³⁷⁴ AŞS., 72/1b.

²³⁷⁵ AŞS., 72/74b.

²³⁷⁶ AŞS., 100/122.

²³⁷⁷ AŞS., 12/98a-b.

kayıtları, yoksul bir kişinin üzerine çullandığı eskimiş bir kıyafet, yere serilen bir yaygı veya eşyaların üzerini örtmekte kullanılan bir örtü olabilir.

Osmanlı dönemi Antalya'sında, insan vücudunda belden yukarı giyilen kıyafetler giyim-kuşamın en zengin alanını oluşturmaktadırlar. Bu zengin kültürel birikimi Osmanlı döneminde geniş bir sahada görmek mümkündür. Örneğin, Gündoğdu, tereke kayıtları üzerinden yürütmüş olduğu çalışmasında, Osmanlı dönemi Manisa giyim-kuşamında aba, fermene, kepenek, yağmurluk, sako, kürk, hırka, libâde, cepken, salta, setre, kaftan, cübbe, biniş, yelek, mintan, maşlah, ferace, fistan, entari, elbise ve üstlük gibi giyeceklerin giyildiğini tespit etmiştir²³⁷⁸.

Barkan'ın, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri* adlı çalışmasında ise kebe, zar, dolama, ihram ve çul gibi giyeceklere tesadüf edilmektedir²³⁷⁹. Antalya'nın komşusu olan Isparta'nın giyim-kuşamında, palto, kaput, abdestlik, Frenk gömleği ve çarşaf gibi giyecekler bulunmaktadır²³⁸⁰. Ayrıca Urfa'da demirkoparan ve ceket²³⁸¹, Sofya'da camadan, Yanya'da pardesü²³⁸², İzmir'de lata ve gocuk²³⁸³, İstanbul'da hil'at ve redingot²³⁸⁴ gibi giyeceklere tesadüf edilmektedir. İngiliz feldmareşali Lord Reglan'ın isminden gelen reglan ise bu noktada en az karşılaşılan giysilerden bir tanesidir. Verilen bilgilerden anlaşılabileceği üzere, Antalya giyim-kuşamında yer alan üst giysileri yalnızca Antalya'ya özgü olmayan, geniş bir kullanım alanına sahip kıyafetlerden oluşmaktadır.

²³⁷⁸ Gündoğdu, 2019: 63-106.

²³⁷⁹ Barkan, 1966: 195, 213, 225, 375, 377.

²³⁸⁰ Muslu, 2021: 76, 621, 695, 732, 794.

²³⁸¹ Yıldırım, 2020: 36, 233.

²³⁸² Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 68, 114.

²³⁸³ Erbay, 2009: 33, 109.

²³⁸⁴ Çetin, 1992: 26; Öncü, 2020: 131.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTA, İÇE VE AYAĞA GİYİLENLER, BELE BAĞLANANLAR

Çalışmanın bu son bölümünde insan vücudunda belden aşağı giyilenler ve bele sarılanlar ele alınacaktır. Bu bölümde yer alan şalvar, don, potur çakşır vb. alt giysileri, gömlek, içlik, iç don vb. iç giyecekleri, kundura, mest, yemeni, çizme vb. ayakkabı türleri ve son olarak kuşak, kemer, futa vb. eşyalar, Osmanlı dönemi Antalya'sı giyim-kuşamının en önemli ve en renkli parçalarındandır.

3.1. Alta Giyilenler

3.1.1. Çakşır

Bir tür pantolon olan çakşır, erkekler tarafından iç donunun üzerine giyilen, belinde uçkur bulunan, diz kapağının alt tarafları birden daralarak bacağı saran, çuhadan yapılan bir giyecektir. Çakşırların paçalarına bazen bir mest dikilir ve çakşır bu mest ile birlikte giyilirdi²³⁸⁵. Çakşırların bu çeşidinden başka “diz çakşırı” denilen ikinci bir türü daha bulunmaktadır. Diz çakşırlarının paçası diz kapağı üzerine kadar uzanır ve baldır açıkta kalırdı. Bazı durumlarda ise açıkta kalan baldır ayak bileklerine kadar uzanan bir tozluk ile kapatılırdı²³⁸⁶. Kadınların giydikleri çakşırlar ise süslemeli olur, ağız ve uçkurluk kısımları sırma kaytanlar ile daha gösterişli bir hale getirilirdi²³⁸⁷.

Çakşırlara AŞS'deki tereke kayıtlarında nadiren rastlanmaktadır. Mehmed Rauf Paşa'nın Peşkir Ağası Yerebatanlı Mustafa'nın terekesinde 36,5 kuruş değerinde uçkurlu bir çakşır bulunmaktadır²³⁸⁸. Makbule Mahallesi'nden Kaba oğlu Yorgi'nin terekesinde 1 adet şâlî cübbe ile birlikte kaydedilmiş 100 kuruş değerinde *köhne kırmızı çuka çakşır* vardır²³⁸⁹. Antalya'da Bir Kapılı Han'da hancılık yaparken vefat eden Urfalı lakaplı Ermeni Serkis veledi i Atam'ın terekesinde 1 adet çuka setre ile birlikte kaydedilmiş 14 kuruş değerinde 1 adet çakşır yer almaktadır²³⁹⁰. Verilen bu örnekler çakşırların Antalya'da çeşitli dinlere mensup kişiler tarafından giyildiğini ve genel olarak çuhadan yapıldığını göstermektedir.

Tereke kayıtlarında bu denli az rastladığımız çakşırlara, Antalya yöresini ziyaret etmiş seyyahların kayda aldığı fotoğraflarda da tesadüf edilebilmektedir. Krickl'ın albümünde yer

²³⁸⁵ Ayverdi, 2010: 208.

²³⁸⁶ Koçu, 1967: 59-60.

²³⁸⁷ Pakalın, 1993a: 323.

²³⁸⁸ AŞS., 2/87b.

²³⁸⁹ AŞS., 15/11b.

²³⁹⁰ AŞS., 24/2a.

alan, Ekler kısmında Görsel 10'daki fotoğrafta Antalyalı Tahtacı erkeklerinin çakşır türünde giyecekler giydikleri göze çarpmaktadır.

Fotoğrafta yer alan Tahtacıların çoğunun baldırları saran, üst tarafları bol, çakşır türünde pantolonlar giydikleri görülmektedir. Ayrıca fotoğraftaki Tahtacı erkeklerinin o esnada ağaç işiyle meşgul oldukları göze çarpmaktadır ki bu da çakşırların gündelik işlerde tercih edilen bir giyecek olduğunu da göstermektedir. Tek bir fotoğraf karesi bile çakşır türündeki pantolonların yörede ne denli sık tercih edildiği hakkında bir fikir sahibi olmamıza imkân sağlamaktadır. Ancak terekelerde “çakşır” kayıtlarına nadiren tesadüf edilmesi bu noktada dikkat çekmektedir. Yörede çakşırların sıkça giyilen bir giyecek olduğunu kabul edersek terekelerde çakşırların çok az sayıda bulunmasını bu giyeceklerin başka bir isimle kaydedilmiş olmalarıyla veya Tahtacılar gibi Antalya taşrasında yaşayan kimselerin giyim-kuşam eşyalarının terekelere çok az kaydedilmiş olmasıyla açıklayabiliriz.

3.1.2. Potur

Çakşır ile benzer bir görünüşü olan poturun Koçu'nun tabiri ile kendine has iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bacaklarının dizden yukarı kısmının pantolon kesiminde olması, dizden aşağı kısımlarının ise baldırları sıkıca sarmasıdır. İkinci özelliği ise ayaklara kadar inen paçalarının ön ve arka taraflarında iki adet diltik bulunmasıdır. Bu diltiklerden ön taraftaki, ayağın üst kısmını, arkadaki ise topukları örtmektedir. Koçu, tarifinin devamında poturun çoğunlukla Rumeli'de giyilmiş olduğunu söylemektedir²³⁹¹. AŞS'de nadiren karşılaştığımız potur kayıtları, bu giyeceğin Antalya yöresinde çok fazla tercih edilmediğini akla getirmektedir. Bu kayıtlardan pek çoğunda poturların hiçbir özelliği belirtilmemiştir²³⁹². Bazı kayıtlarda ise poturların yapılmış oldukları kumaşlar ve renk özelliklerine yer verilmiştir. Bu noktada *kahverengi potur*²³⁹³, *aba potur*²³⁹⁴ ve *çuka potur*²³⁹⁵ gibi örnekleri zikredebiliriz. Verilen bu örneklerdeki poturların yünden dokuma ve oldukça sağlam olan aba ve çuhadan yapılmış oldukları dikkat çekmektedir.

Potur konusunda dikkat çeken en önemli kayıtlardan biri Ahi Kızı Mahallesi'nden ve *evlâd-ı Arab*'dan Eşekçi Hasan'ın terekesindeki *çuka potur şalvar* şeklinde geçen kayıttır²³⁹⁶. Bu kayıt poturların aslında bir tür şalvar olarak nitelendirildiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çakşır konusunda da dile getirildiği üzere, terekeleri kaleme alan görevlilerin çakşır,

²³⁹¹ Koçu, 1967: 194.

²³⁹² AŞS., 3/58b; AŞS., 3/65b; AŞS., 5/20b; AŞS., 7/3b; AŞS., 8/29a; AŞS., 11/63b; AŞS., 12/19a; AŞS., 15/29a.

²³⁹³ AŞS., 6/58.

²³⁹⁴ AŞS., 7/3b; AŞS., 8/30b; AŞS., 10/26a; AŞS., 12/20b; AŞS., 15/11b; AŞS., 91/242a.

²³⁹⁵ AŞS., 8/41a.

²³⁹⁶ AŞS., 15/80b.

potur veya şalvar ayırımına çok fazla dikkat etmeden bu tür giyecekleri “şalvar” başlığı altında toplamış olmaları ihtimal dahilindedir. AŞS’de karşılaştığımız yüzlerce şalvar kaydı bu ihtimali destekleyen başka bir nokta olsa da dile getirilen bu ifadeler tahminden öteye gidememektedir.

3.1.3. Şalvar

Şalvar, Türk giyim kültürünün en önemli parçalarından biridir. Kadın ve erkekler tarafından asırlar boyunca giyilmiş olan şalvarlar, bir uçkurla bele bağlanan, bol ağı, paçaları ayak bileklerine kadar uzanan ve paça ağızları aniden daralan, yünlü veya ipekli kumaşlardan renk renk dikilen bir üst donudur²³⁹⁷.

Osmanlı döneminde Antalya’da insanların en çok tercih ettiği alt giyeceği şalvardır. Farklı türlerde kumaşlardan yapılmış renk renk şalvarlara toplumun her kesiminden insanın terekesinde rastlamak mümkündür. Bu şalvarların pek çoğunun önemli herhangi bir özelliği belirtilmeyerek yalnızca *şalvar* veya *müsta‘mel şalvar* şeklinde kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır²³⁹⁸. Bu kayıtlar, şalvarların renk, kumaş, desen vb. özellikleri hakkında önemli herhangi bir ayrıntı sunmasa da Osmanlı dönemi Antalya’sında hangi bölgelerde kimler tarafından şalvar giyildiği gibi konularda bilgi sahibi olmamıza imkân sağlamaktadır.

²³⁹⁷ Koçu, 1967: 215.

²³⁹⁸ AŞS., 1/5b; AŞS., 1/19a; AŞS., 2/97b; AŞS., 5/20b-21b; AŞS., 6/18; AŞS., 6/20; AŞS., 6/31; AŞS., 6/39; AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 7/16b; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/34a-35a; AŞS., 8/59a; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/5b; AŞS., 10/7a-8b; AŞS., 10/31b; AŞS., 10/34b; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/54a-55a-56b; AŞS., 11/67a; AŞS., 11/78a-b; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/22b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/35a; AŞS., 12/38a; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/134b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/51b; AŞS., 13/69b; AŞS., 13/75a-76a; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/44a-45a; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/41b; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/130; AŞS., 16/324; AŞS., 16/328; AŞS., 17/14b; AŞS., 17/46b-47a; AŞS., 17/51a; AŞS., 18/15a; AŞS., 18/62a; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/17a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/195b; AŞS., 22/208; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 24/36; AŞS., 24/46; AŞS., 24/62-63; AŞS., 26/8b; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 155; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/7; AŞS., 32/26; AŞS., 32/33-34; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/100; AŞS., 34/155; AŞS., 34/186; AŞS., 34/196; AŞS., 34/199; AŞS., 34/232; AŞS., 34/273-274; AŞS., 34/306; AŞS., 34/315; AŞS., 34/330; AŞS., 34/365; AŞS., 35/5a; AŞS., 35/15b; AŞS., 35/22a; AŞS., 42/46a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/214b; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/203b; AŞS., 45/52a; AŞS., 45/246b; AŞS., 51/17; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/44a; AŞS., 53/50b; AŞS., 53/112a; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 64/6b; AŞS., 69/36b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/201; AŞS., 70/267; AŞS., 85/11a; AŞS., 85/66a; AŞS., 85/95a; AŞS., 85/109a-b; AŞS., 87/62-63; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/30b; AŞS., 91/44b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/20; AŞS., 93/24; AŞS., 93/26; AŞS., 93/28; AŞS., 93/30-31-32; AŞS., 93/43-44; AŞS., 93/54-55; AŞS., 93/57; AŞS., 93/60; AŞS., 93/61-62; AŞS., 93/69; AŞS., 93/101; AŞS., 93/113; AŞS., 93/122-123; AŞS., 93/134; AŞS., 93/149; AŞS., 93/154; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 16-17; AŞS., 95/nr. 31; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 95/nr. 171[2]; AŞS., 98/33; AŞS., 99/48; AŞS., 100/122.

Tereke kayıtlarında şalvarların ne tür kumaşlardan yapıldığı hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Bu kumaş türleri arasında en fazla göze çarpanlar çuha²³⁹⁹, basma²⁴⁰⁰ ve canfestir²⁴⁰¹.

Çuha şalvarların mavi²⁴⁰², siyah²⁴⁰³ ve kırmızı²⁴⁰⁴, basma şalvarların sarı²⁴⁰⁵, kırmızı²⁴⁰⁶ ve pullu²⁴⁰⁷, canfes şalvarların ise sarı, al²⁴⁰⁸, mavi²⁴⁰⁹, şatrançlı²⁴¹⁰, beyaz ve mor²⁴¹¹ renkte örnekleri bulunmaktadır. Basma ve canfes şalvarlar daha çok kadınların, çuha şalvarlar ise erkeklerin tereke kayıtlarında görülmektedir. Bu kayıtlar, Osmanlı döneminde Antalya'da kadınların çeşitli desenlerle süslenmiş parlak şalvarlar giydiklerini, erkeklerin ise yünden dokunmuş, dayanıklı şalvarlar tercih ettiklerini göstermektedir.

Çuha, basma ve canfes haricinde pek çok kumaş çeşidinin şalvar yapımında kullanılmış olduğu görülmektedir. Az sayıda örnekleri tespit edilebilen bu kumaşlar şunlardır; sevâî²⁴¹²,

²³⁹⁹ AŞS., 3/36b; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/33b; AŞS., 8/51a; AŞS., 8/56a; AŞS., 10/3b; AŞS., 10/7b; AŞS., 10/14a; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/60b; AŞS., 11/70a-71a; AŞS., 12/3a; AŞS., 12/19a-20b; AŞS., 12/32b; AŞS., 12/47a; AŞS., 12/59b-60a; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/90b; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/122b-123a; AŞS., 12/153a; AŞS., 13/43a; AŞS., 13/59b; AŞS., 13/67a; AŞS., 13/84a; AŞS., 13/104b; AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 14/8a; AŞS., 14/36b; AŞS., 14/72a; AŞS., 15/14b; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/69b; AŞS., 15/86b; AŞS., 16/25; AŞS., 16/156-157; AŞS., 17/34a; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/79a; AŞS., 18/15a; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/105a; AŞS., 24/2a; AŞS., 24/46; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/7; AŞS., 32/513; AŞS., 33/48b; AŞS., 33/146a; AŞS., 34/70; AŞS., 34/74; AŞS., 34/76; AŞS., 34/185; AŞS., 34/207; AŞS., 35/5b; AŞS., 42/46; AŞS., 42/174a; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/264b; AŞS., 45/104b; AŞS., 54/117a; AŞS., 69/2a; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/101-105; AŞS., 72/1b; AŞS., 87/47a-b; AŞS., 91/52b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/21-22; AŞS., 93/89; AŞS., 93/121; AŞS., 93/126; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 97/4; AŞS., 98/33.

²⁴⁰⁰ AŞS., 7/13a; AŞS., 7/16b; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/23b; AŞS., 8/40a; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/62b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/74b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/124a; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/64b; AŞS., 14/30b; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/41b; AŞS., 15/55b; AŞS., 15/59a; AŞS., 15/62a; AŞS., 18/13a; AŞS., 18/69b; AŞS., 18/71a; AŞS., 24/3b; AŞS., 32/162; AŞS., 46/80b; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/222[2]; AŞS., 93/19-20; AŞS., 93/50; AŞS., 93/122; AŞS., 93/156.

²⁴⁰¹ AŞS., 7/16b; AŞS., 8/42b; AŞS., 10/3a; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/14a; AŞS., 10/18a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/10a; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/78b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/124a; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/136a; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/64b; AŞS., 13/75a; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/59a; AŞS., 15/72b; AŞS., 18/62a; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/17a; AŞS., 22/50a; AŞS., 22/134b-135a; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/36; AŞS., 24/63; AŞS., 24/64a; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 35/119a; AŞS., 44/11a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/222[2]; AŞS., 93/10; AŞS., 93/23; AŞS., 93/29; AŞS., 93/54; AŞS., 93/122; AŞS., 93/131; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 95/nr. 31

²⁴⁰² AŞS., 2/87b; AŞS., 11/60b; AŞS., 12/153a; AŞS., 16/130; AŞS., 93/116; AŞS., 100/121.

²⁴⁰³ AŞS., 11/70a; AŞS., 12/58b.

²⁴⁰⁴ AŞS., 12/137b.

²⁴⁰⁵ AŞS., 8/6b.

²⁴⁰⁶ AŞS., 15/17a.

²⁴⁰⁷ AŞS., 35/22a.

²⁴⁰⁸ AŞS., 11/50b; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/99b; AŞS., 15/17a; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/113.

²⁴⁰⁹ AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b.

²⁴¹⁰ AŞS., 12/99b.

²⁴¹¹ AŞS., 91/218b.

²⁴¹² AŞS., 8/4b; AŞS., 10/10b; AŞS., 10/18a; AŞS., 11/10b; AŞS., 11/62b; AŞS., 12/8b.

çitari²⁴¹³, kutnî²⁴¹⁴, kutnî altıparmak²⁴¹⁵, aba²⁴¹⁶, abanî²⁴¹⁷, merinos²⁴¹⁸, fanila²⁴¹⁹, dülbend²⁴²⁰, hakîr²⁴²¹, şalaki²⁴²², hâre²⁴²³, güllü hâre²⁴²⁴, mor hâreli şalvar²⁴²⁵, eriş (yünlü) şalvar²⁴²⁶, kazmir²⁴²⁷, siyah kazmir²⁴²⁸, bez şalvar²⁴²⁹ ve yün şalvar²⁴³⁰.

Tereke kayıtlarında şalvarların süsleme özellikleri ile ilgili de bilgiler bulma imkânı vardır. Koçu, şalvarların cep ağızlarının ve paça kenarlarının şerit veya kaytanlarla süslendiğini ve bu tür süslemelerde sıрма şeritlerin kullandığını ifade etmektedir²⁴³¹. Tereke kayıtları, bu süslemelerin şalvarın neresinde yer aldığı hakkında herhangi bir ipucu vermez. Ancak Koçu'nun da ifade ettiği gibi bu süslemelerin cep ağzı veya paça kenarlarında yer aldıklarını söyleyebiliriz. Osmanlı dönemi Antalya'sında kullanılan şalvarların süsleme özelliğiyle alakalı nakışlı²⁴³², işlemeli²⁴³³, telli²⁴³⁴ ve sırmalı²⁴³⁵ modelleri örnek olarak gösterebiliriz. Verilen bu örneklerin, Baba Doğan Mahallesi'nden Hâce Marya Hanım, Tugayzâde Ali Efendi kızı Nefise Hanım ve Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım gibi Antalya'nın varlıklı kadınlarının terekelerinde görüldüğünü vurgulamak gerekir.

Şalvar hakkında önemli ayrıntılardan bir diğeri şalvarların kesim özelliğidir. Bu noktada verilebilecek örnekler arasında *Alâiyye biçimi şalvar*²⁴³⁶ ve *elifî şalvar*²⁴³⁷ bulunmaktadır. Elifi, kalça kısmı geniş olan şalvarlara verilen bir isimdir²⁴³⁸. *Alâiyye biçimi şalvar*ın ise orta kısmı dizlerin altına kadar uzanan türde bir şalvar olabileceği düşünülmektedir. Folklor Araştırmacısı

²⁴¹³ AŞS., 8/4b; AŞS., 11/37b; AŞS., 17/27b; AŞS., 22/132a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/10; AŞS., 93/54.

²⁴¹⁴ AŞS., 8/17b; AŞS., 10/39a-41b.

²⁴¹⁵ AŞS., 91/167a-b.

²⁴¹⁶ AŞS., 10/26b; AŞS., 13/24b.

²⁴¹⁷ AŞS., 16/324.

²⁴¹⁸ AŞS., 11/62b; AŞS., 22/208.

²⁴¹⁹ AŞS., 11/26a-28a-b.

²⁴²⁰ AŞS., 12/124b.

²⁴²¹ AŞS., 15/59a; AŞS., 32/161; AŞS., 33/113a; AŞS., 91/222[2].

²⁴²² AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 17/27b; AŞS., 93/113; AŞS., 95/nr. 31.

²⁴²³ AŞS., 33/113a; AŞS., 93/68.

²⁴²⁴ AŞS., 33/113a; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/176.

²⁴²⁵ AŞS., 22/208.

²⁴²⁶ AŞS., 33/113a.

²⁴²⁷ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 45/159a; AŞS., 65/43a-b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 91/179b; AŞS., 97/2.

²⁴²⁸ AŞS., 97/4.

²⁴²⁹ AŞS., 93/60.

²⁴³⁰ AŞS., 97/4.

²⁴³¹ Koçu, 1967: 215.

²⁴³² AŞS., 18/13a.

²⁴³³ AŞS., 53/50b.

²⁴³⁴ AŞS., 91/15a.

²⁴³⁵ AŞS., 93/29.

²⁴³⁶ AŞS., 24/4a.

²⁴³⁷ AŞS., 95/nr. 171[2].

²⁴³⁸ Ayverdi, 2010: 338.

Silvan Güneş'in Alanya Burçaklar köyünden 1929 doğumlu Ayşen Şengöz ile 04.02.2014 tarihinde yaptığı bir derlemede Şengöz şu ifadeleri dile getirmektedir:

Yün keçeden ve pamuktan yazlık-kışık cepken, yelek ve şalvar/pantolon da yapardık. Eskiden kıt kanaat geçindiğimizden dokuduğumuz kumaşları her zaman boyatamazdık. Parası olanlar da iplerini anca birkaç renge boyatırlardı. Durumu iyi olanlar erkeklerin altına giydiği şalvarlık iplerini siyaha boyatıp dokur, ondan şalvar yaparken, durumu iyi olmayanlar boyatamadığından, şalvarları ipin doğal renginden olurdu. Bizim obamızda herkes çoban olduğundan şalvarlar da bugün Alanya şalvarı olarak bilinen şalvar gibi orta kısmı dizin altına kadar uzun olurdu. Bacağa yapışan şalvarları eskiden ağalar giyerdi. Çünkü onlar ata binerlerdi. Onların kıyafetleri yelekli ve cepkenli olur, bellerine üç metre uzunluğunda kuşak takarlardı. Bizim obamızda durumu iyi olanların sayısı azdı. O yüzden herkes bu kıyafetleri giyemezlerdi²⁴³⁹.

Şengöz'ün yukarıdaki ifadeleri Antalya giyim-kuşamı hakkında pek çok noktadan kıymetli bilgiler vermektedir. Yöre halkının giyim-kuşam eşyalarını kendilerinin nasıl ürettiklerinden, zengin ile fakirin giyim kuşamındaki farklılıklara kadar kıymetli bilgiler sunan bu konuşma *Alâiyye biçimi şalvar* olarak karşımıza çıkan kayıt hakkında da bir fikir sahibi olabilmemize imkan sağlamaktadır.

Tereke kayıtlarında yer alan bazı şalvarlar ise *zenne şalvarı*²⁴⁴⁰, *zenne basma şalvarı*²⁴⁴¹, *şalvar takımı*²⁴⁴², *nefis şalvar*²⁴⁴³ ve *Şam gezisi müsta'mel şalvar*²⁴⁴⁴ gibi ifadelerle kaydedilmişlerdir. Bazı şalvarlar ise renk özelliği göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Bu noktada en çok beyaz renkte²⁴⁴⁵ şalvarlar ile karşılaşılmışsa da nadiren de olsa mor²⁴⁴⁶ renkte örneklerle de tesadüf edilmiştir. Beyaz şalvarların Antalya yöresinde ne denli sık tercih edildiğini Krickl'in albümünde yer alan bir fotoğrafta da görmek mümkündür.

Ekler kısmında Görsel 11'de yer alan fotoğraf, günümüzde Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Yeşilköy köyünde çekilmiştir. Fotoğraf, yöredeki erkeklerin -baştan ayağa kadar- giyim-kuşamları hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Fotoğraftaki kişilerden sarık ve fesi bir arada kullananlar olduğu gibi fesi tek başına takınanlar olduğu da göze çarpmaktadır. Bellerine sardıkları enli kuşakların arasına sokuşturulmuş bıçak/kama ve diğer eşyalar dikkat çekmektedir. İçlerinde bazılarının beyaz renkte şalvarlar, bazılarının ise baldırı çıplak bırakan diz çakşırı türünde giyecekler giydikleri görülmektedir. AŞS'de, terekelerine rastlamanın

²⁴³⁹ https://www.academia.edu/29240413/GELENEKSEL_TÜRK_GİYİM_KUŞAMINA_TARİHSEL_BİR_BAKIŞ_VE_ALANYA_YÖRESİ_GELENEKSEL_KIYAFETLERİ (erişim tarihi: 22.10.2022)

²⁴⁴⁰ AŞS., 6/22.

²⁴⁴¹ AŞS., 6/22; AŞS., 24/3b.

²⁴⁴² AŞS., 15/61b.

²⁴⁴³ AŞS., 13/42b.

²⁴⁴⁴ AŞS., 93/113.

²⁴⁴⁵ AŞS., 6/60; AŞS., 8/8b; AŞS., 14/8a; AŞS., 24/63b; AŞS., 33/113a; AŞS., 85/109a-b.

²⁴⁴⁶ AŞS., 24/63b; AŞS., 91/218b.

neredeyse imkânsız olduğu bu insanların giyim-kuşamlarını bir fotoğraf üzerinde görebilmek, konu hakkında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Tereke kayıtlarında yukarıda verilen örnekler haricinde de şalvar türleri bulunmaktadır. Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım'ın terekesinde *benekli köhne canfes şalvar*, *benekli müstamel mernus şalvar*, *sevâî şalvar*, *köhne mor canfes şalvar*, *müstamel al canfes şalvar*, *şatrançlı kırmızı basma şalvar*, *şalâkî, basma* ve hiçbir özelliği belirtilmeyen şalvarlar bulunmaktadır²⁴⁴⁷.

Ömer Lütfi ve Süleyman Efendi'nin babaları Abdülhamid Efendi Lülü'nün terekesinde *siyah dibet şalvar*, *sarı çuha şalvar* ve *kurşunî şalvar* gibi örnekler yer almaktadır²⁴⁴⁸. Abdülhamid Efendi Lülü'nün sahip olduğu bu şalvarları kayda geçiren görevlilerin daha çok şalvarların renk özelliğini dikkate aldıkları görülmektedir.

Tereke kayıtlarında şalvar yapımında kullanılan şalvarlık kumaşlara da tesadüf edilmektedir. Antalya'nın Şeyh Sinan Mahallesi'nden Hacı Abdullah Efendizâde Durmuş Efendi'nin terekesinde metresi 800 kuruştan 2400 kuruş değerinde 3 metre şalvarlık kumaş vardır. Durmuş Efendi'nin terekesinde, büyük oğlu Hakkı Efendi'ye miras kalan 2005 kuruş değerinde bir de *müsta'mel ayaklı dikiş makinesi* bulunmaktadır. Terekesinde önemli miktarda üretim aleti, deri ve bunları terbiye etmekte kullanılan aletler bulunan Durmuş Efendi, 663.809 kuruşluk serveti ile Antalya'nın önemli isimlerinden biridir²⁴⁴⁹. Eşyaları arasında bulunan dikiş makinesi ve şalvarlık kumaşlar, O'nun aynı zamanda elbise dikimiyle de uğraşan bir terzi olduğunu göstermektedir. Şalvarlık kumaşlara Bozacı Hasan Ağa'nın terekesinde de rastlamaktayız. Hasan Ağa'nın terekesindeki şalvarlık kumaşlar ise ketendendir²⁴⁵⁰.

Antalya yöresinde alt giyimde en çok tercih edilen giyeceklerden biri şalvarlardır. Yüzlerce terekede karşılaştığımız şalvar kayıtları, Antalya'da Müslim-Gayrimüslim, zengin-fakir toplumun her kesiminden insanın şalvar tercih ettiğini göstermektedir. Şalvarların bu denli sık kullanılmasının başlıca sebepleri arasında, şalvarların rahatlığı, ulaşılabilirliği ve gündelik hayatta yapılacak işlerde kolaylık sağlaması gibi unsurlar sıralanabilir.

3.1.4. Don

Don kelimesinin Derleme Sözlüğü'nde giyim-kuşam alanında şu anlamları vardır; çamaşır, kıyafet, biçim, pantolon, şalvar ve beyaz bezden yapılmış pijama²⁴⁵¹. Tereke

²⁴⁴⁷ AŞS., 11/34a-b.

²⁴⁴⁸ AŞS., 24/6b.

²⁴⁴⁹ AŞS., 70/201-203.

²⁴⁵⁰ AŞS., 100/121.

²⁴⁵¹ TDK., 1993d: 1557. Ayrıca Derleme Sözlüğü'nün genel ağ ortamında şu anlamları da bulunmaktadır; gelin elbisesi, kadın elbisesi, gecelik, iç çamaşırı, külot, post ve yün.

kayıtlarında herhangi bir özelliği belirtilmeden yalnızca *don* şeklinde kayıtlı bulunan giyeceklerin bunlardan herhangi biri olması muhtemeldir. Ancak, söz konusu bu kayıtların terekelerde çoğu defasında gömleklerle aynı eşya öbeğinde yer alması, bu donların içe giyilen bir tür giyecek, pijama olabileceğini akla getirmektedir. Tereke kayıtlarında yer alan ve hiçbir özelliği belirtilmeyen don kayıtlarına²⁴⁵², toplumun her kesiminden insanın terekesinde ve Antalya'nın her bölgesinde rastlamak mümkündür.

Tereke kayıtları, Osmanlı döneminde Antalya'da çok farklı türlerde kumaşlardan donlar dikilmiş olduğunu göstermektedir. Bunlar arasında; bürümcük²⁴⁵³, basma²⁴⁵⁴, bez²⁴⁵⁵, harîr²⁴⁵⁶, canfes²⁴⁵⁷, siyah canfes²⁴⁵⁸, şalâkî²⁴⁵⁹, ipek²⁴⁶⁰, hakir²⁴⁶¹, dokuma²⁴⁶², dokuma zenne donu²⁴⁶³, şitari²⁴⁶⁴, penbe-zâr²⁴⁶⁵, fanila²⁴⁶⁶, helâlî²⁴⁶⁷, kutnî²⁴⁶⁸, iplik (rişte)²⁴⁶⁹, siyah iplik don²⁴⁷⁰, Hind

²⁴⁵² AŞS., 2/87b; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/58b; AŞS., 5/18a; AŞS., 5/22a-23a; AŞS., 6/20; AŞS., 7/12; AŞS., 7/20; AŞS., 7/28b; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/13a-b; AŞS., 8/16a-b; AŞS., 8/18b-19a-b; AŞS., 8/25a-b-26a; AŞS., 8/27b; AŞS., 8/35b; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/49b; AŞS., 8/53a; AŞS., 10/6a; AŞS., 10/27b; AŞS., 11/7a-8a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/21a-22b; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/29a; AŞS., 11/34a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/57a; AŞS., 11/60b; AŞS., 11/70a-71a; AŞS., 11/78b-79b; AŞS., 12/14a; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/60b-61b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/98a-b; AŞS., 12/106b; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/117a; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/128a; AŞS., 12/134b; AŞS., 12/137b; AŞS., 12/153b; AŞS., 13/24a; AŞS., 13/46b; AŞS., 13/51b; AŞS., 13/59b; AŞS., 13/75b; AŞS., 13/79a; AŞS., 14/26a; AŞS., 14/46b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/38a; AŞS., 15/43a; AŞS., 15/62b; AŞS., 15/86b; AŞS., 16/156-157; AŞS., 16/258; AŞS., 16/314; AŞS., 16/468; AŞS., 17/24a; AŞS., 18/14a; AŞS., 18/32b; AŞS., 19/6b; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/50a; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/202; AŞS., 22/265b; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/3b; AŞS., 24/36; AŞS., 24/46; AŞS., 24/64a; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/52b; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/30b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/27; AŞS., 32/512; AŞS., 32/516; AŞS., 32/554; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/123a; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/146; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 33/255a; AŞS., 34/98; AŞS., 34/124; AŞS., 34/273; AŞS., 34/309; AŞS., 34/315; AŞS., 34/365; AŞS., 35/42b; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/82; AŞS., 44/28; AŞS., 44/30a; AŞS., 44/126b; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/265b; AŞS., 45/159a; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/26a; AŞS., 59/59a; AŞS., 64/156b; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 70/201; AŞS., 70/267; AŞS., 70/270; AŞS., 72/1b; AŞS., 72/29; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 74/11a; AŞS., 76/126a; AŞS., 85/116b; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/181b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/22; AŞS., 93/35; AŞS., 93/44; AŞS., 93/64; AŞS., 93/116; AŞS., 93/134; AŞS., 93/149; AŞS., 95/nr. 16-17; AŞS., 97/4; AŞS., 100/121-122; AŞS., 100/138.

²⁴⁵³ AŞS., 8/23b; AŞS., 15/62b.

²⁴⁵⁴ AŞS., 12/106b; AŞS., 26/42a; AŞS., 26/52b; AŞS., 32/512; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 51/17; AŞS., 85/84a-b.

²⁴⁵⁵ AŞS., 14/2a; AŞS., 14/58a.

²⁴⁵⁶ AŞS., 12/118a.

²⁴⁵⁷ AŞS., 22/96a; AŞS., 22/134b; AŞS., 22/166b; AŞS., 54/195b.

²⁴⁵⁸ AŞS., 32/512.

²⁴⁵⁹ AŞS., 91/120a.

²⁴⁶⁰ AŞS., 22/105a; AŞS., 24/3b; AŞS., 42/80a-b.

²⁴⁶¹ AŞS., 22/106a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/281a; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 35/42b.

²⁴⁶² AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 51/11.

²⁴⁶³ AŞS., 51/17.

²⁴⁶⁴ AŞS., 34/1.

²⁴⁶⁵ AŞS., 42/72b-73a.

²⁴⁶⁶ AŞS., 12/153a; AŞS., 22/27a; AŞS., 32/516; AŞS., 33/278b; AŞS., 43/130a; AŞS., 63/332; AŞS., 70/31-32.

²⁴⁶⁷ AŞS., 13/104b.

²⁴⁶⁸ AŞS., 15/23b.

²⁴⁶⁹ AŞS., 16/156; AŞS., 16/328; AŞS., 16/352; AŞS., 32/162; AŞS., 32/415; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 54/6a; AŞS., 97/4; AŞS., 97/13.

²⁴⁷⁰ AŞS., 11/29a.

ipliğinden don²⁴⁷¹, hümayun²⁴⁷², kozaklı²⁴⁷³, estar²⁴⁷⁴, alaca²⁴⁷⁵, nakışlı bez don²⁴⁷⁶, dokuma işlemeli don²⁴⁷⁷, ibrişimli mücedded don²⁴⁷⁸ ve Amelkân bezinden yapılmış donları²⁴⁷⁹ örnek olarak gösterebiliriz. Verilen bu örneklerin yalnızca içe giyilen bir pijamadan ziyade bir tür şalvar veya pantolon oldukları da söylenebilir. Öyle ki bazı örneklerin nakışlı ve işlemeli oldukları da göze çarpmaktadır.

Nakış ve işleme teknikleriyle süslenmiş donlara pek çok tereke kaydında tesadüf edilmektedir. Bunlar; *nakışlı don*²⁴⁸⁰, *nakışlı beyaz don*²⁴⁸¹, *telli don*²⁴⁸², *kırmızı telli don*²⁴⁸³ ve *işli don*²⁴⁸⁴ gibi ifadelerle kayıtlı bulunmaktadır. Bazı tereke kayıtlarında ise nakışlarla işlenmiş *don paçalarına* tesadüf edilmektedir. *Nakışlı don paçası*²⁴⁸⁵ veya yalnızca *don paçası*²⁴⁸⁶ şeklinde kayıtlı bulunan bu kayıtlar, nakışlarla süslenmiş ve bir kıymeti haiz paça parçalarının tek başına bir eşya olarak bulunduğunu göstermektedir. Bu tür nakışlı paçalar, eskiyen bir dondan sökülmiş veya yeni bir dona dikilmek için ayrı olarak dikilmiş olabilirler.

Antalya giyim-kuşamına muhacirlerin etkisini gösteren bir kayıt da don başlığı altında karşımıza çıkmaktadır. *Muhacir işi don*²⁴⁸⁷ şeklinde yer alan bir kayıt, don hakkında çok önemli özellikler belirtmese de bu dönemde muhacir donları ile Antalya yöresindeki donların ayırt edici bir özelliğinin bulunduğunu göstermektedir.

Tereke kayıtlarında sıkça karşılaşılan bir diğer don türü *dongömlek*²⁴⁸⁸ şeklinde kayıtlı bulunan donlardır. Dongömleklerin, isminden de anlaşılacağı üzere don ve gömlektten oluşan bir tür pijama takımı olduğu söylenebilir. Antalya'nın Temürçi Süleyman Mahallesi'nden Helvacı Salih Usta'nın eşi Vesile Hanım'ın terekesinde *basma entari ve don takımı* şeklinde yer alan giyeceğin de bu düşüncemizi destekler mahiyette bir örnek olduğu

²⁴⁷¹ AŞS., 91/184a; AŞS., 91/243a.

²⁴⁷² AŞS., 16/314; AŞS., 17/35a-b; AŞS., 24/3b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 51/11; AŞS., 65/5b; AŞS., 85/84a-b.

²⁴⁷³ AŞS., 32/162; AŞS., 33/180b; AŞS., 54/117a; AŞS., 70/267; AŞS., 97/4.

²⁴⁷⁴ AŞS., 32/513; AŞS., 70/104.

²⁴⁷⁵ AŞS., 33/243b-244.

²⁴⁷⁶ AŞS., 11/34a.

²⁴⁷⁷ AŞS., 87/84a-b.

²⁴⁷⁸ AŞS., 16/328; AŞS., 43/214b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 70/203.

²⁴⁷⁹ AŞS., 91/179b.

²⁴⁸⁰ AŞS., 15/62a; AŞS., 93/7.

²⁴⁸¹ AŞS., 11/10b.

²⁴⁸² AŞS., 34/1.

²⁴⁸³ AŞS., 42/72b-73a.

²⁴⁸⁴ AŞS., 93/54.

²⁴⁸⁵ AŞS., 11/21a; AŞS., 11/56b.

²⁴⁸⁶ AŞS., 33/143a.

²⁴⁸⁷ AŞS., 53/155a-b.

²⁴⁸⁸ AŞS., 6/31; AŞS., 6/60; AŞS., 7/27a; AŞS., 8/19b; AŞS., 8/44a; AŞS., 10/4b; AŞS., 15/8b; AŞS., 16/421-422; AŞS., 19/26b; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 64/181a; AŞS., 69/36b; AŞS., 70/138; AŞS., 70/250.

ifade edilmelidir²⁴⁸⁹. Tereke kayıtlarında bunlar haricinde *entari dongömlek*²⁴⁹⁰, *penbe-zâr dongömlek*²⁴⁹¹, *adi asker dongömleği*²⁴⁹² ve *gömlekdön*²⁴⁹³ gibi kayıtlara tesadüf edilmektedir.

Donların boy özelliği hakkında *sagîr don*²⁴⁹⁴ ve *kısa don*²⁴⁹⁵ şeklinde kayıtlı bulunan donları örnek gösterebiliriz. Bu donların kadınlara ait iç donları olmaları muhtemeldir çünkü kadın donlarının dize kadar uzanan uzunlukta ve dantel veya oyalarla süslenmiş olmaları belirgin özelliklerinden biridir²⁴⁹⁶.

Donlar, bazı tereke kayıtlarında kadın veya erkek donu olmaları göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Bu noktada çok sayıda kayda tesadüf etmek mümkündür. Erkek donları arasında; *erkek donu*²⁴⁹⁷, *hümayun erkek donu*²⁴⁹⁸, *harîr erkek donu*²⁴⁹⁹ ve kadın donları arasında *zenne donu*²⁵⁰⁰, *cedid hümayun zenne donu*²⁵⁰¹, *beyaz zenne donu*²⁵⁰², *penbe zenne donu*²⁵⁰³, *basma zenne donu*²⁵⁰⁴ gibi örnekler bulunmaktadır. Finike kazasının Kal'a Mahallesi'nden Savcı Hayrullah eşi Remziye Hanım'ın terekesinde *mücedded basmadan zenne donu* (100 kuruş), *müsta'mel beyaz zenne donu* (100 kuruş), *hümayundan zenne donu* (100 kuruş) ve *zenne için eski fanila don* (50 kuruş-5 adet) gibi donlar bulunmaktadır²⁵⁰⁵. Terekelerde tespit edilen donların büyük çoğunluğu ise beyaz renktedir²⁵⁰⁶.

Antalya yöresinde donlar ile ilgili bilgi veren önemli tereke kayıtlarından bir tanesi Millî nahiyesinin Gelesin köyünden Ümmühan Hatun'un terekesidir. Ümmühan Hatun'un terekesinde 50 kuruş değerinde 10 tane *don kanadı* bulunmaktadır. *Kanâd/kanat* tabiri, yelken, perde, çadır gibi şeylerin birbirine eklenen parçalarından her birini ifade etmekte kullanılmaktadır. Ümmühan Hatun'un terekesindeki bu don kanatları da don bacaklarının ön ve arka yüzlerini niteliyor olmalıdır. Bu tür giyecek parçalarının elde veya tezgahta dokunduğunu hesaba katarsak, yöre kadınlarının Antalya giyim-kuşamındaki rolleri hakkında fikir sahibi olabiliriz. Ümmühan Hatun'un terekesinde ayrıca 50 kuruş değerinde 10 kıyye

²⁴⁸⁹ AŞS., 33/143a.

²⁴⁹⁰ AŞS., 93/38.

²⁴⁹¹ AŞS., 32/162.

²⁴⁹² AŞS., 100/138.

²⁴⁹³ AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 100/138.

²⁴⁹⁴ AŞS., 11/29a.

²⁴⁹⁵ AŞS., 15/23b.

²⁴⁹⁶ Gülensoy, 2003: 45.

²⁴⁹⁷ AŞS., 69/136a; AŞS., 72/29.

²⁴⁹⁸ AŞS., 69/136a-b.

²⁴⁹⁹ AŞS., 32/162.

²⁵⁰⁰ AŞS., 72/76b-77a.

²⁵⁰¹ AŞS., 22/281a.

²⁵⁰² AŞS., 11/62b; AŞS., 72/9b.

²⁵⁰³ AŞS., 97/13.

²⁵⁰⁴ AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29.

²⁵⁰⁵ AŞS., 99/167-168.

²⁵⁰⁶ AŞS., 8/8b; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/50b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/36b; AŞS., 14/8a; AŞS., 24/64a; AŞS., 32/415; AŞS., 32/517; AŞS., 33/284b; AŞS., 43/130a.

davar kılı bulunmaktadır ki bu tür kayıtlar O'nun dokuma ve üretme konusundaki becerisini göstermektedir²⁵⁰⁷. Bu noktada üzerinde durulması gereken noktalardan bir diğeri, tereke kayıtlarında yer alan dikiş makinesi, kıl, yün vs. gibi kayıtların da giyim-kuşam hakkında önemli fikirler verebileceğidir.

Donluk parçalara Serik ve Elmalı kazalarında yaşayan erkeklerin terekelerinde de tesadüf edilmektedir. Serik'in İstavroz köyünden Hasan Ali Ağa'nın terekesinde *donluk bez parçası*²⁵⁰⁸, Elmalı kazasının Câmi'-i Atık Mahallesi'nden Bozacı Hasan Ağa'nın terekesinde ise çeşitli uzunluk ve fiyatta *çifte donluklar*, çocuk donları, sökeli donlar, fanila donlar ve Amerikan bezinden yapıma donlar bulunmaktadır²⁵⁰⁹.

Tereke kayıtlarında don da en az şalvar kadar sık karşılaşılan giyeceklerden biridir. Bunun sebebi donların da şalvarlar gibi rahat ve gündelik kullanıma uygun olmalarıdır. Bunun içindir ki donlara Antalya'nın hemen her bölgesinde ve toplumun her kesiminden insanın eşyaları arasında rastlamak mümkündür.

3.1.5. Pantolon

Pantolon, II. Mahmud'un kıyafet reformu sonrasında önce asker ve sivil memurlar daha sonra tüm halk tarafından giyilen ve şalvar, çakşır ve poturun yerini alan bir giyecektir²⁵¹⁰. Bununla beraber Türklerde pantolonun yüzlerce yıllık bir tarihi vardır²⁵¹¹. II. Mahmud'un kıyafet reformunun hemen sonrasına denk düşen ve giyim-kuşam eşyası içeren tereke kayıtları AŞS'de bulunmadığı için terekelerde en erken tarihli pantolon kayıtlarına 1840'lı yıllarda rastlamaktayız. Tuzcu Mahallesi'nden Moralı Süleyman Ağa'nın 21 Ş. 1256 [18 Ekim 1840] tarihli terekesinde “*bandol*” imlâsı ile kaydedilmiş olan çuha ve beyaz pantolonlar bulunmaktadır²⁵¹².

Terekelerdeki pantolon kayıtlarının pek çoğu yalnızca *pantolon/pantol* şeklinde geçmektedir²⁵¹³. Bunlar haricinde, kumaş özelliği belirtilen kayıtlar, Antalya giyim-kuşamında,

²⁵⁰⁷ AŞS., 55/29b.

²⁵⁰⁸ AŞS., 93/7.

²⁵⁰⁹ AŞS., 100/121-122.

²⁵¹⁰ Koçu, 1967: 187.

²⁵¹¹ Ögel, 1978: 101-103. Pantolonun Türk giyim kültüründeki yeri ve önemi için bkz.: Ayhan, 2013.

²⁵¹² AŞS., 19/7b.

²⁵¹³ AŞS., 8/28a; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/44a; AŞS., 10/26b-27a; AŞS., 11/31a; AŞS., 11/63a; AŞS., 11/70b; AŞS., 11/79a; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/87a; AŞS., 14/nr. 19; AŞS., 16/351; AŞS., 17/35a; AŞS., 19/26b; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 26/138a; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/33-34; AŞS., 32/415; AŞS., 32/516; AŞS., 32/554; AŞS., 33/96a; AŞS., 33/255a; AŞS., 33/284b; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/126b; AŞS., 64/180; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/45a; AŞS., 70/31-32; AŞS., 72/1b; AŞS., 74/11a; AŞS., 85/109a-b; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/271a; AŞS., 91/273b; AŞS., 91/277b-278a; AŞS., 93/151; AŞS., 93/172; AŞS., 97/9-10.

*siyah aba pantolon*²⁵¹⁴, *şâlî pantolon*²⁵¹⁵, *kazmir pantolon*²⁵¹⁶, *beyaz kazmir pantolon*²⁵¹⁷, *çuha pantolon*²⁵¹⁸, *bez pantolon*²⁵¹⁹ ve *siyah-beyaz keten pantolon*²⁵²⁰ gibi pantolonların var olduğunu göstermektedir. Tereke kayıtlarından, pantolonların genelde siyah²⁵²¹ ve beyaz²⁵²² renkte oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar arasında sırma ile süslenmiş pantolon örneklerine de tesadüf etmek mümkündür. Bâli Bey Mahallesi'nden Yörükzâde Mehmed Galib Efendi'nin terekesinde 1 adet *formalı setre* ile birlikte kaydedilmiş bir *sırmalı pantolon* bulunmaktadır²⁵²³. Mehmed Galib Efendi'nin bu pantolonunun, resmî bir takım elbise pantolonu olması muhtemeldir. Pantolon takımları²⁵²⁴ ve setre pantolon takımları²⁵²⁵ terekelerde sıkça karşılaştığımız pantolon türlerindendir.

XX. yüzyılın başlarında 25 kuruşa bir pantolon takımına sahip olunabildiği görülmektedir. Ahi Kızı maa Kara Dayı Mahallesi'nden Hakkı Bey'in 15 M. 1320 [24 Nisan 1902] tarihli terekesinde *müsta'mel kazmir setre pantolon takım* (50 kuruş), *def'a müsta'mel siyah setre pantolon takım* (50 kuruş), *mücedded setre pantolon takım* (136 kuruş), *yaz işi fanila pantolon* (1 yelek ile birlikte 25 kuruş), *beyazlı setre pantolon takımı* (26 kuruş) ve *mücedded pantolon* (1 ceket ve 1 yelekle birlikte 165 kuruş) gibi kayıtlar yer almaktadır²⁵²⁶.

Temürci Süleyman Mahallesi'nden Hasan Kaptan oğlu Lazoğlu Hüseyin Efendi'nin terekesinde günümüzdeki pantolon kemeri olarak düşünebileceğimiz *pantolon bağı* ile *siyah ve beyaz pantolonlar*, *setre pantolon takımı* ve *culotte mücedded setre pantolon takımı* bulunmaktadır²⁵²⁷. Culotte (külot) pantolon, üst tarafı bol, diz kapağının altında kalan kısmı ise dar olan bir binici pantolonudur²⁵²⁸.

Antalya'da pantolon ve pantolon yapımında kullanılan kumaşların daha çok Gayrimüslim tüccarlar tarafından satıldığı görülmektedir. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin büyük tüccarlarından Terzi Yakumi'nin terekesinde 9.500 kuruştan fazla değere sahip onlarca kazmir ve keten pantolonluklar ve pantolonlar bulunmaktadır²⁵²⁹. Rağbete Mahallesi'nden Anelko

²⁵¹⁴ AŞS., 10/26b; AŞS., 42/117b.

²⁵¹⁵ AŞS., 13/104b.

²⁵¹⁶ AŞS., 15/23a; AŞS., 22/27a; AŞS., 33/96a; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 74/11a; AŞS., 91/181b.

²⁵¹⁷ AŞS., 33/284b.

²⁵¹⁸ AŞS., 22/27a; AŞS., 32/516; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/130a; AŞS., 91/166b; AŞS., 93/51.

²⁵¹⁹ AŞS., 7/30a.

²⁵²⁰ AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/277b-278a.

²⁵²¹ AŞS., 43/82-83a; AŞS., 43/130a; AŞS., 91/273b.

²⁵²² AŞS., 10/26b; AŞS., 14/8a; AŞS., 16/90; AŞS., 32/516; AŞS., 33/96a; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/126b; AŞS., 97/9-10.

²⁵²³ AŞS., 33/96a.

²⁵²⁴ AŞS., 72/58a.

²⁵²⁵ AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 64/181a; AŞS., 91/235a-b.

²⁵²⁶ AŞS., 45/59a.

²⁵²⁷ AŞS., 54/171b-172a.

²⁵²⁸ Ayverdi, 2010: 726.

²⁵²⁹ AŞS., 12/105b-107a.

oğlu Terzi Panairi'nin terekesinde ise *dizgili ve gümüş pantolonluk* ile 45 kuruş değerinde 1 adet kazmir pantolon yer almaktadır²⁵³⁰.

Tereke kayıtlarındaki pantolonlar daha çok Antalya şehrinde yaşayan asker, memur ve tüccar sınıfından Müslim ve Gayrimüslim erkeklerin tereke kayıtlarında görülmektedir. İncelenen dönemde Antalya taşrasında yaşayan kişilerin tereke kayıtlarında pantolonlara çok sık tesadüf edilememektedir. Bundan dolayı taşra sakinlerinin, pantolonun yerine, gündelik hayatta ve işlerde rahatlık sağlayan ve ayrıca eskiden beri giymeye alışık oldukları don ve şalvar gibi giyecekleri tercih ettikleri ifade edilebilir.

Osmanlı döneminde Antalya giyim-kuşamında belden aşağı giyilen başlıca giyeceklerin şalvar, don, pantolon, potur ve çakşır olduğu görülmektedir. Bununla beraber halkın başlıca tercihleri arasında don ve şalvarın geldiği söylenebilir. Gerek rahatlığı ve gelenekselliği gerekse hem günlük hayatta hem de çalışırken giymek için uygun olan don ve şalvarların her kesimden insan tarafından tercih edilen başlıca giyeceklerden oldukları görülmektedir. Daha çok memur sınıfına mensup ve alafranga giyim tarzını benimsemiş kişilerin ise pantolon giymeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Şalvar, don, pantolon, potur ve çakşır gibi giyecekler sadece Antalya'ya özgü olmayıp imparatorluğun çeşitli bölgelerinde karşımıza çıkan, geniş bir kullanım alanına sahip geleneksel giyeceklerdendir. Örneğin; çakşır Trabzon, Rusçuk, Rodosçuk, Manisa, Edirne ve Balıkesir'de²⁵³¹, potur Denizli ve Tokat'ta²⁵³², şalvar Konya, Ankara, Adana, Osmaniye, Edirne, İstanbul ve Isparta'da²⁵³³, don Bolu, Balıkesir, Edirne, Tokat, Trabzon, Sofya, Çorum, Sivas, Şiran, Rusçuk, Rodosçuk, Manisa, Bursa, Tarsus, Bartın, İstanbul, Edirne ve Isparta'da²⁵³⁴, pantolon ise Denizli, Isparta, Tarsus, Şiran ve Sivas'ta²⁵³⁵ kullanılmıştır. Bununla beraber, adı geçen giyeceklerin yalnızca bu şehirlerde giyilmediğini, don veya şalvar gibi geleneksel giysilere imparatorluğun her köşesinde tesadüf etmenin mümkün olduğunu ifade etmek gerekir.

²⁵³⁰ AŞS., 97/50-52.

²⁵³¹ Öztürk, 2015: 16; Genç, 2018: 561; Erdoğan, 2010: 191; Özaba, 2019: 275; Gündoğdu, 2019: 57-58; Barkan, 1966: 139; Er ve Genç, 2008: 112.

²⁵³² Aydın, 2019: 272; Hanılçe, 2011: 431.

²⁵³³ Albayrak, 2010: 37; Yener, 1955: 29; Artun, 2008: 79; Barkan, 1966: 194; Altuntaş, 2022: 209; Muslu, 2021: 76.

²⁵³⁴ Özlü, 2005: 208; Er ve Genç, 2008: 112; Oğuz, 2011: 108; Hanılçe, 2011: 436; Öztürk, 2015: 14; Çakır, 2016: 1370; Çanak, 2018: 69; Saka, 2018: 244; Oğuz ve Aktaş, 2018: 520; Genç ve Genç, 2018: 563; Özaba, 2019: 274-275; Gündoğdu, 2019: 165-168; Aydın, 2021: 117; Gündüz, 2019: 591; Yılmaz, 2019: 37; Dilek, 2021: 232; Altuntaş, 2022: 215; Barkan, 1966: 214; Muslu, 2021: 77.

²⁵³⁵ Aydın, 2019: 495; Muslu, 2021: 621; Yılmaz, 2019: 42; Oğuz ve Aktaş, 2018: 521; Saka, 2018: 249.

3.2. İçe Giyilenler

3.2.1. Gömlek

Terekelerde yer alan gömlek kayıtları ile ilgili başlıca problem, bu gömleklerin vücutta ten üzerine giyilen iç gömleklerinden mi yoksa ceket veya kazak gibi giyeceklerin altına giyilen yakalı ve uzun kollu²⁵³⁶ gömleklerden mi olduğunun ayrımının yapılamamasıdır. Bu ayrıma terekeleri kaleme alan bazı katiplerin dikkat ettiği görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; aslen Mora muhacirlerinden olup Antalya'nın Takyeci Mahallesi'nde vefat eden Bakkal Ömer'in terekesinde *iç donu gömlek* şeklinde bir kayıt bulunmaktadır²⁵³⁷. Antalya'nın Kirişçiler Mahallesi'nden Şeker Hasan Ahmed'in terekesinde de *gömlek iç donu* şeklinde bir kayda tesadüf edilmektedir²⁵³⁸. Antalya'nın Câmî-i Cedîd Mahallesi'nden Nikola'nın terekesinde de benzer şekilde *iç donu gömlek* şeklinde kaydedilmiş bir gömlek vardır²⁵³⁹. Antalya'nın Teşvikiye Mahallesi'nden asker emeklisi Tabur Katibi Muammer Efendi'nin eşi Fatma Zehra Hanım'ın terekesinde ise *fanila iç gömleği* şeklinde bir kayıt yer almaktadır²⁵⁴⁰. Bu gömleklerin ten üzerine giyilen iç gömleği oldukları aşîkârdır.

Ten üzerine giyilen iç gömleklerden farklı olarak dışa giyilen gömleklere ise Câmî-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'ın terekesindeki *alt ve üst ibrişim gömlek* ve *üst ibrişim gömlek* gibi kayıtları örnek gösterebiliriz. Ancak *üst gömlek* ifadesi, *iç gömlek* ifadesine göre daha muğlak bir ifade olduğu için bu kayıtlardaki gömleklerin ceket gibi giyeceklerin altına giyilen gömleklerden mi olduğunu tam olarak tespit etmek zordur²⁵⁴¹. Verilen bu sayılı örneklerin dışında bu ayrımı yapmamıza imkân sağlayacak kayıt yok gibidir. Hatta tereke kayıtlarında geçen gömleklerin pek çoğunun önemli herhangi bir özelliği belirtilmeden yalnızca *gömlek* veya *müsta' mel gömlek* gibi ifadelerle kaydedilmiş oldukları görülmektedir²⁵⁴². AŞS'de bu tür gömlekleri onlarca tereke kaydında ve Antalya'nın her bölgesinde görmek mümkündür.

²⁵³⁶ Çağbayır, 2007b: 1745-1746.

²⁵³⁷ AŞS., 10/28a.

²⁵³⁸ AŞS., 12/86a.

²⁵³⁹ AŞS., 12/90b.

²⁵⁴⁰ AŞS., 69/134b.

²⁵⁴¹ AŞS., 33/113a.

²⁵⁴² AŞS., 1/12b; AŞS., 2/19a; AŞS., 2/87b; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/58b; AŞS., 4/16b; AŞS., 4/2b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/18a; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a-b; AŞS., 5/22a-23a; AŞS., 5/38b; AŞS., 6/18; AŞS., 6/20; AŞS., 6/39; AŞS., 6/60; AŞS., 7/3b; AŞS., 7/12b-13a; AŞS., 7/13b-14a; AŞS., 7/28b; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6a-7a; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13a-b; AŞS., 8/16a-b; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/18b; AŞS., 8/19a-b; AŞS., 8/21b; AŞS., 8/24a; AŞS., 8/25a-b; AŞS., 8/26a; AŞS., 8/27a; AŞS., 8/28b; AŞS., 8/29a-b; AŞS., 8/30a-b; AŞS., 8/33b; AŞS., 8/34a; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/42a; AŞS., 8/49b; AŞS., 8/53a; AŞS., 8/56a; AŞS., 10/3b; AŞS., 10/26a-b; AŞS., 10/27a-b; AŞS., 10/31b; AŞS., 11/7a; AŞS., 11/8a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/21a; AŞS., 11/22b; AŞS., 11/26b-28a-b; AŞS., 11/29a; AŞS., 11/34a-b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/39b; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/50a-b; AŞS., 11/56b; AŞS., 11/60a; AŞS., 11/64a; AŞS., 11/67a; AŞS., 11/69b; AŞS., 11/70b; AŞS., 11/71a; AŞS., 11/78b; AŞS., 11/79b; AŞS., 11/80b; AŞS., 12/4a; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/14a; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/30b; AŞS., 12/36b; AŞS., 12/45b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/61b; AŞS., 12/62a-b; AŞS., 12/64a-b; AŞS., 12/74b; AŞS., 12/76b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/88a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/97a; AŞS., 12/102b; AŞS., 12/106a-b; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/116a; AŞS., 12/117a; AŞS.,

Tereke kayıtları gömlekler hakkında pek çok açıdan bilgiler içermektedir. Bu noktada en fazla bilgi elde edilen husus gömleklerin kumaş özelliğidir. AŞS'deki tereke kayıtlarından hareketle Osmanlı dönemi Antalya'sında insanların en fazla ipek²⁵⁴³ (harîr), iplik²⁵⁴⁴ ve ibrişimden²⁵⁴⁵ yapılmış gömleklere rağbet gösterdikleri söylenebilir. İpek gömlekler kişilerin ekonomik durumlarına veya tercihlerine göre oyalarla süslenmiştir²⁵⁴⁶. İplik gömleklerin ise *yedirmeli*²⁵⁴⁷ ve Hind ipliğinden yapılmış²⁵⁴⁸ örneklerine rastlamaktayız. En sık tercih edilen bu örnekler haricinde, gömlek yapımında kullanılan kumaş türleri arasında şunları zikredebiliriz;

12/120b; AŞS., 12/122b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/126a; AŞS., 12/134b; AŞS., 12/137b; AŞS., 12/153a-b; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/24a; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/43a; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/46b; AŞS., 13/51a-b; AŞS., 13/59a-b; AŞS., 13/64b; AŞS., 13/67a; AŞS., 13/79a; AŞS., 13/82a; AŞS., 13/104b; AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 14/26b; AŞS., 14/36b; AŞS., 14/44a; AŞS., 14/49b; AŞS., 14/58a; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/23b; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/38a; AŞS., 15/42a; AŞS., 15/43a; AŞS., 15/62a-b; AŞS., 16/130; AŞS., 16/156; AŞS., 16/157; AŞS., 16/314; AŞS., 16/328; AŞS., 16/468; AŞS., 17/24a; AŞS., 17/35a-b; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/79a; AŞS., 17/94b; AŞS., 18/13a; AŞS., 18/14a; AŞS., 18/62a; AŞS., 18/69b; AŞS., 19/6b; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/19a; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/105a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/160b-161; AŞS., 22/195b; AŞS., 22/202; AŞS., 22/208; AŞS., 24/36; AŞS., 24/46; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/42a; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/52a-b; AŞS., 26/138a; AŞS., 27/37b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/7; AŞS., 32/512-513; AŞS., 32/516; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/146; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 34/7; AŞS., 34/98; AŞS., 34/124; AŞS., 34/156; AŞS., 34/273; AŞS., 34/292; AŞS., 34/315; AŞS., 34/365-366; AŞS., 35/36a-b; AŞS., 35/42b; AŞS., 35/47a-b; AŞS., 35/53a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/130a; AŞS., 43/194b; AŞS., 43/214b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/30a; AŞS., 45/101a; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/126b; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/117a; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 59/59a; AŞS., 65/5b; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 69/74b; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/201-203; AŞS., 70/267; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 74/11a; AŞS., 76/73a; AŞS., 76/126a; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 85/95a; AŞS., 85/116-117a; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/44-45b; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/158b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/179b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/16; AŞS., 93/20-22; AŞS., 93/30-32; AŞS., 93/35; AŞS., 93/40; AŞS., 93/44; AŞS., 93/50-51; AŞS., 93/54-55; AŞS., 93/64; AŞS., 93/100-101; AŞS., 93/116; AŞS., 93/121-122; AŞS., 93/134; AŞS., 93/146; AŞS., 93/156; AŞS., 93/176; AŞS., 97/4; AŞS., 97/13; AŞS., 98/13-14; AŞS., 98/163; AŞS., 99/88; AŞS., 100/122; AŞS., 100/138.

²⁵⁴³ AŞS., 7/16a; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/28a; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/137b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/80b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/132a; AŞS., 22/208; AŞS., 24/3b; AŞS., 24/64a; AŞS., 35/119a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/265b; AŞS., 45/59a; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/75b; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/50; AŞS., 93/141; AŞS., 97/13.

²⁵⁴⁴ AŞS., 8/28a; AŞS., 16/157; AŞS., 16/258; AŞS., 16/314; AŞS., 16/352; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/162; AŞS., 32/512-513; AŞS., 32/554; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/126; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/82-83a; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/28; AŞS., 45/159a; AŞS., 54/6a; AŞS., 70/267; AŞS., 85/116-117a; AŞS., 91/15a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 97/13.

²⁵⁴⁵ AŞS., 8/9b; AŞS., 11/62b; AŞS., 15/55b; AŞS., 22/208; AŞS., 26/14b; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/162; AŞS., 33/126; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 43/194b; AŞS., 64/156b; AŞS., 69/3b; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 91/113b; AŞS., 95/nr. 17; AŞS., 97/13.

²⁵⁴⁶ AŞS., 32/526.

²⁵⁴⁷ AŞS., 46/80b.

²⁵⁴⁸ AŞS., 91/202a; AŞS., 91/305b. Hind ipliklerinin Osmanlı dönemi Antalya'sında oldukça rağbet gören ürünlerden olduğu söylenebilir. Câmî-i Cedid Mahallesi'nin Rum tüccarlarından Çeltik oğlu Seradî'nin malları arasında sekiz ayrı kalemdede kaydedilmiş, toplam değeri 3.574 kuruşu bulan bükülü ve büküsüz Hind iplikleri bulunmaktadır. AŞS., 91/169a-b.

aba²⁵⁴⁹, fanila²⁵⁵⁰, keten²⁵⁵¹, bürümcük²⁵⁵², helâlî²⁵⁵³, penbezâr²⁵⁵⁴, hümayun²⁵⁵⁵, çitari²⁵⁵⁶, basma²⁵⁵⁷, canfes²⁵⁵⁸, bez²⁵⁵⁹, melâz (melas)²⁵⁶⁰, dokuma²⁵⁶¹, sadakor²⁵⁶², dîmî bez gömlek²⁵⁶³, merinos uzun gömlek²⁵⁶⁴, boyalı gömlek²⁵⁶⁵, kozaklı gömlek²⁵⁶⁶, tülbent²⁵⁶⁷, tülbent güllü gömlek²⁵⁶⁸, sakangur²⁵⁶⁹, oyalı²⁵⁷⁰ ve işlemeli sakangur gömlek²⁵⁷¹, tül²⁵⁷² ve sarı tül gömlek²⁵⁷³. Bürümcük, gerek sade ham ipekten gerekse pamuk ilave edilerek dokunan ince, kıvrırcık bir kumaş türüdür ve helâlî ile penbezâr da bürümcüğe verilen isimlerdendir²⁵⁷⁴. Kozaklı gömlekler hakkında ise ne yazık ki kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Melâz (melas) ise Anadolu'da bir tür dokuma beze verilen bir isimdir²⁵⁷⁵.

Tereke kayıtları gömleklerin renk ve süsleme özellikleri hakkında da bilgiler içerir. Renk özelliği belirtilen gömleklerden al²⁵⁷⁶, beyaz²⁵⁷⁷ ve mavi²⁵⁷⁸ renkte gömleklere tesadüf edilmiştir. Beyaz gömleklerin nakışlı örnekleri bulunmaktadır²⁵⁷⁹. Nakışlı²⁵⁸⁰, pullu²⁵⁸¹, işlemeli²⁵⁸², sırmalı²⁵⁸³ ve kolalı²⁵⁸⁴ gömleklerin, ten üzerine giyilen gömlekten ziyade bir tür

²⁵⁴⁹ AŞS., 5/21b; AŞS., 13/42b.

²⁵⁵⁰ AŞS., 10/26b; AŞS., 12/106b; AŞS., 32/516; AŞS., 33/255a; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 42/117b; AŞS., 72/29; AŞS., 74/11a; AŞS., 97/13.

²⁵⁵¹ AŞS., 12/106a.

²⁵⁵² AŞS., 8/23b; AŞS., 11/22b; AŞS., 19/17a; AŞS., 91/218b; AŞS., 93/57; AŞS., 93/113.

²⁵⁵³ AŞS., 14/46b; AŞS., 91/277b-278a.

²⁵⁵⁴ AŞS., 11/26b-28a-b; AŞS., 11/57a; AŞS., 11/71a; AŞS., 43/195a; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/51; AŞS., 95/nr. 16-17.

²⁵⁵⁵ AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 43/194b; AŞS., 91/218b.

²⁵⁵⁶ AŞS., 15/61b.

²⁵⁵⁷ AŞS., 8/13b; AŞS., 32/513; AŞS., 43/130a.

²⁵⁵⁸ AŞS., 10/7a; AŞS., 93/31.

²⁵⁵⁹ AŞS., 55/29b; AŞS., 70/104; AŞS., 93/7.

²⁵⁶⁰ AŞS., 100/121.

²⁵⁶¹ AŞS., 24/3b-4a; AŞS., 51/17; AŞS., 100/122.

²⁵⁶² AŞS., 33/284b.

²⁵⁶³ AŞS., 53/135b.

²⁵⁶⁴ AŞS., 91/181b.

²⁵⁶⁵ AŞS., 32/513.

²⁵⁶⁶ AŞS., 32/27; AŞS., 32/162; AŞS., 33/180b; AŞS., 54/6a; AŞS., 97/4; AŞS., 97/13.

²⁵⁶⁷ AŞS., 7/13a; AŞS., 7/16b; AŞS., 10/31b; AŞS., 93/113.

²⁵⁶⁸ AŞS., 22/132a.

²⁵⁶⁹ AŞS., 10/7a; AŞS., 11/37b; AŞS., 12/139a; AŞS., 91/167a-b.

²⁵⁷⁰ AŞS., 24/64a.

²⁵⁷¹ AŞS., 22/135a.

²⁵⁷² AŞS., 11/34a; AŞS., 91/218b.

²⁵⁷³ AŞS., 15/17a.

²⁵⁷⁴ Özen, 1982: 306.

²⁵⁷⁵ TDK., 1993: 3153.

²⁵⁷⁶ AŞS., 7/16b; AŞS., 15/30b.

²⁵⁷⁷ AŞS., 7/16b; AŞS., 11/26b-28a-b; AŞS., 12/19a; AŞS., 32/517.

²⁵⁷⁸ AŞS., 12/19a.

²⁵⁷⁹ AŞS., 18/13a.

²⁵⁸⁰ AŞS., 11/50b; AŞS., 15/30b; AŞS., 51/46.

²⁵⁸¹ AŞS., 24/4a.

²⁵⁸² AŞS., 24/4a; AŞS., 54/155a-b.

²⁵⁸³ AŞS., 24/64a.

²⁵⁸⁴ AŞS., 16/90.

üst gömleği olmaları da muhtemeldir. Bu tür süslemeleri gömleklere Antalya'nın pek çok bölgesinde rastlamak mümkündür. Serik'in Belpınar köyünden Selver Hanım'ın terekesinde 2 adet *cedîd önü nakışlı gömlek* (30 kuruş), 1 adet *cedîd bez gömlek* (10 kuruş), 3 adet *nakışlı müsta'mel gömlek* (27 kuruş) ve 3 adet *gömlek önü* (9 kuruş) bulunmaktadır²⁵⁸⁵.

Tereke kayıtlarında *gömlek önü*²⁵⁸⁶, *gömlek kolu*²⁵⁸⁷, *kol gömlek – yakalık*²⁵⁸⁸, *gömlek kanadı*²⁵⁸⁹, *gömlek eskisi*²⁵⁹⁰, *kolsuz gömlek*²⁵⁹¹, *mavi bohça içinde gömlek parçaları*²⁵⁹² ve *dikilmiş – dikilmemiş gömlek*²⁵⁹³ gibi kayıtlara tesadüf edilmektedir. Bu tür gömlek parçaları, dikilecek bir gömleğe eklenecek parçaları ifade ediyor olabilir. Zira tereke kayıtları, Antalya'da gömlek dikimi hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Örneğin, Hasbalaban Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın terekesinde *çulhada gömleklik ve bez* şeklinde bir kayda tesadüf edilmektedir²⁵⁹⁴. Bu kayıt, Dudu Hanım'ın Antalyalı bir dokumacıya veya terziye, kendisine gömlek diktirmek için bir gömleklik kumaş verdiğini göstermektedir. Ayrıca, Dudu Hanım'ın bir terziye verdiği gömleklik bezin dahi gözden kaçırılmayarak terekeye kaydedilmiş olması dikkat çeken bir ayrıntıdır. Gömleklik bezlere bu kayıt haricinde pek çok tereke kaydında daha tesadüf edilmektedir. *Gömlek bez top*²⁵⁹⁵, *bürümcük gömlek bez*²⁵⁹⁶, *gömlek bezi*²⁵⁹⁷, *harîr bez top*²⁵⁹⁸, *gömleklik tül*²⁵⁹⁹, *zenne işi gömleklik bez top*²⁶⁰⁰, *eriş gömleklik top*²⁶⁰¹, *gömleklik Amelkân*²⁶⁰², *helâlî gömlek top*²⁶⁰³ ve *güğül gömleklik*²⁶⁰⁴ gibi kayıtlar, Antalya'da bu alanda önemli bir iş kolunun bulunduğunu, insanların top top kumaşlar alarak bunlardan kendilerine gömlek diktirdiğini veya diktirdiklerini göstermektedir.

Osmanlı döneminde Antalya halkının giymiş olduğu gömleklerin önemli bir kısmı ise kadın veya erkek gömleği oluşlarına göre kaydedilmişlerdir. Kadın (zenne) gömleklerinden;

²⁵⁸⁵ AŞS., 53/49a.

²⁵⁸⁶ AŞS., 8/26a; AŞS., 14/44a.

²⁵⁸⁷ AŞS., 70/270.

²⁵⁸⁸ AŞS., 22/208.

²⁵⁸⁹ AŞS., 34/98.

²⁵⁹⁰ AŞS., 72/1b.

²⁵⁹¹ AŞS., 70/270.

²⁵⁹² AŞS., 43/195a.

²⁵⁹³ AŞS., 16/323-324; AŞS., 33/274a; AŞS., 33/284a.

²⁵⁹⁴ AŞS., 11/56b.

²⁵⁹⁵ AŞS., 8/6a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/50a; AŞS., 12/4a; AŞS., 12/153a; AŞS., 18/13a; AŞS., 22/208; AŞS., 24/3b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/11a; AŞS., 54/6a; AŞS., 93/51; AŞS., 93/57; AŞS., 93/176; AŞS., 100/122.

²⁵⁹⁶ AŞS., 8/24a; AŞS., 12/153a.

²⁵⁹⁷ AŞS., 10/10b; AŞS., 12/109b; AŞS., 15/86b; AŞS., 21/69b.

²⁵⁹⁸ AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/55a; AŞS., 12/153a.

²⁵⁹⁹ AŞS., 12/106b.

²⁶⁰⁰ AŞS., 16/156.

²⁶⁰¹ AŞS., 91/235a-b.

²⁶⁰² AŞS., 93/139; AŞS., 93/147; AŞS., 93/149.

²⁶⁰³ AŞS., 95/nr. 89.

²⁶⁰⁴ AŞS., 43/195a.

*zenne işi gömlek*²⁶⁰⁵, *ipekli zenne gömleği*²⁶⁰⁶, *zenne işi iplik gömlek*²⁶⁰⁷, *zenne için yün fanila gömlek*²⁶⁰⁸, *tülbent zenne gömleği*²⁶⁰⁹, *salaşpur zenne gömleği*²⁶¹⁰, *dikilmemiş zenne gömleği*²⁶¹¹, *dokuma zenne gömleği*²⁶¹², *ibrişim zenne gömleği*²⁶¹³ ve *hümayun zenne gömleği*²⁶¹⁴ gibi kayıtlar tespit edilmiştir. Erkek gömlekleri ise; *erkek gömleği*²⁶¹⁵, *erkek için dokuma gömlek*²⁶¹⁶, *harîr erkek gömleği*²⁶¹⁷, *iplik erkek gömleği*²⁶¹⁸, *ibrişim erkek gömleği*²⁶¹⁹ ve *erkek fanila gömleği*²⁶²⁰ gibi ifadelerle kayıt altına alınmışlardır.

Üretim yeri ile adlandırılan gömleklerden, *yerli gömleği*²⁶²¹, *Frenc gömleği*²⁶²², *Frenk gömleği*²⁶²³ ve *Dimetoka gömlek*²⁶²⁴ gibi kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan, Antalya'daki gömleklerin genelde yerli dokumalardan ve Avrupa menşeli kumaşlar dokunduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda verilen örneklerin haricinde Hacı Yusuf kızı Zeliha Hatun'un terekesindeki *işlemeli hamam gömleğini*²⁶²⁵ ve Hasan kızı Adile Hatun'un, kocası İbrahim ile olan davaları sebebiyle kayda geçmiş listedeki *zenne için mamul bohçadan gömlek takımını*²⁶²⁶ zikredebiliriz. Bunların ilki, Osmanlı döneminde Antalya hamam kültürü hakkında ufak bir ayrıntı sunmaktadır. Adile Hatun'un eşya listesindeki kayıt ise bir kadın için düzülen bohçadaki *gömlek takımını* ifade etmektedir.

²⁶⁰⁵ AŞS., 16/328; AŞS., 22/96; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 33/163a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 69/135a; AŞS., 93/123; AŞS., 99/167-168; AŞS., 13/17b; AŞS., 15/55b; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/314; AŞS., 22/265b; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/36; AŞS., 32/27; AŞS., 32/162; AŞS., 32/514; AŞS., 33/180b; AŞS., 35/119a; AŞS., 42/72b; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 54/195b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/23a-b; AŞS., 69/135a; AŞS., 70/114; AŞS., 70/250; AŞS., 70/270; AŞS., 72/9b; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 99/36-37; AŞS., 99/74; AŞS., 100/122; AŞS., 100/138.

²⁶⁰⁶ AŞS., 16/323-324; AŞS., 24/3b; AŞS., 32/554; AŞS., 44/28; AŞS., 17/27b; AŞS., 22/106a; AŞS., 24/64a; AŞS., 32/162; AŞS., 33/123a; AŞS., 43/214a; AŞS., 54/142a-b.

²⁶⁰⁷ AŞS., 33/284a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/214a; AŞS., 64/163a; AŞS., 17/27b; AŞS., 32/162; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/28; AŞS., 46/80b; AŞS., 95/nr. 16.

²⁶⁰⁸ AŞS., 69/134b.

²⁶⁰⁹ AŞS., 15/17a; AŞS., 15/61b.

²⁶¹⁰ AŞS., 46/80b.

²⁶¹¹ AŞS., 33/274a-b.

²⁶¹² AŞS., 64/156b.

²⁶¹³ AŞS., 16/323-324; AŞS., 69/134b; AŞS., 72/14b; AŞS., 97/12.

²⁶¹⁴ AŞS., 69/134b.

²⁶¹⁵ AŞS., 69/136a-137; AŞS., 85/10b; AŞS., 15/58a; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/36; AŞS., 69/136-137; AŞS., 70/270; AŞS., 100/122.

²⁶¹⁶ AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 64/156b.

²⁶¹⁷ AŞS., 15/17a; AŞS., 32/162; AŞS., 33/123a; AŞS., 54/142a-b.

²⁶¹⁸ AŞS., 16/156a; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 64/156b.

²⁶¹⁹ AŞS., 69/3b.

²⁶²⁰ AŞS., 69/136a; AŞS., 74/11a.

²⁶²¹ AŞS., 11/57a.

²⁶²² AŞS., 12/106b.

²⁶²³ AŞS., 12/107a.

²⁶²⁴ AŞS., 19/17a.

²⁶²⁵ AŞS., 26/42a.

²⁶²⁶ AŞS., 21/18b.

Gömlek konusunda Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekesi de kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Hacı Osman Çavuş'un terekesinde 5 adet *çeyizlik oyalı melâz gömlek* (3.000 kuruş), 4 adet *çeyizlik yeni oyalı gömlek* (1.200 kuruş) ve 1 adet erkek gömleği ile birlikte kaydedilmiş *çeyizlik yeni gömlek* (300 kuruş), 9 adet *çeyizlik oyalı dişi gömleği* (2.250 kuruş), 7 adet *çeyizlik oyalı erkek gömleği* (1.750 kuruş) ve 8 adet *çeyizlik erkek gömleği* (2.000 kuruş) bulunmaktadır²⁶²⁷. Bu kayıtlar, Osmanlı dönemi Antalya'sında hem düğün hem de çeyiz adetleri hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu kayıtlardan, oyalı gömleklerin çeyizlerin önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen gömlek örneklerinin içe veya üste giyilen gömleklerden mi olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Bununla beraber giyim-kuşam eşyası içeren tereke kayıtlarının hemen hemen hepsinde rastlanabilen gömleklerin Antalya'da Müslim ve Gayrimüslimler tarafından sıkça giyilen giyeceklerden olduğu görülmektedir.

3.2.2. İç Don

Tereke kayıtlarında karşılaşılan don türlerinden bir diğeri *iç don*larıdır. İsminden de anlaşılabilceği üzere iç donları, ten üzerine giyilen bir tür içliktir. İç donları tereke kayıtlarında çoğu zaman hiçbir özelliği belirtilmemiş olarak karşımıza çıkar²⁶²⁸. Herhangi bir özelliği belirtilmiş olan iç donları, Antalya'da Müslim ve Gayrimüslim kadın-erkeklerin iç donu giyindiklerini göstermektedir. Câmî'-i Atîk Mahallesi'nden Fatma Hatun'un terekesinde *mavi canfes iç donu*²⁶²⁹, Beşkonak'ın Balkız köyü Köleler Mahallesi'nden ve Yenişehir muhacirlerinden Hacı Ali oğlu Aziz'in terekesinde *mavi iç donu*²⁶³⁰, Tuzcular Mahallesi'nden mu'taka Zeynep'in terekesinde *bir mikdâr Amelkân bezi iç donu*²⁶³¹, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Anasti Hanım'ın terekesinde *işlemeli iç donu*²⁶³² ve Makbule Mahallesi'nden Gedik Hâci Toturus Bazergân'ın terekesinde *ibrişim iç donu*²⁶³³ şeklinde kayıtlara tesadüf edilmektedir. Verilen bu örnekler, iç donlarının Antalya'da Müslim ve Gayrimüslim kadın ve erkekler tarafından giyilmiş olduğunu göstermektedir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki yukarıda "Don" başlığı altında, herhangi bir özelliği belirtilmeyen donların bazılarının da iç donu olması muhtemeldir. Tereke kayıtlarında donlara bu denli sık rastlanılması, donların fiyat

²⁶²⁷ AŞS., 100/138.

²⁶²⁸ AŞS., 8/4b; AŞS., 8/24a; AŞS., 8/30b; AŞS., 10/26b-27a; AŞS., 11/64a; AŞS., 11/70a; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/64a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/144a; AŞS., 12/153a-b; AŞS., 13/43a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b; AŞS., 22/195b; AŞS., 35/47a-b; AŞS., 42/117b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/100; AŞS., 93/121-122.

²⁶²⁹ AŞS., 15/17a.

²⁶³⁰ AŞS., 35/46a.

²⁶³¹ AŞS., 93/141.

²⁶³² AŞS., 15/34a.

²⁶³³ AŞS., 91/79b.

bakımından toplumun her kesiminden insanın erişebileceği bir fiyatta olduğunu ve kullanım açısından rahat ve insanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda giyecekler olduğunu göstermektedir.

4.2.3. Dizlik

Dizlik kelimesinin giyim kuşamla ilgili pek çok anlamı bulunmaktadır. Örneğin; önlük, peştamal, şalvar, pantolon, iç donu, elbise üzerinden bağlanan süslü kuşak, zeybek ve tulumbacıların giydiği pantolon, dizleri koruma amaçlı dize sarılan sargı ve çizmelerin dizleri örten parçası gibi anlamları bunlar arasında sayılabiliriz²⁶³⁴. Bu açıdan bakıldığında terekelerdeki dizlik kayıtlarını değerlendirirken oldukça dikkatli olunması gerektiği göze çarpmaktadır. Bununla beraber bazı terekelerdeki dizlik kayıtlarında, söz konusu dizliğin ne tür bir giyecek olduğu hakkında önemli ipuçları veren ifadeler vardır. Örneğin *iç dizliği*²⁶³⁵ şeklinde geçen kayıtların, ten üzerine giyilen bir tür içlik veya iç donu olduklarını söyleyebiliriz. Bu noktada ipucu veren diğer bir nokta ise dizliklerin yapılmış oldukları kumaşlardır. Tereke kayıtlarında dizliklerin hümayun²⁶³⁶, kaput²⁶³⁷, çitari²⁶³⁸ ve Amelkân bezi²⁶³⁹ gibi kumaşlardan yapılma örnekleri bulunmaktadır. Kumaş türleri üzerinden bir tahmin yürütecek olursak, kaput gibi kalın ve yünlü kumaşlardan yapılma dizliklerin bir tür kışlık pantolon veya sağlam bir diz sargısı oldukları söylenebilir.

Tereke kayıtlarında dizlik yapımında kullanılan kumaşlar da bulunmaktadır. Antalyalı Bakkal Halil'in terekesinde 30 kuruş değerinde 2 adet *boyalı Amelkân dizliklik* bu duruma örnek olarak gösterilebilir²⁶⁴⁰.

Tereke kayıtlarındaki dizliklerin diğer bir kısmı ise renk özellikleri dikkate alınarak kaydedilmişlerdir. Bunlar arasında; gök²⁶⁴¹, mavi²⁶⁴², beyaz²⁶⁴³ ve siyah²⁶⁴⁴ gibi renkler ile *boyalı dizlik*²⁶⁴⁵ gibi kayıtlar örnek gösterilebilir. Bunlar haricinde son olarak herhangi bir

²⁶³⁴ TDK., 1993k: 4486; TDK., 1993d: 1532; Çağbayır, 2007b: 1253-1254.

²⁶³⁵ AŞS., 93/51; AŞS., 93/57.

²⁶³⁶ AŞS., 8/42a; AŞS., 15/80b; AŞS., 91/14b.

²⁶³⁷ AŞS., 100/122.

²⁶³⁸ AŞS., 99/53.

²⁶³⁹ AŞS., 93/16.

²⁶⁴⁰ AŞS., 32/513.

²⁶⁴¹ AŞS., 5/20b.

²⁶⁴² AŞS., 6/39; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/32b; AŞS., 10/26b; AŞS., 12/30a; AŞS., 15/28a; AŞS., 15/80b.

²⁶⁴³ AŞS., 8/4b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/28b; AŞS., 10/28a; AŞS., 11/6b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/88a; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/59b; AŞS., 14/8a; AŞS., 15/20a; AŞS., 32/512-513; AŞS., 93/21.

²⁶⁴⁴ AŞS., 12/93b.

²⁶⁴⁵ AŞS., 11/70b; AŞS., 12/156b; AŞS., 15/28a.

özelliği belirtilmeden kaydedilmiş dizliklere yer vermek gerekir²⁶⁴⁶. Bunların ne tür bir giyecek olduğu hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapmak güçtür.

Dizlik şeklinde ifade edilen giyeceklerin Antalya'nın pek çok bölgesinde ve genellikle Müslim ve Gayrimüslim erkekler tarafından giyildikleri görülmektedir.

4.2.4. İçlik

Osmanlı dönemi Antalya'sında içe giyilen giyecekler arasında son olarak içlikler ele alınacaktır. İçlik kelimesinin birden fazla anlamı bulunmaktadır. Bunlar arasında; iç çamaşırı, iç gömleği, gömlek, mintan ve yelek gibi anlamlar zikredilebilir²⁶⁴⁷. İçlikler konusunda dikkat çeken başka bir nokta ise AŞS'deki tereke kayıtlarında "içlik" olarak adlandırılan giyeceklerin nadiren görülmesidir. Terekesinde içlik bulunan kişilerden ilki, Antalya'da Acemhâne'de ikamet ederken vefat eden Ermeni David oğlu Nalbant Ağyar'dır. Ağyar'ın terekesinde 1 adet çitari yelek ile birlikte kaydedilmiş bir içlik bulunmaktadır. Bu iki giyeceğe 120 kuruş kıymet biçilmiştir²⁶⁴⁸. Bucak'ın Çukur Mahallesi'nden Emin Efendi oğlu Ahmed Hafız'ın terekesinde tanesi 1 kuruştan 5 adet *yelek içlik* bulunmaktadır²⁶⁴⁹. Antalya'nın Makbûle Mahallesi'nden Yorgi kızı Marina'nın terekesinde ise 10 kuruş değerinde 2 adet *basma içlik* vardır²⁶⁵⁰. Verilen bu üç örnek, üç farklı milletten ve Antalya'nın farklı bölgelerinde yaşayan insanların terekelerinde görülmesi açısından önemlidir.

Osmanlı dönemi Antalya'sında içe giyilen giyeceklerden olan gömlek, iç don, dizlik ve içlik yalnızca Antalya'ya özgü değildir. Bunlardan belki de en geniş kullanım alanına sahip olanı gömlektir. Gömleği Adana, Osmaniye, Isparta, Edirne, İstanbul, Manisa, Bartın, Tarsus, Bursa, Rodosçuk, Rusçuk, Şiran, Sivas, Çorum, Sofya, Trabzon, Tokat, Bolu ve Ankara gibi çeşitli kentlerde görmek mümkündür²⁶⁵¹. Yine aynı şekilde iç donu Ankara, Sivas ve İstanbul'da²⁶⁵², dizliği Adana, Osmaniye, Isparta, Edirne, İstanbul, Bartın, Tarsus, Manisa, Rusçuk, Trabzon, Tokat ve Bolu'da²⁶⁵³ ve içliği Adana, Osmaniye, Manisa ve Sivas'ta

²⁶⁴⁶ AŞS., 1/5b; AŞS., 3/65b; AŞS., 4/nr. 46; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a; AŞS., 5/38b; AŞS., 5/43b; AŞS., 7/14a; AŞS., 8/2a; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/29a-b; AŞS., 8/30a; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/59a; AŞS., 11/7a; AŞS., 11/50a; AŞS., 11/64a; AŞS., 11/70b; AŞS., 11/79b; AŞS., 12/19a-b; AŞS., 12/23b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/64a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/82a; AŞS., 17/34a; AŞS., 17/94b; AŞS., 19/19a; AŞS., 93/40; AŞS., 93/57; AŞS., 93/122; AŞS., 98/14; AŞS., 99/88; AŞS., 100/122.

²⁶⁴⁷ Çağbayır, 2007b: 2089.

²⁶⁴⁸ AŞS., 11/70a.

²⁶⁴⁹ AŞS., 34/365.

²⁶⁵⁰ AŞS., 8/4b.

²⁶⁵¹ Artun, 2008: 77; Muslu, 2021: 679; Barkan, 1966: 262; Altuntaş, 2022: 208; Aydın, 2021: 119; Gündoğdu, 2019: 169-171; Dilek, 2021: 201; Yılmaz, 2019: 30; Gündüz, 2019: 592-593; Özaba, 2019: 273; Erdoğan, 2010: 191; Genç, 2018: 565; Oğuz ve Aktaş, 2018: 520; Saka, 2018: 239; Çanak, 2018: 69; Çakır, 2016: 1382; Öztürk, 2015: 14; Haniççe, 2011: 441; Özlü, 2005: 209; Yener, 1955: 31.

²⁶⁵² Yener, 1955: 32; Saka, 2018: 239; Altuntaş, 2022: 215.

²⁶⁵³ Artun, 2008: 79; Muslu, 2021: 621; Barkan, 1966: 116; Altuntaş, 2022: 215; Dilek, 2021: 225; Yılmaz, 2019: 31; Gündoğdu, 2019: 172; Erdoğan, 2010: 191; Öztürk, 2015: 22; Haniççe, 2011: 437; Özlü, 2005: 209.

görebilmekteyiz²⁶⁵⁴. Bu bakımdan Osmanlı Antalya'sında içe giyilen giyeceklerin geniş bir kullanım alanına sahip, geleneksel giyeceklerden oluştuğu görülmektedir.

3.3. Ayağa Giyilenler

AŞS'deki tereke kayıtları, Osmanlı dönemi Antalya'sında ayağa giyilen eşyalarla ilgili zengin bir kültürel çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Ayakkabı, çarık, çizme, potin, yemeni, kalçın, merkub, lapçın, iskarpin, nalın gibi pek çok çeşidin bulunduğu bu alan, Antalya giyim-kuşamının zenginliğini başka bir noktadan bizlere göstermektedir. Tereke kayıtları ayağa giyilen eşyaların yanı sıra Antalyalı ayakkabı ustaları, ayakkabı yapım malzemeleri, deri çeşitleri ve fiyatları hakkında da kıymetli bilgiler içermektedir. Türk kültüründe ayakkabıların pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bundan dolayı her biri farklı isimle anılan²⁶⁵⁵ ayakkabılar ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

3.3.1. Ayakkabı

Bilindiği üzere ayakkabı, ayağı korumak maksadıyla çoğunlukla deri veya sentetik malzemelerden yapılan bir giyim eşyasıdır²⁶⁵⁶. Tereke kayıtlarında ayakkabılara 1830'lu yıllardan itibaren tesadüf edilmektedir. Hacı Rukiye Kadın'ın 25 R. 1252 [9 Ağustos 1836] tarihli terekesinde 4 tane herhangi bir özelliği belirtilmemiş ayakkabı ve ayrıca *beyazlı basma ayakkabı*, *kutnu ayakkabı* ve *yeşil canfes ayakkabı* gibi örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler, ayakkabıların tereke kayıtlarına daha çok kumaş özellikleri göz önüne alınarak kaydedilmiş olduklarını göstermekle beraber Hacı Rukiye Kadın'ın ayakkabı merakı ve beğenileri hakkında da fikir sahibi olmamıza imkân tanımaktadır.

Hacı Rukiye Kadın'ın terekesinde olduğu gibi diğer pek çok tereke kaydında da ayakkabıların kumaş özelliklerine göre kaydedilmiş oldukları göze çarpmaktadır. Buna göre Osmanlı dönemi Antalya'sında kullanılan ayakkabılarda şu kumaş türlerine tesadüf edilmiştir; basma²⁶⁵⁷, sarı basma²⁶⁵⁸, zenne işi basma²⁶⁵⁹, canfes²⁶⁶⁰, penbe hâre²⁶⁶¹, altıparmak²⁶⁶², güllü

²⁶⁵⁴ Artun, 2008: 82; Gündoğdu, 2019: 171-172; Saka, 2018: 239.

²⁶⁵⁵ Ögel, 1978: 116.

²⁶⁵⁶ Çağbayır, 2007a: 375. Ayakkabı hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Görünür, 2014; Naskali, 2007.

²⁶⁵⁷ AŞS., 16/323; AŞS., 22/131b; AŞS., 32/554.

²⁶⁵⁸ AŞS., 43/214a.

²⁶⁵⁹ AŞS., 16/157; AŞS., 100/138.

²⁶⁶⁰ AŞS., 18/36a; AŞS., 22/96; AŞS., 28/5a; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 51/46.

²⁶⁶¹ AŞS., 16/324.

²⁶⁶² AŞS., 19/17a.

şalâkî²⁶⁶³, çitari²⁶⁶⁴, zunbalı çitari²⁶⁶⁵, yeşil çitari²⁶⁶⁶, abani²⁶⁶⁷, hümayun²⁶⁶⁸, zenne ve erkek işi hümayun²⁶⁶⁹ ve sarı atlas²⁶⁷⁰. Kumaş özelliği belirtilmeden sadece renk özelliğine yer verilen kayıtlara da beyaz ayakkabıları²⁶⁷¹ örnek olarak gösterebiliriz.

Tereke kayıtları ayakkabıların süsleme özellikleri hakkında da sınırlı bilgiler içermektedir. Bu noktada karşılaştığımız örnekler ise genellikle nakışlı²⁶⁷² ve telli ayakkabılar²⁶⁷³ olmuştur. Bu örnekler haricinde herhangi bir özelliği belirtilmemiş ayakkabı kayıtlarına da tesadüf edilmektedir²⁶⁷⁴.

Ayakkabı konusunda dikkat çeken bazı tereke kayıtlarını ayrı olarak ele almak faydalı olacaktır. Bunlardan ilki, Makbule Mahallesi'nden Zanâilzâde Hâci Kostantin Ağa'nın kızı Marya Hatun'un tereke kaydıdır. Marya Hatun'un terekesinde kumaş, süsleme ve renk özelliği belirtilerek kaydedilmiş 7 adet ayakkabı bulunmaktadır. Bunlar; *güllü ayakkabı* (60 kuruş), *penbeli çitari ayakkabı* (80 kuruş), *zunbalı ayakkabı* (80 kuruş), *Mıgırdiç ayakkabı* (1 entari ile birlikte 80 kuruş), *beyaz güllü hâre ayakkabı* (30 kuruş), *şalâkî ayakkabı* (birek kuşak ve entari ile birlikte 80 kuruş) ve *müsta'mel penbe telli ayakkabıdır*²⁶⁷⁵.

Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden Despina Hanım'ın terekesinde ise *güllü canfes ayakkabı* (6 parça çitari ve canfesle birlikte 50 kuruş), *hâre ayakkabı* (40 kuruş), *Bursa hâkiri ayakkabı* (50 kuruş), *basma ayakkabı* (12 kuruş), *sarılı hâkir ayakkabı* (20 kuruş), *şalâkî ayakkabı* (30 kuruş), *canfes penbeli ayakkabı* (60 kuruş) ve *düz canfes ayakkabı* (20 kuruş) gibi örnekler göze çarpmaktadır²⁶⁷⁶.

Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından Kostak kızı Marya Hanım'ın terekesinde herhangi bir özelliği belirtilmemiş 3 tane ayakkabı, 1 adet *basma ayakkabı* (1 entari ile birlikte 16 kuruş) ve 14 kuruş değerinde 1 tane de *sarı canfes ayakkabı* bulunmaktadır²⁶⁷⁷. Bu kayıtlardaki en dikkat çeken örnekler sarı renkteki ayakkabılardır. Çünkü Osmanlı

²⁶⁶³ AŞS., 22/96.

²⁶⁶⁴ AŞS., 32/554.

²⁶⁶⁵ AŞS., 97/12.

²⁶⁶⁶ AŞS., 100/138.

²⁶⁶⁷ AŞS., 32/554.

²⁶⁶⁸ AŞS., 33/126a-b; AŞS., 54/88b.

²⁶⁶⁹ AŞS., 33/123a.

²⁶⁷⁰ AŞS., 44/296a-b.

²⁶⁷¹ AŞS., 22/106a; AŞS., 42/72b-73a.

²⁶⁷² AŞS., 8/9b.

²⁶⁷³ AŞS., 33/180b; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 95/nr. 32[2].

²⁶⁷⁴ AŞS., 6/60; AŞS., 7/13b; AŞS., 11/45b; AŞS., 16/260; AŞS., 16/324; AŞS., 18/36a; AŞS., 19/13b; AŞS., 19/17a; AŞS., 22/131b-132a; AŞS., 32/526; AŞS., 32/554; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/123a; AŞS., 33/126a-b; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/366; AŞS., 35/53a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/214a; AŞS., 45/23a-b; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 45/150a; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/110a-b; AŞS., 54/129b; AŞS., 54/195b; AŞS., 69/36b; AŞS., 69/127b-128a; AŞS., 87/62-63; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 100/138.

²⁶⁷⁵ AŞS., 43/194b-195a.

²⁶⁷⁶ AŞS., 33/113a.

²⁶⁷⁷ AŞS., 22/132a.

Devleti'nde Müslim ve Gayrimüslimlerin giyebilecekleri kıyafetler çeşitli tarihlerde yayımlanan nizamnameler ve ilan edilen fermanlarla tayin edilmiş²⁶⁷⁸ ve zimmîlerin sarı renkte ayakkabı giymeleri kesin olarak yasaklamıştır. Ancak bu tür yasaklar 1839 yılında ilan edilen *Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu* ile kaldırılmış ve Müslim ve Gayrimüslimler giyim alanında eşit hale gelmiştir²⁶⁷⁹. Despina ve Marya hanımların eşyaları arasında yer alan sarı ayakkabılar da Antalya'da bu tür yasakların artık mevcut olmadığını, Müslim ve Gayrimüslimlerin benzer giyim-kuşam adetlerine sahip olduklarını ve bu alanda kesin çizgilerin bulunmadığını göstermektedir.

AŞS'de incelediğimiz tereke kayıtlarının büyük çoğunluğu 1839 sonrasına aittir ve Tanzimat'ın Antalya giyim-kuşamına etkisini tespit edebileceğimiz kayıtlar ne yazık ki mevcut değildir. 1839 yılının öncesi ve sonrasına ait tereke kayıtlarının karşılaştırılmasıyla Tanzimat'ın Antalya giyim-kuşamına etkisi ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşam adetlerinde yaşanan değişimler tespit edilebilirdi. Antalya'da bu tür bir çalışmayı yapma imkânı olmasa bile Tanzimat öncesine uzanan tereke kayıtlarına sahip şehirlerde yapılacak çalışmalar bu konu hakkında hem kıymetli tespitlerin yapılmasına hem de Antalya giyim-kuşamında yaşanan değişimler hakkında fikir sahibi olmamıza imkân sağlayabilir.

3.3.2. Kundura

Kundura, ayağı dış etkilerden korumak amacıyla giyilen, deri veya kösele gibi malzemelerden yapılan, topuklu, bağciksız, kaba ve basit bir ayakkabı çeşididir²⁶⁸⁰. AŞS'de hiçbir özelliği belirtilmemiş onlarca kundura kaydına rastlanmaktadır²⁶⁸¹. Herhangi bir özelliğine yer verilen kundura çeşitleri arasında; *yazlık kundura*²⁶⁸², *açık kundura*²⁶⁸³, *zenne kundurası*²⁶⁸⁴, *altlı üstlü zenne kundurası*²⁶⁸⁵ ve renk özelliğine göre adlandırılmış sarı ve beyaz kundura²⁶⁸⁶ gibi örnekler bulunmaktadır.

²⁶⁷⁸ Osmanlı Devleti'nde uygulanan giyim-kuşam yasakları ile ilgili bkz.: BOA., HAT. 658-32153; BOA., HAT. 278-16336; BOA., HAT. 1408-57104; Ercan, 1990: 117-125; Bozkurt, 2014: Kocabaş Atılğan, 2016; Koç ve Koca, 2010: 31-50; Argıt, 2015: 234-246; Taylan, 2014: 145-163, 193-197.

²⁶⁷⁹ Görünür, 2014: 18-23.

²⁶⁸⁰ Koçu, 1967: 160; Çağbayır, 2007c: 2838.

²⁶⁸¹ AŞS., 8/32b; AŞS., 12/19b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/74b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/93b; AŞS., 14/36b; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/25; AŞS., 16/131; AŞS., 16/421-422; AŞS., 17/28a; AŞS., 17/35a; AŞS., 17/51b; AŞS., 19/7b; AŞS., 22/105a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/74b; AŞS., 34/147; AŞS., 42/117a; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/28; AŞS., 45/101a; AŞS., 45/246a; AŞS., 51/312; AŞS., 64/180; AŞS., 65/5b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/36b; AŞS., 70/250; AŞS., 70/344; AŞS., 72/29; AŞS., 74/11a; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/273b; AŞS., 93/50; AŞS., 95/nr. 424[2]; AŞS., 100/121; AŞS., 100/138.

²⁶⁸² AŞS., 28/nr. 143[2].

²⁶⁸³ AŞS., 33/274a-b; AŞS., 64/180.

²⁶⁸⁴ AŞS., 72/14b; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 87/62-63.

²⁶⁸⁵ AŞS., 70/114.

²⁶⁸⁶ AŞS., 70/31-32.

Tuzcular Mahallesi sakinelerinden olup İstanos'ta vefat eden Nakiye Hanım'ın terekesindeki *sırmalı kundura* ve *kadife kundura* gibi örnekler, kunduraların süsleme ve kumaş özellikleri hakkında bilgi veren nadir kayıtlardandır²⁶⁸⁷. Ahi Yusuf Mahallesi'nden Arap Paşa adıyla bilinen Cevdet Efendi'nin tereke kaydında 45 kuruş değerinde 1 çift *mücedded kaluc (galoş) potin kundura*, 1 çift *hâlî yüzlü kundura* ve bir çamurluk ile birlikte kaydedilmiş 1 çift *sarı kundura* (19 kuruş) vardır²⁶⁸⁸. Son örnekteki sarı kunduranın yanında bulunan çamurluk, kunduranın toz veya çamur gibi dış etkenlerden korunması amacıyla kundura üzerine geçirilen bir parça olmalıdır.

Tereke kayıtlarında yer alan kunduraların büyük bölümü iskarpin, potin ve mest gibi ayakkabı türleriyle aynı eşya öbeğinde bulunmaktadır. Bu kayıtlar; *kundura ma'a potin*²⁶⁸⁹, *potin kundura*²⁶⁹⁰, *kundura ma'a mest*²⁶⁹¹, *mest kundura*²⁶⁹², *mestli kundura*²⁶⁹³ ve *iskarpin kundura*²⁶⁹⁴ gibi ifadelerle kayıtlı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda yer alan kunduraların mest veya potinlerle üst üste giyildiğini söyleyebiliriz. Çünkü Osmanlı toplumunda pabuç-mest veya pabuç-çizme şeklinde biri içlik, diğeri dışlık olmak üzere iki ayakkabının üst üste de giyildiği bilinmektedir²⁶⁹⁵.

Kunduraların, Antalyalı Müslim ve Gayrimüslim tüccarlar için de önemli bir ürün olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Kavakçı Hacı Mustafa'nın terekesinde bir İzmir kundurası bulunmaktadır²⁶⁹⁶. Bu kayıt, Antalyalı tüccarların Antalya giyim-kuşamına etkileri ve farklı şehirlerle olan ürün ve kültür alışverişleri hakkında da fikir sahibi olmamız açısından ayrıca önemlidir.

Aşık Doğan Mahallesi'nden Münâdîzâde Murad Efendi'nin terekesinde 22 çift çocuk, kadın ve erkek kundurası bulunmaktadır. Bu kunduraların toplam değeri 3.486 kuruşu bulmaktadır²⁶⁹⁷. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nden Terzi Yakumi'nin terekesinde de 1 çifti 170, diğer 1 çifti 21 kuruş değerinde toplam 2 çift tahta kundura bulunmaktadır²⁶⁹⁸. Aslen İskenderiyeli olup kunduracılık sanatı ile iştigal ederken Antalya'da Bir Kapılı Han'da vefat eden Ermeni Kifork veled-i Kilkor'un terekesinde de çok sayıda kunduraya rastlanmıştır.

²⁶⁸⁷ AŞS., 32/161-162.

²⁶⁸⁸ AŞS., 45/271b.

²⁶⁸⁹ AŞS., 32/26; AŞS., 44/28.

²⁶⁹⁰ AŞS., 28/nr. 107[2]; AŞS., 33/255a; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/8b; AŞS., 64/156b; AŞS., 70/267; AŞS., 72/74b; AŞS., 74/11a.

²⁶⁹¹ AŞS., 24/46; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/5a; AŞS., 33/142b-143a; AŞS., 34/273; AŞS., 34/315; AŞS., 34/365; AŞS., 91/166b; AŞS., 93/100.

²⁶⁹² AŞS., 33/48b.

²⁶⁹³ AŞS., 16/421-422.

²⁶⁹⁴ AŞS., 16/352.

²⁶⁹⁵ Görünür, 2014: 18.

²⁶⁹⁶ AŞS., 55/83a.

²⁶⁹⁷ AŞS., 70/101-105.

²⁶⁹⁸ AŞS., 12/105b.

Tereke kaydında 36 çift *çocuk kundurası*, 28 çift de herhangi bir özelliği belirtilmemiş kundura bulunmaktadır ki bunların toplam değeri, birlikte kaydedilmiş oldukları 6 çift mest ve 3 çift pabuçla birlikte 612 kuruşu bulmaktadır²⁶⁹⁹. Antalya’da yerli ve yabancı, Müslim ve Gayrimüslim tüccarların terekelerinde yer alan bu kayıtlar, arz-talep ilişkisi içerisinde değerlendirildiği takdirde kunduraların Antalya halkı tarafından tercih edilen ve talep gören eşyalar olduğu ileri sürülebilir.

Câmi’-i Cedîd Mahallesi’nden Hâci Yorgi’nin terekesinde ise kundura yapımında kullanılan çeşitli malzemeler yer almaktadır. Hâci Yorgi’nin eşyaları arasında bulunan *fırça ve kundura mihî, fırça ve kunduracı tığı ve bir miktar kundura ağaç çivisi*²⁷⁰⁰ gibi kayıtlar, Antalyalı Gayrimüslimlerin iştigal ettikleri meslekler hakkında da fikir sahibi olmamız açısından önemlidir. İncelediğimiz tereke kayıtlarında kunduralarla ilgili olarak *kundura boyası kutusu*²⁷⁰¹ ve *kundura kabı*²⁷⁰² gibi eşyalar da tespit edilmiştir. Bu kayıtlar, kunduruların bakımı ve temizliği için gösterilen özenin bir işaretidir.

3.3.3. Merkûb

Merkûb da bir kundura çeşididir. Sarı meşinden yapılır ve mest veya çedik gibi ayakkabıların üzerine giyilir²⁷⁰³. Merkûblara AŞS’de çok az tereke kaydında tesadüf edilmiştir. Antalya’nın Hasbalaban Mahallesi’nden Hâce Havva Hanım’ın terekesinde 37 kuruş değerinde 2 çift *cedîd sarı merkûb* bulunmaktadır²⁷⁰⁴. Alâiyeli Hacı Süleyman²⁷⁰⁵ ve Beyşehirli Hafız Mehmed Efendi’nin²⁷⁰⁶ tereke kayıtlarında görülen merkûbların ise herhangi bir özelliği belirtilmemiştir.

3.3.4. İskarpın

İskarpın, Şemseddin Sami’nin Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde “*Konçsuz veya yarım konçlu zarîf ayakkabı, alafranga hafîf kundura*” şeklinde tarif edilmiştir²⁷⁰⁷. Koçu, iskarpınların İstanbul’da 1918’den sonra, Anadolu’da ise Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlandığını söylemektedir²⁷⁰⁸. Koçu’nun aktardığı bu bilgilere uygun şekilde Osmanlı dönemi Antalya’ında iskarpınlere çok sık rastlanmamaktadır.

²⁶⁹⁹ AŞS., 26/24b.

²⁷⁰⁰ AŞS., 44/35a-b.

²⁷⁰¹ AŞS., 11/29b.

²⁷⁰² AŞS., 98/104.

²⁷⁰³ Şemseddin Sami, 1317: 1327.

²⁷⁰⁴ AŞS., 11/34a-b.

²⁷⁰⁵ AŞS., 12/122b.

²⁷⁰⁶ AŞS., 11/13b.

²⁷⁰⁷ Şemseddin Sami, 1317: 110.

²⁷⁰⁸ Koçu, 1967: 134.

AŞS'de az sayıda tereke kaydında tespit edilen iskarpinlerden ilki aslen Yozgatlı olup Antalya'nın Kızılsaray Mahallesi'nde vefat eden telgraf kavaslarından Ömer Çavuş'un terekesinde görülmüştür. Ömer Çavuş'un eşyaları arasında 4,5 kuruş değerinde 1 çift *köhne iskarpin kundura* yer almaktadır²⁷⁰⁹. Antalya'nın Teşvikiye Mahallesi'nde vefat eden İstanbullu Hüseyin Ağa'nın 11 Ca. 1314 [18 Ekim 1896] tarihli terekesinde 147 kuruş değerinde 21 çift *küçük ve büyük iskarpin* bulunmaktadır²⁷¹⁰. Hüseyin Ağa'nın terekesindeki bu iskarpinlerin satılık ürünler olduğu tahmin edilebilir. Koçu'nun aktardığı bilgiler ışığında İstanbul'da daha önce kullanılmaya başlandığı anlaşılan iskarpinlerin, Antalya'ya 1890'lı yıllardan itibaren geldiği anlaşılmaktadır.

İskarpinlere Antalya taşrasında yaşayan insanların eşyaları arasında da rastlanmaktadır. Elmalı'nın Nuhlar Mahallesi'nden Halayıkoglu Ali'nin kızı Zehra Hanım'ın terekesinde 15 kuruş değerinde 1 çift *müsta'mel iskarpin*²⁷¹¹ ve Finike'nin Hallaç köyünden Hanife Hanım'ın terekesinde 71 kuruş değerinde 1 çift *eski kafesli iskarpin* bulunmaktadır²⁷¹². Osmanlı dönemi Antalya'sında sayılı kişinin tereke kaydında görülen iskarpinlerin Antalya'da geniş bir kullanım alanına sahip olduğu dikkat çekmektedir.

3.3.5. Mest

Ayağa bir çorap giyildikten sonra giyilen mestler gerek ev içinde gerekse üstüne pabuç veya kundura geçirilerek sokakta da giyilebilen ve sahtiyan, meşin ya da nubuk gibi yumuşak yapıdaki derilerden yapılan bir ayakkabı türüdür. Namaz esnasında esneklik sağlaması amacıyla bu tür yumuşak derilerden yapılan mest, profilden kesilen iki parçanın dikilerek birleştirilmesiyle yapılır. Bu özelliği ile sivri uçlu, dar boğazlı, geniş konçlu ve önü uzunca bir yapıya sahip ayakkabı modelidir. Mest sokakta tek başına giyilmez ve abdest alındığı zaman bir sonraki abdestte ayakların yıkanmasına lüzum bırakmadan mesh kabul eder²⁷¹³.

Tereke kayıtları, Osmanlı dönemi Antalya'sında giyilen mestlerin renkleri ve ne tür ayakkabılarla birlikte giyildikleri hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Tereke kayıtlarında mestlerin sarı²⁷¹⁴, beyaz²⁷¹⁵ ve siyah²⁷¹⁶ renklilerine rastlanmıştır. *Mest çorap*²⁷¹⁷, *mest ma'a*

²⁷⁰⁹ AŞS., 16/351-352.

²⁷¹⁰ AŞS., 33/278b-279a.

²⁷¹¹ AŞS., 98/13.

²⁷¹² AŞS., 99/36-37.

²⁷¹³ Koçu, 1967: 173; DİA, 2004: 337.

²⁷¹⁴ AŞS., 28/nr. 472; AŞS., 91/118a-b.

²⁷¹⁵ AŞS., 43/214b.

²⁷¹⁶ AŞS., 17/7a; AŞS., 22/62.

²⁷¹⁷ AŞS., 8/30a.

*çorap*²⁷¹⁸, *mestli müsta ‘mel kundura*²⁷¹⁹, *kalçın ve mest*²⁷²⁰, *mest, kundura ve çamurluk*²⁷²¹, *mest pabuç*²⁷²² ve *mest ma ‘a potin*²⁷²³ gibi kayıtlar bu dönemde mestlerin çorap, kundura, pabuç, kalçın ve potinle birlikte giyildiğini ve aynı zamanda çamur veya tozdan dolayı kirlenmemeleri için üzerine çamurluk giyildiğini de göstermektedir.

Tereke kayıtlarında tespit edilen mest türleri arasında çocuk²⁷²⁴ ve serhatli²⁷²⁵ mesti de bulunmaktadır. Serhatli mesti, Osmanlı Devleti’nde sınır boylarındaki kalelerde görev yapan askerler tarafından giyilen, topuksuz ve konçları baldırların üstüne kadar uzanan bir mest çeşididir²⁷²⁶. Verilen bu örnekler haricinde hiçbir özelliği belirtilmemiş mestler de vardır²⁷²⁷.

Mest konusunda öne çıkan tereke kayıtlarına Sagır Bey Mahallesi’nden Haffâf Topal Hacı Hüseyin ve aslen Trabzonlu olup Antalya’nın Ahi Yusuf Mahallesi’nde vefat eden Ahmet Ali Usta’nın terekesini örnek olarak gösterebiliriz. Hacı Hüseyin’in terekesinde 21 çift *sırmalı siyah mesh* (168 kuruş), 40 çift *sarı siyah zenne mesh* (140 kuruş), 2 çift *def‘a sarı mesh, siyah mesh* (10,5 kuruş), 2 çift *def‘a sarı mesh* (7 kuruş), 22 çift *hurde mesh* (66 kuruş), 9 çift *def‘a serhatli siyah mesh* (72 kuruş) ve 18 çift *siyah lapçın mesh* (108 kuruş) bulunmaktadır²⁷²⁸. Lapçın, konçları baldıra kadar uzanan ve baldır üstünde bir kolan ile bağlanan ve kundura ile giyilen bir mest çeşididir²⁷²⁹. Lapçına, Aksekili eski İstanos Müdürü Mehmed Ali Efendi²⁷³⁰ ve İstanbullu Antalya Mal Muhasebecisi Mehmed Rıza Efendi’nin tereke kayıtlarında da rastlanmıştır²⁷³¹.

Ahmet Ali Usta’nın terekesinde ise *dükkân derûnunda mevcûd bi’l-cümle mesh ve pabuç ve cem ‘î dikici takımları* (1.327 kuruş) ve 269 tane de *İskenderiye tarafında bey ‘olunan siyah mesh* (2034,5 kuruş) vardır²⁷³². Verilen bu örnekler, Ahmet Ali Usta’nın Antalya’daki dükkanında ürettiği meshlerin İskenderiye’de alıcı bulduğunu gösteren önemli kayıtlardandır.

²⁷¹⁸ AŞS., 12/30a; AŞS., 97/4.

²⁷¹⁹ AŞS., 16/421-422.

²⁷²⁰ AŞS., 5/21b.

²⁷²¹ AŞS., 33/48b.

²⁷²² AŞS., 1/5b; AŞS., 1/12b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/59a; AŞS., 19/13b; AŞS., 93/167.

²⁷²³ AŞS., 53/112a.

²⁷²⁴ AŞS., 26/24b.

²⁷²⁵ AŞS., 4/16b; AŞS., 93/35.

²⁷²⁶ Ayverdi, 2010: 1088.

²⁷²⁷ AŞS., 1/12b; AŞS., 7/16b; AŞS., 11/7a; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/49b; AŞS., 11/51a; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/30b; AŞS., 14/71a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/328; AŞS., 22/105a; AŞS., 22/202; AŞS., 24/46; AŞS., 26/14b; AŞS., 26/24b; AŞS., 26/45a; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/5a; AŞS., 32/513; AŞS., 33/142b-143a; AŞS., 34/109; AŞS., 34/273; AŞS., 34/315; AŞS., 34/365; AŞS., 45/101a; AŞS., 54/117a; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 91/14a; AŞS., 91/166b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 93/100.

²⁷²⁸ AŞS., 11/54b-55a.

²⁷²⁹ Koçu, 1967: 167.

²⁷³⁰ AŞS., 91/273b.

²⁷³¹ AŞS., 17/35a.

²⁷³² AŞS., 11/21b.

Tereke kayıtlarında mestlere daha çok Müslümanların tereke kayıtlarında tesadüf edilmiştir. Bunlar haricinde Antalya’da Bir Kapılı Han’da vefat eden Kunduracı Ermeni Kifork veled-i Kilkor’un terekesinde 4 çift mest ve 2 çift de çocuk mesti bulunmaktadır²⁷³³. Verilen bu bilgiler ışığında, mestlerin Osmanlı dönemi Antalya’sında daha çok Müslümanlar tarafından tercih edildiğini söyleyebiliriz.

3.3.6. Pabuç

Farsça *pâ* (ayak) ve *pûş-pûşî* (örtmek) kelimelerinden meydana gelen *pâpûş* kelimesi halk ağzında *pabuç* şeklinde telaffuz edilmiştir. Pabuç, Türkçedeki ayakkabı kelimesinin tam karşılığıdır²⁷³⁴. Tereke kayıtlarında pabuçların *bâbûş* imlâsı ile de kaydedilmiş oldukları görülmektedir²⁷³⁵. Tuzcular Mahallesi’nden Latife Hanım’ın terekesinde bir mestle birlikte kaydedilmiş 30 kuruş değerinde *cedîd içi pullu bâbûş* bulunmaktadır²⁷³⁶.

Pabuçlara tereke kayıtlarında 1820’li yıllardan itibaren rastlanmaktadır. İskenderiyeli Hamza’nın 3 Ra. 1240 [26 Ekim 1824] tarihli terekesinde 300 kuruş değerinde 186 adet pabuç bulunmaktadır²⁷³⁷. İskenderiyeli tüccarlardan bir başkası olan Kifork veled-i Kilkor’un terekesinde 160 kuruş değerinde 15 çift *tulumbacı pabucu* göze çarpmaktadır²⁷³⁸. Aslen Yalvaçlı olup Antalya’nın Timurcu Kara Mahallesi’nde vefat eden Mehmet Usta’nın terekesinde 69 çift *on ve on ikişer yaşlı pabuç* (379,5 kuruş), 41 çift *beş ve yedi yaşlı pabuç* (133 kuruş), 7 çift *tahta pabuç* (21 kuruş), 2 çift *sarı zenne işi pabuç* (6 kuruş) ve 10 çift *def’a sarı zenne işi pabuç* (35 kuruş) yer almaktadır²⁷³⁹. İstanbullu Hüseyin Ağa’nın terekesinde 48 kuruş değerinde 16 çift *sagîr ve kebîr zenne için tahta pabucu* vardır²⁷⁴⁰.

Antalyalı Gayrimüslim tüccarların terekelerinde de pabuçlar görülmektedir. Terzi Yakumi’nin terekesinde *sırmalı ve lastik pabuçlar*²⁷⁴¹, Baba Doğan Mahallesi’nden Koç oğlu Hâci Mihail’in terekesinde 2 çift *yaz pabucu* (27 kuruş), 6 çift *çocuk pabucu* (36 kuruş), 25 çift *tahta pabuç* (260 kuruş), 5 çift *pabuç* (65 kuruş), 12 çift *tahta pabuç* (80 kuruş), 10 çift *tahta pabuç* (130 kuruş), 5 çift *pabuç* (75 kuruş), 32 çift *pabuç* (130 kuruş) ve 12 çift *sarı zenne pabuç* (80 kuruş) vardır²⁷⁴². Koç oğlu Hâci Mihail’in terekesindeki sarı zenne pabuçları, daha önce Gayrimüslimler tarafından giyilmesinin şiddetle yasaklanmış olduğunu belirttiğimiz sarı renkli

²⁷³³ AŞS., 26/24b.

²⁷³⁴ Koçu, 1967: 185.

²⁷³⁵ AŞS., 11/34b.

²⁷³⁶ AŞS., 91/167a-b.

²⁷³⁷ AŞS., 1/12b.

²⁷³⁸ AŞS., 26/24b.

²⁷³⁹ AŞS., 22/62a-b.

²⁷⁴⁰ AŞS., 33/278b-279a.

²⁷⁴¹ AŞS., 12/105b-108a.

²⁷⁴² AŞS., 24/65b-66a.

ayakkabıların, incelediğimiz dönemde Antalyalı Gayrimüslimler tarafından hem giyildiği hem de satıldığını göstermektedir.

Tereke kayıtları bu dönemde Antalya halkı tarafından giyilen pabuçların renkleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu noktada tespit edilen renkler beyaz²⁷⁴³, siyah²⁷⁴⁴, kırmızı²⁷⁴⁵ ve sarıdır²⁷⁴⁶. Osmanlı Devleti'nde Müslim ve Gayrimüslimlerin giyecekleri pabuçların renkleri de belirli esaslara dayanmaktaydı. Buna göre Yahudi ve Ermeniler genellikle siyah ve mor, Rumlar ise daha çok kırmızı renkte ayakkabılar giyerlerdi²⁷⁴⁷. Ancak AŞS'deki tereke kayıtları, incelediğimiz dönemde böyle bir ayrımın bulunmadığını, Gayrimüslimlerin sarı, Müslümanların siyah ve kırmızı renkte ayakkabılar giydiğini göstermektedir.

Tereke kayıtlarında en sık rastlanılan pabuç türlerinden bir diğeri de tahta pabuçlardır²⁷⁴⁸. Bunlar kişilerin ekonomik durumlarına göre sırmalarla süslendiği gibi²⁷⁴⁹, sarı renkte²⁷⁵⁰ olanları ve kadınlar için üretilenleri²⁷⁵¹ de bulunmaktadır.

Antalya'nın varlıklı kadınlarının eşyaları arasında sanatlı pabuçlara tesadüf edilmektedir. Bunlar genellikle *işlemeli*²⁷⁵² ve *sırmalı*²⁷⁵³ olarak tarif edilmektedir. Teşvikiye Mahallesi'nden Tabur Kâtibi Muammer Efendi'nin zevcesi Fatmana Hatun'un terekesinde 37 kuruş değerinde 1 çift *köhne işlemeli pabuç yüzü* vardır²⁷⁵⁴. Bu kayıt, süslü pabuç yüzlerinin özel olarak hazırlanıp daha sonra pabuca dikildiğini akla getirmektedir.

Yukarıda verilen örnekler haricinde hiçbir özelliği belirtilmemiş pabuçlar²⁷⁵⁵, zenne²⁷⁵⁶ ve çocuk pabuçları²⁷⁵⁷ ile mesh pabucu²⁷⁵⁸ gibi örnekler de bulunmaktadır.

²⁷⁴³ AŞS., 8/28b.

²⁷⁴⁴ AŞS., 13/67a; AŞS., 91/279b.

²⁷⁴⁵ AŞS., 15/34a; AŞS., 91/279b.

²⁷⁴⁶ AŞS., 11/54b-55a.

²⁷⁴⁷ Görünür, 2014: 18.

²⁷⁴⁸ AŞS., 15/17a; AŞS., 16/421-422; AŞS., 22/208; AŞS., 24/62; AŞS., 26/24b; AŞS., 32/554; AŞS., 44/11a; AŞS., 12/106b; AŞS., 24/4a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/246a; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 54/195b; AŞS., 65/163a; AŞS., 72/9b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/305b; AŞS., 93/32.

²⁷⁴⁹ AŞS., 44/28; AŞS., 46/47a.

²⁷⁵⁰ AŞS., 99/167-168.

²⁷⁵¹ AŞS., 70/101-105.

²⁷⁵² AŞS., 22/96; AŞS., 22/135a.

²⁷⁵³ AŞS., 93/32.

²⁷⁵⁴ AŞS., 69/134a-135a.

²⁷⁵⁵ AŞS., 2/19a; AŞS., 2/59b; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/11b; AŞS., 8/17b; AŞS., 8/30a; AŞS., 11/21b; AŞS., 12/25b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/76a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/323; AŞS., 17/79a; AŞS., 26/24b; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 32/162; AŞS., 32/513; AŞS., 34/79; AŞS., 34/136; AŞS., 43/195a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 91/6b; AŞS., 91/13b; AŞS., 91/44a; AŞS., 91/51b; AŞS., 91/93a; AŞS., 91/113b.

²⁷⁵⁶ AŞS., 8/13b; AŞS., 11/55a; AŞS., 22/62a-b; AŞS., 24/48; AŞS., 28/nr. 645; AŞS., 34/277.

²⁷⁵⁷ AŞS., 24/66a.

²⁷⁵⁸ AŞS., 1/12b.

3.3.7. Potin

Potin, konçları incik kemiğinin üstüne kadar uzanan, önden bir bağ ile bağlanan veya yandan bir sıra düğme iliklenen, Avrupa biçimi, *fotin* veya *botin* gibi isimlerle de anılan bir ayakkabıdır²⁷⁵⁹. AŞS'deki terekelerde en çok kaluc/galoş potine tesadüf edilmektedir²⁷⁶⁰. Galoş potinlerin *çizmeli kaluc potin*²⁷⁶¹ ve *zenne işi galoş potin*²⁷⁶² gibi çeşitleri de mevcuttur. Tereke kayıtlarında *kaluc/kaloş* gibi şekillerde geçen, günümüzde kaloş/galoş olarak bilinen şey, sokakta giyildiği zaman kirlenmesini önlemek amacıyla potinin üstüne giyilen, arkalıklı terlik şekline sahip yarım bir kunduradır²⁷⁶³.

Tereke kayıtlarında potinlerin renk ve işleme özellikleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından Marya Hanım'ın terekesinde 11 kuruş değerinde 1 çift *mavi potin*²⁷⁶⁴, Antalya'nın Tuzcular Mahallesi sakinelerinden iken İstanos'ta vefat eden Nakiye Hanım'ın terekesinde 36 kuruş değerinde 1 çift *sırmalı fotin*²⁷⁶⁵ ve Bâlî Bey Mahallesi'nden Şerife Hatun'un terekesinde 5,5 kuruş değerinde 1 çift *sırmalı potin*²⁷⁶⁶ bulunmaktadır. Bunlar haricinde hiçbir özelliği belirtilmemiş potinler de bulunmaktadır²⁷⁶⁷.

Osmanlı dönemi Antalya'sında potinlere memur sınıfından kimselerin terekelerinde ve Müslim ve Gayrimüslim kadın ve erkeklerin eşyaları arasında tesadüf edilmektedir.

3.3.8. Çizme

Çizme, ayak ile beraber baldırları da örten ve koncu bazen diz kapağını aşacak kadar uzun olabilen bir ayakkabı türüdür. Özellikle işleri icabı asker, amele, balıkçı veya gemici sınıfına mensup kişiler için makbul olan çizmeler, Türk toplumunda yüzyıllar boyunca padişahattan ırgata kadar her kademeden insan tarafından giyilmiştir²⁷⁶⁸.

²⁷⁵⁹ Koçu, 1967: 193; Ayverdi, 2010: 1003.

²⁷⁶⁰ AŞS., 16/352; AŞS., 32/517; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 33/284b; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/214a; AŞS., 44/11a; AŞS., 45/83b-84a; AŞS., 45/159a; AŞS., 46/47a; AŞS., 46/80a-b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 64/180; AŞS., 97/2; AŞS., 98/13; AŞS., 98/163; AŞS., 99/36-37; AŞS., 99/74.

²⁷⁶¹ AŞS., 45/159a.

²⁷⁶² AŞS., 72/9b.

²⁷⁶³ Ayverdi, 2010: 612.

²⁷⁶⁴ AŞS., 22/132a.

²⁷⁶⁵ AŞS., 32/162.

²⁷⁶⁶ AŞS., 44/30a.

²⁷⁶⁷ AŞS., 22/62a-b; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/208; AŞS., 24/66a; AŞS., 32/27; AŞS., 33/9b; AŞS., 45/271b; AŞS., 53/112a; AŞS., 70/31-32; AŞS., 91/65a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/123b; AŞS., 91/181b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/305b.

²⁷⁶⁸ Koçu, 1967: 77.

AŞS'deki terekelerde yer alan çizmelerin ne yazık ki pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir²⁷⁶⁹. Özelliği belirtilen çizmeler arasında kırmızı renkli çizmeler²⁷⁷⁰, Frenk çizmeleri²⁷⁷¹ ve *telâtîn* çizmeler²⁷⁷² bulunmaktadır. Telâtîn, çizme veya ayakkabı yapımında kullanılan, sağlam ve yumuşak bir yapıya sahip Rus meşini, bir tür sahtiyandır²⁷⁷³. Timurcu Kara Mahallesi'nden Güvercin Mehmed'in terekesinde ise 242,5 kuruş değerinde 10 çift zenne çizmesi ve 16 kuruş değerinde 2 çift çizme sayısı yer almaktadır²⁷⁷⁴. Saya, ayakkabıların taban kısmı haricindeki deriye verilen isimdir²⁷⁷⁵.

Osmanlı dönemi Antalya'sında çizme yapımı alanında Müslüman zanaatkârların etkinliği dikkat çekmektedir. Bu isimlere ilk olarak Haffâf Topal Hacı Hüseyin'i ve daha sonra Aksekili Dikici Mehmed Usta, Aksekili Dikici Ahmed Çavuş ve Aksekili Dikici Serrâc Mustafa'yı örnek olarak gösterebiliriz.

Haffâf Topal Hacı Hüseyin'in terekesinde 16 çift *meşin astarlı sarı zenne çizmesi* (224 kuruş), 8 çift *zenne çizmesi* (80 kuruş), 12 çift *uluorta siyah çizme* (216 kuruş), 4 çift *ortaayak siyah çizme* (40 kuruş), 156 çift *üçer yaşından beşer yaşında kadar çizme kötenesi* (702 kuruş), 3 çift *beşer yaşında çizme kötenesi* (13,5 kuruş), 3 çift *def'a beşer yaşından çizme kötenesi* (13,5 kuruş), 100 çift *kırmızı çizme kötenesi* (200 kuruş), 1 çift *orta siyah çizme* (20 kuruş), 110 çift *sarı çizme kötenesi* (165 kuruş), 113 çift *hurde çizme kötenesi* (339 kuruş), 2 çift *üçer yaşında çizme kötenesi* (9 kuruş) ve 24 çift *def'a çizme kötenesi* (108 kuruş) bulunmaktadır²⁷⁷⁶. Uluorta, Derleme Sözlüğü'nde "*Bir ayakkabı çeşidi, yemeni, çapula*" olarak tarif edilmektedir²⁷⁷⁷. Ortaayak, yine aynı kaynakta "*Ayakkabıcıların kullandığı kadın ayakkabısı kalıbı, çizmeye benzeyen bir çeşit ayakkabı*" şeklinde tanımlanmaktadır²⁷⁷⁸. Kötene kelimesinin anlamını da yine Derleme Sözlüğü'nde bulmaktayız. Kötene, Antalya yöresinde "*çizme kalıbı*" ve "*çocuk ayakkabısı*" olmak üzere iki farklı anlama sahiptir²⁷⁷⁹. Bu noktada, Derleme Sözlüğü'nün tereke

²⁷⁶⁹ AŞS., 3/58b; AŞS., 3/65b; AŞS., 6/39; AŞS., 7/13a-14b; AŞS., 8/11b; AŞS., 8/30b; AŞS., 10/3b; AŞS., 11/64a; AŞS., 11/79a; AŞS., 12/27b; AŞS., 12/45b; AŞS., 12/74a; AŞS., 12/115a; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/41b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/69b; AŞS., 16/17; AŞS., 16/352; AŞS., 17/51b; AŞS., 17/79a; AŞS., 26/151b; AŞS., 32/27; AŞS., 32/517; AŞS., 33/146; AŞS., 34/136; AŞS., 34/273; AŞS., 42/117b; AŞS., 45/101a; AŞS., 45/271b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 59/24a; AŞS., 70/31-32; AŞS., 70/267; AŞS., 72/74b; AŞS., 76/59a; AŞS., 76/126a; AŞS., 85/44a; AŞS., 85/109a-b; AŞS., 85/115a-116b; AŞS., 91/55b; AŞS., 91/120a; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/8; AŞS., 100/123.

²⁷⁷⁰ AŞS., 2/87b; AŞS., 12/153a.

²⁷⁷¹ AŞS., 91/166b; AŞS., 93/152.

²⁷⁷² AŞS., 44/264a-b.

²⁷⁷³ Ayverdi, 2010: 1228.

²⁷⁷⁴ AŞS., 91/14a.

²⁷⁷⁵ Ayverdi, 2010: 1068.

²⁷⁷⁶ AŞS., 11/54b-55a.

²⁷⁷⁷ TDK., 1993j: 4035.

²⁷⁷⁸ TDK., 1993i: 3288.

²⁷⁷⁹ TDK., 1993h: 2981.

kayıtlarındaki eşyaları anlamlandırmadaki katkısı ve yerel ağızda kullanılan kelimelerin derlenmesinin önemi de anlaşılmaktadır.

Aslen Aksekili olup Divan Piri Mahallesi'nde vefat eden Dikici Mehmed Usta'nın terekesinde 7 çift çizme (200 kuruş) ve 7 çift *zenne çizme koncu* (80 kuruş) bulunmaktadır²⁷⁸⁰.

Şeyh Sinan Mahallesi'nden Aksekili Dikici Serrâc Mustafa Usta'nın terekesinde 4 çift *zenne işi sarı çizme* (100 kuruş), 6 çift *sarı ve kırmızı çizme koncu* (55 kuruş), 5 çift *sarı çizme sayası* (33 kuruş), 2 çift *çizme kalıbı* (30 kuruş) ve bir *başlama* ile birlikte kaydedilmiş bir çizme (18 kuruş) vardır²⁷⁸¹. Başlama, "*Ayakkabıya vurulan pençe*" anlamını taşımaktadır²⁷⁸².

Divan Piri Mahallesi'nden Aksekili Dikici Ahmed Çavuş'un terekesinde ise 15 çift *çizme koncu* (82,5 kuruş), 5 çift *başlama çizme* (87,5 kuruş) ve *çizme kalıbı* bulunmaktadır²⁷⁸³. Verilen bu örnekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında Müslüman zanaatkarların çizme yapımıyla yoğun şekilde ilgilendiklerini göstermektedir. Özellikle Aksekili dikici ustaların sık sık adından söz ettirdiği bu alan, Osmanlı dönemi Antalya'sında Aksekililerin ayakkabıcılık alanında ne derece mahir ve söz sahibi olduklarını göstermektedir.

Tereke kayıtlarında tespit edilen çizme kayıtları genellikle Antalya şehri ve taşrasında yaşayan Müslüman erkek ve kadınların eşyaları arasında bulunmaktadır. Bununla beraber süvari, zaptiye vb. meslek gruplarına mensup memurların terekelerinde de görülmektedir.

3.3.9. Postal

Postal bir tür kaba potindir. Tıpkı çarık gibi ayağa bağlanan konçlu bir ayakkabı türüdür²⁷⁸⁴. Tereke kayıtlarında karşılaştığımız postalların ne yazık ki pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir²⁷⁸⁵. Tereke kayıtlarında çok sık rastlamadığımız postallar hakkında bilgi veren önemli tereke kayıtlarından biri Divan Piri Mahallesinden Aksekili Dikici Ahmed Çavuş'un terekesidir. Ahmed Çavuş'un eşyaları arasında 66 kuruş değerinde *on iki, yedi ve beşer* yaşında toplam 6 çift postal, 17 kuruş değerinde 1 çift *postal bölüğü(?)* ve 25 kuruş değerinde 2 çift *başlama postal koncu* bulunmaktadır²⁷⁸⁶.

²⁷⁸⁰ AŞS., 28/nr. 645.

²⁷⁸¹ AŞS., 45/104a-b.

²⁷⁸² Çağbayır, 2007a: 497.

²⁷⁸³ AŞS., 22/202.

²⁷⁸⁴ Ayverdi, 2010: 1002.

²⁷⁸⁵ AŞS., 10/27b; AŞS., 17/7a; AŞS., 17/51b; AŞS., 22/62a-b; AŞS., 27/88a; AŞS., 28/nr. 645; AŞS., 44/268b; AŞS., 91/14a; AŞS., 91/243b; AŞS., 91/279b.

²⁷⁸⁶ AŞS., 22/202.

3.3.10. Yemeni

Yemeni, burun tarafı sivri, toplumumuzda askerler ve halk tarafından yüzyıllar boyunca giyilmiş, yumuşak yapıda ve yazın giyilen bir ayakkabı türüdür²⁷⁸⁷. AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan yemenilerin bazıları hakkında ne yazık ki çok fazla ayrıntı bulunmamaktadır²⁷⁸⁸. Siyah²⁷⁸⁹ veya kırmızı²⁷⁹⁰ gibi renk özelliği belirtilen kayıtların haricinde çocuk²⁷⁹¹ ve zenne²⁷⁹² yemenisi gibi türlere de tesadüf edilmektedir. Bunlara ilaveten *puştî(?) ta 'bîr olunur yemeni yüzü*²⁷⁹³, *nâkıs ayak yemeni*²⁷⁹⁴, *yemeni pûşîşî*²⁷⁹⁵ ve *yemeni mıhı*²⁷⁹⁶ gibi kayıtları da zikredebiliriz.

Terekelerde yemenilere halktan kimselerden ziyade tüccar veya zanaatkâr sınıfından kimselerin terekelerinde daha çok rastlanmaktadır. Terekesinde en çok yemeni bulunan kişi yukarıda ismi geçen Haffâf Topal Hacı Hüseyin'dir. Hacı Hüseyin'in terekesinde 28 çift *hânesinde mevcûd bulunan kavvâf malı siyah ortaayak yemeni* (216 kuruş), 63 çift *simli yemeni kötenesi* (220,5 kuruş), 43 çift *üç yaşından altışar yaşına kadar yemeni* (172 kuruş), 14 çift *def'a kırmızı bağlamalı ikişer yaşında yemeni* (35 kuruş), 33 çift *yedişer yaşından on beşer yaşına kadar yemeni kötenesi* (231 kuruş), 106 çift *yedişer yaşından on ikişer yaşına kadar siyah yemeni kötenesi* (636 kuruş), 31 çift *bağlamalı kötene yemeni* (69 kuruş), 26 çift *yemeni kötenesi* (104 kuruş), 32 çift *def'a yemeni kötenesi* (160 kuruş), 1 çift *büyük yemeni* (10 kuruş), 1 çift *İbrahim Usta yediyle bey' olunan büyük yemeni* (18 kuruş) ve 3 çift *İbrahim Usta'da mevcûd büyük yemeni* (34 kuruş) bulunmaktadır²⁷⁹⁷.

Aksekili dikici ustalarının tereke kayıtlarında da çok sayıda yemeni ve yemeni yapımında kullanılan çeşitli malzemeler tespit edilmiştir. Aksekili Dikici Osman Usta'nın terekesinde yemeni yapımı için kesilmiş 37 çift deri (gön) bulunmaktadır. Bunların değeri 312 kuruştur²⁷⁹⁸. Aksekili Dikici Serrâc Mustafa Usta'nın terekesinde 10 çift *rüzgâr ayak yemeni* (160 kuruş), 20 çift *def'a rüzgâr ayak yemeni* (310 kuruş), 17 çift *uluorta yemeni* (217 kuruş), 15 çift *nâkıs ayak yemeni* (170 kuruş), 15 çift *on iki yaşar yemeni* (120 kuruş), 25 çift *def'a on iki yaşar yemeni* (225 kuruş), 6 çift *siyah yemeni sayası* (25 kuruş), 10 çift, 1 tek *on iki yaşar*

²⁷⁸⁷ Apak vd., 1997: 149; TDK., 1993j: 4241; Koçu, 1967: 246.

²⁷⁸⁸ AŞS., 2/59b; AŞS., 2/97b; AŞS., 3/36a; AŞS., 4/2b; AŞS., 8/11b; AŞS., 10/4b; AŞS., 10/27b; AŞS., 12/30b; AŞS., 14/71a; AŞS., 28/nr. 645; AŞS., 35/53a; AŞS., 70/101-105; AŞS., 93/35.

²⁷⁸⁹ AŞS., 8/41a.

²⁷⁹⁰ AŞS., 15/37a.

²⁷⁹¹ AŞS., 70/101-105.

²⁷⁹² AŞS., 70/101-105.

²⁷⁹³ AŞS., 15/37a.

²⁷⁹⁴ AŞS., 28/nr. 645.

²⁷⁹⁵ AŞS., 28/nr. 645.

²⁷⁹⁶ AŞS., 70/104.

²⁷⁹⁷ AŞS., 11/54a-b.

²⁷⁹⁸ AŞS., 44/268b.

yemeni (85,5 kuruş) ve 2 çift *nâkıs ayak yemeni* (26 kuruş) vardır²⁷⁹⁹. Çavuş Bahçesi Mahallesi'nden Aksekili Dikici Kara Mehmed'in terekesinde ise 9 çift *on iki yaşar yemeni* (70 kuruş), 3 çift *nâkıs ayak yemeni* (27 kuruş) ve 70 kuruş değerinde 3 parça *yemeni gönü* bulunmaktadır²⁸⁰⁰.

Tereke kayıtlarında boylarına göre adlandırılmış yemenilere de rastlamak mümkündür. Osmanlı döneminde ayakkabı boyları günümüzdeki gibi numara esasına göre belirlenmiyor, çeşitli ifadelerle adlandırılıyordu. Bunlar büyükten küçüğe olacak şekilde “*ulu ayak, rüzgâr ulusu, ulu orta, zergerdan, orta ayak, kiçi (küçük) ayak*” şeklinde sıralanabilir²⁸⁰¹.

Timurcu Kara Mahallesi'nden Güvercin Mehmed'in terekesinde 5 çift *büyük yemeni* (80 kuruş), 20 çift *kötene yemeni* (142,5 kuruş), 10 çift *uluorta yemeni* (150 kuruş), 1 çift *yemeni kalıbı* (12 kuruş), 22 çift *nâkıs ayak yemeni* (225 kuruş), 19 çift *kötene yemeni* (171 kuruş), 13 çift *yemeni muştası* (65 kuruş) ve 32 çift *yemeni yüzü* (100 kuruş) bulunmaktadır²⁸⁰². Muştâ, dericilikle ilgili mesleklerde, ciltleme veya kundura yapımında kullanılan derilerin inceltilmesi ve düzeltilmesinde, atılan dikişlerin sağlamlaştırılmasında ve ek yerlerin ezilmesinde kullanılan sert ağaçlardan ya da madenlerden yapılan bir alettir²⁸⁰³.

Kızılsaray Mahallesi'nde sakin iken İstanos'ta vefat eden Ali Onbaşı'nın terekesinde 24 çift *uluorta yemeni* (312 kuruş), 35 çift *nâkıs ayak yemeni* (39 kuruş), 30 çift *Kütahya yemeni* (150 kuruş) ve 16 çift *rüzgâr yemeni* (240 kuruş) vardır²⁸⁰⁴. Dikici Nebi Usta'nın terekesinde 3 çift *yemeni gönü* (31,5 kuruş) ve 5 çift *yemeni kalıbı* (17 kuruş) bulunmaktadır²⁸⁰⁵.

Yukarıda verilen örnekler haricinde, *yemeni* boylarını tarif etmede *büyük* veya *küçük* kelimelerinin kullanıldığı kayıtlar da mevcuttur. Aslen Aksekili olup İstanos'ta vefat eden Dikici Güzel Hasan Usta'nın terekesinde 6 çift *yemeni* (102 kuruş), 8 çift *büyük yemeni* (190 kuruş), 6 çift *uluorta yemeni* (102 kuruş), 8 çift *büyük yemeni* (190 kuruş), 3 çift *küçük çocuk yemenisi*, 2 çift *büyük yemeni* (58 kuruş) ve 6 çift *ağaç yemeni kalıbı* (60 kuruş) gibi kayıtlar bulunmaktadır²⁸⁰⁶.

Yukarıda yer verilen tereke kayıtları, Osmanlı dönemi Antalya'sında ayakkabıcılık mesleğinin Müslüman zanaatkârlar için önemli bir geçim kaynağı olduğunu göstermektedir.

²⁷⁹⁹ AŞS., 45/104a.

²⁸⁰⁰ AŞS., 16/239.

²⁸⁰¹ Kütükoğlu, 2020: 182.

²⁸⁰² AŞS., 91/14a.

²⁸⁰³ Ayverdi, 2010: 856.

²⁸⁰⁴ AŞS., 34/277.

²⁸⁰⁵ AŞS., 54/37b-38a.

²⁸⁰⁶ AŞS., 17/7a.

3.3.11. Çedik

Pakalın, çediğin, genellikle sarı sahtiyandan yapılan, konçları kısa ve bol, eskiden hem kadın hem de erkekler tarafından giyilen bir ayakkabı olduğunu söylemektedir²⁸⁰⁷. Hüseyin Kâzım Bey de Türk Lügati adlı eserinde çediğin eskiden kadınlar tarafından giyildiğini ve sarı sahtiyandan yapılan hafif bir mest olduğunu ifade etmektedir²⁸⁰⁸. Koçu, adı geçen müelliflerin, çediğin kadınlar tarafından giyildiğini söylemekle yanıldıklarını dile getirmektedir²⁸⁰⁹. Ancak bir arşiv belgesinde “... *hiçbir tâ’îfenin nisvânı ehl-i İslâm gibi sarı çedik pabuç giymemek üzere* ...”²⁸¹⁰ şeklinde geçen bir ifadede çediğin eskiden kadınlar tarafından giyildiği ve Gayrimüslim kadınlara sarı renk çediklerin yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemi Antalya’ında terekesinde çedik bulunan isimlerden ilki Makbûl Ağa Mahallesi’nden Sürücü Deli Mehmet’tir. Mehmed’in terekesinde 1 adet çizme ile birlikte kaydedilmiş *çendik* imlâsı ile kayıtlı bir çedik (20 kuruş) bulunmaktadır²⁸¹¹. Eşyaları arasında çedik tespit edilen bir başka isim aslen Mora muhacirlerinden olup Antalya’nın Kızılsaray Mahallesi’nde vefat eden Halil Ağa kızı Emine Hatun’dur. Emine Hatun’un terekesinde ise bir mesh ile birlikte kaydedilmiş bir *müsta’mel çedik* (15 kuruş) bulunmaktadır²⁸¹².

3.3.12. Çarık

Köylü sınıfının en yaygın ve makbul ayakkabısı çarıktır. Çarık yapımı için en ideal deri, manda derisinin sırt kısmıdır. Yörükler de çarık yapımında sığır derilerinin sırt kısımlarını kullanırlar²⁸¹³. Çarık yapımında kullanılacak deriler tuzla terbiye edilir ve gölgede kurutulurdu. Çarık tek parça deriden yapılır ve ayağın taban, topuk, parmak üstleri ve etrafını kapatırdı. Yalınayak olarak giyilmeyen çarık mutlaka bir kalın yün çorapla ya da ayakla baldıra sarılan bir bezdolakla giyilirdi²⁸¹⁴. Elmalı’nın Karyağdı Mahallesi’nden Çiftlikli Sadık’ın terekesinde bulunan ve *çarık çorabı* olarak adlandırılan 3 kuruşluk bir çorap²⁸¹⁵, bu dönemde çarıkla giyilmek için özel olarak üretilen çorapların varlığına işaret etmektedir.

Çarık, AŞS’de az sayıda tereke kaydında tespit edilmiştir. Alâiyeli Hüseyin²⁸¹⁶, Hasbalaban Mahallesi’nden Hacı Hafız Abdi²⁸¹⁷ ve Beşkonak’ın Balkız köyü Köleler

²⁸⁰⁷ Pakalın, 1993a: 339.

²⁸⁰⁸ Hüseyin Kazım Kadri, 1928: 409.

²⁸⁰⁹ Koçu, 1967: 69.

²⁸¹⁰ BOA., HAT. 658-32153.

²⁸¹¹ AŞS., 11/78b-79a.

²⁸¹² AŞS., 7/16b.

²⁸¹³ Artun, 1996: 30.

²⁸¹⁴ Koçu, 1967: 64.

²⁸¹⁵ AŞS., 98/32-33.

²⁸¹⁶ AŞS., 8/26a.

²⁸¹⁷ AŞS., 12/117a.

Mahallesi'nden ve Yenişehir muhacirlerinden Aziz bin Hacı Ali'nin terekesinde²⁸¹⁸ yer alan çarıkların herhangi bir özelliği belirtilmemiştir.

Koçu'nun da ifade ettiği üzere köylü sınıfının en yaygın ayakkabılarından olan çarığın tereke kayıtlarında bu denli az görülmesi son derece dikkat çekicidir. Bu durumu, Antalya taşrasında yaşayan kişilerin giyim-kuşam eşyalarının tereke kayıtlarına her zaman yansımaması ile açıklamak kısmen mümkündür.

3.3.13. Çorap

AŞS'deki terekeler Osmanlı dönemi Antalya'sında giyilen çoraplar hakkında oldukça yüzeysel bilgiler vermektedir. Çok sayıda tereke kaydında karşımıza çıkan çorapların ne yazık ki pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir²⁸¹⁹. Yine tereke kayıtlarından elde edilen bilgilere göre bu dönemde çorapların başlıca olarak yün²⁸²⁰ ve iplikten²⁸²¹ yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. İplik çorapların beyaz²⁸²² ve elvan²⁸²³ renkte örnekleri tespit edilmiştir. Yapıldığı malzeme belirtilmeden renk özelliğine göre kaydedilmiş çoraplardan ise *elvan çorap*²⁸²⁴, *elvan çocuk çorabı*²⁸²⁵, *boyalı çorap*²⁸²⁶, *beyaz diz çorabı*²⁸²⁷, *beyaz erkek çorabı*²⁸²⁸ ve *siyah zenne çorabı*²⁸²⁹ gibi örnekler bulunmaktadır. Zenne²⁸³⁰ ve çocuk²⁸³¹ çoraplarına farklı tereke kayıtlarında rastlamak da mümkündür. Zenne çoraplarının, *iplik zenne çorabı*²⁸³² veya

²⁸¹⁸ AŞS., 35/46a.

²⁸¹⁹ AŞS., 2/87b; AŞS., 8/53b; AŞS., 10/26b-27a-b; AŞS., 11/38a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/107a; AŞS., 14/8a; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/30b; AŞS., 17/28a; AŞS., 17/35b; AŞS., 18/62a; AŞS., 19/7b; AŞS., 22/27a; AŞS., 22/96; AŞS., 22/105a-106a; AŞS., 22/132a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/208; AŞS., 24/3b; AŞS., 26/42a; AŞS., 26/138a; AŞS., 26/151b; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/162; AŞS., 32/517; AŞS., 32/554; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/124a; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/146; AŞS., 33/278b-279a; AŞS., 34/147; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/130a; AŞS., 43/194b; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/126b; AŞS., 45/149b; AŞS., 45/159a; AŞS., 45/246a; AŞS., 46/47a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/44a; AŞS., 54/88b; AŞS., 55/82b-83a; AŞS., 59/15b-16a-b; AŞS., 65/5b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/114; AŞS., 70/250; AŞS., 70/270; AŞS., 72/13b; AŞS., 72/29; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/14b; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 93/36; AŞS., 93/50; AŞS., 93/51-52; AŞS., 93/54; AŞS., 93/176; AŞS., 97/4; AŞS., 97/12-13; AŞS., 98/13; AŞS., 99/48; AŞS., 99/88; AŞS., 99/167-168; AŞS., 100/121.

²⁸²⁰ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 16/421-422; AŞS., 34/365; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/293a-b.

²⁸²¹ AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/29a-b; AŞS., 13/76a; AŞS., 16/421-422; AŞS., 33/124a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 43/214a; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/148; AŞS., 100/122.

²⁸²² AŞS., 13/76b; AŞS., 16/324.

²⁸²³ AŞS., 16/324; AŞS., 55/82a; AŞS., 59/15b; AŞS., 69/71b; AŞS., 99/112.

²⁸²⁴ AŞS., 24/66a.

²⁸²⁵ AŞS., 44/35a-b.

²⁸²⁶ AŞS., 33/278b-279a.

²⁸²⁷ AŞS., 99/48.

²⁸²⁸ AŞS., 69/136a.

²⁸²⁹ AŞS., 99/36-37.

²⁸³⁰ AŞS., 21/18b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 99/167-168.

²⁸³¹ AŞS., 33/2a-b; AŞS., 95/nr. 144.

²⁸³² AŞS., 91/79b.

*zenne diz çorabı*²⁸³³ gibi çeşitleriyle de karşılaşmıştır. Diğer bazı terekelerde de tespit edilen diz çoraplarının²⁸³⁴, konçları diz kapaklarına kadar uzanan çoraplardan olduğu düşünülebilir.

Tereke kayıtlarında tespit edilen çorap türlerinden bir diğeri abacı çorabıdır²⁸³⁵. Abacı, aba adlı kumaşı yapan, bu kumaştan çeşitli giyecekler diken ve bunları satan esnafa denmektedir²⁸³⁶. Ancak terekelerde yer alan abacı çorapları abacılıkla işigal eden esnafların eşyaları arasında değil Müslüman kadınların tereke kayıtlarında görülmüştür. Bundan dolayı abacı çorapları hakkında kesin değerlendirmeler yapmak güçleşmektedir.

Tereke kayıtlarında çorap yapımında kullanılmak üzere hazırlanmış iplikler de bulunmaktadır. *Çorap ipliği*²⁸³⁷, *çorap ipi*²⁸³⁸ ve *çoraplık Tire iplik*²⁸³⁹ gibi kayıtları bu noktada örnek olarak gösterebiliriz. Yörükler, çorap veya eldiven yapmakta kullandıkları bu iplikleri koyunlarının yününden kendileri üretirler²⁸⁴⁰. Yöredeki kadın ve kızlar için yün eğirmek, çorap örmek, *istar* adı verilen tezgahlarda kilim, heybe ve çul dokumak, gün içinde en çok zaman harcanan işlerden bazılarıdır²⁸⁴¹. Örmek çoraplara tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür²⁸⁴².

Çoraplar hakkında Câmi‘-i Cedîd Mahallesi’nden Hâci Yorgi’nin terekesinde de önemli bilgiler yer almaktadır. Hâci Yorgi’nin terekesinde *iri*, *ufak*, *ince*, *köhne* ve *adi* gibi ifadelerle kayıtlı bulunan çok sayıda çorap bulunmaktadır²⁸⁴³.

Çoraplar hakkında Luschan ve Selekler de önemli bilgiler vermektedir. Luschan, Yörük erkeklerinin giyim-kuşam adetleri hakkında “*Yazın çıplak olan alt baldırlara kışın kalın yün çoraplar, nadiren de keçeden yapılan dar bir baldırlık giyilir*” ifadelerini kullanmaktadır²⁸⁴⁴. Selekler, Girit muhacirlerinin diz kapaklarının altına kadar uzanan siyah donlarının altına uzun konçlu çoraplarla kundura ve konçları yumuşak yapıda Giritli çizmesi giydiklerini dile getirmektedir²⁸⁴⁵.

²⁸³³ AŞS., 69/134b; AŞS., 69/135a.

²⁸³⁴ AŞS., 11/29a; AŞS., 87/84a-b; AŞS., 99/48.

²⁸³⁵ AŞS., 44/28; AŞS., 54/195b.

²⁸³⁶ Ayverdi, 2010: 1.

²⁸³⁷ AŞS., 65/163a.

²⁸³⁸ AŞS., 100/122.

²⁸³⁹ AŞS., 55/83a.

²⁸⁴⁰ Artun, 1996: 29-30.

²⁸⁴¹ Göka, 2002: 107.

²⁸⁴² AŞS., 72/29.

²⁸⁴³ AŞS., 44/35a-b.

²⁸⁴⁴ Dörtlük ve Boyraz, 2008: 72.

²⁸⁴⁵ Selekler, 2011: 172.

3.3.14. Kalçın

Kalçın çok sık ve kalın örülen, boyu diz kapağına kadar uzanan kışlık bir çoraptır. Pabuç ya da çizme gibi ayakkabılarla giyilen kalçınlar kimi zaman abadan kesilerek de dikilirdi²⁸⁴⁶. AŞS'deki tereke kayıtlarında kalçınlar daha çok şehrin misafiri kişiler, göçmenler ve memur sınıfından kişilerin eşyaları arasında rastlanmaktadır. Rumeli Tatarpazarı'ndan olup hac yolunda Antalya'da vefat eden Hafız Mustafa Bey'in terekesinde 1 adet çizme ile birlikte kaydedilmiş bir kalçın (7 kuruş) bulunmaktadır²⁸⁴⁷. Aslen Kütahyalı olup yine hac yolunda Antalya'da vefat eden Hacı Hafız Süleyman'ın terekesinde 1 adet mest ile birlikte kaydedilmiş bir kalçın (8 kuruş) yer almaktadır²⁸⁴⁸. Aslen Mora muhacirlerinden olup Antalya'nın Takyeci Mahallesi'nde vefat eden Musa Kavvas'ın terekesinde ise 1,5 kuruş değerinde bir kalçın göze çarpmaktadır²⁸⁴⁹. Kastamonu'nun Alibeyoğlu köyünden olup Antalya'da zaptiyelik görevinde bulunurken vefat eden Şakir Ağa'nın terekesinde de fes ve köhne kuşakla birlikte kaydedilmiş bir kalçın (10 kuruş) vardır²⁸⁵⁰. Câmî'-i Atîk Mahallesi'nde sakin Topçu Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın eşyaları arasında da bir kalçın bulunmaktadır²⁸⁵¹. Terekesinde kalçın bulunan bu kişiler, yaptıkları işler ve yolculuk şartları gereği soğuk vb. dış etmenlere maruz kalma ihtimalleri olan ve bu yüzden soğuktan korunmak maksadıyla kışlık giyeceklerle ihtiyaç duyan kişilerdir. Bu noktada dikkat çeken hususlardan bir diğeri, yerli Antalyalıların tereke kayıtlarında kalçınlar tesadüf edilememesidir.

3.3.15. Tozluk

Tozluk, pantolon paçalarını ve ayakları tozdan korumak maksadıyla ayakkabıların üzerine geçirilerek düğmelenen ya da dizden aşağı doğru uzanarak ayakların üst kısmını örten bir paçalıktır²⁸⁵². AŞS'de rastladığımız tozlukların pek çoğunun ne yazık ki herhangi bir özelliği belirtilmemiştir²⁸⁵³. Tozluklar, bazı tereke kayıtlarında, yapılmış oldukları kumaş göz önünde bulundurularak kaydedilmişlerdir. Buna göre Osmanlı dönemi Antalya'sında tozluk yapımında başlıca olarak çuha²⁸⁵⁴ ve aba²⁸⁵⁵ kullanıldığı görülmektedir. Bunlar haricinde Yanya vilayeti

²⁸⁴⁶ Koçu, 1967: 139.

²⁸⁴⁷ AŞS., 3/58b.

²⁸⁴⁸ AŞS., 5/21b.

²⁸⁴⁹ AŞS., 12/58b.

²⁸⁵⁰ AŞS., 93/101.

²⁸⁵¹ AŞS., 7/30a. İbrahim Ağa'nın tereke kaydında bulunan kalçının fiyatı ve birlikte kaydedilmiş olduğu eşya, yazılardaki siliklik nedeniyle okunamamıştır.

²⁸⁵² Ayverdi, 2010: 1265.

²⁸⁵³ AŞS., 5/21a-b; AŞS., 6/58; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13b; AŞS., 10/26b; AŞS., 10/27a; AŞS., 11/60b; AŞS., 11/64a; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/30a; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/109a; AŞS., 12/122b; AŞS., 14/2a; AŞS., 14/36b; AŞS., 17/34a; AŞS., 34/130; AŞS., 91/30b; AŞS., 91/48a; AŞS., 91/193b; AŞS., 91/197b; AŞS., 91/233a; AŞS., 91/267b; AŞS., 95/nr. 17.

²⁸⁵⁴ AŞS., 8/8b; AŞS., 10/28a.

²⁸⁵⁵ AŞS., 10/26b.

Lazarus köyünden olup Çıralı İskeleye Rüşumat Süvari Kolculuğunda bulunurken vefat eden Arnavut Ali'nin terekesinde 2 kuruş değerinde 1 adet *yün tozluk* ve 11 kuruş değerinde 1 adet *meşin tozluk* görülmektedir²⁸⁵⁶. Yine Rumeli ahalisinden olan ve Antalya'da Rüşumat Kolculuğunda görev yaparken vefat eden Arnavut Hacı Ahmed Ağa'nın terekesinde 15 kuruş değerinde 1 çift *kırmızı tozluk* bulunmaktadır²⁸⁵⁷.

Tereke kayıtlarında yer alan *tozluk bağı*²⁸⁵⁸, *tozluk ma'a bağı*²⁸⁵⁹ ve *çuka tozluk bağı*²⁸⁶⁰ gibi kayıtlardan, bu dönemde tozlukların bağcıklar yardımıyla bacaklara bağlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Luschan'ın kayda aldığı, Ekler kısmında Görsel 12'deki fotoğrafta bunun canlı bir örneğine şahit olunmaktadır.

Görselde çadırlarının yanında duran Yörüklerden ortada yer alan kişinin ayaklarındaki tozlukların, alttan ve üstten kalın bağlarla bağlanmış olduğu görülmektedir. Tozluklar haricinde, incelediğimiz dönem ve bölgede yaşayan Yörüklerin giyimlerini baştan ayağa yansıtan bu fotoğraf, terekelerde cansız bir şekilde yer alan giyim-kuşam eşyalarını canlı bir şekilde gözler önüne sermesi açısından son derece önemlidir.

Bu dönemde tozlukların ayaklara sadece bağcıklarla bağlanmadığı, aynı zamanda kopçalar yardımıyla da ayak ve baldırlarda tutturulduğu anlaşılmaktadır. Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum tüccarlarından Yorgi'nin terekesinde 12 kuruş değerinde 1.000 adet *tozluk kopçası* bulunmaktadır²⁸⁶¹.

İspartalı Saatçi Abdullah Efendi'nin terekesinde bir mest-kundura ile birlikte kaydedilmiş çamurluğun da bir tür tozluk olduğu tahmin edilebilir²⁸⁶².

Tozluklara daha çok Müslüman erkeklerin tereke kayıtlarında rastlanmıştır. Mora, Girit ve Yenişehir muhacirleri, zaptiyeler, gemici sınıfından kimseler ve şehrin misafiri kişilerin terekelerinde görülen tozlukların, yapılmış oldukları kumaşlar dikkate alındığında ayak ve baldırları yalnızca tozdan değil soğuk vb. dış etmenlerden korumak maksadıyla da giyildiği söylenebilir.

3.3.16. Pantufla

Pantufla keçeden yapılan terliğin adıdır²⁸⁶³. AŞS'de az sayıda tereke kaydında tesadüf edilen pantufların en dikkat çeken özelliği, tamamının Gayrimüslimlerin eşyaları arasında

²⁸⁵⁶ AŞS., 85/116b-117a.

²⁸⁵⁷ AŞS., 91/117a.

²⁸⁵⁸ AŞS., 8/13b; AŞS., 12/20b; AŞS., 12/87a; AŞS., 12/122b.

²⁸⁵⁹ AŞS., 12/30a; AŞS., 12/45b; AŞS., 93/21.

²⁸⁶⁰ AŞS., 15/80b.

²⁸⁶¹ AŞS., 13/76a.

²⁸⁶² AŞS., 33/48b.

²⁸⁶³ Ayverdi, 2010: 975.

bulunmasıdır. İskenderiyeli Kunduracı Kifork veled-i Kilkor'un terekesinde 72 kuruş değerinde 1 çift pantufla²⁸⁶⁴, Câmî'-i Cedîd Mahallesi'nin Rum kadınlarından Despina Hanım'ın terekesinde 33 kuruş değerinde 2 çift pantufla²⁸⁶⁵ ve aslen Kırkkilise sancağı Samakovcuk nahiyesinden olup Antalya'nın Teşvikiye Mahallesi'nde vefat eden Antalya Orman Müfettiş-i Sâ'nîsi İstavrakî Efendi'nin terekesinde 10 kuruş değerinde 1 çift pantufla bulunmaktadır²⁸⁶⁶.

3.3.17. Nalın

Nalın genellikle sert ağaçlardan yapılan ve daha çok hamam gibi ıslak zeminlerde kadın ve erkekler tarafından giyilen, üzerinde ayağın geçirilmesi için bir kayış veya tasma bulunan yüksekçe bir terliktir²⁸⁶⁷. AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan nalınları, Antalya'daki köklü hamam kültürünün bir yansıması olarak değerlendirebiliriz. Nitekim şehri ziyaret etmiş olan İbn Battûta da Antalya'da pek çok hamamın bulunduğu dikkat çekmektedir²⁸⁶⁸.

İncelediğimiz dönemde nalınların Antalya'da kadın ve erkekler tarafından giyilmiş oldukları görülmektedir. Bunun haricinde nalınların renk özelliği hakkında bilgi veren bir kayıttan siyah renkte nalınların bulunduğu anlaşılmaktadır. Aslen Nevşehir'in Arabsun nahiyesinden olup Antalya Hükümet Konağında zabıta bölük ağalığında bulunan Hafız Mehmed Ağa'nın terekesinde 12 kuruş değerinde 1 çift *siyah nalın* bulunmaktadır²⁸⁶⁹.

Nalınlarda başlıca süsleme unsuru olarak sedefler göze çarpmaktadır²⁸⁷⁰. Sedefli nalınlar da hem kadın hem de erkeklerin tercihleri arasında yer almaktadır. Sagır Bey Mahallesi'nden Mustafa Asım Efendi'nin terekesinde 20 kuruş değerinde 2 çift *biri sedefli diğeri sedefsiz* nalınlar vardır²⁸⁷¹. Verilen bu örnekler haricinde herhangi bir özelliği belirtilmemiş nalınlara da rastlanmaktadır²⁸⁷².

3.3.18. Terlik

Terlik kelimesinin Antalya yöresinde birçok eşyayı nitelediğinden daha önce bahsetmiştik. Bu durum, terekeleri kaleme alan bazı kâtiplerin de dikkatini çekmiş olacak ki ayağa giyilen terlikleri kaydederken *ayak terliği*²⁸⁷³ şeklinde açıkça vurgulama ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu başlık altında AŞS'deki terekelerde “çift” ibaresi ile kaydedilmiş olan veya

²⁸⁶⁴ AŞS., 26/24b.

²⁸⁶⁵ AŞS., 33/113a.

²⁸⁶⁶ AŞS., 42/117a-b.

²⁸⁶⁷ Görünür, 2014: 32.

²⁸⁶⁸ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004: 403.

²⁸⁶⁹ AŞS., 91/235a-b.

²⁸⁷⁰ AŞS., 46/80b; AŞS., 54/26a-b; AŞS., 63/100; AŞS., 70/101-105.

²⁸⁷¹ AŞS., 63/332.

²⁸⁷² AŞS., 10/7a; AŞS., 12/117a; AŞS., 12/139a; AŞS., 34/1; AŞS., 54/88b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/135b.

²⁸⁷³ AŞS., 11/34; AŞS., 19/17a.

kundura vb. ayakkabı türleri ile aynı eşya öbeğinde yer alan terlik kayıtları ele alınmıştır. Bahsedilen şekilde tereke kayıtlarında çok az terliğe tesadüf edilmektedir. Ne yazık ki bunların da pek çoğunun hiçbir özelliği belirtilmemiştir²⁸⁷⁴. Kavala muhacirlerinden Sıdika Hatun'un terekesinde 28 kuruş değerinde 2 çift *müsta'mel zenne için terlik* ve 1 çift kundura ile birlikte kaydedilmiş 1 çift terlik yer almaktadır²⁸⁷⁵. Günlük hayatın vazgeçilmezlerinden biri olan ve Antalya gibi sıcak kentler için giyilmesi uygun olan terliklerin tereke kayıtlarında bu denli nadir bulunması dikkat çekici olduğu kadar tereke kayıtlarının ölen kişinin servetini temsili hususunda da önemli fikirler vermektedir.

Gerek kişilerin meslekleri, toplumsal konumları, yaşadıkları çevre ve gerekse iklim şartları, Osmanlı dönemi Antalya'sında ayağa giyilen ayakkabılarda oldukça zengin bir birikimin oluşmasına neden olmuştur. Müslim ve Gayrimüslimlerin bu alanda benzer giyim adetlerine sahip oldukları söylenebilse de örneğin mestlere Gayrimüslimlerin eşyaları arasında rastlanılmaması dikkat çekmektedir.

Ayağa giyilenler başlığı altında üzerinde durulması gereken noktalardan bir diğeri ise Müslüman dikici ustaların bu alandaki varlığıdır. Özellikle Aksekili ustaların malları arasında bulunan dikim aletleri, ayakkabı dikimi için hazırlanmış deriler ve giymeye hazır çok sayıda ayakkabı çeşidi, Müslüman zanaatkarların bu alandaki yoğunlaşmalarını ve ustalıklarını gözler önüne sermektedir.

Osmanlı dönemi Antalya'sında ayağa giyilen eşyalar yalnızca Antalya'ya özgü değildir. Örneğin Konya'da çizme, kundura, terlik, çorap²⁸⁷⁶, Edirne'de postal, mest, pabuç²⁸⁷⁷, İstanbul'da ayakkabı, nalın²⁸⁷⁸, Rusçuk'ta çedik, çarık, yemeni, Çorum'da potin²⁸⁷⁹, Bartın'da iskarpin²⁸⁸⁰, Denizli'de tozluk ve kalçın²⁸⁸¹, Tarsus'ta merkûb²⁸⁸² görülmektedir. Ayağa giyilenler arasında pantufla en az rastlanılan örneklerden biridir. Pantuflaya tereke kayıtları üzerinden yapılan çalışmalarda da tesadüf edilememiştir. 1599 yılında İstanbul'a gelmiş olan Thomas Dallam'ın anılarından, pantuflanın haremde kullanıldığını öğrenebilmekteyiz. Dallam anılarında haremdeki kızlardan bazılarının çarık, bazılarının ise pantufla giydiğini söylemektedir. Dallam'ın tarifine göre bu pantuflalar kalın çuhadan üretilmiş olup yüksek topuklara sahiptir²⁸⁸³. Elbise-i Osmaniye'de incelenen fotoğraflardan ise pantuflanın

²⁸⁷⁴ AŞS., 32/517; AŞS., 70/114; AŞS., 70/203; AŞS., 100/121.

²⁸⁷⁵ AŞS., 72/29.

²⁸⁷⁶ Albayrak, 2010: 37.

²⁸⁷⁷ Barkan, 1966: 64, 72 ve 426.

²⁸⁷⁸ Altuntaş, 2022: 205.

²⁸⁷⁹ Çanak, 2018: 71.

²⁸⁸⁰ Dilek, 2021: 201.

²⁸⁸¹ Aydın, 2019: 73.

²⁸⁸² Kimya, 2017: 309.

²⁸⁸³ And, 2019: 102.

Ahiçelebi’de de kullanıldığı anlaşılmaktadır²⁸⁸⁴. Verilen bu bilgilerden anlaşılabileceği üzere Osmanlı dönemi Antalya’ında ayağa giyilen eşyalar yalnızca Antalya’ya özgü olmayıp, farklı kentlerde de kullanılan geleneksel eşyalardandır.

3.4. Bele Bağlananlar

3.4.1. Kuşak

Kuşak, Kâmûs-ı Türkî’de “*Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş ...*” şeklinde tarif edilmiştir²⁸⁸⁵. Hem sağlık açısından faydası hem de gerek bir süs olarak gerekse bıçak, hançer, tütün çubuğu, saat, anahtar vb. şeyleri koymak için bir cep gibi kullanılabilen kuşaklar Osmanlı giyim kuşamının olmazsa olmazlarından. Koçu, kuşakların Türk giyim kuşam kültüründeki yeri hakkında “*Eski Türk giyiminde beline dış kuşağı sarmayan erkek yoktu; yalın ayak yarı çıplak bir pırpırı dahi beline bir şey bulur sarar idi ...*” ifadelerini kullanmaktadır²⁸⁸⁶. Koçu’nun bu sözlerinin Osmanlı dönemi Antalya’sı için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Luschan’ın kayda aldığı, Ekler kısmında Görsel 13’teki fotoğrafta tıpkı Koçu’nun da dile getirdiği gibi yalın ayak, yarı çıplak Yörük çocuklarının bellerinde uçkur tarzı kuşaklar göze çarpmaktadır.

Luschan’ın kayda almış olduğu bu fotoğraf, Antalya yöresinde bele kuşak, kemer, uçkur vs. bağlamanın ne kadar yaygın bir adet olduğunu en güzel şekilde gözler önüne seren kaynaklardan biridir. Ayrıca, Görsel 11’de de Yeşilköy erkeklerinin tamamının enli kumaşlardan yapılma kuşaklar sarındıkları ve bu kuşakları çeşitli eşyalarını sakladıkları bir tür cep gibi kullandıkları göze çarpmaktadır. Terekelerde karşılaştığımız yüzlerce kuşak kaydı da Antalya yöresinde kuşakların ne denli sık kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Bu kayıtlardan bazılarının herhangi bir özelliği belirtilmemiştir²⁸⁸⁷.

Osmanlı döneminde Antalya halkının gerek ekonomik durumları gerekse kişisel beğeni ve tercihlerine göre çok çeşitli kumaşlardan yapılma kuşaklar kullandıkları görülmektedir. Bu

²⁸⁸⁴ Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999: 61.

²⁸⁸⁵ Şemseddin Sami, 1317: 1101.

²⁸⁸⁶ Koçu, 1967: 161.

²⁸⁸⁷ AŞS., 1/5b; AŞS., 2/19a; AŞS., 2/97b; AŞS., 4/2b; AŞS., 5/4b; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a; AŞS., 5/43b; AŞS., 7/3b; AŞS., 7/12b; AŞS., 7/14a; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/11a; AŞS., 8/12b; AŞS., 8/24b; AŞS., 8/26a; AŞS., 8/29a; AŞS., 8/29b-30a-b; AŞS., 8/32b-33b; AŞS., 10/27b; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/15a; AŞS., 11/41a; AŞS., 11/43a; AŞS., 11/63b-64b; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/22b-23b; AŞS., 12/41b; AŞS., 12/60b; AŞS., 12/66a; AŞS., 12/74b; AŞS., 12/106b-107a; AŞS., 12/118a; AŞS., 12/156b; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/53a; AŞS., 15/20a; AŞS., 15/62a; AŞS., 16/157; AŞS., 17/14b; AŞS., 17/46b; AŞS., 17/51a; AŞS., 17/77b; AŞS., 17/79a; AŞS., 18/14a; AŞS., 18/20; AŞS., 18/64b; AŞS., 19/6b; AŞS., 19/19a; AŞS., 22/195b; AŞS., 24/2a; AŞS., 26/29a; AŞS., 26/45a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 28/nr. 106[2]; AŞS., 32/516-517; AŞS., 33/180b; AŞS., 34/50; AŞS., 34/56; AŞS., 34/102; AŞS., 34/171; AŞS., 34/197; AŞS., 34/199; AŞS., 35/5a; AŞS., 35/15b; AŞS., 35/22a; AŞS., 35/53a; AŞS., 35/119a; AŞS., 53/30a; AŞS., 55/82b-83a; AŞS., 59/15b-16a; AŞS., 63/332; AŞS., 69/74b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/201; AŞS., 70/343; AŞS., 72/1b; AŞS., 72/9b; AŞS., 72/14b; AŞS., 72/29; AŞS., 72/76b; AŞS., 72/97; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 87/62-63; AŞS., 91/120a; AŞS., 93/21; AŞS., 93/28-29; AŞS., 93/32; AŞS., 93/44; AŞS., 93/64; AŞS., 93/101; AŞS., 93/121; AŞS., 93/123; AŞS., 93/156; AŞS., 100/122; AŞS., 100/138.

kumaş çeşitleri arasında *şal kuşak*²⁸⁸⁸, *bohça şal kuşak*, *kebîr şal kuşak*²⁸⁸⁹, *yarım şal kuşak*²⁸⁹⁰, *şal taklit kuşak*²⁸⁹¹, *iplik kuşak*²⁸⁹², *kumaş kuşak*²⁸⁹³, *hurde kumaş kuşağı*²⁸⁹⁴, *kemer kuşak*²⁸⁹⁵, *ipek kemer kuşak*²⁸⁹⁶, *sırmalı kemer kuşak*²⁸⁹⁷, *canfes kuşak*²⁸⁹⁸, *şâlî kuşak*²⁸⁹⁹, *abani kuşak*²⁹⁰⁰, *pamuk kuşak*²⁹⁰¹, *eriş (yünlü) kuşak*²⁹⁰², *yün kırmızı kuşak*²⁹⁰³, *beyaz yün kuşak*²⁹⁰⁴, *eriş yarım bohça kuşağı*²⁹⁰⁵, *ipekli kuşak*²⁹⁰⁶, *ibrişim kuşak*²⁹⁰⁷, *basma kuşak*²⁹⁰⁸, *butalı kuşak*²⁹⁰⁹, *atlas kuşak*²⁹¹⁰, *kefiye kuşak*²⁹¹¹, *kolan kuşak*²⁹¹², *derhem kuşak*²⁹¹³, *sırmalı kefiye kuşak*²⁹¹⁴, *çaput kuşak*²⁹¹⁵, *tarabulus/darabuluz/Trablus kuşak*²⁹¹⁶, *Trablus örneği iplik kuşak*²⁹¹⁷, *harîr Trablus*

²⁸⁸⁸ AŞS., 1/5b; AŞS., 8/4b; AŞS., 11/13b; AŞS., 11/53b; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/90b; AŞS., 12/122b; AŞS., 14/30b; AŞS., 16/156; AŞS., 16/328; AŞS., 22/60b; AŞS., 22/65a-b; AŞS., 26/8b; AŞS., 28/nr. 565; AŞS., 32/513; AŞS., 34/196; AŞS., 34/315; AŞS., 34/366; AŞS., 43/8b; AŞS., 43/194b; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 45/159a; AŞS., 53/112a; AŞS., 69/71b-72a; AŞS., 69/136a; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/267; AŞS., 91/113b; AŞS., 93/19; AŞS., 95/nr. 16.

²⁸⁸⁹ AŞS., 32/7; AŞS., 95/nr. 17.

²⁸⁹⁰ AŞS., 32/162.

²⁸⁹¹ AŞS., 93/123.

²⁸⁹² AŞS., 8/44b; AŞS., 10/4b; AŞS., 11/63b; AŞS., 11/71a; AŞS., 17/29a; AŞS., 27/37b; AŞS., 53/13b-14a; AŞS., 53/135b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/148; AŞS., 100/121.

²⁸⁹³ AŞS., 8/13b; AŞS., 11/29b; AŞS., 11/53a; AŞS., 11/59b.

²⁸⁹⁴ AŞS., 15/48b.

²⁸⁹⁵ AŞS., 2/19a; AŞS., 8/16a; AŞS., 24/66a.

²⁸⁹⁶ AŞS., 12/93b; AŞS., 24/66a.

²⁸⁹⁷ AŞS., 15/17a; AŞS., 91/118a-b.

²⁸⁹⁸ AŞS., 15/34a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 91/113b; AŞS., 93/134.

²⁸⁹⁹ AŞS., 100/121.

²⁹⁰⁰ AŞS., 33/113a; AŞS., 43/194b.

²⁹⁰¹ AŞS., 43/33b-34a.

²⁹⁰² AŞS., 15/34a; AŞS., 35/46a; AŞS., 42/117a; AŞS., 51/17; AŞS., 54/172a; AŞS., 55/41a; AŞS., 74/11a; AŞS., 91/79b.

²⁹⁰³ AŞS., 16/328.

²⁹⁰⁴ AŞS., 85/116b-117a.

²⁹⁰⁵ AŞS., 91/79b.

²⁹⁰⁶ AŞS., 16/157; AŞS., 65/43a-b; AŞS., 69/37a-b; AŞS., 69/135a; AŞS., 91/44b.

²⁹⁰⁷ AŞS., 17/19b; AŞS., 43/195a; AŞS., 53/112a; AŞS., 97/12.

²⁹⁰⁸ AŞS., 11/38a.

²⁹⁰⁹ AŞS., 17/63a.

²⁹¹⁰ AŞS., 22/96a.

²⁹¹¹ AŞS., 32/554; AŞS., 43/194b.

²⁹¹² AŞS., 5/38b; AŞS., 55/82a-b; AŞS., 59/15b.

²⁹¹³ AŞS., 35/88b; AŞS., 45/69b-70a; AŞS., 85/11a-b; AŞS., 98/13; AŞS., 98/180; AŞS., 100/138.

²⁹¹⁴ AŞS., 33/113a.

²⁹¹⁵ AŞS., 70/104.

²⁹¹⁶ AŞS., 6/60; AŞS., 8/4b; AŞS., 8/6b; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/28b; AŞS., 8/51a; AŞS., 8/61a; AŞS., 10/7b; AŞS., 10/26b; AŞS., 11/9a-10a; AŞS., 11/21b; AŞS., 11/37b; AŞS., 11/50b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/40b; AŞS., 12/93b; AŞS., 12/99b-100b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/28b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/67a; AŞS., 13/69b; AŞS., 13/75a; AŞS., 14/nr. 13; AŞS., 14/45a; AŞS., 15/38a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/80b; AŞS., 17/79a; AŞS., 24/3b; AŞS., 24/46; AŞS., 24/62; AŞS., 28/21b; AŞS., 32/554; AŞS., 33/173a-b; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/314; AŞS., 35/42b; AŞS., 35/53a; AŞS., 43/130a; AŞS., 43/194b; AŞS., 44/185b; AŞS., 45/104b; AŞS., 45/159a; AŞS., 45/246b; AŞS., 53/22b; AŞS., 69/67a-b; AŞS., 70/32; AŞS., 70/270; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/13b; AŞS., 91/86b; AŞS., 91/89b; AŞS., 91/91b; AŞS., 91/114a; AŞS., 91/117a; AŞS., 91/113b; AŞS., 91/121b; AŞS., 91/123a; AŞS., 91/128b; AŞS., 91/143b; AŞS., 91/148b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/186a; AŞS., 91/220b; AŞS., 91/225a; AŞS., 91/229a; AŞS., 91/230a; AŞS., 91/243a; AŞS., 91/269a; AŞS., 91/290b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/31; AŞS., 93/44; AŞS., 93/50; AŞS., 93/52; AŞS., 93/54-55; AŞS., 93/69; AŞS., 93/113; AŞS., 93/131; AŞS., 93/134; AŞS., 93/176; AŞS., 100/122.

²⁹¹⁷ AŞS., 8/43a; AŞS., 33/63-64a; AŞS., 93/138.

*kuşak*²⁹¹⁸, *güllü telli Trablus kuşak*²⁹¹⁹, *Trablus Alâiyye kuşağı*²⁹²⁰ ve *telli Trablus zenne kuşağı*²⁹²¹ gibi örnekler bulunmaktadır. Trablus/darabuluz, Antalya yöresinde ipekten yapılmış bir kumaşın adıdır²⁹²². Tereke kayıtlarında sıkça karşılaştığımız bu kuşak, Osmanlı döneminde Antalya halkının en fazla rağbet gösterdiği kuşaklardan biri olmuştur denebilir. İçlerinde ince ve kalın kumaşlar yer alan bu örnekler, Antalya’da kuşakların her mevsim kullanıldığını göstermektedir. Gerek gül desenleriyle gerekse sırma ve tellerle süslenmiş bu kuşaklar, dönemin giyim-kuşamındaki zenginliğin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

Tereke kayıtlarında kuşakların gök²⁹²³, mavi²⁹²⁴, kırmızı²⁹²⁵ ve beyaz²⁹²⁶ renkte örneklerine tesadüf edilmiştir. Ancak bunlar haricinde, yapılmış oldukları kumaşın rengine göre farklı renklerde kuşakların da mevcut olması muhtemeldir.

Genellikle Antalyalı kadınların terekelerinde karşılaştığımız *sırmalı kuşak*²⁹²⁷, *kadife sırmalı kuşak*²⁹²⁸, *sırmalı harîr kuşak*²⁹²⁹, *telli sırmalı kuşak*²⁹³⁰, *sırmalı tokalı kuşak*²⁹³¹, *sırma saçaklı/püsküllü kuşak*²⁹³², *kuşak saçağı parça canfes*²⁹³³, *kuşak şeridi*²⁹³⁴, *baş kuşak*²⁹³⁵, *telli kuşak*²⁹³⁶, *sırma kozalı telli kuşak*²⁹³⁷, *telli kozaklı kuşak*²⁹³⁸, *simli kuşak*²⁹³⁹, *yaldızlı kuşak*²⁹⁴⁰, *örme kuşak*²⁹⁴¹, *örme iplik kuşak*²⁹⁴² ve *peçeli örme kuşak*²⁹⁴³ gibi kayıtlar, Antalya kadınının giyim-kuşamındaki zenginliği ve renkliliği göstermesi açısından önemlidir. Bu kayıtlar, Osmanlı dönemi Antalya’sında ekonomik durumu yüksek olan kadınların tel, sırma, sim ve yaldız gibi malzemelerle süslenmiş kuşaklar kuşandıklarını göstermektedir.

²⁹¹⁸ AŞS., 93/145; AŞS., 93/148.

²⁹¹⁹ AŞS., 22/132a.

²⁹²⁰ AŞS., 70/32.

²⁹²¹ AŞS., 70/44-45; AŞS., 70/98.

²⁹²² Çimrin, 2010: 113.

²⁹²³ AŞS., 5/43b; AŞS., 91/293a-b.

²⁹²⁴ AŞS., 8/49b.

²⁹²⁵ AŞS., 8/13b; AŞS., 12/19a-20b; AŞS., 28/nr. 217; AŞS., 95/nr. 17.

²⁹²⁶ AŞS., 12/102b; AŞS., 13/43a.

²⁹²⁷ AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 528; AŞS., 33/126a-b; AŞS., 33/180b; AŞS., 34/1; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 54/129b; AŞS., 91/15a.

²⁹²⁸ AŞS., 69/23a-b.

²⁹²⁹ AŞS., 91/218b.

²⁹³⁰ AŞS., 43/8b.

²⁹³¹ AŞS., 22/208; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 44/30a.

²⁹³² AŞS., 11/34b; AŞS., 22/265b; AŞS., 34/147; AŞS., 54/195b.

²⁹³³ AŞS., 11/37b.

²⁹³⁴ AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 100/121.

²⁹³⁵ AŞS., 33/254a.

²⁹³⁶ AŞS., 43/214a.

²⁹³⁷ AŞS., 44/28.

²⁹³⁸ AŞS., 54/142a-b.

²⁹³⁹ AŞS., 6/66; AŞS., 8/17a; AŞS., 11/50b.

²⁹⁴⁰ AŞS., 17/66b.

²⁹⁴¹ AŞS., 22/218a; AŞS., 44/28; AŞS., 51/11; AŞS., 64/181a; AŞS., 72/29.

²⁹⁴² AŞS., 32/162; AŞS., 42/80b.

²⁹⁴³ AŞS., 72/29.

Kuşak başlığı altında en dikkat çeken örnekler ise çeşitli madenlerden yapılma kuşak ve kuşak başlıklarıdır. Bu noktada şu örnekleri verebiliriz; *gümüş kuşak*²⁹⁴⁴, *gümüşlü kuşak*²⁹⁴⁵, *gümüşlü bakır kuşak*²⁹⁴⁶, *bakır kuşak*²⁹⁴⁷, *simli bakır kuşak*²⁹⁴⁸, *iki kanat sufr (bakır) kuşak*²⁹⁴⁹, *demir kuşak*²⁹⁵⁰, *gümüş yaldızlı demir kuşak*²⁹⁵¹, *maden kuşak*²⁹⁵², *sarı pirinç kuşak*²⁹⁵³, *gümüşlü kemer kuşak*²⁹⁵⁴, *gümüş kuşak başı*²⁹⁵⁵, *gümüş başlıklı kuşak*²⁹⁵⁶, *sırma tokalı kuşak*²⁹⁵⁷, *simli zenne işi bakır kuşak*²⁹⁵⁸, *gümüş zenne kuşak*²⁹⁵⁹ ve *bakır zenne kuşağı*²⁹⁶⁰. Bu örnekler aslında akla kuşaktan daha ziyade kemerleri getirmektedir. Çünkü madenden yapılma ve başlıklı/tokalı olanları daha çok kemer olarak tarif edilmektedir²⁹⁶¹. Ayrıca Koçu, kemerin, bele tek sefer dolanarak önden bir toka yardımı ile bağlandığını söylemektedir²⁹⁶² ki bu tarif yukarıda verilen gümüş, bakır, demir gibi örneklerin kullanımı için daha uygundur. Özetle, yukarıda verilen bu örnekler, Osmanlı dönemi Antalya'sında, bele sarılan şeylerin adlandırılmasında kemer ve kuşak kelimelerinin birbirinin yerine kullanılabildiğini akla getirmektedir. Hatta bazı terekelerde *kemer kuşak*²⁹⁶³ şeklinde kayıtlara tesadüf edilmektedir. Bu kayıtlardan, kuşakların kemer ismiyle tarif edildiklerini anlamaktayız.

Tereke kayıtları, Antalya'ya hangi şehir ve ülkelerden kuşak geldiği hakkında da kıymetli bilgiler içermektedir. Bu kayıtlar sayesinde Antalya'nın diğer bölgelerle olan ticari ağlarını ve kültür alışverişlerini de öğrenebilmekteyiz. Bu noktada örnek olarak; *Sakız işi*

²⁹⁴⁴ AŞS., 8/37b; AŞS., 8/40a; AŞS., 10/35b-37b; AŞS., 11/10a-b; AŞS., 11/23a-b; AŞS., 11/56b; AŞS., 12/8b; AŞS., 12/25b; AŞS., 12/38a; AŞS., 12/59b; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/51a; AŞS., 14/45a; AŞS., 17/28a; AŞS., 17/90a; AŞS., 18/71b; AŞS., 21/18b; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/201; AŞS., 34/309; AŞS., 53/22b; AŞS., 91/45a; AŞS., 93/68.

²⁹⁴⁵ AŞS., 10/34b; AŞS., 17/73b.

²⁹⁴⁶ AŞS., 7/13a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 15/62a.

²⁹⁴⁷ AŞS., 7/13a-b; AŞS., 7/15a; AŞS., 7/17b; AŞS., 7/29a; AŞS., 8/5a; AŞS., 8/6b; AŞS., 8/18b; AŞS., 8/23b; AŞS., 8/28b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/37a; AŞS., 11/55a; AŞS., 11/67a; AŞS., 12/75b; AŞS., 12/109b; AŞS., 13/34b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/70b; AŞS., 13/89b; AŞS., 13/98b; AŞS., 14/3a; AŞS., 14/44a; AŞS., 93/23;

²⁹⁴⁸ AŞS., 8/23b.

²⁹⁴⁹ AŞS., 2/81a.

²⁹⁵⁰ AŞS., 10/8b; AŞS., 11/54a; AŞS., 15/37b; AŞS., 17/19b; AŞS., 24/29a.

²⁹⁵¹ AŞS., 34/306.

²⁹⁵² AŞS., 11/14a; AŞS., 18/68a.

²⁹⁵³ AŞS., 12/4a.

²⁹⁵⁴ AŞS., 44/296a-b.

²⁹⁵⁵ AŞS., 51/17.

²⁹⁵⁶ AŞS., 17/8a; AŞS., 22/208; AŞS., 33/113a.

²⁹⁵⁷ AŞS., 22/281a.

²⁹⁵⁸ AŞS., 8/10b.

²⁹⁵⁹ AŞS., 11/21a; AŞS., 11/34a; AŞS., 91/133a-b; AŞS., 11/65b; AŞS., 91/158b; AŞS., 93/10.

²⁹⁶⁰ AŞS., 10/10b; AŞS., 11/62b; AŞS., 12/115b; AŞS., 13/9b; AŞS., 17/28a.

²⁹⁶¹ Süslü, 2007: 154-156; Ay ve Bakır, 2008: 31; Davis, 2006: 210.

²⁹⁶² Koçu, 1967: 152.

²⁹⁶³ AŞS., 2/19a; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/53b; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/29a-b; AŞS., 12/93b; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/66a; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 91/118a-b.

*kuşak*²⁹⁶⁴, *Milasî kuşak*²⁹⁶⁵, *İskender işi kuşak*²⁹⁶⁶, *Cezayir kuşağı*²⁹⁶⁷, *sırmalı Cezayir işi kuşak*²⁹⁶⁸, *sırma tokalı Cezayir kuşağı*²⁹⁶⁹, *Acem işi kuşak*²⁹⁷⁰, *Acem şalı kuşak*²⁹⁷¹, *taklîd Acem işi kuşak*²⁹⁷², *Acem şalı bohça kuşak*²⁹⁷³, *Manisa kuşağı*²⁹⁷⁴, *Burdur kuşağı*²⁹⁷⁵, *Buldan kuşağı*²⁹⁷⁶, *Kadıköy kuşak*, *Tuzca kuşak*²⁹⁷⁷, *Humus kuşağı*²⁹⁷⁸, *Hama kuşağı*²⁹⁷⁹, *ipekli Hama kuşağı*²⁹⁸⁰, *Mısır kuşağı*²⁹⁸¹, *İskenderiye kuşağı*²⁹⁸², *ipek Kıbrıs kuşağı*²⁹⁸³, *Alaiyye kuşağı*²⁹⁸⁴, *kırmızı Alaiyye kuşağı*²⁹⁸⁵, *Frenk kuşağı*²⁹⁸⁶, *kanâd Frenk kuşağı*²⁹⁸⁷, *iplik Frenk kuşağı*²⁹⁸⁸, *şâlî Frenk kuşağı*²⁹⁸⁹ ve son olarak *boyalı muhacir kuşağı*²⁹⁹⁰ gibi kayıtları zikredebiliriz. Örnekler incelendiği zaman Antalya'ya ülke içi ve ülke dışından kuşaklar geldiği görülmektedir. Başta İran olmak üzere Cezayir, Mısır ve Avrupa'da üretilen kumaşlardan yapılma kuşakların Antalyalı kadın ve erkeklerin giyim kuşamını tamamladığı görülmektedir.

Yukarıda verilen kuşak örnekleri haricinde *zenne-kârî adi kuşak*²⁹⁹¹, *örme zenne kuşağı*²⁹⁹², *harîr sagîr zenne kuşağı*²⁹⁹³, *kemer kocuk kuşağı*²⁹⁹⁴, *buçuk kuşak*²⁹⁹⁵, *ufak ve orta üç kanatlı kuşak*²⁹⁹⁶ ve *homa kuşağı*²⁹⁹⁷ gibi örnekler de bulunmaktadır. Homa, Derleme

²⁹⁶⁴ AŞS., 2/19a;

²⁹⁶⁵ AŞS., 5/21b;

²⁹⁶⁶ AŞS., 11/38a.

²⁹⁶⁷ AŞS., 32/554.

²⁹⁶⁸ AŞS., 11/60b; AŞS., 6/58.

²⁹⁶⁹ AŞS., 43/194b.

²⁹⁷⁰ AŞS., 17/34a; AŞS., 70/101-105.

²⁹⁷¹ AŞS., 21/74b; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/139; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 33/143a; AŞS., 42/46a; AŞS., 46/47a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 69/2a; AŞS., 70/201; AŞS., 70/322-323; AŞS., 72/74b; AŞS., 87/47a-b; AŞS., 95/nr. 144; AŞS., 98/84.

²⁹⁷² AŞS., 12/102b.

²⁹⁷³ AŞS., 16/17; AŞS., 97/4.

²⁹⁷⁴ AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 91/169a-b.

²⁹⁷⁵ AŞS., 93/36.

²⁹⁷⁶ AŞS., 93/36.

²⁹⁷⁷ AŞS., 18/15a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 55/9b; AŞS., 91/293a-b; AŞS., 93/36.

²⁹⁷⁸ AŞS., 8/39a; AŞS., 8/43a; AŞS., 93/54.

²⁹⁷⁹ AŞS., 3/58b; AŞS., 11/54a; AŞS., 11/64b; AŞS., 13/53a; AŞS., 24/48; AŞS., 93/7; AŞS., 93/138.

²⁹⁸⁰ AŞS., 93/138.

²⁹⁸¹ AŞS., 6/39.

²⁹⁸² AŞS., 93/57.

²⁹⁸³ AŞS., 28/nr. 232.

²⁹⁸⁴ AŞS., 91/293a-b.

²⁹⁸⁵ AŞS., 8/16a.

²⁹⁸⁶ AŞS., 18/15a.

²⁹⁸⁷ AŞS., 18/15a.

²⁹⁸⁸ AŞS., 8/19b.

²⁹⁸⁹ AŞS., 11/39b.

²⁹⁹⁰ AŞS., 69/72a.

²⁹⁹¹ AŞS., 10/34a; AŞS., 10/40a; AŞS., 65/163a; AŞS., 12/35b-36b.

²⁹⁹² AŞS., 69/135a.

²⁹⁹³ AŞS., 15/17a; AŞS., 63/100; AŞS., 69/3b; AŞS., 69/135b.

²⁹⁹⁴ AŞS., 11/29a.

²⁹⁹⁵ AŞS., 98/13.

²⁹⁹⁶ AŞS., 11/63b.

²⁹⁹⁷ AŞS., 8/44b; AŞS., 12/28a; AŞS., 91/288a.

Sözlüğü’nde “*kalça kemiği, uyluk kemiği*” olarak açıklanmıştır²⁹⁹⁸. Bu anlamdan yola çıkarak homa kuşaklarının insan vücudunda kalça kısmına sarılan kuşaklardan olduğunu tahmin edebiliriz. Bununla beraber, homa şeklinde okuduğumuz bu kelimenin Hama veya Soma şeklinde okunmaya açık olduğunu da belirtmeliyiz.

Kuşaklara Antalyalı Müslim ve Gayrimüslim tüccarların terekelerinde de sıkça rastlanılmaktadır. Bu isimlerin başında Zanâiloğlu Yorgi’yi zikretmek gerekir. Makbûle Mahallesi’nin Rum tüccarlarından Zanâiloğlu Yorgi’nin terekesinde *kırmızı kuşak, iplik kuşak, kırmızı iplik kuşak, iplik Trablus kuşak, yünlü basma kuşak, bohça kırmızı iplik kuşak, iplik uzun kuşak, iplik bohça kuşak, uzun kuşak, uzun şal kuşak, beyaz yün kuşak, kuşak tokası, şal kuşak, bohça şal kuşak* ve *bohça Acem şalı kuşak* gibi kayıtlar bulunmaktadır²⁹⁹⁹. Yine Antalyalı Rum tüccarlardan olan Kaba oğlu Kostandi’nin terekesinde 2 adet *büyük kemer kuşağı* (60 kuruş), 5 adet *Burdur işi gök kuşağı* (22,5 kuruş), 2 adet *eriş şal kuşağı* (35 kuruş), 9 adet *çocuk kuşağı* (20 kuruş), 6 adet *kemer kuşak* (90 kuruş), 28 adet *iplik Trablus örneği kuşak* (390 kuruş), 100 kuruş değerinde 1 adet *Hama kuşağı* ve 28 kuruş değerinde 2 adet *Halep işi iplik kuşak* göze çarpmaktadır³⁰⁰⁰. Çıralı İskelesi’nde ikamet ederken vefat eden Pandeli’nin terekesinde 7 adet *beşli altılı kuşak* (56 kuruş), 4 adet *Manisa kuşak* (160 kuruş), 12 yada *şal kuşak* (18 kuruş) ve 2 adet *basma kuşak* bulunmaktadır³⁰⁰¹.

Antalyalı Müslüman tüccarlardan ise Elmalılı Bozacı Hasan Ağa ve Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş’un ismini zikredebiliriz. Bozacı’nın terekesinde 5 adet *iplik kuşak* (760 kuruş), 1 adet *şâlî eriş kuşak* (235 kuruş), 1 adet *büyük şâlî kuşak* (550 kuruş), 60 çift *kuşak şeridi* (120 kuruş), 1 adet *adi kuşak* (152 kuruş) ve 1 adet *Trablus kuşak* (405 kuruş) bulunmaktadır³⁰⁰². Osman Çavuş’un eşyaları arasında ise 2 adet *derhem kuşak* (800 kuruş) ve 1 adet *eski kuşak* vardır³⁰⁰³. Verilen bu örnekler, kuşakların Antalyalı tüccarlar için önemli bir satış ürünü olduğunu göstermektedir.

AŞS’deki bazı tereke kayıtlarında, çeşitli isimlerle anılan ve tereke kayıtlarında nadiren görülen kuşaklar yer almaktadır. Bu noktada ilk olarak Makbûle Mahallesi’nden Tuzcu oğlu Hâci İstirati’nin eşi Hâce Eleni Hanım’ın terekesini örnek gösterebiliriz. Eleni Hanım’ın terekesinde *çift beşer(?)* adı verilen ve 3 parçadan oluşan gümüşten yapılma bir kuşak başlığına 118 dirhem ağırlığındaki bir zincirle birlikte 300 kuruş kıymet biçilmiştir. Hâce Eleni Hanım’ın terekesinde ayrıca 200 kuruş değerinde 102 dirhem ağırlığında 1 çift *gümüş üzerine yaldızlı*

²⁹⁹⁸ TDK., 1993g: 2399.

²⁹⁹⁹ AŞS., 64/451-543.

³⁰⁰⁰ AŞS., 8/53b-54a.

³⁰⁰¹ AŞS., 27/88a.

³⁰⁰² AŞS., 100/121-122.

³⁰⁰³ AŞS., 100/138.

kuşak başlığı ve 1 adet Trablus kuşak (8 tane elbise takımı ve 1 Acem şalı ile birlikte 1.000 kuruş) bulunmaktadır³⁰⁰⁴. Bunun haricinde, Hatib Süleyman Mahallesi'nden Hacı Hasan Efendi kızı Latife Hanım'ın terekesinde *sırma saçaklı bademli kuşak* (1 tane basma bohça ile birlikte 20 kuruş), *şal yarım kuşak* (12 kuruş), *sırma saçaklı altınoluk kuşak* (50 kuruş) ve 1 adet Trablus *kuşak* (46 kuruş)³⁰⁰⁵, Takyeci Mahallesi'nden Ayanağazâde Hasan Efendi kızı Kamile Hatun'un terekesinde 33 kuruş değerinde 1 adet *sırma tokalı güllü hâreden kuşak*³⁰⁰⁶ ve Antalya Niyabet Mahkemesi memurlarından Mehmed Rıza Efendi'nin terekesinde 18,5 kuruş değerinde *elîf-i lâmend ta'bir olunur çuka kemer kuşak* ve 15 kuruş değerinde *def'a müsta'mel kemer kuşak çuka* vardır³⁰⁰⁷. *Elîf-i lâmend*, Mevlevî dervişlerinin giydikleri *tennure* adlı giysinin üzerine sarılan kuşağın adıdır³⁰⁰⁸.

Antalya'nın Elmalı Mahallesi'nden Islahzâde Hacı Ali Ağa kızı Latife Hanım'ın terekesinde *ma'a fes tokalı kuşak ve püskül* (5 kuruş) şeklinde bir eşya öbeği yer almaktadır³⁰⁰⁹. Vefat eden kişilerin eşyalarının belirli bir sınıflandırma içerisinde kaydedilmiş oldukları göz önüne alınca Latife Hanım'ın terekesindeki bu tokalı kuşağın fes ve püskül ile bağlantısını kurmak güçleşmektedir. Ancak bu noktada Derleme Sözlüğü bizlere yardımcı olmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde *kemer* kelimesinin “*Kadın fesinin önüne takılan altın dizisi*” anlamına geldiği yazmaktadır³⁰¹⁰. Bu açıdan bakınca Latife Hanım'ın terekesindeki bu tokalı kuşağın kadın feslerinin önüne takılan bir altın dizisi olduğunu söyleyebiliriz.

Terekelerde kuşak yapımında kullanılan kumaş kayıtlarına da tesadüf edilmektedir. Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım'ın terekesinde 100 kuruş değerinde 2 adet *kuşaklık değirmi abani* bulunmaktadır³⁰¹¹.

AŞS'deki tereke kayıtlarında yer alan kuşak kayıtları, Osmanlı dönemi Antalya'sında kadın-erkek, zengin-yoksul, şehirli-köylü, Müslim-Gayrimüslim toplumun her kesiminden insanın kuşak kullandığını göstermektedir. Kadınların terekelerinde yer alan kuşakların daha çok estetik görünüşü ön planda tutan ve giyim-kuşamı şık bir şekilde tamamlayan, çeşitli madenlerden yapılma ve sırma, sim, yıldız gibi malzemelerle süslenmiş kuşaklar olduğu dikkat çekerken erkeklerin terekelerinde yer alan kuşakların ise genellikle çeşitli kumaşlardan yapılma kuşaklar olduğu göze çarpmaktadır. Bu açıdan bakılınca erkek kuşaklarının beli sıcak ve sıkı tutan ve ayrıca bir tür cep gibi kullanılan kuşaklar olduğu söylenebilir.

³⁰⁰⁴ AŞS., 91/75b.

³⁰⁰⁵ AŞS., 22/96.

³⁰⁰⁶ AŞS., 22/166b.

³⁰⁰⁷ AŞS., 11/26a-28a-b.

³⁰⁰⁸ Duru, 2007: 128.

³⁰⁰⁹ AŞS., 54/155a-b;

³⁰¹⁰ TDK., 1993h: 2738.

³⁰¹¹ AŞS., 11/34a.

Yüzlerce tereke kaydında karşımıza çıkan kuşaklar, Antalya giyim-kuşamının en önemli parçalarından olurken bu kültürün zenginliğini ve çevre bölgelerle olan etkileşimini de en iyi şekilde yansıtan öğelerden biri olmuştur.

3.4.2. Kemer

Kemer, kimi zaman yalnızca bir süs olarak kimi zaman da giysileri belden sıkarak tutturmak için kullanılan, bele bir sefer dolanıp önden bir toka yardımıyla bağlanan bir giyim eşyasıdır³⁰¹². Bu tokalara terekelerde *kemer başı*³⁰¹³ veya *gümüş kemer başı*³⁰¹⁴ gibi isimlerle rastlanmaktadır. Kemerler AŞS'de kuşaklara nazaran daha az sayıda bulunmaktadır. Bunları genel olarak madenlerden ve kumaşlardan yapılanlar şeklinde iki sınıfa ayırabiliriz. Çeşitli madenlerden yapılma kemerlere; *gümüş kemer*³⁰¹⁵, *gümüş örme kemer*³⁰¹⁶, *gümüş çekme kemer*³⁰¹⁷, *yaldızlı gümüş kemer*³⁰¹⁸, *tel çekme gümüş kemer kuşak*³⁰¹⁹, *gümüş başlıklı sırmalı kemer*³⁰²⁰, *sırmalı kemer*³⁰²¹, *teneke kemer*³⁰²², *beşparmak fakfon kemer*³⁰²³ ve *bakır kemer*³⁰²⁴ gibi kayıtları örnek olarak gösterebiliriz.

Çeşitli kumaş veya ipliklerden yapılma kemerler ise; *yün kemer*³⁰²⁵, *çuha kemer*³⁰²⁶, *bireşim/ibrişim işi kemer*³⁰²⁷, *iplik kemer*³⁰²⁸, *ipek kemer*³⁰²⁹ ve *başı gümüşlü kadife kemer*³⁰³⁰ gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler arasında yer alan iplik veya yünden yapılma kemerlerin, bölgede yetişen hayvanların yünlerinden örülerek yapılan kemerlerden olması muhtemeldir. Terekelerde *örme kemer*³⁰³¹ ismiyle kaydolunmuş kemerlerin varlığı da bu düşüncüyü desteklemektedir.

³⁰¹² Koçu, 1967: 152.

³⁰¹³ AŞS., 69/36b.

³⁰¹⁴ AŞS., 33/173a-b; AŞS., 45/150a.

³⁰¹⁵ AŞS., 33/123b; AŞS., 65/5b; AŞS., 69/75a; AŞS., 97/13.

³⁰¹⁶ AŞS., 45/150a.

³⁰¹⁷ AŞS., 72/14b.

³⁰¹⁸ AŞS., 45/272a.

³⁰¹⁹ AŞS., 74/8b-9a.

³⁰²⁰ AŞS., 22/132a.

³⁰²¹ AŞS., 12/106a; AŞS., 22/96-97a; AŞS., 24/4a.

³⁰²² AŞS., 42/80a-b.

³⁰²³ AŞS., 43/213-214a.

³⁰²⁴ AŞS., 44/11b.

³⁰²⁵ AŞS., 16/258.

³⁰²⁶ AŞS., 19/45b; AŞS., 91/279a.

³⁰²⁷ AŞS., 45/83b-84a.

³⁰²⁸ AŞS., 45/159b.

³⁰²⁹ AŞS., 54/172a.

³⁰³⁰ AŞS., 54/155a-b.

³⁰³¹ AŞS., 54/130b.

Tereke kayıtlarında yukarıdaki kemerler haricinde, *bir deste çocuk kemeri*³⁰³², *para kemeri*³⁰³³ ve *kese kemeri*³⁰³⁴ gibi örneklere de tesadüf edilmektedir. Bu kayıtlar, kemerlerin Antalya’da büyük küçük herkes tarafından takıldığını ve ayrıca bölgede bir tür cüzdan olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bunlar haricinde terekelerde *Şam işi kemer*³⁰³⁵ ve hiçbir özelliği belirtilmeyen kemerler de vardır³⁰³⁶.

Terekelerde ayrıntılı olarak kaydedilmiş bazı kemer kayıtlarına ayrıca değinmek uygun olacaktır. Câmî‘-i Atîk Mahallesi’nden Fatma Hatun’un terekesinde 80 kuruş değerinde 1 adet *sırmalı kemer kuşak* ve 30 kuruş değerinde 1 adet *tirşe şalâkî üzerine uçları sırma nakışlı kemer* vardır³⁰³⁷. Tirşe, mavi ile açık yeşil arasında bir renktir³⁰³⁸ ve Fatma Hatun’un uçları sırma nakışlı bu kemerinin tirşe renginde bir şâlâkiden yapılmış olduğu görülmektedir. Zanâilzâde Hâci Kostanti Ağa kızı Marya Hatun’un terekesinde 387,5 kuruş değerinde ve 12,5 dirhem ağırlığında *sırmalı şerid ucunda altın al kemer* ve 1 adet *kemer başlığı* (4 gümüş bilezikle birlikte 62 kuruş) bulunmaktadır³⁰³⁹.

Kuşakla benzer şekilde kemer de Osmanlı dönemi Antalya’sında halkın geniş kesimi tarafından tercih edilen, çeşitli kumaş ve madenlerden yapılan ve sırma ve yaldız gibi malzemelerle süslenerek kullanılan bir eşya olmuştur.

3.4.3. Uçkur

Uçkur, belden aşağı giyilen şalvar, iç donu, çakşır, potur vb. giysilerin bel kısmına geçirilip dolanan ve bu giysileri belde tutmaya yarayan bir tür ince kuşaktır. Uçkurlar örgü veya kumaştan, 2 ilâ 4 parmak genişliğinde olabilir ve uçkurluk ismi verilen, boru şeklinde bir kısmın içinden geçirilirdi³⁰⁴⁰. Derleme Sözlüğü’nde *uçkurluk* kelimesinin “*Dona uçkur, lastik takmaya yarayan, ucunda ip bağlı değnek*” anlamına geldiği de yazmaktadır³⁰⁴¹.

Tereke kayıtlarında *uçkurluk* şeklinde kayıtlı bulunan eşyalar göze çarpmaktadır³⁰⁴². Ancak bu kayıtlarda ayırt edici herhangi bir ayrıntı verilmediği için, bu uçkurlukların

³⁰³² AŞS., 44/275b.

³⁰³³ AŞS., 16/157.

³⁰³⁴ AŞS., 19/7b.

³⁰³⁵ AŞS., 33/284b.

³⁰³⁶ AŞS., 3/58b; AŞS., 4/nr. 46; AŞS., 5/20b; AŞS., 5/21a-b; AŞS., 6/60; AŞS., 7/3b; AŞS., 8/8b; AŞS., 8/13b; AŞS., 8/30a-b; AŞS., 8/33b; AŞS., 8/61a; AŞS., 11/78b; AŞS., 12/58b; AŞS., 12/106a-107a; AŞS., 12/109a; AŞS., 15/29a; AŞS., 15/37a; AŞS., 16/328; AŞS., 19/26b; AŞS., 24/2a; AŞS., 26/138a; AŞS., 32/513; AŞS., 33/2a-b; AŞS., 33/63-64a; AŞS., 42/117b; AŞS., 43/130a; AŞS., 44/11b; AŞS., 69/37a-b; AŞS., 72/1b; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/15a; AŞS., 100/138.

³⁰³⁷ AŞS., 15/16b-17a.

³⁰³⁸ Ayverdi, 2010: 1259.

³⁰³⁹ AŞS., 43/194b-195a.

³⁰⁴⁰ Koçu, 1967: 236.

³⁰⁴¹ TDK., 1993j: 4021.

³⁰⁴² AŞS., 6/22; AŞS., 22/68-69a; AŞS., 44/265b.

yukarıdaki eşyalardan hangisi olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Uçkurluk şeklinde kayıtlı bulunan bu eşyaların, yukarıda verilen anlamların haricinde uçkur yapımında kullanılan bir malzeme de olması muhtemeldir.

AŞS'deki terekelerde uçkurlara sıkça rastlanmaktadır. Ancak bu kayıtların pek çoğu önemli bilgiler içermemekte ve yalnızca *uçkur/uşkur*, *cedîd uçkur* gibi ifadelerle kayıtlı bulunmaktadır³⁰⁴³.

Tereke kayıtlarında çeşitli şekillerde ve malzemelerle süslenmiş uçkurlara da rastlanmaktadır. Bunlara; nakışlı³⁰⁴⁴, sırmalı³⁰⁴⁵, simli³⁰⁴⁶ ve işlemeli³⁰⁴⁷ uçkurları örnek verebiliriz. Bunlar haricinde Hasbalaban Mahallesi'nden Vesile Hanım'ın terekesinde 360 kuruş değerinde 12 adet *sırma nakışlı İstanbul-kârî uçkur* görülmektedir³⁰⁴⁸ ki bu kayıtlar, uçkurların Antalya giyim-kuşamında basit birer parça olmadıklarını, farklı şehirlerden ithal edilebilen ve çeşitli şekillerde süslenen eşyalar olduklarını göstermektedir.

Şeyh Sinan Mahallesi'nden Burunönüoğlu el-Hâcc Hüseyin'in terekesinde 30 kuruş değerinde 2 adet *sakangur üzerine nakışlı uçkur* bulunmaktadır³⁰⁴⁹. Hacı Hüseyin'in terekesindeki bu uçkur, incelediğimiz dönemde uçkurların yapıldıkları kumaşlar hakkında önemli bir örnek oluşturmaktadır. Divan Piri Mahallesi'nden Dudu Hanım'ın terekesinde *sırmalı, işlemeli ve işlemeli ferace uçkuru* bulunmaktadır³⁰⁵⁰.

Kızılkaya'nın Pazar Avdanı köyünden İbrahim oğlu Ömer'in terekesinde 45 kuruş değerinde 1 adet *uşkurbaşı/uçkurbaşı* vardır³⁰⁵¹. Uçkurbaşı, Derleme Sözlüğü'nde "*Eskiden, erkek uçkurlarının uçlarına işlenen nakış*" olarak tarif edilmektedir³⁰⁵². Serik'in Belpınarı

³⁰⁴³ AŞS., 2/87b; AŞS., 3/58b; AŞS., 6/22; AŞS., 6/58; AŞS., 6/60; AŞS., 7/15b-16a; AŞS., 8/2b; AŞS., 8/6a; AŞS., 8/7a; AŞS., 8/16a; AŞS., 8/18b-19a; AŞS., 8/24a-25a; AŞS., 8/26a; AŞS., 8/30b; AŞS., 8/35a; AŞS., 10/26b; AŞS., 11/9a; AŞS., 11/21a; AŞS., 11/26a-28a-b; AŞS., 11/31b; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/51a; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/14a; AŞS., 12/36b; AŞS., 12/62a; AŞS., 12/86a-87a; AŞS., 12/95a; AŞS., 12/106b; AŞS., 12/111b; AŞS., 12/124b; AŞS., 12/153a; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/44b; AŞS., 14/46b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/34a; AŞS., 15/61b; AŞS., 15/62a-b; AŞS., 15/80b; AŞS., 16/157; AŞS., 16/328; AŞS., 18/32b; AŞS., 19/26b; AŞS., 21/18b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/105a; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/166b; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/4a; AŞS., 24/36; AŞS., 24/64a; AŞS., 26/52b; AŞS., 28/21b; AŞS., 28/nr. 155; AŞS., 28/nr. 143[2]; AŞS., 32/27; AŞS., 32/162; AŞS., 32/513; AŞS., 33/180b; AŞS., 34/98; AŞS., 35/42b; AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 43/33b-34a; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 44/203b; AŞS., 44/296a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 51/11; AŞS., 54/6a; AŞS., 54/88b; AŞS., 54/142a-b; AŞS., 64/156b; AŞS., 65/5b; AŞS., 65/163a; AŞS., 69/36b; AŞS., 69/135a; AŞS., 69/163b; AŞS., 70/101-105; AŞS., 70/203; AŞS., 70/250; AŞS., 70/267; AŞS., 70/270; AŞS., 72/29; AŞS., 74/8b-9a; AŞS., 85/116b-117a; AŞS., 91/45a; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/167a-b; AŞS., 91/218b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 93/35; AŞS., 93/54; AŞS., 93/57; AŞS., 93/123; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 95/nr. 32[2]; AŞS., 100/122.

³⁰⁴⁴ AŞS., 7/16b; AŞS., 8/23b; AŞS., 11/50b; AŞS., 91/79b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 93/7; AŞS., 93/141.

³⁰⁴⁵ AŞS., 22/132a; AŞS., 24/64a; AŞS., 32/162; AŞS., 33/123a; AŞS., 42/80a-b; AŞS., 91/79b; AŞS., 97/13.

³⁰⁴⁶ AŞS., 11/37b.

³⁰⁴⁷ AŞS., 51/17; AŞS., 54/155a-b.

³⁰⁴⁸ AŞS., 11/57a.

³⁰⁴⁹ AŞS., 12/137a-b.

³⁰⁵⁰ AŞS., 24/63b.

³⁰⁵¹ AŞS., 70/267.

³⁰⁵² TDK., 1993j: 4021.

köyünden Selver Hanım'ın terekesinde yer alan 9 kuruş değerindeki 3 adet *uçkur önünü*³⁰⁵³ de buna benzer bir süsleme unsuru olarak düşünebiliriz.

Dip Salih oğlu Kasap Hacı Osman Çavuş'un terekesinde bulunan 250 kuruş değerinde 2 adet çeyizlik *ağır işlemeli uçkur*, 5 adet hümayun uçkur ve 3 adet de hiçbir özelliği belirtilmemiş uçkur bulunmaktadır³⁰⁵⁴. Bu kayıtlar uçkurların Antalya yöresinde çeyizlik bir eşya olduğunu göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Hasbalaban Mahallesi'nden Hâce Havva Hanım'ın eşyaları arasındaki *kâğıdlı uçkur*³⁰⁵⁵, tereke kayıtlarındaki nadir uçkur örneklerinden bir tanesidir. Havva Hanım'ın terekesindeki bu kâğıdlı uçkurun, pamuk, keten, kenevir gibi bitki liflerinden elde edilmiş bir tür kağıttan yapılmış olması muhtemeldir³⁰⁵⁶.

Tereke kayıtlarında yukarıda verilen örnekler haricinde beyaz uçkur³⁰⁵⁷, uçkur parçası³⁰⁵⁸, erkek uçkuru³⁰⁵⁹, ipekli uçkur³⁰⁶⁰ ve ibrişim uçkur³⁰⁶¹ gibi örneklerle de tesadüf edilmektedir.

Şalvar, iç donu, potur veya çakşır gibi giyecekleri belde tuturmaya yarayan uçkurlar AŞS'deki pek çok terekede karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu sayı, şalvar, iç donu, potur veya çakşır gibi giyeceklerin toplam sayısına kıyasla oldukça azdır.

İşlemeli, nakışlı, simli veya sırmalı gibi süslü örnekleri tespit edilen uçkurların Antalya giyim-kuşamında önemli bir yere sahip oldukları şüphesizdir.

3.4.4. Peştamal/Peştamal

Peştamal kelimesi hem bele bağlanıp vücudun belden aşağı bölümünü örten bez³⁰⁶² hem de kadın başörtüsü olarak kullanılan özel bir dokuma³⁰⁶³ anlamına gelmektedir. Tereke kayıtlarında hamam takımı, futa ve havlu gibi eşyalarla bir arada kaydedilmiş peştamalların bir tür bele sarılan havlu ve çeşitli başörtüleriyle birlikte kaydedilmiş peştamalların ise bir tür başörtüsü olduklarını söyleyebiliriz.

Takyeci Mustafa Mahallesi'nden Kâmile Hanım'ın terekesinde *başörtüsü ve peştamal* şeklinde yer alan peştamalin bir başörtüsü, bu eşya öbeğinin hemen devamındaki *hamam takımı*

³⁰⁵³ AŞS., 53/49a.

³⁰⁵⁴ AŞS., 100/138.

³⁰⁵⁵ AŞS., 11/34b.

³⁰⁵⁶ Kağıt yapımı hakkında geniş bilgi için bkz.: Tez, 2021: 11-14; Kütükoğlu, 1994: 19-21.

³⁰⁵⁷ AŞS., 12/25b.

³⁰⁵⁸ AŞS., 12/153a.

³⁰⁵⁹ AŞS., 69/136a.

³⁰⁶⁰ AŞS., 32/162; AŞS., 97/13.

³⁰⁶¹ AŞS., 95/nr. 144.

³⁰⁶² Koçu, 1967: 191.

³⁰⁶³ Çağbayır, 2007d: 3837.

pürlü futa havlu, peştamal, baş bezi ma'a bohça şeklinde geçen eşya öbeğindeki peştamalin ise bir tür bele sarılan havlu olduğu söylenebilir³⁰⁶⁴. AŞS'de, Kâmile Hanım'ın terekesindekine benzer şekilde bir başörtüsü olarak değerlendirilebilecek peştamal kaydı çok az sayıda tereke kaydında geçmektedir.

Antalya yöresinde peştamalların başörtüsü ve bele sarılan havlunun yanında bir tür bohça olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Sıbyan muallimi Hacı Mahmud Efendi'nin terekesinde *bir âdî peştamalda bir mikdar köhne mihalıç* bulunmaktadır³⁰⁶⁵. Kayıttan anlaşılabilceği üzere içinde bir miktar mihalıç yani pamuk³⁰⁶⁶ bulunan bu peştamalin bir bohça olarak kullanıldığını tahmin edebiliriz.

Peştamalların Antalya'da cenaze törenlerinde de kullanıldıkları görülmektedir. Takyeci Mahallesi'nden Veli Hoca'nın terekesinde 60 kuruş değerinde 3 çift *Denizli işi büyük peştamal*, 7,5 çift *sagîr peştamal* ve *cenâzesine sarf olan büyük peştamal* şeklinde kayıtlar vardır³⁰⁶⁷. Cenazesinde kullanılan büyük peştamalin ne şekilde kullanıldığı hakkında herhangi bir bilgi yer almasa da bu kayıt hem peştamalların kullanım alanı hem de cenaze işlemleri hakkında önemli bir bilgi içermektedir.

Peştamalların önemli kullanım alanlarından bir diğeri ise hamamlardır. Takyeci Mustafa Mahallesi'nden Kamile Hanım'ın terekesinde 1 adet hamam havlusu ile birlikte kaydedilmiş birer tane *ipekli hamam peştamalı*, *ipek peştamal* ve *katlı peştamal* bulunmaktadır³⁰⁶⁸. Hamam peştamallarına diğeri bazı tereke kayıtlarında da tesadüf etmek mümkündür³⁰⁶⁹.

Tereke kayıtlarında yer alan ve önemli herhangi bir özelliği belirtilmemiş çok sayıdaki peştamal kaydının³⁰⁷⁰ yukarıda zikredilen eşyalardan hangisini nitelediğini tespit etmenin bir yolu yoktur.

³⁰⁶⁴ AŞS., 12/8b.

³⁰⁶⁵ AŞS., 22/105b.

³⁰⁶⁶ TDK., 1993: 3197.

³⁰⁶⁷ AŞS., 93/35.

³⁰⁶⁸ AŞS., 32/526.

³⁰⁶⁹ AŞS., 59/15b; AŞS., 69/134b.

³⁰⁷⁰ AŞS., 1/12b; AŞS., 2/97b; AŞS., 7/12a; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/17a; AŞS., 8/29b; AŞS., 8/35a; AŞS., 8/40a; AŞS., 8/53b; AŞS., 10/7a; AŞS., 10/8b; AŞS., 10/10b; AŞS., 11/62b; AŞS., 11/64b; AŞS., 11/67a; AŞS., 11/71a; AŞS., 11/80b; AŞS., 11/14a; AŞS., 12/43a; AŞS., 12/75b; AŞS., 12/78b; AŞS., 12/88b; AŞS., 12/99b; AŞS., 12/102a; AŞS., 12/116a-117a; AŞS., 12/131b; AŞS., 12/136a; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/9b; AŞS., 13/17b; AŞS., 13/42b; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/51a; AŞS., 13/64b; AŞS., 14/45a; AŞS., 15/6a; AŞS., 15/72b; AŞS., 17/27b; AŞS., 18/15a; AŞS., 18/32b; AŞS., 18/36a; AŞS., 18/62a; AŞS., 18/71b; AŞS., 19/13b; AŞS., 22/96; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/281a; AŞS., 24/62; AŞS., 24/66a; AŞS., 26/42a; AŞS., 28/nr. 232; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/74b; AŞS., 33/126a-b; AŞS., 33/143a; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 34/1; AŞS., 34/147; AŞS., 34/199; AŞS., 34/309; AŞS., 35/5a; AŞS., 35/119a; AŞS., 43/8b; AŞS., 44/30a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 53/50b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 55/9b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/16a; AŞS., 70/138; AŞS., 70/270; AŞS., 70/344; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 85/95a; AŞS., 91/3b; AŞS., 91/118a-b; AŞS., 91/169a-b; AŞS., 91/235a-b; AŞS., 91/264a; AŞS., 91/265a; AŞS., 93/20; AŞS., 93/57; AŞS., 93/68; AŞS., 93/113; AŞS., 93/123; AŞS., 93/139; AŞS., 93/141; AŞS., 93/176; AŞS., 95/nr. 16; AŞS., 98/13; AŞS., 99/88; AŞS., 100/138.

Bu dönemde Antalya'ya farklı bölgelerden peştamallar gelmekteydi. İzmir, Burdur, Güme, Aydın ve Frenk işi peştamallar bu noktada örnek olarak verilebilir. Sagır Bey Mahallesi'nden Çividcioğlu Hacı Ali Ağa'nın terekesinde İzmir, Denizli ve Burdur peştamalları bulunmaktadır³⁰⁷¹. Sagır Bey Mahallesi'nden Yazılı Hacı Mustafa'nın dükkanındaki eşyalar arasında da 115,5 kuruş değerinde 33 adet *iplik pazen Güme sagır peştamal* ve 13 kuruş değerinde 1 çift *iplik yerli peştamal* vardır³⁰⁷². Çıralı İskelesinde ikamet ederken vefat eden Pandeli'nin terekesinde 40 kuruş değerinde 2 adet Aydın peştamalı göze çarpmaktadır³⁰⁷³. Frenk peştamallarına ise Antalya'nın Müslüman tüccarlarından Hesapçızâde Mehmed Ağa³⁰⁷⁴ ve Kavakçı oğlu Molla İbrahim'in³⁰⁷⁵ tereke kayıtlarında tesadüf edilmiştir. Peştamallara Antalyalı Gayrimüslim tüccarların tereke kayıtlarında da rastlamak mümkündür. Zanailoğlu Yorgi'nin terekesinde iplik, damalı, beyaz damalı ve kırmızılı peştamallar bulunmaktadır³⁰⁷⁶.

Tereke kayıtlarında tespit edilen diğer peştamal türlerine şu kayıtları örnek olarak gösterebiliriz; *katlı peştamal*³⁰⁷⁷, *örtü peştamal*³⁰⁷⁸, *merze peştamal*³⁰⁷⁹, *iplik peştamal*³⁰⁸⁰, *ipekli peştamal*³⁰⁸¹, *peştamal futa*³⁰⁸², *peştamal bağı*³⁰⁸³, *bağlı peştamal*³⁰⁸⁴, *yedili peştamal*³⁰⁸⁵, *berber peştamalı*³⁰⁸⁶, *fıstan biçimi peştamal*³⁰⁸⁷, *küçük, orta ve büyük peştamal*³⁰⁸⁸ ve *taraklı peştamal*³⁰⁸⁹. Taraklı peştamal, ismini, üzerindeki yol yol nakış işlemelerinden almış olabilir. Verilen bu örnekler arasında yer alan merze ve futa gibi ifadelerden, yukarıda verilen örneklerin hem bir başörtüsü hem de bir bel havlusu olduğu söylenebilir.

Tereke kayıtlarında sıkça rastlanılan peştamalların Antalya yöresinde farklı amaçlarla kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Daha çok Müslüman kadınların tereke kayıtlarında yer

³⁰⁷¹ AŞS., 93/36.

³⁰⁷² AŞS., 77-78[3].

³⁰⁷³ AŞS., 27/88a.

³⁰⁷⁴ AŞS., 11/71a.

³⁰⁷⁵ AŞS., 17/28a.

³⁰⁷⁶ AŞS., 63/451-454.

³⁰⁷⁷ AŞS., 7/13a; AŞS., 8/6b; AŞS., 11/10b; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/124b; AŞS., 15/17a; AŞS., 15/30b; AŞS., 15/61b; AŞS., 17/27b; AŞS., 33/180b; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 54/195b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b; AŞS., 95/nr. 31.

³⁰⁷⁸ AŞS., 7/22a.

³⁰⁷⁹ AŞS., 8/29b.

³⁰⁸⁰ AŞS., 33/180b; AŞS., 91/169a-b.

³⁰⁸¹ AŞS., 11/50a; AŞS., 21/69b; AŞS., 69/37a-b.

³⁰⁸² AŞS., 28/nr. 217.

³⁰⁸³ AŞS., 69/163b.

³⁰⁸⁴ AŞS., 91/169a-b.

³⁰⁸⁵ AŞS., 91/169a-b.

³⁰⁸⁶ AŞS., 98/163.

³⁰⁸⁷ AŞS., 24/3b.

³⁰⁸⁸ AŞS., 11/63b; AŞS., 33/254a.

³⁰⁸⁹ AŞS., 91/120a.

alan peştamallara Müslim ve Gayrimüslim tüccarların, Müslüman erkek ve Gayrimüslim kadınların tereke kayıtlarında da tesadüf etmek mümkündür.

3.4.5. Futa/Fıta

Futa gerek bir iş yapılırken gerekse hamamlarda bele sarılan bir tür peştamaldır. Bunlardan ilki olan esnaf futaları önden kuşanılır³⁰⁹⁰ ve arkada üst uçlarından düğümlenerek bağlanırdı. Hamam futaları ise arkadan kuşanılır, üst uçlarından biri ten üzerinde kalır, diğer ucu ise futanın beli saran kısmından sıkıca sokulur ve bağlanmazdı³⁰⁹¹.

AŞS'deki tereke kayıtlarında futalara sıkça rastlanmaktadır. Bu kayıtların pek çoğu hamam takımı, hamam havlusu gibi eşyalarla bir arada kaydedilmiştir ki bunları hamam futası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında açıkça hamam futası³⁰⁹² veya *hamam takımı futa*³⁰⁹³ olarak adlandırılmış futalar da bulunmaktadır. Duhancızâde Emin Ağa'nın kızı Nefise Hanım gibi hali vakti yerinde Antalyalı hanımların eşyaları arasında, hamam futalarının ipekli örneklerine de tesadüf edilmektedir³⁰⁹⁴. İpekli futalar, futa çeşitleri arasında en sık rastlanılan örneklerden bir tanesidir³⁰⁹⁵. Bunların kırmızı renkte olanları da görülmektedir³⁰⁹⁶. İpek futa haricinde mernus³⁰⁹⁷, iplik³⁰⁹⁸, ibrişim³⁰⁹⁹, derhem³¹⁰⁰, harîr derhem³¹⁰¹ ve fanila erkek futası³¹⁰² gibi futa örnekler de vardır.

Futaların üretim yeri, renk ve işleme özellikleri hakkında ise sınırlı sayıda kayıt mevcuttur. Üretim yeri ile adlandırılan futalardan, Frenk-kârî iplik futa³¹⁰³ ve Şam futası³¹⁰⁴ gibi örnekler tespit edilmiştir. Futaların renkleri hakkında Hacı Rukiye Kadın'ın terekesinde yer alan kırmızı ve beyaz renkte futaları örnek olarak verebiliriz³¹⁰⁵. Antalya'nın varlıklı

³⁰⁹⁰ Antalya yöresinde peştamal kuşatma geleneği hakkında bkz.: Çimrin, 2007b: 357-358.

³⁰⁹¹ Koçu, 1967: 120.

³⁰⁹² AŞS., 10/7a; AŞS., 12/99b; AŞS., 15/34a; AŞS., 16/323; AŞS., 33/274a-b; AŞS., 34/199; AŞS., 69/135a; AŞS., 72/14b; AŞS., 95/nr. 144.

³⁰⁹³ AŞS., 11/37b; AŞS., 12/8b; AŞS., 91/265a.

³⁰⁹⁴ AŞS., 42/72b-73a; AŞS., 54/142a-b.

³⁰⁹⁵ AŞS., 8/6a; AŞS., 10/18a; AŞS., 11/10b; AŞS., 12/25b; AŞS., 16/260; AŞS., 16/314; AŞS., 22/106a; AŞS., 22/132a; AŞS., 23/83-ek; AŞS., 24/3b; AŞS., 32/27; AŞS., 44/28; AŞS., 44/190a-b; AŞS., 45/149b; AŞS., 46/80b; AŞS., 59/16a; AŞS., 91/118a-b.

³⁰⁹⁶ AŞS., 11/56b.

³⁰⁹⁷ AŞS., 11/26a-28a-b.

³⁰⁹⁸ AŞS., 11/71a; AŞS., 15/61b; AŞS., 16/157; AŞS., 44/28; AŞS., 46/80b; AŞS., 55/82b; AŞS., 59/15b; AŞS., 91/118a-b.

³⁰⁹⁹ AŞS., 87/84a-b; AŞS., 91/264a.

³¹⁰⁰ AŞS., 22/96; AŞS., 33/243b-244; AŞS., 45/149b; AŞS., 54/26a-b.

³¹⁰¹ AŞS., 91/167a-b.

³¹⁰² AŞS., 69/136a.

³¹⁰³ AŞS., 11/71a.

³¹⁰⁴ AŞS., 8/19b; AŞS., 12/25b; AŞS., 15/69b.

³¹⁰⁵ AŞS., 6/60.

kadınlarından Hâce Havva Hanım'ın eşyaları arasında 1 adet köhne sırmalı futa yer almaktadır³¹⁰⁶.

Futalara Antalyalı tüccarların malları arasında da tesadüf edilmektedir. Antalya'nın Gayrimüslim tüccarlarından Hâci Anateşli'nin terekesinde 2 adet iplik futa (12 kuruş), 4 adet bağlı futa (24 kuruş) ve 3 çift *aşağılık elvan sarı futa* (18 kuruş) gibi örnekler yer almaktadır³¹⁰⁷. Verilen bu futa örnekleri haricinde herhangi bir özelliği belirtilmemiş futalar da göze çarpmaktadır³¹⁰⁸.

Çeşitli kumaşlardan yapılan ve Müslim ve Gayrimüslimler tarafından tercih edildiği görülen futaların önemli kullanım yerlerinden birinin hamamlar olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Antalya'sında bele bağlanan kemer, kuşak, uçkur vb. eşyaların Antalya giyim-kuşamının vazgeçilmez öğelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Kişilerin ekonomik ve mesleki durumlarına göre çok çeşitli kumaşlardan yapılmış ve farklı malzemelerle süslenmiş bu eşyalar, gerek sağlık açısından faydası gerekse şık bir görünüş için toplumun her kesiminden insan tarafından tercih edilmiştir.

Bele bağlananlar başlığı altında ele alınan eşyalardan kuşak, kemer ve uçkur, Türk giyim kültürünün en eski ve en önemli parçalarındandır. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda yapılan arkeolojik çalışmalarda kemerlerle ilgili çok sayıda buluntu açığa çıkarılmıştır³¹⁰⁹.

Osmanlı dönemi Antalya'sında bele bağlanan eşyalardan olan kemer, kuşak, uçkur, peştamal ve futa gibi eşyaları geniş bir sahada görmek mümkündür. Örneğin, kemer Konya, Denizli, Isparta, İstanbul ve Ankara'da³¹¹⁰, kuşak Konya, Isparta, Edirne, Rusçuk, Adana, Osmaniye, Manastır, İstanbul, Bartın, Tarsus, Bursa, Manisa, Rodosçuk, Sivas, Çorum, Sofya, Trabzon, Tokat ve Ankara'da³¹¹¹, uçkur Ankara, Edirne, Tarsus, Isparta, Rusçuk, Denizli, İstanbul, Manisa, Bartın, Tarsus, Bursa, Sofya, Trabzon, Tokat ve Bolu'da³¹¹², peştamal Trabzon, Sofya, Sivas, Manisa, Bursa, Tarsus, Bartın, Manastır, Isparta, Konya, Edirne ve

³¹⁰⁶ AŞS., 11/34b.

³¹⁰⁷ AŞS., 33/252b-254b.

³¹⁰⁸ AŞS., 3/58b; AŞS., 5/43b; AŞS., 8/9b; AŞS., 8/23b; AŞS., 8/59a; AŞS., 10/40b-43a; AŞS., 11/34b; AŞS., 11/71a; AŞS., 12/29b; AŞS., 12/86a; AŞS., 12/139a; AŞS., 13/44b; AŞS., 13/64b; AŞS., 18/32b; AŞS., 22/135a; AŞS., 22/208; AŞS., 22/281a; AŞS., 28/nr. 236; AŞS., 32/512-513; AŞS., 33/113a; AŞS., 34/1; AŞS., 44/11a; AŞS., 44/30a; AŞS., 53/32a-b; AŞS., 54/155a-b; AŞS., 69/36b; AŞS., 72/76b-77a; AŞS., 91/44a; AŞS., 93/50; AŞS., 95/nr. 144.

³¹⁰⁹ Ögel, 1978: 73-75.

³¹¹⁰ Albayrak, 2010: 37; Aydın, 2019: 343; Muslu, 2021: 647; Altuntaş, 2022: 205; Yapıcı, 2021: 307.

³¹¹¹ Albayrak, 2010: 37; Muslu, 2021: 647; Barkan, 1966: 62; Erdoğan, 2010: 192; Artun, 2008: 79; Koçak, 2022: 474; Altuntaş, 2022: 211; Dilek, 2021: 201; Yılmaz, 2019: 31; Gündüz, 2019: 593; Gündoğdu, 2019: 156-159; Özaba, 2019: 277; Genç ve Genç, 2018: 571; Saka, 2018: 243; Çanak, 2018: 68; Çakır, 2016: 1378; Öztürk, 2015: 17; Hanılçe, 2011: 438; Yapıcı, 2021: 32.

³¹¹² Yapıcı, 2021: 312; Barkan, 1966: 108; Kimya, 2017: 177; Muslu, 2021: 76; Erdoğan, 2010: 191; Aydın, 2019: 507; Altuntaş, 2022: 215-216; Aydın, 2021: 118; Gündoğdu, 2019: 159-161; Dilek, 2021: 202; Yılmaz, 2019: 37; Gündüz, 2019: 594; Çakır, 2016: 1370; Öztürk, 2015: 14; Hanılçe, 2011: 438; Özlü, 2005: 218.

Ankara’da³¹¹³ ve futa ise Tokat, Ankara, Edirne, Isparta, Denizli, Tarsus, Rodosçuk ve Bolu’da görülmektedir³¹¹⁴. Bu açıdan adı geçen eşyaları Antalya’ya özgü olarak değerlendiremeyiz. Antalya’da olduğu gibi imparatorluğun çeşitli kentlerinde de görülen bu eşyalar, Türk giyim-kuşam kültürünün en temel ve vazgeçilmez öğeleri olarak karşımıza çıkmaktalar.

³¹¹³ Öztürk, 2015: 22; Çakır, 2016: 1382; Saka, 2018: 249; Gündoğdu, 2019: 163-164; Gündüz, 2019: 601; Yılmaz, 2019: 48; Kimya, 2017: 375; Dilek, 2021: 201-202; Koçak, 2022: 466; Muslu, 2021: 811; Albayrak, 2010: 92; Barkan, 1966: 158; Yapıcı, 2021: 32.

³¹¹⁴ Hanılçe, 2011: 442; Yapıcı, 2021: 475; Barkan, 1966: 125; Muslu, 2021: 811; Aydın, 2019: 511; Yılmaz, 2019: 63; Özaba, 2019: 266; Özlü, 2005: 211.

SONUÇ

Antalya şer‘iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtları üzerinden Osmanlı dönemi Antalya’sının giyim-kuşamını incelediğimiz bu çalışma sonucunda, elde edilen bilgilere geçmeden önce, kullanılan kaynakların niteliğinden dolayı elde edilemeyen bilgilerin üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu noktaları, çalışmanın eksik veya sınırlı yönleri olarak da değerlendirmek mümkündür. Tereke kayıtları üzerinden elde edilemeyen bu bilgiler, daha çok, Antalya giyim-kuşamının ruhu ve felsefesine ait özelliklerdir. Örnek vermek gerekirse; karanfilin bir aksesuar olarak kullanılması sebebi, kırmızı renkte bir başörtüsünün içerdiği anlam, bir aksesuardaki altın veya inci adedinin vermek istediği mesaj, hangi elbisenin hangi özel günlerde ve durumlarda giyildiği, elbise üzerinde yer alan desenlerin, motiflerin, süslemelerin anlamları vb. hususlar.

Tereke kayıtlarına dayalı olarak hazırlanan bu çalışma sonunda, Osmanlı dönemi Antalya’sı giyim-kuşamında yer alan renklerin, desenlerin, süslemelerin, takıların vb. öğelerin içerdiği anlamlar ve vermek istediği mesajlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Zikredilen bu hususların, bir yörenin giyim-kuşamında ne derece önemli bir yere sahip olduğu herkesin malumudur. Bu tür bilgilerin tespit edilemeyeşini elbette ki terekelerin mahiyetinde ve kayda geçirilme sebebinde aramak gerekir. Vefat eden bir kişinin terekesi, mirasçılar arasında yetişkinlik çağına gelmemiş, kendi malını idare edemeyecek durumda birinin bulunduğu takdirde veya mirasçılarının, mirası paylaşma konusunda kendi aralarında anlaşamadıkları durumlarda kadı veya onun naibi tarafından tanzim edilirdi. Buradan anlaşılabileceği üzere terekeler, giyim-kuşam konusuna kaynaklık etmesi amacıyla tutulmuş kayıtlar değildir. Bundan dolayı, çalışmamızda bu tür eksikliklerin bulunması kaçınılmazdır.

Terekede yer alan eşyaları sicil defterine kaydeden görevlilerin, giyim-kuşam eşyalarını kaydederken eşyanın genellikle yenilik-eskilik durumu, rengi, boyutu, süslemeleri, kumaşı, miktarı, üretim yeri, yapılmış olduğu malzeme ve eşyanın ağırlığı gibi hususları göz önünde bulundurdıkları ve eşyaları bu esaslara göre kaydettikleri görülmektedir. Bundan dolayı, çalışmamız bu esaslar dahilinde şekillenmiştir. Tereke kayıtları üzerinden yapılan bir çalışmada, bu bilgilerin dışına çıkmak ne yazık ki çok mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, tereke bazlı giyim-kuşam çalışmalarında, görsel malzemeler veya saha araştırmalarından elde edilen bilgiler gibi ayrıntıların bulunmaması kaçınılmazdır. Bu eksikliğin de işaret ettiği üzere, bir yörenin giyim-kuşamının -daha geniş açıdan bakacak olursak tüm kültürel özelliklerinin- daha derinlikli ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konulabilmesi adına, tereke kayıtlarında yer alan maddi kültür unsurlarının saha araştırmaları ile desteklenmesi lüzumu kendini

hissettirmektedir. Bu tür saha araştırmaları sonucunda Antalya'nın kültürel yapısı hakkında son derece kıymetli bilgilerin açığa çıkacağı ve olumlu sonuçlar elde edileceği açıktır. Saha araştırmalarının önemini, Sabiha Tansuğ, Silvan Güneş ve Ferah Şavkar gibi yazarların eserlerinde verdiği, çalışmamızda önemli noktalara ışık tutan bilgilerde de görmekteyiz.

Çalışma sonucunda Osmanlı dönemi Antalya'sında oldukça zengin ve renkli bir giyim-kuşam hayatının mevcut olduğu görülmüştür. On dört boyun takısı, dokuz başlık, on beş başörtüsü, iki tane yüz örtüsü, on bir baş takısı/süsü, altı kol veya göğüs aksesuarı, kırk bir üst giysisi, beş alt giyeceği, dört iç giyim malzemesi, on sekiz ayakkabı çeşidi veya ayak bölgesine geçirilen malzeme ve beş tane de bele sarılan kuşak/kemer olmak üzere toplam yüz otuz farklı öğenin bulunduğu bu çalışma, Osmanlı döneminde son derece gelişmiş ve zengin bir giyim-kuşam kültürünün varlığına delalet etmektedir. Bununla beraber Osmanlı dönemi Antalya'sında mevcut bulunan giyim-kuşam unsurlarının tamamının tespit edildiğini ve bu çalışmada işlendiğini iddia etmek konusunda emin olmadığımızı ifade etmemiz gerekiyor. Terekede yer alan bir giyim-kuşam eşyası gayriihtiyari gözden kaçmış olabilir veya tereke kayıtlarına hiç yansımamış eşyalar bulunabilir. Özellikle, Yörük-Türkmen giyim-kuşamında varlığı bilinen, deniz kabuğu, zeytin çekirdeği, akşamsefası tohumları, tahta parçaları vb. öğelerden yapılma takılara tereke kayıtlarında tesadüf edilememesi bu tahminimizi güçlendirmektedir.

Antalya'nın kaza ve köylerinde ikamet eden veya konar-göçer bir yaşam tarzı süren insanlara ait bazı tereke kayıtlarında hiçbir giyim-kuşam eşyasına tesadüf edilememesi, tereke kayıtlarına hiç yansımamış eşyaların bulunabileceğini gösteren başka bir ayrıntıdır. Bahsi geçen bu kişilere ait tereke kayıtlarında neden hiçbir giyim-kuşam eşyası bulunmadığı konusuna çalışmanın Kaynaklar bölümünde yer verilmişti. Bu durumdan çıkarılabilecek önemli sonuçlardan bir tanesi, AŞS'de yer alan tereke kayıtlarının, Antalya taşrasının giyim-kuşam özellikleri hakkında eksiksiz veriler sunmadığıdır. Taşra sakinlerinin terekeleri ve özellikle de giyim-kuşam eşyaları, kayıtlara daha sık yansımış olsaydı hiç şüphesiz bu insanların giyim-kuşamlarına dair daha fazla bilgi edinme imkânına sahip olabilirdik. Ayrıca, daha farklı giyim-kuşam öğelerine rastlama ihtimalimiz de artabilirdi. Örneğin, Antalya Tahtacılarına ait, giyim-kuşam konusunda bilgi içeren ender tereke kayıtlarından biri olan Sarı Hüseyin'in eşi Fatma Hanım'ın terekesinde, kayıtlarda nadiren rastladığımız tomaka ve taç gibi takılar bulunmaktadır. Tek bir tereke kaydında bile Antalya yöresindeki önemli takılardan ikisine tesadüf edilmesi, bizi, bu tür terekelerin sayısının arttıkça bu alandaki bilgilerimizin de çoğalacağı tahmininde bulunmamıza sevk etmektedir.

Tomaka, gerek saha araştırmaları üzerinden yürütülen çalışmalar gerekse gezginlerin notlarından elde edilen bilgilerden anlaşılabileceği üzere bölgede yaşan Yörük-Türkmen veya Tahtacıların yaygın şekilde kullandığı takılardan bir tanesidir. Ancak bu takıya AşS’de yalnızca yukarıda ismi geçen Fatma Hanım’ın terekesinde tesadüf edilebilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen 1.047 tereke kaydının yalnızca 1 tanesinde tomakaya tesadüf edilmesi, terekelerin, bir yörede yaygın şekilde kullanılan bir maddi kültür unsurunu karşımıza nadiren ıkarabildiklerini göstermektedir. Bu durum, giyim-kuşam konusunda terekeler üzerinden çıkarılacak istatistiksel verilerin son derece sağlıksız ve yanıltıcı bilgiler ortaya koyabileceğini göstermektedir. Bunun yanında, tereke kayıtlarından elde edilen bilgiler üzerinden, bir maddi kültür öğesinin belirli bir bölgedeki kullanım sıklığı hakkında fikir edinme konusunda son derece dikkatli davranılması gerektiği de anlaşılmaktadır. Bu hususta yanıltıcı verilerin daha çok Yörük-Türkmen veya Tahtacılar gibi genelde Antalya taşrasında yaşayan ve tereke kayıtları sicillere daha az yansımış olan insanların kullandığı tomaka, ta veya kepenek gibi eşyalarda söz konusu olduğunu ifade edebiliriz.

Tereke kayıtlarının, Antalya taşrasında yaşayan insanların giyim-kuşamları hakkında eksiksiz veriler sunmadığı düşüncesine Antalyalı Gayrimüslimleri de dahil etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü şehirde yaşayan Gayrimüslimlerin tereke tanzimi için her zaman Osmanlı şer’i mahkemesine müracaat ettiklerini söyleyemeyiz. Çalışma kapsamında incelenen 63 Gayrimüslim erkek ve 38 Gayrimüslim kadın terekesinin, Antalyalı Gayrimüslimlerin giyim-kuşam unsurlarını eksiksiz bir şekilde kapsadığı iddiasında bulunmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Çalışma sonunda elde edilen en önemli sonuçlardan bir tanesi de Müslim ve Gayrimüslimlerin giyim-kuşamlarındaki benzerlikler veya farklılıklardır. Tereke kayıtlarından edinilen bilgilere göre Osmanlı dönemi Antalya’sında yaşayan Müslim ve Gayrimüslimlerin, giyim-kuşam konusunda neredeyse tamamen ortak özelliklere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bununla beraber bu alanda küçük ancak önemli farklılıkların bulunduğu da ifade edilmelidir. Bu farklılıkları daha çok din ve simgesel öğelerde görmekteyiz. Örneğin, Gayrimüslimlerin terekelerinde muska ve sarık, Müslümanların terekelerinde de ha gibi öğelere tesadüf edilememiştir. Daha çok din aidiyeti ön plana çıkaran bu öğelerin, giyim-kuşam konusunda yaratabilecekleri farklılıklar, tahmin edilebilir ve anlaşılabilir bir durum olsa gerektir. Bununla beraber, Gayrimüslim kadınların terekelerinde peçe ve başörtülerine daha az tesadüf edilmiştir. Bu durumu Müslim ve Gayrimüslim kadınlar arasında örtünme konusunda birtakım farklılıklar bulunabileceği şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu noktada üzerinde durulması gereken

önemli hususlardan biri de dinî aidiyeti simgeleyen öğelerin daha çok Gayrimüslim kadınların terekelerinde görülmesidir.

Müslim ve Gayrimüslimlerin büyük oranda ortak giyim-kuşam özelliklerine sahip oldukları görülse de bu noktada bir ayrıma dikkat çekmek gerekir ki o da giyecek ve aksesuarların kalite, fiyat, süsleme vb. özelliklerinin kişilerin ekonomik durumlarına göre farklılık göstermesidir. Tarihin her döneminde ve dünyanın her bölgesinde olduğu gibi Osmanlı dönemi Antalya’ında da varlıklı isimlerin yoksul kimselere kıyasla yüksek fiyatlı ve kaliteli giyim-kuşam eşyalarına sahip oldukları görülmektedir. Bu noktada Gayrimüslimlerin terekelerinde yer alan giyim-kuşam eşyalarının ortalama olarak daha yüksek fiyata sahip oldukları ve eşyaların fiyat aralığının daha az olduğu dikkat çekmektedir. Buna kıyasla, Müslümanların terekelerinde, Gayrimüslimlerin sahip oldukları eşyalardan daha pahalı eşyalara tesadüf edilmekle birlikte en düşük fiyatlı eşyalar da yine Müslümanların terekelerinde bulunmaktadır. Bu durum, Müslümanların sahip oldukları eşyaların fiyat aralığının daha açık olduğu göstermektedir.

Osmanlı dönemi Antalya’ında Müslim ve Gayrimüslimlerin benzer giyim-kuşam özelliklerine sahip olmalarında etkili olan faktörlerden biri de hiç kuşkusuz Tanzimat ile birlikte giyim-kuşam alanındaki bazı yasakların kaldırılmasıdır. Tanzimat öncesinde Gayrimüslimler tarafından giyilmesi kesin olarak yasaklanan sarı renkte ayakkabıları Antalyalı Gayrimüslimlerin terekelerinde görebilmekteyiz. Ayrıca, bu tür giyim-kuşam yasaklarının, imparatorluğun her tarafında İstanbul’daki kadar katı uygulandığını ve denetlendiğini söylemek de güçtür. Bu bakımdan, incelediğimiz dönemde, Osmanlı Antalya’sı giyim-kuşamında devlet müdahalesinin çok etkili olmadığını ileri sürebiliriz.

Antalya giyim-kuşamındaki devlet müdahalesinin etkisini, Tanzimat öncesine uzanan tereke kayıtlarına sahip olmamız durumunda daha açık şekilde izleme imkânına sahip olabilirdik. Ancak, AŞS’deki tereke kayıtları, Antalya giyim-kuşamı hakkında 1850-1860’lı yıllardan itibaren doyurucu bilgiler içerdiği için ne Tanzimat’ın ne de 1826 tarihli kıyafet reformunun Antalya giyim-kuşamına etkilerini gözlemleme imkânına sahip değiliz. Devlet müdahalesinin çok etkili olmadığını düşündüğümüz bu alanda, muska, sarık ve peçenin Gayrimüslim terekelerinde, haçın da Müslüman terekelerinde görülmeyişinin, bir yasaktan ziyade tercihler, dinî gerekler ve geleneklerden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Osmanlı Antalya’sı giyim-kuşamındaki farklılıklarda, meslekî faaliyetlerin veya yaşam şekillerinin, dinî mensubiyetten daha etkili olduğu iddia edilebilir. Antalya şehrinde ikamet eden bir Müslim ve Gayrimüslim erkeğin, Antalya şehrinde oturan bir Müslüman memur ile Antalya taşrasında tarım veya hayvancılık yapan bir Müslüman erkeğe kıyasla daha benzer

şekilde giyindiğini söylemek mümkündür. Memur sınıfından kişilerin terekeleri dikkatle incelendiği takdirde pantolon, Frenk gömleği, redingot veya setre gibi Avrupalı tarzda modern kıyafetlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında, Antalya sakinlerinin ise nimtan, entari, don ve şalvar gibi geleneksel ve giyinme bakımından rahat kıyafetleri tercih ettikleri görülmektedir. Nimtan, entari, don ve şalvar gibi giyecekler AŞS’de hemen hemen her tereke kaydında karşımıza çıkan giyeceklerdendir. Buradan, bu giyeceklerin, Antalya iklimine uygun, Antalya halkının giyim-kuşam ihtiyaçlarına cevap verebilen, toplumca benimsenmiş ve toplumun geniş bir kesimi tarafından erişilebilen kıyafetler olduğunu sonucuna ulaşabiliriz.

Antalya iklimi günümüzde her ne kadar sıcak havasıyla bilinse de sahilden iç kesimlere doğru gidildikçe hızla artan rakım değerlerinin etkisiyle yoğun kar yağışı alan ve çok düşük sıcaklık değerlerinin kaydedildiği yerler de bulunmaktadır. Antalya’nın sahip olduğu bu zengin coğrafi yapısı, insanların giyim-kuşamlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Tereke kayıtlarında kürk, aba veya kepenek gibi kışlık kalın giyeceklerin yanında fanila ve tülbent gibi ince yazlık kumaşlardan yapılmış giyeceklerin de mevcut bulunduğu görülmektedir.

Çalışmamızda, Antalya giyim-kuşamında yer alan öğelerin, farklı illerin giyim-kuşam kültürlerinde de bulunup bulunmadığı konusunda bir kıyaslama da yapılmıştır. Bu kıyaslama, tereke kayıtlarında yer alan giyim-kuşam eşyalarının yalnızca Antalya’ya özgü olup olmadıkları konusunda bilgi sahibi olmamıza imkân tanımıştır. Bu kıyaslama sonucunda Osmanlı dönemi Antalya’sı giyim-kuşamında yer alan pek çok öğenin yalnızca Antalya’ya özgü olmayıp Anadolu ve hatta Balkanlarda da görülen, geniş bir kullanım alanına sahip kültürel öğelerden olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Isparta, Denizli, Konya ve Manisa gibi Antalya’ya yakın illerin giyim-kuşam kültürlerinde, Antalya’da görülen pek çok giyim-kuşam malzemesinin bulunduğu görülmektedir. Bundan dolayı, Osmanlı dönemi Antalya’sı giyim-kuşamının Anadolu giyim-kuşamı ile benzer özellikler sergilediği ifade edilmelidir. Bununla beraber, boyunduruk ve mırmır gibi takılara başka şehirlerin giyim-kuşam kültürlerinde tesadüf edilemese de yapılacak yeni çalışmaların bu takıların farklı illerde de kullanıldığını ortaya çıkarabileceğini dile getirmek gerekiyor.

Literatürdeki mevcut bilgilerin, yapılacak yeni çalışmalarla değişebileceğini çalışmamızdaki ferace maddesinde açıkça görmekteyiz. Koçu, giyim-kuşam alanında yasaklama getiren ilk fermanın tarihi olarak 1725 yılını vermektedir. Ancak Galata şer’iyye sicillerinden elde edilen bilgilere göre bu tarihi 81 yıl daha geri götürmek mümkündür.

Çalışma sonucunda Antalya giyim-kuşamının, yalnızca bünyesindeki çok sayıda giyim-kuşam malzemesiyle değil, kumaş çeşitleriyle, giyim-kuşam malzemeleri ve takılarda kullanılan değerli taş ve madenlerle ve farklı bölgelerden ithal edilen çeşitli giyim-kuşam

malzemeleriyle de çok zengin bir birikim arz ettiği görülmüştür. Tereke kayıtlarında, giyecek yapımında kullanılan 60 farklı kumaş çeşidi tespit edilmiştir. (Bkz. Tablo 3). Bunlar arasında çuha, aba, basma, kadife, çitari, sevâi ve ipekli kumaşların sıkça tercih edildiği göze çarpmaktadır. Bunun yanında, Antalya'nın varlıklı isimlerinin, değerli kumaşlardan dikilen giyeceklerini oya, nakış, sırma, sim, pul, tel, şerit vb. öğelerle süsledikleri görülmüştür. Bu noktada, Antalyalı kadınların giyim-kuşamlarında süslemelere oldukça büyük bir önem verdikleri dikkat çekmektedir.

Aksesuar veya takı yapımında kullanılan maden ve kıymetli taşlar konusunda ise en çok karşılaşılanlar altın, gümüş, elmas ve inci olmuştur. Yüksek ekonomik güce sahip kişilerin genellikle altın ve elmas tercih ettikleri görülmüştür. Gümüş ise altın ve elmasa kıyasla daha geniş bir kesimin erişebileceği fiyata sahip olduğu için tereke kayıtlarında daha sık karışımıza çıkmaktadır. Aksesuar süslemelerinde ise incilerin sıklıkla tercih edildiği dikkat çekmektedir. İnciler bazı durumlarda küpe gibi takıların yapımında da kullanılmıştır. Bu alanda, altın, gümüş, elmas ve inciden başka, bakır, kalay, bafon, teneke, yaldız, zümrüt, yakut, firuze, akik, lâl, sırça taşı, yilancık taşı, Süleymânî taşı, Yemen taşı, Necef taşı ve Seylan taşı gibi kıymetli maden ve taşların kullanıldığı da görülmektedir. Özellikle son örneklerde yer alan Yemen, Necef ve Seylan taşı gibi kayıtlar, Antalya giyim-kuşamının farklı bölgelerle etkileşimini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

AŞS'deki tereke kayıtları, Osmanlı döneminde Antalya'ya, Avrupa'dan Hindistan'a, Polonya'dan Yemen'e kadar çok geniş bir bölgeden çeşitli malların ithal edildiğini göstermektedir. Örneğin; Polonya'dan kürk, Cenevre'den saat, Lahor ve Hindistan'dan kumaş, İran'dan değerli kumaş ve taşlar, Mısır, Fransa, Mora, Tunus ve İtalya'dan fes, İngiltere, Şam, Hama ve Horasan'dan şal, Cezayir, İskenderiye, Kıbrıs, Sakız, Humus ve Hama'dan kuşak, Beyrut'tan çarşaf, Sakız'dan entari, Girit'ten ihram gibi giyim-kuşam eşyalarının geldiği görülmektedir. Bu kayıtlar, Osmanlı dönemi Antalya'sının başta Akdeniz havzası olmak üzere Hindistan, Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile ticari ve kültürel etkileşim içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Antalya'nın bu makro ölçekli etkileşim ağlarının yanı sıra, Anadolu coğrafyası ile sınırlandırabileceğimiz mikro ölçekli etkileşim ağları da bulunmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse; Tokat'tan yazma, İstanbul'dan mücessem ve çevre, Denizli'den peştamal, İzmir, Kadıköy ve Karacasu'dan sarık, İzmir'den ayrıca, yazma, mücessem, sako ve kundura, Buldan'dan yaşmak, Alanya'dan şalvar, Milas, Manisa, Burdur'dan kuşak gibi eşyalar bu noktada örnek olarak verilebilir. Osmanlı dönemi Antalya'sındaki ticari ve kültürel ağların

zenginliğine işaret eden bu kayıtlar, Antalya giyim-kuşamının farklı bölgelerle olan etkileşimini ortaya koymaktadır.

Ticari faaliyetlerin, Antalya giyim-kuşamına etkisinden söz etmişken kentteki tüccar ve zanaatkar kimselerin tereke kayıtlarına temas etmek de yerinde olacaktır. Çünkü, bazı tüccar terekelerinde, başka hiçbir tereke kaydında rastlayamadığımız giysiler tespit edilmiştir. Örneğin; Câmî‘-i Cedîd Mahallesi’nden Terzi Yakumi’nin terekesinde reglan ve Polonya kürkü, Rağbetiye Mahallesi’nden Anelko oğlu Terzi Panairi Efendi’nin terekesinde pardesü gibi giyecekler görülmüştür. Başka hiçbir tereke kaydında tespit edilemeyen bu kayıtlar, tüccar terekelerinin önemini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Osmanlı Antalya’sında çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren bazı kişilerin de eşyaları kayıtlara yansımıştır. Bu noktada verilebilecek en önemli örneklerden bir tanesi Aksekili ayakkabı ustalarıdır. Aksekili dikici ustalarından Kibar oğlu Hasan Usta, Kara Mehmed, Güzel Hasan Usta, Hacı Süleyman oğlu Ahmed Çavuş, Hüseyin oğlu Dikici Osman Usta, Ali oğlu Serrâc Mustafa Usta ve Mehmed oğlu Mustafa Çavuş gibi isimlerin örnek olarak verilebileceği bu alan, kentteki Müslümanların üretim ve meslekî faaliyetlerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bunların yanı sıra, pek çok tereke kaydında tesadüf edilen iplikler, kıllar, eğrilmiş boyalı yünler, top top kumaşlar, iğne iplikler, ipekler, dokuma tezgahları, dikiş makineleri vb. kayıtlar, Antalya insanının üretkenliğine, çalışkanlığına ve bunun yanı sıra giyim-kuşam kültürlerine olan katkılarına da işaret etmektedir. Bölgenin en önemli geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık, iplik yapımı ve dokuma için gerekli kıl ve yün gibi hammaddelerin teminini sağlamıştır. Ekler kısmında Görsel 6’da yer alan Yörük çadırının yanındaki iplik veya dokuma yapan kadınların görseli, konu hakkında sunduğu görsel bilginin yanı sıra bölgedeki dokumacılık faaliyeti hakkında da fikir sahibi olmamıza imkân sağlamaktadır. Bölgedeki hayvanların yünlerinden dokunan bu malzemelerden, insanların kendilerine çeşitli giyecekler yaptıkları da bilinmektedir.

Son olarak Osmanlı maddî kültürünün en önemli kaynaklarından olan tereke kayıtları ile ilgili yapılması gerekli bir çalışmaya değinmek yerinde olacaktır. Günümüzde çok çeşitli konularda çok sayıda araştırmacı tarafından kaynak olarak kullanılan tereke kayıtlarındaki maddi kültür unsurlarını içine alan kapsamlı bir çalışmaya henüz ne yazık ki imza atılmamıştır. Ülkemizin hemen her ilinde mevcut olan Tarih, Edebiyat, Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri ile İlahiyat Fakültelerinin ortak mesaisiyle ortaya konabilecek bir “Tereke Sözlüğü”, Osmanlı maddî kültüründe yer alan elbiselerden, tarım aletlerine, kitaplardan mutfak eşyalarına, tarım ürünlerinden ev eşyalarına, ziynet eşyalarından kumaş türlerine kadar sayısız alanda kıymetli bilgiler ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

DEFTERLER

Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri (MŞH.ŞSC.d.)

a. Antalya Şer'iyeye Sicili

1	2	3	4	5	6
7	8	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19
21	22	23	24	26	27
28	32	33	34	35	42
43	44	45	46	51	53
54	55	59	63	64	65
69	70	72	74	76	85
87	91	93	95	97	98
99	100				

b. Galata Şer'iyeye Sicili

68	245
----	-----

BELGELER

Cevdet Dahiliye (C. DH.)

60-2985

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumi (DH.EUM.KLU)

15/69

Hatt-ı Hümayûn (HAT.)

319	658-32153	278-16336	1313-51154	1408-57104
-----	-----------	-----------	------------	------------

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.} MKT.)

4-68

Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT.)

1-44

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. DH.)

5-33

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

1938-106

II. KİTAP VE SEYAHATNAMELER

- Abdülaziz Bey. (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*. (hızl. K. Arısan ve D. A. Günay). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Lütü Efendi. (1290). *Târih-i Lütü, Cildi Evvel*. Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Ahmed Lütü Efendi. (1328). *Târih-i Lütü, Sekizinci Cild*. (Nşr. Abdurrahman Şeref). Sabah Matbaası, İstanbul.
- Ahmet Cevdet Paşa. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Birinci Cilt*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Ali Rıza Bey. (2001). *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. (hızl. A. Ş. Çoruk). Kitabevi, İstanbul.
- And, M. (2019). *16. Yüzyılda İstanbul Kent – Saray – Günlük Yaşam*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Apak, M. S., Gündüz, F. O., Eray, F. Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938) 3. Cilt*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydın, M. A. (2017). *Türk Hukuk Tarihi*. Beta, İstanbul.
- Barışta, H. Ö. (1998). *Türk El Sanatları*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Beaufort, F. (2002). *Karamanya*. (Çev. Ali Neyzi, Doğan Türker). Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Cevdet Paşa. (1960). *Tezâkir 13-20*. (hızl. C. Baysun). TTK Basımevi, Ankara.
- Cin, H. ve Akgündüz, A. (1990). *Türk-İslâm Hukuk Tarihi 2. Cilt*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. TTK Yayınları, Ankara.
- Çelik, Y. (2013). *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*. TTK Yayınları, Ankara.
- Çimrin, H. (2002). *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*. Yayılcık Matbaası, İstanbul. Çimrin, H. (2007b). *Bir Zamanlar Antalya “Tarih, Gözlem ve Anılar” Cilt 2*. ATSO, Antalya.
- Çimrin, H. (2007a). *Bir Zamanlar Antalya “Tarih, Gözlem ve Anılar” Cilt 1*. ATSO, Antalya.
- Çimrin, H. (2007b). *Bir Zamanlar Antalya “Tarih, Gözlem ve Anılar” Cilt 2*. ATSO, Antalya.
- Çimrin, H. (2017). *Antalya’da Zamanla Kaybolan Meslekler, Esnaflar*. ATSO, Antalya.
- Danieloğlu, D. E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*. (Çev. Ayşe Ozil). Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı*. (Çev. Bahar Tırnakçı). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Dörtlük, K. ve Boyraz, R. (ed.). (2008). *Gezginlerin Gözüyle Antalya*. Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Duggan, T. M. P. (2019). *Antalya Kentine ve Tarihine Dair 19. Yüzyılda İngilizce Olarak Yayınlanmış ve Kentin 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadarki Durumuna ve Tarihine İlişkin Olarak İngilizce Yazılmış Daha Eski Anlatımları da İçeren Bazı Anlatılar, Bilgiler, Referanslar ve Raporlar*. (Çev. Ö. Bozkurtoğlu Özcan). Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınları, Antalya.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*. (Çev. A. Sait Aykut). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Erten, S. F. (1997). *Antalya Livası Tarihi*. (hızl. Abdullah Tekin). Altınportakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Antalya.
- Ertürk, N. (2018). *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam*. Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Evliya Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp, 5. Kitap – 1. Cilt*. (hızl. Seyit Ali Kahraman). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya – Manisa – İzmir – Antalya – Karaman – Adana – Halep – Şam – Kudüs – Mekke – Medine 9. Kitap – 1. Cilt*. (hızl. Seyit Ali Kahraman). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (1997). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan 21. Yüzyıla*. (Çev. Elif Kılıç). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2017). *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*. (Çev. Ayşen Gür). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2018). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*. (Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Görgünay, N. (2008). *Geleneksel Türk Giyim Tarihi (Milâttan Önce Bin Yıllardan Günümüze Kadar)*. Grafmat Basım, İzmir.
- Görünür, L. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*. Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Görünür, L. (2014). *Pabuç: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan*. Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- İrepoğlu, G. (2012). *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak*. Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı Tarihi VII. Cilt Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*. TTK Yayınları, Ankara.
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi VI. Cilt Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*. TTK Yayınları, Ankara.
- Kolukırık, S. ve Dinç, G. (ed.). (2021). *Antalya Göç Kitabı*. Palet Yayınları, Konya.
- Koşay, H. Z. (1944). *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Maarif Matbaası, Ankara.
- Krickl, E. (2005). *1892 Lykia Günlüğü*. (Çev. Z. Zühre İlkelen, Filiz Dönmez Öztürk). Suna ve İnan Kıraç Vakfı-Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kuşoğlu, M. Z. (1994). *Dükkü Sanatımız Kültürümüz*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kuşoğlu, M. Z. (2015). *Tılsımdan Takıya, From Charm to Jewelry*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kürkman, G. (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, İstanbul.
- Kütükoğlu, M. S. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. TTK Yayınları, Ankara.
- Lanckoronski, K. G. (2005). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri I. Cilt Pamphylia*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kırıatlı). TTK Yayınları, Ankara.
- Mayer, L. (1803). *Views in the Ottoman Empire, Chiefly in Caramania*. Historic Gallery, London.
- Memiş, E. (2017). *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Moğol, H. (1996). *Teke Sancağı Şer'iyye Sicili*. Mehter Yayınları, Ankara.
- Montagu, L. (1970). *Türkiye Mektupları 1717-1718*. (Çev. Aysel Kurutluoğlu). Tercüman 1001 Temel Eser (12), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Musahipzade Celâl. (1946). *Eski İstanbul Yaşayışı*. Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Mustafa Kemal. (1927). *Nutuk*. Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara.
- Naskali, E. G. (2007). *Ayakkabı Kitabı*. Kitabevi, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2020). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Kronik Kitap, İstanbul.

- Osman Hamdi Bey ve De Launay, M. (1999). *1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*. (Çev. E. Üyepazarcı). Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş 5, Türklerde Giyecek ve Süslenme (Göktürklerden Osmanlılara)*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Özdeğer, H. (1998). *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, K. (1993). *Osmanlı’dan Günümüze Saatler*. TYT Bank, İstanbul.
- Öztürk, S. (1995). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Petersen, E. ve von Luschan, F. (1889). *Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis*. Druck und Verlag von Carl Gerold’s Sohn, Wien.
- Selekler, M. (2011). *Yarım Asrın Arkasından Antalya’da Kemer, Melli, İbradı ve Serik*. (hızl. Ali Yıldız, Resul Kaya). Serik Belediyesi, Antalya.
- Sevin, N. (1990). *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2 Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975*. (Çev. Mehmet Harmancı). E Yayınları, Ankara.
- Süslü, Ö. (2007). *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Tansuğ, S. (1985). *Türkmen Giyimi*. Akbank, İstanbul.
- Taylan, N. (2014). *Osmanlı’da Yasaklar*. Ekim, İstanbul.
- Tez, Z. (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*. Doruk Yayımcılık, İstanbul.
- Tez, Z. (2021). *Kağıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*. Doruk Yayımcılık, İstanbul.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap (Birinci Bölüm) Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. TTK Basımevi, Ankara.
- Üyepazarcı, E. (1999). *1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye Üzerine Önsöz, Notlar, Sözlük Denemesi, Dizin*. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Yörükân, Y. Z. (1998). *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. (hızl. T. Yörükân). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ziya Gökalp. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (hızl. Mehmet Kaplan). Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

III. MAKALELER VE BİLDİRİLER

- Ak, M. (2014). “Antalya’da İdari Yapı ve Nüfus (1915)”. *Adalya*, 17: 311-349.
- Akgündüz, A. (2009). “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14: 13-48.
- Aksoyak, İ. H. (2009). “Şerh Kitapları George Prior’u Tanır Mı?”. *Turkish Studies*, 4(6): 13-21.
- Altuntaş, Z. (2022). “Mazi-yi İstanbulî Kadınlar: Terekeler ve Giyim-Kuşam (1825-1850)”. *İSTEM*, 39, 199-223.
- Argıt, B. İ. (2015). “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*. İstanbul, 234-246.
- Artun, E. (1996). “Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri”. *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo – Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*. 25-26 Nisan 1994 Antalya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 25-62.
- Artun, E. (2008). “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Geleneği”. M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü’nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 68-90.
- Ay, G. ve Bakır, S. (2008). “Giysileri Koruyup-Yaşatmada Standartlık; Yozgat Yöresi Kadın Giyimi Teknik ve Kalıp Çizimlerinin Örnek Çalışması”. M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü’nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 310-318.
- Aydın, Ö. (2012). “Antalya Kadın ve Erkek Giyim Kuşamı”. *Dünden Bugüne Antalya II. Cilt*. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 392-409.
- Aydın, Ö. (2021). “1868-1870 Yılları Arasında Manisalı Kadınların Maddi Varlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1(2): 105-128.
- Ayhan, F. (2007). “Türklerin Giyim Kuşamında Kürk”. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül*, Ankara, 189-202.
- Ayhan, F. (2013). “Türk Giyim Kültüründe Pantolon”. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 1-21.

- Aysal, N. (2011). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”. *ÇTTAD*, 10(22): 3-32.
- Aytaç, P. (2002). “Yörüklerde Aile ve Kadın – Kadın Kıyafetleri”. *Yörük ve Türkmenlerde Günlük Hayat Sempozyum Bildirileri*. 17 – 18 Mayıs 2002, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, Ankara, 15-25.
- Babacan, H. (2017). “Temettuat Kayıtlarına Göre Antalya’daki Mora Göçmenleri”. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç I*. Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 195-206.
- Barışta, H. Ö. (1994a). “Yazmalar, Uygulanan Teknikler-Geçmişten Günümüze”. *Théma Larousse Tematik Ansiklopedi*, Milliyet, Ankara, VI, 308-309.
- Barışta, H. Ö. (1994b). “İnce Örgüler, Tenteneler-Oyalar”. *Théma Larousse Tematik Ansiklopedi*, Milliyet, Ankara, VI, 306-307.
- Barkan, Ö. L. (1966). “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”. *Belgeler*, 3(5-6): 1-479.
- Baysal, H., Kasap, D., Kurt, E. V. (2008). “Halk Giyim Kültüründe Kadın Başlıkları (Isparta Örneği)”. M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü’nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 255-264.
- Biber, K. ve Kaplan, O. (2008). “Tahtacılar Topluluğundan Olan Balıkesir Merkez Türkali Köyü ve Edremit Çamcı Köylerinde Evlendikten Bir Gün Sonra Yapılan Baş Bağı Adetlerinin Karşılaştırılması”. M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü’nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 484-493.
- Bozkurt, F. (2013). “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11(22): 193-229.
- Bozkurt, N. (2009). “Sarık”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXXVI, 152-154.
- Çakır, İ. E. (2016). “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarı”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 56, 1365-1386.
- Çanak, A. (2018). “Tereke Kayıtlarına Göre Çorumlu Kadınların XIX. Yüzyılda Giyim-Kuşam Kültürü (1842-1909)”. *Turkish Studies*, 13(24): 61-78.
- Çelebi, İ. (2006). “Muska” (Kelâm). *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXXI, 267-269.

- Çimrin, H. (2012). “Halk Kültürü (Geçiş Dönemleri)”. *Dünden Bugüne Antalya II. Cilt.* Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 355-363.
- Darkot, B. (1978). “Antalya”. *İslâm Ansiklopedisi I. Cilt.* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 459-462.
- Dayar, E. (2016b). “Antalya’da Bir Devr-i Sâbık Mütegalibesi: Ömer Lütfi Efendi Lülü (1859-1912)”. *Toplumsal Tarih*, 271, 30-37.
- Dayar, E. (2017). “Antalya’da Girit Göçmenleri: Göç, İskân ve Siyaset”. *Toplumsal Tarih*, 279: 64-73.
- Dayar, E. (2018). “Antalya Şer’iyye Sicillerindeki Veba ve Kolera ile İlgili Hükümlerin Tahlili (1833-1870)”. *OTAM*, 44, 19-44.
- Dayar, E. (2019). “Antalya’da Mehmet Ali Paşa’nın Arapları Hacı Ömer Ağa ve Süleyman Efendi”. *Antalya Kitabı 2: Antalya’da Türk İslam Medeniyetinin İzleri*. Palet Yayınları, Konya.
- Demirci, K. (2020). “Muska”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, XXXI, 265-267.
- Deniz, M. (2015). “Kapatılan Antalya İpekböcekçilik Mektebi ve Antalya’da İpekçilik”. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 319-327.
- DİA. (2004). “Mest”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, XXIX, 337.
- Dilek, M. (2021). “Bartın Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Kadınlarda Giyim Kuşam”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 15, 195-234.
- Dinç, G. (2017). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Antalya’ya Olan Göçler ve Sonuçları (1800-1923)”. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç II*. Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 763-780.
- Duru, N. F. (2007). “Şâir Muhayyilesinde Mevlevî Kisvesi”. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*. Karatay Belediyesi Yayınları, Konya, 3: 119-140.
- Emecen, F. (1991). “Antalya”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, III, 232-236.
- Engin, İ. (1995). “Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği”. *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyum Bildirileri*. 26-27 Nisan 1993, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 37-44.

- Er, İ. ve Genç, S. (2008). "XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19): 107-115.
- Ercan, Y. (1990). "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku". *OTAM*, 1(1): 117-125.
- Erdoğan, M. K. (2010). "Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılın Ortalarında Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 45, 181-212.
- Erkan, S. (2008). "Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği (Kocakavacık)". M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü'nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 412-419.
- Eskicioğlu, O. (1996). "Gümüş". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XIV, 271-272.
- Gedikli, F. (2005). "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyce Sicilleri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5): 187-213.
- Genç, S. (2017). "Rusçuk'ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17 – 19. Yy.)". *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12(24): 227-244.
- Genç, S. ve Genç, F. G. (2018). "Rusçuk'ta Giyim-Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)". *XI. Balkan Tarihi Kongresi "Balkanlar: Savaş ve Barış"*, Mehmet Yavuz Erler (Ed.), Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, Samsun, 559-582.
- Göka, Ş. (2002). "Charles Texier, Felix von Luschan ve Jean Paul Raux'nun Antalya Civarındaki Gözlemlerinde Yörükler 1830-1888-1965". *Yörük ve Türkmenlerde Günlük Hayat Sempozyumu Bildirileri*. 17-18 Mayıs 2002, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, Ankara, 97-108.
- Gönüllü, A. R. (2009). "Antalya'da İskân Edilen Muhacirler (1878-1923)". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 26: 293-325.
- Görünür, L. ve Ögel, S. (2006). "Osmanlı Kaftanları ve Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları". *İTÜ Dergisi/b-Sosyal Bilimler*. 3(1): 59-68.
- Gözen, E. (2008). "Şanlıurfa'da Geçmişten Günümüze Cihaz Beyan Defteri (Kesim Kâğıdı) ve Günümüzde Kadın Takıları". M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü'nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 115-122.

- Gündüz, M. (2019). “B-188 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Başlarında Bursa Şehrinde Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37): 583-608.
- Gürkan, F. (1986). “Şer’iye Mahkemeleri Sicilleri Üzerine Bir Araştırma”. *IX. Türk Tarih Kongresi*. 21-25 Eylül 1981, Ankara, 765-779.
- Hanılçe, M. (2011). “Şer’iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat’ta Giyim”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 423-455.
- İnalcık, H. (1953-1954). “15. Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynakları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 15(1-4): 51-75.
- İnalcık, H. (1979-1980). “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II, 1979-1980 Özel Sayısı, 1-65.
- İpşirli, M. (1991). “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri”. *Tarih ve Sosyoloji Semineri*. 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 157-162.
- Kaya, K. (1937). “Elli Yıl Önce Antalya”. *Türk Akdeniz Dergisi*, 1(1): 8-11.
- Kaya, S. ve Atalay, M. (2020). “Antalya’nın Göç Tarihi ve Göç Hareketlerinin Antalya’ya Etkileri”. *Antalya Kitabı Antalya’da Doğa ve Medeniyet 3*. Palet Yayınları, Konya, 189-194.
- Kızılkaya, H. T. (2011). “Antalya Korkuteli Yöresi Kırkpınar Köyü Geleneksel Gelin Giysileri”. *Akdeniz Sanat*, 4(7): 115-117.
- Koca, E. ve Koç, F. (2010). “Osmanlı Kanunlarında Giyim-Kuşam Yasakları”. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Damla Ofset, Konya, 10, 31-50.
- Koca, E. ve Koç, F. (2014). “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümün’deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”. *Turkish Studies*, 9(11): 371-394.
- Koca, E. ve Koç, F. (2019). “Türk Halk Giyim-Kuşamında Süs ve Süsleme Özellikleri”. 8. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür*, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 97-120.
- Koçak, Z. (2022). “Manastırlı Kadınların Takı ve Aksesuar Kültürü (1700-1730). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 11(2): 453-490.
- Köstüklü, N. (2008). “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 17-26.
- Küçükaşçı, M. S. (2013). “Yaşamak”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XLIII, 347-349.

- Lajos, F. (1979). "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi". (Çev. M. Tayyib Gökbilgin). *Belleten*, 43(170): 457-480.
- Oğuz, G. (2011). "61 Numaralı Edirne Şer'ıye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü". *Millî Folklor*, 92, 106-116.
- Oğuz, G. (2018). "Giyinmek mi Gösteriş mi?". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15(1): 114-141.
- Oğuz, G. ve Aktaş, Y. (2018). "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılın Sonlarında Şiran Kazasında Giyim-Kuşam Kültürü". A. Demir, T. Tombuloğlu, E. Erdoğan, Ö. Düzbakar (Ed.), *Selçuklu Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazutlar III*, Gece Kitaplığı, Ankara, 517-524.
- Ölmez, F. N., Şimşek, H. (2008). "Senirkent (Isparta) Geleneksel Kadın Giysileri". M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü'nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 448-461.
- Öter, A., Akgül, M. ve Çalışkan, Ç. (2023). "Antalya'da Yaşayan Yörüklerin Örf, Âdet ve Gelenekleri (1927-1928)". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 1-18.
- Özaba, F. (2019). "Rodosçuk'ta Ev Mimarisi, Ev Eşyaları ve Giyim-Kuşam (1531 Numaralı Rodosçuk Şer'ıyye Sicili Işığında)". *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 259-282.
- Özbağı, T. (2002). "Geleneksel Türk Takıları". *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, VII, 785-799.
- Özbağı, T. ve Karaöz, B. (2008). "Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler". M. T. Koçkar (Ed.), *Halk Kültürü'nde Giyim – Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 15-17 Aralık 2006, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 229-241.
- Özcan, A. (2003). "Lâle Devri". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXVII, 81-84.
- Özcan, T. (2020). "Muhallefât". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, XXX, 405-406.
- Özdemir, M. (2014). "Kozluören Köyü (Manisa İli Soma İlçesi) Tahtacı Kadın Giyimi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 69, 167-180.
- Özen, M. E. (1982). "Türkçe'de Kumaş Adları". *Tarih Dergisi*, 33, 291-340.

- Özergin, M. K. (1965). “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”. *Tarih Dergisi*, 15(20): 141-170.
- Özlü, Z. (2005). “Terekeler Işığında Bolu – Göynük’te Giyim Kuşam”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 36, 207-232.
- Öztürk, T. (2015). “1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim-Kuşam Kültürü”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 18, 9-28.
- Palaz Yıldırım, S. (2019). “Kırkgöz Han Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Hassasiyetler*, 6, 223-257.
- Pamuk, Ş. (2007). “Osmanlı Zenginleri Servetlerini Nasıl Kullanıyorlardı?”. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 147-154.
- Saka, E. (2018). “52 Numaralı Kadı Siciline Göre 19. Yüzyılda Sivas’ta Giyim-Kuşam”. *Studies of the Ottoman Domain*, 8(15): 235-252.
- Sarı, C. (2012). “Antalya’nın Genel Coğrafya Özellikleri”. *Dünden Bugüne Antalya I. Cilt. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları*, Antalya, 45-62.
- Seyirci, M. (1996). “Batı Akdeniz’de Yörükler”. *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo – Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*. 25-26 Nisan 1994 Antalya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 191-202.
- Sümer, F. (2010). “Tahtacılar”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXXIX, 436-437.
- Şavkar, F. (2020). “Antalya’da Bir Yörük Geleneği: İhram”. *Arış Dergisi*, 16, 78-89.
- Şimşek, E. (2013). “On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim-Kuşam (1700-1725)”. *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 51-66.
- Tansuğ, S. (1977). “Türkmenlerde Giyim Gelenekleri”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 17(336): 8035-8037.
- Taşbaş, E. (2014). “19. Yüzyıl Sonlarında Antalya’da Göçmen İskânı (1864-1900)”. *1864 Kafkas Tehciri Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. M. Hacısalıhoğlu (Ed.). BALKAR&IRCICA, İstanbul.
- Tekin, R. (2018). “Osmanlıda Üç Hanım Sultanın Ziynet Eşyası”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15): 297-316.
- Tekin, Z. (2019). “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”. E. G. Naskali (Ed.). *Kürk Kitabı*. Kitabevi, İstanbul, 5-21.

- Tezcan, H. (1995a). “Fes”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XII, 415-416.
- Tezcan, H. (1995b). “Ferace”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XII, 349-350.
- Tezcan, M. (1983). “Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 16(1): 255-276.
- Tızlak, F. (2002). “Tekelioğlu İsyanı”. *XIII. Türk Tarih Kongresi*. 4-8 Ekim 1999, Ankara, 237-254.
- Tızlak, F. (2005). “Teke Sancağı Türkmenlerine Osmanlıların Bakışı”. *XIV. Türk Tarih Kongresi*. 09-13 Eylül 2002, Ankara, 481-499.
- Türkoğlu, S. (1993). “Çarşaf”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, VIII, 231-232.
- Uğur, Y. (2003). “Mahkeme Kayıtları (Şer‘iye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1): 305-344.
- Uğur, Y. (2010). “Şer‘iyye Sicilleri”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXXIX, 8-11.
- Uludağ, S. (1988). “Abâ”. *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, I, 4-5.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1954). “Asâkir-i Mansûre’ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzamın Takriri ve II. Mahmud’un Hatt-ı Hümayunu”. *Belleten*, 18(70): 223-230.
- Yener, E. (1955). “Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 13(3): 21-50.
- Yener, E. (1976). “Ankara Kadın Kıyafetleri”. *Türk Etnografya Dergisi*, 65, 137-150.
- Yetim, F., Köklü, H., Özdemir, M. (2008). “Yeniçağa İlçesi ve Dereköy’de Geleneksel Kadın Kıyafetleri ve Süslemeleri”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(17): 159-168.
- Yıldız, N. (2006). “Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu”. *Belleten*, 70(259): 919-962.

IV. SÖZLÜKLER

A. OSMANLICA SÖZLÜKLER

- Ahmed Vefik Paşa. (1293a). *Lehce-i Osmânî Cild-i Evvel*. (1. bs.). Tabhâne-i Âmire, İstanbul.
- Ahmed Vefik Paşa. (1293b). *Lehce-i Osmânî Cild-i Sâni*. (1. bs.). Tabhâne-i Âmire, İstanbul.

- Ali Nazîmâ ve Fâik Reşad. (1319). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. (1. bs.). Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matba'ası, İstanbul.
- Ali Seydî. (1325). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî Cild-i Sâni*. Matba'a ve Kütübhâne-i Cihân, İstanbul.
- Ali Seydî. (1327). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî Cild-i Sâlis*. Matba'a ve Kütübhâne-i Cihân, İstanbul.
- Ali Seydî. (1330). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî Cild-i Evvel*. Matba'a ve Kütübhâne-i Cihân, İstanbul.
- Hüseyin Kazım Kadri. (1927). *Türk Lügati Birinci Cild*. (1. bs.). Devlet Matbaası, İstanbul.
- Hüseyin Kazım Kadri. (1928). *Türk Lügati İkinci Cild*. (1. bs.) Devlet Matbaası, İstanbul.
- İbrahim Cudi. (1332). *Lügat-ı Cudi*. (1. bs.). Kitabhâne-i Hamdi, Trabzon.
- Mehmed Esad. (1210). *Kitâb-ı Lehcetü'l-lûgat*. (1. bs.). Dâru't-Tıbâ'ati'l-Ma'mûreti's-Sultâniyye, İstanbul.
- Mehmed Salâhî. (1313). *Kâmûs-ı Osmânî, Kısım-ı Sâni*. (1. bs.). Mahmud Bey Matba'ası, İstanbul.
- Mehmed Salâhî. (1322). *Kâmûs-ı Osmânî, Kısım-ı Râbi'*. (1. bs.). Mahmud Bey Matba'ası, İstanbul.
- Muallim Naci. (1322). *Lügat-ı Naci*. Asır Matba'ası, İstanbul.
- Şemseddin Sami. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. (1. bs.). İkdâm Matba'ası, İstanbul.

B. TÜRKÇE SÖZLÜKLER

- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Kubbealtı, İstanbul.
- Büngül, N. R. (tarihsiz-a). *Eski Eserler Ansiklopedisi 1. Cilt*. Tercüman 1001 Temel Eser (94), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Büngül, N. R. (tarihsiz-b). *Eski Eserler Ansiklopedisi 2. Cilt*. Tercüman 1001 Temel Eser (95), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007a). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007b). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007c). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007d). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Çağbayır, Y. (2007e). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. (1. bs.). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çimrin, H. (2010). *Antalya Teke Yöresi Ağzı ve Deyimleri*. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antalya.
- Ermert, E. (2019). *Ansiklopedik Giyim-Kuşam ve Moda Sözlüğü*. Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Gülensoy, B. (2003). *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Etimolojik ve Açıklamalı (Kumaşlar-Giyimler-Baş Giyilenler/Baş Bağlama-Ayağa Giyilenler-Takılar-Saç, Sakal Şekilleri)*. Motif Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin Kazım Kadri. (1943). *Türk Lûgati Üçüncü Cilt*. (1. bs.). Maarif Matbaası, İstanbul.
- Koç, M. (2021). *Torosların Türkçesi Toroslardan Derleme Sözler*. (1. bs.). Pegem Akademi, Ankara.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. (1. bs.). Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1993a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1993b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1993c). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (1. bs.). Yargı Yayınevi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1976). *Zanaat Terimleri Sözlüğü*. (1. bs.) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993a). *Derleme Sözlüğü I A*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993b). *Derleme Sözlüğü II B*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993c). *Derleme Sözlüğü III C-Ç*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993d). *Derleme Sözlüğü IV D*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993e). *Derleme Sözlüğü V E-F*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993f). *Derleme Sözlüğü VI G*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993g). *Derleme Sözlüğü VII H-İ*. (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Türk Dil Kurumu. (1993h). *Derleme Sözlüğü VIII K.* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993ı). *Derleme Sözlüğü IX L-R.* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993i). *Derleme Sözlüğü X S-T.* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993j). *Derleme Sözlüğü XI U-Z.* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1993k). *Derleme Sözlüğü XII EK-I.* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü.* (1. bs.). Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

C. TÜRKÇE-İNGİLİZE SÖZLÜKLER

- Redhouse, J. W. (1890). *A Turkish and English Lexicon.* (1. bs.). A. H. Boyajian, Constantinople.

V. TEZLER

- Ak, M. (2012). *19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Albayrak, H. (2010). *Konya Şer‘iyye Sicillerinden 130 Nolu Defterin Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, M. (2019). *185 Numaralı Denizli Şer‘iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1875-1883).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Bozkurt, F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bozkurt, Ö. F. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, B. (1992). *İstanbul Askeri Kassamı’na Ait Hicri: 1112 – 1113 (M.1700-1701) Tarihli Tereke Defteri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Dayar, E. (2016a). *Antalya'da Devlet ve Eşrâf İlişkileri (1839-1908)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Demirbağ, İ.B. (1996). *Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erbay, F. (2009). *H.1311-1314 (M.1893-1896) Tarihli (51 Numaralı) İzmir Kassam Sicilinin Transkripsiyonu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Göleş, K. (2010). *Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, Y. (2019). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunda Servet Unsurları ve Giyim Kuşam Kültürü (Manisa Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gürtuna, S. (1997). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kimya, O. (2017). *293 Numaralı Tarsus Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1264/1266 / M. 1848/1850)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kocabaş Atılgan, D. (2016). *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Kadın Giyim-Kuşamında Yasaklar*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Mayuk, R. (2019). *101 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1254-1255 / M. 1838-1839)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Muslu, M. (2021). *193 Numaralı Isparta Şer'iyeye Siciline Göre Isparta'nın Sosyo-Ekonomik Durumu (H.1290-1291/M.1873-1875) ve Transkripsiyonu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Nergiz, H. (2010). *Teke Sancağı Şer'iyeye Sicili 1807-1817 Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Öncü, L. Z. (2020). *575 No'lu Eyüp Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tak, E. (2009). *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin, R. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uysal, M. (2008). *Tire Şer'iyye Sicillerinin [1-2 Nolu Demirbaş Defteri 1-50 Varak Arası] Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yapıcı, Ş. (2021). *H.1133-1134 (M.1721-1722) Tarihli 97 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım Artaç, B. (2018). *18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Halkları Kadın Giyim Kuşamının Kültürel Etkileşim Bağlamında Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, M. (2020). *206/4 (603 – 815) Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Yılmaz, M. (2019). *XIX. Yüzyılda Tarsus Şeriye Sicillerine Göre Giyim Kuşam ve Ziyet Eşyası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

VI. SÜRELİ YAYINLAR

Resmî Cerîde (Resmî Gazete)

VII. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://akmed.ku.edu.tr/kaleici-muzesi/geleneksel-antalya-evi/> (erişim tarihi: 26.03.2023).

<https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67450/geleneksel-giysiler.html> (erişim tarihi: 18.02.2023)

https://en.mandadb.hu/tetel/507395/Album_Konstantinapoly_es_Kisazsia_tanulmanyut_1914 (erişim tarihi: 19.02.2023)

https://www.academia.edu/29240413/GELENEKSEL_TÜRK_GİYİM_KUŞAMINA_TARİHSEL_BİR_BAKIŞ_VE_ALANYA_YÖRESİ_GELENEKSEL_KIYAFETLERİ (erişim tarihi: 22.10.2022)

<https://www.dailymotion.com/video/x5p1qu5> (erişim tarihi: 31.01.2022).

<https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/70li-yillarin-modasi-luppe-altin-geri-geldi-12086155> (erişim tarihi: 31.01.2022).

EKLER

I. TABLOLAR VE GRAFİKLER

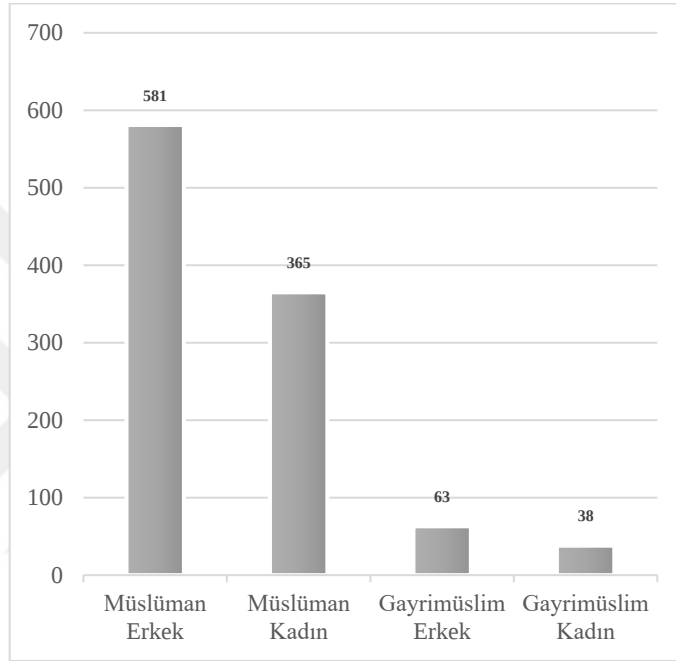
Tablo 1: Cinsiyet, Din ve İkamet İtibariyle AŞS'deki Tereke Sahipleri³¹¹⁵

Sicil No.	İncelenen tereke sayısı	Müslüman		Gayrimüslim		Şehirli	Taşralı	Yerli	Misafir
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın				
1	4	3	-	1	-	-	-	-	4
2	6	6	-	-	-	-	-	-	6
3	4	4	-	-	-	-	-	-	4
4	4	4	-	-	-	-	-	-	4
5	11	11	-	-	-	-	-	-	11
6	11	7	3	1	-	1	1	2	9
7	21	12	9	-	-	12	7	19	2
8	69	46	12	6	5	49	11	60	9
10	29	17	12	-	-	12	11	23	6
11	57	35	17	3	2	37	13	50	7
12	85	47	31	6	1	52	25	78	7
13	35	19	14	2	-	24	8	32	3
14	18	12	6	-	-	11	4	15	3
15	34	20	10	3	1	23	7	30	4
16	20	11	7	1	1	13	3	16	4
17	26	17	9	-	-	1	24	25	1
18	14	4	10	-	-	-	14	14	-
19	8	5	2	1	-	5	-	5	3
21	4	-	4	-	-	4	-	4	-
22	21	12	7	-	2	17	2	19	2
23	3	-	2	1	-	3	-	3	-
24	13	3	7	2	1	11	2	13	-
26	10	7	2	1	-	6	1	7	3
27	3	2	-	1	-	-	3	3	-
28	13	7	6	-	-	10	1	11	2
32	9	4	3	2	-	6	2	8	1
33	25	11	11	2	1	22	-	22	3
34	61	40	20	1	-	-	60	60	1
35	16	5	11	-	-	-	16	16	-
42	5	2	2	1	-	4	1	4	1
43	6	3	2	-	1	6	-	6	-
44	13	4	7	1	1	13	-	13	-
45	14	10	4	-	-	12	2	14	-
46	3	-	3	-	-	3	-	3	-
51	6	1	5	-	-	-	6	6	-
53	18	8	10	-	-	-	18	18	-
54	12	3	9	-	-	12	-	12	-
55	8	6	2	-	-	-	8	8	-
59	8	3	5	-	-	-	8	8	-
63	5	3	1	1	-	5	-	5	-
64	3	1	2	-	-	1	1	2	1
65	5	3	2	-	-	5	-	5	-
69	15	8	6	1	-	12	3	15	-
70	14	10	4	-	-	5	9	14	-
72	13	4	7	1	1	12	-	12	1
74	2	2	-	-	-	1	-	1	1

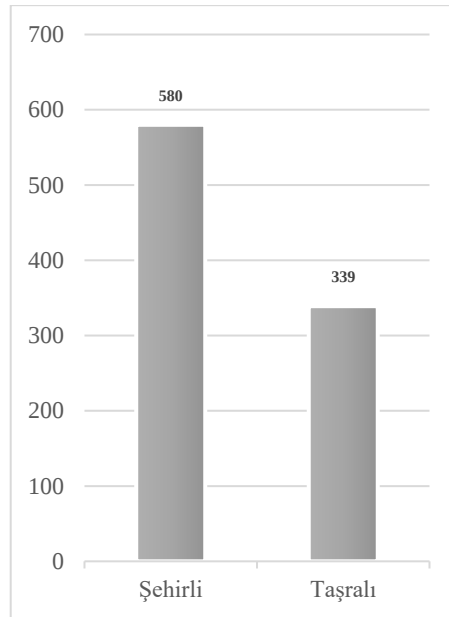
³¹¹⁵ Tabloda belirtilen tereke kaydı sayıları, bir defterdeki tüm tereke kaydı sayılarını ifade etmemektedir. Bu tabloya, tez çalışması için incelenen tereke kayıtları dahil edilmiştir.

76	6	2	4	-	-	-	6	6	-
85	14	8	6	-	-	-	13	13	1
87	4	3	1	-	-	4	-	4	-
91	144	86	44	7	7	102	23	125	19
93	58	19	11	14	14	50	3	53	5
95	12	7	5	-	-	9	3	12	-
97	5	3	1	1	-	5	-	5	-
98	9	6	3	-	-	-	9	9	-
99	9	3	4	2	-	-	9	9	-
100	2	2	-	-	-	-	2	2	-
Toplam	1.047	581	365	63	38	580	339	919	128

Grafik 1: Din ve Cinsiyet İtibariyle AŞS'deki Tereke Sahipleri

Grafik 2: İkamet İtibariyle AŞS'deki Tereke Sahipleri

Tablo 2: İlk 6 AŞS’de Bulunan Tereke Kayıtlarının Sahipleri

Defter/sayfa no	Tereke Sahibinin İsmi	Antalya’da bulunma sebebi	Aslen nereli?	Tereke Tarihi
AŞS, 1/5b	Hafız Mustafa	Kıbrıs tarafından gelince İskele Hanı’nda konaklama	Trabzon	17 M. 1241
AŞS, 1/5b	“İsm ve bilâdı nâ-ma’lûm”		-	15 M. 1241
AŞS, 1/12b	Hamza	Bursa tarafından ticaret için gelirken Antalya’da konaklama	İskenderiye	3 Ra. 1240
AŞS, 1/12b	Kılan oğlu Lafroz	Mütemekkin	Câmi’-i Cedîd	5 Ra. 1240
AŞS, 1/12b	Bogos	Mısır taraflarından ticaret için gelirken Antalya’da konaklama	Kütahya	21 N. 1224
AŞS, 2/19a	Hacı Mahmud	Ticaret	Mağrip	15 R. 1233
AŞS, 2/87b	Mustafa	Mehmed Rauf Paşa’nın peşkir ağası	Yerebatan	15 Z. 1234
AŞS, 2/97a	Aka Ahmed Sükkar?	Ticaret	İskenderiye	15 L. 1238
AŞS, 2/97a	El-Hâcc Ayaş	Ticaret	İskenderiye	15 L. 1238
AŞS, 3/36a	El-Hâcc Ebubekir	Kahire’den dönüşte Antalya’da konaklama	Asitane	15 S. 1243
AŞS, 3/36b	Deli İbrahim Ağa	Yeniçeri çorbacısı	-	15 S. 1243
AŞS, 3/58b	Hafız Mustafa	Hacc	Tatarpazarı	11 Ra. 1245
AŞS, 3/65b	Ali	İstanos’ta misafir	Bolavan	25 Ra. 1246
AŞS, 4/16b	(Silik/Kesik)	Hicaz taraflarından dönüşte Antalya’da konaklama	-	7 L. 1246
AŞS, 4/nr.45	(Silik)	(Silik)	İstanbul	(Silik)
AŞS, 4/nr.46	Hamid Ahmed	Antalya’da ikamet üzere sâkin	İskilip	11 C. 124?
AŞS, 4/2b	Abdullah	(Silik) Han’da vefat	Varna	(Silik)
AŞS, 4/2b	Hacı Mehmed	Han’da vefat	-	Evâil-i M. 1246
AŞS, 4/nr.79	Süleyman b. Hüseyin	Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye askeri olarak Antalya’da misafir	Tırnova	12 Ra. 1249
AŞS, 5/4b	Mehmed	3 seneden beri Antalya’da ikamet	Malatya	Gurre-i Za. 1249
AŞS, 5/5b	Ahmed	Akmescid Mahallesinde sâkin	Susuz	7 Z. 1249
AŞS, 5/8a	(Bilinmiyor)	Odalar’da vefat	Tarsus	13 Za. 1249
AŞS, 5/18a	Hasan Mahfuz	Ticaret	Kahire	25 S. 1250
AŞS, 5/20b	Süleyman	Hacc	Burdur	9 Ra. 1250
AŞS, 5/20b	El-Hâcc Mahmud	Hacc	Yavlı	5 Ra. 1250
AŞS, 5/20b	Hacı Halil	Hacc	Demirci kazası	13 Ra. 1250
AŞS, 5/21a	Berber Hacı Ahmed	Hacc	Bursa	23 Ra. 1250
AŞS, 5/21b	El-Hâcc Hafız Süleyman	Hacc	Kütahya	(Tarihsiz)
AŞS, 5/22a	Akça oğlu Ömer	İskenderiye’den dönüşte vefat	Kütahya	5 R. 1250
AŞS, 5/23a	Osman	Serserivârî Antalya’da sâkin	Hatvan	8 R. 1250
AŞS, 5/24a	El-Hâcc İsmail	İstanos’un Zivind köyünden		23 R. 1250
AŞS, 5/24b	Ali Ağa	Teke Muhassılı Osman Paşa’nın hizmetçilerinden iken İskenderiye yolunda vefat		17 Ca. 1250
AŞS, 5/30a	İbrahim ibn-i Halil	Mısır taraflarından “keyifsizü’l-hâl” gelip Antalya’da vefat	Bursa	(Tarihsiz)
AŞS, 5/38b	Mustafa	Bahçivan Mesdan’ın hizmetkârı		27 L. 1250
AŞS, 5/40b	Şerife Hatun	Temürci Süleyman Mahallesi’nde sâkine		(Tarihsiz) ³¹¹⁶
AŞS, 5/43b	Kadem oğlu Mustafa	İskenderiye’den gelirken gemide vefat	Denizli	(Tarihsiz)
AŞS, 6/2	El-Hâcc Mehmed	Hacc	Bolu	15 R. 1251

³¹¹⁶ Şerife Hatun’un terekesinde teşhiz ve tekfini için ayrılan bir adet kuşaktan bahsedilmektedir. Ancak bu kuşak tereke kaydının eşyalar bölümünde yazılı olmayıp muhtemelen “*füruht eşyâ bahâsî*” olarak kaydedilen toplu eşyaların arasında bulunmaktadır.

AŞS, 6/18	Hacı Mehmed	Fukarâ üzere Antalya'da Yokuşbaşı'nda Odalar'da sâkin	Reşid	11 L. 1251
AŞS, 6/20	Kâtip İbrahim Efendi	Teke Sancağı Mutasarrıfı Osman Paşa'nın hizmetçisi	Sivas	15 L. 1251
AŞS, 6/22	Ahmed Hoca	Bir müddet Antalya'da sâkin olup İskenderiye'ye gitmiş	Trabzon	3 L. 1251 ³¹¹⁷
AŞS, 6/22	(Silik)	(Silik)	(Silik)	25 L. 1251
AŞS, 6/29	Kamile Kadın	Tekelioğlu el-Hâcc Mehmed Ağa'nın cariyelerinden. Çaykenarı köyünde vefat		23 Za. 1251
AŞS, 6/31	Mehmed	İskele Hanı'nda vefat	İskenderiye	17 Z. 1251
AŞS, 6/31	Arap Emin	Demirci Kara Mahallesinde vefat	Mısır	11 M. 1252
AŞS, 6/39	Avşar oğlu Agop	Ticaret	Kütahya	8 R. 1252
AŞS, 6/50	Hafız Mustafa	Hacc	İstanbul	26 Ra. 1252
AŞS, 6/58	Şahin Mehmed Ağa	Ali Paşa'nın azatlı kölesi	-	17 B. 1251
AŞS, 6/60	Hacı Rukiye Kadın	Şahin Mehmed Ağa'nın zevcesi	-	25 B. 1251
AŞS, 6/62	Seyyid Ahmed Said	Bursa'da ticaret üzere iken vefat	İskenderiye	18 L. 1252
AŞS, 6/66	Gülsüm	Sofular Mahallesinde sâkine	-	15 Ra. 1252 ³¹¹⁸
AŞS, 6/91	Derviş el-Hâcc Ahmed	(Belirtilmemiş)	Saidili	5 S. 1253

Tablo 3: AŞS'deki Tereke Kayıtlarında Giyim-Kuşam Alanında Geçen Kumaş Çeşitleri

1	Aba	11	Boğası	21	Dimi- koton	31	İspinato	41	Merinos	51	Selimiye
2	Abani	12	Buta	22	Dokuma	32	Kadife	42	Mermerşâhî	52	Sevâî
3	Ahmediye	13	Bürümcük	23	Fanila	33	Kaput	43	Patiska	53	Sof
4	Alaca	14	Canfes	24	Fermâyiş	34	Kaytan	44	Pazen	54	Soğuk bez
5	Amelkân	15	Çit	25	Gezi	35	Kazmir	45	Penbezâr	55	Şalaki
6	Ankene	16	Çitari/Şitari	26	Gülmez	36	Keçe	46	Sadakor	56	Şâlî
7	Astar	17	Çuha/Çuka	27	Hakir	37	Keten	47	Sakangur	57	Şayak
8	Atlas	18	Dibet	28	Hâre	38	Lahuraki	48	Sako	58	Tiftik
9	Basma	19	Dimetoka	29	Helâlî	39	Mantin	49	Salaşpur	59	Tülbent
10	Bez	20	Dîmî	30	Hümayun	40	Melâz	50	Saten	60	Yazma

³¹¹⁷ Ahmed Hoca'nın bu kaydı aslında bir tereke kaydı değildir. Ahmed Hoca, İskenderiye'ye giderken mallarını Uzun Ahmed isimli bir kişiye teslim etmiştir. Uzun Ahmed de üzerindeki bu malları Hacı Ahmed Ağa'ya devretmiştir. Mallar, bu devir teslim sebebiyle kayda geçirilmiştir.

³¹¹⁸ Gülsüm Hanım'ın terekesinde 1 adet simli kuşak bulunmaktadır.

II. GÖRSELLER

Görsel 1: Karamanlı Oduncular

Kaynak: Mayer, 1803: 8-9.

Görsel 2: Bir Yörük'e Ait Alın Takısı

Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 220.

Görsel 2.1.: Bergama, Merkez Kapıkaya köyünden zülüflük

Kaynak: Tansuğ, 1985: 27.

Görsel 2.2.: Bergama, Merkez Kapıkaya köyünden baş arkası takısı

Kaynak: Tansuğ, 1985: 35.

Görsel 3: Çubuk Han'da Tahtacı Kadınları³¹¹⁹

Fig. 88 Tachtadschy-Frau von Tschibuk-Chan

Fig. 89 Tachtadschy-Frau von Tschibuk-Chan

Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 201.

Görsel 4: Tahtacı Adam, Çocuk ve Kız

Fig. 90 Tachtadschy-Mann von Tschibuk-Chan

Fig. 91 Tachtadschy-Mädchen von Tschibuk-Chan

Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 203.

³¹¹⁹ Çubuk Han (Tschibuk-Chan), günümüzde Kırkgöz Han ismiyle bilinen ve Antalya'nın Döşemealtı ilçesinde, Bıyıklı köyünün 720 metre güneybatısında yer alan bir Selçuklu kervansarayıdır. Özergin, 1965: 155; Palaz Yıldırım, 2019: 225.

Görsel 5: Yörük Kadınlar

Fig. 105 Jürükın aus dem unteren Xanthosthale

Fig. 106 Jürükın aus der Ebene von Makri

Fig. 107 Türkin aus Joludsch

Fig. 108 Jürükın aus dem unteren Xanthosthale

Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 221.

Görsel 6: Ksanthos Vadisi'nde Yörük Çadırı

Kaynak: Krickl, 2005: 78.

Görsel 7: Başkoz (Başgöz)'de Tahtacı Kadınları ve Kızları

Kaynak: Krickl, 2005: 130.

Görsel 8: Arnavut Kadınları

Kaynak: Krickl, 2005: 131.

Görsel 9: Kumluca'dan İki Türk

Kaynak: Krickl, 2005: 143.

Görsel 10: Bir Grup Tahtacı Ağaç İşçisi

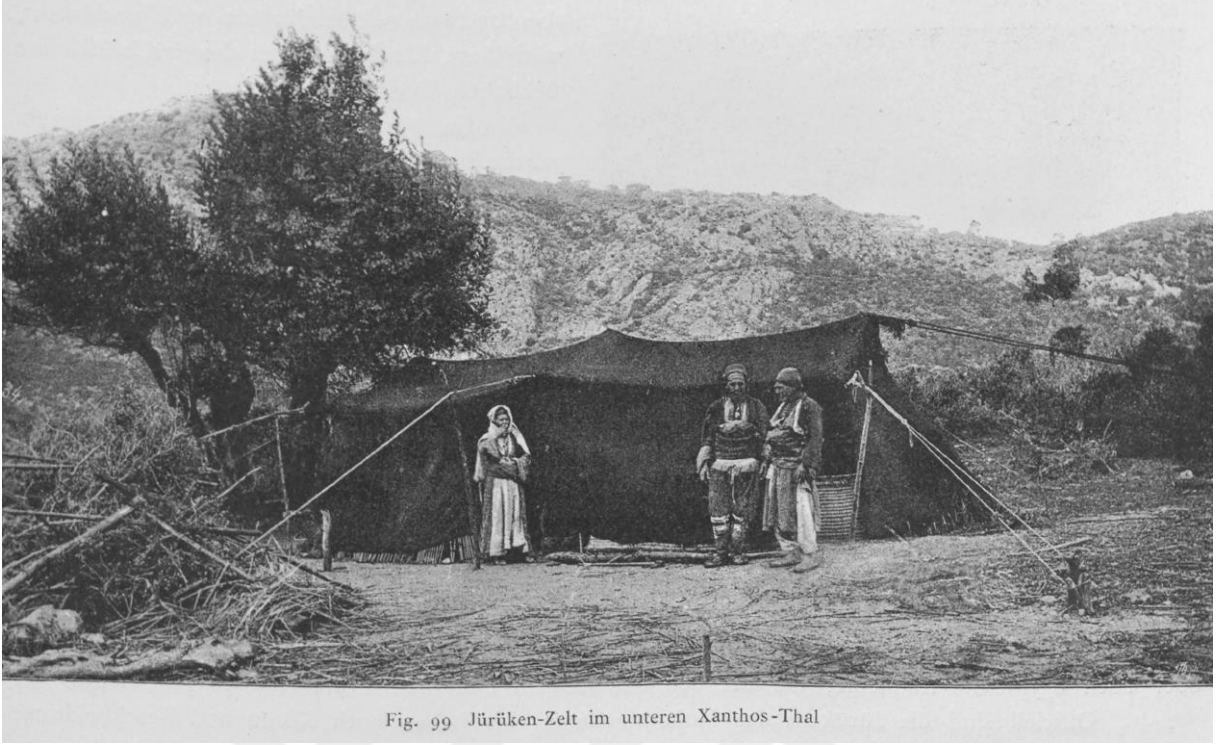
Kaynak: Krickl, 2005: 122.

Görsel 11: Furnaz (Yeşilköy)'da Hizmetli Grubu

Kaynak: Krickl, 2005: 103.

Görsel 12: Aşağı Ksanthos Vadisinde Yörük Çadırı

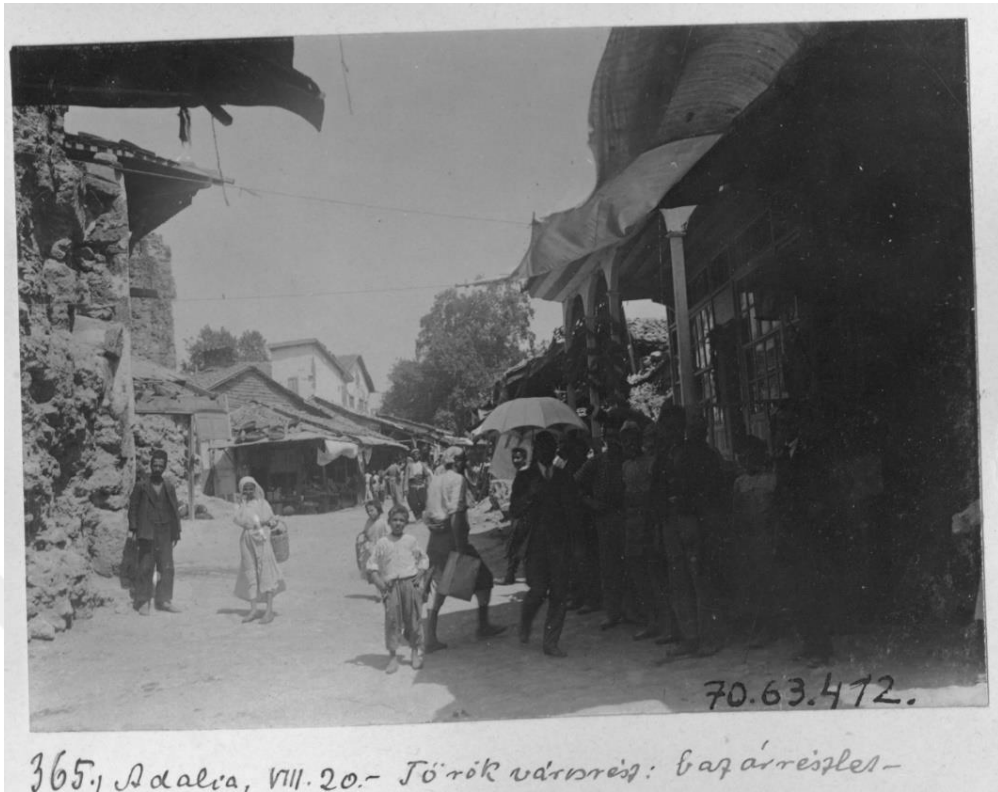
Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 215.

Görsel 13: Aşağı Ksanthos Vadisinde Yörük Çocukları

Kaynak: Petersen ve Luschan, 1889: 214.

Görsel 14: Türk mahallesi, çarşı detayı

Kaynak: https://en.mandadb.hu/tetel/507395/Album_Konstantinapoly_es_Kisazsia_tanulmanyut_1914 (erişim tarihi: 19.02.2023)

Görsel 15: Çarşı detayı

Kaynak: https://en.mandadb.hu/tetel/507395/Album_Konstantinapoly_es_Kisazsia_tanulmanyut_1914 (erişim tarihi: 19.02.2023)

Medîne-i Antalya mahallâtından Makbûle Mahallesi mütemekkinelerinden iken bundan akdem müteveffiyeye olan Marya Hatun ibnete Zanâilzâde Hâci Kostanti Ağa'nın verâseti zevce-i metrûku Yarem oğlu Panairi veled-i Hâci Yani ile sadriye sagîre kerîmesi Kadrina ve pederi mezbûr Hâci Kostanti Ağa ve vâlidresi Kadrina Hatun ibnete Baba Kilman'a münhasire olduğu bi'l-ihbâr lede's-şer'î'l-enver zâhir ve nümâyân oldukdan sonra sagîre-i mezbûrenin tesviye-i umûruna kıbel-i şer' den vasî nasb u ta'yîn olunan pederi mezbûr Panairi taleb ve ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve bey' ve beyne'l-verese bi'l-farîzati's-şer' iyye tevzî' ve taksîm olunan tereke-i müteveffiyeye-i mezbûrenin defter-i kassâmıdır ki ber-vech-i âtî zıkr ü beyân olunur fî'l-yevmi's-sâbi' 'aşer min şehr-i Saferü'l-hayr li-senete tis'a 'aşer ve selâse-mi'e ve elf. (5 Haziran 1901)

Sırmalı şerid ucunda altın kemer (1) dirhem 12,5 – fî 31: 387 kuruş, 20 para		Altın boyunduruk (1) dirhem 15 – denk (3) – fî 50: 787 kuruş, 20 para		Mezkûr boyunduruk ucunda bulunan dublin: 212 kuruş
Altın top (10): 156 kuruş	İnci miskal (2) fî 90: 180 kuruş	Mineli Frenk altınından küpe çift (1): 33 kuruş		Altın üzerine sagîr elmas iğne (1): 168 kuruş, 20 para
İki incili âdî iğne (1): 3 kuruş		İncili altın çengelli yüzük (1): 30 kuruş		Altın üzerine üç taşlı elmas yüzük (1): 106 kuruş
Altın üzerine ya'kûd yüzük (1): 53 kuruş		Altın piruze yüzük (1): 33 kuruş		Def'a altın piruze yüzük (1): 121 kuruş
Altın üzerine elmas yüzük (1): 424 kuruş		Bacaklı altın (32) fî 55: 1760 kuruş		Hurşîdiye altını (22) fî 35: 770 kuruş
Yaldız altını (3): 192 kuruş	Panayalı altın (1): 60 kuruş	Kebîr ayna (1): 135 kuruş	Hâlî seccâde (1): 106 kuruş	Müsta'mel sırma tokalı Cezayir kuşağı (1): 22 kuruş
Hümâyûn gömlek (1): 5 kuruş		Ak süs entari (1) Güllü ayakkabı (1): 60 kuruş		Hümâyûn gömlek (1) Basma bohça (1): 6 kuruş
Sevâî entari (1) Şal kuşak (1): 190 kuruş		Mınkırdıç entari (1) Penbeli entari, ayakkabı: 80 kuruş		Ak süs hâkim takımı (1): 60 kuruş
Şitârî entari (1) Zunbalı ayakkabı (1): 80 kuruş		Mınkırdıç ayakkabı, zunbalı entari (1): 80 kuruş		Basma bohça (1): 3 kuruş
Pocu ve yağlık parça (15) ma'a bohça: 70 kuruş		Gügül müsta'mel yatak çârşebi (1): 22 kuruş		Morlu güllü etekbelde takım (1): 200 kuruş
Müsta'mel çorap çift (3) Baş havlusu (1) İbrîşim gömlek (1) Göğüstlük (6) ma'a beyaz basma: 15 kuruş			Müsta'mel mor kadife kebe (1): 15 kuruş	Sırma tepelik ma'a püskül (1): 20 kuruş
Taşlı telli entari (1): 15 kuruş	Güllü hâre kofre takım (1): 70 kuruş	Beyaz güllü hâre entari (1) Müsta'mel gömlek (1) Sırmalı bohça (1): 40 kuruş		Abani kuşak (1): 45 kuruş
Trablus kuşak (1): 30 kuruş	Beyaz güllü hâre ayakkabı (1): 30 kuruş		Mavili Mınkırdıç takım (1): 80 kuruş	Penbeli Mınkırdıç takım (1): 80 kuruş

Kendinden güllü telli entari (1): 30 kuruş	Hâkir entari (1) Şalâkî ayakkabı (1) Kefiye kuşak (1): 80 kuruş	Yeşil telli nimtan (1) Kısa entari (1) Pürlü (1) Yelek (1) Bohça (1) Kol (2): 30 kuruş	
Çorap çift (5) ma'a bohça: 10 kuruş		Hamam takımı (1): 20 kuruş	
[195a] ... yasdık yüzü (3): 50 kuruş	Kebîr kadâif tepsisi (1): 45 kuruş	Kebîr kapaklı tencere (1): 22 kuruş	Hamam leğeni (2) ...: 45 kuruş
Müsta'mel sarı leğen ibrik (1) Sarı tas (1): 22 kuruş	Gümüş bilezik (4) Kemer başlık (1): 62 kuruş	Telâtîn sandık (1): 67 kuruş, 20 para	

Sagîre-i mezbûre için pederi mezbûr Panâiri üzerinde 'aynen ibkâ olunan eşyâ ve hulliyâtdır.

Ucu istavrozlu akarsu altın zincir (1) dirhem 14 – çekirdek 3 – fi 53: 752 kuruş	İstanbul Mahmûdiye altını (1): 100 kuruş	Altı taşlı altın üzerine elmas istavroz (1): 1210 kuruş
Gümüş üzerine elmas çiçek (1): 1210 kuruş	Altın üzerine elmas küpe çift (1): 907 kuruş, 20 para	Penbezâr gömleklik top (4): 100 kuruş
Gügül gömleklik (1): 15 kuruş	Cedîd gügül döşek çârşebi (1): 53 kuruş	Çuha üzerine sarı kürk (1): 180 kuruş
Kadife kaplı elma kürk (1): 400 kuruş	Müsta'mel penbe telli ayakkabı (1) İbrişim kuşak (1) Eldiven çift (1) Basma bohça (1): 60 kuruş	Mavi bohça içinde gömlek parçaları: 10 kuruş
Kadife üzerine kısa elma kürk (1) Müsta'mel mavili hâre nimtan (1): 40 kuruş	Köhne çuha samur kürk (1): 45 kuruş	Babuç çift (8): 80 kuruş
Kapaksız sahan (8): 40 kuruş	Kebîr hamam tası (1): 11 kuruş	Kebîr yeşil sandık (1): 67 kuruş, 20 para

Yekûnü't-tereke: 12820 kuruş

Minhâ el-ihracât

Masârif-i defniyye: 1020 kuruş – Resm-i kısmet: 295 kuruş + Mecîdiye yirmi hesâbıyla farkı: 35 kuruş = 330 kuruş – Kaydiyye-i defter: 18 kuruş, Pul bahâ ma'a fark: 9 kuruş, 30 para

Yekûnü'l-ihracât: 1377 kuruş, 30 para

Sahhu'l-bâkî: 11442 kuruş, 10 para li't-taksîm beyne'l-verese

Hisse-i zevc-i mezbûr Panairi: 2640 kuruş, 18 para

Hisse-i bint-i sagîre-i mezbûre Kadrina: 5280 kuruş, 36 para

Hisse-i eb-i mezbûr Hâci Kostanti Ağa: 1760 kuruş, 12 para

Hisse-i ümm-i mezbûre Kadrina Hatun: 1760 kuruş, 12 para

Verese-i kibâr-ı mezbûrûn ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiyyelerini 'aynen ve kâmilan ahz ü kabz edip sagîre-i mezbûrenin ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiyyesi olan beş bin iki yüz seksen gurus otuz altı paraya mukâbil ber-vech-i bâlâ on sekiz kalemde hulliyât ve sâ'ire pederi vasî-i mezbûr Panairi nezdinde 'aynen ibkâ edildiği işbu mahalle şerh verildi.

Tereke 2: Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın kızı Esmâ Hatun'un terekesi.

[illegible]

Medîne-i Antalya mahallâtından Divan Piri Mahallesi'nde sâkin[e] iken bundan akdem vefât eden Esmâ Hatun binte'l-müteveffâ Ayan el-Hâcc Mehmed Ağa nâm müteveffîyenin verâseti zevc-i metrûku Hüseyin bin İsmail Bey nâm kimesne ile sadrî sagîr oğlu Mehmed Necib'e münhasıre olduğu lede's-şer'i'l-enver zâhir ve nümâyân olduğdan sonra sagîr-i mezbûrun mâlını hıfz ve tesviye-i umûruna kibel-i şer'den bâ-hüccet-i şer'îyye vasî nasb u ta'yîn olunan sagîr-i mezbûrun min-kıbeli'l-ebb ceddi İsmail Bey ibn-i Mehmed Ağa ve üzerine dahi bâ-hüccet-i şer'îyye nâzır nasb u ta'yîn olunan Müftî-i Belde el-Hâcc Mehmed Emin Efendi ibn-i Mehmed Efendi ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve bahâya takdîm ve beyne'l-verese bi'l-farîzati's-şer'îyye tevzî' ve taksîm olunan tereke-i müteveffîye-i mezbûre defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur tahrîren fî gurre-i şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzam li-senete hamîs ve seb'în ve mi'eteyn ve elf. (6 Mart 1859)

Hammâmiyye olarak sırma nakışlı havlu 4 Harîr fita 1 Bohça 1: 500 kuruş		Horasankârî müsta‘mel değirmi şal 1: 250 kuruş		Def‘a değirmi müsta‘mel şal 1: 150 kuruş		Frenkkârî güvezli müsta‘mel telli entari 1: 700 kuruş			
Def‘a Frenkkârî yeşilli müsta‘mel telli entari 1: 1000 kuruş		Penbe rengi müsta‘mel Selîmiye entari aded 1: 200 kuruş		Def‘a Frenkkârî müsta‘mel telli entari 1: 400 kuruş		Def‘a Frenkkârî işlemeli beyaz telli entari 1: 200 kuruş			
Sırmalı mor canfes entari aded 1: 300 kuruş		Yeşilli canfes müsta‘mel entari 1: 150 kuruş		Şatrançlı canfes entari 1: 200 kuruş		Çitari entari aded 1: 150 kuruş		Def‘a sarı zunbalı çitari entari aded 1: 100 kuruş	
Def‘a kırmızı zunbalı çitari entari 1: 100 kuruş		Müsta‘mel canfes ferace aded 1: 100 kuruş		Sırmalı kadife salta 1: 750 kuruş		Def‘a sırmalı mâî çuka salta 1: 200 kuruş		Sade canfes salta 2: 60 kuruş	
Müsta‘mel canfes şalvar aded 6: 400 kuruş		Sevâî şalvar 2 Mernus şalvar 1: 225 kuruş		Sevâî yorgan aded 3: 400 kuruş		Sevâî döşek aded 1: 125 kuruş		Basma döşek 2: 100 kuruş	
Sevâî yasdık aded 2: 60 kuruş		Canfes yüz yasdığı aded 1: 15 kuruş		Elmas taşlı henteş ta‘bîr olunur altın bilezik çift 1: 1600 kuruş		Elmas taşlı çelenk aded 1: 800 kuruş			
Elmas taşlı büzme çelenk aded 1: 250 kuruş		Elmas taşlı çiçek 1: 350 kuruş		Elmas taşlı hurde gök yüzük aded 2: 600 kuruş		Yeşil zümrüd taşlı yüzük 1: 90 kuruş		Mâî ya‘kûd taşlı yüzük 1: 120 kuruş	
Hurde elmas yüzük aded 1: 130 kuruş		Zümrüd taşlı altın küpe çift 1: 290 kuruş		Elmas taşlı altın küpe çift 1: 290 kuruş		Elmas taşlı altın kopça aded 3: 700 kuruş		Altın üzerine elmas taşlı alınlık parça aded 12: 1800 kuruş	
Gümüş kopça aded 1: 20 kuruş		İnci miskal 16: 2400 kuruş		Sîm zarf aded 10 dirhem 83 fi 3: 249 kuruş		Sîm gülabdân 1 dirhem 62: 124 kuruş		Kelâm-ı Kadîm 1: 600 kuruş	

Boyun altını katar 1: Eski yirmilik 2: 60 Eski Adliye 2: 50 Yaldız 43: 2560 Macar 1: 55 Hurşidî 46: 1610 İstanbul bütünü 2: 70 Çifte eski kırkık 9: 40 Mahmudiye bütünü 3: 340 Dubrin altın 1: 385 Yekûn: 5680 kuruş		Kebîr ayna 1: 60 kuruş	Kapaklı nuhâs sahan 6: 180 kuruş	Kebîr sini 1: 300 kuruş	Gerdanlık altını katar 1: Adliye 1: 180 İstanbul bütünü 1: 70 Mahmudiye bütünü 1: 110 Yeni yirmilik 27: 700 Mısır nısfı altın 1: 15 Ucunda inci miskal 2: 300 Yekûn: 1340 kuruş	
		Sarı el leğeni 1: 60 kuruş		Kebîr kazgan 1: kıyye 15: 400 kuruş		
		Kebîr güğüm 1: 50 kuruş		Sarı abdest leğeni 1: 60 kuruş		
Deri kaplı sepet sandık aded 1: 50 kuruş		Sarı mankal 1: 200 kuruş		Kebîr bakır mankal 8 kıyye: 320 kuruş	Kenarlı kebîr ve sagîr tepsi 2: 120 kuruş	Kapaksız kuzu sahanı 1: 120 kuruş
Çorba tası 1: 30 kuruş	Kebîr şem'dân 1: 60 kuruş		İsmail Bey yedinde kehrubâ çubuk takımı aded 1: 600 kuruş		Antalya'da mahalle-i mezbûrede kâ'in babasından müntakil mülk harem menzil: 15000 kuruş	
Hayâtında iken Hurşid Efendi'ye fûruht etmiş olduğu Antalya'da babasından müntakil bir bâb mülk selamlık dâ'iresi semeninden mûmâ-ileyh Hurşid Efendi zimmetinde bâ-tahsil bâkî alacağı: 14000 kuruş						
Antalya konağı havlusunda kâ'in kebîr tahta anbar 1: 900 kuruş			Mezkûr konakda tahtında kâ'in sagîr tahta anbar 1: 250 kuruş		Kandıra Çiftliği hudûdunda kâ'in bir kıt'a mülk harâb değirmen ocağı: 750 kuruş	
Künbed nâm mahallde kâ'in saz pûşideli bir kıt'a mülk değirmen: 5000 kuruş		Kandıra Çiftliğinde kâ'in köhne tahta anbar: 250 kuruş		Antalya'da Kışla Kapısı ittisâlinde kâ'in Hüseyinceoğlu'nun taht-ı icâresinde olan iki kıt'a mülk sahancı dükkânı: 4500 kuruş		
Antalya'da Sarı Ömer Kahvesi civârında kâ'in Cezayirli Hacı Mehmed'in taht-ı icâresinde olan bir kıt'a mülk dükkân: 2500 kuruş			Antalya'da Ağa Câmi'-i Şerîfî tahtında kâ'in bir bâb tütüncü dükkânı: 3000 kuruş		Yine câmi'-i mezkûr tahtında vâkî' iki bâb dikici dükkânı: 2000 kuruş	
İki Kapılı Cedîd Han'ın tahtında Tahtapazarı tarafında olan kapısı ittisâlinde kâ'in bir bâb doğramacı dükkânı: 1250 kuruş						
Antalya'da İki Kapılı Atık Han'da rub' hisse-i şâyi'ası: 22500 kuruş		Yine Antalya'da diğer İki Kapılı Cedîd Han'da ba'de's-semen rub' hisse-i şâyi'ası: 27343 kuruş			Çaykenarı karyesinde Ala Habbaloğlu'ndan iştirâ olunan köhne tahta anbar 1: 500 kuruş	
İstanos'da kiremid pûşideli fevkânî bir göz mülk menzil ve müştemil sekiz dönüm mikdârı mülk havlu: 6000 kuruş			Yine İstanos'da vâkî' bir bâb sebzevâtcı dükkânı: 250 kuruş		Dat Çiftliğinde kâ'in kebîr köhne tahta anbar 1: 250 kuruş	
Yine Dat Çiftliğinde vâkî' sagîr tahta anbar 1: 350 kuruş		Yine mezkûr Dat Çiftliğinde vâkî' pûşideli iki göz mülk oda ve bir göz ahır bir göz samanlık: 400 kuruş			Kızılkaya kazâsında Sahrınc bağlarında vâkî' yedi evlek mikdârı mülk bağ: 250 kuruş	

Yine Kızılkaya kazâsında vâki' altı evlek mikdârı mülk bağ: 300 kuruş	Antalya İskelesinde kâ'in kâgır mağazada rub' hisse-i şâyi'ası: 2750 kuruş	Yine Antalya'da Kanlı Osman Bahçesinde kâ'in hams hisse-i şâyi'ası icâresi: 100 kuruş	
Antalya'da Kocaoğlanoğlu Bahçesinde olan rub' hissesi icâresinden bâkî kalan: 57,5 kuruş	İskelede vâki' zikr olunan mezkûr kâgır mağazada olan rub' hisse-i icâresi: 400 kuruş		
Murtana'da vâki' kunbede değirmi icâresi: 450 kuruş	Zenciye Hoşkadem nâm câriye re's 1: 1500 kuruş	Zevci mûmâ-ileyh Hüseyin Bey zimmetinde mehr-i mü'eccel hakkı: 2500 kuruş	
Müteveffiye-i mezbûrenin hayâtında Dat Çiftliği ahâlîsinde timurbaş kavliyle vermiş olduğu öküzlerin mikdâr ve kıymetleri			
Beğişli Deli İbrahim zimmetinde dört re's öküz kıymeti: 1000 kuruş	Çiloğlan nâm kimesne zimmetinde üç re's öküz kıymeti: 800 kuruş	Osmançe nâm kimesne zimmetinde üç re's öküz kıymeti: 800 kuruş	Karahasanoğlu Yusuf zimmetinde iki re's öküz: 550 kuruş
Kel Mustafa zimmetinde iki re's öküz: 600 kuruş		Zıba Süleyman zimmetinde iki re's öküz: 500 kuruş	

Yekûnü't-tereketi'l-mezbûre: 147130 kuruş

Minhâ el-ihracât

Techîz ve tekfîn ve sâ'ir vücûh-ı hayra sarf olmak üzere sâbit olan vasiyet-i mu'ayyenesi: 5000 kuruş – Resm-i kısmet-i âdî: 3678,5 kuruş – Kaydiyye: 210 kuruş – Kâtibiyye ve kalemiyye: 400 kuruş – Çukadariyye ve hüddâmiyye: 300 kuruş – Muhzırıyye: 100 kuruş – Kâğıd bahâ: 25,5 kuruş

Cem'an yekûnü'l-ihracât: 9714 kuruş

[19a]

Sahhu'l-bâkî li't-taksîm-i beyne'l-verese: 137416 kuruş

Hisse-i zevc-i mûmâ-ileyh Hüseyin Bey: 34254 kuruş

Hisse-i ibn-i sagîr-i mezbûr Mehmed Necib: 103062 kuruş

Bâdî-i defter-i kassâm oldur ki

Antalya'da misâfireten ikâmet üzere iken bi-emri'llâhi te'âlâ vefât [eden] Şahin Mehmed Ağa'nın zevcesi el-Hâcc Rukiye Kadının vâris-i ma'rûfu olmayıp terekesi Beytûlmâl ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve bey'-i men-yezîd olunup ba'de'l-ihracî'l-masârif sahhu'l-bâkî Osman Paşa hazînesine teslim olunan tereke-i müteveffiyedir beyân olunur fî 25 R. Sene [12]52. (9 Ağustos 1836)

Fındık rub'ıyyesi 50: 425 kuruş		Beyaz akçe: 240 kuruş		Zincirli fındık altını 50: 1700 kuruş		Cedid yirmilik altın 15: 300 kuruş		Zincirli yıldız ve Macar altını 60: 2700 kuruş					
Mercan tesbih: 100 kuruş		Zümrüd ve yakut yüzük: 300 kuruş		Adliye 25: 425 kuruş		Fındık rub'ıyyesi 50: 425 kuruş		Fesde Adliye rub'ıyyesi 50: 194 kuruş		Fesde fındık rub'ıyyesi 3: 40 kuruş			
Fesde inci katar 2: 150 kuruş		Taşlıca tepelik: 1000 kuruş		İnci ile işleme fındık rub'ıyyesi 20: 170 kuruş				Yıldız aded 2: 90 kuruş		Adliye nısfı 2: 15,5 kuruş			
İnci miskal 10,5: 518 kuruş		Gremse altın 4 Nemçe altın 1 Taşlı küpe çift: 250 kuruş		Taşlıca nüsha: 500 kuruş		Taşlıca tepelik: 2500 kuruş		İnci donanmış altın: 250 kuruş		İnci dizi 6: 950 kuruş			
Küpe dâne 1: 200 kuruş		Def'a Adliye altın 53: 944 kuruş		Adliye nısfı 7: 54 kuruş		Surre altını 2: 31 kuruş		Macar altını 1: 45 kuruş		Altın tepelik: 255 kuruş			
Sultan Mahmud ikiliği 12: 54 kuruş		Sultan Selim guruşu 8: 40 kuruş		Yılancık taşı: 25 kuruş		Panbuklu libâde: 18 kuruş		Seccâde: 33 kuruş		İplik alaca minder: 16 kuruş			
Yorgan 1: 64,5 kuruş		Hurdevât çaput: 15 kuruş		Yanbolu: 55 kuruş		Fes 1: 20 kuruş		Câriye: 1200 kuruş		Siyah kaplı kadife kürk: 164 kuruş		Kıbrız yüzü silecek: 24 kuruş	
Hurdevât çaput: 13 kuruş		Havlu 4: 28 kuruş		Battâniye: 140 kuruş		Asdar nâmûsiyye: 34,5 kuruş		Döşek: 60 kuruş		Def'a döşek 1: 50 kuruş		Yorgan yüzü 1: 43 kuruş	
Siyah basma yorgan: 54,5 kuruş		İki sepet derûnunda hurdevât: 11 kuruş		Harc: 45,5 kuruş		Müsta'mel harc: 2 kuruş		Tatar harcı: 150 kuruş		Çanak ve kapak: 20,5 kuruş		Mavi kaplı kürk: 70 kuruş	
Beyaz 'anteri: 22 kuruş		Zenbilde hurdevât: 7 kuruş		Def'a hurdevât: 17 kuruş		Harc: 41 kuruş		Kemer 2: 5 kuruş		Kırmızı köhne		Kaplan postu:	Darabulus kuşak: 130 kuruş

					fita: 2 kuruş	130 kuruş	
Def'a Darabulus: 180 kuruş	Def'a Darabulus: 64 kuruş	Şalvar: 51,5 kuruş	Siyah zenne zarı ve siyahlı basma 'antârî: 56 kuruş	Şal – pocu: 21 kuruş	Beyazlı basma ayakkabı ve 'antârî: 38 kuruş		
...: 35 kuruş	Müsta'mel çekme 'antârî: 25 kuruş	Beyazlı şalvar ve salta 2: 30 kuruş	Beyazlı dokuma 'antârî: 20 kuruş	Def'a beyazlı dokuma 'antârî ve ayakkabı: 42 kuruş			
Def'a zenne beyazlı dokuma 'antârî ve ayakkabı: 60 kuruş	Kırmızı canfes kürk: 101 kuruş	Dongömlük: 34,5/66 kuruş	Canfes kaplı kâkum kürk: 100 kuruş	Yasdık 1: 16 kuruş			
Sırma şeritli siyah kadife libâde: 126 kuruş	Çitari 'antârî: 82 kuruş	Lahor şal 1: 550 kuruş	Kutnu ayakkabı: 62 kuruş	Sîmkârî kadife libâde: 140 kuruş			
Yeşil canfes(?) ayakkabı	... şal 1	Basma 'antârî ve ayakkabı: 40,5 kuruş	Beyaz kısa 'antârî ve ayakkabı: 10 kuruş				
Sevâî hırka: 76 kuruş	Siyah câr(?): 60 kuruş	... gömlek: 34,5 kuruş	... ayakkabı: 3 kuruş	Havlu 4: 36 kuruş	Sırmalı örtü: 30 kuruş		
Dildâde ve çevre: 18 kuruş	Yaldız kaytanlı çuha salta: 86 kuruş	Mücessem 2: 33 kuruş	Şal 1: 38 kuruş	Def'a mücessem 3: 51 kuruş	Bürüncek câr ve fes: 56,5 kuruş		
Mahrama ve omuz peşkiri: 12 kuruş	Dürbün: 15 kuruş	Köhne şal 1: 225 kuruş	Mavi çit libâde: 25 kuruş	Kaytan ve şerit: 130 kuruş	Kefenlik parçası: 24 kuruş		
Filcan 3 ve zarf 3: 10,5 kuruş	Beyaz patiska: 13 kuruş	İki kısa 'antârî: 17 kuruş	Kısa gömlek ve fita: 13 kuruş	Cedid havlu 4: 80 kuruş			
Çubuk takımı: 19 kuruş	Duhân kisesi: 5 kuruş	Beyaz çaput içinde kazzâz malı: 36 kuruş	Bohça 3: 8,5 kuruş	Mor boğası(?): 27,5 kuruş	Def'a bohça 2: 16,5 kuruş	Hoşaf kaşığı: 5,5 kuruş	
Uçkur 2:	Kısa çitari 'antârî: 20 kuruş	Seccâde: 60 kuruş	Nâmûsiyye: 41 kuruş	Beyaz zâr: 24 kuruş	Mezbûrenin zevcinden semen hissesi: 3711,5 kuruş		

Yekûn: 28244 kuruş

Minhâ el-ihracât

Resm-i Beytü'l-mâl: 1412 kuruş – Hüddâmiyye, kâtibiyye: 100 kuruş – ... Beytü'l-mâl: 100 kuruş – Techîz tekfîn: 500 kuruş – Kabir masârifi: 100 kuruş – Tellâliyye: 5 kuruş – Hammâliyye: 20 kuruş – Hancıya: 10 kuruş

Sahhu'l-bâkî: 24... – İşbu mebâlig hazîne-i beytü'l-mâl Osman Paşa Hazretlerine teslim olundu

ÖZGEÇMİŞ

ADI ve SOYADI	Bektaş KAYA
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Tezli Yüksek Lisans Diploması	
Tezli Yüksek Lisans Tez Konusu	Antalya Şer‘iyye Sicillerinde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Antalya’da Giyim-Kuşam
Yabancı Dil/Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
1) Kaya, B. (2022). “1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Konya’nın Demografik Yapısı”. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 47: 370-387. 2) Kaya, B. ve Dinç, G. (2023). “Osmanlı Dönemi Antalya’ında Giyim Kuşam Kültürü”. <i>Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Çalışmalar IX</i>. (Ed. Kaya Ağın). Eğitim Yayınevi, İstanbul, 237-258. 3) Mordtmann, J. H. (2021). <i>Tarih İlminin Usûlü (Günümüz Türkçesi)</i>. (Yay. Haz. Bektaş Kaya), Altınordu Yayınları, Ankara. 4) Mordtmann, J. H., <i>İlm-i Usûl-i Târih (Transkripsiyon-Tıpkıbasım)</i>. (Yayına hazırlanıyor). 5) Yinanç, M. H. (2021). “Feridun Bey Münşeatı”. <i>Tarihyazını</i>, 3(1): 131-147.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon Eğitimi
Projeler	Osmanlı İmparatorluğunda Ev Fiyatları ve Kentsel Servet Eşitsizliği, 1600-1913 (TÜBİTAK Projesi/Bursiyer)
Çalıştığı Kurumlar	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi